Bj Fu 44. 12

SVERIGES RIKSBANK

1668–1918

BANKENS TILLKOMST OCH VERKSAMHET

STOCKHOLM
1919

SVERIGES · RIKSBANK

Statistische Abtheilung

Die Direktion der Sveriges Riksbank beehrt sich, Ihnen hiermit den zweiten Band der anlässlich des 250-jährigen Bestehens der Bank ausgearbeiteten Geschichte über Entstehung und Tätigkeit der schwedischen Reichsbank zu überreichen.

Stockholm, im März 1919.

№ 9928

VII. 4. 7.
12.

SVERIGES RIKSBANK

No. 21434.
VII. 4. 12

SVERIGES RIKSBANK

1668—1918

BANKENS TILLKOMST OCH VERKSAMHET

Berliner Stadtkon
Bibliothek
Z VII. 4 r. 12.

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET
P. A. NORSTEDT & SÖNER
1919

RIKSENS STÄNDERS BANK

1719—1766

AV

CARL HALLENDORFF

SVENSKA riksbankens historia under 1700-talet efter Karl XII:s död har krävt en jämförelsevis ganska vidlyftig skildring. Under frihetstiden blev banken så som aldrig vare sig förr eller senare ett politiskt institut av allra största betydelse för de styrandes såväl inre som yttre åtgärder. I samma mån som skedet hann att allt fullständigare utveckla sina egenartade politiska regler, medförde detta, att banken ställdes i händelsernas medelpunkt som ett högst användbart och därför livligt omstritt organ för partisyftena. Till en början trädde frågan om bankens utlåningsverksamhet bestämt i förgrunden. Sedan denna fråga lösts på ett sätt, som tidens näringspolitiska tendenser samt det länge härskande hattpartiets kostsamma utrikespolitik gemensamt krävde, dröjde det icke lång tid, förrän valutans successiva försämring genom det snabbt växande sedelöverflödet tilldrog sig en allt livligare uppmärksamhet och påfordrade reformåtgärder, vilka konsekvent vände sin spets mot den bedrivna frikostiga lånepolitiken.

Bankens utlåningsverksamhet och diskussionen om dess valutapolitik stå sålunda i det direktaste sammanhang med varandra. De skarpa strider, som vardera av dessa angelägenheter för sig framkallade, och den utförlighet, varmed riksdagsöverläggningarna sysslade med dem, hava likväl vållat, att uppgiften att skildra dem måste fördelas på två händer. Undertecknad framlägger sålunda i denna del av riksbankens historia en redogörelse för bankens organisation och allmänna verksamhet under frihetstiden (t. o. m. mössornas räfst 1765—66) samt därvid speciellt en historik över lånepolitiken, medan fil. kand. ARTUR MONTGOMERY i del III (förra hälften) tecknar *Riksbanken och de valutapolitiska problemen 1719—1778.* I senare hälften av samma del III skall undertecknad skildra bankens öden åren 1778—1803.

Förarbeten rörande bankens historia under frihetstiden saknas visserligen icke. De viktigare till publik efterrättelse utfärdade föreskrifterna äro lättast tillgängliga i den år 1817 officiellt föranstaltade publikationen *Förordningar rörande Banko-Verket*, vidare i MODÉES stora samling samt i Schwerins strax nedan nämnda arbete. Bankokommissarien FREDRIK SILFVERSTOLPES utförliga historik — *Berättelse om Banco-Värcket i Sverige, till dess Inrättning, Händelser och Förvaltning* (ms.) — samt hans rikhaltiga samling av historiska handlingar rörande banken äro för varje forskare välkända. Historikens rent annalistiska uppställning samt dess hopande av alla slags detaljer, meddelade år för år, vålla likväl, att den egentligen endast kan användas för orienterande studier; till sådana är den emellertid mycket gagnelig, i synnerhet genom sina noggranna källhänvisningar. Mera betydelsefull för forskaren är utan fråga den av Silfverstolpe hopbragta serien av historiska handlingar; fråga är väl, om icke SCHWERIN huvudsakligen från denna serie hämtat det material han framlagt i sin berömda skrift *Författningar rörande bankoverket, i sammandrag och med anmärkningar* (Sthlm 1828).

Bland moderna arbeten är det egentligen ett, som förtjänar nämnas såsom särskilt betydelsefullt, MALMSTRÖMS klassiska verk. Den respekt, som varje allvarligt studium inom frihetstidens historia ingiver för Malmströms forskning, har hos undertecknad i högsta grad stegrats genom den närmare kontrollen på nu behandlade specialområde. Den hart när fullständiga exakthet, som kunnat konstateras, har vållat, att framställningen hos Malmström i särdeles stor utsträckning tagits till utgångspunkt för skildringen av 1765—66 års riksdag. Lika användbar är icke E. SJÖSTRANDS gradualavhandling *Mynt- och bankpolitik under hattväldet 1738—1764* (Uppsala 1908); dess rikhaltiga detaljuppgifter, gagneliga som vägledning, komma nämligen icke till sin rätt på grund av bristfällig disposition av ämnet.

Huvudmaterialet för den följande framställningen har hämtats direkt ur riksbankens arkiv. Av dess serier hava speciellt tvänne lagts till grund, nämligen bankofullmäktiges riksdagsrelationer samt bankodeputationernas utfärdade bankoreglementen (om dessas nuvarande förvaringsställen inom arkivet se nedan s. 44 n. 1), varjämte deputationernas och fullmäktiges protokoll kommit till flitig användning. Övriga nyttjade serier av någon större betydelse angivas nedan under redogörelsen för använda förkortningar. Utanför riksbankens arkiv har jag till någon del rådfrågat de i riksarkivet förvarade protokollen i riksrådet och i

sekreta utskottet, men det väsentligaste av dem har antingen funnits tillgängligt i Malmströms och Sjöstrands arbeten eller i de expeditioner, som gått till deputationen och fullmäktige. För en enda detalj ha också Stockholms Kämnärsrätts protokoll i Stockholms rådhusarkiv tagits i bruk.

Bankens otroligt rika arkiv, hittills blott föga nyttjat av forskare, frestar ovillkorligen den intresserade till vittgripande studier på den mängd av områden, som berörts av bankens verksamhet. Nödvändigheten av koncentration har i detta fall tvingat till att lämna ur sikte eller blott flyktigt tangera åtskilliga kapitel, som vore av betydande intresse för bankhistorien: jag nämner exempelvis bankens förhållande till myntverket, bankens inre organisation och det dagliga arbetets former, skötseln av åtskilliga större verk, som längre eller kortare tid varit förenade med banken (såsom Norrköpings mässingsbruk och Tumba bruk). Beträffande de siffermässiga resultaten av bankens verksamhet har framställningen kunnat vara kortfattad, då dessa utförligt framläggas i den statistik, som kommer att åtfölja verket, och som vid denna dels utarbetande varit tillgänglig i korrektur. På vissa punkter hava nämnda statistiska uppgifter nu kunnat kompletteras tack vare tjänstemannen i riksbanken K. G. SIMONSSON, vilken särskilt utarbetat de här i avdelningen Exkurser meddelade tabellerna. Det är endast en skyldig gärd, då jag uttalar min livliga tacksamhet för den beredvillighet, varmed han ställt sin rika kännedom om bankoverkets räkenskaper till forskarens förfogande.

Beträffande relationen mellan myntsorterna hänvisas till s. 375 nedan.

Stockholm den 4 december 1918.

Carl Hallendorff.

Förkortningar

Institutioner.

BD. = bankodeputationen.
BF. = bankofullmäktige.
BK. = bankokommissarierna.
LB. och VB. = lånebanken och växelbanken.
R. o. A. = ridderskapet och adeln.
S. U. = sekreta utskottet.

Arkivalier.

BD., akt. = bankodeputationens akter.
BD., pr., = bankodeputationens protokoll.
D. R. = samlingen av domar och resolutioner rörande bankoverket.
Inkomna handlingar = samlingen av de till bankofullmäktige ingångna brev och handlingar (bundna årsvis).
KP. = kommissariernas protokoll.
Registraturet = bankofullmäktiges utgående registratur.
R. B. = resolutionsboken (avskrifter av förordningar och resolutioner 1711—27).
SP. = bankofullmäktiges protokoll (titulerade »Secrete bancoprotocoll»).

* * *

SILFVERSTOLPE med blott siffra (III, IV o. s. v.) angiver Silfverstolpes historik;
» *Handlingar* (XIX o. s. v.) angiver S:s samling av historiska handlingar.
R. A. P. = ridderskapets och adelns protokoll.

Övriga förkortningar torde, där de icke direkt i sammanhanget angivits, förklaras av sig själva.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

RIKSENS STÄNDERS BANK.

Sid.

I. *Den nya tidens allmänna karaktär* 1

II. *Bankens principaler* 6
Riksens ständers bank. Bankens privilegier 6
Bondeståndet och banken 9
Sekreta utskottet. Bankodeputationen 12
Drottning Ulrika Eleonoras stadsfästelse å bankens privilegier 14

III. *Bankodeputationen* 18
Bankodeputerade 1719—23 18
Bankodeputationens tillsättning, medlemsantal och konstituerande . . . 23
Sekretessen inom bankodeputationen 26
Bankodeputationens arbetsformer: delegationer, protokoll, överläggningar, omröstning 32
Bankodeputationens befogenheter 38
Medlemmar av bankodeputationerna 1719—1772 44

IV. *Bankofullmäktige* 60
Bankofullmäktiges ställning i spetsen för bankstyrelsen 60
Bankofullmäktige vid frihetstidens början. 1723 års reglemente om fullmäktigeval 61
Bankofullmäktige komplettera sig själva (1725—31) 64
Borgarståndets beslut 1734 om fullmäktigeval 66
Nya regler för fullmäktigeval riksdagen 1738—39 68
Thegners avgång och ersättande med Fredrik Gyllenborg år 1741 . . 71
Bankofullmäktiges antal ökas till nio (riksdagen 1746—47) 75
Förändringar bland bankofullmäktige under hattregementet 79
Ändringar i bankofullmäktiges antal och sammansättning åren 1762—72 80
Bankofullmäktiges kompetens och ställning 82
Bankofullmäktige, som fungerat under tiden 1719—1772 86

BANKENS VERKSAMHET 1719—1765.

Sid.

I. *Skedet 1719—1738* 89
Bankens ställning vid skedets början. Kronofordringarna 89
Grundsatser med hänsyn till in- och utlåning 95
Yrkanden om vidgad utlåning 99
Förslagen om lån på vägfört järn. 1735 års förordning om utlåning . 105

II. *Riksdagen 1738—39 och banken* 111
Utlåningsfrågan vid början av riksdagen 1738—39 111
Bankodeputationen upptager frågan om utlåningarnas faciliterande . . 113
Bruksägarnes memorial i utlåningsfrågan 116
Överläggningar om utlåningsfond 118
Grunderna för utlåningen fastställas 121
Lånefrågan och förslaget om plåtarnas devalvation 123
Karolinkapitalernas uppsägning 125
Förordningen den 8 maj 1739 om bankens utlåning 128
Fonder för speciell utlåning 132
Frågan om kapitalers mottagande i lånebanken 136

III. *Skedet 1739—65* 138
Inledande anmärkningar 138
Bankofullmäktige efter riksdagen 1738—39 140
Karolinkapitalernas uppsägning 141
Utlåning enligt nya metoden. Ytterligare föreskrifter år 1741 145
Banken och manufakturkontoret 152
Bankens försträckningar till kronan under och efter ryska kriget 1741—43 156
Bankens ställning vid slutet av år 1744 164

* * *

1700-talets uppfattning av krediten 167
Överläggningar 1743 om bankens utlåning 170
Riksdagsrelationen 1746. Lånepolitiken sedan riksdagen 1742—43 . . 173
Inlåning enligt 1743 års reglemente 178
Bankens metalliska kassa. Plåtförrådets minskning 180
Striden mellan bankofullmäktige och regeringen om förbud mot plåtutväxling. Plakatet av den 23 oktober 1745 184
Banken och tronföljarparet 204
Bankens stängning för myntutväxling. Riksdagen 1746—47 210
Mellan riksdagarna 1747 och 1751 219
Bankens angelägenheter under riksdagen 1751—52 225
1752—55: Ökad utlåning, ökad sedelskuld 228
Hattriksdagen 1755—56 239

* * *

Sid.

Finansieringen av det pommerska kriget 249
Utlåning till enskilda. Farhågor för sedelöverflöd 257
Riksdagen 1760—62 265
Utlåningens inställande 1762. Försök att öka återbetalningen 274
Betydelsen av hattarnas bankledning 278

IV. *Räfstriksdagen 1765—66* 284
Mössornas seger vid riksdagen 1765—66 284
Angreppen på hattarnas bankpolitik 288
Bankofullmäktiges avskedande 296
Bankoreglementet av år 1766 305

EXKURSER.

I. Diskretioner och hedersgåvor 313
II. Gustav Reuterholms anställning som bankokommissarie 334
III. Ur bankens brottmålskrönika 342
IV. Anmärkningar om utvecklingen av bankens personstat 368
V. Statistiska tabeller 1719—43 jämte anmärkningar om bankens bokföring (av K. G. Simonsson) 375

BILAGOR.

1. Borgarståndets protokollsutdrag den 13 december 1734 angående val av bankofullmäktige 3
2. Riksens ständers expeditionsdeputations protokollsutdrag den 18 april 1739 angående bankofullmäktiges tillsättande 4
3. Bankofullmäktiges riksdagsrelation den 19 januari 1719 5
4. Ur bankofullmäktiges riksdagsrelation den 8 februari 1731 40
5. Anonymt memorial (mars 1731) om bankens utlåning 42
6. Bankofullmäktiges memorial den 26 maj 1731 om utlåningen 47
7. Johan Breants memorial om bankens utlåning. 1738 52
8. Brukspatronernas genom Adolf Gyllenpistol ingivna memorial om bankens utlåning. Den 30 juni 1738 57
8 A. Sekreta manufaktur- och handelsdeputationens memorial den 14 februari 1739 angående bankolån åt manufakturisterna 65
9. Från bankodeputationens överläggningar 1738—39 angående bankens utlåningsrörelse:
A. Ur deputationens protokoll den 20 juli 1738 68
B. » » » 16 januari 1739 71
C. » » » 10 mars 1739 75
D. » » » 12 april 1739 77
10. Ur bankoreglementet av år 1739 78

Sid.

11. Ur bankoreglementet den 17 augusti 1741 86
12. Utdrag ur bankofullmäktiges protokoll den 28 april 1742 om Louis De Geers framställning 89
13. Ur bankofullmäktiges särskilda sekreta relation den 25 augusti 1742 . 91
14. Ur bankoreglementet den 12 september 1743 95
15. Fredrik Gyllenborgs votum hos bankofullmäktige den 27 januari 1743 om försträckningarna till kronan 101
16. Överstelöjnanten Lars Åkerhjelms votum i bankodeputationen angående bankens inlåning. December 1742 107
17. Sammandrag ur rådsprotokollen februari—oktober 1745 rörande plåtutväxlingens avstängande:
    Den 25 februari 110
    » 22 juli 111
    » 23 juli 112
    » 13 augusti 112
    » 14 augusti 115
    » 19 augusti 115
    » 20 augusti 116
    » 26 augusti 116
    » 4 september 117
    » 8 oktober 119
    » 9 oktober 119
    » 10 oktober 120
    » 11 oktober 121
    » 15 oktober 126
    » 16 oktober 128
    » 17 oktober 129
    » 18 oktober 132
    » 21 oktober 133
    » 22 oktober 134
    » 23 oktober 134
18. Kungl. Maj:ts brev den [18] oktober 1745 135
19. Bankofullmäktiges överläggning den 18 oktober 1745 om förbud mot plåtutväxling 137
20. Ur bankofullmäktiges riksdagsrelation den 30 september 1746 141
21. Ur bankoreglementet den 14 december 1747 149
22. Ur bankofullmäktiges riksdagsrelation den 26 september 1751 155
23. Ur bankoreglementet den 2 juni 1752 159
24. Ur bankofullmäktiges riksdagsrelation d. 11 oktober 1755 164
25. Ur bankofullmäktiges riksdagsrelation den 5 november 1760 168
26. Ur bankoreglementet den 19 juni 1762 175
27. Ur bankofullmäktiges rikdagsrelation den 23 januari 1765 178
28. Bankofullmäktiges förklaring den 7 februari 1766 över sekreta utskottets anmärkningar mot deras förvaltning 193

RIKSENS STÄNDERS BANK

I

DEN NYA TIDENS ALLMÄNNA KARAKTÄR

DET SKEDE, SOM INBRÖT MED DET ADERtonde århundradet, karaktäriserades för så gott som hela vår världsdel genom betydande kommersiell och industriell expansion. De våldsamma krigiska brytningar, som under halvseklet närmast efter religionsfejdernas avslutning oupphörligen framkallades genom Frankrikes hotande övermakt och erövraretendenser, nådde med frederna i Utrecht, Rastatt och Baden 1713—15 till en uppgörelse, som tack vare den etablerade maktjämvikten blev relativt varaktig. Några år senare, 1719—21, ändades också det stora nordiska kriget genom Sveriges freder med sina fiender. De skarpa politiska motsättningarna voro visserligen icke härmed övervunna utan skulle fortleva och gång efter annan åter kasta Europa in i häftiga strider, men motsatserna hade i viss mån stelnat och läget därigenom stabiliserats: man hade för att nyttja en modern bild kommit från det rörliga kriget in i ett ställningskrig, framför allt behärskat genom den stora motsatsen mellan den sjunkande dominerande makten Frankrike och den stigande England. Detta möjliggör för Europas del ett visst lokaliserande av konfliktanledningarna och de öppna krigen. I första rummet är det kolonierna och handelsmöjligheterna på de utomeuropeiska marknaderna, som äro föremål för de gamla antagonisternas tävlan. Därför pågår därute en ständig kamp, vilken emellanåt också härhemma leder till sammanstötningar: så voro det österrikiska successionskriget 1740—48, vari Sverige genom sitt olyckliga krig mot Ryssland 1741—43 tog en föga berömlig del, samt

det preussiska sjuårskriget 1756—63 egentligen blott den europeiska sidan av en vidsträckt kolonialkonflikt, som gällde Indien och Nordamerika. Det ligger i sakens natur, att denna strid om kolonierna ständigt pågick även mellan de öppna krigsskedena, fastän då under den mera fredliga formen av köpmännens och de industriellas konkurrens om marknader och handelsplatser.

När den långa från 1600-talet ärvda krigsperioden fann sin avslutning i Utrecht- och Nystadfrederna (1713—21), stodo handelns företagsna män genast redo att med energi utnyttja den återställda fredens möjligheter, och därmed begynte ett synnerligen livligt ekonomiskt utvecklingsskede. Detta var i fullkomlig överensstämmelse med de grundsatser, de merkantilistiska, vilka behärskat 1600-talets ekonomiska politik, men i ett hänseende hade en betydelsefull förändring inträffat.

När Ludvig XIV:s och Colberts Frankrike, England under Cromwell och restaurationen, Sverige under Gustav Adolf, Axel Oxenstjerna och Karl XI gjorde de merkantilistiska åskådningarna till rättesnören för näringslivets utgestaltande, kunde en stark och i sina handlingar konsekvent statsmakt genomföra det detaljerade förmynderskap på olika ekonomiska områden, som dessa ovillkorligen krävde. Resultaten därav hade väl icke i allo blivit tillfredsställande, ty uppblomstringen av en sund och verkligt livskraftig näringsverksamhet måste alltid stå i viss motsats till det av statens myndigheter upprätthållna reglementerande tvånget, och samtidigt skulle åtskilligt, som med dettas stöd drivits att florera, hotas av snabb förgängelse, så snart stödet undandrogs. Men vilka misstag och felgrepp, som då än skedde, den starka statsauktoriteten besatt i varje fall städse förmåga och som regel även allvarsam vilja, att hålla näringslivets oundgängligen nödvändiga spekulativa tendenser inom skäliga gränser. Det var ingen fara, att dessa tendenser växte till en hotande övermakt, som dominerade det politiska livet och sökte helt taga dettas kraftresurser i sin tjänst, till skada för staten och i längden till varaktigt ogagn för näringslivet självt.

1700-talet mötte i detta hänseende med väsentligen förändrade förhållanden. Ännu levde visserligen i många stater den gamla absolutistiska regeringsmakten till namnet kvar, skenbart rent av mera tillskärpt än någonsin, men det var en makt på avskrivning, överansträngd genom den långa krigstidens påfrestningar, med varje år alltmer underminerad av upplysningsmännens samhällskritik, därtill i sina funktioner som oftast förlamad genom växande finansiella svårigheter. Inom England och Sverige hade redan fursteabsolutismen av-

lösts av sin motsats, den parlamentariska oligarkien, som lade maktens medel tämligen utan begränsning i händerna på växlande adels- eller ämbetsmannakotterier. Det var tydligt, att varken där eller i de stater, som likt Frankrike ännu levde på gammal tradition, fanns någon regeringsauktoritet, ägnad att utöva den starka ledning uppifrån, som merkantilismen förutsatte. När man under sådana förhållanden alltjämt fordrade och även genomdrev, att staten med sin lagstiftning, sin finansmyndighet och sina administrativa resurser skulle stödja och gynna handeln och industrien, inträffade alltför ofta, att dessas privatekonomiska intressen ingingo intima allianser med de tillfälliga maktägarna. Och därav följde, att sådana privata synpunkter fingo ett betänkligt inflytande på hela statslivets gestaltning. Medan 1600-talet visat ett ofta besvärligt förmynderskap från statsmaktens sida mot näringslivet, skulle det följande seklet i hög grad förete skådespelet av de privatekonomiska krafternas oskäliga övertag med därav följande missbruk av maktställningen. Alldeles särskilt erbjöd Sverige förmånliga förutsättningar för en sådan utveckling.

De ekonomiska problem, som Sverige ställdes inför efter Karl XII:s bortgång, kunna korteligen så sammanfattas: att reparera den senaste krigstidens skador samt förvärva största möjliga andel av den återuppblomstrande internationella handelns vinster. Härvid anknöt man ovillkorligen och helt naturligt till de näringspolitiska grundsatser, vilka det föregående seklets stora härskare och statsmän med så vacker framgång tillämpat. Att gynna vår naturliga storindustri, järnindustrien, men också alla slag av manufaktur, att skapa en stark export och samtidigt begränsa importen samt att befordra rederirörelsen, så att åtminstone införseln kunde helt eller övervägande ske på svenska kölar, det blev de huvudsakliga målen för våra ekonomiska reformvänner under frihetstiden. Att genomföra ett sådant program var emellertid icke längre uppgiften för en absolutistisk konung och hans lydiga verktyg, utan det tillkom dem, som förstodo att för längre eller kortare tid förskaffa sig det övervägande inflytandet bland riksens maktägandeständer. Det behöver knappast sägas, att näringslivets privata intressen skulle mycket lätt göra sig hörda inom en så månghövdad församling som Sveriges dåvarande riksdag, allra helst som de tvänne inflytelserikaste ständen, adeln och borgarståndet, till mycket stor del eller rentav största delen sammansattes av direkta näringsidkare. Frihetstidens författning predisponerade oss för en utveckling, där privatintressenter kunde dominera. För Riksens Ständers Bank blev detta av genomgripande betydelse.

Den nya tiden möter genast med nya och mycket vidsträckta krav på banken. Om handel och industri skulle skjuta rätt fart, måste de starkt stödjas finansiellt, det betonades flitigt. Från början hade ju vår järnindustri tack vare Louis De Geer väsentligen finansierats med holländskt kapital, och samma nederländska inflytande var alltjämt mycket starkt både inom industrien och handeln. Man betraktade det därför såsom en första oundgänglig omsorg att så mycket som möjligt emancipera oss ifrån Amsterdam. För detta ändamål krävdes en kapitalstark inhemsk penninginstitution, som kunde kraftigt bispringa de kreditbehövande, och därvidlag riktades uppmärksamheten först och sist på Riksens Ständers Bank. Undan för undan skulle de anspråk, som sålunda ställdes, skärpas och banken allt fullständigare tagas i dessa handelspolitiska strävandens tjänst.

Denna utveckling möjliggjordes väsentligen därigenom, att de, som voro bankens principaler, samtidigt voro livligast och före andra intresserade av den nya handelspolitiken. Men den erfarenhet, som de maktägande ständerna sålunda förvärvade om bankens användbarhet för dessa syften, kom att sträcka sina verkningar betydligt längre. Det torde ligga i det parlamentariska styrelsesättets natur att befordra en viss frikostighet med statens medel. Under ett ämbetsmannavälde av den karolinska typen kan härskaren, när han besitter en Karl XI:s viljefasthet, hålla växande utgiftskrav inom skäliga gränser. Partierna vid makten åter, de må sedan vara aldrig så principiellt övertygade sparsamhetsvänner, frestas mycket fort över hövan att vara mera tillmöteskommande mot anspråken. Det ligger ju i den mänskliga naturen att vara jämförelsevis rundhänt mot sig själv men lättare karg mot andra; när så partilivets fordringar göra sig gällande, kommer den praktiska regeln *do ut des* ovillkorligen att upphäva den senare tendensen till den förras förmån. Under vår frihetstidsparlamentarism gick det i varje fall icke annorlunda, och därav följde, att statsutgifterna växte i ett snabbt tempo, mot vilket de sedvanliga inkomsternas naturliga stegring icke kunde svara. I det läget var det för de då styrande ytterst frestande att söka en lättnad för statens bördor genom att även här taga banken i anspråk.

Försöket i den vägen var visserligen ingen nyhet. Det har tidigare i detta arbete redogjorts för, vilka anspråk Karl XI, Karl XII och Görtz under extraordinära villkor ställt på bankens tillgångar. Men läget var nu ett annat. Ej ens under en allom bjudande suverän konung voro Kungl. Majestäts ständer så reducerade till blott en namn-

storhet, att härskaren mäktade obetingat göra sina önskningar gällande på de områden, vilka voro dem enskilt förbehållna. Ständerna själva samt deras deputerade och fullmäktige i banken hade i 1668 års bankoordning samt i de givna privilegierna stödet av erkända lagbud, vilka ej utan vidare kunde skjutas åt sidan, och förmådde därför sätta ett eftertryckligt motstånd mot alla anfordringar, som gingo längre, än det dem anförtrodda penningeverkets säkerhet och bestånd tillåto. Med koncentrationen av all reell makt hos ständerna följde mycket snart icke blott det mera allmänt hållna proklamerandet, att lagstiftaren är över och ej under lagen, utan även och framför allt ett hänsynslöst praktiskt tillämpande av denna innehållsdigra sats. Därmed var varje säker skranka bortriven, som kunde skyddat mot en djärv exploatering av bankens resurser till statsfinansernas tjänst.

Det ligger i sakens natur, att det nya skedet icke kunde genast vara färdigt med dylika anspråk, än mindre med deras praktiska realiserande. Först måste det förflyta någon tid, då man företrädesvis var sysselsatt med att reparera de svåra skadorna från den period, som senast lyktats, samt därunder hann att vänja sig vid den inträdda maktförskjutningen och småningom bli medveten om de möjligheter, som denna erbjöd. Denna tid av restauration och förberedelser sammanfaller för bankens del så gott som fullständigt med den motsvarande inom politiken över huvud samt sträcker sig sålunda fram till riksdagen 1738—39. Från och med denna och till riksdagen 1765—66 dominera obetingat anspråken på banken som näringslivets befrämjare och, när det kräves, statsfinansernas stöd. Frihetstidens återstående år, 1765—72, inneburo ingen minskning i partisplitet och partiväldet men medförde med hänsyn till bankens verksamhet en räfstperiod, vilken åtminstone i ett hänseende, beträffande valutapolitiken, sträckte sig utöver frihetstidens gränser och först fann sin avslutning med realisationen 1778.

Bankens historia under frihetstiden och närmast därefter delar sig naturligt i trenne kortare skeden: 1719—38, återhämtningens och förberedelsernas år; 1739—65, skedet av djärv låne- och valutapolitik; slutligen räfsten och den slutliga valutareformen under skedet 1765—78.

Studiet av bankens öden och utveckling under dessa särskilda skeden kräver emellertid som förstudium en närmare redogörelse för bankens yttre ställning till tidevarvets maktägare.

II

BANKENS PRINCIPALER

RIKSENS STÄNDERS BANK. BANKENS PRIVILEGIER.

NVÄLDETS FALL BETYDDE STÄNDERVÄLDETS inträde. För Vexel- och Läne-Banquen innebar detta, att bankens garanter och ursprungliga principaler — de tre stånden adel, präster och borgare — nu åter inträdde i alla de befogenheter, vilka de tidigare utövat men under det långa tidsrummet utan egentliga riksdagar (1698—1718) måst se lagda i andra händer. Någon särskild lagföreskrift härom behövdes icke. Ingen av frihetstidens båda regeringsformer (1719 och 1720), ej heller någondera av Ulrika Eleonoras och Fredrik I:s konungaförsäkringar, innehöll stadganden om bankens ställning och styrelse, därest icke sådana tänktes ligga tyst inneslutna under garantien för de särskilda ståndens välfångna privilegier och rättigheter (regeringsformen 1719, § 40; RF 1720, § 51). Först senare, när periodens materiella och politiska utveckling gjort banken till en central institution av allra största betydelse, fanns det nödvändigt att i Adolf Fredriks konungaförsäkran av den 25 november 1751 (§ 18) införa orden:

> ... Likaledes confirmere och bekräfte vi alle de af våre glorvyrdige företrädare, Svea rikes konungar, banquen förundte privilegier och förmåner, så at bancoverket hädaneffter, som härtils och alt ifrån des första inrättning, kommer at stå under ständernes egen och enskylta vård och förvaltning och för alt intrång hägnas.

Ord för ord lika upprepades samma löfte i Gustav III:s konungaförsäkran den 4 mars 1772 (§ 18).

I och med den gustavianska revolutionen gjordes i dessa bestämmelser en förändring av övervägande formell art, vilken emellertid haft sin reella betydelse. Den nya regeringsform som Gustav III omedelbart efter statsstrecket lät antaga (RF av den 21 augusti 1772), fick ur hans förut avgivna konungaförsäkran upptaga de viktigaste realstadganden, vilka alltjämt skulle bliva i kraft, och den nya konungaförsäkran, vilken han nu åter avgav samma dag, som regeringsformen antogs, reducerades att utgöra en kortfattad, högtidlig förpliktelse. Så flyttades föreskriften om banken in i regeringsformen (§ 55) med följande lydelse:

> Riksens ständers banque förblifver hädanefter som den hitintills varit, under deras egen garantie och vård, skolandes förvaltas efter de reglementer och stadgar, som redan gjorde äro eller ännu af riksens ständer göras kunna.

Direkt härifrån skulle motsvarande stadganden, efter tidens behov modificerade, inflyta i § 72 av 1809 års ännu gällande regeringsform.

Om sålunda vid övergången från enväldet till frihetstiden intet formligt erkännande av ständernas makt över banken behövdes, var det däremot nödvändigt, att en nytillträdande konung bekräftade bankens privilegier likaväl som de till särskilda ståndseller inrättningars förmån utfärdade exklusiva rättigheterna. Därför hörde det till omsorgerna för frihetstidens första riksdag att förvärva drottning Ulrika Eleonoras stadfästelse å Vexel- och Läne-Banquens privilegier. Den 21 maj 1719 utfärdades Hennes Kongl. Maj:ts Nådige Stadfästelse och Försäkring öfver Vexel- och Läne-Banquens undfångne Privilegier, Förmoner och Rättigheter.[1] I väsentligen samma form förnyades denna stadfästelse av konung Fredrik I den 1 juli 1720. Då från och med Adolf Fredriks trontillträde bankens privilegier och förmåner inrycktes under den avgivna konungaförsäkrans allmänna skydd och senare till och med under regeringsformens, blev från denna tidpunkt den särskilda privilegiestadfästelsen överflödig.

Av bestämmelserna i 1719 och 1720 års privilegiestadfästelser för-

[1] Drottning Ulrika Eleonoras stadfästelse tryckt nedan sid. 14 f. Om det förberedande arbetet för denna stadsfästelse nedan s. 18 f.

Se ock *Förordningar rörande Banko-Verket* (Sthlm 1817) s. 86 f. och s. 90 f. samt referat hos SCHWERIN, *Författningar rörande Banko-Verket* (Sthlm 1828) s. 87 f. och s. 90 f.

tjäna särskilt följande påpekas. Sedan ingressen givit högtidlig förklaring, att drottningen (konungen) icke på något annat sätt än möjligen såsom privatintresserad ville befatta sig med bankens affärer utan överlämnade dessa helt och hållet åt ständerna, gives i § 1 en icke mindre betydelsefull försäkran om ovillkorligt tillfredsställande av bankens ostridiga krav på kronan för de under föregående tider lämnade och ännu ogäldade lånen. Beträffande fastställandet av dessa kravs omfång innehåller bekräftelsen av 1720 en hänvisning till den undersökning, som skulle verkställas genom särskilda av sekreta utskottet förordnade likvidationsmän samt därefter prövas av penningverken, kammarkollegium och statskontoret. För säkerställande av bankens årliga räntefordran skulle (fortfarande enligt akten av 1720) alla stora sjötullsmedel i Stockholm gå genom banken, »emedan ingen Stora Sjötulls lefverering, eller därå gifne qvittence, skal härefter vara gällande, eller af någon godkännas, som icke med behörig Attest vises, at vara i Banken för stora Sjötulls Räkningen och ingen annans värkeligen inkommen, samt i Bokhålleriet afförd och crediterad.»

Med särskild skärpa vände sig bekräftelserna, som det var att vänta, mot en del av de oroande nyheterna från den Görtzska tiden. På planen att förändra de i lånebanken insatta kapitalen till aktier i banken spilles intet ord, den anses tydligen vara definitivt tillbakavisad i och med de äldre privilegiernas och bankstadgarnas bestämda återupplivande. Däremot ogillas med uttryckliga ord såväl alla försök av utomstående att utforska de i lånebanken innestående medlens storlek som ock avsikten att ålägga dessa medel någon särskild beskattning (§ 3). Med anledning av den osäkerhet om äganderätten, som reduktionens räfster framkallat, garanteras slutligen uttryckligen bankens rätt i alla redan innehavande eller framtida panter, för vilka kronan icke före deras belåning gjort sina anspråk gällande (§ 4).

Så kraftigt som möjligt hade ständernas uteslutande rätt över banken hävdats; i den mån riksdagsskicket vann fasthet och utbildades skulle detta yttermera markeras genom bestämmelserna om sekreta utskottets ställning till bankoverket. Det står i överensstämmelse härmed, att titulaturen Riksens Ständers Bank numera blir om icke alldeles den officiellt erkända — ty 1751 års konungaförsäkran talar, som angivits, blott om Banquen — likväl den alltmer gällande i stället för den äldre Vexel- och Läne- Banquen. »Emedan Riksens Ständers Banco . . .» begynner § 1 av privilegiestadsfästelsen år 1719. Med regeringsformen 1772 är denna benämning i varje fall definitivt erkänd.

BONDESTÅNDET OCH BANKEN.

TERMEN RIKSENS STÄNDERS BANK VAR LIKVÄL I ETT hänseende missvisande, och måhända var detta orsaken, att namnet icke återfinnes i konungaförsäkran av år 1751. Riksens ständer voro fyra men bankens ägare och garanter blott tre av dem, ridderskapet och adeln, prästeståndet och borgarståndet. Det har icke från riksdagen 1719 varit tillgänglig någon upplysning, att bondeståndet då gjort ansträngningar eller hyst önskan att inträda i kretsen av bankens garanter. Sannolikt är, att de bekymmer, som förvirringen inom myntväsendet efter Görtz' förvaltning vållade alla men kanske företrädesvis bönderna, gjorde bondeståndet för tillfället ganska belåtet att så mycket som möjligt vara urarva vid uppgörelsen med den föregående regimen. Så förblev banken under sina ursprungliga garanters ledning. Det var endast dessa trenne stånd, som tillsatte medlemmarna av riksdagens mäktiga sekreta utskott, vilket — på sätt nedan skall närmare angivas — genom sin bankodeputation utövade den högsta bankledningen. Likaså blevo de fullmäktige i banken utsedda allenast för dessa tre stånd. Men det skulle komma tider, då bondeståndet gjorde ganska eftertryckliga ansträngningar att även få deltaga i bankens styrelse. Detta var självfallet först, sedan den fredliga utvecklingen vållat, att bankens betydelse för hela näringslivet tedde sig i annan dager, än vid den vanskliga övergången från den karolinska tidens ofredsår. Närmare bestämt: det var sedan partibrytningen vid riksdagen 1738—39 inträffat, sedan samtidigt bankens utlåningsverksamhet fått en väsentligen ökad räckvidd och — vilket ej minst bör ihågkommas — sedan under det av hattpartiet tillställda olyckliga kriget mot Ryssland 1741—43 det visat sig, att banken i dittills oanad utsträckning kunde tagas i anspråk för statsverkets finansiella behov.

Vid riksdagen 1742—43 stundade det till efterräkning för det olyckliga krigiska äventyret. I alla stånd var särskilt vid riksdagens början oppositionen mot hattpolitiken stark, fastän dennas ledare genom skickliga, föga nogräknade och genomgående nesliga åtgärder lyckades nödtorftigt draga sig ur spelet. Mest irriterat var det stånd, som dittills hållits utanför rådslagen och sålunda nu stod obundet samt med skärpa kunde tadla de övrigas felgrepp, bondeståndet.

Genast vid riksdagens början yrkade bönderna att nu få säte i den verkligen beslutade församlingen, sekreta utskottet, och detta,

som de övriga stånden inför risken av ett allmänt bondeuppror icke vågade helt avvisa, bifölls i den form, att bönderna under den innevarande riksdagen[1] fingo sända 25 ombud till utskottet. Men därvid gjordes åtminstone från adelns sida det uttryckliga förbehållet, att från behandling under det ärbara bondeståndets medverkan »dock de saker undantagas, som alltid varit i största hemlighet hâldna, såsom Bancoverket och dylikt».[2]

Med denna halva framgång var det ärbara ståndet icke tillfredsställt utan framförde under riksdagens avslutningsdagar (september 1743) den ena enträgna anhållan efter den andra att bliva berättigade till att insätta åtminstone någon fullmäktig i banken.[3] De medlande elementen å riddarhuset, såsom lantmarskalken frih. Ungern Sternberg och Karl Gustav Löwenhjelm, voro böjda att tillmöteskomma denna önskan, vilken av bondetalmannen Olov Håkansson i spetsen för en 24 man stark deputation av ståndet så motiverades (den 10 september): »det kunde väl tyckas, at Bondeståndet intet kan hafva stora penningar på Banquen, men det lilla en Bonde äger, består dock i en sedel, som ligger honom så högt om hiertat, som någon annan kan vara mån om långt större egendom»; och bifölles ej deras begäran, ville de avsäga sig all garanti för banken, ja, hotade rentav att ej under-

[1] MALMSTRÖM, *Sveriges politiska historia* (2:dra uppl.), III, s. 114. Bönderna hotade att, om deras begäran ej villfores, »gå bort och komma manstarka igen».

[2] *R. A. P.* 1742—43, I, s. 477 f. (d. 19 februari 1743). Det var frih. Sten Bjelke, som först gjorde förbehållet om banken, och därtill svarades: »at hvad Bancoverket angår, så kunna Bondeståndets Deputerade i Secreta Utskottet så mycket mindre få någon kundskap derom, som ej en gång de övrige trenne Ståndens samtelige ledamöter i Secreta Utskottet dertil komma, utan allenast några få, hvilka med serskild tysthedseed äro förbundne».

[3] Den första framställningen gjordes d. 8 september, *R. A. P.* 1742—43, II, s. 658. Därvid hänvisade bönderna till, att de insatte fullmäktige i övriga »under Ständernes egen disposition sorterande värk, såsom Manufaktur-Contoiret, Ständernes Contoir, Slottsbyggnings-Deputation samt Reduktions- och Liquidations-värket.» De förmodade, heter det, att ståndet också skäligen borde hava fullmäktige i banken »så vida Ståndet bör vara deltagande i garantien för samma värk.» — Detta tal om böndernas garanti för bankverket torde sammanhängt med statens växande skuldsättning hos banken. På yppade farhågor för bankens soliditet vid denna ökade utlåning plägade nämligen genmälas, att intet verk kunde vara säkrare än detta, för vilket riket i gemen caverade. Bondeståndet har således ganska listigt sökt vända detta argument till sin fördel, och den icke uttalade konklusionen torde varit, att bifölles ej deras anhållan, ville de icke heller hava något ansvar för det sätt, varpå kronans bankogäld kunde komma att infrias.

skriva riksdagsbeslutet. Denna avsägelse av en garanti, som icke kunde anses given, imponerade ej särdeles på männen ur det härskande partiet: huru skulle, svarades från deras sida, bönderna kunna giva något plus till bankens styrka, då de ej hade någon verklig jordbesittning att garantera med?[1] Däremot skulle bankens hemligheter lätteligen utspridas, och av denna framgång skulle bondeståndet blott eggas att kräva permanent säte i sekreta utskottet; »läre de på slutet begiära at också komma med i Rådet« (frih. Scheiding). Med så oförbehållsam motivering dristade man likväl ej ytterligare reta det ganska desperata ståndet, utan man nöjde sig med en hänvisning, att böndernas begäran vore alldeles stridande mot riksdagsordningen. Denna förklaring gavs ej till bondeståndet direkte utan till de båda högre stånden; bönderna fingo efter framställning ännu på morgonen samma dag, då man skulle samlas på rikssalen för riksdagens avslutande (den 12 september), blott den svävande utlåtelsen, att adeln redan givit de andra stånden sina välmenta tankar i ärendet tillkänna, varför detta ej mera kunde upptagas.[2] Härmed måste bönderna så i riksdagens yttersta timma låta sig nöja. De skulle återkomma nästa riksmöte, 1746—47.

Vid detta senare tillfälle blev emellertid böndernas främsta yrkande — att vinna fullt tillträde till sekreta utskottet — av det nu åter konsoliderande hattpartiet bestämt avvisat, och som de för övrigt genom oklok hetsighet diskrediterade sig själva, var det självfallet, att ingen hänsyn togs till deras önskningar i fråga om bankens styrelse.[3] Den enda synbara följden av böndernas misslyckade attack torde varit den redan påpekade, att benämningen Riksens Ständers Bank undveks i Adolf Fredriks konungaförsäkran.

[1] Denna för tidens åskådning om äganderätten till jorden ganska typiska tankegång framfördes särskilt av herr Riben (den 10 sept.) och av frih. Sten Coijet (den 12 sept). Den förre yttrade: »de af Allmogen, som sittia på cronohemman, äga intet at guarantera med, efter grunden är cronans, och ko eller so kan intet långt förslå; frälsebönderna åter få intet hafva Fullmäktige vid Riksdagarne». Den senare: »den som skal vara cautionist, bör hava egen redbar egendom, hvarmed han skal kunna cavera, hvilket, som Bondeståndet intet äger, utan det är cronans jord de besittia . . .».

[2] *R. A. P.* 1742—43, II, s. 658 f., 685 f., 702 och 718 f.

[3] Bexell, *Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia* (Sthlm 1835) s. 333, nämner för riksdagen 1746—47, att »Bondeståndet yrkar att även hafva fullmägtig i Banken». Någon överläggning med anledning av en sådan framställning har jag icke vid denna riksdag återfunnit i de tryckta adelsprotokollen. Det är icke uteslutet, att bondeståndet i denna sak nu allenast vänt sig till prästerna, hos vilka de i många fall funnit stöd mot medstånden.

SEKRETA UTSKOTTET. BANKODEPUTATIONEN.

DEN OMSTÄNDIGHETEN, ATT BANKEN VAR OCH FÖRblev under de tre högre ståndens hägn och garanti med uteslutande av bondeståndet, medförde, att bankoärenden icke kunde behandlas såsom allmänna riksdagsärenden. Detta hade för övrigt även av en annan anledning varit självklart, nämligen på grund av den hemlighetsfullhet, varmed bankens angelägenheter omgärdades. Allt, som angick de viktigare betingelserna för uppblomstringen av det ekonomiska livet, betraktades då hos oss liksom allestädes i Europa såsom de djupaste statshemligheter, varför det icke kunde vara tal om sådana ämnens behandling inom kretsar, där icke tystlåtenheten ansågs strängt skyddad. För bankens del kommo härtill särskilda anledningar till förbehållsamhet: bankens ställning var genom den föregående tidens krav hårt påfrestad, och det kunde icke vara rådligt, att giva nyfikna utomstående tillfälle till närmare kännedom av läget.

Det var under sådana omständigheter självklart, att det icke blev de tre ståndens plena, som egentligen togo befattning med bankens styrelse, utan att denna omsorg överlämnades åt sekreta utskottet. Detta utskott var under största delen av frihetstiden riksdagsarbetets egentliga härd och blev så i all synnerhet under hattarnas långa maktperiod. Under detta skede voro ståndens plena mera ett skådespel för massan, varvid det gällde att åt utskottets betydelsefulla avgöranden skaffa den yttre auktorisation, som behövdes. Hattväldets upplösning genom den underminerande mössoppositionen inledes också (riksdagen 1760—62) genom häftiga strider mellan plena och utskottet, vari detta småningom nödgas uppgiva mycket av sin maktställning.

Genom sin sammansättning (50 adelsmän, 25 präster och 25 borgare), genom sin allmänna uppgift att handlägga de viktigaste och mest hemliga statsärendena, slutligen genom den tysthetsed, som band dess medlemmar, var sekreta utskottet uppenbarligen ägnat att å de tre ståndens vägnar hava i sina händer bankens högsta ledning. Lika självfallet det var, att riksdagen med det nya statsskickets genomförande återinträdde i sin gamla myndighet över banken, lika självklart tog sekreta utskottet vid riksdagen 1719 genast och utan speciellt bemyndigande hand om bankoärendena (jfr vidare nedan s. 18 f.). När frihetstidens riksdagsskick hunnit så pass ordnas, att formlig instruktion utfärdades för sekreta utskottet, blev denna faktiska ordning

uttryckligen erkänd. Sålunda heter det i instruktionen för sekreta utskottet år 1723 (§ 5):

»Såsom de, hvilka blifvit förordnade att liqvidera med RSt:s banco öfver den skuld, hvarföre riket dersammastädes häftar, förnimmes hafva sitt arbete färdigt; alltså kommer ock det uti S.U. att öfverses och, hvad sjelfva summan vidkommer, att alldeles hållas tyst. Men som åtskillige förfrågningar dervid torde förekomma angående skuldfordringarne, härflytande såväl ifrån hennes Maj:t Enkjedråttningens tid, som andra, så kunna ock de vara af så åtskillig natur, att de, särdeles i anseende till sjelfva summa, dels böra vara under tysthet, dels ock i anseende till andre omständigheter, berörande relationer, bevis och betänkjande till plenum kunna refereras; hvilket S.U. fördenskull iakttager och åtskilljer. Sammaledes hörer ständernes contoir under S.U:s öfverseende; dock således, att thet, som ej fordrar en högnödig tysthet, varder refererat till plenum.» [1]

Denna sekreta utskottets befogenhet över banken blev vid samma riksdags slut formligen lagfäst genom § 18 i riksdagsordningen av d. 17 oktober 1723:

»Secrete utskåttets egentelige syssla är at utarbeta och afsluta: 1:o de secrete propositioner, som konungen secrete utskåttet föreställer — —; 2:o hörer i lika måtto till secrete utskåttet statsvärcket — — 4:o bancovärcket.» [2] Föreskriften i 1723 års instruktion för sekreta utskottet hade, som synes, alltigenom prägeln av det tillfälliga tidsläget med dess särskilda omsorger. Vid den nästföljande riksdagen, 1726—27, ersattes den i då utfärdad instruktion med en mera allmänt hållen (§ 4):

»Sammalunda har ock Secrete Utskottet att låta öfverse bancovärket samt allt, hvad till dess richtighet, styrka och bibehållande lända kan, vederbörligen befordra.» [3]

Med då och då företagna speciella ändringar och tillägg, vilka be-

[1] Efter Brusewitz, *Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar* (Sthlm 1916), s. 254. — När lantmarskalken i riksdagens första dagar (d. 28 januari 1723) på riddarhuset i detalj angav, vilka utskott och deputationer, som borde tillsättas, yttrade han om S.U., att det »ock öfverser Bancosakerne». *R. A. P.* 1723, I, s. 25. — Om utarbetandet av instruktionen för S.U. ibm. s. 29, 40 och 56. Som speciellt banksakkunnige i den över S.U.-instruktionen tillsatta deputationen böra väl betraktas Konrad Ribbing och Samuel Stjerncrona.

[2] Brusewitz, anf. arb., s. 245.

[3] Brusewitz, anf. arb., s. 256.

tingades av senare yppade omständigheter, blev detta stadgande förnyat från riksdag till riksdag. [1]

Men även sekreta utskottet var en alltför månghövdad institution för att kunna med vare sig gagn eller fullt pålitlig diskretion handlägga bankens hemligaste angelägenheter. För detta ändamål hade man emellertid en anvisning given i den institution, som den enväldige konungen tidigare insatt att fungera i ständernas ställe, bankodeputationen. Liksom sekreta utskottet eljest för viktigare ärenden inom sig tillsatte särskilda smärre delegationer — så den mindre sekreta deputationen för de hemligaste utrikesangelägenheterna, statsdeputationen för riksstatens uppgörande — blev också en sådan för bankens räkning tillsatt. Hos bankodeputationen under riksdagarna och mellan dessa hos bankofullmäktige kommer alltså bankens ledning att egentligen vara förlagd.

DROTTNING ULRIKA ELEONORAS STADFÄSTELSE Å BANKENS PRIVILEGIER.

Stockholm den 21 maj 1719.

Orginalexpeditionen av detta stadfästelsebrev förvaras i serien BD. 1719 o. följ., akt., I, fol. 15 f. Den är utfärdad å papper med drottningens sigill i svart vax, sammanhäftningen med svart silkestråd. Å första sidan antecknat: »Præsent uti Ständernes Secrete Utskåt d. 22. Maj 1719. — Upl. hos Ständernes H. Deputerade til Banquen d. 1 Junii 1719.»

I samma serie och volym, fol. 395 f., förvaras också originalexpeditionen av k. Fredrik I:s stadfästelse å bankens privilegier, dat. d. 1juli 1720.

WI ULRICA ELEONORA MED GUDS NÅDE, SWERIGES, Göthes och Wändes Drottning, Stor Furstinna till Finland, Hertiginna uti Skåne, Estland, Lifland, Karelen, Brehmen, Vehrden, Stettin-Pommern, Cassuben och Wenden, Furstinna till Rügen, Fru öfwer Ingermanland och Wissmar; så och Pfaltz-Grefwinna wid Rhein i Beyern, till Jülich, Clewe och Bergen Hertiginna; Landtgrefvinna och Arf Printsessa till Hessen, Furstinna till Hirschfeldt, Grefwinna till Catzen-Ellenbogen, Dietz, Ziegenheim, Nidda och Schaumburg, etc. etc. Giörom witterligit: Såsom Wår Högtärade Salig Herr Fader, Konung Carl den Elloffte, Glorwürdigst i åminnelse, år 1668 updragit och öfwerlåtit Samtelige Riksens Ständer, Wäxel- och Läne-Banquen sig at antaga,

[1] Närmare härom meddelas nedan i kapitlet om Bankodeputationen.

samt öfwer des uprättande, anläggning och förwaltande förordna och och sluta, som de till wärkets befrämiande, och för det gemene bästa pröfwa nyttigast och rådeligast wara; hwareffter det nu öfwer femtio år warit i gång, och emot hwariehanda illwiljande menniskiors funder conserverat; Wi ock tillika med Riksens Ständer, uti sielfwa wärket, giörligen förspörje, hwad märkelig nytta, gagn och fördel denne Banquen skaffar af sig, så wäl till richtighet af Wåre och Cronones inkomster, som Riket och alle des Inbyggiare, till deras handel och wandel, samt flera lofliga näringsmedel; så at Wi fördenskull med Riksens Ständer beslutit, samma Banco-Wärk alt framgent at styrkia och beständigt understödia; Altså confirmere och stadfäste Wi, i kraft af denne Wår Kongelige Försäkring, alla de Privilegier, wilkor, förmoner och rättigheter, som af Hans Kongl. Maj:t Wår Högtärade Käre Herr Fader, till denne Wäxel- och Läne-Banks inrättning och wälgång, ifrån des första begynnelse, och särdeles år 1668, 1675, 1681, samt år 1689 äro förundte och tillägnade, i lika måtto alla de dyra Försäkringar, som Wår Högtärade Käre Herr Broder, i lifstiden, så af den 3 Novembr. 1700, som ock sedermera, i nåder Banquen gifwit, som wore de alle här ord ifrån ord införde, Så at Banquen alla dessa Kongl. Försäkringar, Privilegier och förmoner skal ofelbart niuta, bruka och behålla utan någons förhinder, ingrep eller intrång, i någon måtto, nu eller framdeles; williandes Wi i nåder lämna Riksens Ständer allena macht öfwer detta wärk at förordna, och wele därwid, för Wår Person, intet widare disponera, än öfwer Wår i Banquen hafwande avance, eller Wår Kongl. makt och wälde widare sträcka, än at skydda wärket wid det Riksens Ständer till des förwaltning och förkofring, antingen redan slutit eller häreffter förordnande warda. Till föllie hwaraf:

§ 1.

Emedan Riksens Ständers Banco har så wäl i Wår Högtärade Käre Herr Faders, som ock Wår Högtärade Käre Herr Broders tid, gådt dem under warande krigstid och Riksens trångmål, underdånigst tillhanda med försträckningar, uppå deras Sahlige Maj:ters försäkring; Ty försäkre wi ock i lika måtto med detta, Riksens Ständers Banco på det krafftigaste, at alt hwad af de till Hans Maj:t Wår Högtärade Käre Herr Fader underdånigst giorde Lånen återstår, och af Liquidations-Commissionen för ständigt och ostridigt är erkiändt, äfwen ock, hwad Wår Högtärade Käre Herr Broder i Banquen låtit låna, eller sig åtagit at betala, det skall alt, så efter Hans Salig Maj:ts särskilte För-

säkringar, som den Generale af den 21 Octobr. 1712, til Capital och Interesse godtgiöras, i sådan mynte-sort, quantité och godhet, som Banquen försträckt och Räntemästarne quitterat.

§ 2.

Och emedan Wår Högtärade Käre Herr Fader, i des Banquen gifne Försäkring af år 1675, § 5, updragit Banquen Myntet, och Wi befinne, at Myntewäsendet hafwer en besynnerlig gemenskap med Bancowärket, så ock, at penningarne böra utgå efter Mynte-Ordningen och andre Kongl. Stadgar, som Wårt cammar- och Bergs-Collegium, genom deras den 4 Junii 1717 utfärdade Extractum Protocolli omständeligen och tydeligen remonstrerat, och jemwäl fastställt, hwilket Wi härmed nådigt confirmere och stadfäste; Altså updrage Wi Riksens Ständers Banco Myntet, aldeles med de förmoner och willkor, som Wår Högtärade Käre Herr Faders högstbemälte försäkring i förberörde punct innehåller, och Wårt Cammar-Collegium, genom nytt Contract, kan med Banken nu slutit. Och där någon skulle framkomma at förklena Myntet, som effter Mynte-Ordningen och denne Wår Försäkring håller sitt prof, så skall den anses såsom en förbudsbrytare, och desutan, effter sakens befundne beskaffenhet dömmas och afstraffas.

§ 3.

Äfwensom wi med missnöje förspordt, huru några, under förewändning af Publici tienst, welat utfårska de i Läne-Banquen stående Avancer, twärt emot Wår Högtärade Käre Herr Faders Banquen gifne Bref och Försäkring af den 24 Aprilis 1689. Derföre försäkre Wi Banquen på det krafftigaste, at de i Läne-Banquen stående Capitaler skola wara eximerade och frikallade för all afgifft och Contribution: Och där någon, utom rätta wederbörande, Ständerne till prejudice, skulle beträdas at på något sätt och under hwad prætext det wara må, emot Banco-Ordningen, söka at stämpla och weta någons i Läne- eller Wäxel-Banquen hafwande avance, den skall wara fallin i Wår onåde, och med swårt arbitralt straff blifwa ansedder.

§ 4.

Och ehuruwäl Wår Högtärade Käre Herr Faders merhögstbemälte Försäkring af år 1675 uti den 9 punkten är tydelig och klar, at alle de i Läne-Banquen försatte panter, skola både under warande förpantning, såsom ock wid och effter försälgningen, wara för hwarjehanda

intrång frie och säkre; dock at Riksens Ständers Banco, må desto tryggare hafwa sig at hugna af denne Kongl. Försäkrings wärkelige åtnjutande, förklare Wi här med, at enär någon fast egendom, efter denne dag, på Ting eller Rådstugu blifwer angifwen, at ärnas i Banco pantsättias, och ingen å wåre och kronones wägnar, till föllie af Wår Högtärade Herr Broders Resolution af den I Februarii 1700 lagligen vigilerat, och sådant då i attesten införes, så skall den faste Egendomen ewärdeligen blifwa fri för alt åtal, som på ett eller annat sätt, ehwad det wara må, på kronones och Publici wägnar därå giöras kunde, så at Banken skall hafwa at behålla den, som sin oklandrade pant, däraf at få giöra sig betalt. Samma Lag wari om all annan fast Egendom, som för detta blifwit i Banquen pantsatt och försåld, eller ännu där i pant står, utan något å Cronones wägnar lagligen giordt åtal in till närwarande tid. Till yttermera wisso hafwe Wi detta med Wår Egen hand underskrifwit, så ock witterligen med Wårt Konungslige Insegel bekräffta låtit. Gifwit på Wårt Kongl. Palais i Stockholm den 21 Maji år effter Christi Börd 1719.

ULRICA ELEONORA.
(SIGILL).

S. Bark.

III

BANKODEPUTATIONEN

BANKODEPUTERADE 1719—23.

ED DEN NYA TIDENS INBROTT TAGA ständerna såsom sådana omedelbart den mest direkta och livligaste del i bankens styrelse. Sedan riksdagen samlats i januari 1719, höllo de tidigare fungerande bankodeputerade ännu två sammanträden (d. 11 och 12 mars) för att med ledning av ett från lantmarskalken Per Ribbing överlämnat projekt granska bankens privilegier och göra förslag till ny försäkringsskrift å dessa. Med fullgörandet härav synas deputerade ansett sitt värv slutfört. Emellertid kunde icke bankens principaler, de tre högre ståndén, själva närmare befatta sig med de ömtåliga ärenden, vilka särskilt då sammanhängde med bankverkets skötsel. Där stodo främst på dagordningen sådana spörsmål som reglerandet av bankens fordringar hos kronan efter den Görtzska förvaltningen, bankens förnyade övertagande av myntet, verkningarna av myntteckens avlysande, bankens återupptagande av utbetalningar o. s. v. Det måste här bliva fråga om ingenting mindre än en ingående granskning av bankens ställning samt angivandet av direktiv för dess skötsel under närmaste år. Med all sannolikhet har frih. Johan Thegner, som de senaste åren varit bankens verklige chef och därför helt naturligt ivrade för att nu få verket på säkrare fötter, satt sig i rörelse att skapa en till detta ändamål lämplig form av ständernas medverkan. Resultatet blev tillsättningen av nya bankodeputerade, frihetstidens första bankodeputation, den av år 1719.

Det är i sekreta utskottets protokoll, som upplysningar härom

finnas, men de äro ytterst knapphändiga. Läsningen av bankofullmäktiges riksdagsrelation samt frågan om bankens nya myntkontrakt gåvo lantmarskalken (det var då friherre Anders Leijonstedt[1]) anledning att d. 20 april i sekreta utskottet yttra: »som det är nödigt at man seer öfver Bancovärket, så måste visse dertill deputeras; men som det bör skie *in pleno*, så proponerade H. Landtmarskalken om icke några kunde utnämnas til at träda tilsamman och för Banquen sluta contract om myntet med cammarcollegio, samt betinga Banquen valuta för Myntens lösen, som dhe hvilcke något guld eller silfver låta mynta, nu på en behagelig tid slippa betala». Till detta utsågos genast frih. Konrad Ribbing samt herrar Cederstedt och Cronfeldt, vilkas val följande dag av sekreta utskottet konfirmerades, samtidigt som för prästerna utsågos biskop Nordlind samt doktorerna Molin och Hummerus ävensom för borgarståndet borgmästaren Anders Hylteen, sekreteraren Johan Boström och handelsmannen Johan Spalding (S. U. 1719, pr., s. 213 och 221 f.). Denna deputation hade sålunda en interimistisk karaktär, i själva verket anteckna de bevarade deputationsprotokollen allenast ett enda sammanträde av dess medlemmar (d. 22 april), varvid dels myntkontraktet diskuterades, dels förslaget till förnyande av bankens privilegier yttermera granskades.[2]

Sedan bankens privilegier blivit av drottning Ulrika Eleonora stadfästade d. 21 maj 1719, tillsattes nya bankodeputerade för varaktigare och mera genomgripande uppgifter. Tillsättningen synes ha skett i sekreta utskottet d. 27 maj, och sammansättningen blev följande: för adeln kammarherren greve Karl Polus, justitiekanslern frih. Gabriel Stjerncrona och bergsrådet Jonas Cederstedt; för prästeståndet profes-

[1] Vald d. 15 april efter Per Ribbing, som avled d. 14. Leijonstedt var broder till Karl XI:s betrodde medhjälpare i reduktionsverket Jakob Gyllenborg, vilken varit gift med Johan Thegners syster.

[2] BD. 1719, pr., s. 12 f. Förslaget till drottningens försäkringsskrift hade av S. U. överlämnats till BD. Vid granskningen markerades genast, att ständerna nu voro de maktägande. Konrad Ribbing anmärkte sålunda, att inledningen lade i drottningens mun orden »hos oss beslutat»; där borde införas »med Riksens Ständers samtycke» samt övriga ställen i inledningen lämpas därefter, »ty Hennes Maj:t Drottningen försäkrar för sin Person, att hon ej vill göra något emot Banquen, men rätta grunden till Banquens vidmakthållande är Ständernas vilja, och hos dem står, om de vilja underhålla värcket eller intet». — Den slutliga formuleringen blev: »så at Vi fördenskul med Riksens Ständer beslutit». — I S. U. 1719, pr., s. 451 (d. 21 maj) är antecknat: »Öfverste Knorring gick up med några fler Deputerade at gifva in den upsatte försäkringen öfver vexel- och lånebanquens privilegier och begära derpå Hennes Majestäts nådiga underskrift och confirmation.»

sorn och domprosten Lars Molin, kyrkoherdarna Göran Nordberg och Nikolaus Sternel; för borgarståndet de ovan nämnda Hylteen, Boström och Spalding.[1] Någon särskild instruktion för dessa herrar har icke kunnat återfinnas, utan de förordnades tydligen rätt och slätt för att i de tre ståndens ställe, när de nu åtskildes, bistå bankofullmäktige i arbetet att bringa banken på säkrare fötter. Därför blevo de heller icke någon bankodeputation i samma betydelse som skedets följande, blott fungerande under riksdagen, utan de begynte sitt arbete, just som riksdagen upplöstes, och fortsatte därmed dels mellan riksdagarna, dels under hela riksdagen 1720 samt även ett långt stycke fram under den därpå följande 1723 års riksdag.

D. 30 maj hade 1719 års riksdag upplösts. Bankodeputerade sammanträdde första gången d. 1 juni men därefter endast yttermera fyra gånger under sommaren och hösten. Under år 1720 höllos tillsammans 20 sammanträden (2 i februari, 2 i mars, 1 i vardera av månaderna april och maj, 2 i juni, därefter först i oktober 5, i november även 5 samt 2 i december). År 1721 förekommo blott 7 sammanträden, 1722 åter 18 (med följande fördelning på olika månader: februari 4, mars 2, april 3, juni 1, oktober 2, november 4, december 2) samt 1723 till och med d. 4 maj, då dessa deputerade åtskildes, 10 sammanträden. Mellan de protokollsförda plenarsammanträdena arbetade deputationens delegationer (utskott för undersökning av särskilda detaljer) åtminstone åren 1719—20 ganska flitigt, men härom finnas inga andra upplysningar än de korta meddelanden, som stundom lämnats till deputationsprotokollet, eller här och där ett protokoll bland akterna. I stor utsträckning voro bankofullmäktige närvarande vid sam-

[1] S. U. 1719, pr. (d. 27 maj). Saken handlades av S. U. i samband med tillsättningen av ett »Ständernas Contoir», som skulle ha vården av rikets gäld, och man avsåg att sätta Polus i spetsen för såväl detta som för den nya BD. Tillsättningsproceduren ter sig något oklar. Lantmarskalken hade, som angivits, sagt (d. 20 april), att deputerade skulle tillsättas *in pleno* d. v. s. av ståndén själva. I *R. A. P.* 1719, s. 91 f. (den 26 maj) heter det: »Uti Bancodeputation nämndes Gref Carl Polus, Baron Johan Tegner, Hr. Stierncrona, Hr. Cederstedt. Hr. Gyllencreutz är derhos, när honom lägligit faller.» I S. U. 1719, pr., s. 530 (d. 27 maj), återigen: »Til Bancovärkets öfverseende utnämndes af R. o. Adeln Gref Polus, Herr Lagerberg, Herr Stjerncrona och Herr Cederstedt. Af Presteståndet Docktorerna Molin, Norlind och Norberg. Af Borgarståndet Hyltén, Boström och Spalding.» Att Thegner icke nämndes av S. U., var väl rätt naturligt, då han såsom BF. hade direkt deltagande i det förestående arbetet. Emellertid fick BD. icke heller den i S. U. angivna sammansättningen, ty varken Lagerberg eller Norlind hava bevistat dess protokollsförda överläggningar; i stället för den förre har ingen inträtt, i stället för den senare satt Sternel.

manträdena, rådfrågades ivrigt och deltogo i de viktigare överläggningarna,[1] varför denna deputation snarast kan karakteriseras som en förstärkning av fullmäktige och arbetsresultatet får minst lika mycket tillskrivas de senare som deputerade själva.[2] Det är också först från den tidpunkten under år 1723, då dessa deputerade åtskildes, som man möter fullt utbildad den för frihetstiden sedan typiska styrelseformen av en bankodeputation, tillsatt under riksdagen och, så länge dennas sessioner vara, fungerande som bankens högsta instans, strängt skild från fullmäktige.[3]

De omständigheter, varunder 1719 års bankodeputerade lämnade sitt arbete ifrån sig samt åtskildes, äro i åtskilliga hänseenden förtjänta av uppmärksamhet.

Det nyss genomförda statsskicket hade hunnit fullt sätta sig, när ständerna i januari 1723 samlades till allmänt riksmöte. Särskilt hade nu sekreta utskottet, vilket ännu 1719 synes varit något osäkert om sina befogenheter, under Arvid Horns fasta ledning som lantmarskalk vid riksdagen 1720 etablerat sig som riksdagsarbetets centrum, varest alla viktigare ärenden reellt avgjordes. I fråga om banken var det, som redan framhållits, mycket naturligt, att sekreta utskottet blev den yttersta instansen, och att högst ogärna några bankoärenden av vikt därifrån släpptes till ståndens plena. Utskottet försummade icke att göra bruk av den befogenhet med hänsyn till bankoverket, som dess instruktion inrymde. Det vill synas, som om de sedan 1719 fungerande deputerade fått från utskottets sida en del påminnelser att raska på med sina arbeten, särskilt för att man vid statsverksregleringen måtte få klarhet, i vilken mån något stöd från bankens sida kunde påräknas åt rikets finanser. Så snart deputerade voro färdiga och avgivit sin d. 30 april daterade slutrelation, skred sekreta utskottet att tillsätta en ny bankodeputation,[4] vilken å den nu församlade riksdagens vägnar skulle taga närmare del av bankens ställning.

[1] Vid 11 sammanträden år 1722 och 4 under år 1723.

[2] Genom Polus' död (han var sista gången närvarande d. 11 april 1722) samt Cederstedts och Hylteens insättande bland BF. (1721) ökades yttermera fullmäktiges inflytande, helst som Molin, vilken synes mer än de övriga velat gå sina egna vägar, tillföljd av sin bosättning i Uppsala blott mera tillfälligt bevistade BD:s sammankomster (under 1721—22 allenast två gånger; sedan riksdagen åter samlats 1723 var han troget med).

[3] D. 6 februari 1720 överlade BD., huruvida man nu, när riksdagen samlats, borde upphöra med arbetet eller fortsätta och först mot riksdagens slut ingiva relation om banken. Det senare blev beslutet »för hvarjehanda afsigters skull».

[4] En sådan deputations tillsättande hade bebådats under adelns överläggning om S. U:s instruktion. *R. A. P.*, 1723, I, s. 60.

Det torde nog hända, att det livliga intresset för, huru långt 1719 års bankodeputerade hunnit, vållades även av mera privata bevekelsegrunder, såsom att en del av bankens kreditorer ville bli underkunniga om verkets soliditet. I varje fall blevo de sittande deputerade något bekymrade över de nämnda påminnelserna. D. 6 mars bragtes också vid deras sammanträde på tal lämpliga medel att hålla ståndens otidiga nyfikenhet tillbaka. Frih. Stjerncrona meddelade då, att han begärt för bankodeputerade en konferens med lantmarskalken, »då man ville visa honom kanske på ett ark hela beskaffenheten, som man har orsak och måste för värkets credits skull hålla mycket hemligt», samt att denne, frih. Sven Lagerberg, förklarat sig villig att komma, »utlofvande emellertid att vilja sörja för värcket». S:s anmälan framkallade en stunds diskussion, vilken jämte lantmarskalkens berörda löfte tämligen tydligt förråder, att man främst ville hålla andra från att ingripa i bankodeputationens verksamhetssfär, men att man hade allvarsamma farhågor, att ståndens plena icke skulle kunna hållas tillbaka (. . . »och tyckte H. Secreteraren Boström, att om Ståndеn in pleno sätta sig före att vilja gå hit i Banquen, så lärer det intet kunna hindras», vartill genmältes av »Hr. Doctor Molin: det vore likväl godt att i den händelsen sådana komma hit, som sielfva hafva Capitaler i Banquen»). Överläggningen resulterade sålunda i en enstämmig suck: »det vore dock väl om vi förut kunde få tala med Lantmarskalken och remonstrera honom beskaffenheten om Banquens tilstånd». Den utsikten drog upp en annan fråga: banken brukade alltid bestå lantmarskalken ett honorarium, och det vore nu särskilt goda skäl att under hänvisning till de tjänster, som frih. Lagerberg gjort,[1] bestå honom en hederlig gåva. Svårigheten var att finna, vad man borde giva »eftersom han intet tager emot penningar». Kanske hade frih. Stjerncrona redan konfererat med L. även i denna mera delikata del; alltnog han föreslog samma gåva, som efter sluten fred i Nystad givits Rysslands främste representant där, Bruce, nämligen »den Gustavianiska famillen i guldmedailles», 12 medaljer à 30 dukater vid pass, det hela förvarat i en prydlig silverask. Vilket ock beslöts.

Vid ett följande sammanträde (d. 13 mars) meddelades till bankofullmäktige beslutet om gåvan, varvid frih. Thegner upplyste, »och såg

[1] Som motiv anför frih. Stjerncrona särskilt, att L. »varit behjelpelig, att Banquen denna förflutna tiden niutit dess fulla interesse, oaktadt hvad brist i Staten varit». Men detta var väl snarare tjänster av L. såsom president i statskontoret än såsom lantmarskalk.

Kung Carl XI giärna, att de (= lantmarskalkarne) blefvo remunererade». Men om formen för presentens överlämnande hade man svårt att vinna klarhet, ty det var nu i alla fall ett ömtåligt ärende.[1]

D. 18 mars kl. 7 på aftonen infann sig så lantmarskalken i banken, där han mottogs av bankodeputerade jämte frih. Thegner. Av det icke särdeles utförliga protokollet framgår, att de vid dylika till fällen oundgängliga försäkringarna om ömsesidig respekt och obligation utväxlats, samt att frih. Lagerberg tagit intresserad del av den relation om bankens tillstånd, vilken uppsats för överlämnande till ständen. »Hvarmed», heter det, »denne Conference blef sluten, och gingo Hrr. Deputerade ned att visa Hr. Baronen och Lantmarskalken Banquens bokhvalf».[2]

Något överlämnande av den ståtliga presenten blev icke då av, ty Lagerberg vägrade att mottaga densamma, men saken skulle återkomma.[3] Emellertid åtskildes dessa deputerade d. 4 maj.

BANKODEPUTATIONENS TILLSÄTTNING, MEDLEMSANTAL OCH KONSTITUERANDE.

DEN BANKODEPUTATION, SOM TRÄDDE I STÄLLET för den under riksdagen 1723 avgångna, tillsattes av sekreta utskottet och utsågs, bland dess medlemmar, vilket framgent vid frihetstidens riksdagar blev regel. Deputationen höll sin första sammankomst d. 10 maj och sin sista d. 19 oktober. Dess sammansättning blev den för frihetstidens riksdagsdelegationer vanliga: dubbla antalet adelsmän mot representanttalet för vart av de ofrälse ständen. Under det att de år 1719 tillsatta bankodeputerade varit tre för vart av de tre banken garanterande ständen, sutto i bankodeputationen 1723 sålunda 6 av adeln, 3 präster och 3 borgare utom lantmarskalken frih. Sven Lagerberg och de båda andra ståndens talmän, biskop Pontus Rudéen och Stockholmsborgmästaren Jakob Bunge. Detta antal av 6 + 3 + 3 behölls under de närmast följande trenne riksdagarna (1726—27, 1731 och 1734) men blev från och med 1738—39 fördubblat (till 12 + 6 + 6). Fullständigt fixa voro likväl icke dessa siffror. Adeln finnes ganska ofta (riksdagarna 1738—39, 1742—43, 1760—62 och 1765—66) haft en de-

[1] BD. 1719—23, pr., d. $^{6}/_{3}$ och $^{13}/_{3}$ 1723 (s. 986 f. och 1019).
[2] BD. 1719—23, pr., d. $^{18}/_{3}$ 1723 (s. 1022).
[3] Jfr nedan avd. Exkurser, 1 (Diskretioner och hedersgåvor).

puterad mera än de båda andra ständen tillsammans, sålunda 13. Då omröstning inom deputationen skedde ståndvis och varje stånd därvid räknades ha en röst, behövde en dylik övertalighet hos adelns medlemmar icke betyda mera än ett tillskott för själva överläggningarna. Emellertid medförde den också en direkt förmån, nämligen att *paria vota* inom ståndet icke behövde förekomma. Antagligen vållade detta, att från borgarståndet vid riksdagen 1765—66 insattes 7 medlemmar i deputationen. Riksdagarna 1769—70 och 1771—72 ha båda ofrälse ständen detta antal samt adeln det dubbla, alltså 14 + 7 + 7.

Vid ett tillfälle gjordes hos adeln försök att begränsa valbarheten till bankodeputationen. Det skedde vid riksdagen 1742—43, och därom mäler protokollet följande: [1]

Vid 5 § giorde Hr Eric Gustav Boije den påminnelsen, at ej någon af Secrete Utskottets ledamöter må väljas i Banco-Deputation, som i banquen giordt något lån.

Hr Cederfelt höll före, at Secrete Utskottet ej eller bör tillåtas at giöra några afskrifningar utan samtelige Riksens Ständers vettskap och bifall, emedan sådant ej fordrar någon tysthet.

Frih. H. Wrede förestälte, at Secrete Utskottet, då Deputerade til Banco-Deputation utväljas, intet kan veta hvem, som i banquen giordt något lån, så at svårt voro til at förekomma, det ingen blefve i samma Deputation vald, som til banquen är något skyldig, hälst til de 4 Deputationer af Secrete Utskottet väljes, nemligen Mindre Secreta, Defensions-, Stats- och Banco-Deputation, sådane ledamöter måtte tagas, som til hvart och et giöromål äga nödig kundskap.

Dertil med kan Banco-Deputation enligit Secrete Utskottets instruction ej bevilja några afskrifningar eller giöra några författningar banco-verket rörande utan hela Secreta Utskottets samtycke, och skulle således värkan häraf endast blifva den, at lånen i banquen blefve härigenom svårare än hos private personer.

Hr Ruthenschiöld lade härtil at om de, som i banquen giordt lån, för den orsaken skull ej få väljas til ledamöter i Banco-Deputation, så torde det habileste folket derifrån utestängas. Och sade Hr Ruthenschöld sig ej kunna finna orsaken härtil, emedan hvar och en, som lånar något i banquen måste efter förordningarne derföre præstera behörig säkerhet och bör ej äga sämre utan snarare bättre villkor än den, som hos en privat giordt något lån.

Gref Spens förmente, at här ändå voro tilgång nog på folk. Och hvad det angår, at Secrete Utskottet ej kan vetta hvem, som af dess ledamöter i banquen giordt något lån, så kan hvar och en, som vet sig vara något i banquen skyldig, på den händelsen han til ledamot i Banco-Deputation blefvo vald, sig derifrån undandraga.

[1] *R. A. P.* 1742—43, I, s. 29 f. Överläggningen, som ägde rum den 27 augusti 1742, gällde sekreta utskottets instruktion.

Gref Carl Frölich berättade, at han sutit i Banco-Deputation, och således hade sig bekant at intet lån giöres, som banquen ej har tilräckelig säkerhet före. Och förestälte Gref Frölich vidare huru angelägit det är at på intet sätt iöra banquen såsom et för riket högst nyttigt och angelägit verk, hvars credit man på alt sätt bör söka at styrka.

Frih. H. Wrede: Riksens Ständer hafva giordt åtskillige författningar med banquen och dervid haft det syftemål, at banquen intet skulle vara onyttig utan penningarne komma at roullera til banquens avance och undersåtarnes tienst; skulle nu de, som giordt lån i banquen, derföre bli utestängde ur Banco-Deputation, så hafva de ju sämre vilkor än om de lånt hos private, och då kan det af Riksens Ständer påsyftade ändamålet ej vinnas, hvarigenom de handlande, som under tiden, då de se sin vinst, låna ansenlige capitaler i banquen emot et skäligt interesse, skulle blifva obligerade at giöra sådane lån hos private, som på sådan händelse straxt skulle stegra och upsättja interesserne.

Hr Hårleman understödde detta med föreställning, huru stor vinst det är för riket, at banquen är i det stånd, så at undersåtarne få emot behörig säkerhet låna penningar til et skäligit interesse; men skulle sådane lån, som ofta ske under obekante namn, efterfrågas och giöras kunnige, så lider banquen visserligen til sin credit.

Hr C. Wennerstedt tillade, at de största lånen utgå under obekante namn.

Hr Landtm. frågade om i anseende til hvad nu anfört blifvit den giorde påminnelse skal gå ut;

Hvartil af R. o. A. svarades med Ja.

Var lantmarskalken närvarande i bankodeputationen, förde han också där ordet, annars presiderade den av adelns deputerade, som hade högsta numret å riddarhuset.[1] Enastående för 1723 års bankodeputation är, att lantmarskalken då bevistade nära nog varje sammanträde (i hans frånvaro fördes då ordet av landshövdingen frih. Jakob Cronstedt). Detta lantmarskalkens flitiga deltagande i nämnda bankodeputations arbeten förklaras väl väsentligen därav, att Lagerberg såsom president i statskontoret hade ett mycket direkt intresse å tjänstens vägnar av ställningen inom banken, samt möjliggjordes därigenom, att arbetsbördan efter föregående bankodeputations nyss timade åtskiljande icke var så särdeles stor. Vid frihetstidens följande riksdagar har lant-

[1] Något särskilt ordförandeval förekom ej, utan denna plats intogs enligt tradition och med det högre numrets rätt. Det blev därför en särskild omsorg för adelns medlemmar i S. U. att till BD. liksom till övriga av utskottet utsedda deputationer alltid främst nämna någon, som kunde vara kvalificerad att leda förhandlingarna. Ett säreget förhållande synes ha existerat i BD. 1738—39: Adelns tre främsta medlemmar i BD. voro då överstelöjtnanten frih. Göran Fleming, gardeskaptenen frih. Malkolm Hamilton och generalmajoren frih. Rutger Fuchs, men fastän Fuchs sålunda till numret var den tredje, tyckes han reguljärt ha presiderat.

marskalken liksom de båda talmännen som regel nöjt sig att närvara å bankodeputationens första konstituerande sammanträde, möjligen även vid det sista.[1] Undantag härifrån gjorde den stora räfstriksdagen 1765—66, då en god del av riksdagens viktigaste ärenden sammanhängde med banken, varför också lantmarskalken frih. Ture Gustav Rudbeck flitigt besökte bankodeputationen. För övrigt förekom det emellanåt under riksdagarna, att bankodeputationen vid behandlingen av någon särskilt viktig eller ömtålig fråga anhöll om lantmarskalkens och talmännens närvaro. (Om ett sådant fall från riksdagen 1746—47 se nedan s. 208 not 3.)

När en nyinkallad riksdags arbeten kommit i gång och sekreta utskottet hunnit utse medlemmar i bankodeputationen, samlades deputationen första gången i bankens hus, där också dess sammanträden som regel höllos. Blott i undantagsfall nämnas sammankomster av deputationen utanför banken, så under 1723 års riksdag, då deputationen för att underlätta lantmarskalkens närvaro ofta höll sina överläggningar inom riddarhusets lokaler. Deputerade avlade vid sitt första sammanträde den särskilda tystnadsed, vilken ansågs nödvändig utöver den tysthetsförpliktelse, de såsom medlemmar av sekreta utskottet redan avgivit, nämnde och beedigade sin protokollsförare (sekreterare) och dennes kanslist samt mottogo av de församlade fullmäktige deras till riksdagen utarbetade relation om bankoverkets tillstånd, vilken sedan bildade den egentliga utgångspunkten för deras överläggningar och undersökningar.

SEKRETESSEN INOM BANKODEPUTATIONEN.

FRÅGAN OM SEKRETESSEN INOM BANKODEPUTATIONEN, särskilt gentemot sekreta utskottet, blev tvänne gånger under 1730-talet livligt diskuterad vid riksdagen. Det första tillfället var år 1734, när förslaget till sekreta utskottets instruktion behandlades å riddarhuset (d. 28 maj). Protokollets ord förtjäna anföras utan förkortning.[2]

Vid denne § påminte Hr Lilljestierna: Jag begriper eij annat häraf, än at Banquens debet och credit bör blifva caché; deraf följer, at hela Secreta Utskottet eij bör härom få kundskap, utan ellenast Deputationen öfver Bancovärcket. Jag

[1] Protokollen från BD. 1719 o. följ. visa, att Leijonstedt »såsom lantmarskalk» var närvarande vid tre av de fem plenarsammanträdena 1719. Arvid Horn, som var lantmarskalk 1720, finnes icke någon gång antecknad närvarande i BD.

[2] *R. A. P.* 1734, I, s. 48 f.

hemställer, hvad consequence det hafver, at af et Secret Utskott skall giöras et secretare.

Gref Tessin: Tystheten af Banquens debet och credit har altid blifvit ansedd för så angelägen, at ledamöterne i Banco-Deputationen altid aflagt en särskilt tysthetsed. I Secreta Utskottet äro vid hvar Riksdag 100 personer; innan några Riksdagar skulle alt för många i riket härom vara underrättade. Denna saken är myckit granlaga. Banquen är et värck, som beror på credit och deruppå sig uprättadt, och Ständerne äro sielfve garans derföre.

Hr Lilljestierna: Hr Gref Tessins mening disputeras eij, at tilförene varit en mindre Deputation öfver Bancovärket; hvad som är skiedt, det är skiedt och kan nu rättas. Men bevare Gud at misstro någon i Secreta Utskottet. Skulle icke ledamöterne kunna tiga härmed, äfven så väl som med krigs- och fredssaker? Dessutan kan Secreta Utskottet aldrig utlåta sig om afskrifningarne utan at veta Banquens debet och credit.

Hr Wulfwenstierna: Man tror hvar och en vara mohn om sin tysthet. Emidlertid blifva på 3 Riksdagar 300 personer härom kunnige; finna de at der står illa til, begynna de at sälja sine Bancozedlar först al pari och sedan med förlust; de behöfva intet tala; den dispositionen hvar och en giör talar nog. Härigenom mista Bancozedlarne crediten och Banquen lider. Hvad afskrifningar angår, så är dervid eij frågan om Banquens tilstånd, utan ankommer här på skiäl och bevis.

Gref Fersen instämde härmed och lade detta til, at som en Banquir eller Köpman är ganska mohn om at eij öpna sin bok för någon, så böra Riksens Ständer om sin Banco, som är et så granlaga värck, vara myckit sensiblare, särdeles som de sielfva äro des garants. Hvad afskrifningarne vidkommer, så hafva de aldrig blifvit för Secrete Utskottet fördolde.

Hr Didron: Villja de som suttit i Banco-Deputationen garantera för den skada, som en sådan tysthet kan förorsaka, så är jag nögd.

Gref Fersen: Jag håller före, att jag intet ville garantera den skada, som skulle föllja av uptäckningen.

Frih. Ungern: Banquen är anlagd på tysthet och derigenom conserverad: de som villia yppa dess tilstånd måge vara ansvarige för följderne.

Hr von Schantz: Jag som en ledamot af Banquen måste gifva tilkiänna: at uptäcka des tilstånd är kasta honom på en gång öfver ända. Hvad afskrifningarne vidkommer, så hafva de med Banquens tilstånd ingen gemenskap; utan när skuldposter äro, til hvilka klara bevis äro at Banquen aldrig kan komma til någon betalning, skrivas de af, på det de eij fåfängt må stå och skyldra i böckerne. Eliest uprepar jag än en gång, at man på sådant sätt äfventyrar at med en coup kasta Banquen öfver ända.

Frih. Strömfelt: Iag är af samma tanka och lägger dertil först att vij eij kunna kullkasta Banquens privilegier; sedan böra vij påminna oss hvad anstöter Banquen haft. Skulle denna deliberationen blifva bekant, så torde inom 14 dagar Bancozedlarne falla.

Gref Fersen: Jag har aldrig velat raisonera härom, innan iag fick kundskap om Banquens beskaffenhet, men kan nu betyga, at den som har insicht i dessa saker kan aldrig falla på sådane tanckar.

Hr Lilljestierna: Jag hörer säijas, at den som eij äger kundskap härom bör härom eij döma. Jag är eij envis och conformerar mig altså; doch, fast iag eij har insikt häruti, äger iag et redeligit hierta. Min mening är, att uti Instructionen inryckes, det Secrete Utskottet bör utnämna en Banco-Deputation.

Gref Fersen sade sig eij tillägga någon af ledamöterne ignorance.

Hr Lilljestierna: Jag förklarar mig härmed nögd, doch reserverar iag för mig och efterkommanderne, at Riksens Ständer en gång måge blifva underrättade om Banquens tilstånd. Vij vete penningebristen i riket, förlagsbristen, at vår handel är bygd för främmande credit. Kan skie man kunde komma under alla dessa hemligheter i Bancovärcket?

Hr Landtm.: Bifalles då 4 punkten?

Svarades ja.

Ärendet kom åter men med väsentligen annan motivering vid början av riksdagen 1738—39. Anledningen var då, att det segrande hattpartiet ville nyttja makten över banken för eftertryckligt befordrande av sina näringspolitiska planer men därvid befarade ett obekvämt motstånd främst från de mera konservativt lagda bankofullmäktige, måhända också inom bankodeputationens krets. Därför ansågs det önskvärt att vid behov kunna använda sekreta utskottets myndighet till atbryta dylikt motstånd.

När bankodeputationen konstituerades d. 8 juni 1738 och dess sekreterare just beedigats, framlade denne formuläret till den tysthetsrevers, vilken bankodeputerade själva plägade underskriva.[1] Lagman Wennerstedt anmärkte nu, att det vore fullständigt onödigt att avgiva någon särskild dylik revers, enär sekreta utskottseden vore »så ample och generel», att den fullständigt innefattade allt, som för bankens skull behövde hemlighållas. Generalmajor Fuchs, vilken då satt som ordförande, genmälte, att det varit gammalt bruk att avgiva denna revers, varför det ej funnes anledning till ändring, och med honom instämde

[1] BD. 1738—39, pr., sid. 5 f. Denna förskrivning var av följande lydelse (enl. BD. 1734, akter, fol. 1): »Vi underskrefne Samptel. af Riksens Ständer Deputerade och utnämnde att hvar på sitt ståndz vägnar öfversee Banco värket och dess tillstånd samt att vara omtänkte på råd och medell, som kunna vara tienligast till dess vidare välstånd, styrka och förkofring, förplikte oss härmedelst att vi alt det, som i detta fall oss är anförtrodt, redeligen, troligen och effter vårt yttersta förstånd skola och vele förrätta, utan att hafva afseende på något annat, ehvad namn det hafva må, än det, som kan lända till K. M:ts, Ständernes och Banquens tienst och nytta; Vi utlofva och, att det som antingen hos oss samtelige förelöper, heller och om några af oss, under varande vår förrättning, till något särdeles blefve brukade, det alt som tyst vara bör, hålla dolt och hemligen, samt for ingen något uptäcka, som kan förorsaka Banquen någon skada och missCredit, och att det af oss, som redelige och trogne män ägnar och bör, hållas skall, bekräfftas med våre egne händers underskrifft. Stockholm d. 19 Junii 1734».

senare flertalet av bankodeputationens medlemmar (särskilt nämnas i protokollet Aurivillius, Schröder, Rhyzelius, Serenius, Celsing, Torpadius och i viss mån Lilliecreutz). Wennerstedt fasthöll emellertid sin mening: varför skulle bankodeputationen giva särskild tysthetsrevers, då varken stats- eller lilla sekreta deputationen bundes på dylikt sätt? Det kunde lätt hända, att man under arbetet här »skulle finna et och annat, hvars uptäckande kunde lända til befordran af rikets upkomst». — Vad härmed åsyftades, torde riktigt angivits av Fuchs i hans replik: »om vi under denna förrättning skulle finna, det Banquen hade något ansenligt Capital, som til Publici tienst utan verkets skada användas kunde, så böra vi gifva Riksens Ständer sådant tilkänna». Men med detta tillmöteskommande var icke W. nöjd, utan han förklarade sig icke skriva under, förrän saken underställts sekreta utskottets bedömande. Plomgren föreslog nu att i stället för orden »K. Maj:ts, Ständernes och Banquens tienst och nytta» insätta »K. Maj:ts och Rikets tienst och nytta samt Banquens soutien och vidmakthållande» samt förklarade sig beredd att efter sådan ändring underskriva. Icke heller detta medlande förslag, vilket likväl gick rätt långt åt W:s håll, tillfredsställde denne, och med honom förenade sig av hans ståndsbröder herrar Rothlieb och Klinckowström samt av borgarståndet Kierman och Stoltz. Kierman påpekade särskilt, att borgarståndet vid justerandet av sekreta utskottets instruktion gjort det uttryckliga förbehållet, »at de som til visse verk komma att deputeras, icke skola göra hemligheter af det de finna tienligit til Publici gagn och bästa», och Stoltz förklarade sig hellre utträda ur bankodeputationen än vilja underskriva en förpliktelse emot sitt ståndsförbehåll. Till sist befanns, vid räkning av rösterna, att tre av adelns och fyra av borgarståndets medlemmar icke ville nu underskriva, varför bankodeputationen enades att hänskjuta saken till sekreta utskottets prövning.

Den 12 juni hade bankodeputationen åter ärendet före och nu under lantmarskalkens personliga ledning;[1] tydligen kom man nästan direkt från sekreta utskottets sammanträde. Om vad där förefallit syntes meningarna i viss mån delade. Det var ju rätt självklart, att sekreta utskottets flertal icke skulle finna skäligt, att egentligen någonting hemlighölles för dem. Därför yttrade också Wennerstedt belåtet, att saken vore avgjord så, att bankodeputationens medlemmar »böra till sekreta utskottets plenum inkomma med underrättelse om alt, hvad de vid undersökningen om Bankoverkets tilstånd finna til rikets väl-

[1] BD. 1738—39, pr., s. 19 f.

färd och bästa tjenligit». Lantmarskalken ville dock ej så helt gå med på den speciella bankosekretessens uppgivande utan betonade, att sekreta utskottets beslut enligt hans mening haft innebörden, att en undersökning borde göras, huruvida mellan denna deputation och sekreta utskottet vore någon sådan åtskillnad, att vissa här förekommande ärenden icke borde upptäckas utanför deputationen. Härom diskuterades alltså, varvid alla befunnos ense, att bankens debet och kredit samt enskildas ställning till banken naturligtvis borde hemlighållas. I övrigt jämkade Tessin meningarna samman i en rätt egendomlig kompromiss: bankodeputationens medlemmar undertecknade först en i form av protokollsextrakt utskriven förklaring, att den blivande reversens tysthetsföreskrifter endast skulle binda dem med hänsyn till bankens debet och kredit, [1] men att i övrigt ingen kunde förhindras att till sekreta utskottets plenum inberätta, vad han ansåge lämpligt meddela, och därefter underskrevo de samtliga den nu helt oförändrade reversen från föregående riksdagar — ett förfaringssätt som av sekreta utskottet gillades. Vartill Tessin helt belåten yttrade: »så äro då Hrr Dep. af enahanda mening, när de hvarannan rätt fatta».[2] I realiteten var härmed all särskild sekretess för banken uppgiven i förhållandet till S. U.

[1] Denna förklaring lydde sålunda (enl. BD. 1738—39, akter, I, fol. 5): »I anledning af det, som vid H. Deputerades förra sammankomst var discoureradt, om en til dem framgifven tysthetsrevers, samt R. St:s S. U:s i dag deröfver yttrade godtfinnande, blef nu ventileradt, om något af det, som under påstående förrättning i Banquen kan blifva H. Dep. kunnigt, må vara af den beskaffenhet, at det för ingen utom Deputationen uptäckas bör, samt huruvida deras tysthetsförbindelse i kraft af en slik revers enligit R. St:s S. U:s instruction sig sträcka kan. Och stadnade H. Dep:de efter behörigt öfvervägande af det ena med det andra uti det slut, att så vida under denna tysthetsrevers intet annat förstås, än Banquens Debet och Credit, så til den generale summan som particuliere påster och räkningar, hvilket för Banquens derunder beroende credit synes böra hållas secret, och Hr. Dep. föröfrigit derigenom icke betagas at gifva R. St:s S.U. tilkänna Bancoverkets befunna tilstånd och omständigheter samt hvad mått och författningar, som i anledning deraf förmenas kunna och böra tagas, til befordran af Rikets tjenst och bästa samt den allmänna rörelsen, utan at de fleste Deputerades öfverröstande skal i dy mål vara någon i synnerhet hinderlig, som kan vara av serskilt mening, så funno H. Dep:de intet vidare betänkande at underskriva bemälte revers, doch at sådant til R. St:s S. U:s ompröfvande förut hemställes. Actum ut supra». (Namnteckn., främst Tessin).

Därpå följer i BD. akter (fol. 6) reversen, ord för ord lika med den av 1734, således även utan Plomgrens ändring.

[2] Wennerstedt synes emellertid varit föremål för något personligt tadel på grund av sitt uppträdande i denna sak. D. 7 augusti 1738 utfärdade nämligen BD. för honom ett protokollsutdrag av innehåll, att, som W. av nagon viss händelse blivit föranlåten

Det gör ett något underligt intryck men är nog i sträng konsekvens med de då härskande parlamentariska begreppen, att desamma, som sålunda så ivrigt vakade över, att deras egen yttrandefrihet icke skulle inskränkas genom någon sekretessbestämmelse, däremot själva visade sig rätt måna om sekretessens skydd. Herrar bankodeputerade höllo just på att d. 18 april 1739 taga farväl av varandra, då Lilliecreutz påpekade, att det knappast ginge för sig, att de under förhandlingarna förda protokollen bleve någon utanför deputationen stående tillgängliga. Man hade nämligen med stor frihet och oförbehållsamhet yttrat sig ej blott om bankofullmäktige och bankens betjänte utan även om myntet m. m., varför det vore nödigt, att protokollen, när de blevo fullt färdiga, förseglades. En och annan, särskilt Benzelstjerna, fann detta vara en onödig innovation, men flertalet var av annan mening, helst det upplystes, att så brukats även tidigare, och det beslöts, att protokollen skulle intill nästa riksdag förvaras under fyra av bankodeputationens medlemmars sigill. [1]

Vid frihetstidens följande riksdagar synes det icke inom bankodeputationen rått några stridiga meningar om sekretessen och den vanliga tystnadsförpliktelsen underskrevs utan diskussion vid det konstituerande sammanträdet. [2]

att begära vittnesbörd om sitt uppförande vid arbetet inom deputationen, så intygades, icke blott att W. varit »mycket angelägen om den högnodiga tysthetens oförkränkta bibehållande» och därför varje gång, han gick ifrån banken, hos sekreteraren kvarlämnat alla skrifter och handlingar (»icke en gång med sig hemtagit de minsta annotationes»), utan även att han nedlagt mycken omsorg på utarbetandet av honom anförtrodda ärenden. — BD. 1738—39, akter, I, fol. 522.

[1] BD. 1738—39, pr., s. 1750 f. Då protokollsvolymen ej bär spår av någon försegling, har den väl varit innesluten i förseglat konvolut. Jag har icke hos BD. 1740—41 märkt någon anteckning om protokollens uppbrytande.

[2] Någon diskussion kunde väl förekomma. Så sporde i BD. d. 9 september 1742 Fredenstjerna, sedan formuläret till tysthetsrevers upplästs (jfr s. 28, not. 1), hur uttrycket »till något särdeles blefvo brukade» skulle tolkas. Asyftades därmed blott de vanliga underutskotten, kunde han skriva under, men icke om man inom BD. ville anordna ett särskilt sekret utskott. K. F. Piper fäste sig vid orden »samt för någon något upptäcka»; där borde tilläggas »utom BD:s herrar ledamöter».

Med anledning härav erinrade Wennerstedt om de 1738 förda debatterna, vilka nu ur protokollet upplästes. Han påpekade, att i föreliggande form hade reversen gillats av S. U., och ehuru han för sin del ansåg både Fredenstjernas och Pipers tolkningar riktiga, borde man dock behålla den fastställda lydelsen, därest icke ändring skulle begäras hos S. U. — Man lät sig härmed nöja, tydligen betraktande detta som en tyst lagförklaring. — Se BD. 1742—43, pr., s. 6 f.

BANKODEPUTATIONENS ARBETSFORMER: DELEGATIONER, PROTOKOLL, ÖVERLÄGGNINGAR, OMRÖSTNING.

LIKA LITET, SOM NÅGON INSTRUKTION KUNNAT IGENfinnas för bankodeputationen 1719 o. följ., lika litet synes särskild sådan givits åt de senare riksdagarnas deputationer. Den allmänna ledningen gavs i instruktionen för sekreta utskottet. Sådan denna fastställdes vid början av riksdagen 1726—27, lydde föreskriften med hänsyn till banken helt kort (§ 4):

»Sammalunda har ock Sekreta utskottet att låta öfverse bancovärket samt allt, hvad till dess richtighet, styrka och bibehållande lända kan, vederbörligen befordra.»

Samma bestämmelser upprepades även riksdagen 1731.[1] Det blev sålunda deputerades egen sak att finna närmare regler i fråga om arbetssätt och i viss mån även maktsfär. Därvid anslöt man sig delvis till äldre tradition från den karolinska tiden, delvis skapade man nya former.

Redan 1719 års bankodeputation hade inlett sitt arbete med att fördela sig på smärre delegationer eller efter tidens terminologi utskott (utskottsavdelningar enligt modernt riksdagsspråk) för undersökning av särskilda detaljer. Dessa utskott inom deputationen blevo då trenne: ett för att granska revisionskontoret, myntet och handlingarna angående Norrköpings och Nacka mässingsbruk, ett beträffande bokhålleriet och bankens lösörepanter samt ett för kansliet, lånelistorna och fiskalskontoret.[2] Uppdelningen blev varaktig och återkom senare riksdag efter riksdag dock med smärre ändringar.

Dessa belysas tydligt nog av proceduren i bankodeputationen vid början av riksdagen 1740—41. Vid deputationens sammanträde d. 7 januari 1741 föreslog en av dess medlemmar (justitiekanslern Cederholm), att deputationen skulle dela sig på två lika stora avdelningar, den ena för bankens ärenden, den andra för myntet och ständernas kontor,[3] samt att båda allenast skulle inberätta till deputationens avgörande. Här-

[1] BRUSEWITZ, anf. arb., s. 256.

[2] BD. 1719 o. följ., pr., s. 34 (d. 1 juni). Förslaget om fördelning framställdes av Hylteen. »och blef fastställt, att som Hrr Deputerade äro 9 till antalet, så kunde sysslorna fördelas i 3 delar».

[3] Dessa ärenden, som också hörde under BD:s behandling, hava vid framställningen i det följande i allmänhet lämnats å sido.

emot yrkade och genomdrev Wennerstedt »efter vanligheten vid de förra riksdagarna», att deputationen nu först skulle företaga de mål, som direkt anginge banken, samt fördenskull dela sig i tre utskott, ett för kansliet och fiskalskontoret (kansliutskottet, att »undersöka låningslistorna samt Banquens rättegångssaker»), ett för växel- och lånebankskontoren (bokhålleriutskottet, att granska böckerna och arbetets utförande enligt reglementet) samt ett för revisionskontoret (att pröva, huruvida dit ingivna böcker vederbörligen reviderats). Vart av dessa utskott sammansattes i vederbörlig proportion enligt stånd (4+2+2). Senare anmäldes (d. 21 januari) att nu vore det mesta arbetet i banken färdigt, varför »ny repartition» företogs för undersökning av myntet och ständernas kontor. Härvid höllo först de olika ståndens deputerade överläggningar sins emellan, och därpå bekantgjordes fördelningens resultat; det blev sålunda nu två utskott med sammansättning 6+3+3. Vid bägge dessa tillfällen betonades, att ingen likväl skulle vara så bunden till sitt speciella utskott, att han icke finge bevista arbetet inom ett annat, om så funnes lämpligt.

Nu berörda utskott inom bankodeputationen äro tämligen konstant återkommande. Då de hade karaktären av rent förberedande delegationer, följde, att deputationen kunde dels efter behag omändra dem, såväl till uppgifter som medlemstal, dels vid behov tillsätta nya. När bankodeputationen 1738—39 förehade den viktiga frågan om åtgärder för utlåningens vidgande, förbereddes denna sålunda genom tillsättningen av ett »mindre utskott», bestående av 8 deputerade (4+2+2): detta utskott genomgick under en följd av sammanträden punktvis de yrkanden, som gjorts, samt framställde till deputationens plenum ett förslag, vilket i allt väsentligt blev grundvalen för deputationens senare framställning till sekreta utskottet.[1] För att utredigera deputationens betänkande i frågor av större vikt tillsattes stundom ett särskilt expeditionsutskott.

Den tendens till mångskriveri, som i allmänhet utmärkte vårt tidigare statsskick, och som kulminerade under frihetstiden, medförde,

[1] Om tillsättningen av detta mindre utskott se BD. 1738—39, pr., d. 17 augusti 1738 (s. 477). Såsom utskottets ledamöter nämnas då blott 3 av adeln, nämligen Wennerstedt, Lars Benzelstjerna och Anders von Drake. Senare finnes Karl Axel Lilliecreutz regelbundet deltagit i utskottet, Benzelstjerna återigen saknats och i hans ställe än frih. Göran Fleming, än Gustav Celsing närvarit. För prästeståndet nämndes från början Lars Kempe och Petrus Schiffer, den senare längre fram ersatt av Magnus Aurivillius. Borgarståndets män i låneutskottet voro Plomgren och Kiernan.

att man lade en synnerlig vikt vid utförliga och innehållsrika protokoll över förekommande förhandlingar. Ehuru skyldigheten till sådan protokollsföring egentligen ålåg statens ämbetsverk och myndigheter, vilka också skulle till varje riksdag för granskning insända de sedan senaste riksmöte förda protokollen, så utsträckte sig den vanan naturligt nog även till den vittförgrenade, byråkratiskt ordnade organism, som riksdagen själv bildade. Visserligen var bankodeputationen genom sin ställning till det högst hemlighetsfulla bankoverket mera än riksdagens övriga delegationer fritagen från utomstående inspektion över dess egna förhandlingar, men den allmänna seden efterlevdes även där, vadan alltså protokollen från dess sammankomster äro betydligt omfångsrika. I dessa förekomma i allmänhet icke egentliga diskussionsreferat utan överläggningens allmänna resultat sammanfattas korteligen, möjligtvis med angivande av framställda olika meningars främsta företrädare; vid viktigare frågor och omröstningar lämnas emellertid längre redogörelser, och särskilt under frihetstidens senare decennier bliva sådana allt vanligare.

Bankodeputationens skriftliga kvarlåtenskap föreligger i tvänne nära sammanhängande huvudserier: deputationsprotokollen och deputationsakterna. De senare, som vanligen för en riksdag stiga till 2—3 dryga volymer, innehålla mottagna skrivelser samt protokollsutdrag och andra utgående expeditioner; det jämförelsevis största utrymmet fylles av bankofullmäktiges riksdagsrelation med dess omständliga material av bilagor. I protokollsvolymerna äro till en början de hos de mindre utskotten förda protokollen, i den mån de blivit bevarade, införda — först efter tidsföljd instuckna bland deputationens plenarprotokoll (så är exempelvis fallet med protokollen från det för lånefrågorna 1738—39 tillsatta utskottet), sedermera med särskild paginering bundna i volymernas början eller slut.[1] Längre fram hände, att såväl deputationens som utskottens protokoll svällde till ett omfång, vilket nödvändiggjorde åtskillnad. Riksdagen 1760—62 har sålunda två serier: dels deputationsprotokollen (d. 15 november 1760—21 juni 1762, en volym om 2,025 sidor jämte innehållsförteckning), dels, bundna i en volym, protokollen från fyra underutskott. Dessa senare voro vid nämnda riksdag kansliutskottet (protokoll d. 24 november 1760—12 juni 1762; 314 sidor samt aktbilagor fol. 318—475), revisionsutskottet (protokoll d. 28 november 1760—28 augusti 1761; opaginerade), bokhålleri-

[1] Vid vissa riksdagar från frihetstidens början finner man sådana protokoll från något mindre utskott bland deputationsakterna. Så exempelvis riksdagen 1726—27.

utskottet (protokoll d. 25 november 1760—10 maj 1762; 155 sidor samt några opaginerade bil.) och myntutskottet (protokoll d. 12 december 1760—9 juni 1762; 411 sidor samt en stor serie opaginerade bil.).

Bankodeputationens förhandlingar, sådana de i protokollen tecknats, göra ett visst intryck av formlöshet, vilket för övrigt rätt väl motsvarar bilden från exempelvis ridderskapets och adelns överläggningar. Det är mycket vanligt, att ett ämne upptages skäligen på måfå, därför att någon yttre omständighet fäst uppmärksamheten däråå, eller kanske blott och bart emedan för dagen intet annat funnits att föredraga; att det så diskuteras en stund men utan vidare släppes, återkommer efter längre eller kortare dröjsmål och då kanske ånyo får vila. Även inträffar ej sällan, att en betydelsefull överläggning efter att rätt länge ha pågått plötsligen avklippes, emedan något nytt mera brådskande ärende anmälts; i sådana fall har följden naturligtvis blivit, att när man äntligen återvänt till det förut diskuterade, meningsutbytet börjat till nyes och kunnat utspinna sig till betydande längd igen. Denna formlöshet vållade bl. a., att en sak egentligen aldrig var med full säkerhet slutbehandlad, förrän riksdagen led mot slutet och sålunda bankodeputationens arbeten definitivt skulle ändas. Det var i allmänhet alltid möjligt för deputationens medlemmar att i något modificerad form återkomma till redan avgjorda ärenden: huruvida sådana försök också ledde till ny behandling och eventuellt till komplettering eller ändring av tidigare beslut, berodde väsentligen på det mått av anslutning, som en initiativtagare fann bland sina meddeputerade.

De vidlyftiga överläggningarna syftade naturligtvis till att åstadkomma endräkt inom deputationen i föreliggande frågor. Tanken att genom majoritetsbeslut binda ett skiljaktigt mindretal var särskilt under skedets första decennier så pass ny, att man icke gärna skred till formlig omröstning. I all synnerhet fanns det önskligt att undvika denna utväg, när ett ärende icke låg helt inom deputationens maktsfär utan skulle av densamma underställas sekreta utskottet. Vid dylika fall måste meningsskiljaktigheten bland deputerade försvaga auktoriteten hos det framförda förslaget samt lätteligen draga upp en ny utförlig debatt inom utskottet, varvid kunde hända, att saker av den hemliga natur, som blott borde stanna inom kretsen av bankodeputerade, måste framdragas inför utskottets plenum. Man föredrog därför hellre en kompromiss, till vilken de skilda uppfattningarna kunde sammanjämkas,

än ett beslut, som skulle låtit en förefintlig söndring framträda. Därför kunde det hända, att en votering, när sådan fanns nödvändig, fick sin egentliga betydelse som ett sätt att bestämt konstatera de olika meningarna, varefter arbetet för dessas sammanförande till en samlande medellinje vidtog.[1]

Det står i full överensstämmelse härmed, att ganska ingripande ändringar i ett fattat beslut emellanåt gjordes vid justeringen av protokollet eller av det protokollsutdrag, som skulle avgå till sekreta utskottet.[2]

Det är således icke vidare ofta, som protokollen berätta om formligen företagna omröstningar. Av det sagda följer för övrigt, att dessa icke hade någon hemlig karaktär deputationens medlemmar emellan: meningarna hade vanligtvis förut utvecklats under diskussionen, och protokollet redogör gärna i korthet för de viktigaste inläggen från olika sidor; voteringens uppgift var efter detta att fixera ståndpunkterna.

[1] Ett typiskt exempel erbjuder beslutet om uppsägning av de i LB. insatta karolinkapitalerna (jfr s. 125 f.). När ärendet förekom till avgörande i BD. d. 14 dec. 1738 (BD 1738—39, pr., s. 1247), blev det omöjligt att nå endräkt: »som Hrr Deputerade derutinnan voro af olika tankar, så fants godt, att saken genom votering afgöras skulle». Tvisten gällde, huruvida 1) karolinkapitalerna alls skulle uppsägas, 2) uppsägas till högst $^1/_4$ eller 3) till hälften. Voteringen (jfr nedan s. 127 f.) gav vid handen, att borgarståndets medlemmar enhälligt anslöto sig till meningen n:o 3, prästeståndets flertal och hela adeln åter till n:o 2, slutligen en av prästerna till n:o 1. »Och som», heter det i protokollet härefter, »pluraliteten således var af den mening, at en fierdedel uppsägas bör, så befaltes Extractum Protocolli derom at upsätjas til Riksens Ständers Secrete Utskott, dock så, at Borgareståndets mening med skälen dertil äfven anföres.»

Vid justeringen av detta protokollsutdrag funno emellertid herrarna av borgarståndet, att deras argument icke med tillräcklig klarhet kommit till synes, vilket tydligen vållats av de hänsyn, som sekretessen i bankens affärer ansågs kräva. För att komma ur detta dilemma upptog man ärendet ånyo d. 10 januari 1739 (BD. 1738—39, pr., s. 1277 f.), varvid Wennerstedt hemställde, om icke de olika meningarna kunde hopjämkas så, att en tredjedel i st. f. föreslagna en fjärdedel eller hälften uppsades. »Varmed samtelige förklarade sig förnöjde, undantagande H. Underståthållaren v. Drake».

Drake, som icke varit med d. 14 dec., uttalade nu principiella betänkligheter mot hela förslaget med hänsyn till möjligheten att få en tillräcklig fond för utlåningens underlättande. »Dock prætenderade icke H. Underståthållaren, at hans mening skulle uti expeditionen särskilt införas, hälst bemälte skäl såsom et arcanum ej skulle derutinnan hava rum.» Expeditionen skulle alltså uppsättas utan att något *votum Contrarium* däri omnämndes.

[2] Jfr s. 134, huru BD. d. 13 december 1738 vid justeringen av beslutet om lån å lottsedlar (aktier) reducerade totalsumman från 5 till 4 t. guld. Vid denna justering voro allenast närvarande 3 av adeln och 2 av prästerna, ingen från borgarståndet.

Votering begärdes heller icke, utan den följde som nödvändighet, när icke samdräkt kunde vinnas.[1] Men därför antecknades också gärna, åtminstone i viktigare saker, till protokollet de enskilda deputerades vota med längre eller kortare motivering.[2] Omröstningen skedde ståndsvis, och meningarna summerades för varje stånd, så att vart och ett fick en kollektiv röst.[3] Härvid kunde inträffa, att ett eller flera stånd stannade vid *paria vota;* var då genom andra ståndsvota den härskande meningen fullkomligt klar, vållades ingen svårighet, men annars innebar detta oklarhetsläge helt naturligt en direkt uppfordran till ansträngningar att få en kompromiss till stånd.[4] Stridernas tillskärpning mot frihetstidens slut medförde, att de båda ofrälse ståndsen sökte förekomma risken av dylik jämvikt genom att i deputationen insätta ett udda antal medlemmar.[5] — Vid valförrättningar inom deputationen (exempelvis när dess smärre utskott tillsattes) angives som regel endast, kring vilka namn varje särskilt stånd samlat sig. Om tillsättningen av bankofullmäktige, se nedan sid. 61 f. — Stundom anteckna protokollen, att en av deputerade »tog två sedlar till sig», enär någon bland hans ståndsbröder för tillfället lämnat sammanträdet och bemyndigat honom att rösta även å sina vägnar.

För beslutmässighet krävdes intet visst antal närvarande. I allmänhet ansågs väl, att alla ledamöter, som icke ägde särskilt förfall skulle bevista sammanträdena, men riksdagsarbetets utgrening i allt flera delegationer vållade, att ofta nog samma person satt i ett par deputationer, varför stundom bankodeputationens sammanträden blevo rätt fåtaligt besökta. Suppleanter för ordinarie ledamöter funnos icke. När under en långvarig riksdag ledamöter reste hem för längre eller kortare tid, blevo således deras platser lediga. Detta avhjälptes under

[1] Jag har åtminstone icke i BD:s prot. observerat något fall, då det formligen antecknats sådan begäran.

[2] Sålunda samma omröstningssätt, som plägat förekomma hos kollegialt ordnade myndigheter, under senare tid exempelvis vid de akademiska konsistoriernas förslag till universitetstjänster och domkapitlens tillsättning av befattningar vid de allmänna läroverken.

[3] Stundom anger protokollet allenast helt kort, att ståndеn vart för sig stannade vid den eller den meningen. Vid den ovan (s. 36 not 1) berörda voteringen om karolinkapitalerna röstade först prästeståndet, begynnande med sin främste ledamot och i nedstigande ordning till den siste, därpå med samma ordningsföljd borgarståndet samt sist adeln, vilket stånd emellertid använde den motsatta eller uppstigande ordningen (från ståndets siste medlem och upp till den främste).

[4] Ett exempel av *paria vota* erbjuder redogörelsen s. 331 nedan.

[5] Jfr s. 24.

frihetstidens senare decennier därigenom, att ny ordinarie ledamot tillsattes i stället för en hemrest eller eljest befriad (se vidare nedan s. 51 f.). Men även härefter blev det omöjligt att trygga absolut fulltalighet vid sammankomsterna. Den grundsatsen uttalades också tidigt, att de frånvarande finge åtnöjas vid de närvarandes beslut, så vitt lagligen kallats till sammanträdet.[1] Lämplighetshänsyn vållade likväl, att frågor av vikt gärna uppskötos, därest de närvarandes antal var litet.

Fr. o. m. 1723 års riksdag blev det regel, att bankofullmäktige icke deltogo i deputationens överläggningar utan allenast någon gång tillkallades, på samma sätt som en eller annan av bankokommissarierna, för att lämna äskade upplysningar. Då deputationen vanligen sammanträdde i bankens hus, förutsattes, att fullmäktige där skulle vara tillstädes, så ofta deras medverkan krävdes. Men som härav kunde följa en del tidspillan och onödigt besvär för fullmäktige, när deputationens arbeten fordrade täta sammankomster, beslöt bankodeputationen vid riksdagen 1738—39 på förslag av borgarståndstalmannen Peter Aulævill att befria fullmäktige från dylik skyldighet, samt att skicka dem särskilt bud, när deras biträde åstundades.[2]

BANKODEPUTATIONENS BEFOGENHETER.

VAD ANGÅR BANKODEPUTATIONENS BEFOGENHETER, HADE man en viktig ledning i den myndighet, som under Karl XII:s tid varit inrymd åt deputationen. Denna hade då haft karaktären att ersätta bankens egentliga principaler, de tre ständen. Detta bibehölls, men betydelsen därav ändrades i viss mån. Envåldstidens bankodeputation hade haft sin uppgift främst som ett stöd för de med ansvaret egentligen belastade bankofullmäktige, och detta stöd hade väsentligen behövts med hänsyn till de växande anspråk på understöd från banken, som då framställts från kronans sida. Den risken var med det nya statsskickets genomförande avlyftad: om nu från det hållet några anspråk gjordes, hade bankodeputationen alltid möjligheten att falla till-

[1] Så den 5 augusti 1738, enl. BD. 1738—39, pr., s. 357. — Wennerstedt drev vid detta tillfälle kravet på endräktigt uppträdande från deputationens sida därhän, att vad deputationen enhälligt beslutat i mål, som skulle gå till S.U., finge ej sedermera av någon vid beslutet tillfälligtvis frånvarande ledamot motsägas inom utskottet, därest ej opponenten förut till BD. ingivit sin avvikande mening skriftligen. Jfr härom vidare s. 113 not 3 nedan.

[2] BD 1738—39, pr., s. 33 (d. 12 juni 1738).

baka på sin uppdragsgivare sekreta utskottet; att detta icke från synpunkten av bankoverkets trygghet alltid var så tillfredsställande, skall visas längre fram (under kapitlet om lånepolitiken), men för deputationens medlemmar själva blev härigenom ansvaret lindrigt nog. Däremot kunde bankodeputationen numera känna sig tämligen olimiterad i sin myndighet mot banken själv, närmast mot bankofullmäktige, vidare mot bankens hela personal samt över huvud i allt, som angick verkets skötsel och dagliga förvaltning. Till en början motvägdes väl i någon mån bankodeputationens inflytande på detta område av den rent personliga auktoriteten hos de redan fungerande fullmäktige — detta gäller i synnerhet friherre Thegner — men med åren blev deputationen alltmera maktmedveten.

Deputationsprotokollen och deputationsakterna giva vid handen, att bankofullmäktiges riksdagsrelation gav det första och även det viktigaste materialet för bankodeputationens verksamhet. I anslutning till studiet av denna med dess omfångsrika bilagor arbetade deputationen främst som bankorevision, granskade bankofullmäktiges och kommissariernas protokoll och verksamhet, bankens böcker, handlingar, myntförråd och säkerheter. Härvid prövades särskilt, i vilken mån bankens ledning under mellantiden sedan senaste riksdag ställt sig till efterrättelse de direktiv, som då av dess bankodeputation givits. Vidare upptog och prövade bankodeputationen de yrkanden och förslag rörande bankens verksamhet, som kunde framställas genom memorial ingivna till ständen, genom yrkanden inom sekreta utskottet, genom uppslag, direkt framförda av deputerade själva eller på privat väg till dem gjorda.[1]

För beslutanderätten i de till bankodeputationen hörande frågorna, gäller som grundsats, att deputationen var högsta instans i de angelägenheter, som angingo bankens inre förhållanden (Banquens œconomica, enligt tidens terminologi), men eljest borde betraktas blott som en förberedande delegation av sekreta utskottet. Följaktligen borde alla förslag, som angingo bankens förhållande till allmänheten och särskilt till statsverket, av deputationen underställas utskottet. Huruvida detta i sin tur kunde direkt besluta eller måste ingå till ständen med förslag, var en tvistig fråga, som vid olika tider besvarades på skiljaktigt sätt. Föreskriften i sekreta utskottets instruktion vid riksdagen 1726—27 (nedan s. 46) gav utskottet en mycket obegränsad befogen-

[1] Behandlingen vid riksdagen 1738—39 av de många från skilda håll komna projekten till ökad utlåning giva exempel på sådana olika former för initiativ i bankfrågor.

het att »vederbörligen befordra» allt, som kunde lända till bankoverkets »richtighet, styrka och bibehållande». Detta stadgande, som i oförändrad form ehuru efter vartannat försett med åtskilliga detaljtillägg upprepades t. o. m. riksdagen 1755—56 samt jämväl fastän omformulerat 1760—62 (nedan s. 53), kunde tolkas så, att utskottet fullständigt beslutade i de till banken hörande ärendena och detta desto mera, som ingressen till nämnda instruktion innehöll: »alldenstund i förmågo af RO:s 18 § vissa ärender blifva SU. anförtrodde, allt derföre hafva RS:t för godt funnit följande mål till SU:s utarbetande och afslutande att lämbna».

I själva verket har utskottet icke före 1740-talet dristat att utsträcka sin formella myndighet så långt. Anledningarna härtill torde dels varit den rent riksdagstaktiska, att det icke kunde vara lämpligt att för mycket oroa ståndens rätt naturliga misstro mot utskottets vidsträckta maktbefogenhet, dels också den kloka praktiska omtanken, att allmänhetens förtroende till banken bättre bevarades, därest ståndén i gemen stodo för de viktigare besluten. Därför har sekreta utskottet som regel underställt de tre högre ståndens slutliga godkännande sina mera principiella åtgärder i fråga om banken; bondeståndets samtycke ifrågasattes icke, då banken ju icke stod under dess garanti. Exempel å sådan underställning erbjuda besluten vid riksdagen 1738—39 om karolinkapitalernas uppsägning och om den vidsträcktare utlåningen.[1] Det innebar likväl ingen saklig eftergift av utskottets makt över banken detta åtgärdernas underställande, ty prövningen i ståndén var övervägande formell, och varje försök från en eller annan ståndsledamots sida att tränga djupare in i ett sålunda framlagt ärende kunde bekvämt avklippas genom hänvisningen till den sekretess, som måste omhölja bankoverket.[2]

Den nya regim, som hattpartiets fullständiga seger och särskilt Fredrik Gyllenborgs inträde i bankofullmäktige inledde, skulle väsentligen rubba även denna formella hänsynsfullhet. Under de båda oroliga riksdagarna 1742—43 och 1746—47 var partiställningen inom ståndén tidvis rätt osäker, men som hattpartiet härskade på riddarhuset och inom borgarståndet, var i alla fall makten i sekreta utskottet tryggad. Det låg häri en direkt uppfordran till den banken styrande hattkonklaven att icke omaka ståndén med spörsmål, som där kunde upp-

[1] Se *R. A. P.* 1738—39, III, s. 169 och 182.

[2] Jfr Wennerstedts yttrande å riddarhuset vid frågan om karolinkapitalernas uppsägning, nedan s. 128 not 3.

kalla skarpare meningsbrytningar. De viktiga beslut, varigenom vid riksdagen 1746—47 dels grunderna för bankens utlåning modificerades, dels själva utlåningen avsevärt utsträcktes, fattades sålunda av sekreta utskottet utan ståndens hörande. Suspenderingen av plåtarnas utväxling (nedan s. 200 f.) hade genomförts av bankofullmäktige själva under formellt skydd av Kungl. Maj:ts auktoritet.

Sedan hattväldet vid riksdagen fullt tryggats, fanns ingen anledning för de styrande inom bankoverket att frångå denna bekvämliga och mot kritik skyddande praxis. Vid riksdagen 1755—56 var därför ståndens makt över banken fullständigt illusorisk.[1]

Det bör emellertid påpekas, att jämväl utskottets makt var reellt ganska begränsad. Principiellt var visserligen bankodeputationen blott en förberedande delegation åt sekreta utskottet, men så överhopat med alla slags ärenden, som detta var, måste i sak dess prövningsmakt bliva ganska ringa — alldeles särskilt vid ärenden av detta slag. Hänvisningen till den högstnödiga sekretessen, som med så stor fördel nyttjades mot kritiken inom stånden, kunde brukas även mot utskottet självt. Bankodeputationen, som — bunden av en särskild tysthetsförpliktelse — satt inne med de allra djupaste hemligheterna, förstod att å sin sida bruka denna förmånliga position, så att i dess till utskottet avgivna förslag allenast det nödvändigaste meddelades och motiveringens tyngdpunkt blev hänvisningen till vissa av deputationen kända omständigheter, vilka bankens kredit icke tilläte att närmare utföra.[2] Vid denna dubbla ring av hemlighetsfullhet, vilken först mössoppositionens seger 1765—66 skulle fullständigt genombryta, var det naturligt, att den innersta kretsen, bankodeputationen, i allmänhet skulle äga det faktiska avgörandet, även om detta måste formellt bekräftas av sekreta utskottet eller understundom av stånden själva.[3] Ehuru flertalet

[1] Detta belyses klart genom sådana åtgärder som godtagandet av BF:s djärva utvidgning av utlåningen (nedan s. 234 f.) samt BD:s över alla gränser drivna frikostighet med belöningar (nedan s. 247). Det förra skedde av BD. allena, den senares resultat underställdes S.U.

[2] Ett belysande fall är det nedan från riksdagen 1760—62 berörda, då BD. väl lämnade S.U. en begärd framställning rörande de senaste försträckningarna till kronan men avgav denna förseglad med beveklig anhållan, att den ej av utskottet måtte brytas.

[3] I S.U:s instruktion hade vid riksdagen 1734 insatts följande föreskrift, som ägde tillämplighet jämväl på BD.: (§ 8) »När S.U. af sine ledamöter förordnat några deputerade till visse ärenders utarbetande, böra slike betenkiande icke såsom S.U:s slut gälla eller till Kungl. Maj:t uppgå, utan först hela S.U. underställas och der gillas.» Med smärre förändringar upprepades detta stadgande i alla instruktioner t. o. m. riksdagen 1755—56. Det skyddade emellertid knappast mera än den rent formella rätten.

av de författningar i bankofrågor, vilka under frihetstiden utgingo från riksens ständer, auktoriserades genom sekreta utskottet, äro de genomgående att betrakta såsom deputationens verk.

Det område, där sekreta utskottet egentligen kunde göra sin myndighet gällande mot bankodeputationen, var de finansiella förfogandenas. Så vitt dessa angingo bankens inre förhållanden, togs saken ganska lätt, men andra och vida betydelsefullare krävde noggrannare prövning. Hela statsregleringen låg i utskottets hand; vad därav berörde bankens hushållning, var följaktligen i eminent grad en del av dess omsorger, och därvidlag hade utskottet vanligen att jämka mellan olika deputationers yrkanden och intressen. Beträffande förräntning och amortering av kronans lån i banken stodo som regel statsdeputationen och bankodeputationen skarpt mot varandra: den förra ville för statsverkets lättande pruta av på räntesatserna och få större eller mindre delar av lånen rätt och slätt avskrivna, den senare var av sin skyldighet hänvisad att i motsatt riktning bevaka bankens intressen. Under frihetstidens senare skede blev kanske företrädesvis handels- och manufakturdeputationen en antagonist till bankodeputerade, då den var lika ivrig om att erhålla nya och förmånliga försträckningar åt ständernas verk manufakturkontoret som ohågad att ålägga detta några besvärande avbetalningar till banken. I dylika fall, liksom när det gällde de försträckningar, vilka för den av utskottet anbefallda utrikespolitikens ledning mellan riksdagarna kunde bli för Kungl. Maj:t nödiga, var sekreta utskottet självklart avgörande högsta instans. Särskilt mot handels- och manufakturdeputationens pretentioner kommo mycket ofta bankodeputerades påminnelser och motskäl till korta.[1]

Bankens inre förhållanden och de utgifter, som därmed sammanhängde, voro faktiskt om också ej alldeles formellt helt och hållet bankodeputationens ensak. Varje riksdag mottog deputationen en lång rad av framställningar: från bankens betjänte (den generella beteckningen för alla under fullmäktige och kommissarier ställda funktionärer inom banken) om löneförbättringar; från enskilda bland dessa om mera personliga förmåner eller belöningar; från förutvarande funktionärers efterlevande om understöd samt för övrigt från alla möjliga mer eller mindre behövande om tillfällig hjälp. Jämte besluten över alla dylika frågor tillkom bankodeputationen att fastställa beloppen av de medel, som fullmäktige fingo disponera för särskilda utgifter (bankofullmäktiges

[1] Nämnda förhållande kommer till synes nedan vid framställningen om bankens allmänna verksamhet och utlåning.

dispositionsmedel). I nära samband härmed stod också det ömtåliga avgörandet över speciella honorar, gåvor och förmåner.[1]

Den omfattande myndighet, som bankodeputationen sålunda utövade över banken, sträckte sig naturligtvis ej minst till personfrågorna. Liksom bankodeputerade bestämde om, vilka sysslor som skulle finnas vid bankoverket — och detta stundom utan att taga någon vidare hänsyn till fullmäktiges mening — så förfogade de ock över platsernas tillsättning samt ingrepo och avskedade funktionärer, när så ansågs nödvändigt. Om ledigheter inträffade mellan riksdagarna, kunde visserligen fullmäktige fylla dem, för att icke bankens arbeten skulle lida genom för långt avbrott, men deputationen sökte i princip hävda sin befogenhet att som högsta instans pröva och stadfästa, eventuellt ändra, vad fullmäktige såtillvida förfogat. Men under riksdagarna ville deputationen ej veta av, att fullmäktige i detta stycke vidtogo något dem oåtsporda. För övrigt gåvo de ofta nog vid sitt åtskiljande anvisningar åt fullmäktige att vid sig yppande ledighet ihågkomma den ene eller andra välrekommenderade platsaspiranten. Och liksom deputerade emellanåt avskedade funktionärer med förbud för deras vidare nyttjande i bankens tjänst, kunde det senare inträffa, att de återtogo sådana stränga beslut och anbefallde fullmäktige att ånyo använda en ångerfull felaktig.

Resultatet av sina arbeten sammanfattade bankodeputationen mot riksdagens slut i den akt, som kallades bankoreglementet. Formellt var detta ett svar på bankofullmäktiges vid riksdagens början avgivna riksdagsrelation, innehöll därför ett mer eller mindre uttryckligt godkännande av den förvaltning, varom fullmäktige inberättat, samt resolution över särskilda genom nämnda berättelse framhävda spörsmål. Dessutom skulle reglementet tjäna som instruktion för fullmäktiges närmaste förvaltning, varför däri dels sammanfattades eller åtminstone omnämndes de viktigare beslut över enskilda frågor, som under riksdagens lopp fattats, dels också meddelades de specialföreskrifter till kompletterande av allmänna författningar om bankoverket, vilka tidsomständig-

[1] D. 5 april 1739, sedan BD. fattat beslut om löneförhöjningar inom banken, uppkastades frågan, huruvida dessa skulle underställas S. U:s bekräftelse. En av deputerade (Falkenberg) menade, att detta enligt instruktionen för S. U. vore nödvändigt. Ordföranden (Fuchs) och andra ansågo, att det väl kunde ske men ej vore nödvändigt: nu mot riksdagens slut borde det med arbete överansträngda S. U. »menageras», och man var förvissad om dess bifall, varför det vore nog att låta meddelande härom inflyta i relationen till utskottet. — BD. 1738—39, pr., s. 1644.

heterna gjorde nödvändiga. De flesta av bankoreglementenas stadganden voro av övergående natur och gällde blott aktuella angelägenheter, men i vissa fall hade de karaktären av en administrativ banklagstiftning, varför det vid tillämpningen hände, att även äldre reglementen blevo av fullmäktige åberopade, något som icke alldeles befordrade reda och klarhet vid verkets ledning.[1]

Även en annan skriftlig kvarlåtenskap lämnade bankodeputationen, nämligen dess till sekreta utskottet adresserade sekreta relation. I denna gav deputationen utskottet de meddelanden om bankens ställning och behov, som aktades lämpliga. Vanligtvis voro dessa upplysningar ganska allmänt hållna, och om de viktigare bankärendena får man genom de sekreta bankorelationerna ganska litet besked.[2]

MEDLEMMAR AV BANKODEPUTATIONERNA 1719—1772.

DE OLIKA BANKODEPUTATIONERNAS SAMMANSÄTTNING vid riksdagarna under det skede, varom här är fråga, var den nedan angivna. Uppgifterna äro hämtade ur deputationsprotokollen. Det bör ihågkommas, att suppleanter för deputationens ledamöter icke förekommo. Först under riksdagen 1751—52 har observerats, att en ledamot, som anmält sin avsikt att definitivt lämna riksdagsarbetet, ersatts med någon annan. En mera ingående undersökning av sådana successiva förändringar inom deputationen har företagits dels för sagda riksdag, dels för de tre närmast följande (1755—56, 1760—62 och 1765—66).

Anm. Inom parentes angivas de högsta värdigheter, till vilka de härstädes nämnda senare uppstigit, i den mån uppgifter därom varit tillgängliga.

[1] BF:s riksdagsrelationer och BD:s bankoreglementen höra till de viktigaste källorna i fråga om bankens yttre verksamhet men måste naturligtvis alltid läsas med den kritiska reservationen, att händelser och omdömen där äro så framställda, som det för de skrivandes önskningar och avsikter fanns lämpligast. Riksdagsrelationerna återfinnas alltid bland de särskilda bankodeputationernas akter. Reglementena äro under de första frihetstidsriksdagarna jämväl införda bland deputationsakterna men återfinnas senare (fr. o. m. riksdagen 1746—47) i serien Inkomna Handlingar till Herrar Fullmäktige. Blott de delar av gällande reglemente, vilka ansågos vara av direkt betydelse vid bankokommissariernas dagliga ledning av verket, delgåvos kommissarierna och finnas i avskrift i bankens s. k. Resolutionsböcker.

[2] Dessa sekreta relationer förvaras i riksarkivet, bundna i ett band för tiden 1698—1772.

1719 o. följ.: Polus, Karl, greve, kammarherre; Stjerncrona, Gabriel, frih., justitiekansler (hovrättspresident); Cederstedt, Jonas, bergsråd;

Molin, Lars, domprost; Nordberg, Göran, kyrkoherde; Sternel, Nikolaus, kyrkoherde;

Hylteen, Anders, justitieborgmästare; Boström, Johan, stadsekreterare (handelsborgmästare); Spalding, Johan, handelsman.

1723: Lantmarskalken och talmännen frih. (greve) Sven Lagerberg, biskop Torsten Rudéen och justitieborgmästaren Jakob Bunge;

Cronstedt, Jakob, frih., landshövding (riksråd); Wattrang, Karl Henrik, kammarråd; Ehrenskiöld, Nils, amiral; Palmfelt, Gustav, krigsråd (riksråd, frih.); Falcker, Anders, krigsråd (statssekreterare); von Caméen, Erland, kommerseråd;

Benzelius, Erik, akademibibliotekarie (ärkebiskop); Junbeck, Teodor, prost; Böökman, Severin, kyrkoherde;

Grill, Abraham, direktör; Malmberg, Jonas, justitieborgmästare; Wetter, Abraham, borgmästare.

Deputationen höll sitt första sammanträde d. 10 maj och sista d. 19 oktober.

Riksdagen utblåstes d. 17 januari, öppnades d. 24 januari, avslutades d. 17 oktober, R. o. A:s sista sammanträde d. 23 oktober.

Instruktionen för sekreta utskottet (d. 6 februari 1723) innehöll beträffande banken följande:

»§ 5. Såsom de, hvilka blifvit förordnade att liqvidera med R.St:s banco öfver den skuld, hvarföre riket dersammastädes häftar, förnimmes hafva sitt arbete färdigt; alltså kommer ock det uti S.U. att öfverses och, hvad sjelfva summan vidkommer, att alldeles hållas tyst. Men som åtskillige förfrågningar dervid torde förekomma angående skuldfordringarne, härflytande såväl ifrån hennes Maj:t änkjedråttningens tid, som andra, så kunna ock de vara af så åtskillig natur, att de, särdeles i anseende till sjelfva summan, dels böra vara under tysthet, dels ock i anseende till andre omständigheter, berörande relationer, bevis och betänkjande till plenum kunna refereras; hvilket S.U. fördenskull iakttager och åtskilljer. Sammaledes hörer ständernes contoir under S.U:s öfverseende; dock således, att det, som ej fordrar en högnödig tysthet, varder refererat till plenum.»

1726—27. Lantmarskalken och talmännen greve Arvid Horn, biskop Torsten Rudéen och handelsborgmästaren Johan Boström;

Bonde, Gustav, greve, president (riksråd); Ribbing, Konrad, frih., landshövding (president); Ehrencrona, Erik, revisionssekreterare (president, frih.); Tham, Sebastian, kommerseråd; Ehrenstam, Lars, assessor (hovrättsråd); von Caméen, Erland, kommerseråd;

Barchius, Nikolaus, överhovpredikant, pastor primarius (biskop); Melander, Erik, kyrkoherde, teol. adjunkt (professor); Böökman, Severin, prost;

Aulævill, Peter, rådman (justitieborgmästare); Malmberg, Jonas, justitieborgmästare; Ulff, Karl, borgmästare.

Deputationens första sammanträde d. 13 oktober 1726, sista d. 27 juni 1727.

Riksdagen öppnades d. 10 september 1726, avslutades d. 5 augusti 1727. R. o. A:s sammanträden pågingo 6 september 1726—9 augusti 1727.

Instruktionen för sekreta utskottet lydde beträffande bankoverket:

»§ 4. Sammalunda har ock S.U. att låta öfverse bancovärket samt allt, hvad till dess richtighet, styrka och bibehållande lända kan, vederbörligen befordra.»

1731. Lantmarskalken och talmännen greve Arvid Horn, ärkebiskop Johannes Steuchius och handelsborgmästaren Johan Boström;

von Fersen, Hans, greve, generallöjtnant, president; Cedercreutz, Herman Tersmeden, frih., statssekreterare (riksråd); Bunge, Henrik, statssekreterare (frih.); Bergenstjerna, Johan, assessor, bergsråd; Cederbjelke, Johan, justitiekansler (landshövding, frih.), Lindcreutz, Albrekt, kammarråd (president);

Barchius, Nikolaus, biskop; Benzelius, Jakob, professor (ärkebiskop); Melander, Erik, professor;

Torpadius, Elias, rådman (handelsborgmästare); Höök, Magnus, borgmästare; Melander, Zakarias, borgmästare.

Deputationens första sammanträde d. 12 februari, sista d. 15 juni.

Riksdagen öppnades d. 22 januari och avslutades d. 19 juni. R. o. A:s sammanträden pågingo 19 januari—22 juni.

Sekreta utskottets instruktion med hänsyn till bankärendena hade samma lydelse som vid riksdagen 1726—27.

1734. Lantmarskalken och talmännen greve Charles Emil Lewenhaupt, ärkebiskop Johannes Steuchius och justitieborgmästaren Peter Aulævill;

Frölich, Karl, greve, överste (president); Löwen, Axel, frih. generalmajor (riksråd, greve); Muhl, Robert, överstelöjtnant (generallöjtnant); Broman, Erland, kammarherre (president, frih.); Cederbielke, Johan, justitiekansler (landshövding, frih.); Benzelstjerna, Lars, assessor (bergsråd);

Humble, Gustav Adolf, biskop; Benzelius, Jakob, biskop (ärkebiskop); Aurivillius, Magnus, superintendent;

Brehmer, Joel, stadssekreterare; Ström, Hans Olovsson, handelsman o. brukspatron; Palmborg, Johan, justitieborgmästare.

Deputationens första sammanträde d. 19 juni, sista d. 18 december.

Riksdagen öppnades d. 22 maj och avslutades den 14 december. R. o. A:s sammanträden pågingo 17 maj—17 december.

Instruktionen för sekreta utskottet innehöll beträffande banken följande:

»§ 5. Har ock S.U. att låta öfverse bancovärket samt allt hvad till dess richtighet, styrka och bibehållande lända kan vederbörligen att befordra; och ehuruväl att debet och credit eller banquens tillstånd ej får upptäckjas, så måste likväl inge private eftergifter, accorder, afskrifningar eller andre författningar bancovärket rörande utan af hela S.U. fastställas. Och emedan alle andre RSt:s deputationer icke njuta för sitt riksdagsarbete någon vedergällning, ty må icke eller till RSt:s deputerade av S.U. öfver bancovärket någon föräring af banquen ske.»

1738—39. Lantmarskalken och talmännen greve Karl Gustav Tessin, ärkebiskop Johannes Steuchius och justitieborgmästaren Peter Aulævill;

Fleming, Göran, frih., överstelöjtnant (generalmajor); Hamilton, Malkolm, frih., kapten vid gardet; Fuchs, Rutger, frih., generalmajor (överståthållare); von Düring, Johan Kristoffer, frih., generalmajor (fältmarskalk, överståthållare); Falkenberg, Henrik, överste; Hammarskjöld, Åke, ryttmästare (överstelöjtnant); Wennerstedt, Karl Gustav, lagman, (president, friherre); Rothlieb, Gustav Fredrik, lagman (landshövding); Klinckowström, Johan Mauritz, major (generalmajor); Lilliecreutz, Karl Axel, kammarherre (lagman); Celsing, Gustav, kanslirråd (hovkansler); Benzelstjerna, Lars, assessor (bergsråd); von Drake, Anders, underståthållare (president).

Schröder, Herman, biskop; Aurivillius, Magnus, superintendent; Rhyzelius, Andreas, domprost (biskop); Kempe, Lars, kyrkoherde; Serenius, Jakob, prost (biskop); Schiffer, Petrus, prost.

Torpadius, Elias, rådman (handelsborgmästare); Plomgren, Tomas, handelsman (handelsborgmästare, kommerseråd); Kierman, Gustav, handelsman (handelsborgmästare); Stoltz, Nils, politiborgmästare; Baillet, Peter, borgmästare; Ulff, Karl, borgmästare.

Deputationens första sammanträde d. 8 juni 1738, sista d. 18 april 1739.

Riksdagen öppnades d. 20 maj 1738 och avslutades d. 19 april 1739. R. o. A:s sammanträden pågingo 17 maj 1738—26 april 1739.

Sekreta utskottets instruktion hade i fråga om bankoärenden samma lydelse som vid riksdagen 1734.

1740—41. Lantmarskalken och talmännen greve Charles Emil Lewenhaupt, biskop (ärkebiskop) Erik Benzelius och justitieborgmästaren Peter Aulævill;

Wrede, Henrik, frih., major (landshövding); Fleming, Göran, frih., överstelöjtnant (generalmajor); Cronhjort, Karl Gustav, frih., major (president); Cederhjelm, Erik Germund, frih., assessor (lagman); Gyllenborg, Henning Adolf, greve, kammarherre (riksråd); Ruuth, Gustav, assessor (vicepresident); Gripenberg, Johan Albrekt, major (överstelöjtnant); Wennerstedt, Karl Gustav, lagman (president, frih.); Ehrencreutz, Olov, kammarherre (landshövding); Cederholm, Bernhard, justitiekansler (president); von Drake, Anders, underståthållare (president);

Schröder, Herman, biskop; Rhyzelius, Andreas, domprost (biskop); Osander, Olov, domprost (biskop); Rogberg, Samuel, kyrkoherde; Anagrius, Fredrik, prost; Risell, Kristoffer, prost;

Kierman, Gustav, handelsman (handelsborgmästare); Bonander, Lars, borgmästare; Palm, Gustav Adam, borgmästare; Stahre, Jakob Albrektsson, borgmästare; Hollsten, Georg, borgmästare; Knape, Andreas, handelsman, rådman (borgmästare).

Deputationens första sammanträde d. 31 december 1740, sista d. 17 augusti 1741.

Riksdagen öppnades d. 16 december 1740 och avslutades d. 22 augusti 1741. R. o. A:s sammanträden pågingo 8 december 1740—22 augusti 1741.

Sekreta utskottets instruktion i fråga om bankoärenden hade samma lydelse som vid riksdagarna 1734 och 1738—39.

1742—43. Lantmarskalken och talmännen frih. Mattias Alexander von Ungern-Sternberg; biskop (ärkebiskop) Erik Benzelius och justitieborgmästaren Peter Aulævill;

Piper, Karl Fredrik, greve, kammarråd (president); Frölich, Karl, greve, president; Staël von Holstein, Georg Bogislaus, frih., generalmajor och landshövding; Wennerstedt, Karl Gustav, lagman (president, frih.); von Post, Vilhelm Mauritz, lagman; Beck-Friis, Corfitz Ludvig, major; Åkerhjelm, Lars, överstelöjtnant (general, frih.); Wulfwenstjerna, Jonas, kammarråd, riddarhussekreterare; Cederbjelke, Johan, justitiekansler, frih. (landshövding); von Hofsten, Bengt, kommerseråd; Fredenstjerna, Adam, hovrättsråd, (president); Fock, Hans Henrik, kapten (överste); Piper, Gustav Abraham, kapten (landshövding);

Benzelius, Henrik, biskop (ärkebiskop); Juslenius, Daniel, biskop; Rhyzelius, Andreas, domprost (biskop); Evensson, David, prost; Temptander, Paulus, lektor; Lind, Johan, prost;

Kierman, Gustav, handelsman o. rådman (handelsborgmästare); Stenman, Johan, handelsman (rådman); Coopman, Peter, handelsman o. rådman; Lange, Abraham, borgmästare (lagman); Palm, Gustav Adam, borgmästare; Lundeberg, Martin, borgmästare (lagman).

Deputationens första sammanträde d. 9 september 1742, sista d. 12 september 1743.

Riksdagen öppnades d. 25 augusti 1742 och avslutades d. 12 september 1743. R. o. A:s sammanträden pågingo 23 augusti 1742—16 september 1743.

Sekreta utskottets instruktion i fråga om bankoärenden hade samma lydelse som vid riksdagarna 1734, 1738—39 och 1740—41.

1746—47. Lantmarskalken och talmännen frih. Mattias Alexander von Ungern-Sternberg, ärkebiskop Jakob Benzelius och justitieborgmästaren Peter Aulævill;

Piper, Karl Fredrik, greve, hovkansler (president); Lillienberg, Johan Georg, lagman (president, greve); Coijet, Sten, frih., överstelöjtnant; von Psilander, Per, frih., hovrättsråd (landshövding); Wulfwenstjerna, Jonas, kammarråd, riddarhussekreterare; von Grooth, Karl, landshövding (president, frih.); Broman, Karl, överceremonimästare (landshövding); Ehrencreutz, Olov, assessor (landshövding); Lagerflycht, Johan, hovrättsråd (president); Göthenstjerna, David, häradshövding (lagman); Anckarcrona, Teodor, amiral; Benzelstjerna, Lars, bergsråd;

Rhyzelius, Andreas, biskop; Wallin, Göran, biskop; Bergius, An-

dreas, pastor primarius; Brovallius, Johan, professor; Helstadius, Johan, prost; Lind, Johan, prost;

Faggot, Peter, rådman; Kierman, Gustav, handelsman o. rådman (handelsborgmästare); Ekerman, Paul, justitieborgmästare; Trapp, Kristian, handelsman (rådman); Omnberg, Johan, borgmästare; Stenman, Johan, rådman.

Deputationens första sammanträde d. 7 oktober 1746, sista d. 19 december 1747.

Riksdagen öppnades d. 26 september 1746 och avslutades d. 16 december 1747. R. o. A:s sammanträden pågingo 22 september 1746 —16 december 1747.

Instruktionen för sekreta utskottet innehöll beträffande banken följande:

»§ 5. Har ock S.U. att öfverse bancovärket samt allt hvad till dess rigtighet, styrka och bibehållande lända kan vederbörligen att befordra, så lagandes, att riket, så fort som görligast ske kan, blir försett med plåtar och tillräckeligit skiljemynt; och ehuruväl att debet och credit eller banquens tillstånd ej får upptäckjas, så måste likväl inge private eftergifter, accorder, afskrifningar eller andre författningar bancovärket rörande utan af hela S.U. fastställas. Och emedan alle andre RSt:s deputationer icke njuta för sitt riksdagsarbete någon vedergällning, ty må icke heller till RSt:s deputerade af S.U. öfver bancovärket någon föräring af banquen ske.»

1751—52. Lantmarskalken och talmännen greve Henning Adolf Gyllenborg, ärkebiskop Henrik Benzelius och kommerserådet Tomas Plomgren;

Piper, Karl Fredrik, greve, president; Coijet, Sten, frih., överstelöjtnant; von Höpken, Karl Fredrik, frih., statssekreterare (president); Berghman, Bengt Georg, häradshövding (lagman); Rudensköld, Ulrik, assessor (kommerseråd); Sprengtport, Karl Henrik, överste (generalmajor); Sparre, Fredrik, frih., generalmajor (generallöjtnant o. landshövding); Rappe, Kristoffer, hovrättsassessor (landshövding, frih.); Stjernblad, Håkan, överceremonimästare; Wulfwenstjerna, Johan, riddarhussekreterare o. kammarråd; Tilas, Daniel, assessor (landshövding, frih.).

Alstrin, Erik, biskop; Osander, Olov, biskop; Kiörning, Olov, superintendent (biskop); Forskål, Johan, kyrkoherde; Hygrell, Anders, prost; Lind, Johan, prost.

Ström, Olov, ålderman; Bagge, Peter Samuelsson, handelsman;

Cervin, Frans, borgmästare (lagman); Ammelberg, Anders, rådman o. bruksägare; Lundeberg, Martin, borgmästare (lagman); Blom, Laurent, handelsman o. rådman (borgmästare).

Vice presidenten Gustav Samuel Ruuth tog d. 30 november 1751 sin plats »såsom förordnad ledamot i denne deputation» (BD. pr., s. 107); först härigenom uppgick adelns ledamotstal till 12.

Alstrin anmälde före julen 1751, att han ämnade resa och ej vidare återkomma till denna riksdag. Den 28 januari 1752 (BD. pr., s. 208) tog prosten Jakob Serenius plats i deputationen »såsom utvald ledamot i denne deputation efter H. Biskopen Dr Allstrin».

Deputationens första sammanträde d. 11 oktober 1751, sista d. 8 juni 1752.

Riksdagen öppnades d. 23 september 1751 och avslutades d. 4 juni 1752. R. o. A:s sammanträden pågingo 19 september 1751—8 juni 1752.

Sekreta utskottets instruktion i fråga om bankoärenden hade samma lydelse som vid riksdagen 1746—47.

1755—56. Lantmarskalken och talmännen greve Axel von Fersen, ärkebiskop Henrik Benzelius och handelsmannen och rådmannen Gustav Kierman;

De la Gardie, Pontus, greve, generaladjutant (generallöjtnant); v. Psilander, Per, frih., hovrättsråd (landshövding); von Kaulbars, Johan Fredrik, frih., generalmajor och landshövding (general); Trolle, Fredrik, överstelöjtnant; Ramsay, Fredrik Adolf, kapten (major); Rudensköld, Ulrik, assessor (kommerseråd); Pfeiff, Per Gustav, överste (generallöjtnant, frih.); Broman, Karl, landshövding; Ehrencreutz, Olov, hovrättsråd (landshövding); von Lantingshausen, Jakob Albrekt, generalmajor (general, överståthållare, frih.); Hummelhielm, Hans, landshövding; Wachtmeister, Fredrik Georg Hans Karl, greve, major;

Troilius, Samuel, biskop (ärkebiskop); Osander, Olov, biskop; Schröder, Göran, överhovpredikant (biskop); Helleday, Johan, prost; Filenius, Petrus, domprost (biskop); Palmærus, Nils, kyrkoherde (prost);

Helleday, Henrik Johan, rådman; Clason, Isak, grosshandlare; Ström, Olov, ålderman; Bagge, Peter Samuelsson, grosshandlare; Boberg, Johan, borgmästare (kommerseråd); Omnberg, Johan, borgmästare.

D. 5 april 1756 tog majoren Hans Henrik Boije plats i deputationen i stället för Trolle. Lantmarskalken meddelade då, att Trolle

måste resa hem, och att S. U. efter honom till BD. förordnat överstelöjtnanten Alexander Mikael von Strussenfelt, men som S. vore »helt nödig» i statsdeputationen, hade det byte gjorts, att Boije lämnade sin plats i denna deputation åt S. och i stället övergick till BD. (BD. pr.s. 384.)

Deputationens första sammanträde d. 2 december 1755, sista d. 21 oktober 1756 (ett verkställighetssammanträde av utsedda delegerade ytterligare d. 2 november s. å.).

Riksdagen utblåstes d. 13 oktober 1755 och avslutades d. 21 oktober 1756.

Sekreta utskottets instruktion ifråga om bankoärenden var av samma lydelse som vid riksdagarna 1746—47 och 1751—52.

1760—62. Lantmarskalken och talmännen greve Axel von Fersen, ärkebiskop Samuel Troilius och handelsborgmästaren Gustav Kierman;

Boije, Hans Henrik, överstelöjtnant (landshövding, frih.); v. Rosen, Fredrik Ulrik, överadjutant (riksråd, greve); Stjerncrona, David, frih., kammarherre; Funck, Johan, frih., landshövding; Ramel, Hans, ryttmästare (överste, frih.); Rappe, Karl, major (generallöjtnant, frih.); Ramsay, Fredrik Adolf, kapten (major); Posse, Mauritz, frih., major; Rothlieb, Filip Fredrik, kammarråd (vicepresident); Broman, Karl, landshövding; Linroth, Axel, kammarherre; Ehrenpreuss, Fredrik, överdirektör; Arnell, Karl, president;

Halenius, Engelbert, biskop; Kiörning, Olov, superintendent (biskop); Filenius, Petrus, domprost (biskop); Palmærus, Nils, prost; Hygrell, Anders, prost; Troilius, Magnus, prost;

Kantzow, Johan Albrekt, grosshandlare (kommerseråd); Ström, Olov, ålderman; Bagge, Peter Samuelsson, grosshandlare; Lange, Abraham, borgmästare (lagman); Muncktell, Fredrik, konststatsinspektor; Koch, Mikael, borgmästare (kommerseråd).

D. 24 febr. 1761 angives ryttmästaren John Jennings vara av SU. utsedd i stället för Linroth. D. 10 december s. å. säges bergsrådet Per Abraham Örnskiöld förordnad i Linroths ställe. Jennings, som under hela förra delen av 1762 saknats vid BD:s sammanträden, nämnes fr. o. m. den 19 maj åter närvarande och sitter därefter samtidigt med Örnskiöld.

Den 11 oktober 1761 tog generallöjtnanten Karl Gustav Roxendorff säte i BD. efter Ramel.

Deputationens första sammanträde d. 15 november 1760, sista d. 21 juni 1762.

Riksdagen var kallad att sammanträda d. 15 oktober 1760 och avslutades d. 21 juni 1762.

Instruktionen för sekreta utskottet innehöll beträffande banken följande:

»§ 4. Bör S.U. under dess vård hafva bancovärket och med all upptänkelig sorgfällighet befrämja hvad till dess styrka och tillväxt lenda kan, så lagandes, att på de för riket nödigaste och tjenligaste myntsorter alltid tillgång finnes, ägandes i öfrigit S.U. magt derom göra sådane författningar, som efter tidernes skiften och omständigheterna för allmänna rörelsen till rikets och banquens säkerhet bäst pröfvas nödige; och må ej någon S.U:s ledamot, som till bancovärkets öfverseende är förordnad, derföre någon belöning af banquen fordra eller föräring emottaga.»

1765—66. Lantmarskalken och talmännen översten (frih.) Ture Gustav Rudbeck, ärkebiskop Magnus Beronius och borgmästaren Karl Fredrik Sebaldt;

Meijerfeldt, Johan August, greve, överste (fältmarskalk); Dohna, Fredrik Karl, greve, överstelöjtnant (generallöjtnant); von Essen, Fredrik Ulrik, frih., kammarherre; Reuterholm, Esbjörn Kristian, frih., hovmarskalk (riksråd); Trolle, Fredrik, överstelöjtnant; Cederström, Anders, frih., kapten; Göös (Gjös), Lorents Johan, landshövding; Rudbeck, Adolf, kammarherre (hovmarskalk, frih.); Linroth, Karl, överste; Tilas, Daniel, landshövding (frih.); Nordencrantz, Anders, kommerseråd; Gyllensvan, Fredrik, överstelöjtnant (överste); Falkenberg, Melchior, lagman (riksråd, greve);

Fortelius, Gabriel, biskop; Wåhlin, Jonas, domprost; Forssenius, Anders, prost; Mathesius, P. U., prost; Sörström, Anders, prost; Nordman, Johan, överhovpredikant;

Quast, Magnus Petersson, grosshandlare; Möller, Jakob Filip, grosshandlare; Engellander, Johan, rådman; Löngren, Peter, handelsman; Hylphers, Abraham, rådman; Kiörning, Mattias, borgmästare (lagman); Malmstein (Malmsten), Olov, borgmästare (lagman).

Under denna riksdag skedde ganska betydande förändringar i deputationens ursprungliga sammansättning. Av adelns ledamöter lämnar Reuterholm (d. 12 september 1765), sedan han blivit utnämnd till riksråd, och Cederström (d. 13 juni 1766), sedan han utsetts till bankofullmäktig, deputationen; i stället för Reuterholm inträdde (d. 27 september 1765) kammarherren frih. Axel Kurck, i stället för Ceder-

ström (d. 21 juli 1766) kaptenen Karl Fredrik Paijkull. Nordencrantz anmälde d. 31 augusti 1765 i en vredgad skrivelse sin önskan att befrias från arbetet inom deputationen; om åtgärd att fylla hans plats meddelas intet, men från och med d. 25 november upptager förteckningen kammarrådet Jöns Steuch, vilken sålunda torde hava ersatt N. I stället för Linroth anmäldes d. 5 december 1765 kammarherren Karl Gustav Wattrang utsedd. Slutligen upptager protokollet från och med d. 8 april 1766 direktören Klas de Frietzsky utan att angiva anledningen till hans inträde; troligen satt han i stället för Trolle, vilken ungefär samtidigt upphör att nämnas vid sammanträdena. — Av prästeståndets platser stod till en början en tom, den intogs d. 3 april 1765 av Nordman. — Bland borgarne i BD. blev Quast, sedan han utsetts till bankofullmäktig, ersatt av borgmästaren Frans Cervin d. 19 december 1765, Möller ersattes av samma anledning d. 28 januari 1766 genom borgmästaren Esbjörn Bergman, och från och med d. 26 mars s. å. har rådmannen och brukspatronen Anders Busck säte i deputationen, tydligen efter Malmstein, som utvoterats ur ståndet.

Deputationens första sammanträde d. 8 februari 1765, sista d. 14 oktober 1766.

Riksdagen samlades d. 15 januari 1765 och avslutades d. 15 oktober 1766.

Instruktionen för sekreta utskottet innehöll beträffande banken följande:

»§ 2. Sådane ärender, som i anseende till utrikes magter eller för rikets besynnerliga interesse böra hållas tyste, måge enligit 18 § av RO. i S.U. afslutas och derifrån till hans K. Maj:t expedieras; hvilka ärender likväl böra ståndén in plenis ad notitiam uppgifvas, såvida icke något ärende skulle vara af den art, att det äfven efteråt, sedan det i S.U. blifvit beslutit, nödvändigt borde hållas tyst. Men alla de mål, som utan rikets skada kunna vara allment kunnoge, böra enligit samma 18 § av RO. hos RSt. in plenis föredragas och där afslutas; i synnerhet böra alla förändringar i statsvärket, alla författningar om rikets gälds afbetalning, alla medel till växelcoursens fällande, alla författningar om bancolån eller om de redan uti banquen gorde låns afbetalning och alle andre oeconomiske ärender icke annorlunda än av RSt. in plenis afslutas, sedan S.U. derom uppgifvit sitt betänkande.

§ 3. De särskilte utskott av S.U. måge icke sluteligen afgöra något ärende, ehvad ämne det vara må, utan böra alla de göromål, som i dessa särskilta utskott förehafvas, sluteligen i S.U:s plenum föredragas.

Äfvenså må icke det utskott af S.U., som besörjer banquens angelägenheter, vid bancovärket inrätta nya stater och löningar eller göra några befordringar vid banquens betjening, utan bör allt sådant besörjas af bancodirectionen eller fullmägtige under ansvar inför RSt:s öfver bancovärket deputerade af S.U., som äga hos S.U. uppgifva, om någonsin bancodirectionen eller fullmägtige skulle öfverskrida sin skyldighet, då S.U. derefter hos RSt. sådant anmäla. Men väl må förenämde utskått till S.U. inkomma med project att i möjeligaste måtto minska staten.»

1769—70. Lantmarskalken och talmännen greve Axel von Fersen, biskop Petrus Filenius och handelsborgmästaren Engelbert Gother;

De la Gardie, Pontus, greve, överste (generallöjtnant); Reenstjerna, Fredrik Ulrik, greve, landshövding; Strömfelt, Karl, frih., landshövding; von Höpken, Karl Fredr., frih., president; Sparre, Karl, frih., landshövding (överståthållare, riksråd); Ramel, Hans, överste (frih.); Falkenkenberg, Melchior, lagman (riksråd, greve); Beck-Friis, Joachim, landshövding (riksråd, greve); Gerner, Jakob, överstelöjtnant (överste); Lilljenberg, Johan Georg, frih., president (greve); Örnskiöld, Per Abraham, landshövding (frih.); Jennings, John, kammarherre (hovmarskalk); von Stockenström, Erik, justitiekansler (riksråd); Pechlin, Karl Fredrik överste (generalmajor);

Lamberg, Erik, biskop; Lütkeman, Gabriel Timoteus, superintendent (biskop); Wåhlin, Jonas, domprost; Stenbeck, Johan, kyrkoherde; Hallman, Daniel, prost; Laihiander, Johan, prost; Anthonsson, Berndt, prost;

Dassau, Kristoffer, grosshandlare; Apiarie, Hans, fabrikör; Amberg, Nils, handelsman; Schale, Arvid, borgmästare; Kiörning, Mattias, borgmästare (lagman); Hagert, Gabriel, borgmästare; Hülphers, Abraham, borgmästare.

Deputationens första sammanträde d. 3 maj 1769, sista d. 28 januari 1770 (ett justeringssammanträde d. 5 februari).

Riksdagen samlades i Norrköping d. 19 april 1769, flyttades i juni s. å. till Stockholm och avslutades d. 30 januari 1770.

Sekreta utskottets instruktion i fråga om bankoärenden hade samma lydelse som vid riksdagen 1765—66.

1771—72. Lantmarskalken och talmännen frih. Axel Gabriel Leijonhufvud, biskop Anders Forssenius och borgmästaren Karl Fredrik Sebaldt;

Sparre, Karl, frih. landshövding (överståthållare, riksråd); Reenstjerna, Fredrik Ulrik, greve, landshövding; de Frietzsky, Klas, direktör; Hamilton, Johan Abraham, frih., landshövding; v. Essen, Fredrik Ulrik, frih., kammarherre; Ramel, Hans, frih., överste; Appelbom, Harald, kanslirâd; Gerner, Jakob, överstelöjtnant (överste); Ehrensvärd, Fredrik, frih., generalmajor; Rudbeck, T. G., generalmajor (landshövding, frih.); Örnskiöld, Per Abraham, landshövding (frih.); Adelswärd, Johan, frih., krigsråd (landshövding); Horn, Gustav Adolf, frih., president (greve); Linderstedt, Johan, hovrättsråd;

Osander, Olov, biskop; Fortelius, Gabriel, biskop; Wåhlin, Jonas, domprost; Gadolin, Jakob, professor; Åhman, Nils, prost; Lindbom, Olov, prost; Ekman, Karl Magnus, prost;

Hackman, Daniel, rådman; Beijer, Gabriel Fredrik, grosshandlare; Engellander, Johan, rådman; Strömbeck, Fredrik Lorens, grosshandlare; Wikman, Erik, borgmästare; Tollstorp, Georg, borgmästare; Raméen, Olov, borgmästare (lagman).

Deputationens första sammanträde d. 13 juli 1771, sista d. 14 september 1772 (ett justeringssammanträde d. 13 oktober).

Riksdagen samlades d. 13 juni 1771 och avslutades d. 9 september 1772.

En blick på de nu meddelade namnen giver åtskillig upplysning om bankens ställning till periodens parlamentariska strider. De förut påpekade båda gränsskälen vid 1738 och 1765 komma i hög grad till synes i de olika bankodeputationernas sammansättning. Före 1738 kan det betraktas nästan som undantagsfall, att personer, som en riksdag varit ledamöter av bankodeputationen, återinvaldes i denna vid följande riksdag. Av 1719 års deputerade insattes sålunda icke någon i den nya deputationen, som under 1723 års riksdag valdes, sedan den förra slutat sitt arbete.[1] Av de 12 medlemmar i denna 1723 års BD. skulle vid riksdagen 1726—27 allenast tre, en för varje stånd, återigen ingå i deputationen. Under de följande båda riksdagarna steg proportionen av återinvalda något, egentligen för präste- och borgarståndens; detta kan delvis förklaras genom dessa

[1] R. o. A. fattade vid början av 1723 års riksdag (d. 28 januari) ett formligt beslut att uti denna riksdags sekreta utskott ingen skulle inväljas, som senaste riksdagen suttit i S. U. Beslutet framkallade en ironisk hemställan från kanslirådet frih. Erik Wrangel: »Efter R. o. A. funnit godt att således distinguera sina ledamöter, så bad han, att de ock ville nämbna några, som kunde blifva deras anklagare, som suttit i sidsta Secrete Uthskottet.» (*R. A. P.* 1723, I, s. 31.)

ståndsrelativa fåtalighet men beror nog för borgarståndet också därpå, att dess växande praktiska intresse för bankledningen gjorde det lämpligt att förnya uppdraget åt dem, som visat sig därför ägnade.

Under skedet 1738—62 är tendensen att återvälja föregående bankodeputerade starkare är under frihetstidens första decennier samt fortfarande mest utpräglad inom de båda ofrälse ständen. Av sammanlagt 67 adliga ledamöter i BD. under detta skede sutto 14 mer än en riksdag i deputationen och bland dessa 5 ej mindre än tre riksdagar (greve Karl Fredrik Piper, landshövding Karl Broman, lagman K. G. Wennerstedt, bergsrådet Lars Benzelstjerna och landshövding Olov Ehrencreutz).[1] Från vartdera av präste- och borgarstånden äro samtidigt 29 ledamöter i BD. antecknade; bland dem fungerade 9 präster och 7 borgare mer än en riksdag. Biskop Andreas Rhyzelius och Stockholmsköpmannen Gustav Kierman, som båda under fyra riksdagar (1738—47) voro bankodeputerade, överträffade alla andra i hedersuppdragets frekvens.

Om redan dessa siffror antyda ett växande intresse att göra ett bestämt inflytande permanent inom bankens ledning, så säga själva namnen mera. Från och med riksdagen 1738—39 blev det regel, att alltid några av det härskande partiets mera framskjutna män fingo plats inom BD. Nämnda riksdag synas sålunda bland adelns medlemmar de utpräglade hattarna generalerna Rutger Fuchs och Johan Kristoffer von Düring, lagman Wennerstedt och underståthållaren Anders von Drake, ur borgarna de inflytelserika storköpmännen Tomas Plomgren och Kierman, prästeståndet bjöd emellertid på mössornas ivrige förkämpe prosten Jakob Serenius.[2] 1740—41 har från adeln utom Wennerstedt och Drake nu framtidsmannen Henning Gyllenborg tagit plats i BD., inom de ofrälse ständen är Kierman hattväldets säkra stödjepelare liksom förut och under två följande riksdagar. Den oroliga riksdagen 1742—43 tog den måttfulle Karl Fredrik Piper säte i BD., vars förhandlingar han såsom självskriven ordförande skulle skickligt leda under trenne riksmöten; de ofrälses hattkontingent förstärktes nu särskilt genom borgmästarna Abraham Lange och Martin Lundeberg. Från riksdagen 1746—47 äro som nya förvärv för det nu definitivt segrande hattpartiet att anteckna överstelöjtnanten frih. Sten Coijet, lagman Johan

[1] Lars Benzelstjernas första inträde i BD. skedde dock redan 1734. Det bör måhända upplysas, att Jonas Wulfwenstjerna (1742—43 samt 1746—47) och Johan W. (1751—52) ej voro identiska.

[2] S. skulle återkomma i BD. först riksdagen 1751—52.

Georg Lillienberg, professorn Johan Brovallius och borgmästaren Johan Omnberg. Riksmötet 1751—52 var jämförelsevis fredligt, varför valen till BD. då tilläto något större hänsyn: sålunda återvände nu Serenius dit för prästerna, och borgarståndet insatte borgmästaren Frans Cervin, med tiden en av mössornas främsta, men hattväldet var för övrigt säkrat; bland adelns representanter voro de båda nyvalda statssekreteraren frih. Karl Fredrik v. Höpken och hovrättsassessorn Kristoffer Rappe mera bemärkta hattar; detsamma gäller om handelsmannen Peter Samuelsson Bagge. När BD. samlades åter 1755, hade Piper lämnat ledningen av dess sammankomster, hans efterträdare generaladjutanten greve Pontus de la Gardie synes i det hela följt hans förmedlande exempel, men eljest var det gott om nitiska och hänsynslösa hattar: sålunda från adeln särskilt majoren Hans Henrik Boije och kapten Fredrik Adam Ramsay; generalmajoren Lantingshausen hörde väl till samma parti men var för självständig och klarsynt att kunna obetingat följa partiinstinkterna. Ytterst pålitliga hattar voro nu prästeståndets representanter, främst biskop Samuel Troilius, domprosten Petrus Filenius och prosten Nils Palmærus; av borgarne skulle grosshandlaren Isak Clason emellanåt skilja sig från partikamraterna, vilka särskilt i Omnberg hade en nitisk och talför förkämpe. Vid riksdagen 1760—62 återfinnas i BD. flertalet av dessa utpräglade partimän (Boije, vilken nu fungerar som ordförande, Ramsay, Karl Broman, Filenius och Palmærus), varjämte det nu vacklande hattpartiet yttermera insatt ett par av sina mera bemärkta män, så från adeln ryttmästaren Jennings och bergsrådet Örnskiöld, från prästerna biskop Engelbert Halenius; den ställning av permanent medlem av borgarståndet, som Kierman så länge intagit men efter sitt inträde som BF år 1752 måst lämna, innehade nu liksom de båda föregående riksdagarna Bagge och ådermannen Olov Ström.

Under frihetstidens tre sista riksdagar blev omsättningen inom deputationen starkare, i samma mån som partikampen tillskärptes. 1765—66 var en utpräglad mössriksdag, 1769—70 övervägande hattriksdag, 1771—72 behärskade mössorna de två ofrälse ståndén men hattarne övervägande adeln. Dessa skiftningar avspeglas tydligt i BD:s sammansättning. Den långa hattregimen hade visat, vad makten över banken kunde betyda, därför blev det nu för båda partierna en huvudsaklig omsorg att behärska BD., men därav följde också, att dennas medlemmar växlade med partiskiftena. Av dem, som varit med år 1760—62, återkom ingen enda i deputationen under riksdagen 1765—

66. De, som voro med om bankpolitikens fullständiga omläggning sistnämnda riksdag, skulle emellertid vid det följande riksmötet nästan lika grundligt bortflyttas: blott fyra av dem (Falkenberg, Wåhlin, Kiörning och Hylphers) sutto sålunda i BD. 1769—70. Vid frihetstidens sista riksdag finnes den hattvänliga adeln hava återinsatt fem av dem, som voro med 1769, samt dessutom som ett erkännande åt deras personliga duglighet tagit med de avancerade mössorna v. Essen och de Frietzsky; inom de båda ofrälse ständen hava de segrande mössorna gjort rent hus så när som på två namn inom prästeståndet (Wåhlin och Fortelius).

IV

BANKOFULLMÄKTIGE

BANKOFULLMÄKTIGES STÄLLNING I SPETSEN FÖR BANKSTYRELSEN.

EN FORM FÖR BANKENS STYRELSE, SOM § 7 av bankoordningen 1668 angivit, stod oförändrad kvar vid frihetstidens början. Denna utgjordes sålunda av sex bankofullmäktige, två för vart och ett av de tre garanterande ständen, samt sex kommissarier, till vilka lagts en sjunde, revisionskommissarien, som chef för bankens revisionskontor. Kommissarierna skulle fortfarande ansvara för »Bancoverkets förande», medan fullmäktige hade »dem icke allenast deri med råd och dåd at secundera, men ock på Våra vägnar at hafva öfverinspectionen öfver Verket». Tidens utveckling hade likväl medfört en viss förskjutning av de sålunda angivna uppgifterna därhän, att fullmäktiges betydelse oundvikligen blivit större, än dessa förordningens föreskrifter antyda. Först under reduktionsårens räfster, då så många av bankens gäldenärer kommit på obestånd och det gällde att med klok fasthet bevaka verkets intressen, sedan under krigsårens påfrestningar och till sist under Görtz' regemente med dess många försök att få bankens resurser händer emellan — vid alla dessa farliga tillfällen hade det för bankokommissarierna varit högst nödigt att kunna skydda sig bakom personer av vida högre politisk, administrativ och social auktoritet, än som tillkom dem själva. Särskilt hade frih. Johan Thegner, vilken såsom son till en av enväldets yppersta ämbetsmän, landshövdingen frih. Olov Thegner, och svåger till en annan, reduktionsmannen kungl. rådet greve Jakob Gyllenborg, ägde de förträffligaste förbindelser inom

ledande kretsar, såväl härigenom som genom sin personliga kapacitet, varit banken ett ovärderligt stöd. Han hade också i eminent grad blivit bankens verklige chef och skulle bibehålla denna ställning ända till sin avgång år 1741. Härigenom hade ovillkorligen tyngdpunkten av bankens styrelse förflyttats till bankofullmäktige, och den nya tiden med dess växande, delvis helt nya uppgifter skulle yttermera stadfästa denna utveckling.

Bankofullmäktiges antal var sålunda alltjämt sex: två av riddarskapet och adeln, två av prästeståndet och två av borgarståndet. För deras tillsättning gällde vid frihetstidens början den regel, som fastställts år 1698: när ledighet uppstod i fullmäktiges krets — genom dödsfall, förflyttning till en med uppdraget ej förenlig syssla eller dylikt — utsågs efterträdaren ur den avgångnes stånd och detta verkställdes av desamma, som denna tid hade att utse bankodeputerade; för adeln skedde sålunda tillsättningen av riddarhusdirektörerna, för prästeståndet av venerandum consistorium (domkapitlet) i Uppsala, för borgarståndet av magistraten i Stockholm. Ombyte av fullmäktige skulle ske vart 4:e år.[1] Men detta var föreskrivet med hänsyn till de tider, då bankodeputerade icke voro samlade; inträffade ledighet under deras pågående sessioner, tillkom det självklart dem att besätta platsen, varvid avgörandet borde ligga hos de deputerade, till vilkas stånd den avgångne hört.

BANKOFULLMÄKTIGE VID FRIHETSTIDENS BÖRJAN. 1723 ÅRS REGLEMENTE OM FULLMÄKTIGEVAL.

MED STÄNDERNAS INTRÄDE SOM UTÖVARE AV DEN SUveräna makten, både i allmänhet och naturligtvis speciellt med hänsyn till banken, uppkom frågan, om det icke snarare borde vara vederbörande stånd självt än dess förtroendemän inom bankodeputationen, som utsåge fullmäktige. Av bankodeputerade 1719 o. följ. besvarades den frågan nekande, dock icke utan viss opposition, vilken för övrigt synes haft ett ganska starkt personligt inslag.

Bankofullmäktige vid början av år 1719 voro: för adeln vicepresidenten frih. Johan Thegner (sedan 1711) och krigsrådet Salomon von Otter, (sedan 1714), för prästeståndet kyrkoherden Sven Caméen (1710—15 och sedan 1717) och Magnus Aurivillius (sedan 1715), för borgar-

[1] Se bankodeputationens pr. d. 10 nov. 1720 samt bankosekreteraren Lars Ehrenstams upplysningar i bankodeputationen d. 5 okt. 1723 — BD. 1723, pr., s. 135 f.

ståndet borgmästaren Axel Aulævill (sedan 1709) samt handelsmannen och rådmannen Johan Salan (sedan 1716). — Som synes hade icke föreskriften om 4-årig funktionstid blivit med vidare stränghet iakttagen. Av dessa blev år 1719 v. Otter utnämnd till landshövding i Blekinge län.

När frågan om v. Otters efterträdare diskuterades d. 6 februari 1720, påpekade deputationens ordförande ledamot greve Polus, att därtill borde tagas någon med kännedom om verket, sålunda helst en av deputerade själva; för egen del hade han icke tid, dessutom borde efterträdaren tagas ur samma klass på riddarhuset som den avgående, d. v. s. ur tredje klassen. Med denna begränsning fanns det blott en att välja på, bergsrådet Cederstedt. Friherre Stjerncrona, den tredje adelsmannen bland deputerade yttrade i anslutning till Polus' ord: »Jag har fast mera att syssla, tör ske vi kunde öfvertala Hr Bergsrådet Cederstedt dertil. Jag hade väl tänkt att man skulle antaga någon Kammarkarl till Fullmäktig, men jag finner att värcket vore bättre betient med Hr Bergsrådet, som hafver både suffisancen och välvilja.»[1] Häri instämde deputationens övriga medlemmar, varpå Cederstedt »tackade Hrr Deputerade för den goda opinionen de hafva om honom».[2] — Saken var emellertid icke härmed avgjord utan återupptogs mot årets slut i samband med andra förändringar inom fullmäktigekretsen. Deputerade erinrade sig då, att fullmäktiges funktionstid skulle vara fyra år, och som deputationen hade bland sig åtskilliga, vilka ansågos lämpliga för uppdraget, beslöt man att göra en grundlig förnyelse. Att Thegner, »som för detta värck haft mycken och berömlig omsorg samt äger grundlig kunskap om Banquens tillstånd», skulle vara kvar, trots han nått mer än dubbla normaltiden, ansågs självklart;[3] på den andra platsen för adeln sattes nu definitivt Cederstedt. Av sina övriga ledamöter placerade deputationen kyrkoherden Göran Nordberg som fullmäktig i stället för Aurivillius, samtidigt som Caméen fick kvarstå, och de båda deputerade från borgarståndet borgmästaren Anders Hylteen och stadssekreteraren Johan Boström insattes i fullmäktige i stället för Aulævill och Salan.[4] — Formellt oklanderligt var förfarandet knappast, ty utom Thegner hade

[1] »Kammarkarl», någon med de kamerala författningarna förtrogen, antagligen någon ur kammarkollegium. »Suffisancen», d. v. s. tillräckliga förutsättningar, i detta fall sålunda en artighet mot C.

[2] BD. 1719 o. följ., pr., s. 122 f.

[3] Det åberopades emellanåt senare — men icke vid detta tillfälle — att Thegner av Karl XII fått försäkran att under sin livstid kvarstå som bankofullmäktig.

[4] BD. pr. d. 10 november och 8 december 1720.

Caméen under sina tvenne fullmäktigeperioder redan nått upp till omkr. 10 års tjänstgöring, men ingen av deputationens övriga två präster torde kunnat sättas i fråga. Det såg ju också något egendomligt ut, att av deputationens d. 8 december 1720, då tillsättningen skedde, närvarande sju ledamöter endast tre (greve Polus, kyrkoherden Sternel och handelsmannen Spalding) blevo kvar oplacerade.[1] Att deputationen trots detta förblev arbetsför, skedde därigenom, att de nya fullmäktige fortforo att deltaga i dess arbeten (jfr ovan).

Den nya fullmäktigekretsen bestod icke länge orubbad, ty Hylteen avled 1721.[2] Först d. 20 november s. å. togo bankodeputerade upp frågan om hans efterträdare. Efter H:s avgång återstod av deputationens borgare allenast handelsmannen Johan Spalding ej placerad i fullmäktige, men han kom av någon anledning ej i fråga. Boström föreslog endera av Stockholmsrådmännen Peter Aulævill eller Joel Brehmer. Övriga deputerade tyckte sig ha handlat något hårt mot Salan, och ville nu använda tillfället att förnöja honom.[3] Boström åter förmenade det olämpligt att återtaga den, som så nyss lämnat fullmäktigeskapet, och då hans kandidater ej vunno anklang, utbröt han tydligt missbelåten: »mig kan det vara lika mycket: det blifver intet längre än till nästa riksdag, då ståndet kommer tillsammans och får sielf göra hvad anstalt de deruti finna vara nödig». Vid omröstningen yttrade sig alla — sålunda även de båda andra ståndens deputerade — för Salan.[4] Boström måtte emellertid hava lugnat sig, ty någon attack mot Salan är icke känd från riksdagen 1723.

För att skapa en fastare form för framtiden upptog denna frihetstidens första bankodeputation i det nya reglementet för bankofullmäktige, av d. 30 april 1723, en bestämd föreskrift om bankofullmäktigevalet vid ledighet mellan riksdagarna. Det heter i reglementet § 35:

»Tiden på hvilken Ständernes Deputerade härnäst lära komma tillsammans, är Herrar Fullmäktige af 45 § i Regerings-Formen be-

[1] Polus torde stått liksom i survivance för det fall, att Thegner avginge. Därav blev intet, då P. den 24 april 1722 förkortade sitt liv genom dränkning.

[2] Millqvist, *Svenska riksdagens borgarstånd*, uppger Hylteens död till januari 1721. Han är emellertid antecknad som närvarande hos BF. d. 1 mars s. å. samt ursäktar sin frånvaro på grund av opasslighet d. 6 mars.

[3] Så särskilt kyrkoherde Sternel, vilken själv kunde känna sig förbigången (BD. d. 20 nov. 1721): »det skedde honom (Salan) orätt tilförende och hade han då intet bordt gå af, är altså skäligt att han kommer tilbaka».

[4] BD. 1719 o. följ., pr., s. 645 f.

kandt. Och der emedlertid, eller emellan riksdagarne, någon ändring genom dödsfall eller elliest, skulle med någon af Herrar Fullmäktige sig tilldraga, behagade de öfrige, efftersom det ifrån Banquens första inrättning och alt till 1698 vanligit varit, sielfva så vida Ständernes Deputerade intet äro tilstädes, utvälja af det Ståndet på hvars vägnar någon afgår, en annan skickelig och för värket välviljande Man.»[1]

Det framgår härav, att fullmäktigevalet vid riksdagarna tänktes ligga hos deputationen, medan däremellan fullmäktige skulle komplettera sig själva. Om funktionstiden yttrades intet; sannolikt hade dessa bankodeputerade numera intet emot, att uppdraget gällde på behaglig tid och utan fix begränsning. Den nya deputation, som vid samma riksdag tillsattes, lät bero vid vad sålunda resolverats,[2] och i mer än tio års tid gällde denna föreskrift, trots det att lagstiftarnas auktoritet vid närmare granskning ej bort verka särdeles överväldigande: det var ju strängt taget fullmäktige, som här skrevo regler för sig själva.[3]

BANKOFULLMÄKTIGE KOMPLETTERA SIG SJÄLVA (1725—31).

I ÖVERENSSTÄMMELSE MED 1723 ÅRS REGLEMENTE FÖRfors vid en rad följande fullmäktigeval. Caméen blev biskop i Västerås stift, varpå fullmäktige d. 26 maj 1725 överlade om hans efterträdare. Man var ense, att endast en i huvudstaden bosatt kunde väljas, därför kommo blott de tre Stockholmskyrkoherdarna Barchius, Sternel och Aurivillius på tal; av dem hade ju den siste tidigare varit fullmäktig men entledigats, Sternel åter icke alls ifrågasatts. Thegner drev Barchius, men mot honom stod hindret, att han var svåger med bankokommissarien Adlerheim. Så blev Aurivillius återinkallad i fullmäktige.[4]

[1] RB. 1711—27, s. 618 f.

[2] Se överläggningen hos BD. d. 5 oktober 1723, då det först påtänktes att hänskjuta till sekreta utskottet, huru val skulle företagas, men man senare stannade vid det i detta reglemente föreskrivna. BD. 1723, pr., s. 135 f.

[3] Vid tvisterna 1734—35 med anledning av borgarståndets beslut om sitt fullmäktigeval (jfr nedan s. 66 f.) åberopades bl. a., att 1723 års reglemente gjorts av alla de tre ståndens deputerade och sålunda borde äga högre auktoritet än ett enda ståndS isolerade beslut. Anmärkningen förmådde ej ändra resultatet, men den synes betraktats som formellt ovederläglig.

[4] BF:s pr. (SP), 1725, d. 26 maj och 2 juni.

Vid riksdagen 1726—27 synes borgarståndet givit en underhands rekommendation till fullmäktigeuppdraget åt sin nyvalde inflytelserike medlem, rådmannen (sedermera borgmästaren och talmannen) Peter Aulævill. Detta kom till synes, när Salan d. 20 december 1727 anmälde hos fullmäktige, att han blivit så starkt sysselsatt, att han måste avsäga sig uppdraget; i stället föreslog han Aulævill, och detta understöddes energiskt av Boström, som nu hänvisade till borgarståndets rekommendation för denne. Thegner, som tydligen var helt oförberedd, sökte skjuta på saken, men Boström underströk gång efter annan nödvändigheten att taga hänsyn till ståndets mening — dessutom vore Aulævill i följd av sin faders i banken placerade medel mycket intresserad av verkets välstånd — och med honom förenade sig Aurivillius (»som de hvilka varit Deputerade, alltid blifvit sedermera kallade till fullmäktige»). Till sist fogade sig Thegner jämte Cederstedt; Nordberg var frånvarande.[1]

Om den forne bankosekreteraren assessorn Lars Ehrenstams insättande på den efter Cederstedts död lediga fullmäktigeplatsen (d. 16 september 1730) rådde ingen meningsskiljaktighet, men tilläventyrs hotade sådan uppkomma, när med Boströms död (d. 12 oktober 1731) en plats för borgerskapet blivit ledig. Åtminstone ville Thegner icke nu igen överrumplas genom något ståndsförord. Som han var opasslig, sammankallade han fullmäktige omedelbart, till d. 14 okt., i sin bostad; Aulævill, den ende kvarstående borgaren, var bortrest, vilket måhända förklarar brådskan. De församlade — 2 för adeln och 2 för prästerna — enades att nu för tredje gången inkalla Salan, dock under förutsättning, att ej Aulævill motsatte sig; för att i godo komma till rätta med honom anmodade Thegner sekreteraren att bedja A., genast han hemkommit, inställa sig hos Th.[2] Samtalet utföll tydligen efter önskan, och d. 10 november intog Salan åter plats bland bankofullmäktige.

[1] SP. 1726—27, (d. 20 dec. 1727), s. 805 f. — Det är onekligen en viss konsekvens mellan Boströms uttalanden d. 20 nov. 1721 (betr. Salan) och denna gång, fastän det nu formellt blev BF. själva som beslöto.

[2] SP. 1731, s. 632 f. (d. 14 oktober).

BORGARSTÅNDETS BESLUT 1734 OM FULLMÄKTIGEVAL.

VID DET SENAST REFERERADE TILLFÄLLET HADE SÅlunda i själva verket tillsättning skett för ett stånd, utan att någon enda av dess medlemmar var personligen närvarande. Detta tillfredsställde ingalunda det maktmedvetna och för sina intressen av bankoverket mycket påpassliga borgarståndet. Därför bragtes saken på tal vid nästföljande riksdag, och i dess sista timmar beslöt borgarståndet för sin del om en bestämd procedur för dess fullmäktiges tillsättande. Detta beslut, av d. 13 december 1734, innehåller, att för borgarståndet skola sitta tvänne fullmäktige i banken. Avgår någon mellan riksdagarna, skall magistraten i Stockholm förordna en annan i hans ställe »och det af sine egne medel och Ledamöter», annars tillkommer det ståndet att välja. Ingen får vara fullmäktig längre än fyra år, och när den tiden är ute, skall platsen intagas av den, som ståndet eller sagda magistrat utser. Till dessa allmänna bestämmelser fogas så några personliga: Salan har fungerat »långt öfver den i förre förordningarna utsatte tiden», varför han ersättes med stadssekreteraren i Stockholm Joel Brehmer, Aulævill åter anmodas att ännu vid verket förbliva. Skulle framgent »någon avance» yppa sig, skola rådmännen Elias Torpadius och Nils Poppelman vara närmast att inträda.[1] — Detta var således ett tämligen omstörtande beslut, i det därigenom valbefogenheten helt togs från såväl fullmäktige som bankodeputationen. Magistratens myndighet åter blev nästan blott formell, då ståndet ej blott utsåg de ordinarie fullmäktige utan även nämnde deras ersättare. Föreskriften om fyraårig funktionstid var rätt imaginär, då ståndet genast förlängde Aulævills uppdrag, fastän han redan fungerat i sex år.

Detta beslut ledde till en ganska egenartad konflikt. Samma dag, det fattats, utfärdade borgarståndet protokollsutdrag för Brehmer att vara bankofullmäktig, men hela saken hölls tyst, tills Salan själv upptog den hos fullmäktige d. 5 mars 1735.[2] Han hade, meddelade han, först för några dagar sedan fått höra talas om detta borgarståndets beslut. Enligt hans förmenande mäktade icke ett stånd ensidigt träffa

[1] Borgarståndets prot. utdrag d. 13 december 1734, tryckt nedan som bil. 1.

[2] SP., 1735, s. 107 f. — Ehrenstam, som tydligen varit underrättad, sporde vid BF:s första sammanträde under året sekreteraren, om något meddelande från borgarståndet rörande dess fullmäktige ingått, men fick härpå nekande svar.

dylik åtgärd till förändring av 1723 års reglemente, ty så skulle ju fullmäktige välja vid inträffande ledighet hos de andra ståndén men för borgarståndet Stockholms magistrat. Därför hade han uppsatt och till K. M:t ingivit en besvärsskrift, vilken remitterats för fullmäktiges yttrande och nu företeddes. Härpå eftersändes Brehmer, vilken framlade som legitimation det erhållna protokollsutdraget. Fullmäktige anvisade honom att avträda, tills saken ordnats, samt beslöto därpå, att i skrivelse till K. M:t redogöra för, huru valproceduren varit ordnad, samt ifrågasätta, huruvida ett enskilt stånd ägde göra dylik förändring utan att ens åtspörja sekreta utskottet, vilket ju egentligen hade bankoärenderna om händer. Till detta lades, att vid sista riksdagen intet antytts om förändringen, samt att riddarhuset och adeln då formligen avböjt varje sådan. Härpå resolverade K. M:t d. 30 april s. å., att detta vore ett mål av den art, »att Vi Oss dermed icke kunna befatta», vilket meddelades fullmäktige.[1] Fullmäktige kommo nu i ett obehagligt dilemma, då Salan fortfor att bevista deras sammanträden och Brehmer efter denna k. resolution påyrkade sin rätt. Att slita tvisten innebar ytterst att träffa ett avgörande mellan 1723 års reglemente, vars auktoritet, som ovan påpekats, knappast tålde allt för allvarlig granskning, och det mäktiga borgarståndet. Det hade varit ett ytterst kinkigt avgörande, som fullmäktige icke vågade taga på sitt ansvar, fastän det knappast lider något tvivel, att deras sympatier alldeles övervägande voro för den gamla ordningen. Fullmäktige funno därför säkrast att låta de båda pretendenterna göra upp saken sig emellan, vartill Brehmer dock samtyckte först, sedan han förbehållit sig, att det för Salan utgående arvodet skulle reserveras, till dess saken ordnats.[2] Om de härefter förda underhandlingarna tiga protokollen, men i fullmäktiges sammanträde d. 4 juni reste sig Salan och anförde, att han visserligen ansett sig befogad att sitta ut sina fyra år efter det sista förordnandets början (fr. 14 oktober 1731) men naturligtvis icke ville hindra Brehmer från det honom givna förtroendeuppdraget, varför han nu — för tredje och sista gången — tog farväl.[3] D. 9 juni intog därpå Brehmer sin plats.

[1] K. M:ts skrivelse till BF. d. 30 april 1735 hos SILFVERSTOLPE, *Handlingar*, XVII.

[2] BF:s sammanträde d. 19 maj 1735 — S. P., 1735, s. 406 f.

[3] SP., 1735, s. 455 f. — Protokollet upplyser, att S. skriftligen uppsatt denna förklaring men råkat glömma sitt papper, vilket emellertid genast skulle uppsändas till herrar fullmäktige. — Salan är den ende, som under tre särskilda, ej sammanhängande perioder varit fullmäktig i banken.

Nya regler för fullmäktigeval riksdagen 1738—39.

Utvecklingen hade sålunda lett därtill, att den rätt att komplettera sig själva, vilken fullmäktige under den skyddande förklädnad, som bankodeputerade 1719 o. följ. kunnat ge, förvärvat, numera bestämt bestreds av borgarståndet. Övriga stånd hade hittills låtit sig nöja med det gamla, men den ytterst avvisande hållning, som fullmäktige under Thegners ledning ådagalade mot de uppdykande populära projekterna om bankens understöd åt näringslivet (jfr nedan s. 99 f.), ledde oundvikligen till, att frågan om fullmäktiges rekrytering blev aktuell vid riksdagen 1738—39. Frågan upptogs där av bankodeputationen själv, vilken under hela detta riksmöte befunnit sig i nästan konstant meningsskiljaktighet med fullmäktige.

För dessa konflikter redogöres i ett annat sammanhang. Redan ganska snart efter riksdagens början förrådde en av borgarståndets bankodeputerade, den ivrige näringspolitikern och i uppträdandet ej så litet framfusige Gustav Kierman, vad han och hans meningsfränder väntade sig av sina fullmäktige. Han påyrkade nämligen, att fullmäktige icke längre skulle uppbära ett fast årligt arvode utan vid varje riksdag erhålla en lämplig diskretion, alltefter som ständerna funnit dem »med nit, huldhet och nyttigt bemödande för verket» hava gjort sig därav förtjänte. Detta belöningssystem syntes dock övriga deputerade alltför betänkligt, vadan det avvisades, men däremot gjorde deputationen ett par dagar senare det uttalande i sitt protokoll, att fullmäktigetillsättningen vore av sådan vikt, att den måste närmare av deputationen övervägas.[1] Efter dessa preliminärer fick angelägenheten vila till mot riksdagens slut, men då kom den desto allvarsammare å bane.

Med anledning av § 25 i bankofullmäktiges relation till riksdagen 1738—39 diskuterade bankodeputationen d. 9 febr. 1739 sättet för bankofullmäktiges utväljande.[2] Från borgarståndets sida påpekades, att bestämmelserna i 1723 års reglemente om valsättet mellan riksdagarna vore olämpliga, vadan man för detta stånd ville återgå till förhållandena enligt resolutionen av 1698. Överhuvud var man ense,

[1] BD:s sammanträden d. 25 och 28 augusti 1738 — BD. 1738—39, pr., s. 544 f. och 559. Kierman föreslog vid förra tillfället även, att fullmäktiges antal skulle ökas till flere än 6, men detta blev då ej alls diskuterat. Med all säkerhet sökte K. jämväl däri en utväg att bryta Thegners välde inom BF.

[2] BD. 1738—39, pr., s. 1420 f.

att sättet för utväljandet borde betraktas som varje ståndsensak, varför det också beslöts, att anmäla ärendet hos sekreta utskottet till vidare åtgärd (nämligen skrivelser till de tre ståndsen).

Sekreta utskottet ansåg sig emellertid ej böra överlåta en så viktig omsorg — eller kanske efter tidens terminologi »öm» — åt ståndsen med därav följande publicitet utan återförvisade till bankodeputationen, vilken den 20 mars ånyo diskuterade saken.[1] Även nu möttes man från alla stånd i meningen, att varje stånd kunde efter sitt tycke ordna valet. Adelns deputerade beslöto, att vid varje riksdag — dessa beräknades ju sammanträda vart fjärde år — den ene av dess fullmäktige i banken, nämligen den som suttit längst, skulle avgå och ersättas med en annan, samt att suppleringsval mellan riksdagarna skulle verkställas av riddarhusdirektörerna jämlikt resolutionen av år 1698. Inom prästeståndet framträdde en viss böjelse att betrakta uppdraget som permanent, så att åtminstone ej vid denna riksdag något ombyte utan vederbörandes egen medverkan skulle kunna ske, men de högvördige läto övertyga sig, att uppdraget måste anses helt tillfälligt, varför också de resolverade, att vart fjärde år vid den då sammanträdande riksdagen skulle nyval ske samt suppleringen däremellan verkställas av domkapitlet i Uppsala. Emellertid betonade ståndet, att det måste stå detsamma fritt att efter omständigterna förlänga uppdraget åt en avgående bankofullmäktig. Borgarståndets deputerade åter förklarade, att dess stånd skulle vid var riksdag, d. v. s. vart fjärde år, utnämna sina fullmäktige, samt att magistraten och borgerskapet i Stockholm fingo besörja suppleringsval — detta sålunda enligt ståndets beslut vid riksdagen 1734 dock nu med tillägget, att även Stockholms borgerskap (d. v. s. genom dess 48 äldste) skulle deltaga vid suppleringsval.

När det sedan gällde tillämpningen av dessa grundsatser, inställde sig likväl åtskilliga betänkligheter. Av adelns två bankofullmäktige skulle, ansågo ståndets deputerade, naturligtvis hovrättsrådet Ehrenstam såsom den yngre sitta kvar, men kunde man rubba på en så förtjänt man som frih. Thegner? Det erinrades om hans sällsynta omsorger om banken, och att Karl XII med anledning av dessa »genom nådigt bref auctoriserat honom at ständigt vara Fulmäktig i Banquen». Därför vore bäst, menade somliga, låta honom också vara kvar men tillsätta en yttermera fullmäktig för adeln, vilken med åtnjutande av fullt arvode kunde bevista sammanträdena, sätta sig in i ärendena och inträda, när Thegner vore hindrad. Som emellertid andra funno detta

[1] BD. 1738—39, pr., s. 1496 f.

något slösaktigt med bankens medel, sattes i fråga att blott utse en suppleant (»provisional successor») att vid behov inträda för den, som avginge. Men till sist segrade den mening, som önskade ombyte: frih. Th. hade så ofta till deputationens medlemmar ordat om sin minnes- och orkeslöshet, menade man, att han säkert skulle avgå, endast han på ett taktfullt sätt därom sonderades.

Men det var visst inte så allvarsamt menat detta Thegners tal om ålderns krämpor. När överstelöjtnanten frih. Göran Fleming och assessorn Lars Benzelstjerna å bankodeputationens vägnar uppsökte honom och »efter aflagdt beröm öfver de stora och nyttiga tienster, han Banco-Werket giordt, på tienligit sätt honom frågat, huruvida at han dermed vidare kan fortfara», tyckte den gamle herrn ganska illa vara för påminnelsen och frågade rent ut, vem som var ämnad att bli hans efterträdare. Vid så fatta omständigheter och då meningarna om den lämplige efterträdaren synas varit delade, beslöt bankodeputationen (d. 3 april) »att låta denna saken ankomma på Ståndets eget afgörande, hvarunder den egentligen hörer».[1]

Följande dag (d. 4 april) upptog deputationen åter ärendet vid justeringen av protokollsutdraget; i synnerhet lagmannen Wennerstedt påyrkade ivrigt, att »någon substistut» för Thegner skulle utses, men övriga ledamöter av adeln ansågo detta mindre nödigt, då han ju alltid vid varaktig sjukdom kunde avsäga sig och riddarhusdirektörerna i så fall välja i stället: »så vore bäst at låta de bägge nuvarande Fullmäktige vid verket förbliva».[2]

Utskottet fann vid frågans handläggning (d. 10 april), att här varje ståndS utskottsmedlemmar borde fixera sin ståndpunkt, samt att det så fastställda skulle genom protokollsutdrag delgivas vederbörande stånd. I enlighet härmed yttrade sig först adelsmännen inom utskottet. De samlades kring den meningen, att fullmäktiguppdraget ej borde förbliva konstant, men att å andra sidan ombyte icke finge ske så, att man komme att sakna nödig erfarenhet vid bankoärendernas skötsel; därför borde vid varje kommande riksdag — ty nu ville man icke företaga någon förändring — den till tjänstetiden äldste av ståndets fullmäktige avgå samt »en annan skicklig man i dess ställe av Ridderskapet och adeln

[1] BD. 1738—39, pr., s. 1589 f.

[2] BD. 1738—39, pr., s. 1603. Man frestas genom Th:s anförda fråga om efterträdaren och Wennerstedts här ådagalagda iver till antagandet, att W., som ju varit högst nitisk inom BD., kanske helst ville lancera sig själv, och att hans ståndsbröder något dragit sig härför.

antagas»; mellan riksdagarna skulle det jämlikt 1698 års bestämmelser tillkomma riddarhusdirektörerna att fylla uppkommande ledigheter. Prästerna yttrade sig helt och hållet i samma riktning som adeln men förbehöllo ståndet rätt att prolongera uppdraget åt avgående fullmäktig. Borgarna slutligen uttalade i anslutning till sitt ståndsresolution vid föregående riksdag samma mening, som förut deras ombud i bankodeputationen, men justerade vid expeditionens utfärdande denna därhän, att även för dem vid varje riksdag blott en fullmäktig skulle avgå och den andre få förlängt uppdrag.[1]

Ständen läto sedermera bero vid de sålunda av sekreta utskottet anmälda meningarna om sättet för fullmäktiges väljande.[2] Förändringen inom fullmäktiges krets kom sålunda att inskränka sig därtill, att borgarståndet enligt sin angivna avsikt entledigade en av sina förtroendemän; som det ej kunde vara tal om, att detta gick ut över den förtjänte talmannen Aulævill, blev det Brehmer, sålunda den sist tillkomne, som måste avgå; i hans ställe blev ståndets stridbaraste kraft och mest talangfulle representant för den nya näringspolitiken, handelsmannen Tomas Plomgren »förordnad och auctoriserad» att för åtta års tid vara fullmäktig i banken.[3]

THEGNERS AVGÅNG OCH ERSÄTTANDE MED FREDRIK GYLLENBORG ÅR 1741.

VAD SOM VID ÖVERLÄGGNINGARNA 1738—39 FÖREkommit, var i varje fall ett tecken för de äldre medlemmarna av bankofullmäktige, att deras tid snart var räknad. I någon mån har nog härvid den parlamentariska världens allmänna behov av personombyten varit bestämmande, men kravet på förändring hade tydligen sin främsta anledning i de meningsmotsättningar om bankens förhållande till näringslivet, som vid nämnda riksdag framträtt mellan fullmäktige och bankodeputationen. Något direkt systemskifte behövde väl icke följa med omväxlingen i bankofullmäktige, men för den nya och djärvare politikens män syntes det högst önskligt att hava mera lätthanterliga krafter vid bankens ledning än dem, som genom sitt ar-

[1] S. U:s protokollsutdrag d. 10 april 1739 samt Expeditionsdeputationens protokollsutdrag av d. 18 april s. å. — avskrifter hos SILFVERSTOLPE, *Handlingar*, XVIII.

[2] *R. A. P.*, 1738—39, III, s. 396.

[3] Borgarståndets prot. utdrag d. 19 april 1739 — avskrift hos SILFVERSTOLPE, *Handlingar*, XVIII.

bete för bankoverkets rekonstruktion efter den stora ofreden förvärvat så stark auktoritet och nu brukade denna för att opponera mot de nyaste fordringarna. När ständerna åter möttes på riksdagen 1740—41, anmälde vid bankodeputationens första sammankomst (d. 31 dec. 1740) biskop Erik Benzelius, då prästeståndets talman, att en av ståndets fullmäktige dr Göran Nordberg angivit sin önskan att efter sin långa tjänstetid i banken numera resignera från den sysslan.[1] Som en tröst beslöto bankofullmäktige giva honom en guldmedalj av 900 d. km. värde. Till hans efterträdare utsågs av prästeståndet kyrkoherden Kristian Törning.[2] Mot riksdagens slut beslöt borgarståndet, att jämlikt bestämmelsen från föregående riksdag Aulævill skulle kvarstå som fullmäktig till slutet av år 1742 samt därefter ersättas av rådmannen Magnus Bröms.[3] Vida större intresse än den hedervärde karolinske historieskrivarens samt borgarståndstalmannens avgång framkallade ombytet bland adelns fullmäktige. Där gällde det att nu äntligen avtacka frih. Thegner samt att ersätta honom med någon annan av sådan ställning, att han kunde övertaga dennes ledande roll, men tillika av sådana åsikter, att han väl kunde samarbeta med det numera härskande hattpartiet samt inom bankstyrelsen befordra dess önskningar. Det val, som hattpartiets ledning gjorde, är typiskt nog: lagmannen greve Fredrik Gyllenborg, vilken nu framfördes som Thegners ersättare, var som känt en av partiets hänsynslösaste och starkaste män, den viktigaste sammanhållande kraften inom partiorganisationen. Ingen kunde bättre vara ägnad att vid bankledningen tillgodose de anspråk, som partiets politiska planer kunde komma att ställa på penningeinstitutets understöd. Dessutom var det möjligt att genom hans namn lättare övervinna Thegners ovilja mot att gå självmant, då nämligen Gyllenborg var Th:s systerson.

Den 3 febr. 1741 androgs i bankodeputationen frågan om Thegners ersättande. Å adelns vägnar talade majoren frih. Henrik Wrede, bankodeputationens presiderande ledamot, han påpekade i huvudsak

[1] BD. 1740—41, pr., s. 9 f. Det betonades samtidigt, att föregående år sekreta utskottet underlåtit att avgöra frågan om BF:s utväljande utan skjutit detta till ståndens plena, och man var oviss om, vad dessa i ärendet åtgjort.

[2] Prästeståndets prot. utdrag d. 18 januari 1741 — avskr. hos SILFVERSTOLPE, *Handlingar*, XVIII. Törning avled redan på sommaren s. å., och i hans ställe insatte prästeståndet d. 1 aug. kyrkoherden Olov Kiörning. — Om medaljen åt Nordberg se SP. 1741, s. 918 f. och 1047 f. samt 1742, s. 1 f.

[3] Borgarståndets prot. utdrag d. 26 augusti 1741 — avskrift hos SILFVERSTOLPE, *Handlingar*, XVIII. — Aulævill bevistade BF:s sammanträde d. 13 januari 1743, d. 24 januari tog Bröms inträde.

detsamma om Thegners förtjänster, som sagts föregående riksdag. På hans av andra medlemmar sedan kompletterade yrkande beslöts, att Th. under sin återstående livstid skulle uppbära sitt »salarium» såsom bankofullmäktig med rätt att infinna sig hos bankofullmäktige och deltaga i deras sammankomster, när han så behagade; att emellertid någon annan lämplig person skulle utses att ersätta honom, samt att man skulle anhålla å att bankens bekostnad få måla och i bankohuset uppsätta hans porträtt. Det ansågs emellertid lämpligt, att »förrän detta måhl refereras til R. St:s sekrete utskott, och man skrider til något vahl», bankodeputationen genom sin ordförande (Wrede) satte sig i förbindelse med Thegner och inhämtade hans samtycke.[1] Denna gång var den gamles motstånd övervunnet; Wrede kunde (d. 13 febr.) inberätta, att han utlåtit sig högst smickrad över all visad hänsyn.[2] Omedelbart härefter trädde adelns medlemmar i bankodeputationen samman samt återkommo snart, meddelande, att de beslutat »nämna och föreslå» lagmannen greve Fredrik Gyllenborg till fullmäktig, varvid denne dock under Th:s livstid ej skulle komma i åtnjutande av något fullmäktigarvode. I enlighet härmed skrev bankodeputationen genast till sekreta utskottet om gillande av dess åtgärder med Th. samt hänskjutande till adelns representanter i sekreta utskottet, om de ville godtaga Gyllenborgs val eller hemställa detta till ståndet *in pleno*. Vid ett senare sammanträde av bankodeputationen (d. 17 febr.) anmälde assessor Ruuth, att Thegner ångrat sig, efterskickat honom för att meddela, att han funne onödigt, att någon nu valdes till hans ersättare. Men då var saken redan avgjord och gick sin gång. Sekreta utskottet anmälde

[1] BD. 1740—41, pr., s. 190 f.

[2] BD. 1740—41, pr., s. 376 f. — Frågan om konterfejet vållade litet besvär. Th. erbjöd sig att skänka ett porträtt från hans ungdomsår, men detta avböjde Wrede artigt: man ville ha honom »aftagen i thenne thes höga ålder, som voro i anseende til thes grå hår mera prydsamt och hederligit». BD. ville också (se forts. s. d.) »att förenämnde conterfeye borde giöras helt väl och likt, med the tienlige zirater som härvid ärfordras». Somliga föreslogo till utförandet Contrefeyaren Arrenius men majoren frih. Cronhjort förordade »Hofcontrefeyaren Schröder, hvilken träffar ganska väl när han anlägger flit och möda, hälst som han genom resor och åhrs öfning förvärfvadt sig i målarkonsten en fullkommelig kundskap och ärfarenhet». Sakens vidare handläggning hänsköts till BF. Men vid sammanträde i BD. d. 17 febr. anmäldes, att Thegner hellre ville ha en medalj över sig än ett porträtt, ty detta senare syntes honom bli en alltför enastående utmärkelse. BD. beslöt naturligen enligt hans önskan, dock icke utan opposition, i ty omkostnaderna att slå en särskild medalj blefve större (guldet 50 dukater och stämpeln 900 d. km.) än för konterfejet. — Om medaljen åt Thegner se SP. 1741, s. 1044 f. Huruvida Thegner och Nordberg verkligen fått sina medaljer, framgår ej av protokollen.

densamma genom protokollsutdrag av d. 20 april för R. o. A. På riddarhuset uppkom åtskillig diskussion (d. 29 maj), vilken emellertid uteslutande gällde villkoren för Gyllenborgs anställning. En av hans politiska meningsfränder herr C. G. Boije påpekade, att den, som hade besväret och arbetet, »hvarvid ofta ens egne angelägenheter eftersättjas», också skäligen borde honoreras, varför han yrkade, att jämte arvodet till Thegner ett liknande ock skulle utgå till Gyllenborg. En och annan röst hördes väl, att Thegner som förmögen man icke skulle vilja mottaga arvodet, men mot detta förtäckta sätt att kort avskeda honom utan vidare betonades, att här vore hedersbevisningen huvudsak, och att vid belöningars utdelande »ej rikedom eller fattigdom utan dygd och förtjenst böra avses». På lantmarskalkens proposition om bifall till sekreta utskottets protokollsutdrag i fråga om Thegner, samt att »Gref Fred. Gyllenborg såsom R. o. A:ns Fullmäktige i Banquen komme årligen at niuta det vanliga honorarium», svarades med ja, varpå resolutionen utskrevs och Fredrik Gyllenborg framträdde för att avlägga sin ödmjuka tacksägelse.[1] D. 23 juni s. å. utfärdade sekreta utskottets protokollsutdrag om Gyllenborgs utväljande och d. 14 juli tog han sitt inträde i bankofullmäktige med en vältalig oration.[2] Thegner, vilken icke förut under året bevistat bankofullmäktiges sammanträden, skulle aldrig vidare där inställa sig. Han avled d. 2 augusti 1744.[3]

Huru litet fixerade formerna voro, betonades yttermera på riddarhuset d. 1 juni, då tvänne yngre adelsmän med anledning av beslutet om Fredrik Gyllenborg sporde, om han beständigt skulle bliva R. o. A:s fullmäktige i Banken. Härtill genmälde lagman Wennerstedt, att enligt adelns beslut å sista riksdagen »den, som längst der sutit, skall vid hvar Riksdag entledigas och en annan i dess ställe väljas».[4] Meningen var sålunda den, att vid varje riksdag skulle för vart och ett av de tre stånden en fullmäktig avgå, samt — åtminstone efter Wennerstedts

[1] *R. A. P.* 1740—41, s. 332 f.

[2] SP. 1741, s. 555 f.

[3] De i tryck tillgängliga biografiska upplysningarna om Thegner äro ytterst knapphändiga. I sin bankhistorik ägnar Silfverstolpe honom vid avgången ett grant lovtal, som emellertid sakligt föga innehåller. Th:s verksamhet synes först och sist varit ämbetsmannens gagneliga men mindre bemärkta, som vicepresident i kammarrevisionen och presiderande bland BF. För övrigt var han livligt intresserad av industrien, särskilt Kungsholmens glas- och kristallbruk, varom meddelande hos Stråle, *Alingsås manufakturverk*, s. LXXXVI f. Jfr ock nedan 100 not 1 samt s. 112.

[4] *R. A. P.* 1740—41, s. 353. Jfr också ibm. s. 446 beträffande valet till ständernas kontor.

tolkning — en ny i hans ställe utses, vadan alltså funktionstiden för var och en skulle bli högst åtta år. Detta sätt att flitigt ombyta bankofullmäktige var visserligen mycket önskvärt för de efter indräktiga platser och förmånligt ekonomiskt inflytande ivriga medlemmarna av ståndden, men dess värde från bankoverkets reella synpunkt var åtminstone omtvistligt, och det tilltalade naturligt nog ej alls dem, vilka en gång kommit till makt och inflytande som fullmäktige i banken. I själva verket kom det heller icke att tillämpas med någon konsekvens utan snarast så, att det väl gav möjlighet att avlägsna fullmäktige, när så fanns lämpligt, för att bereda rum åt andra, men däremot eljest icke sällan alldeles sattes ur bruk.

BANKOFULLMÄKTIGES ANTAL ÖKAS TILL NIO (RIKSDAGEN 1746—47).

GENOM PROTOKOLLSUTDRAG D. 27 JUNI 1747 MEDDElade sekreta utskottet de tre ståndden, att det »i anseende till åtskilliga omständigheter» samt särskilt det ökade arbetet i banken vore nyttigt och nödigt att öka antalet bankofullmäktige från den alltsedan verkets början gällande siffran av 6 till 9, d. v. s. tre från varje stånd. Därigenom skulle rösternas jämlikhet bland fullmäktige förekommas, vare sig man räknade ståndsvis eller *per capita;* vidare skulle fullmäktige mindre än dittills riskera att genom någras frånvaro bliva för få att besluta; ärendernas allsidiga belysning skulle befordras och slutligen vunnes »att genom dödsfall eller flyttning pluraliteten icke så lätteligen kunde komma att bestå af nykomne och om Bancoverkets förvaltning och angelägenheter mindre underrättade Fullmäktige» — allt förmåner, vilka måste mer än uppväga den ökade bördan för bankens utgiftsstat.[1]

Vad härmed åsyftades, framgår närmare av bankodeputationens och dess bokhålleriutskotts protokoll från samma riksdag. Det senare utskottet, som under Lillienbergs, Brovallius och Coijets ledning var en liten ytterst aggressiv hattkonklav samt tog en framträdande roll vid partiets angrepp på riksrådet Samuel Åkerhjelm för hans hållning beträffande banken år 1745 (se vidare s. 184 f.), föreslog i samband med dylika anmärkningars framställande även åtgärder att göra bankstyrelsen mera handlingskraftig. Utskottet hade av fullmäktiges protokoll

[1] *R. A. P.* 1746—47, II, s. 305 f. och 315. — Förslag om BF:s ökande från 6 till 9 hade redan framställts av Kierman vid riksdagen 1738—39 (jfr ovan s. 68).

funnit, att vid ett tillfälle beslut omöjliggjorts därigenom, att fullmäktige stannat i lika röstetal för skilda meningar. Väl hade därigenom den gången ingen skada skett, men dylikt borde numera desto mindre upprepas, »tå Hrr Fullmäcktige enligit Secrete utskottets resolution under d. 24 Decembris nästledne åhr komma at hafva fria händer uti åtskillige, ej allena Banquen utan ock Riket i gemen rörande anstalter och författningar, så at icke en gång K. M:t med Råds Råde, fast mindre något Collegium eller annat publiqt Verck må äga makt, at afslå eller hindra, hvad de å Banquens vägnar, i thy mål underdånigt begärande varda». När utskottet till den ändan påyrkade, att fullmäktigetalet ökades till tre av vart stånd och nio i det hela,[1] åsyftades sålunda ytterst att stärka kretsen genom att där insätta nya betydande krafter.

När förslaget föredrogs i bankodeputationen, menade Wulfwenstjerna, vilken väl snarast hörde till mösspartiet, att i dylika viktiga fall vore det väl riktigast, om fullmäktige samrådde med några av sekreta utskottets därtill förordnade ledamöter samt med de herrar riksråd, vilka för närvarande tillhörde sekreta utskottet.[2] Detta bestreds livligt av Lillienberg under motivering, att dylikt rådslag måste giva allmänheten det nedslående intrycket, som vore bankoverket i så farligt tillstånd, att fullmäktige icke ensamma kunde svara därför. Sedan fullmäktiges yttrande inhämtats och — naturligt nog under dåvarande förhållanden — utfallit tillstyrkande, beslöt deputationen framlägga förslag i denna riktning för sekreta utskottet.[3]

Bankodeputationen nöjde sig icke härmed utan sörjde även för, att de nya förtroendeplatserna blevo på lämpligaste vis besatta enligt initiativtagarnas avsikter. Förfaringssättet därvid verkar naivt rättframt. Omedelbart sedan deputationen fattat nämnda beslut, begärde Lillienberg ordet och anhöll, att deputationen ville anbefalla honom att utses till adelns tredje bankofullmäktige: hans enskilda omständigheter tarvade ganska väl en sådan förmån, och hans lagmanstjänst vore ej så fordrande, att den lade några hinder för uppdragets utövande.

[1] Bokhålleriutskottets pr. (bundna tillsammans med Cancelliutskottets pr.), s. 299 f., d. 7 april 1747. — Det berörda fallet med *paria vota* hade inträffat hos BF. d. 16 november 1745 (SP. 1745, s. 1021 f.): förslag hade framställts om uppsägning av bankens lån på fastigheter; BK. avstyrkte, med deras mening förenade sig Plomgren, Bröms och Hermonius, medan Kiörning, Löwenhjelm och Gyllenborg voro för uppsägning.

[2] Dessa voro Nils Palmstierna, Klas Ekeblad, Vilhelm Ludvig Taube och A. J. von Höpken (utnämnda till riksråd i dec. 1746).

[3] BD. 1746—47, pr., s. 1050 f. — d. 21 maj 1747 — och s. 1230 f. — d. 8 juni.

Yrkandet kom tydligen något överraskande: Benzelstjerna menade om, att detta fölle utanför deputationens uppgifter; Steenman åter förklarade, att, som detta vore adelns ensak, torde dess deputerade kunna göra efter gottfinnande, men hans eget stånd hade förbehållit sig fri valrätt, varför de deputerade av borgarståndet icke för sin del kunde giva något liknande förord. Man letade emellertid fram protokollet från Thegners avgång och Gyllenborgs val, och däri fann Lillienberg ett precedensfall för den procedur, han begärt. Vid ett senare sammanträde (d. 13 juni) beslöto också adelns deputerade att giva L. det önskade förordet »i anseende såväl till dess inhämtade mogna kunskap om verkets tillstånd samt betygade sorgfällighet för dess vidare upkomst, som ock att dess lagmansembete icke är trägnare, än att han äger nog tid ledig till att vårda ock besörja Banquens angelägenheter».[1] Brovallius förmådde sina prästerliga meddeputerade till ett liknande förord åt kyrkoherden Bergius, och sedan deputerade av borgerskapet yttermera funderat på saken, funno de d. 18 juni trots deras talemans bestämda förklaring förut, att de rätt så gärna även kunde giva ett förord till sitt stånd, och detta utföll just för Steenman. För övrigt beslöt deputationen i samband härmed att även skriva till sekreta utskottet, att bankoverkets tillstånd krävde, att de varande bankofullmäktige bibehöllos utan förändring vid denna riksdag.[2]

Bankodeputationens framställning blev, på sätt redan angivits, av sekreta utskottet d. 27 juni expedierad till ständen, sålunda med förslag om bankofullmäktiges ökade antal och med rekommendation till varje stånd för dess inom deputationen uppgivne kandidat. Däremot fann utskottet icke nödigt eller lämpligt att medtaga framställningen om de redan fungerande fullmäktiges orubbade kvarstannande. På riddarhuset höjdes ingen röst mot vare sig antalets ökning eller Lillienbergs insättande bland fullmäktige, men ett par talare dels sporde, när sekreta utskottet fått rättighet att föreslå fullmäktige i banken, dels betonade, att man ovillkorligen måste efterleva tidigare riksdagars beslut, att ståndets äldsta fullmäktige skulle vid varje riksdag omby-

[1] BD. 1746—47, pr., s. 1262 f. — d. 13 juni. — Förordets definitiva form i *R. A. P.* 1746—47, II, s. 306. — Motiveringen gavs i BD. av den stridbare hatten Coijet, som emellertid ytterligare bifogade om L:s meriter, att han »utan någon begärd eller erhållen ersättning med mycken möda och största äfventyr ifrån Constantinopel hit fördt det Turkiska subsidieguldet». Detta ansågs ej böra ingå i det expedierade protokollsutdraget.

[2] BD. 1746—47, pr., s. 1262 f., — d. 13 juni — och s. 1305 f., — d. 18 juni.

tas. På det förra gavs intet svar, på det senare genmäldes, »att hvad som af R. St. i detta mål blifvit fastställdt, väl lärer efterkommas», och vid denna svävande utsago lät ståndet bero.[1] Något vidare i ärendet förekom icke.

I själva verket hade sålunda bankodeputationen med sekreta utskottets hjälp för denna gång helt och hållet suspenderat de vid riksdagen 1738—39 träffade reglerna om växling inom kretsen av fullmäktige.[2] Man har senare tydligen utsträckt detta tillfälliga suspenderande till varaktigt, åtminstone med hänsyn till vissa fullmäktige. Vid riksdagen 1751—52 blev en av adelns fullmäktige, Löwenhjelm, utnämnd till riksråd; adelsmännen i sekreta utskottet funno sig »altså föranlåtne at dertil hos R. o. A. anmäla Herr Öfverintendenten Hårleman . . . hvarmedelst Secreta Utskottets ledamöter förmoda sig hafva träffat R. o. A:ns egen åstundan och välbehag». Samtidigt som adeln »förklarat sig härmed aldeles nöjde», uppkastades av frih. Düring fråga, om ej någon bestämd tid vore för uppdragets utövande fastställd. Därtill svarade lantmarskalken, att Fredrik Gyllenborg vore nu den äldste fullmäktige »och at han vid sistlidne Riksdag blifvit anmodad at qvarblifva».[3] Både som partiman och som G:s brorson hade lantmarskalken, greve Henning Adolf Gyllenborg, skäl att värja Fredrik Gyllenborgs ställning. Att riddarhuset och adeln helt enkelt fann sig i denna utvidgning av en tidigare, till sin rättsliga art någon dubiös åtgärd, är betecknande både för formernas oklarhet och för de partipolitiska intressenas styrka. Det är sannolikt, att samma motivering fått gälla inom borgarståndet för Plomgrens förlängda uppdrag, varemot — som nedan synes — icke lika hänsyn togs till den mindre framskjutne borgarmedlemmen av bankofullmäktige Bröms.

[1] *R. A. P.* 1746—47, II, s. 306.

[2] Jfr ovan s. 68 f. Formellt kunde naturligtvis åberopas, att det egentliga beslutet vid riksdagen 1738—39 fattats inom sekreta utskottet och av de särskilda ståndens ledamöter där. Det hette likväl då: . . . »hvilket Sekreta utskottet funnit nödigt at til de 3 respective Ståndens, som i Banquen äga fullmäktige, vidare fastställande hemställa, samt att R. o. A. biföllo, hvad deras Deputerade i Banquen väljande beträffar, sine ledamöter i Secreta Utskottet härom yttrade tankar». *R. A. P.* 1738—39, III, s. 396.

[3] *R. A. P.* 1751—52, s. 109 — d. 12 okt. 1751.

FÖRÄNDRINGAR BLAND BANKOFULLMÄKTIGE UNDER HATTREGEMENTET.

EN BLICK PÅ FÖRTECKNINGEN ÖVER DE BANKOFULLmäktige, som fungerade under skedet från riksdagen 1738—39 och till frihetstidens slut visar, att av adelns förtroendemän tvenne haft uppdraget perdurerande: Fredrik Gyllenborg i 19 år och Carleson i 17;[1] för G. avbröts det genom döden, för C. genom partiomkastningen vid riksdagen 1765—66. Av adelns övriga fullmäktige denna tid (utom Thegner) avgingo tre genom döden (Ehrenstam, v. Törne och Hårleman) samt två på grund av befordran till andra befattningar (Löwenhjelm och Lillienberg); v. Höpken, som avgick 1762 efter nioårigt funktionerande, och Benzelstjerna, avgången 1766 efter sju års fullmäktigeskap, blevo offer för partiskiftningarna, vilka under skedets sista tio år gjorde ombytena särdeles täta. — Samma tendens hos hattväldet att göra uppdraget i banken varaktigt för de riktigt pålitliga partimännen framträdde även inom borgarståndet: Plomgren och Herman Petersen fungerade båda till sin död, den förre i 15, den senare i 10 år; Kierman och Isak Clason, som voro mindre lyckliga, störtades av räfsten 1765—66 efter respektive 13 och 10 års fullmäktigeskap, annars hade de säkerligen blivit lika permanenta. Blott Bröms och Grill hade ungefär den normala tjänstetiden av åtta år och fingo avgå för att högre förtjänta skulle placeras: Bröms gav sålunda rum åt Kierman och Grill åt Clason. — För prästeståndet lågo förhållandena delvis annorlunda. Partiställningen var inom detta stånd i regel icke fullt så tillspetsad som hos de båda andra, och därtill kom, att kandidaterna till uppdraget i banken voro helt få, då nämligen fullmäktige skulle tagas ur kyrkoherdarna i Stockholms stads konsistorium. Av dessa grunder hade det högvördiga ståndet redan från början förbehållit sig att kunna för lämplig person förlänga uppdraget utöver åtta år, och därav gjordes flitigt bruk: Hermonius satt i 12 år (från 1737 till sin död 1749), Hauswolff och Werander i respektive 17 och 16 till det stora ombytet 1766, Forskål i 10 år, tills han bortgick med döden; i åtskilliga fall vållades förändringarna här genom biskopsbefordringar, såsom för Kiörning och Troilius. Riksdagen 1765—66 blev naturligtvis även för detta stånd ett gränsmärke.

Bland de adliga bankofullmäktige tillsattes av riddarhusdirektionen

[1] Årsberäkningen är avrundad. Förteckning över BF. s. 86 f.

— sålunda mellan riksdagarna — v. Törne (1744 efter Ehrenstams död), Löwenhjelm (1745 efter v. Törnes frånfälle), Carleson (1749 efter Lillienbergs befordran), v. Höpken (1753 efter Hårlemans frånfälle), samt Benzelstjerna (1759 efter Gyllenborg). På liknande sätt tillsattes av Uppsala domkapitel följande bankofullmäktige: Troilius (1746 efter Kiörnings befordran), Hauswolff (1749 efter Hermonius' död) och Werander (1750 efter Bergius' död). Stockholms magistrat och borgerskap (genom dess 48 äldsta) insatte bland fullmäktige Grill (1748 efter den avlidne Steenman) samt Herman Petersen (1755 efter Plomgren). Denna sista tillsättning är rätt i ögonen fallande: Plomgren hade avlidit redan d. 21 juni 1754, och Petersen förordnades i hans ställe först d. 1 oktober följande år, d. v. s. knappa fjorton dagar innan riksdagen 1755—56 sammanträdde. Det ser ut, som hade de styrande i banken icke vågat invänta sammanträdet av riksdagen, till vilken hovpartiet rustat sig starkt, varför också partiernas ställning ännu ansågs oviss, samt därför påskyndat valet av en opolitisk men säkerligen mot dem välsinnad större affärsman.

Om bankofullmäktiges sammansättning med hänsyn till de politiska partierna gäller under skedet emellan riksdagarna 1738—39 och 1765—66, att adelns och borgarståndens förtroendemän voro pålitliga hattar samt som regel tillhörde partiets betydande krafter: sålunda av adeln Fredrik Gyllenborg, v. Törne, Löwenhjelm (vars utveckling dock längre fram skulle leda över till motsidan), Lillienberg, Carleson, Hårleman och v. Höpken; av borgarståndet Plomgren, Kierman och Isak Clason, även fastän mera utanför politiken Herman Petersen. Prästeståndets representanter voro väl, med undantag för Troilius och möjligen Kiörning, övervägande av mössåskådning, men som denna framträdde i ganska måttfull form, åstadkoms därav ingen ändring i det allmänna intrycket, att banken under detta skede var fullständigt hattstyrd, ja, ett kraftigt instrument i partiregementets händer.

ÄNDRINGAR I BANKOFULLMÄKTIGES ANTAL OCH SAMMANSÄTTNING ÅREN 1762—72.

BANKOFULLMÄKTIGES BESTÄMDA PARTIFÄRG OCH DEN betydelsefulla roll, som banken under deras ledning spelat för hattväldets befästande, vållade självklart, att räfsten över hattarnas regemente blev i mycket hög grad även en vidräkning med de dittills ledande inom banken. Denna vidräkning begynte redan vid riksdagen

1760—62, under vilken hattarnas makt började att upplösas till följd av kritiken över det obefogade och föga lyckosamma kriget mot Preussen. På skarpaste allvar upptogs den vid 1765—66 års riksdag, då hattväldet störtades både i riksrådet och i banken. En närmare framställning av denna ytterst genomgripande bankoräfst skall lämnas senare i fullständigt sammanhang; här skall blott påpekas, att den medförde det dittills oerhörda, att år 1766 samtliga bankofullmäktige nödgades avgå samt ersattes med helt nya män, säkra anhängare av den nu segrande mössåskådningen.[1] Detta exempel drog med sig konsekvensen, att hattarnas återvändande till makten riksdagen 1769—70 bragte ett motsvarande ombyte i banken.[2] Frihetstidens sista ståndsmöte 1771—72 medförde partiella förändringar, sedan kom Gustav III:s revolution emellan och skapade nya förhållanden.

Under dessa år ändrades antalet bankofullmäktige tvänne gånger. De våldsamma partistriderna under 1760—62 års riksdag mynnade ut i åtskilliga kompromissartade uppgörelser, så att bägge de stridande sidorna till viss grad tillgodosågos. Så skedde även med hänsyn till banken. För att bereda en del nya män, d. v. s. mössor, plats bland bankofullmäktige utan att behöva göra fullständigt ombyte enades de tre stånden på förslag av sekreta utskottet att öka antalet fullmäktige för varje stånd till fyra, samt att enligt de aldrig rätt tillämpade grundsatserna från 1738—39 de två äldsta av dessa skulle vid varje riksdag avgå. Detta skick blev likväl icke bestående längre än till riksdagen 1765—66; då man gick tillbaka till antalet före 1747, sålunda blott två för varje stånd. 1770 ändrades siffran åter till tre, och denna blev sedermera den gällande.

Resultatet av dessa tillsättningsprocedurer vid olika tillfällen blir sålunda först och främst, att mycken formlöshet rådde, och att reglerna för såväl tillsättning som uppdragets längd varierade med hänsyn till politiska och personliga intressen. Under skedet 1719—34 komplettera fullmäktige sig själva och ingen tidsbegränsning gäller. Borgarståndet genomdriver för sin del år 1734, att ståndet självt skall tillsätta sina fullmäktige, samt att uppdraget för dessa skall till tiden be-

[1] Ett enda undantag, som dock är mera skenbart, gjordes från den fullständiga utränsningen av tidigare BF. Räfsten med växelkontoren medförde, att borgarståndets samtliga fullmäktige avgingo i december 1765, varpå ståndet tillsatte tvänne grosshandlare Magnus Petersson Quast och Jakob Filip Möller. Båda kvarstannade över det stora ombytet följande år, men Möller begärde och erhöll avsked hösten s. å.

[2] Även nu blev Quast kvar.

gränsas. Vid riksdagen 1738—39 acceptera alla tre stånden i huvudsak samma grundsatser: vid varje riksdag skall för vart stånd den äldste av dess fullmäktige avgå samt ersättas genom en av ståndet utsedd; emellan riksdagarna uppkommande ledigheter fyllas genom val, förrättade av särskilt angivna ståndskorporationer. Men tidsbegränsningen sättes redan vid riksdagen 1746—47 faktiskt ur kraft, och valet får, när sådant under pågående riksdag förekommer, den formen, att vederbörande ståndsledamöter inom bankodeputationen och sekreta utskottet designera den nye fullmäktige, vilken ståndets plenum därefter allenast har att konfirmera.[1]

BANKOFULLMÄKTIGES KOMPETENS OCH STÄLLNING.

HURU LÅNGT BANKOFULLMÄKTIGES BEFOGENHETER sträckte sig, kommer den följande framställningen att åtminstone i stora drag uppvisa. Som grundsats gällde, att de hade att närmast under bankodeputationen leda verket samt att jämte de dagligen därstädes arbetande bankokommissarierna fungera såsom bankstyrelse. Till ledning för dem liksom för alla bankens funktionärer lände i främsta rummet bankoordningen av år 1668 samt de sedermera utfärdade stadgar och kungörelser, genom vilka dennas föreskrifter i ett eller annat hänseende modificerats. Härtill kommo, närmast som specialinstruktioner för bankstyrelsen, de vid varje särskild riksdag av bankodeputationen utarbetade reglementena ävensom sekreta utskottets protokollsextrakter med hänsyn till enstaka viktigare frågor.[2]

Någon bestämd gräns för fullmäktiges myndighet kan icke sägas varit satt, utan mycket hängde på den praktiska tillämpningen, och denna åter berodde av skiftande personliga förhållanden. Hurusom Thegner från sin kinkiga förvaltning under envåldstiden hade kvar en stark tradition av oavhängighet även mot de närmaste riksdagsprinci-

[1] I de protokoll och andra handlingar, som jag genomgått, har jag icke påträffat något fall, då ett stånd vägrat dylik bekräftelse. I fall så skulle inträffat, hade ståndet säkerligen icke dristat sig att i stället för den designerade välja en annan, utan då hade förvisso bankodeputationen och sekreta utskottet upptagit ärendet till ny behandling. De ganska svävande ordalag, varmed förslaget om Hårlemans tillsättande bragtes inför adeln 1751—52, äro härvidlag typiska. Hela proceduren motsvarar väsentligen den vid frihetstidens riksrådsval brukade, varom utförligt hos STAVENOW, *Riksrådsvalen under Frihetstiden* (Upps. 1890).

[2] Om bankoreglementena se ovan s. 44 not. 1. Protokollsextrakten från S.U. äro i allmänhet att återfinna i serien Inkomna Handlingar till Herrar Fullmäktige.

palerna, bankodeputerade, är redan berört och blir ytterligare skildrat. Den mycket stora myndighet, som Fredrik Gyllenborg en lång följd av år utövade, hade en annan grund — det var den faktiska makten inom det härskande riksdagspartiets rådslag, som kom honom till godo även vid bankledningen, liksom nog omvänt denna gynnade och befäste hans ställning inom partiet. Härigenom blevo fullmäktige, i den mån de följde hans direktiver, i tillfälle att ganska fullständigt sätta sig över givna föreskrifter och att göra detta strafflöst, ibland t. o. m. under inhöstande av rik berömmelse efteråt för deras handlingskraft. Talande exempel härå äro fullmäktiges vidsträckta långivning åt kronan under ryska kriget 1741—1743, deras djärva disposition av bankmedel för brudgåva åt kronprinsessan (sedermera drottningen) Lovisa Ulrika, deras fullkomliga åsidosättande efter 1746—47 års riksdag men speciellt åren 1753—54 av alla bankoreglementets föreskrifter om maximalsummor för utlåningen till enskilda.[1] Över huvud kan sägas, att under Gyllenborgs dagar betraktade sig och handlade fullmäktige mellan riksdagarna, som om de varit bankodeputationens vikarier, i det väsentliga utrustade med obegränsad befogenhet att göra och låta efter sig yppande omständigheter. Ett formellt stöd för sådan uppfattning gavs också, som nedan berättas, år 1747. Med den maktkänsla, som härav måste följa, kan det icke förvåna vare sig, att de gingo långt över alla skäliga gränser, eller att de till sist, när den politiska vinden kastat om, råkade ut för mycket allvarsamma efterräkningar på grund av handlingar, vilka de tidigare kunnat tillåta sig utan eftertal. Historien om långivningen under det pommerska kriget (1757—62) och om räfsterna vid riksdagarna 1760—62 samt 1765—66 giver närmare exempel härom.

Trots sin faktiskt mycket olimiterade makt befunno sig bankofullmäktige likväl i en ganska ömtålig position. De riskerade alltid, att en självmedveten bankodeputation tog så gott som all befogenhet ur deras händer, så länge riksdagens sammanträden varade, och lät dem på rätt obehagligt vis erfara, var i alla fall den sanna myndigheten var förlagd. Så var särskilt förhållandet under riksdagen 1738—39, då Thegners och hans kollegers konservativa uppfattning i utlåningsfrågorna bragte dem i skarp motsättning till de av djärvare åskådningar behärskade bankodeputerade och dessa begagnade sig av de inom banken yppade Dylanderska falsarierna för att förödmjuka fullmäktige, nästan helt skjuta dem åsido och ingripa i alla slags organisatoriska

[1] Om dessa olika åtgärder vidare nedan s. 156 f., 206 och 234 f.

detaljer. Efter Gyllenborgs inträde och bankledningens intima allians med de politiska maktägarna var risken för dylikt upprepande i det hela avlägsnad: vid riksdagen 1751—52 blottades en skandal, som knappast var mindre än Dylanders bedrägerier, nämligen det högst otillåtliga sätt, varpå en rad av bankens funktionärer gått åtskilliga växelbankens kunder tillhanda vid deras oriktiga assignationer, men då passerade detta förbi ganska lätt och med eloge för fullmäktiges delvis rätt släpphänta bestraffningsförfarande.[1] Vid riksdagen 1765—66 skulle de segrande mössorna inom bankodeputationen gentemot hattarna i fullmäktige nästan till punkt och pricka återuppliva samma förfarande, som dessas parti en gång vid sin seger tillämpat mot den då vikande bankledningen.

Men även med stödet av en ytterst välvillig bankodeputation var det för fullmäktige en ganska eftertänklig sak att bli utsatta för allmänhetens kritik eller missnöje. Närmast skyllde de sin ömtålighet därvidlag på omtanken om bankens kredit: så när de hösten 1745 ovillkorligen ville skjuta Kungl. Maj:t framför sig vid förbudet mot plåtutväxling. Bankens kredit må vid det tillfället ha varit huru hotad som helst, det är svårt att se, huru den skulle mera riskeras genom en handling av fullmäktige än genom en av regeringen beslutad; sammanhanget var nog, att fullmäktige icke vågade möta det tadel, som en kommande riksdag eventuellt skulle bringa med sig, utan att hava någon högre auktoritet att urskulda sig med. En liknande ängslan för tadel och eftertal bland de samlade ständerna skönjes vid deras ledning av bankens utlåning. Då en avvisad lånesökare desperat besvärade sig och sände in otidiga skrivelser, skyndade fullmäktige att själva anmäla saken hos nästkommande bankodeputation och begära dess skydd mot belackare.[2] I det över alla gränser gående tillmöteskommande, som åren 1753—54 visades de lånesökande, låg för visso en god portion av politisk beräkning, men där var nog lika mycket av ivrig önskan att ställa alla till lags och slippa klagomål över bankens styrelse.

Samtidigt som bankofullmäktige i nu berörda hänseenden funno många ömtåliga skär, mellan vilka de måste lovera försiktigt, var det icke fritt, att ej deras myndighet inåt, inom bankoverket självt, hade sina gränser. Låt vara, att ledningen var lagd i deras händer, denna kunde dock icke utövas utan mycken hänsyn till männen av facket,

[1] Dessa händelser ur bankens inre historia beröras nedan i avd. Exkurser, III.

[2] Jfr nedan s. 150 och bil. 12.

vilka stodo till ansvar för det dagliga arbetet, bankokommissarierna. Dessa hade naturligtvis en vida fullständigare kännedom om verkets praktiska funktionerande, än vad åtminstone flertalet bland fullmäktige någonsin förvärvade, därför kunde deras uppfattning i detaljfrågorna icke förbises, men därmed måste deras inflytande i många fall också sträcka sig till den verkliga ledningen. Över huvud var förhållandet mellan fullmäktige och kommissarier tämligen obestämt och i mycket beroende av praxis. Båda stodo inför bankens principaler till ansvar för förvaltningen: liksom fullmäktige avgåvo kommissarierna till den sammanträdande riksdagen sin berättelse, fastän denna icke hade formen av en direkt ställd relation utan betitlades tjänstememorial samt genom fullmäktige och i anslutning till deras relation överlämnades i bankodeputationens händer. Härigenom och genom den självständiga myndighet, som inom vissa gränser var kommissarierna inrymd — så medgavs vid föreskrifterna om utlåningen 1738—39, att beslut om utlån till ett maximalbelopp av 60,000 d. km. för varje särskild post finge fattas omedelbart av kommissarierna, medan större lån skulle beslutas av fullmäktige[1] — var en viss dualism i ledningen etablerad. I ett par fall, som i det följande skildras, handlade kommissarierna på betydelsefullt sätt utan hänsyn till fullmäktiges åskådning: sålunda 1739 vid realiserandet av beslutet om karolinkapitalernas uppsägning och efter riksdagens slut 1752 vid utdelande av lån inom de gränser, som på meddelat sätt voro dem medgivna. Av liknande art var också deras hållning år 1762 efter beslutet av sekreta utskottet om vidare utlånings inställande, varom vidare i samband med mössornas räfst med hattregementet. Särskilt märklig var den opposition från deras sida mot fullmäktige, som kom till synes i deras memorial och berättelse till riksdagen 1755—56, då de med bestämda ord tadlade det alltför stora sedelöverflödet. Vid detta tillfälle liksom vid mössornas räfst skymtar nära nog en konflikt mellan de båda grupper av funktionärer, vilka gemensamt skulle handhava bankstyrelsen. Under normala förhållanden förspordes naturligtvis icke någon motsättning, desto mindre som tidens utpräglade känsla för sociala graderingar i ganska stor utsträckning kunde utfylla, vad som brast i författningarnas formella bestämmelser. Emellertid står det fast, att kommissarierna trots sin underordnade ställning genom sina fackinsikter ägde förutsättningarna för en högst betydande oavhängighet. Det var därför naturligt, att

[1] Se bankoreglementet 1739 § 28 — nedan bil. 10. Redan BK:s äldre instruktion medgav en självständig utlåningsrätt, men denna var begränsad till 18,000 d. km.

fullmäktige i viktigare och mera kinkiga frågor gärna lade råd med dem, sökte stöd av deras praktiska erfarenhet men ock bemödade sig att vinna dem för sina önskemål.

Av de i bankstyrelsen deltagande, fullmäktige och kommissarier, blir det i varje fall fullmäktige, som i främsta rummet bära det synliga ansvaret för verkets ledning. De dela detta i mindre mån med kommissarierna än med sina närmaste principaler bankodeputerade. Därför är det också i dessa bådas protokoll och akter, som de viktigaste upplysningarna äro att söka i fråga om ledningens grundsatser och allmänna syftning. Frågas det åter efter daglig skötsel och verkets inre förhållanden, så bliva bankokommissariernas egna akter och all den arkivaliska kvarlåtenskap, som stått under deras vård, huvudkällorna för vetande.

BANKOFULLMÄKTIGE, SOM FUNGERAT UNDER TIDEN 1719—1772.

EN FÖRTECKNING ÖVER FRIHETSTIDENS BANKOFULLmäktige följer här. Ordningen dem emellan är efter anställningsdatum. I övrigt lämnas nu blott upplysning, vilket stånd envar företrätt (*A* angiver sålunda representant för ridderskapet och adeln, *P* dylik för prästeståndet, *Bg* för borgarståndet), ävensom om vederbörandes funktionstid. Biografiska notiser lära komma att ingå i en senare avdelning av detta arbete.

Aulævill, Axel. 1709—1720. *Bg.*
Caméen, Sven. 1710—1715. 1717—1725. *P.*
Thegner, Johan. 1711—1741. *A.*
von Otter, Salomon. 1714—1719. *A.*
Aurivillius, Magnus. 1715—1720. 1725—1731. *P.*
Salan, Johan. 1716—1720. 1721—1727. 1731—1735. *Bg.*
Cederstedt, Jonas. 1721—1730. *A.*
Nordberg, Göran. 1721—1741. *P.*
Hylteen, Anders. 1721. *Bg.*
Boström, Johan. 1721—1731. *Bg.*
Aulævill, Petter. 1728—1743. *Bg.*
Ehrenstam, Lars. 1730—1744. *A.*
Flinck, Andreas. 1731—1737. *P.*

Brehmer, Joel. 1735—1739. *Bg.*
Hermonius, Michael. 1737—1749. *P.*
Plomgren, Tomas. 1739—1754. *Bg.*
Törning, Kristian. 1741. *P.*
Gyllenborg, Fredrik. 1741—1759. *A.*
Kiörning, Olaus. 1741—1746. *P.*
Bröms, Magnus. 1743—1752. *Bg.*
von Törne, Olov. 1744—1745. *A.*
Löwenhjelm, Karl Gustav. 1745—1751. *A.*
Troilius, Samuel. 1746—1752. *P.*
Lillienberg, Johan Georg. 1747—1749. *A.*
Bergius, Andreas. 1747—1750. *P.*
Steenman, Johan. 1747—1748. *Bg.*
Grill, Klas. 1748—1756. *Bg.*
Hauswolff, Gustav. 1749—1766. *P.*
von Carleson, Edvard. 1749—1766. *A.*
Werander, Karl Gustav. 1750—1766. 1770—1771. *P.*
Hårleman, Karl. 1751—1752. *A.*
Forsskål, Johan. 1752—1762. *P.*
Kierman, Gustav. 1752—1765. *Bg.*
von Höpken, Karl Fredrik. 1753—1762. *A.*
Petersen, Herman. 1755—1765. *Bg.*
Clason, Isak. 1756—1766. *Bg.*
Benzelstjerna, Johan. 1759—1766. *A.*
Löwen, Fabian. 1762—1766. *A.*
Appelbom, Harald. 1762—1766. *A.*
Schröder, Göran. 1762—1766. *P.*
Celsius, Olov. 1762—1766. 1770—1772. *P.*
Wittfoth, Hans. 1762—1765. *Bg.*
Quast, Magnus Pettersson. 1765—1772. *Bg.*
Möller, Filip. 1765—1766. *Bg.*
Horn, Krister. 1766—1770. *A.*
Cederström, Anders. 1766—1770. *A.*
Roséen, Gabriel. 1766—1770. 1772—1784. *P.*
Lönberg, Johan. 1766—1770. *P.*
Hackman, Daniel. 1766—1770. *Bg.*
Cronstedt, Karl Johan. 1770—1777. *A.*
Sparre, Fredrik. 1770—1781. *A.*
von Post, Fredrik. 1770—1786. *A.*

Stenbeck, Johan. 1770—1777. *P.*
Clason, John. 1770—1772. *Bg.*
Dreijer, Johan. 1770—1779. *Bg.*
Wijkman, Kasper. 1772—1780. *P.*
Hochschild, Johan Henrik. 1772—1776. *Bg.*
Brandenburg, Henrik. 1772—1779. *Bg.*

BANKENS VERKSAMHET 1719—1765

I

SKEDET 1719—1738

BANKENS STÄLLNING VID SKEDETS BÖRJAN. KRONOFORDRINGARNA.

ID UNDERRÄTTELSEN OM DET FÖRE-stående riksmötet, frihetstidens första, skyndade sig bankofullmäktige vid nyårstiden 1719 att låta avfatta den sedvanliga riksdagsrelationen — eller snarare relationen till bankodeputationen. Som denna berättelse helt enkelt var en redogörelse för fullmäktiges förvaltning, sedan deputerade sist samlades, får man icke av den vänta någon översiktlig sammanfattning av bankens öden under den närmast tillryggalagda tiden och av dess läge just då, men av de spridda dragen däri liksom ur det bankoreglemente, vilket efter vanligheten blev bankodeputationens gensvar, kunna dock situationens viktigaste drag utläsas.[1]

Det centrala var bankens ställning till kronan. Ända sedan förra skånska fejden, d. v. s. Karl XI:s krig med Danmark, kvarstodo åtskilliga lån oguldna. Till dem hade sedermera kommit dels bankens fordringar i åtskilliga av de gods, vilka under reduktionen indragits till kronan, dels också under det vid denna tidpunkt ännu icke avslutade krigsskedet nya kronoförsträckningar; omfånget av dessa bankens fordringar kunde likväl icke fullt fixeras, förrän slutlikvidationen om reduktionsverken samt med den Görtzska finansförvaltningen utförts.

[1] BF:s riksdagsrelation d. 19 januari 1719 se BD. 1719 o. följ., akt., I s. 22 f. BD:s nya bankoreglemente är daterat d. 30 april 1723 och finnes ibm, II, fol. 1920 f. Trots relationens berörda karaktär ger den så intressanta ljusglimtar över läget, att den nedan bort meddelas (bil. 3).

För vissa av dessa lån hade banken icke alls eller endast ofullständigt fått uppbära förfallen ränta, då de för sådan betalning i staten upptagna medlen antingen icke räckt till eller också tagits i anspråk även för andra ändamål. Bankens kronofordringar voro alltså en tillgång med åtskilliga osäkra faktorer: både beloppen, som skulle erkännas, och räntan, som härför fick motses, voro ännu underkastade tvivel.

Icke mycket mera lugnande såg det ut för bankens fordringar hos enskilda. Reduktionsverket med all därav vållad förvirring och rättsosäkerhet hade här gjort snart sagt alla förhållanden flytande. Av den jordägande adel, som en gång varit lånebankens förnämsta kunder och mottagit betydande lånesummor å sina fastigheter, hade många måst uppgiva så gott som all sin egendom, och varken av dem eller deras kautionister var trots långt processande mycket för banken att utfå. För att rädda sina fordringar hos bröderna Momma-Reenstjerna nödgades banken övertaga Norrköpings mässingsbruk med tillhörande verk och gårdar men invecklades härigenom i nya svårigheter, dels genom processer från släktingar till de forna ägarne om bättre rätt, dels genom svårigheten att hålla de stora anläggningarna i någon ekonomiskt bärande drift.[1] Från hela Finland, vilken landsända sedan 1713 befann sig under rysk ockupation, hade man få eller inga underrättelser om de där befintliga lånepanternas tillstånd, hade därför denna långa tid icke mottagit några förfallna räntor och måste betrakta som ytterst oviss och avlägsen den tidpunkt, då mera ordnade förhållanden skulle inträda. En hel del av de låneförskrivningar, vilka från 1600-talet vilade i bankens arkiv och buro namn, som på sin tid haft allmän, kanske europeisk ryktbarhet, voro numera av minimalt värde och skulle undan för undan föras över på bankens förlustlista, dess Conto di memoria.[2]

[1] Jfr SONDÉN, *Bröderna Momma-Reenstjerna*, (Historisk Tidskrift, 1911, s. 143 f.). Ett avsevärt plus till bekymren vållades genom ryssarnas härjning i Norrköping juli 1719, då bruket avbrändes och det undangömda förrådet av mässing upptäcktes och bortfördes. Skadan beräknades till 90,000 d. sm. Jfr HALLENDORFF, *Ryska besöket i Norrköping 1719* (Nrkpg 1902) s. 27 och 29, BORG, *Kronan och banken under åren 1719—1740* (Statsvetenskaplig Tidskrift, 1906, s. 181 f.) samt RINGBORG, *Några anteckningar om Holmens bruk* (Nrkpg 1885).

[2] Här må påpekas frågan om bankens fordran i grevinnan Maria Sophia De la Gardies dödsbo, närmare berörd i BF:s riksdagsrelation 1719 § 19 samt i Bankoreglementet d. 30 april 1723, § 25. Grevinnan var dotter av riksfältherren Jakob Pontusson De la Gardie, hade varit gift med riksrådet greve Gustav Oxenstjerna samt avled 1694. I dödsboet voro närmast medlemmar av släkterna Gyllenstjerna och Banér intresserade. Frih. (sedermera riksrådet) Ernst Johan Creutz, g. m. en Banér, erbjöd sig att mot

På papperet såg emellertid icke ställningen så ogunstig ut. Enligt bankens böcker voro *tillgångarna* vid slutet av år 1718:

växelbankens kassa 33 t. g., utestående fordringar 91 t. g., s:a 124 t. g.;

samt *skulderna*, inlåning 101 t. g., utelöpande avistaförbindelser 10 t. g., s:a 111 t. g., vadan en *behållning* av 13 t. g. skulle förefinnas.

Vid slutet av år 1719 redovisas ställningen sålunda:

tillgångar, växelbankens kassa 13 t. g., utestående fordringar 88 3/4 t. g., s:a tillgångar i det närmaste 102 t. g.; *skulder*, inlåning 80 t. g., utelöpande avistaförbindelser 5 3/4 t. g., s:a skulder något över 85 3/4 t. g.; *behållning* alltså något över 16 t. g.[1]

Denna behållning var delvis rent fiktiv, tillkommen därigenom, att de osäkra fordringarna (å conto di memoria) medräknades, samt att såsom säkra upptogos mycket betydande poster av minst lika ovisst slag: de starka ökningar på conto di memoria, vilka gjordes av bankodeputationen först år 1723 (till 86,000 d. sm.) och under år 1731 (till nära 18 t. g.), hade mestadels kunnat och bort göras redan 1719. Tages hänsyn härtill, försvinner den bokförda behållningen och i stället inträder brist på några t. g. Men läget var ännu sämre än så på grund av kronofordringarnas osäkerhet. Verkets bestånd hängde närmast på möjligheten att indriva en del äldre fordringar samt att åtminstone trygga en regelbunden räntebetalning från kronans sida, för att banken i sin tur skulle kunna fylla det minimum av dess förpliktelser, som bestod i en ordentlig förräntning av de i lånebanken insatta kapitalerna.

hederlig vedergällning göra banken tjänster för dess uppgörelse, vilken väsentligen berodde på omfånget av de ägodelar, grevinnans bo efter reduktionsarbetets granskning lyckats få restituerade från kronan. Bankstyrelsen drog emellertid Creutz' vilja eller förmåga i tvivelsmål — kanske anade man därunder främst ett försök att enskilt rädda en smula vinst ur ruinen? — varför BK. i stället vidtalade »en annan man, som sådant väl skulle kunna utreda och giva besked derom, men han vil intet låta vara sit namn kunnigt» (Bankoreglementet 1715, § 10).

De förhoppningar, som byggdes på »den bekante mannen», slogo emellertid fel, varför BD. 1719 o. följ. antogo hovauditören Anders Ehrenfelts anbud att på eget ansvar men mot en tredjedel av eventuellt utfallande vinst föra bankens processer dels i detta fall, dels mot stärbhusen efter rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie, överstelöjtnanten Nils Lilliehöök, generalfälttygmästaren Per Sparre Larsson, överstelöjtnanten Karl Silfversparre, överstelöjtnanten Johan Forbus och ryttmästaren Anders Rennerfelt.

[1] Angående orsaken till differensen mellan dessa uppgifter samt de i tabellen om bankens kapital (avd. Exkurser) uppgivna beloppen, se redogörelsen vid de ibm. meddelade tabellerna.

Bland de arbetsuppgifter, som förelågo för bankodeputationen av år 1719 o. följ., och vilka den handlade i intim samverkan med bankofullmäktige, stod följaktligen i främsta planet att bringa klarhet och fasthet i de finansiella relationerna mellan banken och kronan. Det gällde därvid dels att komma till otvetydig överenskommelse om omfånget av bankens fordringar men att också trygga dessa fordringars förräntning och om möjligt även återbetalande. En fast utgångspunkt för sina anspråk och förhoppningar hade banken vunnit i drottning Ulrika Eleonoras privilegiestadfästelse § 1, som försäkrade, att såväl de från Karl XI:s tid återstående lånen hos banken, så vitt de av likvidationskommissionen blivit obetingat erkända, som också, vad Karl XII därstädes upplånat, »det skal alt — — — til Capital och Interesse godtgöras, i sådan myntesort, quantité och godhet, som Banken försträckt och Räntemästarne quitterat». I denna försäkran syntes väl för tillfället och blev för framtiden viktigast löftet, att kronan skulle i rätt myntsort infria sin ränteskuld; i själva verket var detta en så gott som oundgängligt nödvändig förutsättning, för att banken å sin sida skulle kunna betala sina borgenärer deras ränteanparter i vederbörliga myntsorter.[1] Betydelsefullt åtminstone som principiell förklaring var också löftet i stadfästelsens § 4, att bankens rättsligen bevakade panter skulle vara skyddade mot åtal och inskridande.

Vid statsverkets dåvarande finansiella trångmål, som försvårades genom de ryska strandhuggen med deras vidsträckta ödeläggelse av städer och bruksanläggningar samt genom kostnaderna för de år 1719—21 vidtagna men föga effektiva rustningarna, gick det icke fort att utfå något nämnvärt av bankens tillgodohavanden hos kronan. De dessa år arbetande bankodeputerade kommo likväl så långt, att på 1720 års riksstat upptogos och utbetalades även räntorna för bankens under sista krigstiden givna kronolån, samt att sammalunda blev förhållandet också de närmast följande åren.[2] Dock var man i banken icke tillfreds-

[1] Jfr bankstyrelsens kungörelse d. 12 augusti 1718, att banken icke kunde »med annat mynt förnöja sina creditorer än med kopparmynt och stämplade plåtar». SCHWERIN anf. arb., s. 82.

[2] BD. 1719 o. följ. skriver härom i § 9 av bankoreglementet d. 30 april 1723 (se BD:s akter, II, fol. 1930): — — »som vi erfaret, att den summa Kongl. Maij:t ifrån år 1716 till och med 1718 på staten bestådt Banquen uti Interessen, för de till Kongl. Maij:t och Cronan i underdånighet giorde förskåtter, hvarken upgådt emot de på Capitalerne årligen löpande interessen, eller kunnat förslå till de interessen, som Banquen är skyldig att till dess Creditorer betala, Så hafva vi derhän bearbetat, som vi och omsider ved samtel. Ständernes sammanvaro förmådt uträtta, att Banquen på den

ställd med statskontorets sätt att beräkna räntorna, och särskilt visade det sig omöjligt att få något som helst intresse erlagt för det till Magnus Stenbocks och hans armés utlösning givna s. k. Tönningska lånet.[1] Den ena tjänsten var likväl den andra värd: gång efter annan nödgades bankodeputerade och fullmäktige under år 1720 bispringa statskontoret med förskotter, vanligen för krigsutrustningen, vilka utgingo som antecipation å förväntade statsinkomster samt även i sinom tid ordentligt återbetalades.[2]

Först vid riksdagen 1723 bragtes till stånd en fullständigare klarhet över bankens fordringar hos kronan. Enligt en av särskilt tillsatt

af Ständerne sielfve formerade och underskrefne Stat för år 1720, blefvet upförd och värckeligen niutet fulla interesse summan, simpelt räknad, för capitalerne af de nya Cronolånen, hvilket man äfven genom bref till den öfver Rikets Stat för år 1721 och 1722 hållne StatzCommission påstådt och erhållet, som vi och förmode Banquen alt framgent skola åtniuta, så att man på det sättet hoppas, det värcket hädan effter med mindre svårhet lärer kunna hållas uprätt och i gång. Och på det ingen difficulté må Banquen derigenom möta, som skulle dess fordran ej vara klar och ständig, hafva vi låtet med det påbegynte liquidationsarbetet öfver Cronolånen och deras interessen, med hvad derpå till närvarande tid blefvet betalt, fortfara, hvaraf nyligen räkning till Kungl. Cammer Collegium ingifven är, att således vederbörande deraf kunna finna, det Banquen ej mera, än han värkeligen effter förskrifningarne hafva bör, uppgifver och fordrar.»

Dessa ränteinbetalningar blevo icke av lånebanken bokförda förrän efter likvidationens avslutande år 1725, under det att växelbanken krediterat LB. för dem. Jfr de av K. G. Simonsson lämnade uppgifterna i bil. 1 (sid. 3) till *Sveriges Riksbank*, I.

[1] Bankoreglementet d. 30 april 1723, §§ 9 och 32. Den 22 oktober 1720 (BD. 1719 o. följ., pr., s. 322 f.) meddelades i BD., att ständerna fastställt, att bankens ränta för året på kronolånen skulle utgå med något mer än 419,000 d. sm.; nu hade banken redan för året av stora sjötullen uppburit omkr. 450,000 d. sm., vadan statskontoret återkrävde det överskjutande beloppet. Detta medgavs ock av BD. och BF. gemensamt, likväl under betonande, att bankens räntefordran icke härmed vore rätt ersatt. — Det tönningska lånet var ursprungligen å 2 t. g. samt gavs maj 1713 som antecipation å vissa kronoinkomster. Jfr Borg, *Karl XII:s krigslån under åren 1713—18.* (Statsvetenskaplig Tidskrift, 1905, s. 282 f.)

Beträffande kronans skuldsättning hos banken se Julén, *Om Sveriges statsskuld 1718 och betalningen av densamma* (Gtbg 1916), s. 10 f.

[2] Se BD. 1719 o. följ., pr., dagarna d. 12 juni 1719 och 2 mars 1720, då framställningar av detta slag avslogos, samt d. 3 mars, 13 april, 16 maj, 5 och 13 oktober 1720. Säkerheten, som gavs, var engelska subsidier samt de preussiska pengarna, d. v. s. de kontanta medel, vilka efter freden med Preussen skulle utfalla. Det var först efter starkaste påtryckning och ganska hårt tilltal från S.U., dit BD. och BF. uppkallats, som samtycket den 3 mars gavs. För övrigt skönjes, att BD. icke gärna beslutar i dylika frågor utan att ha BF:s främste, friherre Thegner, å sin sida.

beredning verkställd undersökning, som nu framlades för sekreta utskottet, voro dessa följande:

1) Karl XII:s lån, 30 till antalet, med ränta till d. $^{18}/_{8}$ 1722	7,334,941	d. sm.
2) Riksänkedrottningen Hedvig Eleonoras bankogäld, enligt Karl XII:s beslut överförd på kronan, med ränta till d. $^{31}/_{12}$ 1722	129,920	»
3) Tönningska lånet, med ränta till d. $^{31}/_{12}$ 1722	272,485	»
4) Revisionspenningar, som bort restitueras till banken, med ränta till d. $^{31}/_{12}$ 1722	744	»
5) Karl XI:s lån, enligt likvidation d. $^{13}/_{12}$ 1704, med ränta till d. $^{31}/_{12}$ 1722	601,256	»
6) Åtskilliga äldre skulder till kapital och ränta enligt likvidation d. $^{19}/_{2}$ 1714	159,108	»
Summa	8,498,454	d. sm.

Men det var icke statsverkets mening att utan vidare söka betala dessa sålunda erkända skulder, utan det gjordes genast samma riksdag och senare vid riksmöte efter riksmöte enträgna framställningar om lånens avskrivande samt om räntefotens nedsättning och den upplupna räntans efterskänkande. Redan bankodeputationen 1723 beslöt (d. 13 augusti) helt avskriva lånen från Karl XI:s tid (under n:r 5 ovan), och bankodeputationen 1726—1727 fattade samma beslut med hänsyn till lånen under n:r 6 (dessa beräknades då med ränta stiga till $3^{1}/_{4}$ t. g.). Vid riksdagen 1731 gjorde statsdeputationen nya ivriga framställningar mot banken, särskilt i syfte att nedbringa räntesatsen från 6 %. Bankodeputationen, som här helt och hållet var språkrör för fullmäktige och speciellt för Thegner, motsatte sig energiskt räntenedsättningen såsom skadlig för allmänhetens tilltro till bankoverkets säkerhet och till tryggheten av de försäkringar, Kungl. Maj:t givit, men medgav avskrivning av äldre obetalda räntor samt av Tönningska lånet, i allt nära $8^{1}/_{4}$ t. g., varvid dock deputationen eftertryckligen betonade, att detta tillmöteskommande icke på något sätt finge räknas banken prejudicierligt. Genom att övertaga Vadstena krigsmanshus och amiralitetets i lånebanken mot $4^{1}/_{2}$ % ränta innestående kassor verkställde kronan samtidigt en avbetalning å lånen om $4^{1}/_{2}$ t. g. Härmed var kronans skuld eller, som den snart skulle till skillnad från 1740-talets nya skuldsättning nämnas, de äldre kronolånen, nedbragt till ungefär $65^{1}/_{4}$ t. g. Räntorna utgingo, trots fort-

satta påminnelser från vederbörande statsdeputation, fortfarande efter 6 % och förblevo så till riksdagen 1755—56.[1]

De eftergifter å vissa kronofordringar, som banken åren 1723—31 måste göra, voro sålunda rätt betydande, i allt 17½ t. g., men de avskrivna beloppen hade så länge hört till omstridda och ovissa fordringar, att förlusten fick anses mycket måttlig mot förmånen, att banken vunnit fullt erkännande för sina återstående krav samt för dem erhöll regelbunden räntegottgörelse. Det sista var av högsta vikt för reglerandet av bankens affärer med dess egna kreditorer.

GRUNDSATSER MED HÄNSYN TILL IN- OCH UTLÅNING.

I DE STADFÄSTELSER ÖVER VÄXEL- OCH LÅNE-BANKENS undfångna privilegier, vilka givits av drottning Ulrika Eleonora och konung Fredrik I, hade med iver betonats, »hvad märkelig nytta, gagn och fördel denne Banken skaffar af sig, så väl til riktighet af Våre och Kronones inkomster, som Riket och alle des Inbyggare til deras handel och vandel samt flere låfliga näringsmedel». Såvitt det senaste decenniet före 1719 kom i betraktande, var det väl i främsta rummet kronan, som dragit avsevärd fördel av banken genom dess under krigstiden gjorda betydande försträckningar åt statsverket. För den enskilda verksamheten hade ovillkorligen fördelen av banken blivit strängt begränsad, sedan inlåningen i lånebanken fullständigt hämmats, lånebanken måst upphöra att utbetala de insatta kapitalerna samt utlåningen först inskränkts samt slutligen helt och hållet upphört. Till allmänhetens tjänst kvarstod sålunda vid övergången till det nya tidevarvet egentligen blott den lättnad för affärstransaktioner, som erbjöds genom användningen av assignationer på växelbanken samt av transportsedlarna. Den tidigare högt skattade förmånen av att hava de i lånebanken mottagna kapitalerna fullt tryggade, säkert förräntade och efter uppsägningstid disponibla var, som teckningen av bankens öden under den karolinska tiden utvisar, numera mycket problematisk.

Vid detta läge gjorde bankens styresmän (BF. samt BD. 1719 o. följ.) till sitt närmaste ögonmärke att på sätt redan skildrats indriva bankens hos kronan och enskilda utestående fordringar i så stor utsträckning och så snabbt, som tidens vanskliga förhållanden tillåto, samt att för framtiden trygga ränteinbetalningen från kronans sida.

[1] Denna framställning i huvudsak efter Borg, *Kronan och Banken under åren 1719—1740.* (Statsvetenskaplig Tidskrift, 1906, s. 181 f.)

En direkt följd härav visade sig, då banken från utgången av år 1721 kunde frigöra sig från 1718 års nödtvungna åtgärd att erlägga alla intressen allenast i kopparmynt och sålunda i och med verkets öppnande under år 1722 åter utbetala dem i de myntsorter, som insättarna ursprungligen placerat i lånebanken.[1] Detta som stod i full överensstämmelse med bankoordningens föreskrift och tydligtvis var av största vikt för återställandet av bankens kredit, vållade likväl betydande svårigheter och extra omkostnader. Vid den rådande förvirringen i myntväsendet gjorde sig gällande den allmängiltiga regeln, att det sämre myntet ur rörelsen bortdriver det bättre. Kopparmyntet, de stämplade plåtarna, blev faktiskt rikets huvudmynt; silver var allt sällsyntare, därför alltmera eftersökt, och betalades med en växande uppgäld eller »lage» mot kopparen.

Bankens skyldighet att betala i den mottagna myntsorten var ännu vanskligare med hänsyn till insatta kapitalers eventuella återbetalande än ifråga om deras förräntande. Av lånebankens skuld vid utgången av år 1719 utgjordes den allra största delen av kapitaler, som insatts i de numera sällsynta myntsorterna dukater, riksdalrar och karoliner; beloppen för de särskilda sorterna voro (tusentalen utjämnade) dukater 45,000; rdr specie 194,000; 2,775,000 d. karoliner. Bankens eget förråd av dessa sorter var samtidigt: dukater 10,500; rdr specie 22,000; 158,000 d. karoliner.

Det kunde sålunda icke vara fråga om någon snar återbetalning av skulden i dess riktiga sorter, å andra sidan var det ett för bankens kredit odrägligt tillstånd att länge vägra insättarna att återfå deras kapitaler. Den utväg, som bankofullmäktige och deputationen tänkte

[1] Bankodeputerade hade »effter noga öfverläggande fastställt och låtet Banque-Commissarierne ved förledet års begynnelse betala de innestående och uplöpande interesserne uti de Sorter, som capitalerne insatte blefvet, hvilket för Specie Sorternes skull, som nu för tiden äre svåre att få och upväxla, väl faller för Banquen kostsamt; men vi hava dock funnet rådeligare, att på det sätt som vår särskilte derom afgifne resolution innehåller, låta det värckställas, än att Banquen längre dermed fördröja skulle och sig således påsamka hvarjehanda Creditorernes efftertal samt vidriga omdöme. Viljandes förmoda, att så länge Banquen, effter Hans Kongl. Maij:ts och Ständernes försäkran, ricktigt niuter de för Cronolånen årligen uplöpande interesserne, denne vår till värckets tienst syfftande författning lärer kunna fullföljas, och det af oss åstundade ändamål, hvaraf vi redan goda prof förspordt, dermed vinnas.» Bankoreglementet d. 30 april 1723, § 9 (BD. 1719 o. följ., akt., II, fol. 1929). — BD:s protokollsutdrag om denna utbetalning är daterat d. 1 februari 1722 samt utfärdat i BD:s och BF:s namn gemensamt (BD. 1719 o. följ., akt., II, fol. 1888). — Jfr ock Helsingius' redogörelse till 1800 års riksdag i *Borgarståndets prot. 1800*, s. 550.

sig, var att genom stora sjötullen, som skulle hos banken insättas i karoliner,[1] indraga så stort förråd av denna myntsort, som behövdes för gäldande av de privata insättarnas fordringar; ifråga om de medel, som insatts för allmänna ändamål, särskilt stiftelser *ad pios usus* (donationer i välgörande syfte av olika slag), hyste man mindre bekymmer, då deras fullständiga återbetalande näppeligen skulle önskas, än mindre krävas. Men samlandet av ett tillräckligt karolinförråd tog lång tid; därunder låg det dyrbara myntet utan ränteavkastning i bankens valv. Följaktligen måste det bliva en huvuduppgift för banken att söka påskynda tidpunkten för betalningen samt att dessförinnan ej genom nya inlåningar öka bankens skuld och ränteutgifter.

Tidens egendomliga myntförhållanden ledde sålunda konsekvent till en strävan, som måste synas skäligen främmande för modern bankpolitik: att avstänga banken för all inlåning.[2] Någon större iver att placera penningar i en institution, vilken redan under en ganska rundlig period måst undandraga sig förpliktelsen att efter uppsägning återbetala insättningarna, kunde visserligen ej gärna förefinnas, men det med den återställda freden snart växande välståndet lät icke önskningar i den vägen saknas. Det gällde framförallt testamentariska dispositioner för välgörande ändamål men ibland också privata anordningar, syftande på längre tid, såsom fideikommisstiftelser. Intetdera slaget tog banken gärna emot, men en del undantag medgåvos.

Det var icke heller för att på något sätt egga allmänheten till ny penningplacering, som banken började så småningom och i mån av växande tillgångar att återbetala insatta kapitaler. Liksom aldrig något allmänt påbud om insättningarnas innehållande utgått, skedde ingen publikation i motsatt riktning, ty en allmän kreditorernas tillströmning kunde man icke utsätta sig för. Men i enstaka fall och på särskilda därom gjorda ansökningar medgåvo bankofullmäktige inlösen av lånebanksattester.[3] På detta sätt bragtes skulden långsamt att sjunka; år 1720 skedde relativt betydande avbetalningar, i allt något mer

[1] Om stora sjötullens klarerande i myntsorter se förordning av d. 18 april 1719, referat hos Modée, anf. arb., I, s. 56. Ingående varor fingo enligt denna förtullas med dukater, specieriksdalrar, karoliner, vissa uppräknade utländska silverdalrar eller med guld och silver in natura; tull för utgående varor åter antingen med karoliner eller med plåtar.

[2] Det behöver ju ej påpekas, att den nutida åtskillnaden mellan centralbank och affärsbanker då var okänd.

[3] Ett typiskt exempel — inlösningen av riksrådet Johan Creutz LB.-attest, förmedlad under största hemlighetsfullhet genom en av BD:s ledamöter — anföres nedan i avd. Exkurser.

än 100,000 d. sm. Under de följande åren var minskningen, som tabellen nedan angiver, mindre fram till år 1725, från vilket de årliga avbetalningarna stiga till rätt avsevärda belopp. Det pågick i detta tempo t. o. m. år 1731, vid vars slut lånebankens skuld var nedbragt, från nära 70 t. g. samma tid 1719, till 53 t. g. Vid denna siffra blev skulden konstant intill årsslutet 1738 (något under 53 t. g.), men med följande år inträda betydande förändringar.

Förändringar i lånebankens skuld och i dess hos enskilda under rubriken »övriga lån» utestående fordran åren 1720—29.

(Ökning under året +, minskning —). I daler sm. samt med jämna tusentalssiffror.[1]

År	Lånebankens skuld	Lånebankens utestående fordran
1720	— 107,000	— 119,000
1721	— 37,000	— 39,000
1722	— 33,000	— 22,000
1723	+ 92,000	— 21,000
1724	— 71,000	+ 3,000
1725	— 196,000	— 19,000
1726	— 152,000	— 167,000
1727	— 249,000	— 53,000
1728	— 136,000	— 43,000
1729	— 177,000	— 79,000

Anm. Lånen på lösörepanter samt de till conto di memoria förda osäkra fordringarna äro icke här medräknade, ej heller — naturligtvis — kronolånen.

Minskningen av lånebankens hos enskilda utestående fordran (från 19 t. g. vid slutet av år 1719 till 13½ t. g. samma tid 1729) stod i ganska nära sammanhang med utbetalningen av de insatta medlen. För att i någon mån lindra sina kreditorers svårigheter, när banken från slutet av år 1709 måst vägra kapitalers uttagande, hade man använt sig av den genom k. resolutionen d. 30 april 1689 medgivna utvägen att belåna insättningsbevisen eller de s. k. lånebanksattesterna.[2] De lån hos banken, som nu infriades, synas till väsentlig del varit av detta slag. Ehuru det blott är fråga om helt blygsamma siffror, är

[1] Detta enligt de i avdelningen Exkurser, Statistiska tabeller åren 1719—1743, meddelade av K. G. Simonsson sammanställda uppgifterna.

Från och med år 1723 ha i tabellerna dukaten beräknats till 6 d. sm. och 1 rdr sp. till 3 d. sm. Med användande av den äldre beräkningsgrunden (resp. 5 och 2½ d.) bliva siffrorna för 1723 — 47,000 samt — 72,000.

[2] Resolutionen se *Förordningar rörande Banko-Verket*, s. 43 f. samt SCHWERIN, anf. arb., s. 51 f. Dess § 7 innehåller bestämmelser om denna utlåningsform, vilken för övrigt före år 1689 hade praktiserats.

likväl den allmänna tendensen tydlig: liksom lånebankens skuld ej bör ökas genom ny inlåning, är också utlåningen så gott som fullständigt avstängd. De inflytande medlen, i den mån de icke behövdes för räntebetalning och enstaka lånebanksattesters inlösen, lades på hög för den avsedda stora skuldlikvidationen. Först som en fjärran framtidsmöjlighet, när denna verkställts samt banken samlat en betydande egen kapitalbehållning, kunde man enligt dessa grundsatser börja tänka på ny utlåning av någon omfattning. Bankens verksamhet skulle därunder vara inskränkt till egentligen blott den av växelbanken utövade: de i denna insatta medlen visade också en ganska regelbunden ökning från 10 t. g. ultimo 1719 till 29 t. g. samma tid 1729.[1]

Det stod emellertid icke i överensstämmelse med skedets allmänna ekonomiska strävanden att låta sig nöja med denna försiktiga bankpolitik. Mycket snart och med växande eftertryck skulle höras röster, som krävde andra grundsatser för bankens verksamhet, särskilt med hänsyn till utlåningen.

YRKANDEN OM VIDGAD UTLÅNING.

DE FRAMSTÄLLNINGAR OM ÅTERUPPTAGANDE I VIDGAT mått av bankens utlåningsrörelse, som snart läto sig höra, hade olika utgångspunkter. Närmast gjorde sig hos den större allmänheten känt ett behov att under den rådande penningbristen, vilken framträdde starkare, ju mera det fredliga arbetet krävde kapitalförsträckning, få tillgång till den lättnad ur ögonblickets förlägenhet, som banklån kunde bereda. Denna synpunkt var den bestämmande för det vid riksdagen 1726—27 framkomna memorial om bankens utlåning, vilket lagman Lilliegren den 15 januari 1727 ingav på riddarhuset, och vilket bankodeputationen den 16 maj s. å. behandlade. Lilliegrens yrkande var vidsträckt nog — att envar lånebehövande skulle mot tillfredsställande säkerhet få låna — men saknade varje annan motivering än hänvisningen till det rådande behovet. Deputationen resolverade också helt kort, att därom »lära Hrr Fullmäktige draga försorg, när tiden kommer, och Banquens tillstånd så blifver».[2] När realiserandet av dessa önskemål så

[1] Se vidare avd. Exkurser, Statistiska tabeller 1719—1743.

[2] »Som mig af en och annan vill berättas at ingen Privat nu för tijden får emot Pant i Riksens Ständers Banco några medell låna, där lijkväll Banquen för den orsak och så inrättat», skriver Lilliegren, och som därav följt, att enskilda i avsaknad av lånemöjlighet måst avyttra lös eller fast egendom kanske till allenast halva dess värde,

fullständigt hänsköts till fullmäktiges bedömande, funno dessa ingen anledning att frångå de grundsatser, som de accepterat för bankens förvaltning. Väl beslöto de år 1729 att avsätta en fond, stor 2 t. g., för belåning av vågfört järn — efter 18 d. km. per skeppund[1] — men denna åtgärd, allt för obetydlig att kunna göra någon verkan, får säkerligen betraktas mest som en försiktighetshandling i syfte att avväpna framtida tadel.

Allvarsammare och med mera bestämt näringspolitisk syftning upptogs spörsmålet om bankens utlåning vid riksdagen 1731. Den ekonomiska politik, vars första märkessten hos oss var produktplakaten av 1724 och 1726, hade nu hunnit sätta märkbara frukter. Just detta år erhöll det stora Ostindiska kompaniet sin första oktroj, ett tydligt tecken, att svenska köpmän nu med all iver sökte göra sig oberoende av utländska mellanhänder. Av våra järnbruk, vilka gåvo den förnämsta exportvaran, hade de uppländska tack vare beviljade frihetsår tämligen hunnit reparera sig efter den ryska förstörelsen 1719 och kunde nu jämte de västmanländska och värmländska, som undgått dylik hemsökelse men i alla fall avsevärt lidit av krigstiden, återupptaga sin skeppning.[2] Den stegrade industriella och kommersiella verksamheten och de förhoppningar, varmed denna hälsades, avspeglades i den allt livligare diskussion över ekonomiska frågor, som framträdde i tidens press. Härvid var det ett stående klagomål, att den svenska näringsfliten hölles till utländska konkurrenters förmån nere genom bristen på inhemskt förlagskapital. Alla längre syftande reformyrkanden hade därför till A och O, att rörelsekapital för industrien måste uppbringas

»altså i anseende at Banquen för det almenna bästa i Rijket är inrättat, borde ingen förvägras at låhna därsammastädes några medell emot Pant på interesse». BD. 1726—27, akt., fol. 607. BD. 1726—27, pr., s. 521.

[1] BF:s riksdagsrelation 1731, § 8, se BD. 1731, akt., fol. 11 f. Nämnda § meddelas nedan i bil. 4.

Det framgår därav, att BF. beviljat några lån till vissa manufakturverk, nämligen sådana »vid hvilckas upprätthållande det allgemena bästa tyckes bero, såsom Riddarhus-Contoiret, till klädesmanufactorietz bedrifvande, Porcellains Societeten, Fahlu Bergslag, samt Rasp- och Spinhuset.» — I riddarhuskontoret hade Thegner år 1723 utsetts till fullmäktig (se *R. A. P.* 1723, II, s. 508).

Beträffande den erbjudna järnbelåningen meddela BF., att densamma icke kommit till någon användning.

[2] Om det svenska järnets ställning på den tidens världsmarknad se Heckscher, *Produktplakatet och dess förutsättningar* (i Historiska studier, tillägnade Harald Hjärne, Upps. 1908), s. 717 f. Beträffande brukens utveckling finnas uppgifter i J. A. Almquists båda arbeten *Uddeholmsverken* (Sthlm 1899) och *Graningeverken* (Sthlm 1909).

inom landet, och förhoppningarna i den vägen knöto sig företrädesvis till det stöd, som Riksens Ständers bank ansågs kunna giva och därför även betraktades skyldig att lämna.[1]

Beträffande bankens förmåga att motsvara dylika förväntningar gjorde sig numera en optimism gällande, nästan lika överdriven som den tidigare pessimismen i fråga om dess soliditet. Allmänheten hörde väl talas om de högst betydliga tillskott, som måste tillflyta banken från stora sjötullen, men hade varken kännedom om vidden av de kronoförsträckningar, vilka härigenom skulle räntas och avbetalas, eller om de ganska betydande avkortningar å kronans skuld, vartill bankstyrelsen undan för undan nödgades samtycka. Under sådana omständigheter räknade publicum ut, att bankens ställning måste vara fullt konsoliderad, varför alltså utlåningen åter borde kunna upptagas. Man ansåg sig äga starkt stöd för denna ljusa uppfattning av läget i det för alla märkbara faktum, att den några år tidigare så allmänna ivern att få innehavda banksedlar inlösta emot kontant mynt, även om detta skulle ske med direkt förlust, givit vika för en ej mindre utpräglad åtrå att i handel och vandel få bruka de bekvämliga sedlarna i stället för det ohanterliga kopparmyntet.[2] Det var tydligt, slöt man, att folk numera gärna och med fullt förtroende hade sina medel i

[1] En annan utväg hade försökts vid riksdagen 1726—27, då ständerna beviljade en särskild skatt under namnet »allmän landshjälp», vilken skulle bilda en till manufakturernas befrämjande avsedd fond, ställd under särskilda ständernas deputerades vård. Denna fond, ursprunget till frihetstidens mycket omtalade och ej minst för banken betydelsefulla manufakturfond, skulle insättas i växelbanken. Härom R. St:s skrivelse den 4 augusti 1727, tr. *S.R.A.*, II, s. 345 f. Jfr ock S. Bergh, *Handels- och manufakturdeputationens uppkomst och sammansättning* (i Historiska studier, festskrift tillägnad C. G. Malmström. Sthlm 1897). — Landshjälpen utgick dels genom en på 5 år beviljad personlig skatt, dels genom 5 % tullförhöjning å alla importvaror, som kunde tillverkas inom riket. Den senare inkomstkällan betecknades efteråt kort och gott som procentmedlen eller centonalen.

[2] Den gynnsamma förändringen i publikens värdesättning av sedlarna framgår av följande med ett års mellanrum hållna överläggningar hos BF.

D. 1 oktober 1729 frågar Thegner »om någon numera tilbiuder sine sedlar att inlösas emot kopparmynt». Det upplystes, att tre särskilda personer gjort sådana framställningar rörande sedlar, vilka tillsammans representerade 1,115 rdr sp., 3,101 rdr kur., 1,201 d. karol. och 923 d. sm., »och resolverades till beviljande af desse begierte inlösningar, samt att Kopparmyntet skulle för hvars och ens af vederbörande räkning insättias uti Vexel Banquen, såsom vanligit är.

Och som Hrr Fullmächtige af Mäklare Attesten giorde sig kunnige, att nu nästan ingen skillnad är, emot Sedlarne och Contant, så fegnade de sig, att hafva kunnat uppbringa Banquens obligationer till deras rätta värde och innehold.» — SP. 1729, s. 246 f.

banken, varför det ej kunde möta några betänkligheter att även med en del av det sålunda anförtrodda kapitalet stödja utlåningsrörelsen, därest bankens egna tillgångar icke skulle räcka till.

Ett typiskt uttryck fingo dessa åskådningar i ridderskapet och adelns vid riksdagen 1731 framförda besvär. Deras § 37 utvecklar framtidsprogrammet sålunda:[1]

Emedan penninge-bristen uti rijket igenom det långliga kriget, myntetz omskiftningar, underballancen i handelen och lånebanquens tillslutande med mera, dageligen tilltager, så at den, som antingen till handelens, bergzbrukens och manufacturernes befrämjande eller annan förnödenhet något emot säker underpant vill upplåna och interesse derföre efter förordningarne betala, fast ingenstädes det nu mera kan ärhålla, hvarmedelst den rörelse, som i ett välbestält regemente undersåtarne emellan bör vara, kommit till större dehlen at stadna; så ehuruvähl de fläste af R. o. A. tillståndet af Banco-värcket intet hafva sig kunnigt, förutan de få, som dervid varit brukade, så förmenes likvähl, at sedan så rijkelige fonder till Banquens förnöijande för giordt förskott till K. Maij:t och cronan, hwilcket hålles före vara ordsaken till Banquens tillslutande, blifvit anslagne, det jemte interesserne ansenligit på capitalet måtte vara betalt; fördenskulld och förutan det Ricksens Ständer för bancovärckets upprätthållande utfäst sig vara vederhäftige, äfvenvähl grundvahlen till Banquens första inrättning hade sitt egenteliga ock sanskylldiga hänseende på Ricksens Ständers fördehl och nytta, hvilcken intet står at ärhållas, så vijda publique och private medel skulle i Banquen ännu längre förqvafde och frucktlöse innehållas; förutan alt detta är och kunnogt, at Banquens creditorer igenom Banquens öppnande, så mycket mindre deras capitaler vilja uttaga som låne-banquens attester äro nu i större värde än deras invärtes valeur är, så at de med avance kunna föryttras och svårligen kunna ärhållas; sedan är och ovedersäijeligit, det minsta dehlen af de penningar, som stå i Baneo tagas uth, och när det skier, så är det till små summor, men capitalier och ansenlige summor blifva der altid ståendes, antingen de då flyttas från den enas räkning till den andras, eller och genom transport- eller cassa-sedlar understödia den allmänna rörelsen; altså och i anseende till alt sådant och det här under beroende allmänna bästas högst angelägne befrämjande, bönfalles underdånigst och på det högsta, det låne-banquen återigen öppnas måtte och likmätigt förra förordningar, så vähl som ock at mot vågsedlar utur städernes vågar på koppar, messing och järn, de nödlidande och beträngde undersåtarne med lån bijspringas samt under armarne gripas ock hielpas måtte.

Det gick ej för sig att avfärda denna i adelns namn gjorda framställning lika lätt som lagman Lilliegrens vid närmast föregående riksdag,

I fullmäktiges protokoll d. 14 oktober 1730 (sålunda ett år senare) heter det:

»Hr Præsidenten Thegner: frågade om ingen hade giort ansökning att få några Länebanco sedlar nu inlöste.

Hr Bold: Nej, det är nu ingen mehra som vill mista sine sedlar, de biuda 1½ procent att få vexla Bancosedlar till sig.

Hr Rådman Aulævill: Jag vet att de hafva budet 2 procent, och vilja ändå betala i Sorten.

Hrr Fullmächtige tyckte det mycket väl vara, att sedlarne kommit uti den Crediten.» — SP. 1730, s. 411.

[1] *R. A. P.*, 1731, s. 621 f. Jfr bil. 5 beträffande utlåningsyrkanden samtidigt.

d. v. s. med hänvisning allenast till den tidpunkt, då bankofullmäktige ansågo sig kunna tillmöteskomma anspråken. Vad fullmäktige i den delen åtgjort, fattades av de låneivriga visserligen som ett tecken, att banken ganska väl kunde motsvara önskningarna, men ock som ett bevis, att de styrandes lust härtill vore mycket ringa. Ett bestämt stöd fingo yrkandena hos kommerskollegium, vars president Daniel Niklas von Höpken ivrigt förordade energiska statsåtgärder till näringarnas befordran: kollegiet tillstyrkte sålunda, att banken nu skulle skrida till belåning av vågfört järn.[1] I bankodeputationen, varest denna riksdag särskilt statssekreteraren Cedercreutz (Tersmeden) och bergsrådet Bergenstjerna synas varit i ganska hög grad mottagliga för brukspatronernas och manufakturisternas synpunkter, röjdes också vid denna besvärspunkts behandling utpräglad sympati för de framställda önskningarna. Vid en konferens med fullmäktige d. 13 april lät deputationen dessa tydligt nog förstå, att det stigande kravet på bankens understödjande verksamhet måste tillfredsställas, och då fullmäktige i en skrivelse (d. 28 april) förklarat sig i grundsats härom ense men inskränkt den möjliga utlåningen till dylik mot vissa lösörepanter (lånebankens attester, guld, silver och järn) samt dessutom framfört en rad av villkor, för att ens denna skulle vara tillrådlig,[2] begärde deputationen (d. 20 maj) kort deras yttrande, när utlåningen kunde börja, på vad villkor den borde ske och om icke till dess befordrande lånebanken borde öppnas för kapitalers insättande mot ränta. Fullmäktige funno nu nödvändigt att svara med ett utförligare memorial (d. 26 maj), vilket utan att i direkta ordalag opponera mot de avsikter, som deputationen tydligen låtit förmärka, sökte att på kraftigaste sätt hävda deras ogörlighet. Summan av detta memorial var, att banken icke ägde någon utlåningsfond, ej heller hade utsikt att få någon av betydenhet, så länge kronan skötte räntebetalningen å sina bankolån på otillfredsställande sätt, samt att ny inlåning måste vara förbunden med beredskap att återbetala de redan i lånebanken mottagna kapitalerna, vartill emellertid varje möjlighet saknades.[3] Bankodeputationen fann sig mot så bestämda förklaringar ej kunna vidtaga någon åtgärd, desto mindre som det nu led starkt mot riksdagens slut, utan nöjde sig att resolvera, att det visserligen ännu vore omöjligt tillmötesgå de i adelsbesvären uttryckta meningarna, men att deputationen likväl vidtagit mått och steg »att ut-

[1] Malmström, anf. arb., II, s. 124.

[2] BF:s skrivelse d. 28 april hos BD. 1731, akt., fol. 609 f.

[3] BF:s memorial av d. 26 maj se BD. 1731, akt., fol. 795 f., här tryckt som bil. 6.

låningar på vist sätt ske skola, när och så snart möjeligheten tilsäger, på det de nödlidande och anlitande derigenom kunna understödde bliva».[1]

För dessa utlovade mått och steg har man att vända sig till det av deputationen fastställda nya bankoreglementet.[2] Det visar sig där, att denna utlåning, vilken angives såsom en återgång till förhållandena före 1709 samt syftande att skänka verket en skälig vinst av dess medel och att tillika motarbeta det ocker privatkapitalister kunnat driva, skulle inskränka sig till belåning av guld, silver, tenn, koppar och bankens egna obligationer (lånebanksattester). Något allmänt öppnande för lånesökande vågade man sig på de av bankofullmäktige andragna grunder icke på. Väl betonades, att det för riket i gemen och bergslagen i synnerhet vore högst förmånligt, om järnbelåning kunde ske, men detta måste skjutas på framtiden, då medlen nu icke räckte till. Dels av samma anledning, dels och ej minst på grund av bitter erfarenhet av de förluster, fastighetsbelåningen ådragit banken, funno deputerade sig icke heller kunna tillråda dennas återupptagande, åtminstone icke denna gång. Utförandet hänsköts för övrigt helt till bankofullmäktiges »vanliga försiktighet och noga omhugnad, att förfara, som de see och finna Banquens tillstånd, nytta och säkerhet medgifva».

Det blev sålunda, helt och hållet efter fullmäktiges önskningar, allenast utlåning på lösörepanter av värdefulla metaller samt på lånebanksattester. Denna verksamhet, som till någon mindre del tog sin början redan 1731 men egentligen från bankens öppnande år 1732, nådde genast en viss omfattning — intill slutet av år 1733 beräknades dess omfattning till $4^1/_2$ t. g.[3] — men det var i alla fall icke en utlåning av detta slag, som främst hade begärts.

[1] Protokollsextrakt d. 2 juni, se BD. 1731, akt., fol. 802. — Under BD:s överläggning d. 2 juni betonade särskilt Fersen starkt, att argumenten i BF:s memorial av d. 26 maj voro »övermåttan goda». Av den då förda överläggningen framgick, att BD. i huvudsaklig överensstämmelse med BF:s mening ville låta belåna sådana panter, som lätt kunde förvandlas i penningar, sålunda guld, silver, koppar och tenn (dessa båda sista framför allt för fattigt folks skull), även lånebanksattester, däremot icke järn, ej heller fastigheter. Utlåningen borde bekantgöras under hand men icke publiceras, då sådant otvivelaktigt skulle medföra anstormning av bankens kreditorer.

[2] Detta, som är daterat d. 15 juni 1731, finnes BD. 1731, akt., fol. 1036 f. De anförda bestämmelserna återfinnas i reglementets § 6.

[3] Enligt uppgift i § 6 av BF:s riksdagsrelation 1734 — se BD. 1734, akt., I, fol. 23 f. Om utlåningens bekantgörande heter där: »— — tog doch öpningen till utlåningar sin rätta början år 1732, sedan Banquen med föregången notification såväl uti avisorne, som uppå Banco porten allmänneligen derom låtit kundgiöra, enkannerligen för de främmandes skuld, och deras som i landsorterne stadde voro».

FÖRSLAGEN OM LÅN PÅ VÅGFÖRT JÄRN. 1735 ÅRS FÖRORDNING OM UTLÅNING.

DEN UPPFATTNING I FRÅGA OM UTLÅNINGEN, SOM BANKens egna myndigheter och speciellt fullmäktige utvecklat under riksdagen 1731, skulle de med ökad skärpa förfäkta, när de närmast följande åren bragte städse förnyade planer på bankens understödsverksamhet. Ett yrkande om lån på tillverkat järn, som ett antal brukspatroner framfört till K. M:t år 1733, mötte vid gemensamt sammanträde av rikets kollegier, statskontoret och bankofullmäktige en mycket energisk kritik från de sistnämndas sida:[1] det funnes ingen möjlighet för banken att tillmötesgå dylika önskningar, ty dels saknades disponibla medel, allrahelst sedan kopparräntan i samband med myntkontraktets uppsägning gått ifrån banken, och dels kunde dylika panter ej alls motsvara de säkerhetskrav, som bankoordningen uppställde.[2] Men även om ej dessa skäl förelegat, heter det vidare, torde brukspatronerna själva hava ytterst ringa uträkning av en belåning, vilken icke kunde utsträckas utöver det år 1729 angivna totalbeloppet av 2 t. g. eller beviljas till högre belopp än 18 d. km. per skeppund; någon verklig hjälp mot den överklagade svårigheten, att järnet till utlänningarnas fromma och landets ogagn måste säljas i otid och till vanpris, vore för visso icke att vänta genom den ytterst ringa försträckning, som banken kunde giva, och tydligen — anmärkte bankofullmäktige — insågo brukspatronerna detta själva, efter allenast ett fåtal av dem underskrivit framställningen till K. M:t.[3]

Väl förföll detta förslag, men bankofullmäktiges förhoppning att genom sin kritik och speciellt sitt påvisande av de yrkade åtgärdernas otillräcklighet hava givit planerna ett grundskott besveks alldeles. På riksdagen 1734 mötte från de mest olika håll framställningar om eftertryckliga åtgärder att upphjälpa näringarna och förbättra den ogunstiga handelsbalansen. Kungl. Maj:t berörde detta i sin sekreta proposition, enskilda riksdagsmän genom sina memorialer, och adelns besvär ägnade däråt mycken uppmärksamhet. De olika framställningarna hade

[1] BF. sammanfattade skriftligen sina vid denna överläggning, d. 20 juni 1733, anförda argument och lämnade dem till övriga konferensdeltagare. Avskrift härav, bilagd deras riksdagsrelation 1734, finnes BD. 1734, akt., fol. 104 f.

[2] Järn kunde nämligen icke, betonades det, såsom andra lösörepanter läggas direkt under bankens »eget lås och nyckel».

[3] Det påpekades bl. a. av BF., att allenast den bergslag, som skeppade åt Stockholm, plägade årligen utsända omkr. 150,000 skeppund, över ej under.

delvis skiljaktiga yrkanden men samlades ganska endräktigt kring kravet, att banken skulle öppnas för en vidsträcktare utlåning, särskilt bergslagen till fromma, samt också börja mottaga publika kassors och enskildas medel mot räntegottgörelse.[1] I bankodeputationen sutto denna riksdag särskilt tvenne ledamöter, som voro ganska väl kvalificerade att förstå anspråken på bankens kraftigare mellankomst: kammarherre Erland Broman, konung Fredriks bekante gunstling, som alltid låg i vittomfattande bruks- och egendomsaffärer samt därunder i djärvaste utsträckning anlitade sin kredit, och Göteborgsköpmannen samt brukspatronen Hans Olovsson Ström, en av landets största affärsmän, som inom kort skulle göra en särdeles uppseendeväckande konkurs. Också funno bankofullmäktige sig manade att, när dessa olika förslag kommunicerats dem, i en ny vidlyftigare skrift taga till orda för att försvara sina tillämpade grundsatser.

I denna skrift, daterad d. 25 september 1734,[2] betonade fullmäktige främst, att lånebanken saknade utlåningsfond, och att växelbankens medel enligt bankoordningen av år 1668 § 4 vore »ett depositum i Banquens cassor, som ofelbart och utan någon exception uti detta allmänna förvaringsrummet och Custodia Publica kan av ägaren commenderas efter dess eget goda nöje och behag, och, som 1 § i Banqueordningen förmår, såsom hade han samma penningar uti sitt eget hus, contoir och låda». Allt detta hade riksens ständer gemensamt garanterat, vadan det nu icke kunde rubbas. Det kunde också tänkas, fortsätta fullmäktige, »att som här är en qvantité plåtar i Banquens cassor, så skulle Creditorerne för samma mynts ovighets skull helst låta dem blifva i Banquen, och kunde således i anseende till dess Credit, sedlar roulera

[1] Sekreta propositionen har jag ej haft tillfälle att taga del av; det hänvisas emellertid till den i BF:s nedan citerade skrivelse av d. 25 september. — Av enskildas framställningar märkas särskilt frih. Klas Rålambs båda memorial om tillsättande av en sekret handelsdeputation till övervägande, »huru vår aldeles nederliggande järnhandel fuller intet genom något Järn-Contoir eller sådant, som har smak af monopolium, men genom andra vägar och medel må ophielpas; huru vår siöfart och handel under det at andre mackter sysselsätta sig med krig och krigzrustningar må kunna utvidgas; huru våra fabriquer nu under de andra mackters troubler måge kunna befrämjas och bringas till stadga samt fram bättre med vinst exporteras». Se *R. A. P.*, 1734, s. 575 och 579. — I adelns besvär, daterade d. 12 juli 1734, yrkade § 16 bankolån till 6 % ränta på ogravérade bruk och brukseffekter. *R. A. P.*, 1734, s. 607. — Från bergsdeputationen kom förslag, att banken skulle mottaga depositioner till 4 % årlig ränta samt utlåna till 5 % (cit. hos SJOSTRAND, anf. arb., s. 28). — Jfr beträffande de näringspolitiska kraven i allmänhet MALMSTRÖM, anf. arb., II, s. 215 f.

[2] BD. 1734, akt., fol. 799 f.

folket emellan, utan att någon särdeles brist skulle deraf blifva i cassorne; men som föruthan hvad åfvan förmält är, hvar och en vill och bör niuta en obehindrad tillgång och disposition om sitt, Crediten är ganska öm och obeständig, som af det minsta vidriga kan lida meen och ruineras: Så har man orsak att frukta, det Banquens reputation, genom sådanne utlåningar, skulle stötas, i synnerhet som folket ej kunde hållas i den tankan, att sådant skedde af länebanquemedlen, utan skulle ryktet straxt utbredas, att det vore af vexellbanco Creditorernes penningar, hvarigenom hvar och en skulle vilja giöra sig försäkrad om sitt, och således söka genom sin avances tidiga uttagande, att förekomma en af honom befarad mistning, hvilket der någon fruktan för krig upkommo, så mycket starkare ingress hos folket förorsaka och vinna skulle». Efter att sålunda hava avvisat utlåningskraven vände fullmäktige sin kritik mot förslaget om ny inlåning, vilket ju skulle innebära ett bestämt avsteg från det dittills med framgång fullföljda strävandet att säkerställa bankoverket genom att minska dess räntebärande skuld. Nu vore »värket likasom utur en faselig storm bragt i lugnet, hvarvid det med Guds hielp kan hållas uprätt och till Rikets stora förmån conserveras; skulle man nu åter begifva sig ut på djupet samt igenom flere penningars emottagande, uppå hopp, att kunna dem emot interesse utsätta, Banquen än vidare exponera, så blefvo det visst, att Banquen måste betala fulla interesset ifrån insättningsdagen, men deremot ovisst, hvad och huru mycket man med säkerhet kunde utlåna». Trots all vid utlåningen brukad försiktighet skulle man ock svårligen kunna undgå förluster på densamma. För övrigt, om insättningar i länebanken mottogos, måste också uttagsrätt medgivas, men därav skulle följa den från tidigare ofärdsår välbekanta vanskligheten, att vid krigshot eller andra oroande rykten kreditorerna strömmade till och igenfordrade sina medel. Till sist upprepade fullmäktige sina erinringar, att bankoordningen icke kände till lån å bruksanläggningar, och att utlåningen på järn vore alltför osäker.

Bankodeputationen var icke böjd att vare sig acceptera dessa invändningar eller att överhuvud tillmäta fullmäktiges åsikter någon större betydelse. I en särskild utlåningsfråga, där bankstyrelsen under hänvisning till de gällande statuterna gjort svårigheter — det gällde ett av Segelduksmanufakturiet å mindre Barnhusgården i Stockholm begärt lån — tog deputationen själv avgörandet och förständigade fullmäktige, att de »i görligaste måtto hade att tillsee, huru Interessenterne — — — måge med det begärte lån af 8,000 d. sm. emot till-

förlåtelig säkerhet för Banquen kunna accomoderas», samt fastställde slutligen lånevillkoren.[1] Liksom deputationen i detta fall gav anvisning till en speciell utvidgning av låneverksamheten, vilken sedermera genom 1739 års förordning skulle formligen legitimeras, fann den, att fullmäktiges invändningar mot järnlånen icke kunde vara bestämmande. Den kontanta, i 1733 års generalförslag till 168,000 d. sm. skattade behållningen i lånebanken bildade enligt dess mening en tillräcklig fond för att giva lån å järn och fast egendom, och genom sådan utlåning skulle banken på det bästa sättet bliva i stånd att betala sin skuld. De närmare grunder för denna utlåning, som deputationen i skrivelse till sekreta utskottet utvecklade, biföllos av detta samt anmäldes i rätt allmänna ordalag för ståndén,[2] varefter en k. förordning i ämnet utkom d. 18 februari 1735.[3]

Denna förordning angives i rubriken gälla bankens »öpnande til at göra Lån på fast egendom och jern». I själva verket omtalas lånen å fast egendom allenast i ingressen, varjämte § 1 ger en skärpt föreskrift om bankens säkerhet vid dylika lån,[4] vadan förordningen så gott som

[1] BD:s protokollsextrakt d. 29 okt. 1734 (BD. 1734, akt., fol. 554 f.). — BK. hade i detta fall först förklarat, att bankoordningen ej kände till lån å det slags pant (tillverkad segelduk), som nu erbjöds, och denna förklaring sändes av BF. vidare till BD. Deputationen gav då det ovan anförda förständigandet, varpå BF. i skrivelse d. 25 okt. (ibm. fol. 555) svarade: De sökande erbjöde såsom pant 500 st. segelduk att nedläggas i bankens förvar samt ville dessutom till säkerhet förskriva hela verket med materialier och effekter, personligen cavera en för alla och alla för en, varjämte tvenne, som ägde hus i Stockholm, erbjöde att låta inteckna dessa; allt detta vore visserligen säkerhet nog för banken, men det kvarstode, att lånet strede mot bankoordningen. BD. resolverade nu, att lånet skulle givas, samt att erbjudandet om inteckning i de två intressenternas hus icke behövde tagas i anspråk. — Segelduksmanufakturiet gjorde senare vid samma riksdag framställning, att dessa 500 st. segelduk skulle inköpas »till publici behof». Jfr *R. A. P.*, 1734, II, s. 489.

[2] SJÖSTRAND, anf. arb., s. 28 f. — Enligt *R. A. P.*, 1734, II, s. 444, (d. 12 december 1734) skedde till ståndén ett tillkännagivande, »at Secrete Utskottet funnit medel och utvägar till Banquens öpnande at giöra låhn såväl på fast egendom som jern, blifvandes och Riksens Ständers Banco-Fullmäcktige frihet lämnat at emot interesse antaga penningar, enär Banquen sådane penningar behöfver. R. o. A. biföllo hvad Secrete Utskottet i så måtto föranstaltat».

[3] Förordningen tryckt i *Förordningar rörande Banco-Verket*, s. 107 f. Referat hos SCHWERIN, anf. arb., s. 97 f.

[4] Enligt § 1 skulle BK. vara pliktiga noga tillse, att lån ej lämnades längre obetalt, än att panten motsvarade lånekapitalet jämte den upplupna räntan. Felades häremot, skulle BK. men ej kautionisten vara ansvariga för det belopp, varmed den hopade skulden överstege pantens värde. Kautionsskriften skulle formuleras i överensstämmelse härmed.

uteslutande sysslar med den nu genomförda nyheten, järnbelåningen. Järn, stående i Stockholms, andra stapelstäders eller uppstäders vågar — däremot ej det järn, som låge vid lastageplatser, vid hamnarna och bruken eller annorstädes — finge belånas till tre fjärdedelar av värdet samt på ett halvårs tid, vilken tid sedermera kunde prolongeras.[1] Värdesättningen skulle i Stockholm ske, »efter som det här uti Vågen emellan köpare och säljare eller efter Mäklares attest går och gäller den tid då lånet giöres», men annorstädes efter borgmästares och råds attest om ortens järnpris (»tagandes häldre det lägre än det högsta»). I den vid låneansökningen företedda vågsedeln måste järnet »vara infört så till sin sort antingen det är Öregrunds, Bergslags, fint, groft Champloun Voyage, medeljern eller hvad namn det hafva kan, såsom ock med des rätta märke och stämpel, samt vigt och stångetal». Dessutom skulle borgmästare och råd försäkra, att järnpanten »skal oförryckt hållas Banken tilhanda — —. Til den ändan böra de ock hvarje månad deras berättelse til Banken insända». Brytande eller rubbning av panten finge ej ske, förrän hela lånet vore fullt betalt, banken dock obetaget att med låntagaren överenskomma om någon dels uttagande.[2] Vid förfallodagen ägde banken rätt försälja panten på sätt, den funne lämpligast, samt göra sig ersatt för lån, intresse och expenser, varemot eventuellt överskott skulle lämnas till pantägaren. — Om intressets storlek nämnes intet, det skulle tydligen liksom vid alla förekommande utlåningsformer utgå med 6 %. Däremot angavs uttryckligen, att dessa lån endast »nu til försök til nästa Riksdag tillåtes».

1735 års förordning var principiellt betydelsefull såsom signal för nya grundsatser om bankens användande; hurusom den emellertid fick mindre praktisk betydelse, än man åsyftat, och därigenom gav uppslaget till mera genomgripande beslut vid närmast följande riksdag, skall nedan vidare utvecklas. Här må blott påpekas de upplysningar, som de tabellariska sammanställningarna om banken under åren 1719—43[3] giva om utlåningens förändringar från och med år 1730. Vid slutet av 1729 var den under titeln »Övriga lån» sammanförda utlåningen i runt tal 13½ t. g. (1,345,000 d. sm.). Efter att år 1730

[1] BF. hade, om nu överhuvud något järn skulle få belånas, velat inskränka detta till det i Stockholm vågförda samt till två tredjedelar av värdet. SCHWERIN, anf. arb., s. 468.

[2] Brytandet finge dock ej ske utan bankens formligen givna tillåtelse, vilken skulle uppvisas i Stockholm för vågbetjäningen, i andra städer för borgmästare och råd.

[3] Efter uppgifterna i avd. Exkurser, Statistiska tabeller åren 1719—1743.

blott hava ökats med 2,000 d. sm. steg den de följande åren tämligen raskt sålunda:

1731	+	254,000	d. sm.
1732	+	243,000	» »
1733	—	94,000	» »
1734	+	352,000	» »
1735	+	135,000	» »
1736	+	51,000	» »
1737	+	113,000	» »
1738	+	1,532,000	» »

En blick tillbaka på siffrorna från 1720-talet (ovan s. 98) visar, att den egentliga övergången från de utestående lånens successiva minskning till ny utlåning ägt rum med år 1731, och att 1735 års förordning hade ytterst ringa praktisk verkan, tills det storpolitiska året 1738 medförde vidsträckta förändringar.

II

RIKSDAGEN 1738—39 OCH BANKEN

UTLÅNINGSFRÅGAN VID BÖRJAN AV RIKSDAGEN 1738—39.

HURU PRINCIPEN, ATT BANKEN SKULLE öppnas för utlåningar särskilt till näringslivets understöd, sålunda erkänts både genom bankdeputationens år 1731 gjorda reglemente och genom k. förordningen av den 18 februari 1735, hade den härav väntade effekten icke egentligen visat sig. Den största nyheten, belåningen av vågfört järn, hade dels endast försöksvis tillåtits, dels också kringgärdats med säkerhetsbestämmelser, vilka måste avsevärt begränsa verkställigheten. Men framförallt: tillämpningen låg i bankofullmäktiges händer och bland dem var Thegner fast besluten att fullfölja den försiktiga hushållning med bankens tillgångar, varigenom verket lyckats repa sig ur nödläget vid den stora ofredens slut. Avbetalningen av lånebankens skuld var därför huvudsaken, och förrän denna skett samt en avsevärd behållen fond för utlåningen skapats, ställde sig Thegner alltjämt avvisande mot de framförda pretentionerna. Härav får utlåningsfrågans behandling vid riksdagen 1738—39 sin förklaring.

Riksdagen 1738—39 har sin allmänna historiska betydelse genom hattpartiets seger över Arvid Horn. Denna seger visade sig framförallt genom personskiftet inom riksrådet, då Horn förmåddes att till synes frivilligt avgå, hans främsta medhjälpare (riksråden Bonde, Bjelke, Barck, Creutz och Hård) licentierades[1] och de lediga rådsplatserna

[1] D. v. s förklarades tjänstefria utan att formligen avskedas från ämbetet. Såsom fortfarande riksråd voro de sålunda uteslutna från riddarhusets förhandlingar, vilket just syntes det segrande partiet önskvärt.

fylldes av hattar. Det var en fullständig politisk systemförändring, märkbar på snart sagt alla områden av statsverksamheten. I längden fick den sin mest djupgående betydelse därigenom, att ständernas obegränsade suveränitet praktiskt och utan alla inskränkningar erkändes.

Det stod i full överensstämmelse härmed, att en ny tid nu också inbröt beträffande bankens användande. Bland de olika element, varav oppositionen mot Horns regemente sammanvävts, hade det näringspolitiska ingalunda varit det minst betydande. Kravet på eftertryckligt och konsekvent ingripande från statsmakternas sida till befrämjande av industriens och handelns uppsving hade, som framställningen här förut visat, med stigande styrka framförts under riksdagarna alltifrån 1730-talets början. Betraktade man det som väsentligen den gamla riksrådskretsens fel, att rikets allmänna politik icke tillräckligt påverkats av sådana önskningar, så måste det, vad banken och bankpolitiken angick, i synnerhet räknas den dittillsvarande bankledningen till last, att utvecklingen icke motsvarat tidigare ständers intentioner.

Mötet mellan den av Thegner representerade bankledningen och den bankodeputation, vilken sekreta utskottet denna riksdag tillsatte, samlar de motsatta meningarna liksom i en enda punkt. Thegner, den karolinske ämbetsmannen och själv industriellt verksam, var på intet vis främmande för tanken på ett statsingripande till näringslivets höjande, men erfarenheten synes ha varnat honom för att överskatta de gagneliga följderna härav för näringarna, och säkert bjöd det hans byråkratiska instinkter emot att för mycket engagera det allmänna i enskilda företag. Det är knappast för djärvt att säga, att han ville inom det honom anförtrodda bankverket göra en liknande ordnande och konsoliderande gärning, som hans fader reduktionsmannen varit med om att genomföra i kronans medelförvaltning. Sedan detta lyckats, inom de linjer han utstakat för sig, skulle han säkert icke varit oresonlig motståndare till en bankens understödande verksamhet mot näringslivet, dock alltid under försiktigt fasthållande, att verkets säkerhet icke finge äventyras. Mot honom stodo nu inom bankodeputationen så ivriga förfäktare av den nya tidens yrkanden som lagmannen Wennerstedt, underståthållaren von Drake samt köpmännen Plomgren och Kierman. De båda sista lågo djupt inne i de många nya vidsträckta kommersiella företagen och ägde därför mycken direkt anledning att räkna på bankens mellankomst för deras stödjande. Knappast mindre intresserad var Wennerstedt, vilken som ägare till Skogaholms bruk hade mycket att hoppas av de motsedda lättnaderna för järnhanteringen. Drake däremot synes stått

jämförelsevis fri från sådana personliga motiv: han var den typiske hattämbetsmannen, besjälad av brinnande nitälskan för den allmänna ekonomiens förbättring, samt utvecklade i det syftet en intensiv verksamhet som president i kommerskollegium (efter Höpken) och fullmäktig i manufakturkontoret. Gentemot den gamla ledningens tilläventyrs något långt drivna försiktighet framträder skarpt de nya männens optimistiska djärvhet, vilken ej vill lyssna till några farhågor samt med en egendomlig blandning av trosviss övertygelse och rätt självisk beräkning slår in på oprövade banor.

Mellan dessa skilda åskådningar var skarp strid oundviklig. Den debatt, som vid början av deputationens arbeten uppstod rörande sekretessens omfattning och innebörd[1] var betecknande nog för den härskande nya riktningen: man motsåg tydligen klent understöd eller rent av motstånd från bankofullmäktiges sida, när det gällde att göra banken mera »fruktbar» för näringslivet, och därest det då skulle liksom vid tidigare riksdagar visa sig, att deputationen icke dristade tillräckligt bortse från fullmäktiges förvärvade praktiska auktoritet, vore det önskvärt att kunna vädja till sekreta utskottets myndiga och med all sannolikhet fullt pålitliga plenarförsamling. I praktiken blev detta emellertid icke behövligt, då deputationen visade sig genomgående ganska lydigt följa de nämnda fyra herrarnas meningar.[2]

BANKODEPUTATIONEN UPPTAGER FRÅGAN OM UTLÅNINGARNAS FACILITERANDE

SAMTIDIGT SOM BANKODEPUTATIONEN PÅ SEDVANLIGT sätt genom sina förberedande mindre utskott skred till densamma åliggande undersökningar av bankens, myntets och ständernas kontors ställning, upptog den också genast från början överläggningar om tidens stora bankpolitiska problem, åtgärder för »utlåningarnas faciliterande». Den 13 juni resolverades sålunda på förslag av Kierman, att

[1] Jfr ovan sid. 28 f.

[2] Det är betecknande, att just Wennerstedt, som förut så ivrigt påyrkat rätten att bringa ärenden från BD. till S.U., snart krävde försiktighetsmått i motsatt riktning. Den 5 augusti 1738 yrkade han (i samband med överläggningen, huru skulle förfaras med Dylanders falska bankattester), att vad BD. enhälligt beslutat i mål, som från deputationen gingo till S.U., det finge ej sedermera någon vid beslutets fattande frånvarande medlem motsäga inför S.U., därest han ej i förväg ingivit sin avvikande mening skriftligen. Något beslut härom fattades dock ej. — BD. 1738—39, pr., s. 357 f.

en undersökning skulle verkställas, huruvida icke kapitaler *ad pios usus* kunde lämpligen separeras från »privatorum capitaler»:[1] därest lånebanken begynte återbetala de insatta medlen, kunde likväl de förra ständigt kvarstå — att härmed syftades på en lämplig utlåningsfond, utsades icke men var genomskinligt. Ett par dagar senare ryckte man huvudfrågan närmare inpå livet.

Den 17 juni beslöt deputationen på förslag av v. Düring att skriva till bankofullmäktige med begäran om upplysning och förslag, huru bankoverket, som numera märkeligen förkovrat sig, »må kunna göras för riket i gemen och hvar Inwohnare i synnerhet ännu nyttigare, än det är».[2] Fullmäktiges svar, som upplästes hos deputationen den 27 juni, var helt kort: fullmäktige framhöllo, att banken såväl under de svåra krigsåren som sedermera under freden sig märkeligen förkovrat egentligen därigenom, att de väl övervägda bankoordningarna blivit noga efterlevda, varför de också måste »samma högst nyttiga förordningars oföränderliga vidmakthållande och effterlefnad för det bästa och påliteligaste medel anse, til verkets beständiga välgång och förkofring».[3] Det var tydligt, att fullmäktige mer än väl hade reda på de planer och förhoppningar, som nu byggdes på bankens understöd åt näringslivet, och därför ifrån början ville så bestämt som möjligt avvisa alla försök, vilka syftade till avsteg från dittills följda regler för verkets skötsel.

I bankodeputationen mottogs naturligt nog fullmäktiges svar med allt annat än belåtenhet. Deputerade funno detta icke vara något svar »utan fast mera en otidig påminnelse om Bancoordningarnas vidmakthållande och efterlefnad, hvarmed Herrar Fullmäktige — — — så mycket mera kunnat innehålla, som Herrar Deputerade — — — icke gifvit den ringaste anledning dertil». Fullmäktige, säges det i protokollet, hade »bordt eftersinna, at annat är sätja förordningarna å sido, och annat, at lämpa dem effter verkets tilstånd och tidernes omständigheter, så at riket deraf en större fördel må kunna tilflyta». Deputerade beslutade för sin del, att eftersom de av detta svar att döma icke kunde vänta några förslag till rikets gagn av fullmäktiges sida, så skulle de

[1] BD. 1738—39, pr., s. 42 f.

[2] BD. 1738—99, pr., s. 55.

[3] BD. 1738—39, pr., s. 61 f. — BF. hade den 20 juni remitterat frågan till BK., vilkas svar förelåg vid BF:s sammanträde den 21 juni. Därvid yttrade sig BK. i huvudsak så, att den enda utvidgning av bankens låneverksamhet, som kunde anbefallas, vore, om »på silfverpant skulle något mer kunna utlånas än hittills skedt». BF. funno emellertid, att kommissarierna »i detta Memorial gått i en mindre nödig detail», varpå de gåvo sitt svar den refererade lydelsen. SP. 1738, s. 176 och 184 f.

själva vara betänkta på medel och utvägar, vilka de längre fram ville kommunicera med fullmäktige.

Denna första början var sålunda icke särdeles lovande för samarbetet mellan bankstyrelsen och dennas närmaste principaler. Detta försämrades yttermera, då fullmäktige icke voro tillräckligt undfallande för mäktiga politiska krafters önskningar i befordringsfrågor inom banken. För att sätta sig i vederbörlig respekt tog nu deputationen hand om alla slags ärenden, särskilt personsakerna, och ingrep oupphörligen i verkets dagliga skötsel. De nedslående upptäckterna samtidigt av Malmborgs kassabrist samt Hyphoffs och Dylanders oredligheter gåvo nog i sin mån deputationen ett slags moraliskt övertag över den bankstyrelse, under vars ledning dylika oriktigheter kunnat florera.[1]

Ett tillfälle att indirekt upptaga frågan om bankens utlåning fick den nitiske ivraren lagman Wennerstedt just i samband med den Dylanderska saken. Han uppläste då (den 17 juli) i deputationen ett projekt rörande bättre kontroll över bankens kassor, vari han även tog sig anledning att något röra vid »verkets administration en general», uppvisande, att vinsten av rörelsen vore orimligt liten, vadan allvarliga åtgärder borde vidtagas för dess höjande.[2] För dagen dröjde man ej

[1] Om dessa oredligheter se nedan under avd. Exkurser, III. — I kinkiga fall ansåg emellertid BD. säkrast att låta BF. taga sin del av ansvaret. Sålunda diskuterade BD. d. 6 och 7 juli 1738 mycket utförligt, huruvida de av Dylander utgivna falska bankattesterna skulle av banken inlösas eller ej, men slutade med »att lemna detta til Hrr Fullmäktiges närmare eftersinnande». BD 1738—39, pr., s. 136.

[2] BD. 1738—39, pr., s. 210 f. Det anmärktes genast av Celsing, att Wennerstedt för att komma till sitt resultat om en av BF. och BK. förvärvad bankovinst om allenast vid pass 2,000 d. sm. årligen utelämnat hela vinsten på kronolånen. Därtill svarade Wennerstedt, »at som hvarken Hrr fullmäktige eller commissarierne hafva något besvär med cronolånen, så kan man icke tilskrifva deras industrie eller sorgfällighet, hvad Banquen på bemälte lån prospererar, utan hade deras skyldighet varit, at deruppå speculera och arbeta, at Banquen genom private utlåningar, måtte kunna vinna något mera, hvartil man hade hafft nogsam tilgång och råd, derest man velat betjena sig af Banquens credit; i dess ställs man, til undvikande af det besvär och ansvar, som utlåningar til privatos med sig hafva, låtit dervid bero, at verket hafft sin soutien och någon liten anvance af cronolånsinteresserne, och således mera aktat sin egen beqvämlighet och ro, än undersåtarnes svåra känning och rikets vanmäktighet af de ständigt continuerande dryga Cronolånsinteressernes erläggande, at förtiga den märkeliga nytta, som skaffas landet, om penningarne, genom private utlåningar, kommit att starkare roulera i landet. Ty att säja, det Banquen til sådan rörelse icke hafft någon fond, det är aldeles orimligit, när man af Balancen öfver Banquens contante behållning finner Banquens zedlar löpa ute i landet til så många millioner. Och hvartil skal Banquen och dess Credit tjena, som icke at göra sådan nytta deraf»?

vid detta ämne; men när protokollet justerades den 20 juli, upptogs en mera ingående diskussion, närmast huruvida växelbankens tillgångar kunde tagas i anspråk för utlåningen.

BRUKSÄGARNES MEMORIAL I UTLÅNINGSFRÅGAN.

SNART FORMLIGEN REGNADE DET FÖRSLAG OCH YRkanden, huru banken bäst skulle tillgodogöras för näringspolitiska syften. Somliga av dessa voro av så fantastisk art och byggde på så överdrivna föreställningar om bankens hopade rikedomar, att de utan vidare måste avvisas.[1] Det viktigaste materialet för bankodeputationens överläggningar i detta ämne gavo dels borgerskapets framförda besvär »angående den ringa nytta, som Publicum hafver af Banquen, och besynnerligen at här tages ut för drygt interesse, samt at döde capitaler på capitaler uti Banquen skola samkas», dels ett av frih. Adolf Gyllenpistol å samtliga bruksägares vägnar till ridderskapet och adeln ingivet memorial om bergslagens understödjande genom lättad utlåning från banken. Bägge dessa framställningar anmäldes i deputationen den 24 juli[2] samt remitterades till fullmäktige. Något senare gjorde deputationens bokhålleriutskott en hemställan, att något större kvantum järn borde belånas, än vad 1735 års förordning tillät; detta liksom en del ansökningar av enskilda om lån eller om tillstånd att insätta medel i lånebanken beslöt deputationen att handlägga på en gång och i sammanhang med det stora spörsmålet om utlåningars facilitering. Då bankofullmäktige icke blevo så snabbt färdiga med sitt utlåtande, som hade önskats, beslöt deputationen utan att avvakta detta

[1] Detta gäller särskilt revisor Johan Breants insända memorial »huru och på hvad sätt riket och undersåtarne utaf Banquens credit såsom den rätta *lapidi philosophorum* eller guldtincturen måtte kunna hafva otroliga förmåner, särdeles därigenom att alla liquide låningfordringar och ständernes försäkringssedlar sattes uti samma värde och credit som Länebancoattester». När memorialet den 24 juli föredragits, förklarade BD. detta vila på helt falska föreställningar om bankens förmögenhet; dock betonade Kierman, att däri funnes åtskilligt av vikt, närmast beträffande Riksens Ständers kontor. BD. 1738—39, pr., s. 297 f. — Däremot rönte de »välmente systematiske tanckar» till avhjälpande av statsverkets och rikets beträngda tillstånd, som aktuarien i banken Nils Eldh den 3 augusti efter vunnet företräde inför BD. uppläste, mera erkännande. BD. 1738—39, pr., s. 347. — Breants och Eldhs skrifter förvaras bland akterna till BD. 1738—39, den förres i band I fol. 685 f., den senares II fol. 1432 f. Jfr nedan bil. 7.

[2] BD. 1738—39, pr., s. 300 f.

tillsätta ett särskilt mindre utskott för frågans grundliga beredning: i detta mindre utskott — det torde lämpligen betecknas som låneutskottet — fingo de nya grundsatsernas förklarade anhängare Wennerstedt, von Drake, Plomgren och Kierman plats, vadan resultatets huvudriktning var på förhand tryggad.[1]

Det av Gyllenpistol ingivna memorialet hade till väsentlig del karaktären av en mot bankofullmäktiges skrivelse den 25 september 1734 (jfr ovan s. 106) riktad vederläggning.[2] Dess positiva yrkanden voro, att banken skulle giva lån på ograverade bruksegendomar till tre fjärdedelar av värdet samt mot 4 1/2 % årlig ränta, och att vågfört stångjärn skulle belånas till 36—38 d. km. per skₒ och mot 3 % ränta. Nödtorftig lånefond härför funnes, om banken utgåve sedlar i stället för det oviga mynt, som nu årligen hopades i banken. Åtgärderna vore nödvändiga till bergslagens och hela rikets undsättning: »skall Banquen i sådant Rikets och undersåtarenas beträngde tilstånd med all sin rikedom, credit och styrcka få stå ohiälpsam, så blir han icke olik en med bröd fullproppad bagarebod, som hålles tillsluten, räglad och bommad och låter de af hunger tillitande, fast de med fullt penningevärde i händren där söka sin föda, rundt omkring förtäras af svält». Skulle emellertid dessa önskningar ej kunna uppfyllas, så ansöktes å bruksägarnas vägnar om rätt att instifta »en särskild Bergslags och Handels Banque», vilken skulle bestå av inhemska och utländska privatpersoner samt erhålla befogenhet »at lika med nu varande Banque betiäna sig af tryckte Zedlar til rouillancens desto mera

[1] Låneutskottet tillsattes den 17 augusti, BD. 1738—39, pr., s. 477. Protokollen över låneutskottets sammanträden äro införda bland deputationens egna samt i kronologisk följd med dessa.

[2] Memorialet tryckt nedan som bil. 8. Översten frih. Adolf Gyllenpistol var med all sannolikhet icke dess författare, utan pennan har förts av någon person, som haft tillgång till de hemliga bankakterna från riksdagen 1734. Då avskrifters tagande var strängt förbjudet, återstår knappast annan förklaring till den systematiska ordning, vari BF:s tankegång från 1734 följes och motbevisas, än att någon medlem av BD. 1738—39 givit memorialet dess väsentliga innehåll efter noggrant studium av skrivelsen den 25 sept. 1734. I den riktningen pekar ock upplysningen i memorialets ingress, att man behövt särskild prolongation av besvärstiden för att få framställningen färdig. Skall någon vidare gissning göras om författarskapet, synes den närmast böra riktas på lagman Wennerstedt. Måhända har det intyg från BD., som W. kort tid senare begärde och erhöll (jfr s. 30 n. 2), tillkommit med anledning av uttalade misstankar om hans medverkan vid memorialets utarbetande. — Gyllenpistol var svåger till Rutger Fuchs samt såsom ägare till Skalltorp och Sonstorp granne till Wennerstedt. — Om bruksägarnes överläggningar till denna riksdag se ALMQUIST, *Graningeverken*, s. 90 f.

befrämjande och Bruksägandernes betienande med nödige försträckningar».[1]

Något principiellt nytt innehåller icke detta memorial. Dess betonande, »at undersåtares förmögenhet är Rikets styrcka och säkerhet, hvarföre alla de utvägar böra befrämjas med råd och eftertryck, som lända til handelens fortgång, hanteringars otvungne rörelse, den allmänna Creditens säkerhet, och penningars tillräckelige lopp såsom sielfva lifvet och senan af alt», innehöll intet annat, än vad som denna tid framfördes av talrika röster. Klagomålen över det utländska kapitalets farliga inflytande på järnhanteringen voro ej heller något förut ohört. Sin betydelse fick memorialet uteslutande genom de gynnsamma tidsomständigheterna: det samlade och framförde de inflytelserika brukspatronernas önskningar just vid en tidpunkt, då de beslutande myndigheterna voro rätt mogna för att behjärta samt realisera sådana krav.

ÖVERLÄGGNINGAR OM UTLÅNINGSFOND.

DE ÖVERLÄGGNINGAR INOM BANKODEPUTATIONEN, SOM framkallades av brukspatronernas memorial och andra liknande framställningar, rörde sig väsentligen kring tvänne huvudspörsmål: på vad sätt kunde en behövlig fond skapas för ökad utlåning, och — därest en dylik fond vunnes — efter vilka grunder skulle utlåningarna därifrån ske? Den första frågan hade deputationen upptagit till förberedande behandling *in pleno* redan den 20 juli.[2] Man hade sina ögon främst riktade på växelbankens medel, ty såväl bankens eget kapital som de i lånebanken insatta medlen voro så gott som fullständigt tagna i anspråk av den redan gjorda utlåningen.[3] Vid den härom förda överläggningen, vilken i protokollet refererats under formen av en argumentation *pro et*

[1] Denna plan på en enskild brukspatronernas bank förebådar järnkontorets inrättande. Jfr också Sam. Clason, *Några huvuddrag av Jernkontorets historia* (i minnesskriften *Jernkontorets annaler 1717—1917*).

Tanken att göra utländska kapitalister till delägare i denna eventuella sammanslutning är något överraskande efter de ytterst starka ordalag, varmed vådorna av det utländska kapitalets inflytande på brukshanteringen och järnhandeln förut skildrats i memorialet.

[2] BD, 1738—39, pr., s. 246 f.

[3] Lånebankens ställning vid årsslutet 1737 var i avrundade tal (jfr vidare nedan avd. Exkurser, Statistiska tabeller 1719—1743): inlåning 53 t. g., utlåning 108 t. g. I växelbanken insatta medel samtidigt 26 t. g. Bankens kapital 58 t. g., utelöpande avistaförbindelser 34 t. g.

contra,[1] gjordes först och sist den invändningen, att jämlikt 1668 års bankoordning (§ 8) växelbankens medel skulle utgöra ett beständigt och oförryckt depositum, som »för ingen del, under hvad prætext det ock ske kan», finge röras eller brukas i handel och vandel av andra än insättarna. Om dessa medel skulle användas till stöd för lånebankens utlåning, måste därför sekreta utskottets samtycke inhämtas, men hela åtgärden vore knappast tillrådlig, då den otvivelaktigt skulle skada verkets kredit därhän, att insättarna ville ha ut sina depositioner, vilket krav banken i ty fall ej skulle mäkta motsvara. På realinvändningen här — om risken för växelbankens kredit — svarades dels, att den sekretess, varmed förhållandet mellan bankens båda avdelningar omgärdats, skyddade mot rykten och panik, dels också att, om mot all förmodan publiken skulle hellre vilja ha ut sina »tunga och rumrika» plåtar, så toge utbetalningen av hela det förrådet vid pass åtta månader, och under tiden kunde ersättning vinnas genom indrivande av de på sex månader ställda lånen. Det mera formella inkastet om bankoordningens föreskrift och nödvändigheten att taga sekreta utskottets samtycke, avfärdades därmed, att nämnda ordning naturligtvis blott åsyftade växelbankens säkerhet, och vore blott denna tryggad, borde det möta desto mindre tvekan att utlåna av dess medel, som redan instruktionerna 1668 för fullmäktige och kommissarier tillstatt sådant; att under dessa omständigheter inhämta sekreta utskottets tillåtelse vore onödigt, allra helst under föregående år dylik utlåning skett, varförutom »det vore tvärtemot dess (deputationens) afgifne tysthetsrevers».

På basis av den genom denna överläggning vunna uppfattningen om tillåtligheten av att anlita växelbankens medel för utlåningens behov upptog låneutskottet den 12 september frågan om utlåningsfond till prövning.[2] De närvarande (utom Wennerstedt och Kierman voro dessa för adeln Fleming samt för prästeståndet Aurivillius och Kämpe) funno genom den föregående behandlingen[3] klart adagalagt, att banken ägde

[1] Detta från den medeltida disputationen hämtade framställningssätt anger å ena sidan skälen emot, å den andra skälen för. Syftet var naturligtvis att få en uttömmande logiskt genomförd ventilering av ämnet. Man äger vid en dylik framställning ej rätt att sluta, att någon av de deltagande bestämt bundit sig vid endera uppfattningen, ty hela överläggningen var blott en preliminär utredning. Emellertid vittnar nog den iver och bredd, varmed argumenten för rätten att bruka växelbankens medel framfordes, åt vilket håll man tenderade. Se vidare nedan bil. 9, *A*.

[2] BD. 1738—39, pr., s. 632 f.

[3] De hänvisade icke blott till undersökningen d. 20 juli, vars resultat nu ur protokollet rekapitulerades, utan också till överläggningar inom bokhalleriutskottet

tillräckliga medel för utlåningsrörelse. För att yttermera stärka positionen påpekades: 1:o att, om man noga såge till, hade lånebanken hittills ej alls anlitat växelbankens medel; 2:o att utlåningsfonden komme att ökas genom försäljning av den i vågen liggande mässingen samt genom Stegeborgs avyttrande[1]; 3:o att det överhuvud ej vore tal om att nyttja växelbankens medel, så länge penningarne kvarlågo i valven, utan blott att bruka bankens kredit, »hvilcken är nu så stor, at utom de för egne räkningar insatte Summor, som bestiga til flere millioner, roulerar uti transport och Cassa Zedlar samt Läne Banco Assignationer och Cassa Attester öfver $11\frac{3}{4}$ millioner, alla sorterna til Kopparmynt valverade;» 4:o skulle ock oväntat nog inträffa, att de enskilde ville ha ut sina penningar, så kunde ändå icke vara tal om växelbankens utblottande, enär de publika fordringarna bestego sig till $\frac{2}{3}$ utöver de privata (enligt företett extrakt från 1737 års slut). Men om allt detta icke skulle göra fyllest för att i växelbanken bevara nödiga medel för kreditens upprätthållande, »så vore då tid nog att refva seglen och indraga så mycket af de utlånte Capitaler, som nödtorftigt pröfvas kunde». Ty att, som under enväldstiden skett, krediten skulle våldsamt falla och allmänheten storma till för att uttaga sina pengar, vore omöjligt numera, »enär man besinnar, at Riksens Ständer, som allena äga mackt at giöra sådane författningar, hvarigenom de här insatte medel kunde tyckas råka i äfventyr, ei allenast äro derför garans, utan ock sielfve äga de innestående medel».

Alltså, för utlåningen tänkte man sig anlita icke de kontanta medlen, om vilkas otillräcklighet man allt förskönande tal till trots nog var övertygad, utan sedlar, för vilka det egentliga stödet låg i bankens vunna goda kredit. Och allt behövligt skydd för denna kredits bevarande ansågs ligga i ständernas (eller de tre högre ståndens) gemensamma garanti för bankoverket. Att denna garanti och den därmed förenade makten över banken under kritiska förhållanden lika väl kunde innesluta allvarsamma vådor för verkets skötsel och sålunda bli mera till svaghet än till styrka, den tanken var nu fullständigt främmande.

Med nu refererade överläggningar var frågan om utlåningsfond slutbehandlad. Någon ny debatt i deputationens plenum synes ej ha förekommit, och den sålunda accepterade tankegången fick fast form genom anvisningarna för bankens styrelse i det vid riksdagens slut fastställda bankoreglementet.

[1] Stegeborgs kungsgård, vilken på samma gång som Norrköpings mässingbruk kommit i bankens ägo, såldes vid denna tid till översten Werner von Schwerin.

GRUNDERNA FÖR UTLÅNINGEN FASTSTÄLLAS.

MEDAN FRÅGAN OM FOND FÖR UTLÅNINGEN BESVARades tämligen lättvindigt och med en optimism, som är ytterst karaktäristisk, blev spörsmålet om utlåningsgrunderna föremål för långa ganska besvärliga förhandlingar. Här var man nämligen inne på ett område, där alla möjliga intressen möttes i tävlan att tillskansa sig största uppnåbara fördel av de blivande bankförsträckningarna. Det gällde för det beredande låneutskottet och för deputationen att noga överväga, vilka av dessa intressen, som skäligen borde tillgodoses, samt i vilken utsträckning detta med bankens säkerhet och till dess fördel kunde ske. Om prövningen icke alltid blev så objektiv, som varit önskligt, vållades detta delvis av den starka ekonomiska expansionsströmning, som gjorde sig gällande nästan överallt i samhället just då, dels och i synnerhet därav, att några av de allra mest intresserade sutto med i deputationen och ej försummade något tillfälle att där befordra sina syften.[1] Det hårdnackade motstånd, som bankofullmäktige gjorde mot alla nyheter, var väl icke heller alldeles till fromma för de beslut, vilka undan för undan genomdrevos.

Det skulle kräva en orimlig utförlighet att ens i korta drag fullständigt redogöra för de inom låneutskottet och i deputationens plena förda diskussionerna över åtgärder, lämpliga för »utlåningarnas facilitering». Blott några huvudpunkter kunna här beröras.[2] Låneutskottet begynte sina arbeten egentligen den 9 september 1738[3] med att uppläsa de i ärendet inkomna memorialen ävensom bankofullmäktiges och kommissariernas infordrade yttranden: i dessa hade fullmäktige — såsom helt

[1] Man var denna tid, då rätten till befordran var en av alla stånd nitiskt övervakad kardinalpunkt i frihetsläran, ytterst mån, att inga formella anmärkningar kunde göras mot de beslutandes ojävighet i personfrågor. När en tillsättning var före, inom BD. exempelvis, jävade sig vanligen själva alla de, som stodo i närmare eller fjärmare skyldskap med någon av de sökande. Vid realintressenas behandling däremot togos inga sådana hänsyn. Ett karakteristiskt fall förekom i BD. den 20 december 1738 (pr. s. 1260 f.): Plomgren och Kierman framställde då under sessionen begäran att få belåna ett parti vågfört järn till 7/8 av värdet, och ehuru ännu ej någon förordning om den nya utlåningen var färdig, ännu mindre hade utfärdats, beslöt deputationen, att deras anhållan skulle beviljas. Under denna överläggning, som i så hög grad gällde deras speciella intresse, synas P. och K. helt lugnt suttit kvar i deputationen.

[2] Se också redogörelsen nedan för förordningen av d. 8 maj 1739 samt för vissa viktigare under förhandlingarna framställda yrkanden.

[3] BD. 1738—39, pr., s. 605 f.

naturligt efter den direkt mot dem vända polemiken i Gyllenpistols memorial — ställt sig alldeles avvisande mot förslaget om särskilt gynnsamma lån åt järnbruken, och kommissarierna hade förmenat, att lån på bruk torde kunna givas högst till halva värdet samt med personlig borgen (»kaution»).[1] I bestämd avsikt att med bankens »återvundne credit» gripa järnbruken och bergslagen under armarna, så att de ej längre behövde utarmas genom att erlägga dryga räntor till utlandet, skred låneutskottet till sitt värv och sköt därför utan vidare åt sidan de betänkligheter, som bankens egna myndigheter gjort gällande. Ja, fullmäktige fingo i protokollet skarpa förebråelser för, att de förklarat sig intet ha emot det i Gyllenpistols memorial alternativt föreslagna inrättandet av en särskild bergslagsbank.[2] I en följd av sammanträden diskuterade låneutskottet villkoren speciellt för belåning av järnbruk och vågfört järn, av frälsegods, rusthåll och skattehemman, av hus i städerna, av ädla metaller samt av ostindiska och levantiska kompaniernas m. fl. lottsedlar. Den 22 september justerade utskottet sitt utlåtande, och den 2 oktober begynte deputationen behandla detsamma i plenum.[3] Då det härunder visade sig, att meningarna inom deputationen gingo ganska skarpt isär — detta gällde framförallt den föreslagna belåningen av kompaniernas lottsedlar — inhämtades fullmäktiges och kommissariernas yttranden över förslaget i dess helhet.[4] Sedan dessa inkommit och, som väntat var, utfallit avvisande mot alla förändringar — »hvarcken i anseende till cautions præsterande, utlåningarnes quantum eller interesset på visse panter»[5] — återupptog depu-

[1] Utom BD:s pr. den 9 september se även SJÖSTRAND, anf. arb., s. 65.

[2] Vid sammanträdet den 14 sept. 1738. Se BD. 1738—39, pr., s. 682 f. (spec. s. 694). Härmed, uttalades det i protokollet, hade BF. icke visat sig rätt måna om denna bankens blomstring, ty det slog ej fel, att den komme att lida av en dylik ny banks upprättande.

[3] BD. 1738—39, pr., s. 727 f. och 744 f.

[4] Beslut härom fattades vid sammanträdet den 5 oktober — BD. 1738—39, pr., s. 793 f. — dock under skarp opposition. Inhämtandet av BF:s och BK:s mening motiverades därmed, att då BD. ej vore enig, skulle nog S.U. vilja veta, huru bankens styrelse ställde sig. Opponenterna gjorde gällande, att bankstyrelsen säkert nu åter blott skulle komma med svårigheter, »efftersom de niuta lika lön, om ett eller 100 lån göres, och det i sig sielf är naturligit, at de icke lära vilja belasta sig med mera arbete och ansvar, om de det undgå kunna». Saken avgjordes genom votering, då adelns och prästernas ledamöter röstade för remiss, borgarne emot sådan.

[5] BD. 1738—39, pr., s. 845 f. — BF. utlåto sig i sitt yttrande (BF:s registratur under den 21 okt. 1738), att de visserligen icke betvivlade, att BD. funnit medel för en utlåningsfond, men att de för sin del omöjligen kunde upptänka några, då låne-

tationen den 30 oktober dessa debatter; de avbrötos emellertid som oftast genom konferenser med myntkommissionen och överläggning om dess förslag till plåtarnas evalvering, vilken angelägenhet sålunda även till tiden kom att på närmaste sätt sammanbindas med den näringspolitiska huvudfrågan. I huvudsak godkändes härvid låneutskottets förslag men på vissa punkter gjorde sig hos deputationen gällande meningar av något försiktigare art, vilket då nästan alltid skedde mot borgarledamöternas, enkannerligen Plomgrens och Kiermans, bestämda opposition. Den 10 januari 1739 hade deputationen sitt utlåtande färdigt, vilket därefter (den 13 januari och 16 februari) behandlades i sekreta utskottet samt vid mitten av mars hos de tre högre stånden. På dessa håll blev prövningen jämförelsevis summarisk: man var just då mitt uppe i den storpolitiska frågan om riksrådens licentierande, varför uppmärksamheten torde varit något distraherad med hänsyn till detta slags detaljomsorger, och dessutom gjorde nu som alltid den »ömma» banksekretessen all verklig realgranskning omöjlig.[1] Med någon jämkning till bruksägarintressets fördel blev deputationens förslag godkänt, och den 8 maj 1739 utfärdades så »Kungl. Maj:ts ytterligare Nådige Förordning, angående lån i Banken uppå Jern och annan Lös och Fast Egendom».

LÅNEFRÅGAN OCH FÖRSLAGET OM PLÅTARNAS DEVALVATION.

INNAN EN NÄRMARE REDOGÖRELSE LÄMNAS FÖR DE märkliga nyheterna i förordningen av d. 8 maj, böra ett par andra spörsmål observeras, vilka kommo att ganska nära förenas med omsorgerna om bankoutlåningarnas facilitering. Det ena gällde en genomgripande myntreglering med kopparmyntets devalvering, det andra

banken saknade disponibla tillgångar och växelbankens medel alltid måste vara tillhands. Härtill fogades en kritik mot lindring i kautionstvånget samt en maning att under alla omständigheter blott varsamt skrida till utlåning.

I deputationen tolkade man detta avvisande som ren genstörtighet. Emellertid anförde de välvilligare till BF:s försvar, att dessa helt naturligt kände sig bundna av sin ed och instruktion, vilka ålade dem att upprätthålla gällande förordningar. Härtill genmäldes, att dylik förpliktelse allenast kunde gälla bankens förvaltning men ingalunda finge binda med hänsyn till möjligheterna att förbättra bankens hela hushållning.

[1] Beträffande denna del av ärendets behandling se SJÖSTRAND, anf. arb., s. 70 f., samt *R. A. P.* 1738—39, III, s. 169 f. Överläggningen på riddarhuset sysslade uteslutande med spörsmålet om karolinkapitalernas återbetalande.

uppsägning och återbetalande av en större del av de i lånebanken insatta kapitalerna.

Sedan kopparmyntet numera faktiskt var rikets huvudmynt, hade alla förhållanden rönt stark inverkan av kopparns växlande pris, varmed myntet jämväl snabbt steg eller sjönk i värde, företrädesvis det senare.[1] För affärslivet framträdde detta synnerligast i den oförmånliga växelkursen, vilken emellertid tidens praktikanter icke tolkade som en följd av valutans försämrade värde utan som frukt av den dåliga handelsbalansen (»undervikten i handeln»). Den år 1729 tillsatta k. myntkommissionen, som arbetade under ledning av riksrådet Jakob Cronstedt, såg visserligen det rätta sammanhanget ganska klart och framlade i juni 1738 förslag till det ondas avhjälpande: kopparplåtarna, som fått sig ett myntvärde betydligt över marknadsvärdet påstämplat, borde nedsättas (devalveras) med en sjättedel av detta namnvärde, varefter de med fördel kunde exporteras; i stället skulle silver indragas samt silvermyntning åter börja.[2] En dylik tankegång var emellertid av dubbla skäl oantaglig för de ekonomiska reformivrarna. Dels förnekades nämligen härigenom läran om den höga växelkursens beroende av handelns undervikt, vilken just var kardinalpunkten i deras teoretiska resonemang och gav de städse åberopade argumenten för kravet på statsunderstöd åt industri och handel. Dels och icke minst skulle plåtarnas devalvation med ens stryka bort vid pass $4^3/_4$ miljoner d. km. av de i banken samlade tillgångar, på vilka man gjort sig räkning för utlåningens vidgande. Därför blev bankodeputationen, där denna sista omsorg nu samlade så gott som alla tankar, en mycket bestämd motståndare till myntkommissionens devalvationsplaner,[3] och det var förnämligast dess

[1] Beträffande myntförhållandena under detta skede hänvisas till K. A. Wallroth, *Sveriges mynt 1449—1917* (Sthlm 1918 f.), s. 122 f. Av speciellt intresse såväl beträffande de cirkulerande myntsorterna, som ock i fråga om myntningens tekniska detaljer är den ibm. s. 177 f. meddelade på 1720-talet författade relationen om myntet.

[2] Sjöstrand, anf. arb., s. 12 f. samt speciellt s. 33 f.

[3] Detta framträdde mycket bestämt redan den 21 november 1738 (pr., s. 1052 f.), när BD. höll på att utforma sitt betänkande om utlåningarnas faciliterande. Det anmärktes då, att myntkommissionen ännu ej inkommit »med dess ytterligare utlåtelse om plåtarnas devalvation, hvaraf utlåningsquæstionen til det mästa dependerar», men som man antog, att myntväsendet bleve stående å dess närvarande fot, ansåg man sig redan nu kunna gå till beslut, blott man iakttoge försiktigheten att yttra sig »conditionaliter».

Då en av prästerna i BD. (Aurivillius) en gång betvivlade möjligheten av nödig utlåningsfond, svarade Fuchs »om myntet förblifver på den fot, det nu är, så kan tillgång dertil icke fattas». — BD. 1738—39, pr., s. 1210 (d. 12 december). — Denna Fuchs' replik sammanfattar tydligen så kort och klart som möjligt BD:s ståndpunkt.

opposition, som förmådde sekreta utskottet att den 15 december 1738 undanskjuta hela förslaget.[1]

Så blevo de ivrigt bedrivna utlåningsplanerna ett medel att hindra en högst behövlig myntreform. Det hörde till tidens talrika inkonsekvenser, att, sedan beslutet om utvidgad utlåning väl fattats, försvann den ängslan för kopparplåtarnas utskeppning, som under dessa förberedande förhandlingar så livligt betonats, och i stället skulle man till en tid direkt gynna plåtexporten.

KAROLINKAPITALERNAS UPPSÄGNING.

DÄREMOT VAR BANKODEPUTATIONEN MYCKET IVRIG, att nu snarast möjligt realisera en punkt i bankofullmäktiges program av gammalt, nämligen att återbetala en god del av de i lånebanken insatta kapitalerna. Den tankegång, som härvid varit bestämmande, har redan förut angivits. Nu inträffade emellertid, att även i detta hänseende fullmäktige och deputationen företrädde skilda meningar, enär de förstnämnda icke ansågo tiden för dylikt återbetalande ännu vara inne.

Egentligen var det vid talet om kreditorernas tillfredsställande blott fråga om insättarne av kapital i karoliner. De senaste mynförändringarna hade stegrat silvermyntets värde i förhållande till det allmänt cirkulerande myntet, kopparmyntet och dess representativ transportsedlarna. Då detta hade en bestämd tendens att fortfarande sjunka, betydde bankens skyldighet att betala kapital och ränta i den mottagna sorten, att en relativ värdeökning till förmån för insättarna av karolinkapital ägde rum. För banken måste det vara en bestämd olägenhet att samla den värdefulla karolinvalutan på hög i och för en tydligen mycket avlägsen återbetalning och att under tiden icke kunna på något räntabelt sätt använda densamma, varför det också talades många bittra ord om detta ofruktbara myntförråd, som blott åt upp sig självt. De ekonomiska reformivrarna ville nu, att en större del av kreditorernas tillgodohavanden i karoliner uppsades, antingen till ovillkorligt utbetalande eller också till alternativ omsättning i kopparmynt och mot lägre ränta. Om detta senare skedde, eller om banken öppnades för insättning i kopparmynt, skulle säkert de utbetalade karolinerna söka sig åter till banken, fast nu utan den besvärliga skyldigheten att åter-

[1] SJÖSTRAND, anf. arb., s. 35—38. Fullt endräktig var dock icke BD. härvid, ty reservation mot dess avstyrkande avgavs av Rhyzelius m. fl.

betalas i sorten. I varje fall kunde banken genom tulluppbörden och genom påpasslig inväxling av karoliner snart nog ånyo indraga tillräckligt förråd av detta myntslag för att avbörda sig även den återstående karolinskulden. — Ytterst var det sålunda fråga om att frigöra banken från den gamla förpliktelsen till ränte- och kapitalbetalning i en numera städse stegrad valuta samt att i stället öppna för en inlåning, vilken kunde på lämpligt vis användas att stödja den planerade vidgade utlåningen.

Det är emellertid icke omöjligt, att även mera speciella privatekonomiska intressen påverkade förslagen om karolinutbetalningen. De eftersökta karolinerna, vilka denna tid löpte med 12½—14 % »lage» i förhållande till kopparmyntet, voro för sin goda silverhalt ytterst förmånliga vid den uppblomstrande kolonialhandeln, och den misstanken uttalades öppet, att bakom förslaget låge de stora handelskompaniernas lust att i detta syfte komma över det värdefulla myntet.[1] Å andra sidan dikterades motståndet mot åtgärden till väsentlig del av kapitalinsättarnas ganska naturliga ovilja mot att bli av med den mycket bekväma och säkra vinst, som försämringen av det cirkulerande myntet tillskyndat dem.[2]

Vad beträffar möjligheten av en mera omfattande karolinutbetalning, lämna de i saken förda överläggningarna icke tillräcklig klarhet. Bankens karolinförråd steg enligt räkenskaperna ultimo 1737 till 983,000 d. karoliner och samma dag 1738 till 1,043,000 d. karoliner. Enligt den kalkyl, som Plomgren anförde i bankodeputationen d. 14 december 1738 för att vindicera, att banken utan svårighet kunde avbetala hälften av karolinkapitalerna genast och den andra hälften efter ytterligare fem år, stego de vid slutet av 1738 i lånebanken innestående karolinkapitalerna till 2,110,000 d., varav 1,880,000 tillhöriga privata och

[1] I prästeståndet yttrade sålunda Serenius, att om ⅓ av alla bankens karoliner skulle uttagas, så vore de innan årets slut i Kina. SJOSTRAND, anf. arb., s. 70. — Efter Plomgrens död sökte motståndare till honom förklara en god del av hans förvärvade stora rikedom från den vinst han gjort på karoliners utskeppande. Se *Biographiskt Lexicon*, XI (Ups. 1845), s. 281. — Som av detta verks *Statistiska uppgifter* (s. 186) framgår, var medellaget på karoliner år 1740 blott 9,26 %.

[2] Denna synpunkt framfördes på riddarhuset (d. 13 mars 1739) av överste Didron: »Om publicum härvid vinner, så lida likväl privati i anseende till beqvämligheten och säkerheten at få sine penningar fruktbara, för hvilke omständigheters skull de i Läne-Banquen nöjdt sig med 4½ procents interesse, der de eliest kunde haft sex. Han hade i Banquen ej några capitaler, men om han dem hade, skulle han tycka at det voro mycket svårt att mista en af Ständerne garanterad säkerhet». *R. A. P.* 1738—30. Iii. s. 160.

230,000 avsedda *ad pios usus.*[1] För närvarande, utförde Plomgren, gåve räntan av kronolånen en årlig behållning i karoliner av 155,000 d., sedan räntorna i karoliner till lånebankens kreditorer betalts. Om genast halva summan av alla privata karolinkapitaler avbetalades, varvid av det nu disponibla karolinförrådet omkring 5,000 d. skulle bli över, minskades för framtiden bankens ränteutgift för dessa med 42,000 d. karoliner årligen, d. v. s. efter fem år skulle en ny fond av karoliner samlats, uppgående till 985,000 d., jämte det nu reserverade 5,000 d. tillhopa 990,000 d. karoliner. Detta räckte mer än väl att vid slutet av år 1743 utbetala resten av privata karolinkapitaler, vilka skattades till 940,000 d. karoliner, varemot de till minst 230,000 d. karoliner uppgående publika och *ad pios usus* disponerade kapitalerna städse borde i banken kvarstå. — Nu kunde man invända, fortsatte P., att kronans ränteinbetalning icke helt skedde i karoliner utan till stor del i kopparmynt. Den så uppkommande bristen på denna myntsort kunde likväl lätt botas, därest karoliner inväxlades av banken, när deras lage sjönke till 6 %, något som tydligen väntades bli följden, när banken gjorde så betydande utbetalningar i samma myntslag.[2]

Mot denna synnerligen ljusa beräkning stod likväl en mycket pessimistisk förklaring från bankofullmäktiges sida. I sitt av deputationen begärda och d. 31 oktober 1738 avgivna yttrande, huru den ansenliga behallningen av karoliner bäst skulle användas, förklarade sig fullmäktige fortfarande lika intresserade som någonsin att avbetala denna bankens skuld men funno myntförrådet alldeles otillräckligt. Den enda säkra utvägen vore att göra karolinförrådet fruktbärande genom utlåning mot verkligt säkra panter, helst lånebankssedlar i samma sort. Även en partiell uppsägning av skulden avstyrktes på det bestämdaste.[3]

Vid bankodeputationens slutbehandling av ärendet togs näppeligen någon hänsyn till detta fullmäktiges yttrande, vilket väl — och knappast helt obefogat — betraktades som uttryck för deras oresonliga konservatism. Blott en av prästerna (Aurivillius) var av deras mening, annars stod striden mellan borgarrepresentanterna, som under Plomgrens energiska ledning yrkade uppsägning omedelbart av halva beloppet privata karolinkapitaler, och de övriga deputerade, vilka nu till en början ville nöja sig med att uppsäga en fjärdedel. Det senare blev

[1] Enligt LB:s huvudbok voro desamma ultimo 1738 2,168,406 d. karoliner.

[2] BD. 1738—39, pr., s. 1251 f.

[3] BF:s registratur under d. 31 okt. 1738.

sålunda deputationens beslut, dock skulle borgarståndets avvikande mening jämväl anföras i expeditionen till sekreta utskottet.[1] Men som man å båda sidor fann det föga lämpligt att framträda inför utskottet och eventuellt för ståndens plena med delade meningar i en så ömtålig fråga, hopjämkades senare (d. 10 och 15 januari 1739) meningarna under Wennerstedts ledning till en kompromiss så, att en tredjedel av de privata karolinkapitalerna nu skulle uppsägas samt banken bemyndigas inväxla karoliner, när de föllo till 8 % lage.[2] Härefter passerade förslaget utan svårighet utskottets och de tre ståndens granskning,[3] och d. 13 april 1739 utfärdades en kunglig kungörelse om denna uppsägning.

FÖRORDNINGEN D. 8 MAJ 1739 OM BANKENS UTLÅNING.

Den på grundval av de långa överläggningarna inom bankodeputationen utfärdade k. förordningen av d. 8 maj 1739 har varit av så genomgripande betydelse för den närmaste tidens bankpolitik och för näringslivet, att en utförlig redogörelse för dess innehåll är på sin plats. Härvid skola även i korthet angivas de punkter, på vilka större meningsskiljaktigheter framträdde under de förberedande överläggningarna.[4]

[1] BD. 1738—39, pr., s. 1214 f. (d. 12 dec.) och 1247 f. (d. 14 dec.).

[2] BD. 1738—39, pr., s. 1277 f. (d. 10 januari) och 1280 f. (d. 15 januari). — Vid sista tillfället justerades protokollsextraktet härom till sekreta utskottet. Plomgren ville då även bemyndiga BF. att efter prövning utbetala hela karolinkapitalet åt de kreditorer, som så önskade. Övriga deputerade funno likväl bäst, »at allom lika rätt vederfares», och särskilt Wennerstedt ansåg betänkligt att giva BF. och BK. »arbitrium uti så beskaffadt mål». — Jfr ock ovan s. 36 not 1.

[3] Om Didrons och Serenius' yttranden i ståndén, ovan s. 126. På riddarhuset framhöll Wennerstedt, att det var omöjligt att lämna detaljredogörelser, samt att åtgärden långt ifrån att skada bankens anseende, som Didron befarat, skulle stärka dess kredit: »så voro detta icke heller något nytt, aldenstund man häraf haft exempel i Engeland, deräst med publici nytta creditorerne betalning blef tilbuden, hvilke med afslag på interesset begärt at capitalet måtte blifva stående». v. Blixen betonade, att härigenom skulle lösgöras förut fastlåsta kapital, »hvilke med rikets osägeligen större fördel til åker- och bergsbruks samt handels och manufacturers förkofring kunde roullera». — *R. A. P.* 1738—39, III, s. 169 f.

[4] Förordningen är tryckt tillgänglig i *Förordningar rörande Banco-Verket*, s. 115 f., med någon förkortning hos Modée, *Utdrag ur publique Handlingar*, II, s. 1480 f., i sammandrag hos Schwerin, anf. arb., s. 101 f. Referat hos Skogman, *Anteckningar om rikets ständers bank*, I, s. 35 f., samt hos Sjöstrand, anf. arb., s. 66 f.

Förordningen meddelar de nu fastställda betingelserna för bankolåns erhållande »uppå Jern och annan Lös och Fast Egendom» samt angives genom dess ingress åsyfta att med bevarande av bankens säkerhet skapa drägligare villkor för låntagarna, än äldre förordningar och nu senast den av år 1735 kunnat. Först lämnas (§§ 1—3) redogörelse för de säkerhetshandlingar, vilka vid ansökan om lån å fast egendom måste presteras: som panten alltid skulle intecknas, krävdes domarens bevis om gravationsfrihet ävensom i fråga om bruk bergmästarens och bergskollegiets intyg, att intet förlagskapital vore i bruket intecknat. All fast egendom, som sålunda pantsattes, skulle ock först lagligen värderas — med undantag för fastigheter i Stockholm, å vilka blott ringa lån begärdes, samt för frälsegods på landet, vid vilka man kunde nöja sig med värdering efter den i jordeboken angivna kronoräntan. Bruks värdering — deras belåning var ju en av de stora nyheterna — skulle verkställas av bergmästaren samt två »förståndige bofaste bruksidkare», vilka härvid hade att »noga iakttaga brukets innerliga värde» (läge och kommunikationer, strömfallets godhet, tillgång på vatten, skog och malmtäkt men ej man- och ladugårdsbyggnader).

Efter angivande av dessa formella betingelser för belånandet, redogör förordningen (§§ 4—7) för de materiella lånevillkoren. Mot presterande av personlig borgen jämte panten belånades upp till halva värdet trähus i städerna samt till två tredjedelar av värdet stadsfastigheter av sten, skattejord på landet samt frälse- eller skattebruk, hamrar och hyttor, som icke hade tillräcklig egen skog eller andra ägor. Utan borgen kunde belånas: tomter, åkrar och vretar i eller vid städerna, till två tredjedelar av värdet; frälse- eller skattebruk med tillräcklig egen skog för åtminstone halva den årliga kolåtgången, till halva värdet; säterier och frälsehemman till två tredjedelar efter laga värdering eller tre fjärdedelar vid taxering enligt den i jordeboken antecknade kronoräntan; dessa nu nämnda panter kunde belånas upp till tre fjärdedelar (säterier och frälse vid taxering efter kronoräntan till hela det taxerade värdet), därest låntagaren presterade borgen allenast för tilläggssumman över det, som lånades utan borgensförbindelse.

Vågfört järn skulle fortfarande (§ 10) belånas enligt de i 1735 års förordning angivna grunderna men med den förändring, att stål, koppar, mässing och bly lika behandlades, samt att sju åttondedelar av värdet finge lånas i stället för tidigare tre fjärdedelar. Mot tillräcklig avbetalning finge låntagare bryta och lyfta större eller mindre del av dylik pant. Till sju åttondedelar belånades guld, silver, koppar,

tenn och mässing, som mot pantsedel inlevererades i bankens eget förvar (§ 11). Slutligen skulle mot förskrivning, men utan borgen, kunna till tre fjärdedelar av värdet belånas segelduk, ull, kamelhår, silke, vita kattuner samt andra rudimaterier eller tillverkade kram- och manufakturvaror (§ 12) ävensom med borgen socker, salt och ritorkad råg (§ 13).

Om utlåningsräntan säges intet, den förblev sålunda vid 6 %.[1]

Åtskilliga av dessa punkter hade varit föremål för särdeles ingående debatter inom bankodeputationen. Den första livligare meningsbrytningen inom låneutskottet gällde brukslånen: man var från början (d. 9 sept.) i huvudsak klar om den fördelning av bruken på olika kategorier, närmast efter skog- och koltillgången, som ingick i den slutliga förordningen, men de närmare lånevillkoren väckte mycken strid. Vid låneutskottets sammanträde d. 12 sept. möttes tvenne rätt avvikande uppfattningar: en som framförallt höll på bankens säkerhet och därför vid alla slag av bruk allenast ville medgiva belåning till halva värdet samt under kaution, en annan, som främst ville gynna bergslagen samt därför påyrkade högre lån och frihet från borgens ställande. Härav uppkallades vid nämnda sammanträde en lång diskussion om behovet av borgen. Det anfördes från den förstnämnda sidan, att under bankens äldsta tid hade aldrig gjorts några lån utan kaution och likväl hade verket måst vidkännas svåra förluster. Från motsidan svarades, att denna praxis kom sig därav, att före 1689 års k. förordning hade lånen ej kunnat intecknas, och att efter nämnda förordnings tillkomst banken varit i så hög grad oroad genom reduktionsverket, varför det även då aktats nödvändigt kräva kaution.[2] Nu vore emellertid den osäkerheten avlyftad, men kautionen kvarstode som ett ytterst besvärligt och fruktat institut:

»hafver man», yttrades det, »ej allenast ganska svårt vid at få några cautionister utan måste alt framgent dyrcka och med goda ord samt välgärningar söka förmå dem at stå fast vid sitt löffte, och saledes i alla mått vara dem til vilfarighet förbunden; hvilcken träldom med skäl hålles för så svår, at man til dess undvikande häldre gifver androm flere pro centum och ei anlitar Banquen, så länge något annat råd är at tilgå». I fortsättningen betonades ock, då det sagts, att caution vore nödvändig, emedan domarnes upplysningar om panternas värde och ställning icke vore säker nog: »ingen Banque i verlden finnes, som icke vid utlåningen något risquerar. Icke dess mindre visar erfarenheten, at om på ett och annat lån något förloras, så ersättes det rikeligen genom gewinsten af de öfrige. Det är eftertänckeligit, at man vil hafva en så aldeles ofelbar säkerhet utom vercket, när man likvisst inom vercket icke är eller kan vara så fullkomligen förskantzad

[1] Beträffande järnbelåningen jfr dock nedan sid. 132.

[2] Förordningen av d. 30 april 1689 i *Förordningar rörande BankoVerket*, s. 43 f. samt referat hos SCHWERIN, anf. arb., s. 51 f.

emot alla händelser, at icke en och annan betjente, om de ville göra sig til skälmar, skulle kunna tilskynda Banquen långt större skada, än någon domare eller låntagare.» Överläggningens resultat inom låneutskottet denna dag blev, att lån skull få stiga högst till ½ värdet; att ej caution för lånet skulle krävas, men väl yrkades sådan för »at Låntagaren är rätter ägare af egendomen och ei besvärad med gravationer af förmynderskap eller hvad annat vara må, som kan äga förmansrätt framför Banquens inteckning»; även detta fanns dock så besvärligt för låntagaren, att man säkerligen skulle säga, att intet åtgjorts, vadan frågan uppsköts för vidare övervägande. Däremot hade man enats, att det langa uppskovet tidigare med ränteinbetalning (till 3 år) nu vore orimligt; högst 1 år finge dröjas med räntas erläggande å lånet. — Vid fortsatta förhandlingar (d. 13 och 14 sept.) enades låneutskottet, att i allmänhet för lån å fast lantegendom ej skulle krävas kaution, men att a) domaren i orten skulle i sin attest om pantens inprotokollering bl. a. även upplysa, huruvida lånesökanden vore graverad med formyndarmedel eller liknande; b) låntagaren själv i sin obligation på heder och ära försäkra banken om sin frihet från dylik gravation; och c) genom allmän lag stadgas, att falsk uppgift i nu nämndt hänseende skulle räknas och straffas såsom bedrägeri. — Dessa föreskrifter inflöto också i § 6 av förordningen.

Åtskilligt huvudbry vållade frågan om belåning av skattehemman och rusthåll (i låneutskottet d. 14 september, i deputationen d. 2 oktober och 21 november). Det betonades, att det skulle vålla harm hos bönderna, därest man nu lindrade lånevillkoren för frälsejord — genom borttagande av kautionstvånget — men intet gjorde för skattejorden: det vore ingen risk för banken att även här tillmötesgå, »emedan skattemannen likväl är verkelig ägare af jorden, ehuruväl hans äganderätt är mera inskränckt än frälsemannens, hvilcken inskränckning snarare tienar til egendomens conservation än skada»; dessutom ifrågasattes inga bankolån för de fattiga hemmanen utan blott för de burgnare. Med denna argumentering stannade låneutskottet vid att förorda, att skatte och rusthåll finge belånas till hälften utan kaution men med kaution till två tredjedelar. Inom deputationen bestredo ett par ledamöter (Fuchs och Rothlieb) varje ändring i gällande föreskrift om kaution för dylika fall under förklaring, att skattemannen icke kunde sägas verkligen äga sin gård utan stode väsentligen i samma ställning som innehavaren av kronohemman, medan andra (Wennerstedt och Serenius) yrkade förändringen. Slutet blev emellertid, att det vore »rådeligast at stricte förblifva vid Bancoordningens 64 §», vadan den ifrågasatta lindringen förföll.

Räntesatsens höjd var föremål för upprepade meningsbyten, helt naturligt, då detta var en punkt, där de lånebehövande näringsmännen voro särskilt intresserade. Bruksägarna hade begärt nedsättning till 4½ och 3 %, vilket ingen vågade förorda, men inom låneutskottet yrkades till en början (d. 14 september) sänkning till 5 %. Även detta fann ut-

skottet omöjligt, då i sådant fall först kreditorernas intresse måste modereras och därtill krävdes »stark rygg», så att man kunde med kapitalet fullt gottgöra dem, som icke åtnöjdes med räntenedsättningen. Blott för lån å ädla metaller och lånebankssedlar ifrågasatte utskottet en sänkning till 5 %. Deputationen diskuterade saken länge och ivrigt (d. 4 oktober och 23 november), varvid de egentliga näringsidkarna, borgarståndets representanter, förfäktade nedsättningen samt, åtminstone som ett principiellt framsteg, ville genomdriva den av låneutskottet förordade lindringen. Flertalet deputerade höllo emellertid på den hävdvunna likställigheten för alla slag av lån, och denna mening blev genom prästeståndets enhälliga och adelns övervägande mening gällande.

Saken var dock icke härmed bragt till definitivt slut. När deputationen var sysselsatt att slutjustera förslaget till låneförordning, påyrkade Kierman under hänvisning till den hotande konkurrensen från Englands järnhantering, att intresset vid lån på vågfört järn skulle sättas till blott 4 %, och tack vare Wennerstedts understöd förmådde han deputationen att härom göra framställning hos sekreta utskottet. Dettas svar, som meddelades i deputationen d. 20 mars, innehöll, att järn må belånas efter 4 % ränta »i händelse af JernTullens stegring i London», samt att föreskrift härom skulle införas i det blivande bankoreglementet. Kierman var likväl icke nöjd utan begärde, att förbehållet om tullstegring i London skulle utgå, men deputationen fann detta vara för mycket fordrat. Trots detta genomdrevs senare i sekreta utskottet den lindringen, att stångjärn skulle få belånas mot 5 % ränta.[1]

FONDER FÖR SPECIELL UTLÅNING.

DEN VIDGADE UTLÅNING, SOM FÖRORDNINGEN AV D. 8 maj 1739 satte i utsikt, skulle bestridas av bankens under händer havande medel, närmast med stöd av växelbankens tillgångar. Att medlen egentligen skulle anskaffas genom sedelemission, var den tysta förutsättning, som låg under talet om bankens kredit som egentlig lånefond. Något maximalbelopp för utlåningen sattes icke, utan det hänsköts till bankofullmäktige och bankokommissarierna att här förfara på bästa sätt till bankens fördel och säkerhet.

[1] BD. 1738—39, pr., s. 1648, på sammanträdet d. 5 april, då sekreta utskottets protokollsextrakt härom anmäldes.

Vid sidan av dessa allmänna utlåningsbeslut hade bankodeputationen haft att behandla även ett par mera speciella låneförslag. När nu järnindustrien sökte understöd från banken och dess önskningar rönte så mycken hänsyn, föreföll det jämväl ledarna av tidens stora merkantila sammanslutningar skäligt, att även dessa skulle komma i åtnjutande av liknande fördelar. Förslag framställdes sålunda (i låneutskottet d. 14 september 1738), att Ostindiska kompaniets, det nyss grundade Levantiska kompaniets, Assecurencecontoirets samt Generaltullarrendesocietetens lottsedlar måtte få i banken belånas. Hos låneutskottets medlemmar väckte denna nyhet många betänkligheter, då man tydligen icke hade något alltför säkert förtroende till dessa organisationers soliditet, med undantag dock för tullarrendesocieteten, vilken emellertid var minst ivrig om belåningsrätt samt kanske egentligen tagits med för att understödja och befordra de övrigas intressen. Saken hade av allt att döma fått förfalla, om icke Plomgren och Kierman satt in all sin energi på dess genomdrivande. För att bryta motståndet föreslog den förre (i låneutskottet d. 18 september), att det skulle bildas en särskild låneassociation, vars medlemmar mot rätt att som vinst tillgodoräkna sig 1 % av det till disposition ställda lånekapitalet skulle ansvara för försträckningarna. Plomgren betonade härvid (i låneutskottet d. 22 september), att som syftet härmed vore att stärka den svenska handeln mot utländsk konkurrens, vore det nödvändigt, att hela denna angelägenhet behandlades så diskret som möjligt: ifall bankodeputationen kunde avgöra ärendet, tilläte de herrar, som voro villiga att ingå i en dylik ansvarig låneassociation, att deras namn uppgåvos inför deputationen, men inför sekreta utskottet ville de ingalunda bli nämnda; till ståndens plena borde saken under inga omständigheter föras, »emedan de främmande, hvilckas interesse är att hålla vår handel i vanmäcktighet, lära på alt sätt söka at contrecarrera et sådant förslag», en synpunkt, som ock av låneutskottet gillades.

När låneutskottets tillstyrkan av det förslag, som Plomgren framlagt, föredrogs i bankodeputationen (d. 5 oktober), restes där allvarliga tvivelsmål, om någon pålitlig säkerhet ens på detta sätt kunde vinnas.

»Huru och hvar skola de finnas?» sporde biskop Schröder härvid om de utlovade fullt vederhäftiga borgensmännen: man hade ju de sista åren sett en Tham, en Ström, en Grubb o. a., vilka ansetts värda var och en någon tunna guld, göra bankrutt. Kierman, som till en början stod så gott som ensam, svarade: »Jag vill t. ex. allena nämna en Grill.

Om han ville i Holland upnegociera 20 t. g., så skulle det honom icke fela». På inkastet från en annan av prästerna (Aurivillius), att det ej vore säkert, att detta varade beständigt, genmälde K.: »det Grillska contoiret har dock redan stådt öfver Ett hundrade åhr». Nu ryckte också Wennerstedt borgarintresset till undsättning; han utvecklade i ett långt anförande, att här bjödes en tredubbel säkerhet åt långivaren, först de i pant lämnade lottsedlarna, så annan låntagarnes egendom, slutligen associationens gemensamma borgensförbindelse. Plomgren, som under tiden efterskickats, framhävde detsamma med största eftertryck: att all denna säkerhet skulle svika på en gång, vore väl ej att befara, »så frambt man icke vil supponera miracler och underverk eller hela rikets undergång». Ehuru dessa synpunkter tydligen senterades, beslöt deputationen mot borgarnas röster inhämta bankstyrelsens mening.[1]

Resultatet av dessa förhandlingar blev, att deputationen d. 8 december beslöt, att en summa av 4 t. g. skulle anvisas för belåning, på sätt inom låneutskottet föreslagits, av Levantiska kompaniet, Assecurancecontoirets och Generatullarrendesocietetens lottsedlar; Ostindiska kompaniets delägare ansågos ej önska lån, varför dess papper undantogos. Vid ett senare sammanträde, d. 12 december, ströks emellertid tullsocieteten och insattes Ostindiska kompaniet, varjämte hela lånefonden höjdes till 5 t. g. Dagen efterat justerades summan åter till 4 t. g. Med detta innehåll avgick deputationens protokollsextrakt, daterat d. 8 december, till sekreta utskottet, där det godkändes. I bankodeputationen anmälde så Kierman d. 12 april 1739 de associerades namn: de voro handelsmännen Johan Clason, Klas Grill, Tomas Plomgren, Gustav Kierman och Wolter Petersen.[2]

Ett annat låneyrkande, för tillfället blygsamt nog men i sina konsekvenser av särdeles vidsträckt betydelse, framfördes mot riksdagens slut av ständernas handels- och manufakturdeputation. Den sedan 1727 genom en särskild beskattning, landshjälpen, skapade s. k. manufakturfonden, avsedd till fabrikernas understöd, skulle från och med år 1739 övertagas av det nybildade manufakturkontoret; detta ansågs emellertid kräva en tillfällig försträckning, för att fonden i rätt tid skulle kunna sättas i verksamhet, och härför ville man anlita banken.[3]

När detta yrkande d. 22 februari 1739 anmäldes i bankodeputa-

[1] Jfr ovan s. 122 (spec. not 4).

[2] Jfr nedan bil. 9, *D*, ävensom s. 36 not 2 ovan.

[3] Handels- och manufakturdeputationens skrivelse till sekreta utskottet d. 14 febr. 1739. BD. 1738—30. akt., III. fol. 2131 f. (se bilaga 8, A).

tionen, förelåg redan en avstyrkan därå från bankofullmäktiges sida,[1] vilken deputationen likväl så litet beaktade, att den icke ansåg sig behöva vidfoga densamma vid sin förordande framställning till sekreta utskottet. Sedan denna av utskottet godtagits, anmäldes d. 12 april hos bankodeputationen, att handels- och manufakturdeputationen uppskattade detta lånebehov till högst 2 t. g., troligen mindre, samt härför ville sätta som säkerhet det allmännas fonder hos manufakturisterna.[2] Bankodeputationen fann summan resonlig och säkerheten tillräcklig, varför den i sitt nya reglemente för bankstyrelsen föreskrev (§ 24), att banken emot manufakturkontorets förskrivning samt den säkerhet, »som Cronan eller Publicum äger uti sielfva Manufacturverken, så väl som ock uti hädaneffter inflytande procentmedlen», skulle till manufakturverkens upphjälpande försträcka medel till högst 2 t. g., varvid dock måste iakttagas, att intresset ej stode oguldet över förfallotiden eller ett halvt års förlopp.

Slutligen bör även ihågkommas Kiermans genom ett ingivet memorial väckta förslag om en fond för diskontering av inrikes växlar: det gällde två t. g., vilka banken skulle försträcka. Detta var en så pass stor nyhet, att det icke allenast mötte motstånd från fullmäktige och kommissarierna utan även hos bankodeputationen väckte betydande farhågor, varför det fick förfalla — dock icke utan många skarpa ord från initiativtagaren mot bankstyrelsens olust eller oförmåga att rätt förstå, vad det moderna näringslivet krävde.[3]

[1] BF:s yttrande, dat. 16 febr. 1739, se BD. 1738—39, akt., III, fol. 2137 f., hänvisar till bankens avsaknad av utlåningsfond.

[2] BD:s protokollsutdrag d. 22 febr. 1739, se BD. 1738—39, akt. III, fol. 2140 f.: »Och aldenstund deputationen höllt för ofelbart, at om alla manufacturierna i Riket, uti hvilka Publicum hafver säkerhet för sine dertil giorde ansenliga förskotter, med löst och fast, ställas Banquen til underpant på sådant sätt, at Riksens Ständer til Banquen öfverdraga och afstå Publici derutinnan ägande säkerhet och förmånsrätt, hvilken Transport således kommer at göra Banquen samma gagn, som inteckning, och i anseende till manufacturiernes myckenhet, samt hädaneffter til förmodande förkofring, synes vara nogsamt pålitelig, så hafver Banquen uti dem, såsom en mer än tilräckelig Pant, sin fullkomliga säkerhet — —».

[3] Kiermans memorial anmäldes i BD. d. 4 december 1738, ditremitterat från sekreta utskottet; det blev då översänt till bankofullmäktige. BD. 1738—39, pr., s. 1176. — D. 16 januari 1739 förelåg saken till avgörande och framkallade då hos deputationen en rätt utförlig diskussion — ibm. s. 1310 f.; jfr bil. 9, *B*. Ur detta meningsbyte är anmärkningsvärt, utom Kiermans argumentering och harmsna utfall mot BF., dels Wennerstedts erkännande, att hela utlåningsprojektet fotats på en ytterst bräcklig grundval, dels ock Plomgrens ganska reserverade hållning mot förslaget, vars betydelse han i princip erkänner, och vilket han därför anbefaller till framtida provning, samtidigt som han för tillfället förordar dess avslående.

FRÅGAN OM KAPITALERS MOTTAGANDE I LÅNEBANKEN.

När bankodeputationen — eller sekreta utskottet som dess formella principal — genomdrev alla dessa betydelsefulla beslut om vidgad utlåning samt därmed grundligen förändrade en av bankens dittillsvarande hushållningsprinciper, följde det nästan av sig självt, att ej heller grundsatsen om bankens stängande för inlåning kunde längre upprätthållas. Öppet och omedelbart bryta härmed vågade man icke, delvis antagligen emedan åskådningen om det olämpliga och farliga däri, att banken — som det hette — tyngdes med onyttiga kapitaler och sålunda fördjupades i skuld, nu en gång var så populär och så väl innött. Härtill kom det praktiska skälet, att den i och för sig lämpliga åtgärden med karolinkapitalernas uppsägning föreföll något besvärlig att rätt motivera inför allmänheten, därest lånebanken samtidigt begynte mottaga andra kapitaler. Ehuru av dessa skäl bankodeputationen förhöll sig principiellt reserverad mot de framställningar om nya summors insättande i lånebanken, som nu gjordes gång efter annan, lät den i verkligheten sitt motstånd falla och visade därmed vägen för de åtgärder, som vid följande riksdagar skulle föra längre i samma riktning. Att banken mottog donerade medel *ad pios usus*, var även förut ej ovanligt.[1] I åtminstone ett fall beslöt deputationen nu tillåta, att fideikommisskapital insattes i lånebanken.[2] Av principiell vikt var avgörandet, huruvida den »til ett Assecurence Contoirs inrättning destinerade fonden, 250,000 d. sm.» (summan nedsattes sedan till 200,000 d. sm.) skulle av banken mottagas eller ej; detta tillstyrktes av låneutskottet mot en ränta av $3^1/_2$ %, bifölls av bankodeputationen mot $4^1/_2$ % samt godkändes sålunda av sekreta utskottet.[3] Vid detta beslut leddes deputationen tvivelsutan av

[1] Beslut härom fattades av BD. den 29 mars 1739 (BD. 1738—39, pr., s. 1563 f.) Den mest betydande framställningen på denna punkt gjordes av assessor Olov Ahllöf (den 17 juli 1738, pr. s. 218) att få till evärdlig tid i lånebanken mot $4^1/_2$ % ränta insätta 100,000 d. km., som hans farbroder rådmannen Lars Ahllöf testamenterat till vissa fattigas underhåll.

[2] Översten Henrik Falkenberg, som själv var ledamot av BD. begärde att få insätta 15,000 d. sm. kurant. Deputationen beslöt, trots »man häldre vil minska än föröka Banquens utbetalande interessen», bifalla denna begäran. BD. 1738—39, pr., s. 1686 (den 11 april 1739).

[3] Låneutskottet den 16 september 1738 (BD. 1738—39, pr., s. 702 f.); deputationen den 21 november (ibm. s. 1034 f.), den 16 mars 1739 (då S. U:s samtycke an-

en viss åstundan i allmänhet att tillmöteskomma önskningarna från borgerskapets sida men också av en förhoppning att härigenom bereda ökade medel för den vidgade utlåningen.

I låneutskottet (den 16 september 1718) yttrades härom: — — »at omskönt man uti Banquens Credit skulle hafva nogsam Fond til allehanda utlåningar, så at man icke behöfde gravera Läne-Banquen med nya Capitaler; Så lärer man doch ei kunna undgå, at i detta mål göra det handlande Borgerskapets åstundan et nöje, dels emedan bemelte Contoirs inrättning verkeligen är för Riket ganska nyttig, dels emedan Banquen kan göra sig ofelbar Stat uppå, at jämte sin egen gewinst kunna utlåna den anbudne Summan, enär utlåningarne på förenämde sätt Faciliteras, i följe hvaraf detta Capitalets emottagande ei kan för Banquen anses som en skada, utan i det högsta, såsom lucrum cessans: hvartil kommer, at Banquens Credit på sådant sätt förstärkes, så vida man, genom nya Capitalers emottagande, betager folcket all misstancka, om Wexel Banco medlens tilgrep, vid utlåningarnes tiltagande.»

Det råder sålunda intet tvivel, att 1738—39 års bankodeputation insåg nödvändigheten eller åtminstone ändamålsenligheten av att låta en ökad inlåning mot ränta motsvara de växande krav på banken, som de nya utlåningsgrundsatserna ovillkorligen måste medföra.

mäldes; ibm. s. 1488 f.) samt den 20 mars (ibm. s. 1493 f.) — Vid sistnämnda tillfälle justerades BF:s skrivelse till handels- oeh manufakturdeputationen om ärendet. I denna skrivelse angavs ränteprocenten till $4^1/_2$, såvida icke Assecurence Contoiret kunde förmås att nöja sig med lägre intresse. Sedan deputationen fåfängt vädjat till sina ledamöter Plomgren och Kierman såsom intressenter i försäkringskontoret om dylik nedsättning, beslöt den att stryka den villkorliga satsen, vadan räntan utan vidare blev $4^1/_2$ procent.

III

SKEDET 1739—65

INLEDANDE ANMÄRKNINGAR.

TT PAR DECENNIER SENARE (VID RIKSdagen 1755—56), då man ännu levde i lycklig ovetenhet om den skenbara uppblomstringens bräckliga grundval, betonades det, att de åtgärder, som genomdrivits av bankodeputationen 1738—39, »lagt grunden til alla de förbättringar af Banco-värket, som därpå följt», samt dymedelst varit av den mest avgörande betydelse för landets ekonomiska uppsving.[1] En mindre engagerad granskning torde säga, att en av dessa åtgärder var principiellt riktig — frigörelsen av de bundna karolinkapitalerna — samt att utlåningen tvivelsutan kunde till bankens förmån utsträckas, men också, att man genom bristande erfarenhet om kreditsystemets villkor och verkningar öppnade portarna för ett tillvägagångssätt, vilket skulle visa sig ytterst äventyrligt i sina konsekvenser.

Vad som skedde åren 1738—39, hade tvivelsutan sin största betydelse på det rent politiska området. De fattade besluten hade genomförts mot den egentliga bankstyrelsens vilja: från att förut hava med rätt obegränsad maktfullkomlighet lett bankens verksamhet, voro fullmäktige nu degraderade till att rätt och slätt verkställa de av dem själva i det längsta bekämpade nya reglerna för utlåningen. Dessa regler återigen hade icke i främsta rummet tillkommit av omsorg för bankens sunda utveckling utan av näringspolitiska hänsyn, vilka skulle

[1] Isak Clasons yttrande vid BD:s överläggning d. 30 sept. 1756. Jfr vidare nedan n. 2 till sid. 328.

befordras med den hjälp, banken ansågs kunna lämna. Men den näringspolitik, som nu följde, var mera ren partipolitik än verklig ekonomi. Det gällde främst att sätta det segrande partiet fast vid makten och låta det skörda maktens fördelar. Därvid var banken ett ovärderligt instrument, närmast naturligtvis för de enskilda intressen, som borde gynnas, men också för de statspolitiska åtgärder, vilka kunde behövas. Den redan förut med åren alltmer försvagade möjligheten för banken att hålla sig oavhängig av riksdagsstridernas skiftningar var nu upphävd, ett skede begynner, då banken nästan blir en av härdarna för partirådslagen. Därav följde, att dess resurser togos i anspråk på ett sätt, som för verkets bestånd var allt annat än betryggande.

Skedet omfattar hattpartiets maktperiod, sålunda tiden från år 1739 och fram till riksdagen 1765—66. Det låter sig likväl icke förbise, att under olika delar av denna rätt långa period ganska olikartade företeelser framträda. En bestämd uppdelning i kortare tidsrymder är vansklig, då händelser och åtgärder oupphörligen gripa över alla på försök dragna gränser. Till allmän orientering må blott påpekas, att bankens öden numera stå i intimaste sammanhang med rikets allmänna politiska. Fram till 1743 skönja vi sålunda i bankhistoriken spåren av hattpolitikens första yverborna ansatser, med deras grundliga misslyckande; det sätt, varpå banken härunder togs i anspråk för att finansiera det olyckliga kriget med Ryssland, skulle särskilt bli av ödesdigra verkningar. Därefter följa år, som väsentligen fyllas av omsorgerna att reparera misstagen och trygga partiets välde på en säkrare grundval. Från tronskiftet 1751 inträder tvekampen mellan hattarna och Adolf Fredriks—Lovisa Ulrikas hov; under denna och fram, tills räfstens dagar begynna, är banken mer än någonsin en hörnsten i hattpartiets inre politiska system samt oumbärlig som långivare för det nya krigiska äventyret, kriget mot Preussen.

För allmän karaktäristik av bankens utveckling, torde det vara nog att hänvisa till sammanställningen här nedan.

Sammanställning av bankens huvudsakliga fordringsposter samt beräknade tillgångar och skulder vid vissa årsslut.

I jämna t. g

Bankens fordringar	1740	1743	1746	1751	1756	1762
hos kronan	65	122	114	142	161	397
» offentliga verk	28	32	37	24	29	32
» enskilda	12	27	38	120	236	362
Beräknade tillgångar s:a	180	211	205	314	493	843
» skulder »	144	168	137	202	327	611

Kronofordringarnas höga siffror åren 1743 och 1762, vilka vartdera voro avslutningsåret för ett krig, vittna om, vilka anfordringar statsverket ställt på banken. I avseende på utlåningen till enskilda äro siffrorna från och med år 1751 talande nog. Det blir nu uppgiften att åtminstone i några huvuddrag följa den utveckling, som ledde till dessa resultat.

BANKOFULLMÄKTIGE EFTER RIKSDAGEN 1738—39.

EFTER DEN OPPOSITION, SOM BANKOFULLMÄKTIGE NÄSTan på varje punkt fört mot bankodeputationens nya uppslag under riksdagen 1738—39, är det begripligt, att det icke alldeles var med någon entusiasm, de vid början av maj 1739 mottogo det nya reglementet och skredo till detsammas verkställande.[1] Någon direkt opposition mot de högmäktiga principalerna, deputerade, kunde självklart icke förekomma, men fullmäktige voro tydligen beslutna att icke gå ett steg längre än klara föreskrifter stadgade eller medgåvo, särskilt i fråga om utlåningarnas faciliterande. Medan deputationen icke funnit något hinder möta att (den 9 april) hos bankostyrelsen anbefalla en sökande till låns erhållande »effter nya utlåningsmethoden», ehuru förordningen i ämnet ännu icke var av K. M:t utfärdad, avslogo fullmäktige en månad senare (den 2 maj) utan vidare en liknande ansökan just under hänvisning till, att ingen förordning förelåg.[2] Enstaka yttranden i fullmäktiges protokoll låta ock stämningen glimta igenom. Med anledning av ett föredraget tvisteärende om en 1712 belånad fastighet betonade Thegner (den 23 maj) med eftertryck, huru riskabel för banken dylik utlåning ofta visat sig vara, och huru angeläget det vore, att kommissarierna »bruka all, med förordningarna och reglementet, enlig varsamhet».[3] En ansats till verklig kritik gjordes av Brehmer, som ifrågasatte, huruvida den till hans efterträdare bland fullmäktige utsedde Plomgren kunde rättsligen godkännas som en av kautionisterna för de planerade lånen på Ostindiska kompaniets m. fl.

[1] Bankoreglementet av år 1739 finnes i original BD. 1738—39, akt., III, fol. 2291 f. Det är odaterat men bär påteckning om dess uppläsande för BF. den 2 och 8 maj 1739. BD. hade åtskilts den 18 april. — Jfr bil. 10.

[2] BD. 1738—39, pr., s. 1661. SP. 1739, den 2 maj.

[3] SP. 1739, den 23 maj (s. 89). Protokollet låter yttrandet stå för Thegners räkning: — — — »hvarföre ock Hr Baronen och vice Presidenten så mycket mera fant, för sin dehl angelägit, det herrar Commissarierna — — —».

lottsedlar.[1] Någon granskning av den otvivelaktigt ömtåliga rättsfråga, som härmed berördes, ansågo fullmäktige ej skäl att företaga, och — som nedan närmare angives — en dylik kom aldrig att behövas. Brehmer fick emellertid vid början av följande juli månad vika ur fullmäktigkretsen för Plomgren.

Med Plomgrens inträde hade visserligen den kanske skickligaste av de nya näringsidéernas förfäktare fått plats i bankstyrelsen, och han förstod nog göra sitt inflytande gällande, men någon större förändring åstadkoms därigenom icke. Till någon del torde detta vållats därav, att Plomgren trots sin framskjutna partiställning icke var någon ytterligheternas man, men framförallt hade fullmäktiges flertal ej undergått någon förändring. I allmänhet synes Thegner haft säkert understöd av de båda prästerna, Nordberg och Hermonius, Aulævill åter följt sin yngre och mera energiske ståndsbroder samt Ehrenstam förhållit sig medlande. Under sådana omständigheter kunde det icke vara tal om något åsikts- eller systemskifte, och förändringen i utlåningspolitiken blev alltså trots den nya förordningen till en början jämförelsevis ringa.

KAROLINKAPITALERNAS UPPSÄGNING.

SÄRSKILT PÅFALLANDE VAR DEN LÅNGSAMHET, VARMED fullmäktige till verkställighet upptogo föreskriften om karolinkapitalernas uppsägning och utbetalande. Den k. kungörelsen härom hade redan utfärdats den 13 april och var sålunda längesedan känd av de intresserade samt hade från deras sida framkallat åtskilliga förfrågningar om innestående belopps utfående, men fullmäktige funno ej skäl att vidtaga någon åtgärd, förrän de genom det nya reglementet erhållit sin närmare instruktion. Sedan denna inhändigats, tog det åtskillig tid att bestämma, vilka delar därav, som lämpligen borde meddelas bankokommissarierna till efterrättelse. Vid nya gjorda påminnelser resolverade

[1] SP. 1739, den 4 juni (s. 139 f.). — Vid tillfället föredrogs S.U:s protokollsextrakt om denna utlåning, vari kautionisternas namn meddelades (jfr ovan s. 134). Brehmer erinrade då om föreskriften i 1681 års bankoreglemente § 20, att ingen BF. eller bankens betjänt finge antagas som borgensman. Anmärkningen, som väl hade en viss personlig färgning, besvarades av Ehrenstam därmed, att under alla omständigheter hade S.U. och BD. för detta speciella fallet godkänt ett undantag, och för övrigt finge man väl vänta »till dess Casus existerar», då BK. hade att efter omständigheterna yttra sig. Övriga fullmäktige instämde med Ehrenstam.

fullmäktige, att som laget på karoliner ännu icke sjunkit till 8 % och sålunda den föreskrivna återinväxlingen av myntsorten ej kunde börja, kunde man utan skada dröja — vilket tydligen var en undanflykt och ställde det fattade beslutet på huvudet. Slutligen gjorde i början av juni kommissarierna, vilka hade mest att göra med allmänheten och därför torde varit ganska överlupna med dess framställningar, slag i saken genom att underställa sina förmän fullmäktige ett formligt förslag till publikation samt genom att träffa avtal med en mäklare om den föreskrivna inväxlingen.[1] I själva verket hade denna då redan tagit sin början på kommissariernas föranstaltande.[2]

För resultatet av de åtgärder, som härefter följde, redogjorde fullmäktige sålunda till 1740—41 års bankodeputation. Tillsammans hade daler 547,633 och $10^1/_3$ ö. karoliner sedan förra riksdagens slut uppsagts samt intill utgången av september 1740 mestadels utbetalats. Samtidigt hade till 8 % lage inväxlats dal. 149,747 o. $19^2/_3$ ö. karoliner. Emellertid föreskrev reglementet även, att dessa återförvärvade karolinmynt skulle få i viss utsträckning och mot lika lage ånyo utväxlas, därest brist på myntet förspordes i allmänna rörelsen, enkannerligen för att icke tullens klarerande i den sorten skulle ställa sig för svårt. Om verkställigheten härav hade någon tvekan uppstått hos fullmäktige alldenstund växelkursens stegring och silvrets dyrhet vållade, att karolinerna kunde med fördel uppväxlas och utskeppas vid 8 % lage. Som likväl reglementets föreskrift var klar, hade man »dock i all tysthet och med behörig försiktighet», tillåtit sådan utväxling, när det tydligen bevisats, att de, som begärde densamma, verkligen hade behov av sorten för stora sjötullens klarerande. Den sålunda åter utväxlade summan steg under angivna tid allenast till daler 12,268 och 16 ö. karoliner.[3]

[1] SP. 1739, maj och juni månader, passim. — D. 12 maj anmäldes hos BF. ansökan från bokhållaren Karl Tollsten att få lyfta en tredjedel av innestående karolinkapital. Den 23 maj hemställde bankosekreteraren, att BK. måtte vederbörligen instrueras, »hälst som en dehl af Läne Banquens Creditorer redan begynt att uttaga tredie parterne af sine Carolincapitaler»; härtill svarade BF. med hänvisningen till det för inväxling oförmånliga laget. Den 2 juni inställde sig kommissarierna v. Schantz och Alstrin hos BF. med förslag till publikation; därav vållades åtskilliga överläggningar, från vilken tidpunkt uppsägningen skulle räknas, samt om ränteberäkningen. Den 4 juni anmälde BK. genom bankosekreteraren, att de till mäklare för att vid lämplig tidpunkt inväxla karoliner utsett mäklaren Johan Stein. Samma dag gåvos närmare föreskrifter om åtgärderna för uppsägning och utbetalning.

[2] BK:s prot. den 28 maj 1739 omtalar, att genom mäklaren Stein inväxlats daler 23,269 och $22^1/_3$ ö. karoliner eller 109,076 d. 22 ö. km. mot 8 % lage.

[3] BF:s riksdagsrelation, dat. 9 december 1740 — bland BD. 1740—41, akt. I.

I det hela synes operationen hava verkat enligt beräkning, så att karolinmyntet genom stora sjötullen i betydande utsträckning flöt tillbaka i bankens kassa. Bankens huvudböcker visa en i jämförelse med de gjorda utbetalningarna ganska ringa nedgång av sorten: vid ingången av åren 1738, 1739 och 1740 respektive var förrådet daler 1,043,000, 1,004,000 och 980,000 karoliner.[1] Det var under sådana omständigheter naturligt, att bankodeputationen vid riksdagen 1740—41 gick vidare på den inslagna vägen. Efter dess föranstaltande utfärdades den 22 juli 1741 ny k. kungörelse om uppsägning av yttermera en tredjedel (eller hälften av de då återstående) privata karolinkapitalerna. Som motivering härför anföres i 1741 års bankoreglemente, att deputationen varit betänkt på att till lånebankens fromma nedsätta inlåningsräntan till 3 %, men att bankens ställning ej nu tillåte den uppsägning av alla insatta kapitaler, som då vore nödvändig; för att emellertid förbereda detta fortsatte man att frigöra sig från karolininsättningarna. I överensstämmelse härmed meddelade kungörelsen, att de ägare av karolinkapital, som ville omsätta det uppsagda beloppet i kurant sm. eller i rdr, dukater och km. samt nöja sig med 3 % ränta framgent, skulle få hava sina medel kvar i lånebanken. Även nu gavs i reglementet särskild föreskrift om myntsortens återinväxling.[2]

Operationen kunde icke denna gång genomföras fullt lika programmässigt som förut. Utbetalningen skedde i föreskriven ordning, sex veckor sedan uppsägningen allmänt kungjorts i Stockholm; hela det utgivna beloppet steg till daler 513,020 och 19⅙ ö. karoliner (däri dock inneslutna några insättningar som med fullmäktiges samtycke hade genast till fullo utbetalats). Men förhoppningen, att någon avsevärd del härav skulle, omsatt i annat myntslag och mot nedsatt ränta, bli kvarstående i banken, besveks nästan fullständigt. Det blev icke mycket över 50,000 d. sm., som så blevo kvar, omskrivna i dukater, riksdaler, kurant eller kopparmynt. Till någon del torde detta få tolkas som uttryck för ett minskat förtroende: all sekretess till trots hade det nog sipprat ut, att man vid förandet av det år 1741 beslutade kriget mot Ryssland i mycket stor utsträckning litade till ban-

fol. 7 f. — punkten 10. Jfr ock en ibm. (fol. 258) bilagd, den 30 september 1740 daterad av lånebankskamreraren Petter Fehman sammanställd tablå över bankens utlåningar och utbetalningar.

[1] Jfr vidare detta arbetes *Statistiska uppgifter*.

[2] Kungörelsen av den 22 juli 1741 tr. i *Förordningar rorande Banko-Verket*, s. 134 f. Bankoreglementet av den 17 augusti 1741 hos BD. 1740—41, akt., II, fol. 1422 f. (nedan bil. 11). Reglementets p. 23 behandlar denna fråga.

kens stöd åt statsverket, och det låg därför ytterst nära att befara, att de från Karl XII:s tid alltför väl ihågkomma svårigheterna vid åtagna förbindelsers fullgörande nu skulle återigen inställa sig för banken. Ännu kraftigare torde emellertid den starka räntenedsättningen ha verkat.

Denna hade, som nedan vidare betonas, sin grund i de dirigerandes ivriga önskan att tillmöteskomma den lånesökande allmänhetens, enkannerligen industriens och handelns, rop på billiga lån. Men läget var mycket litet lämpat för att just då gynna sådana anspråk. Under den allmänna krigstid, som rådde — kampen stod ju ytterst mellan de båda ständiga antagonisterna Frankrike och England, vilka vardera kring sig samlat en flock allierade — gavs det goda tillfällen till vida förmånligare penningplaceringar, än den Riksens Ständers Bank nu erbjöd. Krigskonjunkturen verkade också, att beräkningen på någon betydande återinväxling av karolinmynt alldeles slog fel. Denna gång hade bankokommissarierna själva beordrats att utan mäklares mellanhand på bästa sätt besörja inväxlingen. De bemyndigades också att gå utöver det tidigare tillåtna laget, först (den 4 november 1741) till $8^1/_2$ eller högst 9 % och, när det icke hjälpte, att inväxla till 10 % lage (den 27 februari 1742). Trots detta steg det till augusti 1742 inväxlade beloppet allenast till daler 14,000 karoliner.[1]

Till följd av inväxlingens misslyckande hade sålunda det värdefulla karolinmyntet nu minskats i vida starkare grad än åren 1739—40: mot en behållning i generalkassan av daler 980,000 karoliner vid början av år 1741 svarade samma tid år 1743 endast 783,000, ett belopp lägre än vid någon nyårsinventering sedan 1735. Såväl detta som det felslagna försöket att få in penningar mot lägre inlåningsränta varnade mot att åtminstone under den rådande krigstiden fortsätta med att avhända banken de insatta medlen. I själva verket fann den bankodeputation — vid riksdagen 1742—43 — vilken mottog redogörelsen för dessa föga tillfredsställande resultat, sig föranlåten att söka rädda bankens återstående karolinbehållning samt använda den för att stärka bankens då hårt medtagna tillgång på cirkulerande mynt. Genom 1743 års bankoreglemente inställdes tillsvidare utbetalningen av den återstående tredjedelen karolinkapitaler (§ 20) samt föreskrevs, att

[1] Uppgifterna om verkställigheten av kungörelsen den 22 juli 1741 äro hämtade från BF:s riksdagsrelation den 25 augusti 1742 — se BD. 1742—43, akt., I, fol. 17 f. — punkt 10 ävensom från den därstädes bilagda relationen från BK., punkt 22, och från en av bankokommissarien Nils Burtz utarbetad specifikation över de i andra myntsorter omsatta kapitalerna (ibm. fol. 147 f.).

192,000 d. karoliner ur bankens förråd skulle få uppmyntas till kurant silvermynt i 6- och 12-styverstycken (§ 21).[1] Hur viktigt än avbördandet av bankens gamla skuld med dess dryga ränteutgift syntes, var det under då rådande förhållanden ännu viktigare att öka förrådet av de i rörelsen brukliga myntslagen.

I själva verket stod banken härvidlag inför tidigare ej anade svårigheter, vilka till väsentlig del vållats av lånerörelsens utveckling.

UTLÅNING ENLIGT NYA METODEN. YTTERLIGARE FÖRESKRIFTER ÅR 1741.

DET ÅR 1739 UTFÄRDADE NYA BANKOREGLEMENTET[2] hade i fråga om bankens utlåningar hänvisat till den k. förordning, som skulle utkomma (den av 8 maj 1739) samt nöjt sig med ett par tillägg, vilka icke alls eller åtminstone ej direkt berördes av förordningen. Dessa gällde belåningen av kompaniernas och assecurence contoirets lottsedlar (regl. § 20), rättigheten att vid stegrad järntull i England belåna vågfört järn till 4 % ränta (§ 21), försträckningar till ständernas kontor för riksskuldens avbetalning (§ 23) samt till manufakturkontoret (§ 24). Härtill fogades (i §§ 25—29) en del reglementariska bestämmelser, syftande dels till bankens säkerhet, dels till en snabbare handläggning av inkomna låneansökningar.[3] Det går genom dessa senare föreskrifter en utpräglad tendens att göra bankolåns förvärvande till en ovillkorlig rättighet för en och var, som presterar vederbörlig säkerhet: det ålåge kommissarierna »at i görligaste skyndsamhet afhielpa hvar och en, som sig hos dem anmäler» (§ 26), och »på det veld eller ovilja ei måtte få insteg uti Commissariernes

[1] Bankoreglementet av den 12 september 1743 i BD. 1742—43, akt., II, fol. 1478 f. — Om den vid denna riksdagen vidtagna betydelsefulla förändringen ifråga om tullens erläggande se nedan s. 166.

[2] Jfr ovan s. 140 not 1.

[3] I bankens kansli skulle noggranna förteckningar föras över lånen, deras förfallodagar m. m. och för nödiga anmaningsskrivelser tryckta formulär brukas (§ 25). Samtliga kommissarier behövde ej vara närvarande vid lånebeslut, utan fyra voro fullsuttna (§ 26). För att lånesökande fermt måtte expedieras, utvidgades kommissariernas befogenhet att bevilja lån från en maximisiffra av 6,000 d. sm. till ett högsta belopp för vart lån av 20,000 d. sm. — detta försöksvis till nästa riksdag (§ 28). Som likväl bankofullmäktige helst borde handlägga större låneansökningar, ålåge det dem att hädanefter sammanträda två gånger i veckan, varigenom de även vunne tillfälle »at då och då stiga in uti Cancelliet och Contoiren, at tilse, om hvar och en sin syssla vederbörligen förrättar; Hvilcket en besynnerlig nytta med sig hafva måste» (§ 29).

öfverläggningar och slut, utan alla sökande lika rätt vederfaras, skola de uti sitt Protocoll låta införa ei allenast de lån, som beviljas, utan ock de der afslagne varda, med skälen och orsakerne dertil, så at Riksens Ständers Deputerade, vid Protocollens igenomseende under nästa Riksdag, måge kunna förmärka, om någon orätt i dy mål giord blifvit». (§ 27).

Detta hot om eftertal från den mäktiga deputationens sida var väl närmast beräknat att förekomma, att särskilda grupper av enskilda gynnades före andra. I den delen skulle effekten knappast bliva den åsyftade, men däremot var det en nästan oundviklig följd, att ansökningarnas handläggning blev i främsta rummet en formell expedition, till ganska litet gagn för realsäkerheten.

Trots dessa för de lånesökande förmånliga föreskrifter blev icke det närmaste utlåningsresultatet alldeles, vad reformivrarna tänkt sig.

Enligt den redogörelse, som fullmäktige lämnade till bankodeputationen vid början av riksdagen 1740—41, hade bankens hela utlåning sedan slutet av riksdagen 1738—39 och intill d. sista september 1740 stigit till i det närmaste 38 t. g. (11,343,579 d. km.), varav till riksens ständers kontor 26 t. g. och till manufakturkontoret icke fullt 2 t. g. Den återstående summan av vid pass 10 t. g. innefattade sålunda, vad man egentligen kallade utlåningar enligt den nya metoden, d. v. s. på grundval av låneförordningen d. 8 maj 1739. Dessa 10 t. g. hade utgått med följande belopp under olika lånetitlar: [1]

På fasta panter	317,000 d. sm.
» järn, stål och dylika metaller	84,000 »
» andra lösa panter	136,000 »
» lånebanksattester	449,000 »
Summa	986,000 d. sm.

För att bedöma resultatet kunna generalförslagens siffror om utlåningens belopp vid årsslut 1737 och 1740 jämföras:[2]

	1737	1740	Ökning (+) eller minskning (−) sistnämnda dag.
Enskildas lån på fasta panter	286,000	549,000	+ 263,000
» » » järn, stål o. dyl. metaller	41,000	176,000	+ 135,000
» » » andra lösa panter	62,000	175,000	+ 113,000
» » » lånebanksattester	346,000	279,000	− 67,000
Allt i d. sm.			

[1] Siffrorna, reducerade från d. km. till d. sm. samt avrundade, hava hämtats från LB.-kamreraren Fehmans tablå, bilagd BF:s riksdagsrelation 1740. Jfr ovan s. 142 not. 3.

[2] Siffrorna efter generalförslagen men här avrundade. Se SJOSTRAND, anf. arb., s. 258, bil. I. Siffrorna från 1738 och 1739 äro icke fullt jämförliga, då lånen till riksens ständers kontor och till manufakturkontoret däri sammanslagits med lånen på fasta panter.

De vid årsslutet 1740 utestående lånen hade sålunda sedan samma tid 1737 ökats under övriga lånetitlar men minskats under den sista, vilket väl var en ovillkorlig följd av karolinkapitalernas uppsägning. Ökningen var procentuellt ganska betydande i det hela, men ännu en obetydlighet mot, vad som skulle komma. En granskning av de uppgifter, som lämnas särskilt i fullmäktiges relation till riksdagen 1740—41 samt i det då utfärdade nya bankoreglementet, visar också, att den omfattande utlåning till näringslivets befrämjande, som föregående bankodeputation åsyftat, ännu icke kommit riktigt i gång.

Den belåning av vågfört järn till blott 4 % ränta, som haft en så nitisk förkämpe i Kierman, och vilken medgivits såsom en eventualitet vid inträffande tullförhöjning i England, hade icke kommit till stånd, tydligen därför, att det ögonblick då »casus existerar» aldrig inställt sig. Under sådana omständigheter blev räntesatsen framgent den fastställda eller 5 % trots nya försök från bruksägarehåll att vinna bättre villkor.

Bland de mera omstridda frågorna vid riksdagen 1738—39 var förslaget om belåning av Ostindiska kompaniets, Levantiska kompaniets och Assecurencecontoirets lottsedlar eller prenumerationsattester.[1] Av de till riksdagen 1740—41 lämnade redogörelserna framgick emellertid, att icke i något enda fall ett dylikt lån hade begärts. Detta föranledde bankodeputationen vid denna riksdag att taga i övervägande, om icke lånevillkoren satts något svåra och därför skäligen borde mildras. Överläggningarna resulterade i, att Assecurencecontoirets prenumerationsattester nu strökos från listan på låneberättigade panter, varemot å densamma uppfördes General-tullarrendesocietetens lottsedlar jämte de båda kompaniernas prenumerationsattester. Beträffande dessa andelar i kompanierna föreskrevs, att de skulle få belånas till 5/6 av angivna värdet samt utan borgen, därest de till deras fulla namnvärde voro försäkrade i Assecurencecontoiret. Härvid skulle emellertid iakttagas, att i skuldbrevet infördes, att banken ägde rättighet försälja eller till annan person transportera de pantsatta attesterna, därest låntagaren över den utsatta tiden dröjde med lånets gäldande, samt att banken, om panten försämrades och sålunda icke längre motsvarade det beviljade lånet, finge söka sin förnöjelse av annan låntagarens egendom. Tullsocietetens lottsedlar finge belånas till högst 5/6 av namnvärdet,

[1] Ovan s. 133 f. — Termerna lottsedlar och prenumerationsattester användas i bankoreglementen och riksdagsrelationer samt under bankodeputationens överläggningar tämligen planlöst om varandra.

varvid sedlarna själva skulle som panter jämte skuldbreven stanna i bankens förvar. — Lån av nu angivet slag finge göras försöksvis intill nästa riksdag, då det åter måste prövas, om det vore för banken rådligt och nyttigt att fortfara med denna utlåning. För övrigt ansågs det ej lämpligt, att bankokommissarierna på eget bevåg beviljade dessa lån, utan de skulle i varje fall inhämta fullmäktiges »utlåtelse».[1]

Nyheterna i dessa bestämmelser, utöver föreskrifterna av teknisk art, voro, att man genom att på lånelistan upptaga generaltullarrendesocietetens lottsedlar sökte tillgodose de ganska vidsträckta borgarekretsar, som voro intresserade i denna sammanslutning, samt att det speciella garantikonsortium, som 1739 hade skapats för dessa lån, nu icke längre sattes i fråga. Om det sista var att betrakta som en lättnad för allmänheten, så försvagade det bankens säkerhet vid en ännu såsom mycket tvivelaktig betraktad låneform. Därför inskärpte också det nya bankoreglementet (1741, § 14) med mycket eftertryck, att alla vederbörande måste här iakttaga den största försiktighet.

Dessa lån hunno i alla fall icke att bliva av någon betydenhet. Till nästföljande riksdag (1742—43) inberättade bankokommissarierna, att verkligen några lån på Levantiska kompaniets lottsedlar beviljats, dock ej till högre belopp än i allt 35,600 d. km., att ett lån på Ostindiska kompaniets begärts men ansökningen därom icke fullföljts, samt att blott två små lån lämnats på tullsocietetens lottsedlar. Med hänvisning härtill upphävde bankodeputationen 1742—43 det givna tillståndet till dylika lån utan borgen; framgent skulle, om dessa lån begärdes, krävas nöjaktig borgen, »hälst som ock Banquen har nogsamt tilfälle at göra utlåningar på säkrare panter».[2] Detta första försök till en särskild aktiebelåning blev sålunda avfört från dagordningen.

Vad lånebestämmelserna av år 1739 i allmänhet angår, gjordes från de sökandes sida gällande, att dels låneformen med dess bestämmelser om värdering av egendomar och hus var onödigt besvärlig, dels intresset (6 % utom för järn) för högt. Det missnöje, som härvidlag förefanns, mötte full förståelse inom bankodeputationen 1740—41, och därav följde en ny lagstiftning, som i väsentliga punkter gick längre

[1] För att lånesökande ej onödigt skulle uppehållas, föreskrevs att BK. i dylika fall ej behövde inkomma med skriftliga memorial utan kunde göra sin framställning muntligen inför BF:s protokoll, varpå fullmäktige behagade ofördröjligen lämna svar. — Bankoreglementet 1741, § 14.

[2] BK:s memorial och berättelse d. 13 aug. 1742, § 20, samt Bankoreglementet 1743, § 20.

än de tidigare bestämmelserna. Resultaten föreligga i »K. M:ts ytterligare nådiga förordning angående lån i Banken uppå fast och lös egendom», dat. d. 1 oktober 1741 samt i det nya bankoreglementet av år 1741.[1]

Nämnda förordning, vilken redan genom titulaturen angives såsom ett tillägg till den närmast föregående och i huvudsak fortfarande giltiga, fastställer först en förmånligare beräkningsgrund för lånevärdet av säterier och frälsehemman, men framförallt söker den finna en bekvämligare form vid bruksegendomars belåning. Därest sökande ville åtnjuta högsta tillåtna lånebelopp, skulle de äldre föreskrifterna om värdering samt borgen i fråga om de med svag koltillgång utrustade bruken fortfarande gälla. Men nöjde han sig med ett mera begränsat belopp, kunde den besvärliga värderingen ersättas genom en taxering efter tillverkningsförmågan, angiven genom hammarskattens storlek:[2] för de nu nämnda svagare situerade bruken kunde lånas upp till 1,000 d. sm. för vart skₒ erlagd hammarskatt,[3] för de bättre ställda (d. v. s. bruk, som ur egna skogar tillfredsställde minst hälften av sitt årliga kolbeĥov) åter fingo lånen gå till 1,500 d. sm. för skₒ hammarskatt. Samtidigt som brukspatronerna härigenom fingo möjlighet att utan större omgång vinna betydande tillfälliga försträckningar, erbjöds åt insättarne i lånebanken en utväg att genom lån reellt sett uttaga sina insatta kapitaler. Lånebanksattester, lydande på guld- eller silvermynt (dukater, rdr, d. karoliner och d. kurant) fingo sålunda belånas till deras fulla värde i kopparmynt efter den officiellt gällande relationen mellan myntsorterna; försummade den, som tagit ett dylikt lån till attestens fulla summa, att erlägga ränta, så fritogs banken å sin sida från ränta på insättningen samt berättigades, att, när tre år så förflutit, kvitta insättningen mot lånet.[4] Slutligen tillmöteskom man nu i viss utsträckning de gamla yrkandena om lägre utlåningsränta: denna sattes för lån på lånebanksattester, guld och silver till $4^1/_2$ %; för lån på koppar, mässing, stål, tenn och bly samt, liksom förut, på järn till 5 %; likaså för lån på järnbruk, säterier och frälsegods; för övriga lån fortfarande 6 %.

[1] Förordningen d. 1 okt. 1741 tryckt i *Förordningar rörande Bankoverket*, s. 136 f., samt i referat hos SCHWERIN, anf. arb., s. 110 f.

[2] Hammarskatten utgick sedan 1695 med 1 % av tillverkningen.

[3] Vid dessa bruk borde ett sålunda givet lån åter betalas inom tre år, men nytt kunde därefter beviljas. Vid varje sådant lånetillfälle krävdes intyg av vederbörande bergmästare om förutsättningarna för brukets bestånd med hänsyn till malmfyndighet.

[4] För banken borde en dylik uppgörelse vara förmånlig vid rådande höga lage på guld och silver i förhållande till kopparmyntet, vari lånen skulle givas.

Dessa den k. förordningens föreskrifter kompletterades genom enstaka punkter i 1741 års bankoreglemente. Till fromma för köpmännen lindrades kautionstvånget vid lån på salt, ritorkad råg, korn och havre samt på socker, under förutsättning, att låntagarne vore bofasta och säkra personer samt endast begärde relativt låg belåning (§ 15).[1] Järn i Stockholms stads våg kunde belånas oavvägt blott mot vågbetjäningens intyg om postens förefintlighet och överensstämmelse med pass och fraktsedlar (§ 19). Bankofullmäktige bemyndigades att giva lån även på lösörepanter, som icke uttryckligen omnämndes i förordningarna, när de i samråd med kommissarierna funno tillräcklig säkerhet förefinnas för det ansökta beloppet (§ 17). Slutligen gjorde deputationen ett uttalande (§ 18), som åsyftade att lugna eventuell oro med anledning av det förestående kriget mot Ryssland. Fullmäktiges förfrågan, huruvida under förevarande omständigheter lån borde beviljas å fastigheter i Finland och gränsprovinserna, besvarades under hänvisning till förordningarna bestämt jakande; det kunde i varje fall icke gälla någon större summa, »deremot synes det vara ganska betänkeligit at utesluta den ena undersåtaren ifrån den rättighet, som honom ej mindre än andra genom förordningarne blifvit tillagd».

Med nu angivna regler samt de nedan särskilt berörda, som gällde manufakturkontoret, kan det sägas, att frihetstidens grundsatser för bankens förhållande till den enskilda verksamheten vunnit sin fulla utformning. Den försiktiga tvekan, varmed de ledande under förra delen av 1730-talet ännu diskuterat frågan om bankens utlåning, hade fullständigt försvunnit. Att giva lån var icke längre ansett som ett tillfälle för banken till god penningplacering, vilket efter omständigheterna kunde nyttjas eller avvisas, utan som en skyldighet, så snart reglementsenlig säkerhet erbjöds. För de enskilda betydde detta, att en formlig rättighet till låns förvärvande erkänts, såsom ock de ovan anförda orden av 1741 års bankoreglemente uttala.

Denna grundsats om rättigheten för varje formellt kvalificerad sökande att erhålla lån kom att särskilt belysas genom bankofullmäktiges relation till riksdagen 1742—43. En av rikets största bruksägare kammarherre Louis De Geer på Forsmark och Finspång gjorde på våren 1742 ansökan om lån på Forsmarks bruksegendom enligt 1741 års

[1] Spanskt och portugisiskt salt finge sålunda belånas till 15 d. tunnan, franskt salt till 9 d., ritorkad råg till 13 d. tunnan, d:o korn till 9 d., d:o havre till 6 d., allt km., socker till $\frac{2}{3}$ av varans värde. Högre belåning mot borgen enligt 1739 års förordning.

förordning om taxering efter hammarskatt. Då fullmäktige ej funno hans insända handlingar fullt tillfredsställande i formellt hänseende, avslogs hans begäran, varpå De Geer svarade i en ytterst vredgad skrivelse: han hade dittills som välsinnad svensk undersåte sökt ställa sig riksens ständers önskningar till efterrättelse, att intet inhemskt kapital måtte dragas ur landet till räntebetalning åt utlänningar; men eftersom fullmäktige nu, »tå jag berörde penningar tillfälligtvis och på en studs nödige hade», gjort allehanda svårigheter och därmed fördröjt lånet, ville han vara fri från eftertal, ifall han framgent använde sin goda utländska kredit och därigenom »nödgas at afhända et inländskt verk de förmoner, som thy eljest med rätta tilhöra borde». Han anhöll tillika, att denna hans skrivelse måtte inflyta i fullmäktiges protokoll, tydligen till en erinran om möjlig efterräkning vid riksdagen. I denna punkt efterkommo fullmäktige hans önskan men tillfogade i protokollet ej blott en förklaring, att lånedokumenten varit otillräckliga, utan ock ett skarpt tadel mot De Geer för hans »anstötelige utlåtelser». För all säkerhets skull skyndade de att i sin relation till den närmast sammanträdande riksdagen påpeka kontroversen samt anhålla om bankodeputationens benägna stöd emot dylika otidiga skriverier.[1]

Måhända var det denna låneaffär, som förmådde bankokommissarierna till följande förklaring, avsedd för samma bankodeputation: »Hvad eljest utlåningarne i gemen angår, hafva vi dervid i ackt tagit alt hvad uti sista reglementet och de förre oförändrade Förordningar påbiudes, samt derhos medelst skyndesamt och beredvilligt tillhandagående sökt draga låntagare til Banquen. Hvad derigenom kan vara uträttadt till ymnigare rörelse för Banquen, det lära Höge och Förnäme Herrar Deputerade utaf nästledet åhrs Generalförslag och dess jemförande emot de förre åhrens, nådgunstigt intaga, hafvandes vi af det, som uti innevarande år redan förelupit, god anledning at tro, det de private räkningar skola för detta åhr blifva nog ansenligare.»[2]

Det lär icke kunna nekas, att både den avvisade lånesökandens

[1] BF:s riksdagsrelation d. 25 augusti 1742, § 7, samt deras bifogade protokollsutdrag av d. 28 april 1742 (nedan bil. 12). — BD. nöjde sig att besvara BF:s ansökan om skydd med hänvisning till gällande lag och författningar; se bankoreglementet 1743, § 3.

I listan över Forsmarks ägare — hos KLINGSPOR och SCHLEGEL, *Uplands herregårdar* (Sthlm 1881) under art. Forsmark — nämnes ej Louis De Geer. Bruket torde denna tid tillhört hans några år tidigare avlidne faders sterbhus, vilket väl förklarar bankstyrelsens formella betänkligheter.

[2] BK:s »ödmjukaste memorial och berättelse», dat. d. 13 aug. 1742, bilagd BF:s riksdagsrelation 1742 — BD. 1742—43, akt., I, fol. 33 f. — § 21.

missnöjda skrivelse och bankokommissariernas tillfredsställelse över den snabbt växande utlåningen stodo i ypperlig överensstämmelse med de bankpolitiska principer, som de närmast föregående riksdagarna erkänt och utvecklat. Näringslivet gynnades genom billiga banklån, banken florerade genom inflytande räntor, och den så kretsande »roulancen» hölls i ostörd gång genom allmänhetens förtroende eller »Banquens Credit». Gott och väl, så länge denna var säkert funderad, men vid den tidpunkt (augusti 1742), då kommissarierna gjorde de anförda reflexionerna, hade företeelser yppats, som väl bort giva anledning till betänksamhet. Men lade man på sätt, inom bankstyrelsen skedde, huvudvikten vid den ostört uppdrivna utlåningen, fanns det visserligen all anledning till belåtenhet. Generalförslagens siffror för lånen till enskilda blevo vid årsslutен 1742 och 1743 runt 24 och 27 t. g., respektive 12 och 15 t. g. högre än motsvarande år 1740.

Från samma synpunkter hade bankstyrelsen än större skäl till belåtenhet över den flit, varmed dess tjänster togos i anspråk av Riksens ständers manufakturkontor samt av Kungl. Maj:t och kronan själv.

BANKEN OCH MANUFAKTURKONTORET.

TILL DE FÖR NÄRINGSLIVETS UTVECKLING VIKTIGASTE besluten vid riksdagen 1738—39 hade hört skapandet av manufakturfonden och upprättandet av manufakturkontoret för denna fonds skötsel. Med en del av de gamla landshjälpsmedlen (ovan s. 101) samt nytillskapande tillgångar (tullförhöjningar å utländska varor till 7—15 % av värdet) skulle fonden främja manufakturernas bästa genom uppköp av råvaror, premier å tillverkningen, lån och förskott åt fabrikanterna. Manufakturkontoret ställdes under fyra ständernas fullmäktige; bland de första gången valda märktes tvänne så övertygade anhängare av den nya ekonomiska politiken som underståthållaren v. Drake och Gustav Kierman. Under deras energiska men utpräglat ensidiga ledning utvecklade sig kontoret till den speciella kreditförmedlare och understödsanstalt, som »manufacturisterne», d. v. s. industriledarna inom olika branscher,[1] så varmt eftertraktade.

Till närmare ledning för denna verksamhet gällde föreskrifter, som

[1] Med manufakturister åsyftas främst dem, som lydde under hallrätterna, d. v. s. textilindustriens män, dessutom nog också representanter för annan industri (»fabriqueurer») utom brukspatronerna. Jfr Hallordning och allmän manufacturie rätt för alle manufacturister uti silke, ull och linne, d. 21 maj 1739, tr. Modée, anf. arb., II, s. 1496 f.

gåvos av sekreta utskottet, varjämte d. 20 maj 1739 utfärdades ett »Reglemente angående utlån af Riksens ständers manufacturcontoir».[1] Enligt detta sista skulle varje manufakturist och fabrikör, som »i mangel af debit på des tilvärkade varor» vore i behov av penningar, äga rätt att inleverera färdiga produkter eller rudimaterier i vederbörande hallrätts magasin samt efter erhållen värderingsattest från hallrätten hos manufakturkontoret utbekomma så stort penninglån, som svarade mot tre fjärdedelar av det panten åsatta värdet. För övrigt tillkom det kontoret att bestrida av ständerna beviljade förskott och premier, giva förlagslån samt försträcka ränta för industriidkares bankolån. Då de medel, vilka för dessa utgifter ställdes till förfogande, endast under hand inflöto men understöden kunde behövas genast, hade sekreta utskottet på sätt redan skildrats medgivit kontoret att i lånebanken upplåna intill 2 t. g.

Mellan bankofullmäktige och fullmäktige i manufakturkontoret uppstod genast en viss meningsskiljaktighet om bästa sättet för denna lånesummas utgående. Från bankens sida ansåg man enklast att blott hava med kontorets styrande män att göra, varför lånet borde utgå direkt till kontoret i större poster och emot dess förskrivningar. Fullmäktige i manufakturkontoret åter yrkade, att summan blott skulle utgå i småbelopp i mån av kontorets anlitande från låntagarnas sida. För detta ändamål begärde de, att kontorets räkning n:r 3 i växelbanken skulle krediteras för hela summan av 2 t. g., på vilken de sedan kunde till sina låntagare utassignera deras särskilda lånebelopp. Kontorets konto i lånebanken skulle då debiteras med dessa utassignerade belopp jämte ränta samt krediteras för varje enskild låntagares inbetalningar och erlagda räntor. Till denna metod, som kontoret fann bekvämast för publiken och för sig självt förmånligast, samtyckte slutligen bankofullmäktige, dock under förutsättning, att manufakturkontoret gåve en generell förskrivning, att alla å dess räkning n:r 3 i växelbanken utfärdade och av banken godtagna assignationer gällde såsom kontorets egna obligationer till kapital och intresse från den dag, då var och en dylik assignation blivit av banken inlöst.[2]

[1] Tr. hos Modée, anf. arb., II, s. 1514 f. Beträffande manufakturkontorets tillkomst och verksamhet hänvisas till Malmströms och Arnbergs arbeten samt framställningen av den svenska textilindustriens utveckling i *Sveriges officiella statistik; Industri och bergshandtering*, Sthlm 1914. Specialundersökningar rörande Alingsåsverket se G. H. Stråle, *Alingsås manufakturverk* (Sthlm 1884) samt Eli F. Heckscher, *Ett bidrag till Alingsås manufakturverks historia* (Historisk tidskrift 1917, s. 88 f.).

[2] Bankofullmäktiges skrivelse till fullmäktige i manufakturkontoret d. 8 september 1739, i BF:s registratur åren 1737—41 (s. 78 f. för år 1739).

Det hade väl varit meningen, att det understöd, som sålunda gavs åt fabriksnäringen, skulle förslå för att övervinna de första besvärligheterna, varefter manufakturkontorets egen verksamhet borde kunna inskränkas och avvecklas; i synnerhet borde lånen från banken ej mera behövas, sedan den särskilda manufakturfonden trätt i full verksamhet. Efter den berättelse, som kontorets principal, sekreta handels- och manufakturdeputationen, avgav till riksdagen 1740—41, kunde man ansett uppgiften med dessa understöd redan då fylld: »riket är stadt i det allrahärligaste lopp till ett pålitligt och mäktigt välstånd», hette det där, och det gavs en sannskyldig skönmålning, huru glänsande utvecklingen gestaltat sig. Under tiden 1 oktober 1739— 31 december 1740 vore värdet av manufakturernas tillverkning över 22 t. g. och efter avdrag av råämnenas värde (beräknat till en tredjedel härav) kvarstode en ren nationell vinst, som med $2^1/_2$ t. g. överstege allt, vad det allmänna sedan år 1727 kostat på näringen. Bortåt 12,000 arbetare hade av denna sin bärgning, och full säkerhet svarade mot förskotten.[1] Verkligheten var icke fullt så lysande. Lättheten att få förlag och lån på tillverkade varor gjorde, att det åtminstone till en tid kunde löna sig att producera huvudsakligen för lånens skull, varav varornas kvalitet och säljbarhet måste starkt lida men. Panternas säkerhet berodde på de av hallrätten åsatta värderingarna, men med den sammansättning, som givits åt hallrätten, var det fara värt, att dessa över hövan uppdrivits just med tanke på belåningen.[2] Vissa av de understödda verken voro också allt annat än solida och behövde för sin fortsatta tillvaro ständigt nya lån samt betydande eftergifter å de gamla.[3]

Bankens understöd till manufakturkontoret hade vid den tidpunkt, då bankofullmäktiges relation till riksdagen 1740—41 avgavs, ännu icke stigit till den anvisade summan av 2 t. g. (600,000 d. km.) men

[1] Handels- och manufakturdeputationens utlåtande d. 31 mars 1741, referat hos MALMSTRÖM, anf. arb., II. s. 432 f. Nämnda betänkande blev särskilt tryckt, på förslag av frih. Coijet »til våre medbröders hugnad och opmuntran, som äro hemma i landet». *R. A. P.* 1740, s. 248. Samtidigt beslöt R. och A., att Drake för sina utmärkta förtjänster skulle ihågkommas med en särskild belöning.

[2] Hallrätt skulle bestå av en lagfaren magistratsledamot som ordförande, en grosshandlare, en kramhandlare, två manufakturister och två under manufaktursocieteten sorterande mästare.

[3] Detta gäller framförallt om det berörda »moderverket» i Alingsås, vilket emellertid torde få betraktas som nära nog ett mönster av illa skött ekonomi. Jfr de anf. arb. av Stråle och Heckscher.

stannade icke långt därunder (582,783 d. 22 ö. km.).[1] Om fullmäktige, som då ännu stodo under den åldrige Thegners ledning, hyste någon förhoppning, att det skulle få stanna vid denna hjälp, misstogo de sig. Handels- och manufakturdeputationens vackra målning av det storslagna, som redan uträttats, var direkt avpassad för att skapa opinion för ytterligare understöd, och därvid räknades som vanligt icke minst på banken. Samtidigt som till manufakturfondens stärkande en del nya avgifter fastställdes,[2] föreskrevs av sekreta utskottet, att banken skulle ytterligare låna manufakturkontoret $1^2/_3$ t. g. (500,000 d. km.) för inköp av ull samt dessutom ovägerligen inlösa kontorets assignationer på de i hallrätterna pantsatta varorna.[3] Därmed var en praktiskt taget obegränsad kredit öppnad för manufakturkontoret.

Kontoret skulle icke försumma att begagna sig av denna förmån, och under sin nya ledare Fredrik Gyllenborg lade icke bankofullmäktige några besvärande hinder. Vid sidan av sina förut existerande räkningar i växelbanken öppnade kontoret nu en ny, n:r 4,[4] på vilken assignationerna för de i hallrätterna pantsatta varorna fördes, och där stego beloppen fort i höjden. När ständerna föga mer än ett år senare åter sammanträdde för att taga det genom ryska kriget irådade politiska läget i övervägande, inberättade bankofullmäktige, att manufakturkontoret av banken erhållit lån och försträckningar, som numera överstego 6 t. g.: utom de år 1739 och 1741 beviljade lånen på 600,000 och 500,000 d. km., vilka även »merendels» utestodo, hade kontoret jämlikt sekreta utskottets föreskrift om inlösning av kontorets assigna-

[1] Siffran från LB.-kamreraren Fehmans sammanställning, dat. d. 30 september 1740, bilagd BF:s riksdagsrelation. Jfr ovan s. 142 not 3.

[2] Man rörde sig här i en cirkel. Till de inhemska manufakturernas gagn förbjöds importen av en hel del vävnader och kramvaror, men manufakturfonden hade haft sin huvudsakligaste tillgång från importtullen å dessa. Tanken var tydligen den ovan angivna, att vid förbudens ikraftträdande manufakturerna skulle vara tillräckligt florerande för att reda sig utan annat understöd. Som detta ej var förhållandet och fonden sålunda behövde annan tillgång, beslöts en tillfällig avgift på en del råämnen för fabrikationen (»silke, bomull, bomullsgarn, camelhär, ull, mascovade, lin och hampa»). På riddarhuset yrkade greve A. R. Sparre avslag härå, då han fann det icke »enligit med handelsprincipier», i stället yrkade han avgift på utländskt vin och brännvin. Adeln anslöt sig till hans mening men fick ej övriga stånd med sig. *R. A. P.* 1740, s. 670 f.

[3] S.U:s prot. extr. till BD. d. 6 febr. ock till BF. d. 21 aug. 1741. På förra stället (BD-akter, I, fol. 475) säges, att de utgångna 2 t. g. egentligen varit vanliga lån, varför kontoret borde ytterligare tillgodoses.

[4] Räkningarna n:r 1 och 2 voro vanliga bankräkningar av ringa omfång, räkningen n:r 3 gällde (jfr ovan s. 153) de begränsade banklånen.

tioner blivit betjänt med ytterligare lån, å vilka en kapitalskuld av 721,901 d. 8 ö. km. återstod. Goda betalare voro sålunda kontoret och dess gäldenärer icke, men räntorna hade, påpekade fullmäktige, riktigt erlagts.[1]

BANKENS FÖRSTRÄCKNINGAR TILL KRONAN UNDER OCH EFTER RYSKA KRIGET 1741—43.

DEN SKILDRING, SOM HÄR LÄMNATS AV BESLUTEN RÖrande bankoverket vid 1740—41 års riksdag, har hittills endast dröjt vid de åtgärder, som avsågo bankens förhållande till den enskilda verksamheten. De viktigaste och mest ödesdigra förfoganden, som då gjordes, gällde emellertid kronans anspråk på hjälp från banken.

Man stod inför det övermodigt började, illa förberedda och alltigenom nesligt förda kriget mot Ryssland (1741—43). Vid överläggningarna om dess finansiering räknade de styrande utom på förmånen att kunna underhålla krigshären i fiendeland främst på subsidier från Frankrike (36 t. g.), vartill kommo åtagna bevillningar och acciser (12 t. g.) samt disponibla fonder (i de s. k. uppbrotts- och förrådskassorna, 11 t. g.).[2] Som detta säkerligen ej skulle förslå, riktade man efter den från andra områden förvärvade vanan främst ögonen på banken. Hos bankodeputationen framställde Wennerstedt d. 29 juli förslag, att banken av sin avance skulle till statsverket för krigets förande såsom gåva avlåta 10 t. g. i plåtar. Remitterat till fullmäktige, blev detta förslag följande dagen av dem tillstyrkt, varefter det, förordat av sekreta utskottet, godkändes av de tre ståndén.[3] Till detta lade det

[1] BF:s riksdagsrelation d. 25 augusti 1742, § 14.

[2] Siffrorna från Malmström, anf. arb., II, s. 428.

[3] Wennerstedts förslag samt S.U:s protokollsextrakt d. 3 aug. om ståndens beslut se Inkomna Handlingar, 1741, fol. 362 och 403. Om behandlingen hos adeln se *R. A. P.* 1740—41, s. 528.

Behandlingens snabbhet visar, att frågan var på förhand avgjord mellan de dirigerande. I själva verket var BD. redan d. 29 juli färdig att tillstyrka men ansåg sig för formens skull likväl böra inhämta bankostyrelsens mening. Därför uppkallades kommissarierna och förständigades att sörja för, att till nästa dags eftermiddag BF:s utlåtande inkomme. Vid föredragningen hos BF. d. 30 juli framförde likväl kommissarien Alstrin å samtliga BK:s vägnar skriftligen formulerade betänkligheter: visserligen ansåg han sig ej böra bestämt avstyrka utan lät åtgärden helt ankomma på BD:s prövning men fann icke tillrådligt, att understödet finge annan karaktär än den av ett räntebärande lån, låt vara mot »modereradt interesse». Av BF. tillstyrkte framförallt Plomgren gåvan; han fann detta vara det minsta, som banken kunde erbjuda. Samma mening yttrades kort av Aulævill, Hermonius, Ehrenstam och Gyllenborg tillstyrkte jämväl men

nya bankoreglementet en föreskrift (i § 32) för fullmäktige att bispringa den med utrustningen sysselsatta k. utredningskommissionen med ett räntelöst förskott av 5 t. g., dock mot snar återbetalning. Slutligen reducerades intresset på bankens äldre kronolån nu definitivt till 5 % (1741 års reglemente § 33). Om trots allt detta medlen skulle tryta, bemyndigade stora sekreta deputationen, vilken i dessa frågor beslöt å riksdagens vägnar,[1] Kungl. Maj:t att upplåna intill 40 t. g. mot ständernas garanti.

under formen av ett lån till nedsatt ränta. Som protokollet med dessa utförliga vota skulle överlämnas till BD., skyndade Plomgren att avsluta överläggningen med förklaring, att han funne formen av ett lån så betänklig, att bättre vore intet understöd alls; en fritt erbjuden gåva måste öka intrycket av statens styrka, ett låns upptagande däremot ge intryck av svaghet. Se SP. 1741, s. 601 f.

Ur Alstrins yttrande förtjäna följande satser särskilt citeras: »Vad påfölgd det med sig hafver, at nya capitaler til stora summor formeras och utspridas uti sedlar, utan at mynt in natura til någon proportion deremot tillika tilverkas; det hafver man ärfarit, sedan igenom lånen til Ständernes Contoir och Manufactur Contoiret inemot 30 tunnor guld mera, än förr var i landet, nästan på en tid kommo i rörelse. Ty vanvärdet, som Banquens Sedlar varit uti i landsorterne, så att de ej utan emot ganska drygt Lage kunnat förvexlas, lärer ofelbart mera hafva härrördt af deras myckenhet, än av bristen på skiljemynt. Skulle nu åter en så ansenlig summa af 10 tunnor Guld uti Banquens Sedlar utkomma, så voro til befarandes, at förtroendet til dem torde än mera aftaga, besynnerligen under krigstiden tå folcket plägar fruckta för all ting, och kunde således hända, at en hvar af Banquen utfordrade sine penningar, hvartil tå ej vore tillgång på långt när.» Dessa farhågor, vilka med hänsyn till den följande utvecklingen äro särdeles intressanta, tillbakavisades av Plomgren därmed, att sedlarnas kredit icke skulle sjunka, så länge envar kunde få ut kontanter, samt att någon formlig tillströmning av kreditorerna ej kunde ske, dels på grund av myntets oviga natur, dels därför att $^2/_3$ av växelbankens medel voro insättningar från publika kassor.

Vid den nya föredragningen hos BD. d. 30 juli (se BD. 1740—41, pr., s. 1276 f.) var man fullständigt enhällig om den mening, som av Plomgren utvecklats. Det enda, som vållade någon dissens, var ett av prästerna framkastat förslag, att en så patriotisk handling, som denna gåva vore, borde genom Posttidningen publiceras för att till fromma för Sveriges anseende bliva vederbörligen känd även i utlandet; detta förslag avråddes dock av v. Drake såsom något skrytsamt och därtill obehövligt, då nog beslutet, sedan det förevarit i plena, skulle »äntå af sig sielf komma in i de utländske Gazetterne», och det blev även avböjt.

Under överläggningen uttalade Kierman beklagande, »at hos Banquens Betjente skola finnas så svaga Bancoprincipier, eller idéer om en Banques rätta bruk och styrcka, som de vid detta tillfälle yttrat».

[1] Stora sekreta deputationen bestod av sekreta utskottet, förstärkt med 25 bönder, och fick, för att icke bondeståndet skulle stå helt utanför krigsåtgärderna samt sedan kunna opponera mot dem, övertaga en del tämligen formella beslut. Avgörandet låg i allt väsentligt hos sekreta utskottet och dess hemliga beredning.

Var skulle vid dåtida förhållanden dylika summor upplånas om icke hos banken? Enskilda kapitalister kunde möjligen förmås till försträckningar, stora sammanslutningar såsom de tidigare nämnda kompanierna bringas till »frivilliga» gåvor, men det förslog icke långt. När ständerna i augusti 1741 åtskildes och den utsedde överbefälhavaren, riksdagsgeneralen Charles Emil Lewenhaupt nedlade lantmarskalkstaven — hälsad med bifallsrop och följd av välgångsönskningar från det riddarhus, vilket inom år och dag skulle utkräva hans blod som offer för egna synder — då låg visserligen framtiden i ett ljus, som gav förhoppningar, att någon lånehjälp av större omfattning icke skulle behövas. Men det hoppet svek mycket snart. Som väl alltid i dylika fall överstego de verkliga utgifterna alla beräkningar, och då Lewenhaupt efter en kort marsch in på ryskt område redan i december återgick över svenska gränsen, dit han fram på våren följdes av en rysk invasionsarmé, föll hela bördan på eget land, vilket till på köpet nödgades se vidsträckta provinser ockuperade av fienden.

Om de finansiella åtgärder, till vilka bankofullmäktige med anledning härav nödgades medverka, lämna de ordinarie akterna föga upplysning. Fullmäktiges protokoll och sedvanliga relation till riksdagen 1742—43 förmäla egentligen blott, att till utredningskommissionen dels utgått det lovade räntefria förskottet å 5 t. g., vilket kommissionen — naturligt nog vid så förmånliga villkor — icke återbetalat, dels mot säkerhet i vissa kronoförpantningar samt 5 % ränta yttermera något över 3 t. g. (936,000 d. km.).[1] Över de viktigaste förhandlingarna fördes ett speciellt, ytterst hemligt protokoll, och för resultaten av dem redogjorde fullmäktige i en särskild sekret relation, helt skild från den ordinarie.[2]

Dessa särskilt hemliga akter redogöra för låneförhandlingar vid trenne olika tidpunkter, november 1741, februari 1742 och mars s. å. Vid förstnämnda tillfället hade utredningskommissionen anmält sig behöva ett lån på 10—11 t. g. samt erbjöd som säkerhet därför vissa

[1] BF:s riksdagsrelation d. 25 augusti 1742, §§ 12—13.

[2] Protokollet, som bildar en särskild volym med titel: »Secrete Protocoller Hållne hos Herrar Banco Fullmächtige 1741 och 1742 med dertil hörande Acter» är i motsats till de vanliga sekreta protokollen icke renskrivet utan blott i koncept, egenhändigt av bankosekreteraren Esberg, vilken även utskrivit den därpå grundade sekreta relationen. Denna, som jämväl är daterad d. 25 augusti 1742, finnes BD. 1742—43, akt., I, fol. 7 f. (jfr nedan bil. 13) — Tydligen är det dessa allra hemligaste protokoll, vilka hos SJÖSTRAND, anf. arb., s. XV, nämnas såsom ej anträffade.

av senaste riksdagen beviljade räntor och inkomster för åren 1741—42: bevillningsavgiften, uppbrottskassornas kapitaler, de av ridderskapet och adeln beviljade medlen för adelsrustningen samt brännvins- och konsumtionsaccisen; dessa tillgångar, vilka Kungl. Maj:t på sekreta utskottets hemställan lämnat till kommissionens förfogande för uppnegocierande av nödiga medel, hade för nämnda år beräknats stiga till $14^2/_3$ t. g. Å lånet erbjöds 6 % ränta. Bankofullmäktige funno sig böra bevilja lånet (11 t. g.) såväl i anseende till syftets betydelse för hela rikets välgång, varpå jämväl bankens välstånd berodde, som ock därför, att »om K. Commissionen annorstädes giordt samma lån, så hade Banquen förloradt en anseenlig vinst af interesserne, som nu derföre komma at ärläggas». — För att transaktionen icke skulle bli bekant och väcka allmänhetens farhågor för bankens säkerhet, vidtogs den försiktighetsåtgärden, att de utställda lånedokumenten lämnades i förseglade paket till bankokommissarierna, vilka förständigades i varje särskilt fall angiva, att lånesumman insatts i växelbanken av utredningskommissionen »til des disposition för K. Räntecammarens räkning». Sålunda utgick lånet i sju skilda poster, den sista d. 3 mars 1742.

Denna sista utbetalning hade icke ännu skett, när en ny framställning gjordes, denna direkt från Kungl. Maj:t genom tvänne av riksråden; det var i februari, och då begärdes, under hänvisning till riksdagens bemyndigande att upplåna medel, ett lån på 15—20 t. g. att successivt utgå med 2—3 t. g. åt gången. Men nu voro fullmäktige ytterst betänksamma. Med gåvor och lån till kriget hade de redan sträckt sig till runt 28 t. g. Tillika funno de, att bankens metalliska kassa ytterst starkt medtagits genom de försändelser av plåtar till landsorten, som banken för rörelsens underlättande måst vidtaga,[1] samt genom enskildas uttagningar. Därtill hade plåtmyntningen alldeles avstannat, k. myntkommissionen och kammarkollegium ämnade nämligen till köpmän avyttra kronans gårkoppar. Man stod därför inför utsikten, att plåtförrådet snart tömdes, om icke kraftiga motåtgärder träffades. Så begagnade fullmäktige tillfället att, på samma gång de avslogo denna framställning från Kungl. Maj:t, göra en ivrig föreställning, »huru angelägit det voro för Banquens styrka

[1] Enligt BF:s riksdagsrelation d. 25 aug. 1742, § 9, hade BF. i augusti 1741 jämlikt ständernas förordnande lämnat räntekammaren över 5 t. g. (1,560,000 d. km.) i plåtar och skiljemynt för utsändande till landsorterna. Summan, som var räntefri, skulle snarast möjligt återbetalas genom i landsorten inväxlade transportsedlar. Därav återstodo vid relationens avgivande 377,100 d. km. obetalta.

och Credit, at Kronones gårKoppar måtte til 2, 1 och 1/2 daler silfvermyntsplåtar upmyntas». Föreställningen framkallade löfte om åtgärder i denna riktning — en årlig myntning av 3 t. g. i plåtar skulle igångsättas — men därmed följde också ett nytt låneförslag.

I mars kom nämligen utredningskommissionen tillbaka: det gällde nu 15 t. g. mot säkerhet av motsvarande tillgångar under åren 1743—44 som för det tidigare lånet, deras totalavkastning beräknad till 17 1/3 t. g. Pengarna behövdes för flottans utrustning, och kommissionen betonade, att angelägenheten icke tålde dröjsmål. — Det förefaller nästan, som om bifall varit betingat på förhand i sammanhang med den hos kronan utverkade ökade plåtmyntningen, åtminstone är löftet om denna det enda egentligen nya faktum, som fullmäktige åberopa till motiv för ett beslut i motsatt riktning till det kort förut givna avslaget. Under hänvisning till denna myntning, som tryggade att »en myckenhet af plåtar åter efter handen i Banquen inflyta»; till de ansenliga avbetalningar, som riksens ständers kontor satt i utsikt; samt till möjligheten att underlåta den planerade uppsägningen av vissa i lånebanken insatta kapitaler av dukater, riksdalrar och kurantmynt;[1] under övervägande tillika av den erbjudna pantens fullgodhet och med behjärtande, »huruledes högsta nödvändigheten fordrade, at Kongl. Utrednings-Commissionen, til Rikets välfärd, hägn och försvar, måtte undfå det begärda lånet», gåvo bankofullmäktige sitt bifall. För lånets utgående användes samma diskreta former som tidigare, det utbetaladdes sålunda i nio särskilda poster, den sista d. 18 augusti.

Genom dessa åtgärder förmenade bankofullmäktige, att »Banquen både giordt Riket en märkelig tienst, och äfven med ansenlige interesser för samma lån kommer at vinna styrcka och förkåfran». Det fanns ingen anledning att betvivla det förra, såsom sakerna gestaltat sig, men desto mera att hysa farhågor för bankens räkning. Redan hänvisningen till de ansenliga avbetalningarna från ständernas kontor var en mycket oviss växel på framtiden: när fullmäktige avgåvo sin relation, inskränkte sig dessa avbetalningar till ungefär 2 1/3 t. g. (695,000 d. km.),[2] en obetydlighet, som det väl måste vara, när man allenast tog ur den ena fickan för att stoppa i den andra. Den givna säkerheten såg visserligen mycket tillfredsställande ut, då de i pant satta inkomsterna beräknades för åren 1741—44 giva 32 t. g. mot de

[1] BF. hänvisa här till § 23 av Bankoreglementet 1741.

[2] BF:s riksdagsrelation d. 25 augusti 1742, § 15. Uppgiften gällde ställningen d. 23 juli och avsåg hela tiden från föregående riksdags slut.

26, som banken försträckte. Men det var ganska ovisst, både huru pålitlig beräkningen var, och huru pass snabbt de anvisade inkomsterna verkligen inflöto. Av inkomsterna 1741—42, som skulle täcka de första 11 t. g. jämte ränta, hade ännu, när den sekreta relationen avgavs, blott 4 t. g. samt intresset därå gäldats ävensom knappt hälften av den 5:e t. g. inlevererats. Till detta kom den ytterst ovissa faktorn, om riksens ständer inför det växande finansiella trångmålet skulle respektera avtalet med deras eget verk, banken. Det låg nära till hands, att de icke blott gingo vidare på den väg, som nu beträtts, sålunda läto banken fortsätta med sina lån och förskott, utan kanske även disponerade de till deras betalning avsedda inkomsterna för andra högnödiga utgifter.

Redan tidigare (ovan s. 9) har påpekats, att riksdagen 1742—43 hotade bli en räfst med hattpartiets försyndelser; känt är också, huru de, som egentligen buro ansvaret för kriget, nu lyckades rädda sig undan kritiken genom att kasta skulden på den militära ledningen samt genom att inrikta ständernas uppmärksamhet främst på valet av tronföljare. Medan ständerna från augusti 1742 till september 1743 sysslade med dessa omsorger, hopade sig de finansiella besvärligheterna: kriget slutade först med freden i Åbo, undertecknad d. 7 augusti 1743,[1] och krävde därför fortsatta omkostnader; sedan det avvecklats, drog i stället upp en hotande krigsfara från Danmark, mot vilken också säkerhetsåtgärder måste träffas; böndernas missnöje, som fick uttryck i dalkarlarnas tåg till Stockholm i juni 1743, ökade bekymren. Det kan därför icke förvåna, att de samlade ständerna i hög grad sysselsattes av omsorgen att skaffa statsverket nya medel, icke heller att de därvid voro företrädesvis böjda att begagna sig av det beprövade medlet, bankens kredit, om vars ömtålighet man ännu icke hade någon uppfattning.

Bankens sålunda för krigets skull nytillkomna och vid riksdagens början obetalda fordringar hos kronan (eller utredningskommissionen) stego enligt nyss lämnade redogörelser till omkr. 30 t. g.;[2] i mars det följande året hade genom de till säkerhet lämnade inkomsterna verkställts åtskilliga avbetalningar, men ännu återstodo enligt banko-

[1] Fredspreliminärer undertecknades d. 16 juni s. å.

[2] Så fördelade: det räntefria förskottet till kommissionen, 5 t. g.; mot vissa kronoförpantningar $3^{1}/_{3}$ t. g.; de båda lånen 1741—42 11 + 15 t. g.; s:a $34^{1}/_{3}$ t. g. Härav återbetalda ej fullt $4^{1}/_{2}$ t. g.

deputationens beräkning oguldna $24^{3}/_{4}$ t. g., vilken siffra bör ökas med yttermera $3^{1}/_{3}$ t. g., således över 28 t. g.[1] Ehuru avbetalningen icke steg till mer än runt 6 t. g. och alltså föga över hälften av det första stora lånet (på 11 t. g.) gäldats, gjorde ständerna nu under hänvisning till rikets trängande behov nya dispositioner med de till bankens säkerhet anvisade tillgångarna för åren 1743—44, »hvarigenom samma pant aldeles kommit at försvinna», skriver bankodeputationen. Och icke blott detta, utan stora sekreta deputationen hemställde på ett sätt, som var liktydigt med ett förständigande, om »en ofördröjelig penningeförsträckning af tjugufyra tunnor guld», varför emellertid kronans kopparränta gavs i pant. Motstånd var icke möjligt, men bankodeputationen sökte och lyckades även genomdriva något säkrare betalningsvillkor. Såväl 1741—42 års lån ($24^{3}/_{4}$ t. g.) som det nu givna (1743 års lån, 24 t. g.) sammanslogos i en generell, av kammarkollegium och statskontoret given förskrivning på $48^{3}/_{4}$ t. g. (4,877,262 d. sm.), löpande med 6 % ränta. Banken skulle som säkerhet erhålla dels från och med samma års början hela kopparräntan för betalning av resterande intressen samt för förräntning och amortering av 1743 års lån, dels från början av år 1744 yttermera 5 t. g. av stora sjötullen, småtullarna och accisen för förräntning och amortering av 1741—42 års lån. Och för att riktigt trygga verket föreskrevs, att dessa underpanter och villkor »skola utan den ringaste rubbning eller ändring hållas oförryckte och i alla delar efterlefvas, ehvad oförmodelige händelser och svårigheter må infalla».[2]

Yttermera tvänne anfordringar av betydande omfattning ställdes på banken. På resolution av sekreta utskottet fick densamma gå kronan tillhanda med ett förskott på 3 t. g. å det löpande årets bevillningsmedel, detta utan ränteersättning.[3] Mera vittutseende voro anspråken inför den från Danmark hotande krigsfaran. D. 8 september, d. v. s. i riksdagens yttersta dagar, meddelade sekreta utskottet bankodeputationen om denna våda samt om nödvändigheten att skaffa medel till nya rustningar — återigen genom lån i banken. Deputationen

[1] Bankodeputationens redogörelse i § 14 av bankoreglementet 1743, dat. d. 12 sept. — BD. 1742—43, akt., II, fol. 1478 f. Deputationen har tydligen i sin översikt av ställningen i mars 1743 uteslutit de $3^{1}/_{3}$ t. g., som givits mot vissa kronoförpantningar; de omtalas i den här citerade paragrafen men lämnas utanför den slutliga uppgörelsen.

[2] Efter den cit. § 14 av bankoreglementet 1743. Jfr vidare s. 170 f.

[3] Bankoreglementet 1743, § 15. Det beräknades, att detta belopp skulle vara ersatt före nästa november månads utgång.

hade blott att angiva formerna, beslutet behöll utskottet i egen hand. Så fastställdes, att banken skulle ytterligare bispringa kronan med ett lånebelopp, som under det närmaste året utginge med 2 t. g. i månaden, sålunda högst 24 t. g. tillsammans, löpande med 6 % ränta samt mot pant av tionde- och hammarskattsjärn, kungsgårdsarrenden, vissa tullmedel och överskott hos riksens ständers kontor.[1] Det förutsattes dock, att detta skulle vara ett provisorium, »til des ut- eller inrikes tilräckelige lån kunna ärhållas». — Som det framgår av bankokommissariernas berättelse till riksdagen 1746—47, utgick av detta sista lån i allt en summa om 13 t. g.[2]

Det var icke ens med säkerhet slut nu. Därest det hotande danska kriget hade utbrutit, hade naturligtvis nya fordringar inställt sig, och med tanke därpå förberedde sekreta utskottet ytterligare kreditgivning från bankens sida. Det överlämnade sålunda vid riksdagens slut till bankofullmäktige ett förseglat konvolut med påskrift om dess öppnande, ifall det komme till krig. Som denna eventualitet icke inträdde, kunde kreditivet ouppbrutet återställas vid följande riksdags början.[3]

Om resultaten beträffande det understöd, som banken lämnade statsverket för det ryska krigets skull eller i samband därmed, sammanfattas, visar sig alltså följande (tillfälliga förskott ej medräknade):

1741 års gåva	10 t. g.
1741 års lån mot kronoförpantningar	$3^1/_3$ » [4]
1741 års räntefria förskott (senare förändrat till räntebärande lån)	5 »
1741—42 års lån på 11 och 15 t. g.	26 »
1743 års lån	24 »
1743 års kredit på 24 t. g., varav utgingo under sept. 1743—juni 1744	13 »
S:a	$81^1/_3$ t. g.

Därav som lån med återbetalningsskyldighet $71^1/_3$ t. g.

Vid årsslutet 1744 redovisades härav som lånebankens fordran hos Kungl. Maj:t och kronan $55^1/_3$ t. g., hos utredningskommissionen

[1] Bankoreglementet 1743, § 16.

[2] BK:s memorial, bilagt BF:s riksdagsberättelse d. 30 sept. 1746. — Enligt lånebankens huvudböcker utgingo härav år 1743: d. 16 sept., 31 okt. och 31 dec. varje gång 600,000 d. km., tillsammans 1,800,000 d. km.; samt år 1744: d. 24 april 1,041,492 d. km. och d. 25 juni 1,050,000 d. km., tillsammans 2,091,492 d. km. Summan för tiden sept. 1743—juni 1744 sålunda 3,891,492 d. km. (1,297,164 d. sm.) eller runt 13 t. g.

[3] BF:s riksdagsrelation d. 30 sept. 1746 — BD. 1746—47, akt., I, fol. 11 f.—§ 8.

[4] Detta skrevs å utredningskommissionens konto, under det övriga lån fördes på Kungl. Maj:ts och kronans.

3 t. g., s:a 58 1/3 t. g., oavsett vad härav kan ha förts på riksens ständers kontors räkning, där bankens fordran då steg till mer än 18 t. g. (mot 20 1/2 t. g. årsslutet 1743 och 22 5/6 t. g. år 1741).

Med konsekvent tillämpning av den förut så flitigt uttalade grundsatsen om förmånen för banken av stor utlåning borde ju tillväxten av fordringarna även på denna punkt väckt belåtenhet. Bankofullmäktiges upprepade hänvisningar till kronans nödställda läge och den mycket dämpade tonen i bankodeputationens utlåtelser beträffande de nya lånen visa, att åtminstone i fråga om försträckningarna till kronan den optimistiska stämningen börjat vika. I själva verket gav bankens bokslut år 1744 skäl till ganska dystra reflexioner.

BANKENS STÄLLNING VID SLUTET AV ÅR 1744.

BOKSLUTET ÅR 1744, DET FÖRSTA ÅR, DÅ DEN NYA bokföringsmetoden[1] användes, visade följande ställning:

Tillgångar.	sm.
Generalkassan	1,676,986: 30
Lån till K. M:t samt publika kassor och verk	15,479,957: 27 1/6 *
Lån till privata	2,994,595: 19 1/3
Obetalda intressen	85,693: 20 2/3
Diverse räkningar	193,734: 28
Osäkra fordringar	319,278: 1 1/6
S:a	20,750,246: 30 1/3 (207 1/2 t. g.)

Skulder.	sm.
Lånebankens kreditorer för innestående kapitaler	3,899,457: 12 5/6
Växelbankens kreditorer	11,517,104: 7 2/3 **
Lånebankens utelöpande bokhållerisedlar	58,001: 10 1/3 **
Kreditorernas innestående interesse	157,399: 27 1/2
Diverse räkningar	29,600: 28 5/6
S:a	15,661,563: 23 1/6 (156 1/2 t. g.)
Tillgångar över skulderna sålunda	5,088,683: 7 1/6 (närmare 51 t. g.)

* Härav: kronans äldre lån (före 1741) 6,523,858: 18
» nyare lån 5,566,153: 27 1/2
hos Riksens ständers kontor 1,824,999: 31 5/6
» » » manufakturkontor 1,021,014: 4 2/3

** Härunder redovisas de utelöpande avistaförbindelserna (transportsedlar, kassasedlar och approberade assignationer samt bokhållerisedlar) med tillsammans 8,912,378 d. 2 ö. sm.

[1] Om denna reform se K. G. Simonssons redogörelse, avd. Exkurser.

På grund av den förändrade uppställningen är en jämförelse mellan läget vid slutet av år 1744 och vid tidigare tillfällen svår, men vissa fakta äro tillräckligt talande. Den metalliska kassan hade successivt nedgått i mycket betänklig grad, från runt $62^1/_2$ t. g. ultimo 1739 till $23^1/_4$ t. g. samma tid 1743 och allenast $16^3/_4$ t. g. 1744. De utelöpande avistaförbindelserna hade samma år sålunda förändrats: $55^1/_2$ t. g. (1739), 99 t. g. (1743), 90 t. g. (1744); d. v. s. vid bortåt en fördubbling av dessa under åren 1739—44 hade samtidigt den metalliska kassan minskats till föga över en fjärdedel av sitt bestånd. I den mån bankens utestående fordringar under nämnda år ökats, låg ökningen i lån till kronan och publika verk (främst riksens ständers kontor samt manufakturkontoret), och fordringarna hos dem voro, vid den intima förbindelsen numera mellan bankens och statens affärer, icke av säkraste slag. Den uppvisade behållningen (tillgångar över skulder) vid slutet av år 1744 kan därför betraktas som åtminstone delvis ganska fiktiv.

Nedgången av bankens kassa var en särdeles betänklig företeelse. Till någon del sammanhängde den med försöken att förbättra den svenska valutans kurs. Efter tidens uppfattning, att växelkursen uteslutande berodde på handelsbalansens ställning, och då man var övertygad om en betydande undervikt i denna till Sveriges nackdel, hade man alltifrån 1734 års riksdag gjort försök att förbättra handelsbalansen bl. a. genom utskeppning av kopparplåtar. Med upphävande av det särskilda handelskompani, som förut haft kopparexporten om händer, frigav Kungl. Maj:t år 1736 denna handel, dock med en rekognitionsavgift ($^1/_8$ % vid myntade plåtars skeppning).[1] 1739 gick regeringen efter framställning från riksdagen längre, borttog rekognitionsavgiften samt utsatte för plåtars skeppning en premie av 10 d. km. för skℓ.[2] Redan följande år upphävdes premien och återinfördes rekognitionsavgiften,[3] »som K. M:t förnummit att det med utförselpremierna påsyftade ändamålet ej kunnat erhållas»; det ser av denna motivering ut, som om skeppningen ej blivit av egentlig omfattning, kanske har man också begynt tvivla på lämpligheten av att i större skala exportera landets faktiska huvudmynt. Efter krigsutbrottet vållade sedlarnas sjunkande värde, att många hellre disponerade sina plå-

[1] K. förordning d. 6 april 1736, Modée, anf. arb., II, s. 1271 f.

[2] K. kungörelse d. 5 maj 1739, Modée, anf. arb., II, s. 1479.

[3] K. kungörelse d. 12 mars 1740, Schwerin, anf. arb., s. 107, samt Modée, anf. arb., III, s. 1622.

tar, trots deras ohanterlighet, än det osäkra sedelmyntet, och kopparns stegrade pris i utlandet samtidigt lockade nu till livlig export. Redan på våren 1742 fann sig regeringen nödgad att värna den svaga tillgången inom riket på guld och silvermynt genom förbud mot deras utförsel, nedsmältande och förarbetande, och härtill lades d. 25 januari 1743 även ett förbud mot myntade plåtars utförsel ur riket.[1] Härtill kommo under år 1744 nya skärpta förbud, gällande export såväl av gårkoppar som av guld- och silvermynt samt plåtmynt.[2] Om också dessa åtgärder kunde till en del hämma utförseln — helt och hållet gick det visserligen icke — så hindrades därigenom icke uttagningarna ur bankens valv. Deras starka fortgång, samtidigt som kronans myntning stod stilla och det från alla landsändar hördes bittra klagorop över bristen på plåtar och smärre mynt, varigenom det blev publikum omöjligt att i affärer »skilja sig från varandra», fyllde de för banken ansvariga med allvarsamma bekymmer och föranledde bankofullmäktige att i samband med kronans låneförhandlingar frampressa det löfte om ökad plåtmyntning, varför tidigare redogjorts (ovan s. 160). Men ställningen förbättrades icke; uttagningarna pågingo alltjämt, vid slutet av 1744 var, som angivits, bankens metalliska kassa nere i $16^3/_4$ t. g., och den skulle under det följande året ytterligare starkt förminskas (till $9^2/_3$ t. g. ultimo 1745); minskningen kom framför allt på plåtförrådet.

Jämte nu nämnda företeelser, vilka verkade direkt minskande på bankens metallkassa, bör beaktas en åtgärd, som hejdade ett annars reguljärt tillflöde av kontanta medel. Stora sjötullen var fortfarande bankens förnämsta säkerhet för kronans ränteinbetalningar. Dittills hade denna gäldats med guld- eller silvermynt, företrädesvis i karoliner, vilket nödgat de handlande att hålla på silvermyntet och att söka införskaffa dylikt från utlandet. Köpmännens ständigt återkommande klagomål över härmed förenade omkostnader och besvär föranledde sekreta utskottet att d. 5 september 1743 gå dem avsevärt till mötes. Så långt som att direkt bifalla köpmännens anhållan att få erlägga tullen i kopparmynt mot lindrigt lage ($12^1/_2$ %) gick utskottet väl icke, men det medgav efter bankofullmäktiges tillstyrkan, att handlande fingo ur banken mot kopparmynt och skäligt lage tillväxla sig karoliner, därest dessa omedelbart åter insattes för stora sjötullens räkning. Detta betydde,

[1] K. kungörelserna d. 27 april 1742 och 25 juni 1743, SCHWERIN, anf. arb., s. 112 och 113 samt MODÉE, anf. arb., IV, s. 1871 och 2002.

[2] Slottskansliets publikation d. 20 febr. och k. kungörelsen d. 30 juli 1744, SCHWERIN, anf. arb., s. 114 o. 115, samt MODÉE, anf. arb., III, s. 2134 o. 2148 f.

att tullen faktiskt kom att klareras i km., eller rättare i transportsedlar på km., ty de karoliner, som för transaktionen nyttjades, skulle blott »tagas ur det ena rummet och läggas i det andra», såsom en av utskottets medlemmar (Karl Hårleman) mycket träffande anmärkte. Det incitament, som förut funnits för privatmännen, att medverka till stärkande av landets silverförråd borttogs sålunda, och banken mistade sitt viktigaste tillskott av nya redbarheter.[1]

Frågar man sig, huru under denna successiva minskning av bankens metalliska kassa de utomordentligt stora försträckningarna till kronan samt publika verk och kassor voro möjliga, blir svaret en hänvisning till den växande sedelfabrikationen. Redan när den nya utlåningen begynte år 1739, var det i bankens sedlar, som de beviljade lånen utgingo.[2] Kronolånen 1741—44 tillhandahöllos på samma sätt. Bristen på plåtar och skiljemynt sökte man avhjälpa dels genom slantmyntning, dels genom utfärdande av transportsedlar i små valörer. En närmare redogörelse skall icke här lämnas[3], resultatet blev emellertid det redan påvisade, att bankens sedelskuld växte med snabb fart, medan dess metalliska kassa ännu raskare sjönk. Frukterna för banken av de nya uppgifter, som det härskande politiska partiet ålagt densamma — att vara näringslivets förlagsgivare och att bispringa statsverket i dess finansiella trångmål — voro sålunda i hög grad betänkliga för verkets soliditet. De åtgärder, varmed man sökte förbättra denna, skulle leda till ännu betänkligare följder.

1700-TALETS UPPFATTNING AV KREDITEN.

DEN ENGELSKE HISTORIKERN W. CUNNINGHAM BÖRJAR sitt märkliga kapitel om kreditens misstolkande och missbrukande under merkantilismens makttid i England med följande ord:

[1] Bankoreglementet 1743, § 13. S.U:s protokollsutdrag d. 5 september 1743 hos SILFVERSTOLPE, Handlingar XIX. Se även SJOSTRAND, anf. arb., s. 84 f. — Tillåtelsen gällde blott handlande i Stockholm. Det lämnades till BF. att efter växelkursen och det utländska silverpriset bestämma lagets storlek, dock högst till 16 %. Som laget å karoliner samtidigt uppgavs vara 21—22 %, betydde detta jämväl en avsevärd tullnedsättning.

Om då gällande allmänna föreskrift om tullens klarerande i guld- eller silvermynt se ovan s. 97 n. 1.

[2] Jfr redogörelsen ovan (s. 153) för det sätt, varpå förbindelsen mellan banken och manufakturkontoret ordnades.

[3] En sådan gives i den av A. MONTGOMERY utarbetade delen av detta arbete.

»It was probably inevitable that, until a considerable body of experience had been accumulated, there should be many and serious blunders as to the nature of credit, and the conditions under which the forms of credit are available to serve as money. The men of the eighteenth century found that they had a new and very powerful economic instrument in their hands, and they only gradually discovered how to use it wisely.»[1]

Cunninghams satser kunna placeras som motto över ett stort skede av den svenska bankhistorien under 1700-talet. Vid de oupphörliga ansträngningar, som gjordes för »roullancens» höjande; vid de enträgna framställningarna om åtgärder för att genom inhemsk kapitalförsträckning emancipera vårt näringsliv från utländskt beroende; vid de regelbundet återkommande förslagen, att Riksens Ständers Bank skulle genom billiga lån ställa rörelsemedel till industriens och handelns förfogande — vid alla dessa och liknande tillfällen var det ytterst till en rikare och enligt förslagsställarnas mening riktigare användning av »Banquens Credit», som man vädjade.

Det saknades visserligen icke dystra utländska exempel, vilka bort varna mot detta lättsinniga överskattande av kreditens livgivande förmåga. För envar, som något känner 1700-talets historia, är namnet John Law välbekant; hans djärva bank- och kolonialhandelsprojekt med deras till en tid så glänsande framgång och deras oundvikliga, för de optimistiska spekulanterna så fruktansvärda katastrof höra till den historiska lärdomens elementer. Från England hade man samtidigt (vid 1720) ett ganska snarlikt exempel i den handelssvindel, som fått namnet »the South-Sea Bubble».[2] Ehuru dessa tilldragelser måst ådraga sig mycken uppmärksamhet långt utanför vederbörande länders gränser — desto mera, som nog åtskilliga utländska spekulanter sökte tillgodogöra sig en part av de snabba vinster, vilka ett slag troddes vid Rue

[1] CUNNINGHAM, *The Growth of English Industry and Commerce in modern Times.* II. (Cambridge 1907), s. 446.

[2] Namnet av The South-Sea Company, en stor sammanslutning för att driva slavimport till spanska Amerika och valfiskfångst men ock för att övertaga den engelska statsskulden. Dess aktier uppdrevos från £ 120 i april 1720 till £ 1,020 i juli samma år för att före utgången av september åter vara nere i £ 175. Se vidare, utom CUNNINGHAM, anf. arb., II, s. 448 f., M. WIRTH, *Geschichte der Handelskrisen* (Frankf. a. M. 1874) s. 33 f.

Cunningham säger (cit. stället): »the list of projects which were floated in 1720 shows an extraordinary willingness on the part of the public to take shares in any sheme however wild.»

Quincampoix[1] ligga tillgängliga för en och var — är det likväl knappast påvisbart, att de utövat någon nämnvärd påverkan på dem, vilka här på 1730- och 1740-talen diskuterade betingelserna för det svenska näringslivets uppsving. Detta gäller både förfäktarna av djärvare åtgärder och deras motståndare. När emellanåt utländska förhållanden åberopas i vår inhemska diskussion, sker det mera för att pryda ett sakligt anförande med några oratoriska ornamenter och imponera genom skenbar eller verklig förtrogenhet med ställningen på utlandets stora handelsplatser än för att tillgodogöra sig och andra de därute vunna erfarenheterna. Dessa voro väl för övrigt — varom just Cunninghams ord vittna — ännu så färska och ofullständiga, att möjligheten till verklig lärdom av dem var starkt begränsad. Man åberopade bankerna i Venedig, Amsterdam, Hamburg, London och Köpenhamn som bevis, att man kände till världen därute och visste, huru affärslivet florerade under den relativa fredstid, som rådde på kontinenten. Om yppade svårigheter, kriser och dylikt, teg man, tydligen i övertygelse, att motsvarande företeelser icke skulle förekomma här i landet. De åter, som varnade mot för djärva företag, framförde icke utlandets avskräckande exempel utan dröjde så gott som uteslutande vid våra egna dystra erfarenheter om bankens vanskligheter under den karolinska tidens krigsnöd. Men svårigheterna då voro, som framställningen i en föregående del av detta arbete visar, av väsentligen annat slag än de, vilka sammanhängde med det fullständigare utnyttjande av bankens förmåga, varför männen från 1730- och 1740-talet så ivrigt togo till orda.

Vad sist anförts gäller ock om exemplen utifrån. Naturligtvis hade de berörda utländska svindelföretagen en helt annan karaktär, än den industriella och kommersiella verksamhet, vilken man denna tid sökte uppamma i Sverige med hjälp av bankens understöd. Gemensam är emellertid den blinda tron på möjligheten att skapa värden på annan väg än genom arbete och sparande. De överdrifter, vartill man så kom här i landet, blevo icke så iögonfallande som de utländska men skulle i alla fall bli ödesdigra nog både för kreditgivaren banken och för de enskilda företagarne.

Det är, sedan de första åren av hattarnas djärva yttre ledning och optimistiska näringspolitik gått till ända, som nödvändigheten att allvarsamt överväga villkoren för bankens fortsatta bestånd och trivsel gör sig starkt påmint. Under riksdagarna 1742—43 och 1746—47 samt

[1] Den gata i Paris, som var medelpunkten för spekulationerna i de Lawska företagen. Change Alley i London hade samma betydelser för »the Bubbles».

under åren mellan dessa riksdagar förekommo hos bankstyrelsen och hos bankens principaler långa och delvis mycket bekymmersamma överläggningar i detta stycke.

ÖVERLÄGGNINGAR 1743 OM BANKENS UTLÅNING.

HURU BANKEN VÄSENTLIGEN FICK FINANSIERA DET ryska kriget, är förut skildrat; även har berörts, huru bankens styrande män i samband med 1743 års stora lån till kronan (på 24 t. g.) genomdrevo löften om åtgärder för stärkande av den metalliska kassan. Det meningsbyte, som föreföll vid denna lånefrågas behandling, är av ganska belysande art.

Det var i januari 1743, som bankodeputationen hade detta ärende före. Deputationen fann nödigt att i en så viktig fråga inhämta bankstyrelsens mening, och denna angavs dels genom ett memorial från bankokommissarierna, dels genom ett hemligt protokoll med fullmäktiges motiverade vota.[1] Den uppställda frågan gällde, huruvida det begärda 24 t. g.-lånet mot angiven säkerhet (kopparräntan) kunde av banken givas med bevarande av »des rouillance», d. v. s. av bankens ostörda verksamhet i övrigt. Bankokommissarierna svarade härpå ett ganska bestämt nej: vid den metalliska kassans starka minskning vore det högst äventyrligt, om banken iklädde sig denna nya förpliktelse; därest lånet vore oundgängligen nödvändigt, såge kommissarierna ingen annan utväg att sätta banken i stånd till dess bestridande, än att banken öppnades för inlåning, varefter man finge av insättningarnas storlek bedöma, huru stor försträckning åt kronan verket förmådde giva.[2] — Det var sålunda en för dittills gällande uppfattning mycket stor nyhet, som kommissarierna här förordade, bankens öppnande för inlåning. Tydligen räknade de ej på, att därigenom några avsevärda belopp till den metalliska kassans stärkande skulle inflyta, men väl, att den alltför stora mängden av cirkulerande transportsedlar kunde genom insättningarna åtskilligt inskränkas.

[1] Härom BD. 1742—43, pr., d. 1 februari 1743 (s. 537 f.) samt d. 3 februari (s. 705 f.). BF:s hemliga protokoll d. 27 januari saknas i den vanliga protokollsserien (SP.) men ingår i BD. 1742—43, akt., I, fol. 528 f., varest även BK:s memorial är bilagt.

[2] Det torde varit kommissarien Alstrin, som egentligen motiverat BK:s mening, liksom han vid överläggningen inför BF. d. 27 januari talade å deras vägnar. — En egendomlighet är, att BK:s memorial dels talar om minskningen av reda myntet i generalkassan, dels om de dryga summor, som utgått av kopparmyntsorten, sålunda mot vanan eljest skiljande mellan bankens plåtförråd och generalkassan.

Fullmäktige höllo sin hemliga överläggning d. 27 januari och kallade då upp kommissarierna för att ventilera deras argumenter. Mot kommissariernas uppseendeväckande nyhet opponerade sig särskilt fullmäktiges senior, Ehrenstam, vilken som bankosekreterare varit med under den karolinska tiden och nu ryggade tillbaka för dess hågkomster. Enligt hans mening hade bankens då iråkade svårigheter egentligen vållats av de tillåtna insättningarna: stimulerade genom de svenska vapnens framgångar, strömmade insättarna flitigt till för att efter vändpunkten 1709 lika ivrigt söka återfå sina depositioner och därmed sätta banken i yttersta trångmål. Han varnade därför bestämt mot nya experiment i den vägen: »Banquen blef åhr 1715 vid plåtarnes förhögning nödgad at sätta nycklarne i dörren för sine borgenärer, och ho vet hvad som vid infallande olyckelige händelser äfven i desse tider kan hända»; för övrigt, betonade han, vore inga medel av betydelse så att införvänta. Alstrin påpekade å kommissariernas vägnar, huru ofta det förekommit, att tillstånd till ganska stora insättningar, företrädesvis *ad pios usus*, begärts. Av fullmäktige sökte Gyllenborg i allmänhet hävda den starka rörelsens lyckobringande natur, medan Plomgren pekade på inställandet sedan år 1739 av plåtmyntningen som viktigaste grunden till den metalliska kassans försvagande.

Efter denna preliminära diskussion avskedades kommissarierna och skredo fullmäktige till votering. Därvid avstyrkte Kiörning bestämt lånets beviljande, Hermonius och Ehrenstam förklarade sig ej drista tillstyrka, och Plomgren, med vilken Bröms instämde, gav ett yttrande, vilket lika väl kunde tagas för avstyrkan som för tillstyrkan. Han hade helst velat avstyrka lånets givande men insåge, att det oundgängligen måste beviljas; om det gavs, borde utöver vad redan bjudits som säkerhet, krävas omedelbar avbetalning om 7 t. g. på tidigare lån, utsättandet av en fast fond för räntebetalningen samt myndighet för bankofullmäktige att begränsa inlåningen, så att denna kunde stoppas, när lämplig mängd av transportsedlar influtit; till sist heter det: »så alt detta oansedt, utlät sig herr Plomgren, det han lickväl håller för sig rådeligare, at til det begiärte lånet aldeles neka». Endast Gyllenborg angav en klart motsatt mening, fastän även han fann nödigt att yttra sig med stor försiktighet: det gällde icke att nu tillleller avstyrka, ty det vore bankodeputationens sak, utan att giva besked om bankens ställning kunde fördraga denna försträckning; han gick därefter in på en undersökning av läget, vilken ställde de senaste årens

utveckling i så gynnsam dager som möjligt, samt slutade med att jakande besvara den av deputationen ställda frågan.[1]

Plomgren hade haft alldeles rätt i sin uppfattning, att realspörsmålet redan var avgjort. Med detta material på bordet sysselsatte sig nämligen bankodeputationen d. 1 och 3 februari övervägande med att undersöka, i vilken mån de av bankstyrelsen angivna utvägarna för bankens stärkande kunde realiseras, samt underrättade sistnämnda dag fullmäktige, att lånet beviljats. Härvid ägnade deputationen särskild uppmärksamhet åt inlåningsfrågan, vilken yttermera belystes genom ett av överstelöjtnanten Lars Åkerhjelm tidigare ingivet och nu uppläst memorial.[2] Resultaten av dessa och senare överläggningar sammanfattade deputationen i det nya bankoreglementet, speciellt de i §§ 17—23 givna bestämmelserna.

I främsta rummet syftade dessa att stärka den metalliska kassan. För detta ändamål skulle dels hela kopparräntan årligen i Avesta myntas till plåtar och slantar samt därav $2^1/_2$ t. g. i plåtar inlevereras till banken (§ 17), varjämte fullmäktige finge upphandla så mycket koppar av privata, som behövdes för att hålla plåtmyntningen vid Avesta i ständig gång (§ 18) samt även vid behov införskriva och uppköpa silver för utmyntning i riksdalrar och kurant (§ 19). Dessutom inställdes nu tills vidare den sedan 1739 planerade utbetalningen av återstående tredjedelen karolinkapitaler (§ 20), och av det sålunda hos banken kvarhållna karolinmyntet skulle en betydande post — 3 t. g. i karoliner eller 192,000 daler karoliner — ommyntas till kurant, hälften till 6 styverstycken och hälften till 12 styver (§ 21).

Härtill lades bestämmelser om ny inlåning. Det var tydligt, att stärkningen av den metalliska kassan på nu angivna sätt näppeligen komme att bli verkligt betydande; åtgärderna med karolinmyntet inneburo ingen ökning, silverinköpets resultat var ovisst, allt hängde därför på plåtmyntningen, men ett tillskott av $2^1/_2$ t. g. årligen motsvarade icke på långt när den pågående uttagningens omfång. Under sådana omständigheter ansåg bankodeputationen säkrast att trotsa de ängsliga farhågorna och tillåta, att insättningar åter mottogos i banken. Beslutet synes icke varit motiverat av någon bestämd uppfattning, att viss proportion borde hållas mellan metallkassa och sedlar, utan snarare

[1] Gyllenborgs utförliga votum meddelas nedan som bilaga 15 såsom ett typiskt dokument för hattpolitikens åskådning.

[2] Åkerhjelm var broder till riksrådet Samuel Å. Hans memorial nedan som bilaga 16.

hoppades man, att även på denna väg åtminstone något förråd av kontant mynt skulle flyta in. Men om så icke skedde, vore det alltid en fördel, om insättningarna bragte tillbaka en del utsläppta transportsedlar. Deputationen föreskrev sålunda, att medel *ad pios usus* eller tillhörande publika verk finge insättas, räknade i kopparmynt och till 4 % ränta (§ 22), samt att på lika villkor finge mottagas enskilda kapitaler, främst förmyndarmedel (§ 23). Den senare bestämmelsen var dock supplementär, att använda vid behov, och det lämnades till fullmäktiges skön att bedöma, om och när de ansåge sig för ändamålet behöva en k. publikation utfärdad. I båda fallen ägde bankofullmäktige frihet att med hänsyn till bankens ställning avgöra, huru mycket dylika medel, som borde mottagas, samt att därefter inställa vidare inlåning.

Jämte dessa bestämmelser hänvisade bankodeputationen också till de gagneliga verkningar för penningcirkulationen — nämligen till minskande av anspråken på plåtar — som måste bli en följd av de små transportsedlarnas utfärdande (på 36 och 24 d. km., § 24). För att trygga banken beträffande ett par av dess största men också minst påpassliga gäldenärer hade ordnats, att riksens ständers kontor årligen skulle inbetala ej blott ränta utan även viss amortering, samt påminnelse givits, att manufakturkontorets lån å räkningen n:o 4 i växelbanken i rätt tid måtte återbetalas (§§ 25—26).

Huru dessa åtgärder verkat, och i vilken mån de visat sig ändamålsenliga, kan i stora drag ses av den berättelse, som fullmäktige avgåvo till den närmast följande riksdagen.

RIKSDAGSRELATIONEN 1746. LÅNEPOLITIKEN SEDAN RIKSDAGEN 1742—43.

KNAPPAST NÅGONSIN FÖRE DENNA TIDPUNKT HADE bankofullmäktige inkommit med en så omfångsrik berättelse över sin förvaltning som till riksdagen 1746—47.[1] Men förhållandena hade också varit besvärliga, i vissa hänseenden betydligt värre, än vad den bankodeputation, som skrev 1743 års reglemente hade tänkt sig. Det var för bankofullmäktige en självklar skyldighet att öppet redogöra för alla

[1] BF:s riksdagsrelation d. 30 september 1746 finnes BD. 1746—47, akt., I, fol. 11 f. Den omfattar 71 folier (142 sidor) mot 32 fol. (64 sid.) år 1742. Bland bilagorna märkes BK:s d. 23 augusti daterade »Ödmjukaste Memorial och Berättelse» om 36 fol.

dessa svårigheter, och huru de sökt övervinna dem, men därtill kom också en bestämd önskan att giva riksens maktägande ständer vissa anvisningar om nödiga räfståtgärder, för att bankpolitikens dittills härskande synpunkter skulle kunna fullföljas.

Det är av det senast anförda klart, att överläggningarna vid riksdagen 1742—43 efter de då på bankoverket ställda extraordinära anspråken ledde till en betydligt mera pessimistisk uppfattning om bankens ställning och den möjligheten att med orubbad kredit upprätthålla rörelsen, än männen av 1739 års politik någonsin förmodat. Ett indirekt men därför ej mindre talande uttryck hade detta fått därigenom, att det då utfärdade bankoreglementet knappast hade något att mäla om det ärende, som från och med år 1739 varit det centrala i bankpolitiken, »utlåningens faciliterande». Lika tystlåtna över denna punkt voro icke bankofullmäktige i sin riksdagsrelation 1746, men vad de berättade, gick i samma riktning. Alltigenom hade de nämligen nödgats att under tiden mellan de båda riksdagarna söka så mycket som möjligt inskränka de förut med så stor tillfredsställelse hälsade utlåningarna.

I detta syfte funno sig fullmäktige böra inskrida mot den ur allmän banksynpunkt betänkliga vanan, som inrotat sig hos bergmästarna, att alltför högt taxera värdet av de bruksegendomar, vilka erbjödos som panter.[1] Men detta kunde blott giva en ringa minskning i begärda lånesummor, under det att bankens läge just då med alltmer bjudande allvar krävde, att allt vad utlåning hette starkt inskränktes. Närmast riktades uppmärksamheten på den utlåningsform, som starkast plägat anlita banken, lånen »på allehanda fast egendom». Efter den förut tillämpade regeln, att varje lånesökande borde tillgodoses, var det en ömtålig sak att numera rätt och slätt avslå dylika framställningar. För att maskera det verkliga läget läto fullmäktige nu förstå, att senaste riksdag »behagadt utsätta et vist quantum, proportionerat effter de större eller mindre afbetalningar, som på Kronans lån kunde inflyta, til Banquens utlåningar på åtskillige slags panter», samt att den sålunda för fastighetslån anvisade summan numera var helt tagen i anspråk.[2] Även till vissa lösörepanter sträckte sig inskränkningen: så-

[1] Härom skrevo BF. dels till Kungl. Maj:t, dels till bergskollegium. Riksdagsrelationen 1746 § 10.

[1] Kungörelse härom gavs »uti de tryckte Svenske Gazetterne af d. 7 Martii 1745». Dessförinnan hade BF. inhämtat Kungl. Maj:ts tillstånd till åtgärden. Riksdagsrelationen 1746, § 20.

lunda inställdes helt eller delvis utlåning å mässingstråd, socker, tobak, vin och brännvin, lin och hampa samt gångbart mynt och reda penningar.[1] Bestämt avvisades också en från brukspatronernas sida framställd proposition, vilken visserligen under dåtida förhållanden var föga tidsenlig. Under år 1744 gjordes nämligen en framställning om räntenedsättning vid lånen å bruk och järn till allenast 2 %; om banken ej för gällande föreskrifters skull kunde omedelbart tillmöteskomma detta, begärde brukspatronerna att få ställa borgen för skillnaden mellan 2 och 5 % intill nästa riksdag, då de hoppades genomdriva sin önskan. Denna dittills okända anordning, som skulle vållat lån till »några millioner» avslogs alldeles av fullmäktige.[2]

Som synes var detta ingenting mindre än en omläggning av bankens senast följda utlåningsvanor. Verkningarna framträda också i bankens räkenskaper, huvudsakligen dock därigenom, att den eljest regelbundet synbara ökningen från år till år med 1746 hejdas och under vissa titlar efterträdes av en minskning, såsom nedanstående sammanställning utvisar.

Utlåningssummor till enskilda vid årssluten; i jämna tusental d. sm.

Lån å	*1744*	*1745*	*1746*
Fasta panter	1,965,000	2,173,000	2,093,000
Stål, järn, mässing	245,000	468,000	760,000
Spannmål, vin, salt etc.	122,000	65,000	43,000
Lösörepanter av guld, silver o. koppar	190,000	132,000	159,000
Mindre lösörepanter	11,000	14,000	19,000
Krediterade effekter o. materialier	99,000	45,000	42,000
Innestående lånebankskapitaler	355,000	438,000	669,000
Levantiska kompaniets lottsedlar	4,000	2,000	—

Om till dessa allmänna titlar läggas följande specialutlåningar — till Stockholms magistrat (1746) 38,000 samt till presidenten Erland Broman (1745) 79,000 och (1746) 140,000 — bli totalsummorna enligt räkenskaperna för de nämnda åren (fortfarande i jämna tusental d. sm.):

1744	*1745*	*1746*
2,994,000	3,420,000	3,966,000

[1] På »medailler och andre rares myntesorter» lånades fortfarande samt i undantagsfall och med småposter å andra guld- och silvermynt. Mässingstråd hade även belånats intill 1/8 av de 1,800 skū, som årligen kunde skeppas. Riksdagsrelationen 1746, § 21.

[2] Riksdagsrelationen 1746, § 9. Jfr ock § 12 i Bankoreglementet 1747 (nedan s. 217).

Vad som i sammanställningen ovan begränsats under vissa titlar, hade i ökat mått kommit igen under andra, särskilt genom stegrad belåning av stål, järn och mässing samt av lånebankskapitalerna. Inskränkningen i lånen på fast egendom motsvarar icke heller alldeles det intryck, som bankofullmäktiges riksdagsrelation givit. Det antagandet ligger därför nära, att fullmäktige ansågo det politiskt klokt att anslå dessa försiktighetens strängar, när de yttrade sig inför en riksdag, vid vilken partiernas kraftmätning väntades bli våldsam, och vars resultat i detta hänseende ingen ännu med något mått av säkerhet förutsåg. I varje fall kvarstår, att en viss självbesinning fått göra sig hörd även inom bankens styrande krets.

Med hänsyn till en av bankens största gäldenärer hade emellertid alls ingen förändring i försiktigare riktning inträtt. Genom de flitiga invisningarna på sin olimiterade räkning n:o 4 i växelbanken ökade manufakturkontoret sin skuld från 10 t. g. ultimo 1744 till 15½ t. g. samma tid 1745, och ingen tendens till minskning kunde fortfarande skönjas. I februari 1746 (d. 13) funno sig bankofullmäktige därför nödgade att tillskriva fullmäktige i manufakturkontoret med bestämd anhållan om eftertryckliga anstalter för den stora skuldens minskning, samt att med de dryga invisningarna på räkningen n:r 4 måtte innehållas. Härpå svarade de senare (d. 19 februari), att dessa åtgärder i allo grundade sig på riksens ständers egna träffade författningar, vadan ingen förändring av dem kunde göras, utan vore det bäst att fortsätta som förut, till dess ständerna själva sammankommit och prövat läget.[1] Manufakturkontoret lät heller icke någon självrådig förändring i ett system, som förträffligt passade dess klienter, komma sig till last; under år 1746 steg sålunda dess skuld hos banken med yttermera 5½ t. g. (till 20 t. g. ultimo 1746).

Bankofullmäktiges uttryckta betänkligheter över den starka utlåningen äro även i detta fall mera intressanta som symptom än som utgångspunkt för en ändrad lånepolitik. Ett mera avgörande steg i sådan riktning sattes visserligen i fråga under den kritiska oktober månad 1745. I sitt trångmål med ständigt minskad metallisk kassa och stark sedelskuld övervägde fullmäktige då, om icke de mot fastigheter givna lånen borde till betalning uppsägas. Kommissarierna, som tillsports, avstyrkte, bland fullmäktige voro meningarna skarpt söndrade. Å ena sidan framhölls, att härigenom skulle en mängd sedlar komma tillbaka, dessas massa minskas och de återstående bli desto be-

[1] BF:s riksdagsrelation 1746, § 37.

gärligare; det vore också orimligt, att banken genom det nu utgångna förbudet mot vidare plåtutväxling förbjöde enskilda att disponera sina i växelbanken såsom en *custodia publica* insatta plåtar men samtidigt läte folk behålla de givna lånen, »som äro gjorde af samma medel». Fullt fog för åtgärden funnes, då låneförskrivningarna innehöllo förpliktelse att efter ett halvt år återbetala lånen, därest bankens tillstånd ej tilläte förlängning, och den skada, som en del enskilda måhända härigenom komme att lida, vore att räkna såsom ringa mot den hotande faran för bankens bestånd. På dessa grunder yrkade till sist tre fullmäktige (Gyllenborg, Löwenhjelm och Kiörning) lånens uppsägande, medan de övriga tre (Plomgren, Bröms och Hermonius) förfäktade den motsatta meningen. De senares huvudargument var, att en dylik åtgärd »skulle förorsaka mera penningebrist i landet, egendomarnes förfallande i vahnprijs samt handelens och rörelsens tillika med manufacturernes märckeliga skada och afsaknad, så at man på slutet torde åter nödgas at taga förlag hos utlänningen». Därjämte hänvisades på ett denna tid ganska vanligt optimistiskt sätt till sedelstockens förminskande och ställningens förbättring medelst andra vägar: kronan och riksens ständers kontor skulle göra betydande avbetalningar å sin skuld, insättningen av privata kapitaler à 4 % borde inbringa åtskilligt av utelöpande sedlar, och stora sjötullens inbetalande i plåtar skulle stärka banken. Så vore rentav brist i det »roullerande» kapitalet att förutse. — Vid denna meningsskiljaktighet ledde förslaget icke till någon åtgärd, det hänsköts helt enkelt till nästa bankodeputations åtgörande och var därmed förfallet.[1]

En särskild anledning till bekymmer kunde de styrande för övrigt hämta av det sätt, varpå lånetransaktionerna med kronan utvecklat sig. I sin strävan att få medel rörliga hänvände bankofullmäktige sig till Kungl. Maj:t med hemställan, att anstalter måtte träffas till någon ansenligare avbetalning å de sista kronolånen. Svaret (av d. 22 oktober 1745) blev ett meddelande, att statskontoret beordrats omedelbart till banken inleverera alla inflytande subsidiemedel. Ett högst värdefullt tillskott vid dåvarande brist på kontant mynt, men — några dylika

[1] SP. 1745, s. 1021 f. (d. 16 november) samt BF:s riksdagsrelation 1746, § 35. Huru denna meningsskiljaktighet togs som motiv för ökandet av BF:s antal till 9, se ovan s. 75. — Ärendet hade behandlats upprepade gånger under oktober och november månader, och uppsägning ansågs utgöra en förutsättning för k. plakatet av d. 23 oktober. Vid sammanträdet d. 16 november angav också Plomgren, att han i denna fråga numera ändrat åsikt.

medel avhördes icke i banken.[1] I stället skulle någon lättnad beredas denna därigenom, att den erhöll Kungl. Maj:ts tillstånd att försälja de kronoförpantningar, vilka lämnats som säkerhet för 1741 års lån till utredningskommissionen på 3 t. g. (312,000 d. sm.); försäljningssumman skulle i främsta rummet betäcka denna skuld samt därutöver avskrivas på andra banklån. Affären blev emellertid vida sämre än som beräknats: i stället för kalkylerade 6—7 t. g. hade i september 1746 blott influtit $1^2/_3$ (480,000 d. km.).[2] När så bankofullmäktige åter vände sig till regeringen för att utverka en kraftig påminnelse åt fullmäktige i riksens ständers kontor att uteslutande använda kontorets tillgångar till bankens förnöjande, gavs icke heller mycken tröst. Kungl. Maj:t svarade (d. 4 mars 1746) ungefär som kort förut fullmäktige i manufakturkontoret, att ständerna själva givit tydliga försäkringar i ämnet. Emellertid beordrade regeringen riksens ständers kontor att ännu samma år låta avfölja $1^1/_2$ t. g. samt att, när vissa andra publika utgifter besörjts, låta sina tillgångar i främsta rummet gå till bankens tillfredsställande.[3] I själva verket erhöll ej banken under hela året stort över sagda inbetalning, ty dess fordran vid årets slut hos kontoret var 1,455,000 d. sm. mot 1,615,000 föregående år.

INLÅNING ENLIGT 1743 ÅRS REGLEMENTE.

HURU STÄLLDE DET SIG DÅ MED DEN NYA UTVÄG, SOM 1743 års bankoreglemente pekat på, nämligen bankens öppnande för inlåning? Vi minnas, vilka betänkligheter man med hågkomsterna från seklets början hyste för denna åtgärd, också skredo bankofullmäktige endast sent och hart när nödtvungna till dess realiserande. Att jämlikt sista bankoreglementets § 22 mottaga kapitaler *ad pios usus* eller anslagna till publika verk mötte ej större betänklighet, då i fråga om dem återkrävning knappast var att befara. Mottagande av sådana till 4 % ränta synes omedelbart ha börjat, därigenom tillfördes banken till slutet av september 1746 nära $2^1/_2$ t. g. (741,000 d. km.). Privatpersoners kapitaler hade man däremot stark farhåga för, och man gjorde till en början ett försök att åtminstone erhålla dem för betydligt lägre ränta än de nämnda. Mäklaren Stein, med vilken banken haft åtskillig tidigare förbindelse i fråga om karoliners in-

[1] BF:s riksdagsrelation 1746, § 28.

[2] BF:s riksdagsrelation 1746, § 29.

[3] BF:s riksdagsrelation 1746, § 31. Däri hänvisas till riksens ständers föreskrift för kontoret av d. 14 september 1743.

växling (ovan s. 142), hemställde i slutet av 1743 om tillåtelse att i lånebanken insätta medel i km. mot allenast 3 % ränta och med rätt att efter skedd uppsägning åter lyfta insättningen. Det förefaller ej osannolikt, att förslaget kom efter vederbörlig påstötning; huru som helst blev det av kommissarierna tillstyrkt och bifallet av fullmäktige, »emedan capitaler anbödos för en procent mindre, än 23 § i sidsta reglementet innehåller, utan at Banquen gifvit dertil den minsta anledning». På detta sätt inflöto närmare 3 t. g. (857,000 d. km). Men ett försök »på ytterligare inkommen förfrågan» att stimulera ägare av karoliner till insättning på lika villkor, naturligtvis med rätt att åter utfå det dyrbara myntslaget, misslyckades totalt; ett enda litet kapital på ett par tusen d. karoliner insattes men togs snart ut igen.[1]

Nu berörda insättningar *ad pios usus* och för allmänna verk skedde med all säkerhet i transportsedlar, varemot det ej synes osannolikt, att den av Stein föreslagna inlåningen åtminstone åsyftade att öka bankens plåtförråd. I varje fall var ändamålet med den planerade men felslagna karolininlåningen att i någon mån om också blott tillfälligt stärka den metalliska kassan: »til denna författning funno Fullmächtige, med Commissariernes samråd, så mycket mera skiäl och anledning, som de Caroliner, hvilka således insattes i Banquen för tre procent, blefvo, så länge de derstädes voro qvarstående, i Landet bibehållne». Småningom blev det genom fortsatt plåtuttagning och alltiämt starkt anlitande av transportsedlarna så bekymmersamt för bankofullmäktige, att de nödgades skrida till inlåning av privata kapitaler ej längre mot 3 utan mot 4 % ränta samt utan utsikt att mottaga dem i annan valuta än bankens egna transportsedlar. Detta skedde på hösten 1745, när ställningen tvingade till de förtvivlade åtgärder med den metalliska kassan, som nedan (s. 189 f.) skildras. Under hänvisning till § 23 i 1743 års bankoreglemente utverkade då fullmäktige en k. kungörelse, av d. 28 oktober 1745, om kapitalers mottagande i lånebanken till 4 % ränta. I stället för att, som det planerats 1743, bestämma ett visst belopp för denna inlåning, begränsade man tillåtelsen att gälla under sex månader från kungörelsens datum. Så insatta medel fingo efter skedd uppsägning åter uttagas. Även medgavs, naturligt nog, att de förut till 3 % mottagna privata medlen nu fingo omsättas till samma högre ränta.[2]

[1] BF:s riksdagsrelation 1746, §§ 30 och 14.

[2] BF:s riksdagsrelation 1746, § 30. K. kungörelsen av d. 28 okt. 1745 särskilt tryckt, refererad hos Modée, anf. arb., III, s. 2336. Tillstånd till uppsägning meddelade BF. senare efter gjorda förfrågningar.

Resultatet av denna privatmedelsinlåning skattade bankofullmäktige i september 1746 till något under $6^1/_2$ t. g. (1,924,000 d. km.); av privatkapitaler kvarstod då mindre än $1^1/_2$ t. g. till 3 %. Hela utbytet av den nya inlåningen skulle alltså till i september 1746 bestigit sig till runt 10 t. g.

BANKENS METALLISKA KASSA. PLÅTFÖRRÅDETS MINSKNING.

SOM ETT HOTANDE SPÖKE SKYMTAR BAKOM ALLA NU berörda överläggningar och åtgärder farhågan, att bankens solvens icke kunde upprätthållas. Den var, som här har visats, ganska väl motiverad. Också kretsar bankofullmäktiges riksdagsberättelse 1746 oupphörligen kring det stora problemet, huru bankens kassa skulle kunna tryggas, dess sedelskuld reduceras. Men träffade mått och steg voro föga effektiva. Vad man dagligen erfor, var, att landsorterna ropade på cirkulationsmedel, och att insättarna i växelbanken undan för undan minskade sina tillgodohavanden av plåtar genom betydande uttagningar. Huru man sökte tillfredsställa landsortens behov genom myntning av slantar och små plåtar samt utsläppande av de små transportsedlarna, nu i valörer på 6, 9 och 12 d. km., skall här blott omnämnas; sådana utelöpte d. 31 juli 1746 till ett belopp av $9^2/_3$ t. g. (2,899,000 d. km.).[1] Den stora faran, minskningen av bankens plåtförråd, hade tydligen ganska litet att göra med aktuellt behov av bytesmedel utan vållades av banksedlarnas sjunkande värde. Men huru råda bot härför, när hela den förut så högt berömda starka »roullancen» hängde på sedlarna, och man icke ville besluta sig för några krafthandlingar, varigenom deras cirkulerande massa kunde allvarligt inskränkas?

Man kan säga, att bankofullmäktiges viktigare överläggningar och åtgärder under år 1745 nästan uteslutande gällde bankens förråd av myntade plåtar. Detta, som utgjorde huvudbeståndsdelen av den metalliska kassan, hade fruktansvärt medtagits. Inventeringen vid början av år 1738, sålunda då de extraordinära åtgärderna för plåtexport började, gav vid handen, att banken då ägde en summa av 45 t. g. i plåtar och slantar; denna nedgick följande år sålunda:

	1739	*1740*	*1741*	*1742*	*1743*	*1744*
T. g. i plåtar och slantar	$43^3/_4$	$41^2/_3$	37	22	16	10

[1] BF:s riksdagsrelation 1746, § 26.

och var vid inventeringen i början av år 1745 blott obetydligt större än 4½ t. g. Förbuden under de sista åren först mot myntade plåtars utförsel och sedan mot all kopparexport (jfr ovan s. 166) hade i varje fall icke nämnvärt om ens något skyddat banken mot allmänhetens påfrestning. Inför dessa hotande utsikter begynte fullmäktige på kommisssariernas ivriga påstötningar under år 1744 söka med olika medel draga in plåtar i banken: man upphandlade i tysthet privat koppar för myntning vid Avesta; faktorn där, geschwornern Leijel, fick i största hemlighet åt banken inväxla plåtar mot transportsedlar, och kassörerna fingo »såsom för deras egen räkning» växla bort kurant sm. samt t. o. m. dukater mot plåtar.[1] Tillika drog banken till sig, vad lantränterierna kunde ha att avvara, ofta med mycket dryga omkostnader för den tunga valutans transport.[2] Men allt detta gick långsamt och bottnade icke mycket, i fall uttagningen fortfor. Med synnerlig oro motsåg man, hur det skulle ställa sig, när banken i januari 1745 åter öppnades efter den verkställda inventeringen. Närmast gällde farhågorna, att de stora brukspatronerna i Bergslagen skulle använda vinterföret för att taga hem betydliga poster, och till att förekomma en sådan hotande sammangaddning från så mäktigt håll fann bankstyrelsen säkrast att låta dem få i Avesta tillväxla sig måttliga summor mot transportsedlar.[3] Detta tyckes i någon mån ha verkat efter avsikt, ty under vintermånaderna 1745 var plåtuttagningen ganska måttlig och motvägdes i det hela av de förråd, som från skilda håll drogos in.

Lägets allvar hade emellertid nödgat fullmäktige att d. 19 februari s. å. ingå till Kungl. Maj:t med hemställan om direkt mellankomst, för att icke banken måtte utsättas för ytterlig våda. Bankofullmäktige togo i denna skrivelse sikte dels på den misskredit, vari bankens transportsedlar råkat — enligt deras mening i följd av åtskilliga djärva förfalskningar samt vissa kronouppbördsmäns tilltag att på plåtar, som de uppväxlade i bygderna, taga lage mot sedlar — dels också på nödvändigheten att hämma plåtuttagningen. I förra hänseendet yrkade de dödsstraff på sedelförfalskare samt ett strängt förbud mot ocker och lage liksom mot allt slags mynts utpraktiserande ur

[1] BF:s riksdagsrelation 1746, § 16.

[2] D. 13 februari 1745 (SP. denna dag) anmälde BK., att 25,000 d. sm. i plåtar ankommit från Linköping med en forlön, som steg till 2 %. Vid plåtleverans från Avesta i december s. å. förde 10 lass vartdera 207 st. plåtar (SP. d. 13 december 1745).

[3] BF:s riksdagsrelation 1746, § 17.

riket.[1] I senare hänseendet begärdes utom åtgärder för ökad plåtslagning, att Kungl. Maj:t ville förbjuda banken att tills vidare utleverera stora summor i plåtar eller silvermynt in natura på en gång eller för tätt på varandra. Den begärda straffskärpningen för sedelförfalskningar ansåg sig likväl Kungl. Maj:t ej kunna påbjuda, då ständerna själva gjort 1741 års gällande förordning i ärendet. Däremot utfärdades d. 25 februari 1745 »Kongl. Maj:ts Ytterligare Förbud Emot Guld- och Silfvermynts samt myntade Koppar Plåtars Utpractiserande utur Riket, så väl som ockers och lages tagande emellan Plåtar och Banco Transport-Sedlar, samt vanryktens utspridande til hinder och mehn i den allmänna penninge-rörelsen».[2] Härigenom återupprepades det äldre förbudet mot export av år 1744; stadgades, att den som utspridde falska rykten om plåtarnas avsedda förhöjning och dymedelst förmådde de lättrogna att draga plåtar ur rörelsen, skola såsom den riksens välfärd så nära rörande allmänna kreditens förstörare anses och straffas; att den, som toge lage mellan plåtar och sedlar, skulle böta 25 %; samt att kronans uppbördsman, som tagit lage eller vägrat inlösa sedlar, när han hade plåtar i kassan, miste tjänsten samt skulle betala dryga böter.

Plåtuttagningen var i alla fall huvudsaken. Härom gav Kungl. Maj:t efter bankofullmäktiges önskan ett särskilt brev, daterat samma 25 februari:

»— — — emedan Vi på alt sätt böre söka förekomma at Riket, til Kronans och samtelige Våre trogne Undersåtares skada och mehn, af redbart mynt ej må blifva blottadt; ty hafve Vi icke allenast under detta dato deremot låtit utfärda et ytterligare förbud, utan vele också hafva Eder härmed antydt, det I, vid Plåtars utbegärande eller assignerande utur Banquen, tilseen, at icke något missbruk må förelöpa, särdeles at icke stora summor i Silfvermynt eller Plåtar in natura på en gång eller alltför tätt inpå hvarannan uttagas måge — — —.»[3]

[1] Det hade nyligen hänt, att ett från Stockholm till utländsk ort destinerat fartyg strandat utanför Kalmar, varvid man under godsets bärgning påträffade under järnlasten både plåtar och silverpenningar; »utom det Oss nogsamt bekant är, at utrikes finnes ett ovanligit förråd af Svenskt gångbart mynt». Kungl. Maj:ts förbud d. 25 februari 1745 mot mynts utpraktiserande etc.

[2] Särskilt tryckt. Referat hos Modée, anf. arb., III, s. 2175, och Schwerin, anf. arb. s. 116. Hos Modée är förbudet feldaterat till d. 15 febr.

[3] Silfverstolpe, *Handlingar*, XIX. — Vid överläggningen i rådskammaren deltogo riksråden Lagerberg, Cronstedt, v. Rosen, Posse, Ehrenpreuss, Tessin och Johan Gyllenborg. Några av dem gjorde gällande, att med kravet kunde anstå, tills full-

Något omedelbart bruk av det ytterst försiktigt hållna k. brevet funno sig fullmäktige icke behöva göra, då vintern och våren förflöto jämförelsevis lugna. Men på sommaren, när sjöfarten kommit i gång, blev det annorlunda. Finland och Österbotten — man skiljer i handlingarna ganska strängt på dessa båda områden, ty något erkänt helt Finland fanns icke — där just efter de överståndna krigsåren rörelsen åter sköt fart, ställde nu stora fordringar på banken; sjöledes var det vida lättare att frakta de ohanterliga plåtarna i stora poster än till lands, och mot sådan transport hjälpte icke det utfärdade förbudet; som dessa landsändar för att kunna repa sig kommit i åtnjutande av frihetsår med befrielse från vanliga utskylder, var det att förutse, att därifrån under närmaste tiden »ingen plåt kommer tilbaka».[1] Nu blev det verkligen oroande. Med spänning, som när man avläser den sjukes tillstånd på febertermometern, togo bankofullmäktige sessionsdag efter annan del av kommissariernas rapporter om uttagningen av plåtar samt förekommande inflöde av sådana, och den förra fanns konstant betydligt starkare än det senare.

Det var efter d. 4 juni, som det började. Till dess hade in och ut ungefär balanserat varandra, men den veckan gingo 5,000 plåtar ut mot obetydligt in. Några följande veckor lät det ännu drägligt, så i juli togo de finska och österbottniska köpmännens uttagningar riktigt vid. D. 23 juli rapporterade kommissarierna 15,000 plåtar ut, »tidiga och skyndsamma åtgärder» oundgängliga. En vecka senare hade vid de båda sista bankdagarna tagits ut 27,000, resp. 15,000 d. km. i plåtar och samma dag (d. 30) begärdes yttermera 15,000 d. km., i allt funnos blott plåtar till $2^1/_2$ t. g. i kassorna (general- och specialkassorna). Det fortgick en tid framåt på liknande sätt: några veckor fanns uttagningen varit »någorlunda måttlig och dräglig», andra var den oroväckande. D. 27 augusti meddelades, att under hela månaden gått ut 11,000 plåtar, varav 4,000 till Finland och Österbotten. Under september till omkr. den 20 synas några stora inleveranser, som

mäktige gåve vid handen, att verkligen någon velat göra för stora uttagningar; »funno dock säkrast att låta det förut afgå, i hopp at Fullmägtige det på intet sätt skulle missbruka, och på det de, som det sjelfva begjärt, ei måge tillägga Herrar Riksens Råd någon skuld, ifall Banquen, innan det ankomme, skulle genom för starke uttagningar lida någon anstöt». Transsumt av riksrådsprotokollet d. 25 febr. 1745 hos Silfverstolpe, *Handlingar*, XIX.

[1] SP. d. 30 juli 1745. Österlänningarna formligen vägrade att taga sedlar i stället för plåtar — BF:s riksdagsrelation 1746, § 22 — och menade, att man hos dem behövde penningar kontant lika väl som i Sverige.

länge väntats, nödtorftigt ha balanserat uttagningen, men i månadens sista 10 dagar togos ut 24,000 plåtar och d. 1 oktober yttermera 5,000, vadan förrådet av sorten bragts ned till $1^3/_4$ t. g. (526,000 d. km.). Och det var icke längre blott österlänningarna, som pressade, utan »herrskap från landet» uttogo 1,000—1500 plåtar i sänder och bortförde till enskilt förvar. Dag för dag gingo nu 4—5,000 plåtar ut, inleveranserna hjälpte föga; d. 3 oktober förutsågo kommissarierna, att hela förrådet skulle vara slut inom 8—14 dagar, och den 7 var man nere i knappt $1^2/_3$ t. g. (497,000 d. km.).[1] Det var en tydlig panikstämning, som bredde ut sig och fick starkare fart, ju mer folk började misstänka, att det led emot slutet med bankens kontanta tillgångar. Även andra myntsorter, i synnerhet dukater, uttogos till avsevärda belopp.

STRIDEN MELLAN BANKOFULLMÄKTIGE OCH REGERINGEN OM FÖRBUD MOT PLÅTUTVÄXLING. PLAKATET AV D. 23 OKTOBER 1745.

DESSA FÖRETEELSER STÄLLDE BANKSTYRELSEN OCH alla dem, som hade ansvar för rikets penningeväsende och ekonomi, inför de allvarsammaste frågor. Det gick icke längre att skylla besvärligheterna på illvilliga spekulanters operationer med utspridda rykten eller de menliga intrycken av sedelförfalskares manipulationer, utan här förefanns ett ont, som blott med resoluta åtgärder kunde botas. Man måste fråga sig, om icke grunden till den olycka, som nu hotade banken, låg i hela den tidigare med så mycket beröm höljda ekonomiska politik, för vilken alla portar öppnats 1738—39? Besvarades detta jakande, borde följden blivit ett bestämt hejdande av vidare utlåning och en successiv indrivning av bankens fordringar till minskning av sedelskulden, varvid icke minst förhållandet till kronan måste ordnas på ett för bankens framtida bestånd fullt betryggande sätt. I huvudsak hade detta varit samma åtgärder, vilka tjugu år senare efter en ny ännu frikostigare låneperiod samt under vida vanskligare yttre förhållanden måste vidtagas. Vid denna tidpunkt torde de kunnat genomföras, visserligen ej utan allvarliga besvärligheter för näringslivet, som i så hög grad fotat sitt bestånd på den bekvämliga »roullancen», men utan att framkalla de fruktansvärda kriser, som följde under 1760-talet, då yttermera tillskärpta genom ett allmänt krisläge

[1] Uppgifterna ur SP. nämnda dagar.

på världsmarknaden.[1] Men en sådan ändrad bankpolitik hade visserligen inneburit den tydligaste dom över det härskande hattpartiet. Deras utrikespolitik var trots den med nätt nöd tillkämpade parlamen-

[1] Jfr SCHWERIN, anf. arb., s. 122 f. — Schwerins på skarpa och träffande observationer rika men något aforistiskt hållna anmärkningar vidgas här vid kommenterandet av k. plakatet d. 23 oktober 1745 (om plåtutväxlingens inställande) till en översikt av tidens bankpolitik över huvud. Så intressant denna är, vilar den dock på väl svag grund, vilket ock författaren själv erkänt: »Jag känner icke nog landets politiska och ekonomiska ställning för perioden från 1720 till 1745, för att kunna yttra någon bestämd opinion om orsaken till detta besynnerliga phenomén» (d. v. s. plåtförrådets minskning 1737—45). Hans försök till tolkning kan ej gärna godtagas.

Schwerin antager, att den höga ränta, som vid enskildas låneröreIse kunde vinnas, och vilken steg till 9 % eller därutöver (enligt uppgift från år 1738, ibm. s. 25), lockat utlänningar och särskilt holländska kapitalister att sätta in kontanta medel i växelbanken samt med de i stället uttagna transportsedlarna driva en lukrativ låne- och förlagsrörelse. Med år 1738, fortsätter han, låg emellertid kriget med Ryssland i luften, och då skyndade främlingarna att draga sina medel ur landet, därvid gynnade av de styrandes åtgärder att uppsäga karolinkapitalerna och att befordra plåtexporten. »Visserligen behöfs, för att göra denna förklaring sannolik, ännu en förutsättning, — den nemligen, att regeringen ägde complaisance nog, att, till befordrande av enskildas önskningar, vidtaga åtgärder af inflytelse på det allmänna; men jag skulle tro, att man, utan att mycket våga, kan förutsätta en sådan complaisance hos den ministere, som fört krig emot Ryssland och krig emot Preussen, af ren complaisance. — — — Jag får dock åt andra öfverlemna att deröfver hålla straffpredikan. Jag blott beklagar de nationers öden, som råka ut för complaisanta ministerer.»

Det behöver ju ej påpekas, att detta resonemang är späckat med vassa hänsyftningar på Schwerins egen tid. Dess förutsättningar, så vitt genom dem utvecklingen på 1740-talet skulle förklaras, äro emellertid icke hållbara. Först och främst borde då växelbankens kreditorer visat en betydande ökning av sina tillgodohavanden under åren 1729—38, men denna siffra är, som av detta verks *Statistiska uppgifter* framgår (s. 2—3), så gott som konstant. Icke heller håller Schwerins förmodan, att sedelstocken på trettiotalet var större än år 1745, streck, och i stället för den minskning av transportsedlarna i samband med plåtarnas uttagning, som han måste antaga, visar verkligheten en mycket stark ökning. Självfallet är emellertid, att åtskilligt av transportsedlar flöt tillbaka till banken, när folk tog ut sina plåtar, fastän denna minskning icke märkes i årssiffrorna på grund av den starka sedelemissionen i övrigt, särskilt till kronolånen. Men framför allt är det av den nu framlagda statistiken tydligt, att minskningen av plåtförrådet (den metalliska kassan) icke begynte förrän med krigsåret 1741, sålunda åtminstone tre år senare, än Schwerin förutsätter.

Det är visst icke osannolikt, att Schwerins förklaringsförsök har ett visst mått av berättigande, men dess betydelse måste avsevärt begränsas både med hänsyn till rörelsens omfattning och till tidens utsträckning. Däremot torde ej mycket vara att invända mot de ord, varmed Schwerin inleder sitt resonemang: »Då detta beslut (om plåtutväxlingens inställande) fattades, var förhållandet sådant, att Banken annars hade nödgats giva upp sin stat, vilket dock sannolikt ej hade medfört någon så särdeles stor olycka för Riket. Det slöseri

tariska räddningen vid riksdagen 1742—43 fälld. Gick nu också förkastelsedomen ut över deras i allmänhetens ögon så framgångsrika näringspolitik, så voro i själva verket grundvalarna för hela deras maktställning skakade.

Det kan under dessa omständigheter icke förvåna, att de starka männen bland hattarna — och den starkaste av dem, Fredrik Gyllenborg, satt främst i styrelsen av Riksens ständers bank — icke ville se sanningen i ögonen eller tillstyrka åtgärder, vilka inneburit direkt klander över det väsentliga i deras verk. Mycket möjligt är, att även privatekonomiska hänsyn därvid inverkat, ty som i annat sammanhang visas (Exkurs 1), voro åtskilliga av de ledande och Fredrik Gyllenborg före andra ytterst djupt intresserade av det understöd, som genom banken beretts och bereddes näringslivet. Ytterst blev i varje fall frågan om åtgärder mot bankens hotande obestånd ett spörsmål om det härskande hattpartiets ställning, och därav förklaras den skärpa, varmed dessa åtgärder diskuterades såväl det kritiska året 1745 som efteråt, när partierna mätte sina krafter vid den närmast sammanträdande riksdagen.

Här har förut visats, att även bankofullmäktige under Gyllenborgs ledning nödgades till vissa mått och steg av mera försiktig art, än man från det hållet varit van vid, ehuru det visserligen särskilt med hänsyn till utlåningens begränsning mera stannade vid förklaringar och åtgärder på papperet än kom till handling. Mot den metalliska kassans minskning måste emellertid något effektivt åtgöras. Det symptom av det onda, som visade sig i vad man kallade växelkursens stegring — d. v. s. att den vanligaste utländska valutan riksdaler Hamburger banko vintern 1745 betalades med 47 mark svenskt mynt mot cirka 35 som det normala 1738 — tolkades icke som en följd av den svenska valutans försämring utan efter tidens allmänna uppfattning såsom vållat av den oförmånliga handelsbalansen och bekämpades därför med särskilda medel, vilka falla utanför den egentliga bankpolitiken.[1] Vad bankofullmäktige tänkte sig som närmast behövligt samt i stort sett även

med allmänna medel, som utöfvades under de 17 år, som följde på Bankens tillslutande, hade då icke kunnat äga rum, och ej heller ett 6-årigt krig, börjadt och fördt för ro skull.»

Huru pass omfångsrika rubbningarna blivit, ifall en öppen bankrutt ägt rum på hösten 1745, torde vare svårt att nu mäta, och måhända underskattar Schwerin dem. Att det varit av största vikt, om de följande årens slösaktiga hushållning i tid hämmats, lär ingen vilja förneka.

[1] Se Kungl. Maj:ts förordning till den allt för högt uppstigna vexelcoursens dämpande d. 26 mars 1745 — referat hos Schwerin, anf. arb., s. 117 f. Jfr också tillsättandet av växelkontoren och deras för banken högst kostsamma operationer.

som det egentligen enda behövliga, var, att det med statens auktoritet sattes en bestämd gräns för de metallkassan hotande uttagningarna.

I den delen hade man visserligen att tillgå det k. brevet till fullmäktige av d. 25 februari rörande noga tillsyn, att icke för stora summor i kontant silvermynt eller plåtar uttogos. Nu när läget fram i juli blev kritiskt, var det likväl icke just frestande att åberopa detta. Så många månader efter dess utfärdande måste det väcka ett visst särskilt uppseende, om det visade sig, att bankstyrelsen gått med detta vapen på fickan men först nu funnit tiden inne att göra bruk därav. Med sådan motivering skrevo bankofullmäktige d. 16 juli till Kungl. Maj:t och anhöllo om ett nytt brev av lika innehåll men annat datum, vilket så omedelbart kunde publiceras och inför allmänheten förklara deras vidare försiktighetsmått. Fullmäktiges skrivelse träffade nu under sommarledigheten en väsentligen annorlunda sammansatt rådskammare än förra gången. Lagerberg, Posse och Tessin voro även nu tillstädes men i stället för Cronstedt, von Rosen, Ehrenpreuss och Johan Gyllenborg sutto Åkerhjelm och Anton Johan Wrangel. Av dessa hade Samuel Åkerhjelm med vart år sedan sitt inträde i rådet (1739) blivit en allt skarpare motståndare till hattpolitiken på olika områden; genom kunskaper, arbetsförmåga och mångsidig erfarenhet var han för den inre styrelsen en fullt lika obestridd auktoritet som Karl Gustav Tessin i fråga om utrikes ärenden men överträffade den smidige och vältalige diplomaten i seg viljekraft. Just vid denna tidpunkt blev han alltmera den verklige ledaren för den grupp av politiker inom och utom rådet, som opponerade sig mot hattarnas dittills följda styrelsegrundsatser. Till honom slöt sig i allmänhet A. J. Wrangel, och den gamle förmedlande och försiktige Lagerberg följde honom ofta. Från ett håll, där Åkerhjelm kunde fälla det avgörande ordet, var icke att vänta någon särskild hänsyn, när Fredrik Gyllenborg å egna och meningsfränders vägnar sökte en dräglig utväg ur de svårigheter, vari den förda styrelsen satt banken. Så blev det närmast fråga om en kraftmätning mellan Gyllenborg som representant för den ansvariga politiken, i det mesta förd med hans broder Karl, kanslipresidenten, till gallionsbild, och Åkerhjelm som oppositionsledare.

Kungl. Maj:ts svar på bankofullmäktiges skrivelse d. 16 juli blev under dessa omständigheter en rätt kärv hänvisning till brevet av d. 25 februari, vilket fullmäktige fortfarande kunde betjäna sig av. Detta gavs d. 22 juli och kom fullmäktige tillhanda d. 23. Men just den dagen hade bankokommissarierna höjt ett verkligt nödskri över den

växande uttagningen och krävt snabba botemedel. Fullmäktige tövade heller icke utan expedierade ännu samma session en ny skrivelse till regeringen med ej blott förnyad anhållan om det nämnda brevet utan ock ansökan, att all transport av plåtar till Finland måtte förbjudas. Regeringens svar föll omedelbart: det gavs nu av Lagerberg, Åkerhjelm och Wrangel allena och lydde, att förbudet mot transport till Finland vore orådligt, »emedan penningerörelsen derigenom skulle hindras, inrikes handelen tvingas, Banquens Credit skadas, Allmogen sättas utur stånd att betala dess utlagor och allmänt missnöje i Riket förorsakas». Karl Gyllenborg, vars mening även inhämtades, var av annan åsikt: han ville, att bankofullmäktige skulle få den önskade positiva befallningen att ställa sig brevet av d. 25 februari till efterrättelse samt anmanas att inkomma med ytterligare förslag rörande plåtuttagningens hejdande.[1] Fullmäktige ingåvo så d. 6 augusti en tredje skrivelse, att »Banquens bestånd och upprätthållande oumgängeligen fordrade de i underdånighet sökta samt redan andragna författningar». Häröver bröto sig meningarna i rådet under fem sammanträden d. 13 augusti —4 september.[2] Därvid var rådskretsen delvis åter förändrad, bl. a. saknades Åkerhjelm. D. 13 augusti ville Ehrenpreuss, Tessin och v. Rosen i huvudsak tillmötesgå bankofullmäktiges önskningar, väl ej genom några direkta förbud, ty därtill vore Kungl. Maj:t genom sin försäkran över bankens privilegier förhindrad men genom att, sedan fullmäktige inkommit med helt och hållet utarbetade förslag, »stadfästa deras på Värkets bästa syftande författningar»; Wrangel och Lagerberg åter ville avslå.[3] D. 19 augusti hade de båda säkra hattarna Karl Gyllenborg och Cedercreutz infunnit sig i rådet och angåvo nu sin anslutning till den av Ehrenpreuss utvecklade meningen.[4] Härigenom var sålunda från Kungl. Maj:ts sida svarat med en motfråga: önskade bankofull-

[1] Efter referatet ur rådsprotokollen d. 22 och 23 juli 1745 hos Silfverstolpe, *Handlingar*, XIX — se nedan bil. 17. Jfr ock BF:s riksdagsrelation 1746, § 22.

[2] D. 13, 14, 19 och 20 augusti samt 4 september 1745. Se bil. 17.

[3] Lagerberg meddelade bl. a., att Fredrik Gyllenborg samma dag sagt honom, att om Kungl. Maj:t täcktes bifalla det ansökta förbudet, torde det dock ej behöva nyttjas utan andra vägar stå till buds. Detta förefaller ha varit ett av den skicklige taktikerns många konstgrepp; deras excellenser nöjde sig också med att söka närmare besked om meningen. D. 14 upplystes mycket riktigt, att Gyllenborg förklarat sig därhän, att förbudet vore nödigt, men att BF. »ej utan i högsta nödfall» skulle använda det, varför det borde givas utan datum.

[4] Cedercreutz ville, att handlande blott skulle till Finland få överföra $^1/_8$ av sina pengar i redbart mynt, resten i sedlar.

mäktige underställa de berörda anstalterna Kungl. Maj:ts prövning, eller ville de blott anmäla dem med begäran om författningarnas utfärdande? I förra fallet skulle åtskilliga, särskilt Ehrenpreuss, vilken dikterat beslutet, ej kunna tillmöteskomma deras önskningar. Fullmäktige svarade omedelbart men i något vaga termer, vilka emellertid av rådets flertal tolkades som en anslutning till det senare alternativet, varpå riksrådet d. 20 augusti uppmanade dem att inkomma med formliga förslag till sådana författningar.[1] Efter en återremiss till fullmäktige, besluten d. 26 augusti, beträffande vissa till synes för stränga föreskrifter i deras förslag, upptogos dessa d. 4 september till avgörande, varvid Kungl. Maj:t beslöt, att det begärda förbudet mot plåtars förande sjöledes till Finland skulle utfärdas samt ett nytt brev tillställas fullmäktige om försiktighet med kontant mynts utlämnande i större summor från banken.[2]

Nu var det emellertid redan tydligt, att dessa åtgärder voro allt för svaga. Bankofullmäktige funno sig icke betjänta med mindre än ett direkt förbud mot varje utlevererande av redbart mynt eller åtminstone allvarsamt försvårande av dess utväxling. Därför begärdes redan under samma september månad ett nytt k. brev till fullmäktige, vari dessa skulle förständigas att tillsvidare blott låta i smärre poster utlämna plåtar — »eller Silfvermynt» tillades för formens skull — och detta brev borde givas odaterat, så att det utan svårighet kunde tagas i bruk, när förhållandena så föranledde. Förhandlingarna härom med riksrådet fördes egentligen genom den nyss efter von Törne utsedde ledamoten av fullmäktige, Löwenhjelm, vilken i sin egenskap av revisionssekreterare hade ständiga tillfällen till personligt sammanträffande med

[1] Wrangel och Lagerberg voro även nu emot allt tillmöteskommande. Det i rådsprotokollet nämnda dag införda svaret från BF., vilket ej fullständigt motsvarar Silfverstolpes referat, meddelas nedan under bil. 17, anm. till sammanträdet d. 20 augusti.

[2] En granskning av det rådsprotokoll, som ligger till grund för Silfverstolpes referat av rådssammanträdet d. 26 aug., ger vid handen, att BF. efter beslutet d. 20 augusti ansågo saken klar och framlade ett förslag till påbud, vilket i åtskilliga punkter gick längre, än ens deras pålitligaste understödjare inom rådet ville följa. Därav alltså remissen d. 26 aug.

Beslutet d. 4 sept. motiverades väsentligen av Tessin, som betonade, att brevet ej kunde tagas i övervägande i rådet utan blott utfärdades på BF:s begäran, medan åter förbudet för transporter till Finland vore en ekonomisk verkställighetsåtgärd, även den träffad helt efter BF:s önskan.

Förbudet av d. 4 sept. 1745 tryckt, referat hos Modée, anf. arb., III., s. 2231, samt Schwerin, anf. arb., s. 119.

Jfr BF:s riksdagsrelation 1746, § 22.

excellenserna.[1] D. 3 oktober kunde Löwenhjelm meddela, att det önskade brevet skulle omedelbart komma, och d. 5 oktober upplästes det för fullmäktige Efter en erinran om det nyss utfärdade förbudet av d. 4 september och ett konstaterande, att lika fullt betydande summor kontant mynt dagligen droges från Stockholm, trots det att ingen brist på plåtar, slantar och sedlar rådde i landsorten, fortsätter brevet: »Altså och emedan intet annat medel finnes öfriget at förekomma Rikets ändteliga utblåttande på penningar, Ty hafva Vi i nåder funnit godt det Banquen hädaneffter, tils vidare ej må utlefverera några stora summor af Plåtar, eller Silfvermynt i sänder utan allena små Poster, som jämte mindre Bancosedlar och slantar kunna erfordras til nödigt skiljemynt. Hvilket Vi på Eder försichtighet och goda föranstaltande vehle låta ankomma.»[2]

Under överläggningarna härom hade fullmäktige även riktat sin uppmärksamhet på den frågan, huru behovet av rörelsemedel skulle tillgodoses, om plåtarnas cirkulation förminskades, och i det syftet föreslogs d. 3 oktober utsläppandet av transportsedlar, lydande på smärre valörer. Närmast synes tanken varit, att dessa skulle i någon mån draga uppmärksamheten från plåtarna och göra dem mindre eftertraktade, men den uppfattningen blev av kommissarierna i deras infordrade tjänstememorial av d. 4 oktober bestämt bestridd: inrättades dylika sedlar, samtidigt som allmänheten fortfarande finge uttaga plåtar ur banken, skulle verkan ofelbart bliva, att åtgången av plåtar yttermera ökades; endast om banken stängdes för all utväxling av kontanter, kunde de små sedlarne göra nytta.[3] Mot denna av erfarenheten stödda mening, varav fullmäktige fingo del i samma sammanträde, där de mottagit det nyss refererade k. brevet, var föga att invända. Fullmäktige måste ock säga sig, att den inskränkning av utväxlade posters storlek, vartill de av Kungl. Maj:t bemyndigats, föga skulle gagna: till att systematiskt och proportionaliter utportionera de behållna kontanterna — en kapitalransonering, om man så vill — funnes nu ingen tid; för övrigt skulle för visso uppskrämda kreditorer dels själva och dels genom mellanhänder uttaga sitt.

Dessa betraktelser, vilka vidlyftigare utfördes i protokollet d. 5 oktober, ledde fullmäktige till beslutet att numera hos Kungl. Maj:t

[1] Kallelsebrevet för Löwenhjelm är daterat d. 11 sept. 1745, och d. 18 tog han plats bland fullmäktige. Se Inkomna handlingar, 1745, fol. 276 f. samt S.P. 1745, s. 634.

[2] Brevet i orig. bland Inkomna Handlingar, 1745, fol. 286 f.

[3] BK:s skrivelse bland Inkomna Handlingar, 1745, fol. 290 f.

anhålla om ett formligt förbud mot all utväxling av kontanter ur banken. Gåves icke ett sådant, betonade fullmäktige, återstode ej annan utväg för att förekomma panik och våldshandlingar, än att lämna valv och kassor öppna, låta envar övertyga sig, att intet där funnes att hämta, samt meddela allmänheten, »det Kronan til sig tagit hvad Creditorerne der insatt». Och som oundgänglig följd skulle komma skyndsam exekution mot bankens gäldenärer, varav det uppblomstrande näringslivet måste lida och särskilt de lovande manufakturerna hämmas.[1] I överensstämmelse med dessa åskådningar fick kommissarien Alstrin utredigera en skrivelse till Kungl. Maj:t, vilken vid sammanträdet d. 7 oktober föredrogs samt då av fullmäktige gillades.[2]

Skrivelsens hela innehåll ligger i slutmeningen, att »som högsta nöden och faran är för dörren, så lärer Hans Kungl. Maj:t i nåder låta sig vårda om det för Riket högst angelägne Bancoverket» och sålunda i enlighet med fullmäktiges nu framförda förslag »med första rädda detsamma ifrån dess förestående totala undergång».[3] Med denna skrivelse följde projektet till den k. förordning, som fullmäktige nu funno vara av nöden, och vars utfärdande de sålunda begärde. Det dugde självklart icke att låta den tilltänkta förordningen tala samma oförblommerade språk som skrivelsen till Kungl. Maj:t, därför sökte fullmäktige omsorgsfullt giva den en avfattning, som kunde göra åtgärden skenbart motiverad annorledes än genom bankens överhängande trångmål. Efter en erinran, nästan ordagrant lika med det nyss mottagna k. brevets, om föregående mått och steg att hindra de kontanta medlens bortflytande samt deras ringa effekt borde Kungl. Maj:t meddela, att han nu funnit sig föranlåten att gå djupare in på själva grunderna till sedlarnas misskredit och därför hade under händer en rad av förordningar till den utbredda lyxens dämpande och hämmandet av utländska varors införsel. Av dessa skulle den ogunstiga handelsbalansen rättas, växelkursen följaktligen förbättras, det inhemska myntet stanna i landet och nya kontanter strömma till utifrån. Men genomförandet härav krävde tid, varför Kungl. Maj:t nu ej blott hade förnyat tidigare påbud mot myntexport och plåtars bortförande »utan ock til at desto efftertryckeligare befordra verkställigheten deraf förbudit Banquen at tilvidare utlefverera Guld- och Silfvermynt och Plåtar».

[1] SP. 1745, s. 685 f., från sammanträdet d. 5 oktober.

[2] SP. 1745, s. 698 f.

[3] Så enligt referat i protokollet d. 7 oktober. Registraturet åren 1742—47 är tyvärr förkommet, men en del av dessa skrivelser finnas bland Inkomna Handlingar.

Och fastän vid den rika tillgången på plåtar och slantar ute i landsbygden ingen brist på nödiga rörelsemedel existerade, hade Kungl. Maj:t för handels och vandels befordrande samtidigt träffat anstalt om transportsedlars utsläppande i små valörer (till 1 dukat, 1 rdr., 2 d. karoliner, 2 d. kurant 6, 9 och 12 d. km.)[1] — På detta sätt hoppades fullmäktige, att det hela skulle få karaktären av ett försiktighetssteg (»en præcautionsåtgärd») och alltså den obehagliga sanningen om bankens hotande insolvens fördöljas.

När fullmäktige beredde detta vapen mot den annars ohjälpliga plåtuttagningen, nödgades de även överväga, vilken verkan förbudet i andra hänseenden kunde medföra för bankens ställning. Det dugde givetvis ej att blottställa lånebankens kreditorer på deras utfallande räntesatser. Som dessa skulle utbetalas i rätt myntsort, d. v. s. egentligen i guld eller silver, varpå tillgången var jämförelsevis god, beslöt man i en särskild skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att sådan intressebetalning finge fortgå oberoende av det utfärdade förbudet. Denna skrivelse fingerades sålunda vara tillkommen, sedan förbudet givits, och det uppdrogs åt trenne bland fullmäktige (Löwenhjelm, Kiörning och Bröms) att nästa dag justera densamma, dock ej i banken utan hemma i Kiörnings hus, »emedan det eljest torde giöra någon upmärksamhet, om Herrar Fullmäktige åter tå samlas här i Banquen».[2]

Fullmäktiges förhoppning att nu kunna snabbt och utan att väcka något uppseende få saken avgjord skulle icke gå i uppfyllelse, ty redan följande dagen nödgades de åter sammankomma. Det var osedvanligt täta och livliga överläggningar, som av dessa förhållanden framkallades. I stället för att, som annars var sed, sammanträda en eller högst två dagar i veckan, mötte under denna hotfulla oktober månad bankofullmäktige dag efter dag (under 1—23 oktober tillsammans 14 gånger).[1] Riksråden å sin sida höllo d. 8—23 oktober en rad av överläggningar ägnade åt samma ämne, och därunder gingo muntliga och skriftliga bud flitigt mellan rådskammaren och banken.

När Löwenhjelm på förmiddagen d. 8 oktober uppvaktade deras excellenser riksråden med de olika skrivelser, som fullmäktige dagen

[1] Konceptet till detta projekt bland Inkomna Handlingar, 1745, fol. 288 f. Referat därav i SP. 1745, s. 703 f.

[2] SP. 1745, s. 713. — d. 7 oktober.

[3] D. 1, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 21 och 23 oktober — se SP. 1745, s. 652 f.

förut beslutat, fann han de höga herrarna ganska bekymrade och ej vidare tillmöteskommande. Deras tvekan synes ock mycket förklarlig. Sedan de under så bestämd motsträvighet gått med på förbudet d. 4 september mot plåtars transporterande till Finland samt kompletterat detta med brevet till fullmäktige om försiktighet vid plåtars utlevererande, yrkades nu omedelbart vida längre gående åtgärder, och det begärdes, att dessa skulle få karaktären av ett direkt ingripande från regeringens sida i bankens skötsel. Härtill kom, att Åkerhjelm, vilken icke deltagit i de närmast föregående överläggningarna, nu åter var på sin plats i rådskammaren och säkerligen stärkte den olust att gripa in, som i och för sig fanns hos excellenserna. Dessa lovade nu visserligen bankofullmäktiges ombud att redan nästa dag företaga saken till avgörande men betonade tillika, att de ville blott »ganska nödigt skrida til et sådant steg», vilket ofelbart skulle öva menlig inverkan för en del planerade åtgärder, varigenom de hoppats kunna indraga ansenliga penningesummor i riket. Därför fick också Löwenhjelm deras uppdrag att hemställa till fullmäktige, om icke banken på ena eller andra viset kunde draga sig fram till årsslutet, då ju den sedvanliga stängningen för inventering gåve något längre frist.[1] Denna direkta vädjan nödgade fullmäktige, trots deras ängslan för täta sammankomster, att samma eftermiddag mötas å banken för att ännu en gång med de uppkallade kommissarierna genomdiskutera läget.

Härvid var det i främsta rummet kommissarierna, som yrkade på ett omedelbart förbud. Bland fullmäktige urgerade Plomgren med realistisk oförbehållsamhet, att man åtminstone skulle något se tiden an: då man i alla fall förr eller senare nödgades ta det bedrövliga steget och stänga kassorna, vore det likgiltigt, om 1 1/2 t. g. eller bara 1/2 funnes kvar till sist, blott man hade pengar att betala gardet, artilleriet och stadsvakten; för detta ändamål krävdes 16,000 d. sm. i månaden eller 48,000 under årets återstående 3 månader, följaktligen vore ingen fara att yttermera låta 1 t. g. växlas ut. Mot dessa kärvt praktiska synpunkter satte emellertid kommissarierna det ofrånkomliga faktum, att vid den sista tidens påfrestningar kunde plåtförrådet vara slut på blott tio dagar. Dessutom, menade de, vore det väl skäligt utfärda förbudet nu genast, innan seglationen för året avslutades, i

[1] Så enligt Löwenhjelms redogörelse i protokollet d. 8 oktober — SP. 1745 s. 718 f. Enligt det i bil. 17 meddelade sammandraget från riksrådets överläggningar avgav Ehrenpreuss genast sitt votum, syftande på bifall till BF:s framställning, men övriga riksråd uppsköto saken.

fall man ville, att folk skulle tro den framförda motiveringen, att förbudet skedde för att hindra plåtarnas bortdragande ur riket. Fullmäktige åter »yttrade sig, hvad det senare angår, at man svårligen lärer kunna slå dunster för deras ögon, som hafva kundskap om sakerne och kunna raisonera djupt, men at ibland undersåtarne näppeligen en tusendedehl finnes, som kan giöra sådane slutsatser utan håller sig vid ytan och sjelfva orden i förordningen.» För att få en medelväg mellan riksrådens önskningar och kommissariernas bestämda påståenden beslöto fullmäktige till sist begära det kungliga brevet odaterat samt lova Kungl. Maj:t att fortsätta utväxlingen, så länge det på något vis vore möjligt, och att först i yttersta nödfall göra bruk av det äskade förbudet. Härom skulle Löwenhjelm följande dag underrätta riksråden.

På förmiddagen d. 9 oktober uppvaktade Löwenhjelm sålunda ånyo på fullmäktiges vägnar hos riksråden, men icke heller denna gång föll något avgörande. Tvärtom tyckes motsträvigheten nu varit än starkare. Excellenserna begärde närmast svar på fyra särskilda frågor: huru det förfarits vid tidigare tillfällen då banken stängts; om fullmäktige kunde lämna Kungl. Maj:t de upplysningar rörande bankens ställning, enkannerligen om summan av cirkulerande sedlar och utestående fordringar, som voro nödvändiga, därest Kungl. Maj:t skulle taga på sig ansvaret att medverka till ett allmänt förbud; om ej utväxlingen kunde nödtorftigt hållas i gång, tills man nådde fram till den sedvanliga januaristängningen; om ej förbudet kunde temporärt begränsas samt i detsamma bl. a. hänvisas till, att myntverket i Avesta gått sönder, varav dröjsmål med plåtleveransen vållats.[1] Dessa frågor voro delvis redan besvarade genom tidigare i ämnet avlåtna skrivelser, varför fullmäktige, när de samma dags eftermiddag avfattade sitt svar, till stor del kunde åberopa eller ånyo anföra sina redan anbragta argumenter. Beträffande tidigare inställanden av bankens utbetalningar (1709 och 1714) påpekades, att de träffats av bankodeputerade, vilka då beslutat i stället för riksens ständer, samt att år 1714 en suverän konung tagit i anspråk bankens medel, under det att de nu utlånats av riksens ständer till kronan. Detta förhållande, som ovillkorligen måste vålla stort buller, kunde icke fördöljas, om banken nödgades

[1] Så i rådets protokoll d. 9 okt. — se bil. 17 — samt enligt Löwenhjelms redogörelse hos BF. samma dags e. m. (SP. 1745, s. 743 f.) — Formuleringen i SP. är här något felaktig. Det angives nämligen, att Löwenhjelm »i går», d. v. s. den 8, erhållit dessa meddelanden och frågor från riksråden, men därmed åsyftas ogensägligen sammanträdet d. 9 oktober på f. m.

själv bekänna sin insolvens, men skulle däremot nödtorftigt beslöjas, i fall Kungl. Maj:t ville utfärda det önskade förbudet. Vad åter anginge herrar riksrådens önskan att få närmare kännedom om bankens verkliga ställning, vore det fullmäktige förbjudet att därom lämna upplysning: ville emellertid ett par av excellenserna förplikta sig med samma dyra tysthetsed, som fullmäktige själva avgivit, så ville de för dessa yppa tillståndet, »tå ock finnas skal, at om allenast de nyare kronolånen voro betalte, hade Banquen ej at fruchta för någon fordrande Creditor, utan at Verket tå voro i bättre stånd och rikare, än det någon tid varit tilförene».[1]

Om den överläggning, som fullmäktiges nya inlägg framkallade hos riksrådet d. 10 oktober, lämnade Löwenhjelm samma dags eftermiddag utförlig redogörelse för sina kolleger. Han hade förmärkt, »at en del ej torde vilja befatta sig med saken, med mindre de til pricka få veta Banquens tilstånd, och at de icke särdeles väl optagit Banquens förbehåll om tysthetsEd af deras Excellencer». Flertalet syntes böjt för den meningen, att som banken hörde under riksens ständer, kunde Kungl. Maj:t ej i detta fall ingripa, och det förefölle sannolikt, att riksrådet ville från fullmäktige hava dels en oförbehållsam förklaring om plåtförrådets otillräcklighet och dels en formlig ansökan om auktorisation för de planerade mindre transportsedlarna. I varje fall torde intet beslut fattas förrän i nästföljande vecka.[2]

Genom denna redogörelse började ställningen bland riksråden skymta allt klarare. Ett par av dem, de pålitliga hattarna Ehrenpreuss och Tessin, hade väl redan utlåtit sig, att då banken så ivrigt begärde förbudet, borde Kungl. Maj:t utan vidare överläggning giva detsamma, vilket ju var i överensstämmelse med den under augustirådplägningarna hävdade ståndpunkten. Men denna mening tycktes knappast kunna räkna på flertal, utan det likade sig till, att Kungl. Maj:t nu alldeles sköte avgörandet ifrån sig eller åtminstone icke befattade sig därmed, förrän bankofullmäktige lämnat en fullständig redogörelse för bankens hela ställning. Det lärer icke kunna förnekas, att denna begäran om full klarhet hade fog för sig, då det yrkades, att regeringen skulle utåt taga på sitt ansvar ett så betydelsefullt ingripande som att befalla den kontanta utväxlingens stoppande, men lika oförnekligt var, att bankens iråkade trångmål framför allt hade sitt upphov i de tidigare berörda

[1] Enligt SP. d. 9 okt. samt rådsprotokollet d. 10 okt., bil. 17.

[2] SP. d. 10 oktober 1745 (s. 761 f.). D. 10 var en torsdag, vadan avgörandet skulle falla tidigast d. 14.

försträckningarna till kronan, varför regeringens medverkan till att rädda, vad räddas kunde, med allt skäl krävdes. Oundgängligen faller i ögonen, att knappast från något håll någon opposition fördes mot förbudets nödvändighet — på sin höjd räknade man med att kunna undanskjuta det några månader, men förr eller senare måste det komma, om utvecklingen fortgick ohämmad.[1] Vad tvisten rörde sig om, var, vem som skulle taga förbudets utfärdande på sig, och detta spörsmål sammanknippades på närmaste sätt med frågan om sekretessens upprätthållande. Därvid trädde under de följande överläggningarna Åkerhjelm alltmera i förgrunden.

Omedelbart, sedan Löwenhjelm på eftermiddagen d. 10 oktober lämnat sin redogörelse för riksrådets överläggning tidigare samma dag, avfattade bankofullmäktige under gemensam rådplägning med kommissarierna en förklaring, som skulle vederlägga de framhävda betänkligheterna. Argumenteringens kärnpunkt blev ett betonande, att Kungl. Maj:ts befogenhet att ingripa så, som begärts, icke kunde betvivlas. Väl hade riksens ständer, utvecklade man, förbehållit sig, att Kungl. Maj:t icke skulle sträcka sin myndighet »til Banquens invärtes œconomie eller af de der insatte medel disponera mer än des egen behållning; men at de dermed icke betagit Hans Maj:t den macht, at effter deras egit, eller deras fullmächtiges underdånige tilstyrckande, giöra de författningar, som til BancoVerkets och den allmänna rörelsens upprätthållande kunna tjena, äfven som Hans Maj:t, oacktadt de starcka förbehåll Riksens Ständer giordt, angående obehindrad frihet för invånarne at nytja och bruka sin välfångne egendom, äger macht at inskräncka samma nytjande, när Rikets angelägenhet så fordrar». Det tillkomme desto hellre Kungl. Maj:t att på fullmäktiges framställning giva det äskade förbudet, som ej blott bankens utan hela rikets rörelse berodde därav. Ett av regeringen utfärdat förbud måste uppfattas som en försiktighetsåtgärd och skulle ej vålla större uppståndelse, varemot bankens egna öppna förklaring om sin oförmåga betydde verklig bankrutt.[2]

[1] Ett undantag gjorde verkligen riksrådet Cronstedt, vars anförande d. 15 okt. (se bil. 17) visade, att han icke förgäves räknats som en auktoritet i valutafrågor. Han ville åtminstone för närvarande icke medgiva, att de föreslagna småsedlarna sattes på andra sorter än kopparmynt, samt förklarade sig icke inse, att bankens kredit kunde bättre tillvaratagas genom ett av Kungl. Maj:t givet förbud, än genom att man öppet erkände dess oförmåga att inlösa sedlarna, ty grunden for sedlarnas kredit vore folkets tillit att få kontanta penningar vid deras uppvisande, och av vad orsak än denna tillit besvekes, stode genast krediten i fara.

[2] SP. d. 10 oktober 1745 (s. 761 f.). Jfr ock referatet i rådsprotokollet d. 11

Någon egentligen hedersam eller på något vis självständig uppgift var det icke, som fullmäktige sålunda inrymde åt Kungl. Maj:t, han skulle rätt och slätt vara en verkställare av ständernas och deras fullmäktiges önskningar men formellt taga på sig ansvaret för yrkade mått och steg. Härmed var deras ståndpunkt utförd i alla dess konsekvenser, och i senare inlägg hade de föga att tillägga utan kunde egentligen blott med ytterligare skärpa betona de vådliga följder, som ett avslag måste medföra för näringslivet och därmed för rikets drätsel. Klart var emellertid också, att herrarna i riksrådet icke obetingat kände sig tillfredsställda av den dem tillämnade rollen. Vid de sammankomster, då en mera ingående prövning ägnades åt ämnet och votering verkställdes, d. 11 och 15 oktober, voro visserligen liksom förut de mest rättrogna av hattarna villiga att tillmötesgå bankstyrelsens önskan, och detta skedde under uttryckligt betonande, att fullmäktige voro här att betrakta som ständernas enda legitimerade ombud, varför Kungl. Maj:ts åtgärd blott var rent expeditionell, han kunde ej vägra samtycke. Men denna mening, som omfattades av Ehrenpreuss, Johan och Karl Gyllenborg, Tessin och von Rosen, trängde icke igenom. A. J. Wrangel och Posse ställde sig bestämt avvisande, emedan de icke ägde någon kännedom om bankens ställning samt Kungl. Maj:t saknade den ifrågasatta befogenheten. Såväl av sistanförda anledning, som emedan bankens kredit under alla omständigheter bleve lika blottställd, förenade sig Cronstedt om samma mening,[1] och likaledes senare (d. 16 oktober) Lagerberg. En något förmedlande ståndpunkt intogs av Cedercreutz och Löwen, vilka ville låta åtgärden ske, dock i den formen, att Kungl. Maj:t tilläte fullmäktige avbryta utväxlingen, ty att förbjuda kunde ej komma i fråga.[2] Utförligast yttrade sig Åkerhjelm: han ville

oktober (bil. 17). — Under överläggningen förklarade Plomgren, att BF. borde enstämmigt frisäga sig från allt ansvar för de vådliga följder, som måste motses, därest deras uttryckta önskan ej villfores. Löwenhjelm ingav ett skriftligt votum med denna avslutning: »Jag har förr förklaradt mig rysa vid all öfverläggning om Banquens tilslutande, i räddhåga för att Banquens Credit och rörelsen i Landet skal taga anseenlig stöt; men min enda grund och tröst härvid har varit, at vahlet ej kan balancera emellan ondt och godt, utan emellan ondt och värre, och Gud vet att jag icke bättre förstår, än at miss Crediten blir mindre om ett förbud kommer från Konungen än an om Banquen nödgas öpna hvalfven och låta hvar man se, at ingen tilgång är».

[1] Jfr ovan s. 196, not. 1.

[2] Detta var särskilt Cedercreutz ståndpunkt. Löwen ville använda samma terminologi for en förordning om begränsad (sålunda ej om inställd) platutlämning. L. framkastade ock tanken om ständernas inkallande.

ej bestrida den begärda åtgärdens nödvändighet men fann denna heller icke ådagalagd, då man saknade verklig kännedom om bankens tillstånd, emellertid ifrågasatte han, om ej det föreslagna medlet vore farligare än det onda självt, samt »trodde andra utvägar kunde finnas». Vilka dessa kunde vara, yttrade han ej, däremot betonade han med skärpa, »at det vore Öfverheten förbudit sträcka des konungsliga välde till Banco-Värket och dess œconomie». Förbudet måste därför helt och hållet komma an på fullmäktiges åtgörande, men ville dessa därvid hava något stöd från Kungl. Maj:t, kunde han endast tillstyrka detta i den formen, att ett k. plakat utfärdades av innehåll, att sedan fullmäktige på grund av bankens alltför starka utlåningar måst för någon tid avbryta inlösningen av sina sedlar, ville Kungl. Maj:t tillförsäkra undersåtarna en snar, full och säker betalning av de insatta medlen. — Som konung Fredrik samtidigt lät meddela, att han ej alls ville befatta sig med ständernas eget bankoverk eller hava något ansvar, »om det skulle gå annorlunda än väl», var det tydligt, att fullmäktige ej kunde vinna det begärda förbudet: mot 5 ja stodo 5 bestämda nej, och till de senare fingo läggas såväl konungens 2 röster som ock de båda förmedlande rådsherrarnas vota.

Vid en närmare granskning ter sig Åkerhjelms votum trots dess betydande reella innehåll icke alldeles konsekvent; han lägger synnerlig tonvikt på, att »Öfverheten» icke kan vidtaga begärda mått och steg, då tillräcklig upplysning saknas, samt låter förstå, att sådan ovillkorligen måste lämnas, men motiverar därefter sitt slutliga avslag med, att Kungl. Maj:t över huvud saknar befogenhet att här ingripa. Såväl härigenom som genom den formulering, han ville giva åt det i utsikt satta plakatet (»at Banken för de starka utlåningar råkat uti det tillstånd — — —»), tyckes det framgå, att han i främsta rummet syftade att komma de härskande i banken till livs, tvinga dem att antingen låta det gå till bankrutt eller att framlägga utlåningens enskiltheter till riksrådens granskning. Fullmäktige å sin sida voro icke böjda för någotdera. Sedan de (d. 15 oktober) fått del av Åkerhjelms votum, gjorde de ett yttersta försök att bryta motståndet: de förklarade sig ej mera än Kungl. Maj:t äga någon rätt att själva utfärda ett förbud, hemställde därför, »om icke nödigt vara vill, att Riksens Ständer med aldra första som skie kan sammankallas, at sjelfve öfverlägga och fastställa, hvad som til Banquens och den allmäna rörelsens återuphielpande kan pröfvas tienligast». Under tiden ville de bjuda till att med förut erhållna k. brev hålla plåtuttagningen inom

gränser men utbådo sig för all säkerhets skull regeringens befallning, huru mycket plåtar, som måste reserveras för kronans oundgängliga kontanta utbetalningar.[1] Detta motdrag att vädja till ständerna eller kanske lika mycket hota med dem kom nu för sent. D. 17 oktober justerades enligt rådsmajoritetens önskningar ett avslående svar å fullmäktiges skrivelser, och detta expedierades följande dagen.[2]

En ganska karaktäristisk episod bör här observeras. När skrivelseförslaget föredrogs (d. 17), meddelade Åkerhjelm, att han jämväl uppsatt ett förslag, vilket han därpå uppläste samt lät ingå i protokollet. Det var en akt av mindre vanlig skärpa i formuleringen. Värdet av ett förbud sattes bestämt i fråga och med allt eftertryck uttalades, att då ständerna lämnat till fullmäktige avgörandet om bankens hushållning, måste ock Kungl. Maj:t låta på deras omdöme och åtgörande bero, om och när utbetalningen i kontant mynt behövde inställas. Därvid funne sig dock regeringen föranlåten att varna fullmäktige för de betänkliga följder, som ett dylikt inställande kunde medföra, samt i synnerhet att inskärpa, hurusom låntagarna i banken, vilka, låt vara ofrivilligt, bidragit till olyckan, icke finge profitera på dem, som anförtrott verket sina medel. Ville fullmäktige meddela, att tillståndet vållats genom kronolånen, vore det deras ensak, men Kungl. Maj:t nödgades föra dem till minnes, att under de tre sista åren inga nya kronolån utgått, samt att under denna tid betydande summor influtit som ränteavbetalningar från statsverkets sida, vadan bankens brist på kontanta medel icke kunde så förklaras. Föranleddes nu banken att indriva sina utestående privata lån, torde väl åtskilliga svårigheter därav vållas, men dessa kunde genom försiktigt tillvägagående begränsas, och för övrigt vore det billigare, »at den som til sin förmon lånt penningar utur Banquen, något kommer at lida, än at de som på god tro nedsatt sine uti Banquen, utan at derå njuta något Interesse, skulle totaliter ruineras, hvilket ofelbart skedde, om Banquen så tilstängdes, at ingen finge något mynt mera derifrån». Beträffande de föreslagna små transportsedlarna yttrades — detta enligt Cronstedts kritik — att det vore meningslöst utfärda dylika på guld- och silvermynt, då inga utlåningar i dylik sort skedde, men eljest ville regeringen genom plakat till undersåtarna autorisera dessa sedlar.[3]

Om detta Åkerhjelms skrivelseförslag jämföres med hans votum

[1] SP. d. 15 oktober 1745 (s. 807 f.)

[2] Se referatet ur rådsprotokollen d. 17 och 18 oktober, bil. 17.

[3] Enligt rådsprotokollet d. 17 oktober, bil. 17.

i rådet d. 11 oktober, framträder en högst betydande skillnad. Vid det förra tillfället var han väl ganska kylig mot bankledningen men ej obetingat avvisande, i skrivelseförslaget åter framför han en tillskärpt kritik, vilken på varje punkt söker uppvisa ohållbarheten i bankofullmäktiges argumentering. Antagligen har Åkerhjelm nu betraktat sig som definitiv segrare samt hoppats kunna samla rådets flertal kring en formulering, vilken blott för bankofullmäktige lämnade öppet att erkänna bankrutten och att omedelbart gå i författning om de givna privatlånens indrivande. Till ett så energiskt uppträdande voro emellertid hans kolleger ingalunda beredda, utan de förenade sig om det i mera förbindliga termer hållna svar, som den föredragande, revisionssekreteraren Lagerfelt, framlagt, och vilket nöjde sig att hänskjuta förbudets utfärdande helt till bankstyrelsens egen omprövning men samtidigt lovade Kungl. Maj:ts medverkan för en förordning om småsedlars gångbarhet, därest sådan formligen begärdes.[1]

Fullmäktige hade sålunda fått ett bestämt avslag på sitt försök att medelst Kungl. Maj:ts ingripande bemantla bankens dåliga ställning. Men löftet om de små sedlarnas auktorisering gav en utväg. Med en skrivelse av d. 19 oktober framlade fullmäktige ett nytt projekt till k. förordning, gällande de små transportsedlarna, vari tillika influtit, att regeringen på angivna grunder förordnat om plåtutväxlingens avbrytande.[2] Den snabbhet, varmed fullmäktige nu handlade, antyder kanske, att de på förhand varit beredda ej blott på avslaget utan också på detta löfte. I varje fall restes ej längre något motstånd mot deras önskningar. Som det i det nya förslaget tydligen utsagts, att förordningen tillkommit på bankens yrkande, ansågo sig riksråden ej kunna annat än tillstyrka dess utfärdande dock med utbytande av ordet »förordna» mot »tillåta», men den av fullmäktige begärda rubriken »Förbud mot plåtars utväxling» ströks alldeles.[3] Efter åtskilliga justeringar utfärda-

[1] Se Kungl. Maj:ts brev till BF. den 18 oktober 1745, nedan bil. 18. Jfr ock anm. till rådsprotokollet d. 17—18 okt. under bil. 17.

[2] Detta projekt uppsattes i samma BF:s sammankomst (d. 18 okt.), då de mottogo Kungl. Maj:ts avslag å sin föregående begäran — se SP. 1745, s. 851 f.

Sedan det nya projektet gillats av BF. fick Fredrik Gyllenborg (fortfarande enligt SP. d. 18 oktober) genast promenera upp till rådskammaren för att personligen kommunicera det med excellenserna. Han fann där endast Cronstedt kvar, vilken efter tagen del därav utlovade, att så snart fullmäktige skrevo härom, skulle riksråden taga saken »i ett noga och ömt övervägande».

[3] Redogörelse för BF:s skrivelse av d. 19 okt. i SP. d. 18 okt., avtryckt som bil. 19. — Konung Fredrik gjorde i sista stund svårigheter med sin underskrift, då

des sålunda Kungl. Maj:ts »Placat om Mindre Banco-Transport-Sedlars gångbarhet, samt Plåtars lefvererande utur Banquen», dat. d. 23 oktober 1745.[1] För det närmaste syftets uppnående var det hög tid, ty förrådet av plåtar och slantar hade redan d. 18 nedgått till mindre än 1 1/4 t. g. (367,000 d. km.)[2]

Enligt gängse uppfattning hade under dessa förhandlingar stått en skarp principiell strid mellan hattregementet bland bankofullmäktige och det av Åkerhjelm behärskade flertalet inom riksrådet, varvid före andra Åkerhjelm förfäktat mera framsynta åskådningar om bankens skötsel samt varit bestämd motståndare till den yrkade stängningsåtgärden. När hattstyrelsen 20 år senare löpt sin linje slut och den stora efterräkningen började, blev också Åkerhjelm vid riksdagen 1765—66 föremål för en särskild hyllning från de segrande mössorna, vilken liksom auktoriserade meningen om hans sundare bankpolitiska ståndpunkt. Att det var en skarp fejd mellan främst Åkerhjelm å ena sidan och Fredrik Gyllenborg å den andra, är ju tydligt, men var denna egentligen så principiell, som den senare uttolkades? Det har redan påpekats, att Åkerhjelms olika inlägg i debatten saknade egna positiva uppslag för svårigheternas övervinnande. Jämväl framgår det, att han icke absolut avvisade tanken på ett förbuds utfärdande. Vad han lade huvudvikten på, var egentligen, att antingen regeringen skulle få full kännedom om bankens hemligheter eller också bankofullmäktige själva gå i författning om förbudet. Vilketdera alternativet, som var honom det mera angelägna, framgår icke med säkerhet, men det synes sannolikt, att han med kunskap om fullmäktiges ängslan för att inför allmänheten bekänna kort sökt genom motståndet skrämma dem att lägga upp sina hemliga papper inför riksråden. Denna supposition har ett visst stöd i den lätthet, varmed uppgörelsen till sist kom till stånd. Plakatet av d. 23 oktober var onekligen genom hela sin avfattning[3]

han tydligen icke fann det nya plakatet allt för väsentligt skilt från det förbud, vilket nyss avslagits; Lagerberg, Ehrenpreuss och Åkerhjelm hade betydande besvär att övertyga honom samt måste till sist hota med, att förordningen i alla fall skulle av rådet utfärdas i konungens namn. Se rådsprot. d. 22 okt., bil. 17.

[1] Tryckt, referat hos Modée, anf. arb., III, s. 2233, samt Schwerin, anf. arb., s. 120 f. Det är till detta referat, som Schwerin knyter de kommentarier, vilka diskuterats ovan (noten s. 185).

[2] SP. d. 18 okt. 1745. Sedan d. 7 oktober hade det sålunda minskats med 130,000 d. km.

[3] Härom närmare nedan s. 210 f.

en kompromiss och stod i så pass dålig motsvarighet till det bestämda avslaget av d. 18 oktober, att man mer än väl förstår konung Fredriks ovilja att underskriva detsamma. Det var tydligen så, att i varje fall rådsmajoriteten, när det kom till sin spets, ryggade tillbaka för den dystra konsekvensen, att banken skulle göra sitt obestånd allmänt kunnigt, och därför hellre medverkade till ett resultat, vilket på samma gång fritog regeringen från det formella ansvaret och lät fullmäktige utan alltför tydlig skandal komma ur svårigheterna. Intet antyder, att Åkerhjelm på detta stadium skilt sig från sina kolleger. I så fall var likväl den gloria, han senare inhöstade för sin framsynthet, knappast riktigt välförtjänt.[1]

Betydelsefull för hela bankpolitiken kunde denna strid blivit, därest den näraliggande konsekvensen dragits, att en principiell förändring i utlåningssystemet måste komplettera den åtgärd, varigenom plåtutväxlingen stängdes och sedlarna gjordes till rikets huvudmynt. Genom stark begränsning av nya lån samt ett genomfört försiktigt indrivande av de utestående kunde det varit möjligt att hålla sedelstocken inom någorlunda skäliga gränser, vilket för valutans ställning måste vara högst önskligt. Det intressantaste i Åkerhjelms inlägg under meningsutbytet torde i själva verket vara de antydningar i sådan riktning, som

[1] Rätt märklig var Åkerhjelms hållning under riksdagen 1765—66 till då föreslagna utmärkelser. På förslag av Serenius beslöto ståndеn (d. 22 oktober 1765, se *Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 259 f.) ej blott att återinkalla Å. i riksrådet utan också att på bankens bekostnad låta slå en medalj »til åminnelse, huru Herr Riks-Rådet långt förut, med en för des egen välfärd äfventyrad visshet, utmärkt den olyckeliga epoque, som på de tagne författningar skulle infalla». Även skulle till eftervärldens upplysning Å:s anföranden i rådet om bankoverket tryckas. Denna tryckning inställdes likväl, efter vad Malmstrom uppgiver (anf. arb., V. s. 340, not. 2), emedan den ansågs vådlig för bankens kredit; kanske var det snarare så, att Å. fann sig icke kunna hämta någon egentlig berömmelse därav? Medaljen kom till stånd men icke sådan BD. ursprungligen föreslagit den. Förslaget var, att ena sidan skulle föreställa en våg ur jämvikt, på den nedtyngda vågskålen en hög av mynt, på den upphöjda en sedel med påskrift »impar auro» (»ej lika med penningar»; de äldre banksedlarna hade påskriften »par auro» d. v. s. lika med penningar); runt om inskriften »veritas visu et mora valescit» (»sanningen stärkes genom erfarenhet och tid»). Då åtskilliga opponerade sig och Å. själv begärde ändring, insattes i stället för vågen riksbankshuset men överskriften bibehölls, fastän nu rätt meningslös. Se Malmstrom, sist anf. stället, samt *Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 470. Låg icke även häri ett erkännande, att innebörden av hans opposition överskattats? Det förtjänar påpekas, att Löwenhjelm, vilken år 1745 jämte Fredrik Gyllenborg stritt främst på den andra sidan, ännu levde och i september 1765 blivit kanslipresident.

han gav i sitt skrivelseförslag d. 17 oktober. Vid den uppgörelse, som kom till stånd mellan rådet och bankofullmäktige i och med utfärdandet av plakatet d. 23 oktober, lär det också varit en tyst förutsättning, att fullmäktige skulle uppsäga och indraga utestående fastighetslån; detta uttalades bestämt under fullmäktiges här tidigare berörda överläggning om dylika låns uppsägning (ovan s. 176 f.), men hindrade icke, att åtgärden inställdes. Sparsamheten med nya lån återigen blev, som redan påpekats, mest en åtgärd på papperet, vilken väl kunde i fullmäktiges närmaste riksdagsrelation åberopas men icke framträdde i någon märkligare reell förändring. Bankkrisen hösten 1745 ledde sålunda på sin höjd till en viss övergående försiktighet, men denna skulle icke vara längre, än till dess de ännu osäkra politiska maktförhållandena hade stabiliserats. Sedan detta vid den följande riksdagen skett på det sätt, som bäst passade de maktägande inom banken, försvann snart försiktigheten och man fortsatte på den tidigare bankpolitikens stråt — med ett växande sedelöverflöd.

Denna utveckling stod tydligen i nära sammanhang med den personliga motsättning mellan Åkerhjelm och Fredrik Gyllenborg, som de nu skildrade överläggningarna låtit med allt större skärpa framträda. Under dessa hade gång efter annan och med växande styrka höjts röster för nödvändigheten att snart inkalla riksens ständer till att taga nödiga anstalter för bankens bestånd.[1] Så skedde också, väl ej omedelbart men under loppet av följande år, och när detta ständernas sammanträde nalkades, sörjde Gyllenborg för, att bankofullmäktiges avgivna relation blev en verklig anklagelseskrift mot regeringens underlåtenhet att skyndsamt taga de av bankstyrelsen tillrådda och begärda stegen. Utan att det säges direkt ut, kan där mellan raderna läsas, att detta genstörtiga dröjsmål ytterst förorsakat banken plåtförrådets starka nedgång från slutet av juli till den dag i oktober, då banken äntligen stängdes för vidare uttagningar. Det var icke meningen, att detta skulle vara påpekat allenast som en fullmäktiges reservation undan ansvaret. Gyllenborg hade icke varit den, som både vänner och fiender kände honom vara, om han underlåtit att med de maktmedel, riksdagstaktiken erbjödo honom, drabba dem, som sålunda visades främst skyldiga till en så farlig utveckling.

[1] Redan i BF:s erinran d. 30 juli 1745, då rådets avslag d. 23 beträffande förbudet mot utförseln till Finland meddelades, yttrade bankokommissarierna, att om ej Kungl. Maj:t bifölle, vad å bankens vägnar begärdes, bleve det nödvändigt anhålla om riksdagens samlande.

BANKEN OCH TRONFÖLJARPARET.

UNDER RIKSDAGEN 1746—47 GJORDES MYCKET RIKTIGT Åkerhjelms hållning och uttalanden i bankfrågan till ett huvudvapen vid de anfall, som då riktades mot den för det härskande partiet obekväme excellensen. Anfallens verkliga grund var en annan. Det gällde nu, om hattpartiet efter sin maskerade reträtt föregående riksdag skulle kunna helt återerövra makten och befästa sin rubbade ställning. Men utan Åkerhjelms avlägsnande kunde detta icke lyckas. Mellan honom och hans vänner, det nu starkt organiserade mösspartiet, samt hattarna förestod sålunda en skarp kraftmätning, på vilken som alltid denna tid utrikespolitiska motsatser komma att öva ett synnerligen stort inflytande. Åkerhjelm stod i mycket intima förbindelser med Rysslands och Englands livligt samverkande ministrar i Stockholm, von Korff och Guy Dickens, av vilka särskilt den förre emellanåt förde ett språk, som hade Sverige varit ett ryskt lydland. Hattpartiet med Tessin som synlig främste man, friherrarna Nils Palmstjerna och Anders Johan v. Höpken som förgrundsfigurer på riddarhuset samt Fredrik Gyllenborg som hemlig stabschef, litade som vanligt till Frankrikes politiska och pekuniära understöd. Till följd av hattarnas många äldre försyndelser samt senast och ej minst det oroväckande tillstånd, vartill deras ledning av banken fört, hade kritiken mot dem ett särdeles lätt arbete, men å andra sidan kunde de till sitt understöd mobilisera alla dem, som ägde direkta materiella intressen av, att den följda näringspolitiken icke tvärt avbrötes. Under dessa omständigheter motsågs den sammanträdande riksdagen med stor spänning och ovanligt livliga förberedelser gjordes från båda sidor genom kringsända agitationsskrifter, uppköp av fullmakter på riddarhuset samt försök att påverka valen till de ofrälse ståndеn.[1] Resultatet såg länge ut att bli ovisst. Hos präster och bönder hade mössorna övervikt, hos borgarna åter hattarna. Vid adelns val av lantmarskalk besegrades de senares kandidat (Tessin) av mössornas (Ungern Sternberg) men endast med 20 rösters majoritet (392 och 412), och i fortsättningen gjorde sig hattarne till herrar på riddarhuset, varför de också kunde fullständigt behärska sekreta utskottet. Med två stånd mot två syntes inga stora avgöranden vara att motse, men tack vare hattledningens skickliga operationer samt den harm, som von Korffs burdusa manér framkallade,

[1] MALMSTRÖM, anf. arb., III, s. 282.

och som motsidan fintligt visste utnyttja, försköts läget. Riksdagen slutade därför med fullständig hattseger: partiet konsoliderade sin ställning, Åkerhjelm tvangs att lämna riksrådet och de lediga rådsplatserna fylldes med en rad av hattarnas bästa och mest energiska män.

I denna partikamp, vilken här endast kunnat till huvuddragen helt kort beröras, hade tillkommit en ny faktor genom Sveriges unga furstehov, tronföljaren Adolf Fredrik och hans gemål Lovisa Ulrika. Det unga fursteparet, det första som Sverige ägt sedan Karl XI:s dagar, hade mötts av en varmt sympatifylld stämning, av vilken det hotade hattpartiet skyndade att söka draga gagn till sin fördel. Detta lyckades också till den grad, att Adolf Fredrik under riksdagsstriderna helt knöt sina intressen vid partiet. På de förberedande åtgärder, vilka tryggade denna intima allians mellan tronföljarhovet och hattarna, övade bankledningen ett betydande inflytande, varför denna episod synes förtjänt av någon uppmärksamhet.

Det var i oktober 1743, som Adolf Fredrik kom till Sverige — d. 14 oktober höll han sitt högtidliga intåg i Stockholm — d. 18 augusti följande år firades på Drottningholm fursteparets biläger. Ständerna hade med ganska stor frikostighet till hans hovhållning anslagit 220,000 d. sm. årligen, men det visade sig mycket snart, att den obemedlade fursten och hans slösaktigt anlagda gemål icke förmådde hålla sina hovutgifter inom denna ram. Tiden ställde i och för sig dryga fordringar på en furstes stat, och gamle konung Fredrik, som hade sitt hessiska arvlands resurser att ösa ur, gav icke exempel av sparsamhet. Det unga hovet, där den dålige hushållaren Tessin var högst betrodd rådgivare, inrättade sig med en representativ glans, som imponerade men också kostade betydligt. Särskilt lade man i stället för de mycket materiella förlustelser, för vilka konungen alltid var villig att lossa på pungen, an på utgifter av mera nationellt värdig art: reparationer på de gamla slotten, såsom Uppsala, Drottningholm och Ulriksdal,[1] underhållandet av svenska officerare vid tidens mönsterarmé, den preussiska, lysande representation utåt (så vid den ryske storfursten Peters förmälning med prinsessan Katarina av Anhalt, sedermera kejsarinnan Katarina II) o. s. v. Födelsen av prins Gustav (Gustav III) d. 13

[1] När år 1747 bland andra kronogårdar, som skulle till förmån för riksens ständers kontor försäljas, även befanns Räfsnäs, meddelade Adolf Fredrik till BD., att han av vördnad för Gustav I:s minne ville på egen bekostnad underhålla detta »såsom en antiquitet». Med anledning härav beslöt BD. inställa den publicerade auktionen på Räfsnäs. BD. 1746—47, pr., s. 915, d. 7 april 1747.

(24) januari 1746 gav anledning till nya betydande omkostnader. Så grundlade Adolf Fredrik nästan alltsedan sin första ankomst hit den dåliga privatekonomi, som skulle tynga honom hela hans livstid. Där var alltså en ömtålig punkt, vilken erbjöd åtskilliga möjligheter att öva inflytande på det unga hovet.

Strax på hösten 1744 hade bankofullmäktige haft tillfälle att visa det nyförmälda tronföljarparet en synnerlig uppmärksamhet. En dag i september (d. 19) anmälde kommissarierna, att en handlande Alnoor begärt på en månads tid få belåna en stor, ovanligt praktfull förgylld silverservis (Plat de Menage), vilken han hade för avsikt att föra till utlandet och försälja, men att de icke kunde bevilja den lånesumma därå, som önskades.[1] Det ligger nära till hands att antaga, att framställningen var på förhand arrangerad — exempelvis så, att Tessin sökte en utväg att på billigaste sätt skaffa prinsessan denna ståtliga uppsättning samt därom lagt råd med Fredrik Gyllenborg — ty av protokollet att döma funnos fullmäktige genast beredda till handling. De menade det i och för sig vara stor skada att låta ett dylikt praktarbete (»av Tredubbelt matt förgyldt Silfver») gå till utlandet; nu plägade man ju i alla stater vid furstliga bröllop betyga sin undersåtliga »vördnad och zèle», och det vore skäligt, att banken, som var ett ständernas eget verk och »åhrligen hafver en anseenlig vinst», icke undandroge sig en dylik skyldighet; men uppskötes härmed, tills ständerna själva sammankommo, kunde dessa knappast undgå att göra en betydligt drygare utgift än den, som här erbjödes; bankoordningens § 74 föreskreve ju också, att bankens vinst skulle användas till Kungl. Maj:ts och fäderneslandets heder och nytta. Med denna motivering voro fullmäktige ense att inköpa servisen för att som brudgåva tillställas prinsessan. Väl funno de vid fortsatt konferens med kommissarierna icke alldeles det väntade understödet, då några bland dessa[2] hyste

[1] Alnoor var väl delägare i den handelsfirma Alnoor & Isendorf, om vars affärer i järn bl. a. med huset Anders & Thomas Plomgren uppgifter förekomma i BK:s prot. 1744. — Enligt A:s uppgift vägde servisen 15,018½ lod, och han begärde belåning efter 8 d. km. lodet. Kamreraren Zedritz, som var bankens fackman i dylika affärer, ansåg, att man med hänsyn till den ovanligt starka förgyllningen kunde gå till högst 4 d. 12 ö. km. lodet. BK. ville sträcka sig till 6 d. men underställde detta BF:s bedömande. SP. d. 19 september 1744 (s. 566 f.).

[2] Alstrin, Gahn och Eldh kunde endast betyga sin stora fägnad över själva saken men måste frånsäga sig allt ansvar. C. F. von Schantz, med vilken G. G. von Schantz, Westrell och Lundmark förenade sig, förklarade sig helt gilla BF:s mening. SP. d. 19 september 1744.

betänkligheter om rätten att förfoga över bankovinsten, som tillkomme ständerna, men denna tvekan tystades med hänvisning till en föreskrift i 1741 års reglemente § 24, »det orden uti reglementer och förordningar icke skola så stricte följas, at sjelfva ändamålet derigenom förfelas».[1] Så köptes servisen för en summa av 123,735 d. 18 ö. km., vilket belopp avskrevs på bankofullmäktiges omkostnadsräkning.[2]

Relationerna mellan tronföljareparet och banken stannade icke vid dylika vördnadsbetygelser, angenäma att både giva och mottaga, utan fingo, vad det led, en mera reellt förpliktande art. Under år 1745 kom Adolf Fredrik tvänne särskilda gånger som lånesökande och erhöll även tillfälliga förskott å sina apanagemedel.[3] På nyåret 1746 — dagen efter prins Gustavs födelse för övrigt — lät han åter anmäla, att han vore i ovillkorligt behov av ett förskott på sjuttio- eller åttiotusen plåtar (140—160,000 d. sm.). Fullmäktige funno summan något stor, särskilt vid bankens dåvarande tillstånd, samt den erbjudna säkerheten[4] ej helt i överensstämmelse med gällande föreskrifter, men å andra sidan »hafva de omständigheter till Rikets hugnad och glädje infallit, som fordradt anseenlige utgifter; ty näst H. K. H:s höga förmälning med Hennes K. H. vår dyraste KronPrintzessa, hade nyligen en telning af den makalösa och oförlikneliga Gustavianske Konungastammen uprunnit, genom Printz Gustafs, Sveriges rikes Arffurstes

[1] Detta var en något djärv användning av dessa ord, vilka syftade på tillämpningen av det då utfärdade reglementet under ändrade affärskonjunkturer. — I sin riksdagsberättelse 1746, § 43, redogjorde BF. för denna affär samt slutade, att de »göra sig ock ödmjukhörsammeligen försäkrade, att denne deras välmente författning måtte af Riksens Högloflige Ständer med gunst och benägenhet uptagas».

Någon opposition förekom icke i sak hos nästföljande BD., där denna punkt av berättelsen föredrogs d. 16 och 19 juni 1747, men under bestämt gillande av åtgärden ansåg sig BD. böra göra förbehåll om bankovinstens disponerande av ständerna allena. Man var likväl ense, att denna erinran »borde inrättas i lindrigaste ordalag» med hänsyn till BF:s »myckna möda och sorgfällighet — — för Banquens upprätthållande och välgång». BD. 1746—47, pr., s. 437 f. och 455 f.

En förteckning över denna Plat de Menage meddelas här nedan.

[2] SP. d. 10 oktober 1744 (s. 664 f.). För servisens rengöring betalades till guldsmeden Stafhäll samtidigt 72 d. km.

[3] Det gällde 180,000 och 150,000 d. km., vilka H. K. H. »i nåder» begärde låna. Skulderna gäldades samma år med en räntevinst för banken av över 11,000 d. km. BF:s riksdagsberättelse 1746, § 41.

[4] Denna skulle bestå dels i anvisningar, ställda på bestämda tider, å de medel, vilka utgingo från statskontoret till prinsens underhåll samt dels i Adolf Fredriks adliga gods Rantzau såsom pant.

hugnerika födelse, som uplifvar Rikets hopp om Konungastolens befästande samt des tillkommande välgång och lycksalighet. Vid hvilket fröjdefulla tillfälle dryga omkostnader måste giöras, och om medel dertil fela, så skulle det vara en stor vanheder för hela Riket samt förorsaka en eftertänkelig upmärksamhet både in- och utomlands». Lånet beviljades till ett belopp av 140,000 d. sm. mot förskrivning om successiv återbetalning i kvartalsposter.[1] — Under riksdagen åstadkommo sedermera Adolf Fredriks vänner ett uttalande av ståndén, att de extraordinära utgifter, som vållats honom med anledning av prins Gustavs födelse samt vid det ryska bröllopet, borde av statsverket ersättas.[2] Ärendet hänvisades av sekreta utskottet till bankodeputationen, som i sin tur konfererade med bankofullmäktige (d. 16 januari 1747). Hovförvaltningen begagnade tillfället att reglera de trassliga affärerna i deras helhet: å dess vägnar meddelade Erland Broman, att det vore omöjligt att fixera utgifterna för nämnda båda tillfällen, men att arvfursten i allt åsamkat sig en skuld av 5 t. g. Deputationen fann, att detta borde såsom en rikets skuld »bestås och ärsättas», frågan gällde blott formen. I den delen föreslogo fullmäktige ett räntefritt lån tilll nästa riksdag och erbjödo sig att mot statskontorets förskrivning försträcka medlen; i beloppet kunde då inräknas de senast lånade 140,000 d. sm., men ville man hellre genast avskriva dessa, så kunde det ske utan »känbar saknad för Banquen i anseende till dess bekandte styrcka», menade fullmäktige. Deputationen beslöt och sekreta utskottet gillade ett räntefritt lån till nästa riksdag på 5 t. g., vari det föregående skulle inräknas.[3]

[1] BF:s riksdagsberättelse 1746, § 42. Återbetalningen skulle börja nästkommande oktober, sålunda efter riksdagens sammanträdande.

[2] Detta skulle naturligtvis ske utanför den av ständerna givna faddergåvan till prins Gustav.

[3] BD. 1746—47, pr., d. 23 december 1746 (s. 354), 16, 19 och 23 januari samt 9 februari 1747 (s. 426 f., 443 f., 474 och 515 f.). Under överläggningen den 19 januari sökte lantmarskalken använda denna böjelse till spendersamhet för att utverka en nedsättning av statsverkets till banken utgående ränta; det vore, menade han, bättre taga 5 t. g. för det ändamålet och göra en särskild kontribution åt H. K. H., ty till den senare skulle ständernas bifall lättare vinnas; detta avböjdes emellertid. — I motsats till BF:s tal om bankens bekanta styrka står Wulfwenstjernas yttrande i BD. d. 19, »som Banquen nu för tiden är uti mycket öma och granlaga omständigheter». — När det blev fråga om beslutets expedition, fann Wulfwenstjerna betänkligt skriva till Kungl. Maj:t, då denne (d. v. s. konung Fredrik) måst vänta ända in på denna riksdag med gäldandet av dess år 1743 fastställda fordran men H. K. H. »straxt blifver hulpen».

Man skulle säkert göra orätt i att antaga, att den pekuniära obligation, vari Adolf Fredrik sålunda råkade, varit bestämmande för hans och hans gemåls hållning i den inre politiska striden. Det fanns tillräckligt starka andra motiv för fursteparets anslutning till det franskvänliga hattpartiet. Snarare var det vid dåvarande läge detta parti, som behövde tronföljarens stöd, varför också hans önskningar mötte helt annan hänsyn, än som vanligen visades konung Fredrik. I längden och särskilt efter tronskiftet 1751 blevo emellertid dessa transaktioner rätt ödesdigra för båda parterna. När det styrande partiet åter satt säkert i sadeln, fann kungaparet ej mera samma tillmötesgående och plågades då av en skuldförskrivning, som det visserligen icke var fråga om att gälda, men som alltid kunde försökas som påtryckningsmedel.

I Silfverstolpes *Handlingar* del XIX meddelas följande:

Förteckning på den Plat de Menage med Taffel-Service af tredubbelt matt förgyldt Silfver, tillsammans 15,018$^{1}/_{2}$ lod, som i Hans Kongl. Höghets KronPrinsens Silfver-kammare inlämnades den 6 October 1744.

Uti Kistan n:o 1.

1 Terine med 2:ne förläggareskedar.
4 st. stora runda fat.
12 st. mindre Dito.
2 st. ovale, dito, stora.
2 st. mindre dito.
6 st. ännu mindre dito.
3 dussin Tallrickar.
1 dussin Skedar.
1 dito Gafflar.
1 dito Knifvar.
2 st. Presenter-tallrickar.
6 st. Ljusstakar.
1 Ljussax, foder och sax.
1 Sauce-Skål.
4 st. Saltkar.
1 Pounch-Sked.

Uti Kistan n:o 2.

1 Terine med 2:ne förläggare-Skedar.
2 st. stora runda fat.
12 st. mindre Dito.
2 st. stora ovale dito.
2 st. mindre dito.
6 st. ännu mindre dito.

3 dussin Tallrickar.
1 dussin Skedar.
1 dussin Gafflar.
1 dussin Knifvar.
2 st. Présenter Tallrickar.
6 st. Ljus Stakar.
1 Ljus-Sax med dess foder.
1 Sauce-Skål.
4 st. Salt-kar.
1 Pounch-Sked.

Uti Kistan n:o 3.

1 upsatz till en plat de menage med fyra stycken Ljusarmar och 2 pipor i hvardera.
1 skifva till samma Plat de menage.
2 st. Socker Dosor.
2 st. Senaps Dosor.
2 st. Krydd Dosor.
4 st. Glas Carafiner med beslagne fötter och kedjor samt foderaler at stå uti.

Uti Kistan n:o 4.

1 Terine med 2:e Pounch-Skedar.
2 st. större fat runda.
4 st. något mindre dito.
8 st. ännu mindre dito.
2 dussin Tallrickar.
1 dussin Skedar.
1 dussin Gafflar.
1 dussin Knifvar.
4 st. Ljus Stakar.
1 Ljus-Sax med dess foder.
2 st. Saltkar.

BANKENS STÄNGNING FÖR MYNTUTVÄXLING. RIKSDAGEN 1746—47.

DEN LIVLIGA SKRIFTVÄXLINGEN MELLAN REGERINGEN och bankofullmäktige på hösten 1745 gav till närmast synbara frukt tvänne kungliga författningar, plakatet av d. 23 oktober 1745 om små transportsedlars gångbarhet och om plåtars utväxling ur banken samt kungörelsen av d. 28 oktober 1745 om kopparmyntskapitalers mottagande till insättning under de närmaste sex månaderna.[1] Åt

[1] Jfr ovan s. 201 och 179. Bägge författningarna trycktes samt äro lättast tillgängliga i *Förordningar rörande Banko-Verket*, s. 158 f. eller i referaten hos Modée och Schwerin.

det så mycket omstridda plakatet om transportsedlarna etc., vilket var själva huvuddokumentet, hade med stor omsorg givits en avfattning, beräknad att verka lugnande på allmänheten. Riksens ständers bank, hette det däri, hade givit Kungl. Maj:t vid handen, att en ovanligt stark plåtuttagning ägt rum, vartill grunden måste vara falska rykten och stämplingar mot verket, »hvilket dock i sig sjelf nu är uti bättre och förmögnare tilstånd än det någon tid varit». Nu hade Kungl. Maj:t träffat åtskilliga anstalter till bankens yttermera stärkande såsom om ytterligare plåt- och slantmyntning, om avbetalningar å kronans skuld och om kopparmyntskapitalers mottagande till insättning; »Altså och emedan Bankens utelöpande Sedlar hafva uti sig en fullkomlig säkerhet ej mindre för Oss och Kronan, än för enskilde personer, hvarom alle Våre trogne Undersåtare kunna och böra vara aldeles försäkrade, Ty drage Vi ock til dem det nådige förtroende, at de icke lära låta några af illa sinnade menniskors utspridde ogrundade rykten hos sig finna rum, och at de således åtnöja sig, at ej utfordra mer i Plåtar, än til nödigt Skiljemynt erfordras, när Slantar ej äro at tilgå.» Härefter följer själva kärnpunkten: »Likväl och på det Banken ej må, genom hastigt öfverlopp af des Creditorer alt för mycket utblåttas på Plåtar, och derigenom blifva föranlåten, at på en gång infordra alla des, emot fullkomlig säkerhet, utlånte Capitaler, hvilka således skulle dragas utur den allmänna rörelsen, til en obotelig skada för hela Riket, samt yttersta fördärf för många af våre trogne Undersåtare; Fördenskul hafve Vi, uppå Bankens underdånige tilstyrkande, funnit för godt, at härmed i Nåder tillåta, det Banken, til vidare, ej må utlefverera mer i Plåtar, än hvad til oumgängeligit Skiljemynt behöfves, när Slantar ei äro at tilgå.» Ehuru det genom tillmyntning och dessa uttagningar säkerligen funnes gott om mynt i riket, hade banken nu åtagit sig att till allmänhetens större bekvämlighet utgiva mindre transportsedlar på 6, 9 och 12 d. km., »hvilka uti handel och vandel kunna gifvas och tagas äfven af fattigt folk och arbetare, lika som sjelfva Myntet, hvaruppå de gifne äro, eftersom ock Våre trogne Undersåtare, när så behöfves, skola för dem i Bankens Cassor undfå Skiljemynt». Då dessa sedlar lika väl som andra bankens transportsedlar skulle i kronouppbörd mottagas och gälla som mynt, anbefalldes alla och enhvar att dem »uti köp, vexel och betalning, på samma sätt, som reda penningar, utan lage eller upgäld ovägerligen at emottaga», vid det straff, som gällde i fråga om bankosedlars gångbarhet.

Huru mycket denna lugnande form verkade, måste lämnas därhän,

men man synes ganska snart i daglig handel och vandel hava funnit sig vid de nya förhållandena; växelkursens fortsatta stegring var väl ett besvärligt kapitel, men det skilde man helt och hållet bort såsom fallande på den dåliga handelsbalansens skuldkonto. Under dessa omständigheter stod den bankodeputation, som vid riksdagen 1746—47 handlade fullmäktiges berättelse om plåtuttagningen och dess hämmande, inför ett färdigt faktum, vilket redan vunnit erfarenhetens stöd. Detta var i och för sig ett kraftigt argument mot de anlopp, som under riksdagen kunde väntas mot den dittills följda hushållningen. Naturligtvis skulle denna stödjas av de många, som hade direkt intresse i dess fortsättande, och som partiställningen vid riksdagen utvecklades, blev det varken fråga om några förändringar eller om efterräkningar för de ansvariga fullmäktige. Den nya bankodeputationen blev tack vare hattarnas övervikt i sekreta utskottet en fast borg för deras välde: bland dess medlemmar vittnade namnen Lillienberg, Coijet, Brovallius, Kierman och Omnberg om säker partinitälskan, delvis även om verklig talang och insikt, låt vara bundna av härskande tidsåskådning.

En intressant och vältalig exposé av denna flöt under riksdagens lopp ur den unge Anders Johan von Höpkens berömda penna. Sekreta utskottet hade tillsatt en mindre finansdeputation för att finna medel mot den hotande statsbristen; bland dess åtta medlemmar befann sig Höpken, som nu grundlade sitt stora politiska rykte.[1] Finansdeputationen fann nödvändigt att gent emot det tadel, som framförts, utveckla sin uppfattning om de välsignelserika verkningarna av 1739 års ekonomiska grundsatser. Detta skedde genom ett betänkande, vilket åtminstone i dess formella avfattning helt var Höpkens verk. Några delar därav, som nära beröra bankens ledning, förtjäna att här anföras.[2]

Efter en historisk översikt av den svenska hushållningens tidigare utveckling samt särskilt av läget vid Karl XII:s död fortsätter Höpken:

»Men så snart Riksens Ständers myndiga stadgar nödgade en dehl af inbyggiarne at blifva klokare och at sjelf nyttja de förmohner egit snille och egen jord tillbödo, hvad hände då uti handels-rörelsen? Fremmandes capitaler, som tillförene kringflöto uti vår handel, blefvo numehra onyttige för dem och oss; de skyndades fördenskuld utur riket. Expediter infunno sig, som kräfde förlag och förtienst utur krämares händer.

[1] Höpken inkallades denna riksdag, ännu blott 35-årig, i riksrådet. När Tessin riksdagen 1751—52 lämnade ställningen som kanslipresident, skulle Höpken intaga hans plats som rådets främste man.

[2] Betänkandet är tryckt i *A. J. von Höpkens skrifter* (utg. av CARL SILFVERSTOLPE, Sthlm 1893), II, s. 78 f. Jfr MALMSTROM, anf. arb., II, s. 335, och III, s. 385. Betänkandet föredrogs i S. U. januari—februari 1747.

Engelska comptoiren, hvilcka underkufvat vår jernhandel, försvunno med deras förlager. Seges nunc est ubi Troja fuit. Men desse Riksens Ständers författningar, ehvad fördehlar de i gemehn med sig i följet egde, hade visserligen varit dödande i anseende till undersåtarnes oförmögenhet, så framt banquen icke varit mächtigt nog at gripa dem uti deras näring under armarne. Detta härliga värcket, hvilcket sent eller bittida lärer kunna återställa landets välmacht, trädde uti fremmandes vinst med förlager, dock utan at härma deras ockrande.

Eho nu, som utan någon förutfattad villomening vill giöra sig den mödan at eftersinna vårt närvarande tillstånd och beskåda det, sådant som det är, under en farlig crisi, lärer icke länge stå i tvekan derom, om icke högsta nöden fodrar at tillgripa de kraftigaste botmedel till hielp och rädning.

Det vore möjeligit för en kort tid at bringa mehra mynt i landet, starckare rörelse och en lägre vexelcourse samt öfverflöd på vahror til et drägeligare pris, än de nu till fångs äro, så framt Riksens Ständer skulle till intet giöra sina förr tagna författningar, återkalla fremmandes capitaler i förlager och kramhandel och med dem den forna hushåldningen. Men ehuru lätt detta medlet i början synas mände, så vore det et våldsamt ingrep uti rikets välfärd, hvilcken under annans macht än dess egit icke förmår länge äga bestånd och varachtighet. Deremot synes Riksens Ständers alfvarsamma omsorg böra falla på tväggehanda utvägar:

1:o uppå en noga och försicktig hushåldning med banquen, hvilcket skier, da dess författningar helige och obrotslige vid macht hållas och dess styrckia på alt sätt i sin fullo förvaras samt icke vårdslöst och obetäncksamt skingras och försvagas; hvarutaf desse följder tyckas härflyta;

at rikets närande undersåtar erhålla af densamma den hielp till landets afvels upädling, som de föruth måst hos utlänningen med deras och rikets skada sökia och hämta; at, som den vinst banquen af dess utlåningar tillflyter, på slutet kommer cronan till gagn och statsbristen till lisa och hjelp, så händer deraf änteligen, at rikets inbyggiare ifrån odrägeliga pålagor varda friade, hvilcka nu tryckia deras näring, hindra dess förkofring och plåga det allmänna behofvet;

2:o tyckes nödigt vara, at förnuftige sparsamhetsförordningar icke allenast utgifvas, utan, hvad långt angelägnare är, med alfvarsamhet, och utan skonsmåhl värckställas och handhafvas, de nemligen, hvilcka till ögnemärcke hafva at qväfja utländske vahrors införsel och förtäring uti vårt land, men deremot upmuntra och uplifva inländske idugheter med en hastig afsättning, hvartill det kraftigaste medlet ovedersäjeligen blefve den eftersyn öfverheten åth undersåtarne gifva torde och af deras ömma omvårdnad för rikets välfärd, hvaruti deras egen inbegripes, säkerligen förväntas kan.

Härutaf skulle visserligen föllja: at den tärande underballancen och höga vexelcoursen, hvilcka det redbaraste af myntet utur riket jaga, skulle råka uti et fördehlacktigare skick; at manufacturer, konster och nyttiga näringar i brist af afsättningen icke borttvina, riket, ägarne och bancken, som förlagsman, till en obotelig skada och förderf.

I detta sednare afseendet har Deputationen, så mycket dess tid och andra emellankommande särskilta utarbetningar till inkomst för cronan vehlat tillåta, stadgat hos sig den grundsats, at så mycket giörligit är ifrån svåra pålagor förskona de nyttiga och ännu späda näringar i riket, men deremot på det högsta betunga dem, som yppiga och trätodryga inbyggiare lystra efter.»

De stolta orden om välståndets pånyttfödelse; om fredens skördar på den mark, där det krigiska Troja stått; om frigörelsen från utländskt förmynderskap och nödvändigheten att fortsätta på samma lyckobringande väg, voro som talade ur den konsoliderade riksdagsmajoritetens hjärta. Ej minst hedersbevisningen till banken — »detta härliga värcket, hvilcket sent eller bittida lärer kunna återställa landets välmacht». Därför funno ock bankens fullmäktige sympati ock allt önskligt understöd från sitt partis sida. Bankodeputationen gav icke blott ett fullständigt gillande av deras åtgärder [1] och höljde dem själva med beröm för deras oförtröttade nitälskan utan nyttjade också de anvisningar, som deras riksdagsrelation givit, till en skarp räfst med dem av riksrådet, vilka ej obetingat ställt sig fullmäktiges önskningar till efterrättelse. Ett av deputationen tillsatt mindre utskott smidde under Lillienbergs och Brovallius' energiska ledning det ena huvudvapnet för anfallet på Åkerhjelm, anmärkningarna för hans hållning i bankfrågan på hösten 1745,[2] och medverkade så kraftigt till hans nödtvungna avgång ur riksrådet (i december 1747). De författningar om banken, som träffades, blevo under sådana omständigheter i det hela en triumf för dennas ledare, först och sist naturligtvis för Fredrik Gyllenborg.

En anordning, som i hög grad var honom till behag, var den nu beslutade ökningen av bankofullmäktiges antal från sex till nio. Härigenom och genom personvalet vid de nya fullmäktiges tillsättning — bland dem befann sig Lillienberg[3] — var övervikten tryggad för hans meningar, ifall det fortfarande skulle inträffa, att den mäktige Plomgren blev betänksam och ej längre ville följa hans förslager. För övrigt sattes nu i hans och kollegernas händer en myndighet av allra största omfång. Sekreta utskottet vände sig nämligen (d. 6 juli 1747) till Kungl. Maj:t med en skrivelse, vari regeringen anmodades »at enär Herrar Fullmächtige, til Verkets understöd och bästa, i underdånighet vände sig til Hans Maj:t med anhållan om någon anstalt eller författning, Hans Maj:t då tächtes hafva et nådigt förtroende til deras föreställningar, samt dem en lika nådig handräckning och vilfarighet

[1] Om det i lindrigaste termer hållna klandret av BF:s djärva sätt att tolka 1741 års bankoreglemente, se ovan s. 207 not 1.

[2] Det andra gällde hans uppfattning i den bekanta s. k. principalatsfrågan. För kampen mellan hattarna och Åkerhjelm hänvisas till Malmströms skildring av riksdagen 1746—47.

[3] Jfr ovan s. 76 f.

vederfaras låta». Härmed var upprepandet av ett sådant motstånd, som Åkerhjelm gjort beträffande utväxlingsförbudet, förhindrat och Kungl. Maj:t hänvisad att stå till bankofullmäktiges förfogande för åtgärder, om vilkas motiver och innebörd väl dessa men icke konungens rådgivare kunde äga någon säker kännedom.[1]

I den fråga, som huvudstriden under år 1745 gällde, bankens avstängande för utväxling av platar och mynt, voro bankodeputationen och sekreta utskottet helt på fullmäktiges sida och träffade nu anstalter, vilka syftade att göra det tillfälliga inställandet varaktigt. Bönderna, som väl mera än andra hade svårt att förlika sig med uppfattningen, att papperssedlar skulle ersätta det verkliga myntet,[2] framförde i sina allmänna besvär en begäran, att de små transportsedlarna efter hand måtte inväxlas. Denna framställning lyckades sekreta utskottet förmå ståndet att återtaga.[3] I stället utfärdades en k. kungörelse (d. 22 juli 1747), vilken var av rakt motsatt innehåll, sökte stärka småsedlarnas anseende samt bekräftade förbudet mot plåtutväxling. Banken hade visserligen, hette det där, »begärt, at få inlösa sina utgifna små transport-sedlar, samt ifrån deras vidare utgifvande varda befriad, efter som det befunnits, at illviljoga menniskor af deras inrättning tagit tillfälle at kränka Verkets credit, med hvarjehanda vidriga uttydningar och falska ryckten, om Plåtarnes förhöjning, med mera», men som riksens ständer funnit, att det enda verkande medlet att förhindra plåtarnas förskingrande till utlandet varit förbudet mot deras utväxling, så hade de prövat nödigt, att banken fortsatte med dessa sedlars utgivande. Med anledning härav påbjöd Kungl. Maj:t nu åter sedlarnas ovillkorliga mottagande i kronouppbörd.[4]

Det nu utfärdade nya bankoreglementet upprepade och bekräftade dessa föreskrifter men yttrade sig för övrigt på ett sätt, som utvisade, att de beslutande vid förtrolig överläggning, där det kunde talas friare och mera oförbehållsamt än vid hänvändningen till allmänheten, icke

[1] Bankoreglementet 1747, § 16 (jfr ovan s. 75 f.), MALMSTRÖM, anf. arb., III, s. 391 f.

[2] Jfr Samuel Ödmanns ord om prosten Wiesel i Vislanda († 1773), att han, när han sålde sin spannmål till 4 d. sm. tunnan, ville då gerna hafva betalning i hårdt mynt. Han kunde aldrig i sin lifstid blifva öfvertygad, att papper var penning. En sådan transsubstantiationslära gick öfver hans hufvud.» ODMANN, *Hågkomster från Hembygden och Skolan*, s. 33.

[3] MALMSTRÖM, anf. arb., III, s. 392.

[4] Kungörelsen av d. 22 juli 1747 i *Förordningar rörande Banko-Verket*, s. 163 samt refererad hos Modée och Schwerin.

voro obetingat övertygade om tillståndets förträfflighet.[1] Det är särskilt reglementets § 14, som dröjer vid de förhållanden, som skapats genom den starka sedelemissionen. Deputationen kunde icke förbise, att sedlarna fallit i värde eller, som det med en hänsynsfull omskrivning heter, »ännu icke aldeles hunnit återvinna sin förr ägde allmänna begärlighet», och den vågade ej vänta en verklig förbättring av den rådande penningebristen, »förrän utrikes vexlen, genom handelens bättre reglerande, varder nedsatt til någorlunda skälig jämnhet».[2] Av hänsyn till denna penningebrist, vilken, om sedlar räknades som pengar, visserligen ej existerade, vågade deputationen icke föreslå det annars närmaste medlet, sedelstockens förminskande, utan »månde stadna i det slut, at Vexel Banquens sedlar — — ännu någon tid kunna och böra bibehållas vid den summa, som de uti förledit åhrs slut gjorde». För att åstadkomma en sådan önskvärd begränsning, utan att näringslivet samtidigt helt berövades det understöd av banken, varvid det vant sig, och utan vilket den så ofta omordade faran av ruin och förnyat utländskt beroende vore att motse, fann deputationen sig nu nödsakad att anslå vissa maximisummor för utlåningen.

I allt fingo, jämlikt den nu formulerade föreskriften, under den närmaste tiden årligen för bankens utlåningsverksamhet utgå $16^1/_2$ t. g., varav för lån på järn, stål och mässing 6, på guld, silver, koppar- och mässingskärl samt lånebankssedlar 2, andra lösörepanter till handelns och manufakturverkens understöd 4 samt för lån å fast egendom $4^1/_2$ t. g. Fördelningen mellan dessa olika titlar skulle dock ej vara orygglig, utan fullmäktige ägde frihet att disponera under en titel kvarstående överskott för ökad utlåning under en annan. Som utlåningen ej kunde utsträckas längre, än sedlarnas »Credit och gångbarhet» medgiva, ägde fullmäktige frihet att inskränka utlåningen men också att, när tillräckligt av utelöpande sedlar strömmat tillbaka till banken, utsträcka den även till andra lånetitlar.

[1] Bankoreglementet av d. 14 december 1747 bland Inkomne Handlingar 1748, fol. 735—65. Se bil. 21.

[2] Det är ett vid tidens åskådning ganska sällsynt erkännande av sammanhanget mellan valutans depreciering och den oförmånliga växelkursen, ehuru man naturligt nog vänder om ordningen och ger växelkursen skulden samt icke talar om sedlarnas låga pris utan blott om penningbristen. Jfr också Serenius' yttrande — »om S.U. icke botade myntet, så blefve kursen obotad» — samt sekreta handels- och manufakturdeputationens försiktiga erkännande av »den del, som rikets nuvarande förhöjda mynt toge den höga växelkursen, hvarom deputationen likväl icke fann sig i stånd att anföra några påminnelser». Malmström, anf. arb., III, s. 393.

Fullständigt klar var denna författning icke, och särskilt lämnade den åt fullmäktige en väl oinskränkt frihet vid tillämpningen, varav också dess efterlevnad skulle lida.[1] Emellertid var tankegången omisskännlig: sedelmassan borde åtminstone icke ökas utan genom lämpliga åtgärder och däribland måtta i utlåningen begränsas, helst nedbringas. Till detta ändamål syftade också den föreskrift, som gavs beträffande bankens näst kronan besvärligaste gäldenär, manufakturkontoret. Den synnerligen ljusa målning av kontorets framgångsrika verksamhet, som sekreta handels- och manufakturdeputationen nu i ett särskilt publicerat utlåtande uppdrog, åsyftade väl som vanligt ökade understöd men kunde icke hindra, att under förevarande betryckta omständigheter hänsyn måste tagas till bankens ställning. Därför genomdrevos också löften, att kontoret skulle börja avbetala på sina erhållna lån, samt att lånen på den beryktade räkningen n:r 4 »för framtiden ej behöfva begäras vidare, än til en åhrligen in- och utgående summa af två och en half tunna guld».[2]

Det passade icke fullt i stycket med dessa till inskränkning och försiktighet manande utlåtelser, att bankodeputationen på vissa punkter visade ett ganska långt gående tillmöteskommande mot speciella lånekrav. Hänvisande till brukspatronernas år 1744 gjorda ansökan om billiga lån på järn och bruksegendomar, medgav deputationen, att dylika lån fingo givas mot 4 % ränta och fortfarande enligt 1739 års författning till $^7/_8$ av pantens värde, varvid dock bankofullmäktige anmanades att fortfara med sina berömliga försiktighetsåtgärder mot brukens för höga värderingar.[3] Med järnbruk likställdes nu i be-

[1] En välment men ganska riskabel vink gavs genom föreskriften: »hålle vi för nödigt at . . . all mannamån sättas å sido, så at den, som först anmäler sig, och hafver en med Ordningarne enlig Pant och säkerhet at ställa, altid blifver betjent fram för den, som sig senare anmäler». Detta kunde första gångerna hjälpa till nödtorftig sållning av de lånesökande, men så snart det blev bekant, att låns beviljande hängde på tidpunkten för ansökningarnas ingivande, skyndade alla, som ansågo sig ha behov av dylikt understöd, att genast på nyåret insända sina papper. Om verkningarna härav nedan s. .

[2] Bankoreglementet § 33 (bil. 21). Handels- och manufakturdeputationens betänkande av d. 31 januari 1747 refererat hos MALMSTRÖM, anf. arb., III, s. 395 f. Upptäckten mot riksdagens slut av de stora förskingringar, vartill kontorets avlidne kamrerare Bonge gjort sig skyldig (294,000 d. sm., mest genom falska assignationer på banken) samt av den mycket bristfälliga kontrollen inom kontoret, torde ha medverkat till, att bankens önskningar nu i någon mån blevo observerade, åtminstone på papperet.

[3] Om brukspatronernas framställning år 1744 ovan s. 275. Bankoreglementet 1747, § 12; enligt denna hade BF. vid slutet av år 1745 nedsatt den proportion,

låningshänseende även mässingsbruken.[1] För att uppmuntra husägare i Stockholm att inträda i det nyinrättade »Brand och försäkrings Contoiret» (Stockholms brandförsäkringskontor) medgavs, att stenhus, som voro försäkrade i detta kontor, finge belånas till tre fjärdedelar av värdet (i stället för två tredjedelar förut).[2]

Vad bankofullmäktige åtgjort för att skapa ny inlåning, vann deputationens gillande; att för framtiden »i et så granlaga mål förordna något absolute» fann likväl deputationen orådligt utan hänsköt till fullmäktiges nit och försiktighet att där handla efter omständigheterna.[3] Denna, som synes, rätt ofta återkommande fullmakt skulle också och företrädesvis gälla med hänsyn till de åtgärder, varmed bankens metalliska kassa kunde på behövligt sätt stärkas och sedlarnas kredit hos allmänheten höjas. Dessa gingo ut på ökad myntning av slantar och småplåtar (à 3 d. och 6 mark km.), sådana plåtars inväxling, hinder för utförsel av allt slags koppar samt införskrivande av silver till kurant sm. Någon annan effekt härav, än att det närmaste behovet av skiljemynt skulle tillfredsställas, väntade deputationen icke, och misströstande om att kunna giva uttömmande föreskrifter, lämnade den verkställigheten helt i fullmäktiges händer med den redan berörda vidsträckta befogenheten att i denna del få påkalla Kungl. Maj:ts bistånd för varje nödvändig anstalt.[4]

Som sammanfattning kan alltså sägas, att den kris, vari banken råkat, icke under riksdagen 1746—47 ledde till några som helst principiella förändringar eller resoluta försök att bota det onda. Det är möjligt, att utgången blivit en annan, och att man allvarligen sökt efter de verkliga grunderna, ifall icke den politiska striden trätt i främsta planet. När alla krafter samlades för att tillbakavisa mössornas av Ryssland och England understödda anlopp, och när Åkerhjelms

efter vilken dessa lån beviljades. Det är mycket möjligt, att Järnkontorets organiserande (enligt k. brev d. 29 december 1747) framkallade hos bankstyrelsen en viss ängslan för konkurrens om dessa lån och så bidrog till de nu beviljade förmånligare villkoren. Jfr Clason, *Några huvuddrag av Jernkontorets historia* (i Jernkontorets Annaler 1817—1917, I). — Om försiktig värdering, bankoreglementet 1747, § 22.

[1] Bankoreglementet 1747, § 27. Även skulle skatterusthåll under bruksegendomar likställas med skattehemman.

[2] Bankoreglementet 1747, § 13.

[3] Bankoreglementet 1747, § 26.

[4] Bankoreglementet 1747, § 16 (bil. 21). — S.U. efterlämnade nu liksom vid föreågende riksdag ett kreditiv för Kungl. Maj:t att vid eventuellt nödiga försvarsanstalter lyfta 20—30 t. g. S. U:s brev d. 14 dec. 1747, cit. hos Malmström, anf. arb., III, s. 392.

ställning till bankfrågan brukades som anfallsvapen mot honom, blev det förräderi mot partiet, ifall någon av hattarna dristade att underkasta den dittillsvarande bankledningen kritik. Under dessa omständigheter gjorde bankodeputationen till sin den dechargeregel, åt vilken redan Cicero på Roms Forum gav klassisk formulering: *laus est tribuenda, quod egerunt, venia danda, quod reliquerunt* — de må prisas för vad de gjort och få förlåtelse för vad de försummat. Men härigenom auktoriserades också medelst tystnadens samtycke den ordning, som plakatet av d. 23 oktober 1745 hade skapat. Banken var och förblev stängd för kontant utväxling, pappersmyntet var rikets huvudmynt och skulle så förbliva mer än trettio år framåt. Det mycket svaga eftertryck, varmed önskvärdheten av minskad sedelcirkulation framhållits, och den hänsynsfullhet, som trots allmänna reservationer i annan riktning visats de lånesökandes intressen, ledde konsekvent till, att bankens politik blev densamma efter riksdagens slut som före densamma. Eller rättare, den behövde numera, sedan hattpartiet satt säkrare än någonsin, icke längre visa det mått av försiktighet, som förut ansetts nödvändigt. Det första växelkontorets upprättande med sekreta utskottets samtycke för att med bankens medel förbättra växelkursen[1] blevo en fingervisning om framtidens vägar.

MELLAN RIKSDAGARNA 1747 OCH 1751.

DE ÅR, SOM FÖLJDE NÄRMAST EFTER DEN NU SKILDRAde riksdagen, blevo i många hänseenden präglade av en lugn och lovande utveckling. År 1748 avslutades genom fredskongressen i Aachen den åttaåriga krigsperiod, som oroat såväl Europas kontinent som kolonialområdena. Under en kortvarig frist hämtade världen andan men förberedde också den nya våldsammare kraftmätningen, Frankrikes och Englands avgörande stora kolonialkrig 1755—63 och Preussens därmed sammanhängande sjuåriga krig. De rådande uppåtgående konjunkturerna kommo Sveriges näringsliv till godo. Klokheten ansågs då bjuda de styrande i banken att med kraft gå vidare på de gamla vägarna, bispringa de till synes florerande näringarna med nya lån och rikta banken med därav härflytande växande ränteinkomster. Att utlåningsmöjligheten byggdes på ökad sedelemission, och att bankvinsten bestod i bankens egna sedlar, beredde icke stora bekymmer, då man

[1] Malmström, anf. arb., III, s. 394.

knappast mera räknade allvarsamt på behovet av en inlösning. Sedlarnas stöd var icke längre den så mycket omtalade metalliska kassan utan något efter allmänt förkunnad uppfattning vida säkrare, Banquens Credit, grundad på riksens ständers egen garanti. Vilken fastare grundval kunde väl en bank äga än denna? Allra helst som garanterna tillika voro statens verkliga och enda maktägare.

Därest frågan nogare prövats, kunde det väl ha hänt, att övertygelsen om den säkra grunden för bankens soliditet blivit något rubbad. Blicken tillbaka på tiden efter 1739 måste då ha sagt, att de maktägande ingalunda brukade sin myndighet i främsta rummet till verkets stödjande utan vida mera att draga gagn därav för politiska uppgifter. Att bankens stora fordringar hos kronan var eller åtminstone lätt kunde bli en källa till verklig svaghet, hade icke kunnat förbises. Och det kunde väl varit anledning att därvidlag hysa farhågor för framtiden, då man iakttog den frikostighet, varmed statsutgifterna ökades, utan att de säkra inkomsterna motsvarande växte.

Huru banken handhades under åren 1747—51, därom vittna i någon mån följande siffror ur dess räkenskaper:

	Ställningen vid årsslut; i d. sm.				
	1747	1748	1749	1750	1751
Tillgångar	23,721,000	25,709,000	27,352,000	28,346,000	31,432,000
Därav: Generalkassan	928,000	1,166,000	1,544,000	1,688,000	1,795,000
Lån till Kungl. Maj:t och publika verk	17,128,000	16,739,000	16,533,000	15,481,000	16,648,000
Lån till privata	4,767,000	6,671,000	8,296,000	10,317,000	12,043,000
Skulder	16,027,000	17,170,000	17,917,000	18,149,000	20,232,000
Därav: Lånebankens kreditorer	4,734,000	4,899,000	4,965,000	5,136,000	5,229,000
Växelbankens skuld	11,002,000	11,761,000	12,399,000	12,674,000	14,467,000
Tillgångar över skulder	7,694,000	8,539,000	9,434,000	10,197,000	11,200,000

En förmån var tvivelsutan, att lånen till Kungl. Maj:t och publika verk ej stigit (bland dem hade manufakturkontorets lån sjunkit från 2,044,000 ultimo 1747 till 1,766,000 samma dag 1751),[1] men samtidigt hade lånen till privata stigit med en snabbhet, som satte säkerheten för banken av dessa panter i fråga; i varje fall var det föga likvida fordringar, då som det påpekades under bankofullmäktiges överlägg-

[1] Jfr dock nedan s. 223 not 1.

ning 1745 om fastighetslånens uppsägande (ovan s. 176 f.) — det dröjde ett par tre år, innan en förfallen fast pant kunde av banken försäljas. Av dessa enskilda lån förtjäna följande titlar särskilt påpekas:

	1747	1751
Lån på bruk, säterier och frälsegods	2,410,000	7,469,000 *
» » hus och byggnader i städerna	376,000	1,203,000
» » stål, järn, bleck och mässing	677,000	1,390,000
» » spannmål, vin, salt etc.	170,000	680,000

* Summorna för vart och ett av de fem åren voro här:
2,410,000; 3,642,000; 4,926,000; 6,443,000; 7,469,000.

Så mycket är tydligt, att den försiktighet med hänsyn till utlåningen, som bankodeputationen 1746—47 anbefallt, icke återspeglas i dessa siffror; ökningen allenast under titeln bruk, säterier och frälsegods var år från år så stor, att den 1747 angivna utlåningssumman årligen av $16^1/_2$ t. g. nästan skulle helt tagits i anspråk blott för dessa lån. Den möjlighet, som deputationen då velat räkna med, att de äldre lånen skulle successivt inbetalas och ny utlåning bestridas utan ökning av sedelstocken, hade icke uppfyllts. Tvärtom hade sedelstocken ökats högst avsevärt:

	1747	1748	1749	1750	1751
Utelöpande avistaförbindelser (i mill. d. sm.) . . .	8,4	9,4	10,1	10,8	11,9

Någon tröst kunde generalkassans successiva tillväxt bringa, men även med dess siffra vid årsslutet 1751 (1,795,000 d. sm.) var den ytterst svag i förhållande till de cirkulerande sedlarna. Till bildens fullständigande hör följande lakoniska upplysning i bankofullmäktiges riksdagsrelation 1751 (§ 28): »Enligit Riksens Ständers Secreta Utskotts Resolution av den 12 Decembris 1747 äro de deri utsatte summor til Växel Contoiret lefvererade och årligen afskrifne; som ock bemälte Contoir, til följe af samma Resolution, bekommit och ännu innehafver det dem anordnade lånet.» Enligt sekreta utskottets beräkning vid riksdagen 1765 (d. 22 mars) stego dessa till kursens fällande utgivna och genast avskrivna summor under åren 1748—51 till 525,000 d. sm. Det omnämnda lånet var en öppen kredit å 2—300,000 d. sm., vilken räntefritt stod till växelassocierades förfogande.[1]

Den sammanfattning av sin hushållnings resultater, som bankofullmäktige gåvo i den sedvanliga relationen till riksdagen 1751—52,

[1] Se vidare de under riksdagen 1765 successivt tryckta protokollsutdragen från S. U. rörande dess undersökningar om växelkontoren.

andades genomgående belåtenhet.[1] Sålunda vidrördes den starka sedelökningen med mycket lätt hand, huvudsaken var, att publiken tog emot sedlarna, och därför ansåg man sig ha lyckligen sörjt genom eftertryckliga åtgärder och bestraffningar mot upptäckta förfalskningar; genom en lämplig mjukhet med hänsyn till falska sedlars inlösen, så att allmänheten ej skulle göras orolig;[2] samt genom tillhandahållande av skiljemynt i tillräcklig mängd. Under dessa lyckliga omständigheter, att sedlarna åtnjöto anseende, hade fullmäktige icke ansett sig så noga bundna av föreskriften i bankoreglementet 1747 om visst utlåningsmaximum av 16½ t. g. utan sträckt sig därutöver; medeltalet för de sista tre åren vore dock, sedan avdrag gjorts av återbetalade lån, ej högre än 18½ t. g., och detta ringa överskridande om 2 t. g. årligen hoppades fullmäktige desto mera skulle finna gillande, som därigenom bankens fordran på enskildas säkra panter bragts upp till ett mot växelbankens skuld närmare svarande belopp.[3]

Strängt taget ligger det väl i detta betonande av de säkra privatlånens betydelse ett tyst vittnesbörd från bankofullmäktiges sida, att de till Kungl. Maj:t och publika verk givna försträckningarna icke voro alldeles förstklassiga placeringar. Det kunde då bereda tillfredsställelse, att totalsumman under denna senare huvudtitel sjunkit från 1747 till 1751 (se redogörelsen s. 220), väsentligen genom minskning av riksens ständers kontors engagement samt avbetalningar på de nyare kronolånen. Ifråga om manufakturkontoret måste fullmäktige anmäla, att detta som vanligt icke rättat sig efter det medgivna kvantum utan presterat en utlåningssumma, som med 40,000 d. sm. översteg maximibeloppet (2½ t. g.), och — även därvidlag som vanligt — kontoret hade fått sina belopp samt underlåtit att göra avbetalningar av någon större omfattning. Fullmäktige anhöllo därför om anstalt från ständernas sida till bankens bättre förnöjande »för desse nog dryge lån,

[1] Riksdagsrelationen är daterad d. 26 sept. 1751 och finnes jämte bilagor (bl. dem BK:s »Memorial och Berättelse» d. 17 sept.) i BD. 1751—52, akt., I, fol. 7 f.

[2] BF. hade i detta ömtåliga stycke ansett orådligt att giva fixa föreskrifter utan låtit BK. handla efter omständigheterna, inlösande falska sedlar, när bankens kredit ansågs så kräva. BF:s riksdagsrelation § 9.

[3] BF:s riksdagsrelation 1751, § 13. — Om jag tolkat bankoreglementet 1747 § 14 rätt, åsyftades där en ny årlig utlåning av 16½ t. g. med inräknande också av de belopp, som återbetalats, under det att BF. fingo fram sin jämförelsevis låga siffra av 18½ t. g. genom att avdraga återbetalningarna från den i lån faktiskt utgångna totalsumman. Överskridandet av den medgivna marginalen var sålunda väsentligen större. Reglementets föreskrifter voro emellertid delvis svävande, ovan s. 216 f.

uti hvilka dess vunne Capital til en god del består».[1] — Dessa sista ord förtjäna jämväl observeras som ett uttryck av vaknande självbesinning.

Kronolånen visade minskning på papperet: de äldre kvarstodo oförändrade med 65¼ t. g., de yngre hade gått ned från 66¾ t. g. ultimo 1747 till 51 t. g. 1751. Närmare besett var minskningen fiktiv, ty kronan hade under en annan lånetitel erhållit försträckningar, som fullt uppvägde den. Detta skedde under förhållanden, som mycket nära sammanhängde med den storpolitiska roll, bankfrågorna spelat under partikampen 1746—47.

Sekreta utskottet lämnade vid sista riksdagens åtskiljande Kungl. Maj:t ett kreditiv för låns upptagande i banken till 20—30 t. g., därest landets säkerhet så skulle fordra.[2] Samtidigt mottogo bankofullmäktige ett förseglat konvolut med påskrift, att det finge öppnas först, när Kungl. Maj:t uppkallade fullmäktige i rådet och därom gåve framställning. Så inträdde på vintern 1749 ett ganska hotande läge. Det besegrade mösspartiets hetare hjärnor stodo i livliga förbindelser med Rysslands härvarande minister, den skicklige diplomaten Panin, som efterträtt gåpåaren von Korff; bakom de synliga partiagenterna, en Adam Fredenstjerna, en Axel Reuterholm, en Karl Gustav Warmholtz, arbetade i tyst skymundan från sitt Margretelund ingen mindre än Samuel Åkerhjelm själv. Varifrån själva uppslaget nu än kom, det vävdes en intrig, att Ryssland under krigshot och i värsta fall med användande av vapenmakt skulle kräva en förändring av Sveriges regeringssystem, en orientering från Frankrike-Preussen till Ryssland-England, vilket naturligtvis också betydde ändrad sammansättning av riksrådet. I det läget måste bankledningens solidaritet med det härskande partiet visa sig, och regeringen vädjade icke förgäves till bankens understöd. I mars 1749, när ställningen föreföll mycket kritisk och extraordinära försvarsrustningar därför krävdes, uppkallades Fredrik Gyllenborg i rådet (d. 20) och erhöll meddelande, att regeringen beslutat göra bruk av kreditivet samt för det ändamålet behövde en konferens med fullmäktige. Men som saken måste skötas med största diskretion, så att å ena sidan inga oroande rykten skrämde allmänheten, å andra sidan motspelarna icke prevenerades, var det ej lämpligt, att fullmäktige *in*

[1] BF:s riksdagsrelation 1751, § 20. De överskjutande 40,000 d. sm. voro ämnade åt Alingsåsverket. Den minskning av manufakturkontorets skuld hos banken, som ovan påpekats, har till väsentlig del skett under år 1751 och måhända sedan riksdagsrelationen avgivits. Ultimo 1750 var skulden ännu i det närmaste 20 t. g., 1751 åter 17⅔ t. g.

[2] Jfr ovan s. 218 not 4.

corpore infunno sig i rådskammaren, icke heller att några av riksråden kommo upp på banken, utan det anordnades ett sammanträde i ett privathus, där också två dagar senare (d. 22) riksråden Taube, von Höpken, Palmstjerna och Ekeblad träffade tillhopa med bankofullmäktiges representanter Gyllenborg, Troilius och Plomgren. I denna slutna krets uppbröts det till fullmäktiges förvar lämnade förseglade konvolutet. Dess innehåll befanns vara, att sekreta utskottet bemyndigade Kungl. Maj:t att vid uppkommen verklig fara upptaga lån i banken till 20 eller 30 t. g., emot förskrivning av rikets säkra inkomster och årlig ränta. Av detta belopp begärdes och erhöllos genast 5 t. g., ytterligare det dubbla sattes i fråga men behövde ej då uttagas, enär den fara, som hotat, besvors genom Tessins försiktiga politik och det stöd, denna rönte ej blott av Frankrike och Preussen utan även av Danmark.[1] Planen hade särskilt varit anlagd på att framtvinga regeringsförändringen, innan den med hattarna så nära lierade Adolf Fredrik uppstigit på tronen. När så konung Fredrik d. 25 mars 1751 avlidit, ansåg regeringen därför säkrast att träffa särskilda försiktighetsmått, bl. a. rustningar i Finland, ifall hotet åter skulle bliva aktuellt, och för detta ändamål uttogos då under april—juli månader yttermera 10 t. g. enligt samma bemyndigande.[2]

De lån, som på detta sätt gåvos Kungl. Maj:t, blevo icke på vanligt sätt redovisade i bankens böcker, utan de assignerades på en särskild fullmäktiges räkning i lånebanken, varefter medlen insattes i växelbanken till statskontorets disposition. Åren 1749—51 upptaga böckerna också på »Herrar Fullmägtiges Räkning» fordringar om resp. 566,000, 537,000 och 1,800,000 d. sm. År 1752 äro dessa fordringar utjämnade, tydligen genom beloppets överförande på kronans yngre lån, vilka samtidigt ökats från 51 t. g. 1751 till nära $74^2/_3$ årsslutet 1752.

[1] BF:s riksdagsrelation 1751, § 23 (bil. 22). Om själva orsakerna till det oroande läget yttra sig BF. icke, och deras ton är något reserverad beträffande farans allvarlighet. Detta torde varit betingat av partitaktiska hänsyn; det kunde icke vara klokt att förråda något av spelet bakom kulisserna för en bankodeputation, som måhända skulle innesluta en och annan av det motsatta partiet. Om stämplingen och dess bemötande se MALMSTRÖM, anf. arb., III, s. 439 f. samt där cit. litteratur.

[2] BF:s riksdagsberättelse 1751, § 23 (bil. 22). Med vilken oro tronskiftet tidigare motsetts, synes av *Carl Gustaf Tessins dagbok 1748—1752* (utg. av SIGRID LEIJONHUFVUD), s. 124 f. Den verkliga faran var likväl då överstånden.

Huruvida de sist uttagna 10 t. g. verkligen behövdes till dessa försvarsåtgärder, kan måhända sättas i fråga. Statsverkets ställning var (jfr nedan sid. 226 f.) då mycket dålig, och det är tänkbart, att regeringen med dessa medel lättade andra utgiftsbehov.

Utom på nu angivna sätt hade banken under mellantiden mellan riksdagarna dels enligt särskilt bemyndigande i sista bankoreglementet (§ 15) i tre olika poster under tiden oktober 1748—mars 1749 lånat kronan 5 t. g., dels också vid olika tillfällen givit betydande förskott på förväntade statsinkomster. När dylikt förskott första gången begärdes, genom k. skrivelse d. 22 oktober 1750, förklara sig fullmäktige blivit försatta »i en ganska öm och bekymmersam omtancka». Det gällde 6 t. g., som Kungl. Maj:t förklarade sig för defensionskommissionens räkning ovillkorligen och utan uppskov behöva, emedan ute i landsorten omkring 12 t. g. ännu resterade av årets statsmedel och först fram i december kunde ankomma till huvudstaden. Något bemyndigande att här träda hjälpande emellan hade varken sekreta utskottet eller bankodeputationen givit fullmäktige, men mot deras hänsyn till eget ansvar stod »Kungl. Maj:ts mycket expressive utlåtelser — — — om förskåttets oumgängelighet». Så togo fullmäktige på sig risken att hjälpa regeringen ur dess tillfälliga penningnöd, och förskottet återgäldades före samma års slut. Likaså hade regeringen under det ännu löpande året begärt och fått 1 t. g. i förskott mot betalning av inflytande subsidiemedel.[1]

I ett och allt framgår ur riksdagsrelationen 1751, att bankofullmäktige efter hattpartiets fullständiga seger vid förra riksdagen icke tagit de då i reglementet utfärdade föreskrifterna alltför allvarligt. Utlåningen hade väsentligen överskridit de gränser, som då uppdrogos, och sedelutgivningen i följd därav starkt ökats. Bankoordningen och reglementena åberopades, när så fanns lämpligt, men däremellan tvekade fullmäktige icke att på egen hand om icke skriva ny lag så åtminstone skapa en praxis, vilken icke ägde stödet av utfärdade författningar. De prov på maktfullkomlighet, som de härvidlag gåvo, voro av allra största betydelse som symptom, ty de kunde sätta i utsikt ännu djärvare handlingssätt, därest förfarandet nu rönte godkännande.

BANKENS ANGELÄGENHETER UNDER RIKSDAGEN 1751—52.

AV RIKSDAGEN 1751—52 VAR INGEN ALLVARLIG OPPOSITION mot bankofullmäktiges sätt att leda banken att befara. Detta riksmöte var ett av frihetstidens fredligaste, inga större frågor söndrade ständerna. Bankodeputationen gav utan varje förbehåll fullmäktige ansvarsbefrielse och gillade deras handlingssätt. Det bankoreglemente,

[1] BF:s riksdagsrelation 1751, §§ 22, 24 och 25.

som nu utfärdades,[1] var kortfattat och med hänsyn till bankens allmänna ledning av jämförelsevis underordnat intresse; mest sysslade det med bankens inre förhållanden, kontrollföreskrifter o. dyl., vilka genom vissa inom verket yppade oegentligheter syntes påkallade.[2]

De viktigaste förfogandena om banken under denna riksdag träffades heller icke av bankodeputationen utan av sekreta utskottet samt tillkommo rentav mot deputationens bestämda uttalanden. Fullmäktige hade i sin riksdagsrelation (§ 27) påtalat — visserligen icke för första gången — att statskontoret visat betänklig tröghet vid förfallna inbetalningar å kronolånen. Med anledning härav gjorde deputationen ivriga påminnelser, att kronans lån måtte snabbare avbetalas samt räntorna å dem regelbundet infrias. Hos sekreta utskottet, dit sådana hänvändelser riktades, gjorde sig emellertid andra hänsyn gällande. Det var rätt och slätt den bistra nödvändigheten, som vållat statskontorets tröghet med betalningarna. Vid granskningen av statsverkets tillstånd befanns, att de av sekreta utskottet år 1747 beräknade utgifterna hade mellan riksdagarna överskridits med 53 t. g. Vid detta överskridande, som väsentligen vållats genom hattregeringens och dess på särskilda områden styrande partivänners rundhänthet, var det icke underligt, att bankens försträckningar på angivet sätt togos i anspråk, och att gäldandet gick trögt. När nu sekreta utskottet mottog bankodeputationens framställningar om promptare betalning, mottog det även statsdeputationens betänkande om statens nödiga utgifter och de därför disponibla inkomsterna, och det senare talade ett eftertryckligare språk än de förra. För det löpande året (1752) beräknades en statsbrist av 20 t. g. och för de tre följande tillsammans ungefär 55 t. g.; att förmå ständen att inför dessa utsikter åtaga sig en ökad bevillning vågade man icke tänka på, ty då skulle ovillkorligen krävts den klarhet om medlens användning, som det var en styrelsemaxim att förhindra. På ett eller annat vis måste alltså sekreta utskottet avhjälpa den hotande bristen inom de redan tillgängliga inkomsternas ram. En utväg låg mycket nära till hands, bankens starkare anlitande. Om bankofullmäktige fört ett stolt tal om bankens lyckligen återvunna styrka och bekanta goda ställning, och om detta, som man gärna ville förmoda, hade god grund trots det tidigare starka anlitandet av dess

[1] Bankoreglementet 1752 är daterat d. 2 juni samt finnes bland Inkomna handlingar, 1752, fol. 822 f. Jfr nedan bil. 23.

[2] Det gällde några tjänstemäns brottsliga medverkan vid förekommande överassigneringar. Jfr vidare Exkurser, 3.

medel, så kunde intet vara naturligare, än att man nu i rikets besvärliga läge yttermera vädjade till hjälp från banken. Så hänvisades bankodeputationens klagomål till gunstigare tider: sekreta utskottet strök ur de beräknade statsutgifterna, vad som skulle gått till avbetalningar å kronolånen — det var 13 t. g. — och anvisade Kungl. Maj:t att för yttermera 15 t. g:s utgifter få medel genom motsvarande nya lån i banken. I övrigt utjämnades på papperet den befarade statsbristen genom avsevärt höjd beräkning av inkomsterna samt genom förmaning till regeringen att söka begränsa sina utgifter. Det var icke utan opposition från bankodeputerades sida, som dessa beslut genomdrevos. Hovrättsrådet Ehrencreutz och kammarrådet Wulfwenstjerna klagade, att de givna löftena om skuldens ovillkorliga gäldande sålunda svekos eller uppskötos, men därtill genmälde biskop Brovallius, att »bankens kredit var med rikets heder och välstånd så nära förknippad, att den ena måste efter nödtorft räcka den andra en hjälpsam hand».[1]

Genom dessa förfoganden av det utskott, som icke blott var riksdagens själ utan i mycket riksdagen själv, var banken hänvisad att fortsätta på den inslagna vägen och skaffa riket de för utgifterna behövliga rörelsemedlen genom sedelpressen. Bankodeputationen hade därför endast svävande och allmänna råd att giva beträffande de av gammalt brännande frågorna om möjligheten att förminska lånebankens skuld i karolinkapitaler och att öka den metalliska kassan.[2] Den gav återigen en förhoppning, att manufakturkontorets skuld skulle avbetalas: utsikten var icke stor, ty sekreta handels- och manufakturdeputationen öppnade just nu med sekreta utskottets goda minne en utväg, vargenom fabrikanterna lätt och bekvämt blevo av med sina äldre lån hos kontoret. Detta skulle nämligen utdela tillverkningspremier på så sätt, att 10 % av tillverkningens värde årligen räknades som premie och avdrogs på de av kontoret erhållna lånen. Huru banken under sådan hushållning skulle få sitt, var en öppen fråga, som handels- och manufakturdeputationen tydligen icke ansåg sig vidkommande, och som sekreta utskottet ej synes med bestämdhet besvarat.[3]

[1] Malmström, anf. arb., IV, s. 54 f. och 60 f. — Wulfwenstjerna var denna riksdag ledamot av BD., Ehrencreutz satt i BD. riksdagarna 1746—47 och 1755—56.

[2] Bankoreglementet 1752, §§ 37—8 (bil. 23).

[3] Bankoreglementet 1752, § 34. Malmström, anf. arb., IV, s. 68. — Nämnda punkt i reglementet sätter i utsikt S. U:s utslag, därav BF. skulle få underrättelse, »hvad afbetalningar på desse lån i detta och de nästföljande åren kunna blifva att förvänta». Någon föreskrift härom från S. U. har ej påträffats bland BF:s handlingar. Jfr dock s. 237. — Om 3 t. g. till diskontering av varuväxlar, se s. 244.

Av det nu givna bankoreglementets föreskrifter i övrigt förtjäna egentligen blott de, som gälla utlåningen till enskilda, uppmärksamhet. Bankodeputationen accepterade där helt fullmäktiges åsikt, att överskridandet av de senaste riksdag angivna utlåningsbeloppen skett »snarare til Banquens förmån än skada». Dock hyste den någon betänksamhet vid de stora fastighetslånen. Egendomarna i landet hade, som naturlig följd av penningvärdets fall, stigit i allt högre pris, vilket fyllde deputerade med farhågan, att en omkastning i prisutvecklingen skulle ställa banken inför valet mellan betydande förluster eller ock att med stora vanskligheter övertaga vidsträckta egendomar. Utvecklingen gick ju därhän, »at änteligen de förnämste Jordegodsen kunde til större delen blifva Banquens Panter». Under dessa omständigheter aktade deputationen säkrast, att fortfarande en viss gräns sattes för dessa lån: 2 t. g. årligen för bruk, 2 t. g. för säterier, frälse- och skattehemman samt 2 t. g. för hus och gårdar i stad. Dessa summor finge icke överskridas »med mindre omständigheterne sådant kräfja, och någon Besparing af Lån på etdera slagets Panter blifver». För att icke i alla fall fastighetslånen skulle för starkt stiga, utverkade deputationen även sekreta utskottets resolution, att dylika lån allenast tio års tid finge stå oförändrade men därefter skulle årligen amorteras med 5 % av kapitalet.[1] Lånen på lösörepanter borde däremot på intet sätt inskränkas, emedan dylika säkerheter »äro såsom reda penningar at anse, eller åtminstone inom kort tid dertill kunna förvandlas». Därför sattes för dem ingen maximalsumma, blott måste fullmäktige tillse, att lånen på ull och liknande »förderfvelige Panter» icke stodo obetalda över vissa månader, avpassade efter varans ömtålighet. Slutligen fingo Ostindiska kompaniets lottsedlar åter belånas — till tre fjärdedelar av namnvärdet och mot 5 % ränta.[2]

1752—55: ÖKAD UTLÅNING, ÖKAD SEDELSKULD.

HATTARNA PÅ HÖJDEN AV SIN MAKT — SÅ KAN MAN kort karaktärisera 1750-talet. Vid den märkliga riksdagen 1755—56 kulminerade deras välde genom den lättvunna segern över konungaparets illa planlagda och huvudlöst utförda anslag. Redan året efter dessa triumfer, för segrare och besegrade ungefär lika litet hedersamma, inledes regressen. Det är då, som hattrådet, till god del på grund av

[1] Bankoreglementet 1752, §§ 25 och 27 (bil. 23).
[2] Bankoreglementet 1752, §§ 25 och 26.

sin osämja med drottningen, Fredrik II:s syster, låter förmå sig till legotjänsten åt de för en kort tid samverkande makterna Frankrike och Ryssland att kasta sig in i den Sverige på intet sätt vidkommande kampen mot det uppåtsträvande Preussen. Detta krig lyktade väl ej med samma vanheder som det ryska, men det ökade icke rikets anseende, vare sig politiskt eller militäriskt. Finansiellt blev det hart när ruinerande och för banken i högsta grad ödesdigert, då det ledde de styrande allt längre på den farliga banan att lätta statsverkets trångmål genom anlitande av Banquens Credit. De politiska och ekonomiska missgreppen satte fart i den förut nästan tystade oppositionen. Vid riksdagen 1760—62 kunde dennas anstorm ännu i någon mån dämpas, men med riksmötet 1765—66 bröt den oundgängliga räfsten in. Med hattväldets då definitiva fall följde också den skarpaste straffdom över det sätt, varpå banken brukats till detta väldes tjänst, och varpå de ledande inom banken ställt sig och hela verkets resurser till hattregementets förfogande.

Men kring 1750-talets mitt befann sig ännu allt i sitt flor, man levde i en lycklig ovetenhet om den tid, som stundade, och fröjdades åt de glänsande framgångar på folkhushållningens område, som nuet ansågs uppvisa.

Söka vi ett kort samlat uttryck för den uppfattning om Sveriges politiska och materiella tillstånd, som det härskande partiet hyste och ville ha utbredd, är det lämpligast att gå till den fullt ortodoxa publikationen från år 1755, *En Ärlig Svensk*. Där (s. 427) ordar Honestus, »den Ärliga Svenskens Secreterare», på följande sätt om den blomstring riket redan nått och yttermera lätt kunde uppnå:

Jag gaf anledning, huru de dryga skatter och utlagor skulle på kort tid lisas, och medel gifvas til åtskillige slags nya inrättningar, hvilket alt lätteligen låter sig giöra, och när det händer, så slår icke felt, at ju äfven folk-bristen snart aftager. Ty då vårt sålunda sälla tillstånd blefve til alla sina fördelar bekant i främmande Länder, så skulle mången utländning hålla för mycken vinning at få lefva och dö här i Sverige; När han säge 1:o at vi hafva den rena och sanna Religionens öfning, och at de Reformerte af Engelska Kyrkan hafva här sin fria Religionsöfning och egen Kyrka och församling; 2:o at vi äro et fritt folk, ja så frie, at vi icke vete af annat tvång, än det Riksens Lagar oss pålägga, hvilka Lagar Menigheten sielf genom Riksens församlade Ständer stadgar och fastställer; 3:o at vi ej vidare så kunna besväras af dryga skatter och utlagor, enär Rikets skulder äro betalte, och vissa inrättningar vunnit sin önskelige stadga; 4:o at konster, slögder, Manufacturer och andra goda näringar börja här at allmänt inrättas, hvarvid under en förnuftig och fri Regerings beskydd alla främmande hafva tilfälle at öka sin förmögenhet; 5:o at Landet til climat och producter är et af de aldrahärligaste, emedan naturen har rikeligen meddelt oss alt hvad et folk nödvändigt be-

höfver. Om några af främmande Nationer skulle önska sig någon ort och ställe, hvarest de ville för sin öfriga lifstid sittia i stillhet och ro, eller ock hvarest de med sina penningar under en förnuftig hushållning sig bäst skulle kunna förkofra, så kan jag i sanning säga, at jag ej vet något land bättre för främmande än Sverige, sedan vi genom goda och förnuftiga författningar äro försatte uti fred, frihet, trygg och säkerhet, friade ifrån Rikets mästa skulder, och i synnerhet i betraktande af de förmåner, som på Rikets goda tro och lofven äro alla främmande, som hit in i landet flytta, tillagde, och dem af Regeringen heligt hållas.

Det faller utom detta arbetes uppgift att undersöka, huru pålitlig, huru beviskraftig i sig själv och härdad mot påfrestningar av olika slag den materiella uppblomstringen var. Däremot hör det på närmaste sätt hit att pröva värdet och styrkan av ett bland de huvudmedel, varmed den befordrats, bankens försträckning av rörelsekapital.

Det torde vara lämpligt att här minna om de tidigare reflexioner över möjligheten att allenast med användning av Banquens Credit skapa behövligt rörelsekapital för näringslivet, vilka kommo till typiskt uttryck i Breants memorial under riksdagen 1738—39.[1] På den tiden hade detta avvisats som förflugna fantasier. Men steg för steg drevs bankledningen in på liknande vägar, och sedan bankens avstängning för myntutväxling 1745 blivit ett faktum samt detta faktum hunnit växa in i det allmänna medvetandet, tvivlade de styrande knappast, att de i det förtroende, som banken åtnjöt, och som man sökte med alla slags starka försäkringar om verkets blomstrande tillstånd yttermera utbreda och befästa, funnit den verkliga guldtinkturen, en hart när outtömlig reserv för landets förseende med rörelsemedel. Fanns det i de styrandes krets några tvivlare, så slöto de sina dubier inom sig själva eller yppade dem på sin höjd i förtroliga överläggningar och inför strängt hemliga protokoll. Ty att hos allmänheten utbreda misstro mot kraften hos detta oskattbara arkanum aktades knappast mindre brottsligt än öppet landsförräderi.

När man bekände stor ömhet om Banquens Credit, är detta så att förstå, att man var ytterst ängslig för all misstrogen kritik och därför med alla medel sökte framställa läget i bästa möjliga ljus. Att gärningarna själva och deras oundvikliga följder kunde och måste tala ett allvarsammare språk än alla förskönande ord, det hade icke ännu gått upp för de ansvariga. I själva verket hade det obligata lovprisandet av bankens styrka med sig en verkan, som måste befordra en ogunstig utveckling. När banken hettes vara så rik och så stark, var intet orimligare, än att den skulle utesluta rikets trogna under-

[1] Jfr ovan s. 116 not 1 samt bil. 7.

såtar och rikets eget drätselverk från förmånen av de tjänster, som denna rikedom, denna styrka kunde lämna. Så växte ovillkorligen anspråken på bankens understöd, och de styrande funno sig förpliktade att av omtanke om verkets anseende till det yttersta tillmöteskomma dem. Hänsynen till en på konstlad väg skapad kredit vållade, att kreditens solida grundvalar måste offras för skenet.

Alldeles utan kritik blev naturligtvis denna utveckling icke, men kritiken kunde svårligen taga offentliga uttryck i en tid, då censuren — ett kraftigt vapen i de maktägandes händer — obevekligt undertryckte alla farliga villomeningar. Tal och meddelanden under hand kunde censuren likväl icke strypa, och på sådana vägar spriddes nog åtskilligt av tvivelsmål om tillståndets soliditet. »En Ärlig Svensk», som just hade till uppgift att vederlägga falska läror och låta allmänheten få den enda rätta förkunnelsen till livs, giver som utgångspunkt för sin argumentering ett säkerligen ganska lyckat koncentrat av kritikens påståenden (s. 113).

Dyrheten tager til i Landet, en hvar stegrar sitt, af idel sielfsvåld och utan någon trängande orsak: Den fattige försmäktar af elände, inga mått och steg tagas häremot: Hvad för stora penninge summor gifver icke Riket til Manufacturers upkomst och förbättring? Monne varorne hafva någonsin hos oss varit dyrare och tillika eländigare, än nu? Eller finnas varorne så dyra och usla i något Rike, som här? Våra närmaste grannar, hvilkom all ting kostar lika mycket som oss, om icke mer, kunna med fördel lurendräga på oss, och assecurera eller försäkra varorne in uti våra hus, med alla våra författningar deremot. Litet penningar äga vi, och dem förbygger man; nu skal i alla Rikets ändar på en gång byggas; men huru? på hvad ställe? til hvad nytta och förmon för Riket? Alt går för vind och våg, hulter och bulter om hvart annat; vederbörande bry sig icke derom, utan afgiöra taliter qualiter de saker, som där förekomma, derföre måste ju alt gå öfver ända innan kort; och det är nu så vida kommit, at det ej kan mera hielpas, så framt man icke snart tager uti med hårdhanskarne: Rådet ropar så mycket på, at de äro Ständers Fullmägtige; hvarföre besörja de då icke om landets välgång på dessas vägnar? — Ett sådant tal (så slutar redogörelsen) föra då desse vederstyggelige försmädare, med oräkneligit mera, som kan upväcka missnöje hos Allmänheten.

Det var likväl icke bara »vederstyggelige försmädare», som började förråda tvekan, om utvecklingen verkligen var inne på säkra vägar. I en så lojal och med de styrande så nära förbunden krets som bankokommissariernas hystes rätt kätterska tankar om en kardinalpunkt i den ortodoxa läran, förmånen av en stor cirkulerande penningmassa. Den officiellt riktiga meningen kunna vi återigen hämta från »En Ärlig Svensk», som yttrar (s. 763): »Hvad den tilräckeliga Penningestocken vidkommer, så bör en Nation aldrig felas penningar i propor-

tion af folk och land. Det är och altid blir et fel uti Finance-verket, så snart en Nation lider brist uppå penningar.» Huru detta närmare skulle förstås, »härom kunde mycket sägas, om tiden och omständigheterne det tilläto», slutar resonemanget. Läsaren lämnas därför i oklarhet, huru denna riktiga proportion skulle vinnas, men de framställda åskådningarna i deras sammanhang utesluta varje tvivelsmål om, att icke den ärliga svenskens eget land var lyckliggjort med just den proportionen.

Mot denna bakgrund är det intressant att läsa bankokommissariernas uppfattning:

»Effter vår oförgripeliga mening hafva de, igenom lånen på flere år tilskapade, nya capitaler öfverstigit landets rätta behof til näringsmedlens idkande, och således til en stor del varit orsaken til hvarjehanda vahrors stegrande i priset, och förminskningen i samma mon af våre gångbare penningars värde, hvaraf både Kronan och en myckenhet undersåtare hafva en märckelig känning. Ty det lärer hafva sin richtiga grund, at hvilketdera som får öfvervigten uti ett Land, antingen myntet eller det som slites och förtäres samt eljest tjenar til menniskors nödtorft, detsamma förlorar sin för hafde proportion emot det andra.»

Det bör observeras, att dessa ord icke föllo i någon kommissariernas enskilda överläggning utan gåvos i den mest auktoritativa form, som det var dem möjligt, nämligen genom deras till riksdagen 1755—56 avgivna memorial och berättelse.[1] Det var sålunda en mycket kättersk åskådning, framsprungen ur det rådande hushållningssystemets egen generalstabskrets. Icke underligt, att de närmast av kritiken träffade, kommissariernas förmän bankofullmäktige, blevo mycket illa vid och ordentligt togo bladet från munnen beträffande dylika enligt deras sätt att se lika förmätna som ogrundade påståenden.[2]

Ser man närmare till, är det oundgängligt att finna, att kommissarierna hade alltför rätt i sina försiktigt uttryckta betänkligheter. Även utan varje stöd i en formulerad nationalekonomisk kvantitetsteori måste man säga sig, att utvecklingen var oroande. Sedelstocken visade sedan senaste riksdagen följande siffror (i mill. d. sm.):

Årssluten	*1752*	*1753*	*1754*	*1755*
	13,4	13,2	13,5	13,8

[1] Memorialet, daterat d. 15 september 1755, finnes som bilaga till BF:s riksdagsrelation av d. 11 oktober 1755, BD. 1755—56, akt., I, fol. 11 f. Det anförda stycket utgör slutet av memorialets § 19, vilken i övrigt yttrar sig om den förekommande alltför höga värderingen av egendomar samt om utlåningsmetoden i allmänhet.

[2] BF:s riksdagsrelation 1755, § 15, slutet (nedan bil. 24).

En stegring av sedelmassan på nio år (1746—55) från 6,6 till 13,8 mill. d. sm. måste under normal folktillväxt och med en ganska ordinär ökning av förbrukningsvarorna vara allt annat än betryggande, framförallt måste den sänka sedlarnas värde och, då de voro huvudmyntet, följaktligen starkt höja varuprisen.

Att erkänna detta hade emellertid varit att sätta yxan till roten på ett ekonomiskt system, vilket just fotats på grundsatsen, att om allenast bankens yttre anseende bevarades orubbat, kunde inga befogade tvivelsmål hysas om dess sedlars fulla likvärdighet med det kontanta mynt, som de nominellt representerade. Därför försummade icke bankofullmäktige att med eftertryck framhålla, huru visa åtgärderna att stänga banken för myntutväxling och förhindra transporten av kontanta penningar varit, och huru nödvändigheten krävde, att desamma förfarande upprätthöllos. Det hände år 1753, att en nitisk tullbetjäning konfiskerade ett par poster plåtar ombord på två finska fartyg. De härav drabbade, som förmenade sig blott ha medfört, vad de för sina kontanta affärsuppgörelser behövde, klagade hos kommersekollegium, varav detta tog sig anledning att hemställa om transportförbudets upphävande.[1] Fullmäktige funno vid sin överläggning härom, skriva de i riksdagsrelationen (§ 14), att banken nu vore i det tillstånd, att förbudet ej längre ovillkorligen behövdes. Men, fortsätta de, »som det icke är omöjeligit, at Banquen under dess starcka sedelrörelse kunde genom vidriga omständigheter råka i den belägenhet, at samma förbud väl behöfdes, tå man til äfventyrs ei torde hafva sådane skäl, eller rättare sagdt prætexter at åberopa, som år 1745», så höllo de för alldeles orådligt ett steg, vilket man senare kunde få skäl att ångra. Detta var likväl ett alltför tydligt erkännande om bankens ej i allo säkra ställning för att lämpa sig i ett officiellt aktstycke, »ty togs den touren, at ehuru Fullmägtige ei annat kunde än medgifva K. Commerce Collegii anförde skäl; doch likväl och som samme skäl äfven vid sistledne Riksdag varit för handen och Riksens Ständer ändoch ei velat i underdånighet styrka H. Kungl. Maj:t til förbudets uphäfvande; så understälte Fullmägtige om icke rådsammast vara torde at dermed hafva anstånd til nästkommande Riksdag». Till förekommande av obehagliga klagomål

[1] Ordalagen i § 14 av BF:s riksdagsrelation 1755, varur redogörelsen hämtats, äro ej fullt klara. Med förbudet borde närmast åsyftas det av d. 4 september 1745 mot mynts och myntade platars bortförande sjöledes från Stockholm till inrikes orter, men BF:s hela resonemang syftar ytterst på plakatet av d. 23 oktober s. å. (om plåtars utlevererande ur banken).

med ty följande uppseende och diskussion borde kommersekollegium instruera tullbetjäningen att icke antasta någon för de kontanta penningar, han till sina affärer nödvändigt behövde medföra. Att dessa anstalter voro verkligen gagneliga, kunde fullmäktige desto mindre betvivla, som folk satte in ej obetydligt med plåtar för att i stället nyttja de bekvämliga små transportsedlarna.[1]

Klarare språk än något annat om, huru ringa bekymmer bankofullmäktige gjorde sig för den växande sedelskulden, talar deras sätt att under skedet 1752—55 handhava utlåningen. Den sista bankodeputationen hade yttrat ett milt tvivel om tillrådligheten av alltför stora lån å fastigheter, samt sökt uppdraga en rätt snäv gräns för sådana lån (i allt 6 t. g. årligen), det sista dock med förbehåll för vad omständigheterna kunde kräva.[2] Av den möjligheten skulle fullmäktige göra ett bruk, som väl bort fylla bankoreglementets författare med häpnad.

När riksdagen i juni 1752 hade åtskilts, inkommo bankokommissarierna till fullmäktige med en förfrågan, huruvida föreskriften om utlåningsmaximum skulle gälla redan för det löpande året eller först tillämpas från början av det näst följande; det upplystes samtidigt, att de redan under året givna lånen stego för bruk, frälse- och skattehemman till $10^1/_2$ t. g., för stadsfastigheter till $2^3/_4$ t. g.[3] Fullmäktige, som i sin relation berömma sig av att vilja strikte rätta sig efter deputationens önskningar, menade riktigast att tillämpa reglementet genast från d. 1 juli och att sålunda under resten av året blott bevilja fastighetslån till 3 t. g. Emellertid fattades intet visst besked, åtskilliga av fullmäktige hade redan skyndat bort till brunnskurer och sommarvila, och när de fram i september åter samlades, funno de, att kommissarierna av brist på instruktion handlat som förut och under de sista 2—3 månaderna utlånat på lantgods och bruk mer än $2^1/_3$ t. g., på stadsfastigheter närmare 2 t. g. Fullmäktige beslöto alltså stänga all vidare utlåning på dylika panter för det året, allenast med undantag för de hus, som efter 1751 års stora brand återuppbyggdes i Stockholm.[4] Vid början av år 1753 hade de sålunda avvisade i allmänhet

[1] BF:s riksdagsrelation 1755, § 14.

[2] Ovan s. 228.

[3] Framställningen av dessa lånefrågors behandling följer, där icke särskilt annan källa citeras, § 15 i BF:s riksdagsrelation 1755.

[4] Att understödja dem var helt enligt med »Riksens Ständers betygade ömhet om de afbrände Trakternes skyndesamma återuppbyggnad». Jfr ock nedan Exkurs 1.

återkommit samt en hel del nya sökande kommit till; alla verkligen berättigade betjänades då med lån, vadan vid mitten av januari redan utlånats 3 t. g. på lantgods och hemman, 3/4 t. g. på bruk och över 1 t. g. på stadsfastigheter.[1]

Utsikten, att så gott som all fastighetsbelåning under årets övriga 11 månader skulle få inställas, föranledde fullmäktige till långa diskussioner under två sammanträden.[2] Plomgren, vilken ej längre var den frejdige optimisten från 1730-talet utan allt oftare förde försiktighetens talan, motsatte sig härvid bestämt, att reglementets föreskrifter överträddes och med honom förenade sig Forsskål. Gyllenborg och Kierman argumenterande ivrigt för tillmöteskommande mot de lånesökande och hänsyn till det ogagn, som avslag skulle göra för bankens anseende; med en särskild något mera reserverad motivering slöt sig Carleson, följd av Hauswolff och Werander, till samma sida.[3] De för denna mening anförda motiven voro (enligt riksdagsrelationen), att den av senaste bankodeputationen särskilt omhuldade utlåningen på lösörepanter icke alls utvisat ökning, »så at tilväxten af Banquens utlånande capitaler måste allenast bestå uti Lån på Fastigheter»; att denna tillväxt måste bli helt ringa, då enligt given föreskrift ansenliga avbetalningar skulle göras på de utestående lånen; att bankens årliga »inkomst» vida överstege 6 t. g., varför det vore alldeles onödigt, att genom begränsningens iakttagande ej blott de lånesökande strandsattes genom uteblivande av beräknade lån »utan ock Rikets penningerörelse till alla näringsmedlens förfång känbarligen minskas»; att om denna olyckliga följd inträdde, skulle handel, bergsbruk och handaslöjder antingen avtyna eller ock nödgas anlita utländskt kapital, varigenom utlänningen toge den vinst, som kunde tillflyta banken och riket. Ett sådant tillstånd, menade flertalet, vore det för bankofullmäktige desto omöjligare att försvara, då banken nu vore »i et fulkomligen godt tilstånd och både til sin Credit och Behållning långt starckare än vid 1747 års Riksdag», vid vilken ett utlåningskvantum av 16 1/2 t. g. medgivits. Enär fullmäktige på sin tid överskridit denna maximigräns och därför vunnit »benägen approbation», enär ej

[1] Att sålunda för den första av dessa kategorier utlåningsgränsen redan i första omgången betydligt överskridits, försvara BF. därmed, att det vallades av de många små lån, vilka BK. kunnat giva utan deras hörande.

[2] Den 15 januari och 9 februari (SP. 1753, s. 65 f. och 145 f.). Jfr referatet i riksdagsrelationen.

[3] Grill var frånvarande, men då redogörelsen i riksdagsrelationen talar om tre BF., som motsatt sig vidare utlåning, torde han senare givit sitt votum för Plomgrens mening. En av adelns platser bland BF. stod tom.

det sista reglementet absolut förbjöd överskridande, och enär samma reglemente snarast syntes gilla ett ökande av växelbankskrediten,[1] så ansåg sig flertalet bäst efterleva bankodeputationens vilja, om de samtyckte till alla sökta lån, för vilka riktiga säkerheter erbjödos. Dock tillämpades beslutet med försiktighet, och särskilt mot årets slut uppskötos många ansökningar; hela utlåningssumman för fastigheter detta år steg till 20½ t. g.

Vid sitt första sammanträde år 1754 mötte bankofullmäktige med förundran en lista på sökta fastighetslån till totalbeloppet av 24½ t. g.; tydligen hade de, som avvisats eller uppskjutits, kommit igen och många strömmat till i god tid för att icke försitta några fatalier. Fullmäktige togo sig åter ett par allvarsamma duster, varvid Plomgren — nu på gravens brädd — fortfarande förde oppositionens talan, sekunderad av Grill, Forsskål och även Hauswolff, men beslutet dikterades av Gyllenborg, Carleson, Werander och Kierman.[2] Då meningarna så skarpt brötos, inkallades även bankokommissarierna; av dem yttrade sig egentligen blott Alstrin och det ganska kritiskt, men de förklarade sig ej vilja avstyrka vidsträcktare utlåning.[3] Så beslöto fullmäktige efter företagen omröstning, varvid den frånvarande von Höpkens votum också införskaffades — det utföll för Gyllenborgs och Carlesons mening — att alla låneansökningar, som stödde sig på fullgoda säkerheter, skulle bifallas. Som efter vanligheten en hel del erbjudna panter ej kunde godkännas, blev totalsumman vid årets nya utlåning på fastigheter, varvid ändå ingen vederhäftig ansökan avvisats, ej högre än 19½ t. g. Avdrogos över 8 t. g., som samtidigt avbetalats på äldre lån, blev ökningen under denna lånetitel för året föga mer än 11 t. g. (mot 15½ t. g. nettoökning året förut).[4]

[1] BF:s flertal hänvisade här till §§ 26 och 37 av bankoreglementet 1752. Det måste nämnas en mycket hårddragen tolkning att ur dessa specialbestämmelser utläsa något gillande av sedelstockens ökning.

[2] BF:s sammanträden d. 14 och 16 januari (SP. 1754, s. 4 f., 41 f. och 57 f.). I sammanträdet d. 7 februari (ibm. s. 179) yrkade Gyllenborg, att, som man vid dessa överläggningar gått in »i Banquens secretissima», protokollen måtte skrivas särskilt samt »heligt förvaras». Sekreteraren upplyste emellertid, att BF:s protokoll alltifrån 1739 förvarades i låsta skåp och ej såges av andra än honom och den beedigade kanslist, som renskrev dem; det fanns därför ej nödvändigt att skilja dem från de övriga.

[3] Enligt prot. d. 16 januari. Riksdagsrelationen gör av detta mycket svala yttrande en enhällig förklaring från BK., att alla lånesökande med fullgod säkerhet borde hjälpas. Sammanhanget synes varit, att BK. betonat omöjligheten att utan mannamån göra skillnad mellan de sökande.

[4] Till särskild motivering för detta beslut i januari 1754 anföra BF. i riksdags-

Den stora frikostigheten dessa båda sista år torde så tämligen hava täckt lånebehovet en tid framåt, varför — fortfarande enligt bankofullmäktiges riksdagsberättelse — ansökningarna under 1755 voro jämförelsevis få och inga formellt oklanderliga sådana behövde avvisas.

I ett som annat ansågo sig bankofullmäktige — eller åtminstone deras flertal — härvid hava förfarit på bästa sätt till penningrörelsens befordrande och bankens förkovran, och de uttalade en bestämd hemställan till dem, som vederborde, d. v. s. närmast bankodeputationen, att härmed måtte framgent fortfaras. Det kan därför icke förvåna, att de togo så illa upp den mycket tydliga kritik, som kommit till synes i bankokommissariernas citerade yttrande om det alltför stora sedelöverflödet.

Voro fullmäktige i Riksens ständers bank i ganska hög grad självrådiga vid handhavandet av det dem anförtrodda verket, så gällde det icke mindre om deras kolleger i Riksens ständers manufakturkontor. Därför kom det ock till vissa konflikter mellan de båda så nära samarbetande penninginstitutionerna, varvid emellertid, som det plägade vara, de sistnämnda drevo sin mening igenom. Sekreta utskottet hade 1752 gjort föreskrifter för kontoret om regelbundna avbetalningar på dess stora räkning n:o 4 i banken, varigenom mellan riksdagarna 6 t. g. skulle avbördas. Kontoret inbetalade en del men hann i allt icke mycket över 1½ t. g., och när man från banken klagade över dylik försumlighet, svarades blott, att kontoret rättat sig efter givna föreskrifter, »så vida som det sig gjöra låtit utan alt för stor anstöt, skada och förderf för de angelägna och nyttiga Manufactur-Inrättningarna». Och icke blott detta utan kontoret begärde för att avhjälpa »Ylle-Stoff Fabriquernes beträngda tillstånd» en extra kredit i banken på 1½ t. g.

relationen ett resonemang över ställningen 1753, vilket förefaller tämligen egendomligt. Det visade sig, heter det, att nettoutlåningen (sedan avbetalningar) frândragits, under 1753 ökats med 11½ t. g. vid pass och lånebankens skuld jämväl ökats med samma summa, vadan lånebankens läge kunde anses ungefär lika med det vid föregående års slut. Men av växelbankens skuld hade avbördats över 10 t. g., dels genom kontanta penningars och silvers inskaffande, dels »igenom penningerörelsens eller de utelöpande transportsedlarnes minskning» på 5 t. g. Om man nu 1753 icke på fast egendom utlånat mera än de föreskrivna 6 t. g., hade »Rikets roulerande capital» minskats inemot 20 t. g. och bankens inkomst sammaledes över 1 t. g. Och om banken icke dels emot agio inväxlat silvermynt, dels införskrivit silver till förmyntning, hade sedelrörelsen lidit en minskning av 25 t. g.

Kontentan härav är väl, att sedelstockens minskning ansågs skadlig, dess ökning däremot ofarlig, om ej rent av förmånlig.

Helt beviljades väl icke denna begäran, men den avslogs ej heller helt, utan det anordnades en ny utlåningsform mot pant av yllevaror under bankens och kontorets gemensamma kontroll och vård samt på kontorets ansvar för lånens betalande.[1] — Vid första blicken kan det synas egendomligt, att manufakturkontoret så gott som alltid utgick som segrare ur uppkomna meningsskiljaktigheter med bankledningen, då det likväl var denna, som skulle försträcka medlen. Men strängt taget var det väl ganska naturligt från de härskande åskådningarnas synpunkt. Ty i varje läge kunde kontorets fullmäktige kort och gott förklara, att deras äskanden voro oundgängliga för de högst nödiga manufakturernas uppblomstring, och att alla därpå offrade omkostnader skulle vara bortkastade, om icke verket fortfarande stöddes. Detta var att möta bankofullmäktige med deras egna argumenter, och därför nedtystades alltid deras opposition, i fall denna nu verkligen någonsin varit mera allvarligt menad.[2]

Sammanfattningen av bankens ställning enligt dess böcker under det nu berörda skedet visar följande (ställning vid årssluten, beloppen i d. sm. med utjämnade tusentals siffror):

	1752	*1753*	*1754*	*1755*
Tillgångar	34,934,000	37,273,000	39,118,000	44,363,000
Därav:				
Generalkassa	2,470,000	2,563,000	3,260,000	3,658,000
Lån till Kungl. Maj:t och publika verk	16,548,000	17,046,000	17,239,000	17,754,000
Lån till privata	14,478,000	15,575,000	17,118,000	19,807,000
Skulder	22,638,000	23,848,000	24,446,000	28,375,000
Därav:				
Lånebankens kreditorer	5,743,000	6,917,000	7,794,000	9,584,000
Växelbankens skuld	16,287,000	15,991,000	16,270,000	17,100,000
Tillgångar över skulder	12,296,000	13,425,000	14,672,000	15,988,000

[1] BF:s riksdagsrelation 1755, §§ 23—24 (bil. 24). Denna belåning av yllevaror, vilken av Kungl. Maj:t gillats, hade endast föranlett utlämnandet av i allt 103,000 d. km. eller $^1/_3$ t. g. Som en särskild förmån påpeka BF., att härvid hallrätternas mycket osäkra värderingar icke behövde anlitas.

[2] Man har mången gång av BF:s relationer intrycket, att åtskilligt däri skrevs *pro foro*, för att ådagalägga deras nitälskan och avbörda dem ansvaret. En undersökning av skriftväxlingen mellan de båda fullmäktigekollegierna har icke här kunnat företagas. För övrigt är det rätt sannolikt, att maktlystnaden å ömse sidor framkallat en del konflikter.

Ökningen under lån till Kungl. Maj:t och publika verk faller egentligen på kronolånen. Om beslutet 1752 om försträckning till statsverket av 15 t. g. är förut talat (s. 227). Dessa utgingo med 7 t. g. samma år, $6^2/_3$ t. g. under 1753, $^1/_3$ t. g. 1754 och återstående 1 t. g. i slutet av september 1755.[1] Manufakturkontorets skuld höll sig tämligen oförändrad vid 17 t. g. eller något däröver ($17^1/_2$ år 1753) men sjönk 1755 till något under $16^3/_4$ t. g.

Om de privata lånens förändringar må följande anföras:

	1752	*1753*	*1754*	*1755*
Lån å bruk med tillhörande frälsegods . .	8,596,000	4,768,000	5,205,000	6,056,000
» » säterier och frälsegods	—	4,785,000	5,543,000	6,460,000
» » hus och byggnader i städerna . . .	1,652,000	2,259,000	2,857,000	3,466,000
» » stål, järn, bleck och mässing . . .	2,054,000	1,558,000	1,234,000	1,225,000
» » spannmål, viner, salt etc.	892,000	924,000	935,000	1,031,000

Till växelkontoret hade, enligt den 1765 avgivna redogörelsen, under dessa 4 år lämnats 3 t. g. (i kvartalsposter om 112,500 d. km.).[2]

HATTRIKSDAGEN 1755—56.

GENOM SINA FÖRFOGANDEN OM UTLÅNINGEN ÅREN 1753 och 1754 hade bankofullmäktige på ett ganska självrådigt sätt utvidgat bankens verksamhet och ansvar. Onekligen stodo deras åtgärder i ypperlig överensstämmelse med härskande ekonomiska grundsatser, de drogo endast djärvt konsekvenserna ur föreliggande, allmänt erkända premisser. Så länge dessa gällde, skulle fullmäktiges flertal, som dikterat de nämnda besluten, med all säkerhet också ha den faktiska rätten på sin sida, hur det sedan kunde vara med den formella. Under inga omständigheter var någon efterräkning för dem att befara av den riksdag, som sammanträdde i oktober 1755.

Denna riksdag hör, som känt är, till frihetstidens märkligaste, men dess betydelse faller alldeles avgjort på det rent politiska området.

[1] BF:s riksdagsrelation 1755, § 22.

[2] Som beloppet för 1:sta kvartalet 1756 utbetalades redan 31 dec. 1755, ökades siffran av 3 t. g. med yttermera 112,500 d. km. BF:s riksdagsrelation 1755, § 30, anmäler kort, att de av S.U. angivna summorna blivit växelkontoret tillställda och årligen avskrivna; blott en tredjedel av det beviljade beloppet vore nu »utestående».

Den starkt personliga motsatsen mellan konungaparet och hattrådet, detta senares segrar vid riksdagen — delvis av lika småaktig art som hovets etikettstriumfer över rådsherrarna förut — drottningens planlösa revolutionsförsök, dess stränga bestraffande och de båda kungliga makarnas grundliga förödmjukande, detta och vad därmed sammanhängde gav riksdagen 1755—56 dess färg och betydelse. Den var alltigenom ett hattpartiets segertåg, men framgången var för stor att icke fresta till det övermod, som förbereder fallet. Aldrig i Sveriges nyare historia har väl ett politiskt parti så fullständigt som då känt sig maktägare, utan jämbördiga medtävlare och fri från varje statsmyndighet, som kunde kontrollera dess handlingar. Därför gingo också lagstiftningsarbetet och andra nu träffade anstalter helt och hållet ut på att låta maktens fördelar komma det rådande partiet till godo och sålunda göra varaktigt det läge, som det senaste decenniets utveckling skapat. Vid de anordningar, som i så måtto träffades, behövde man räkna med det understöd, som man redan var van att för statsverkets behov påkalla från banken. Så betonas yttermera bankens uppgift att stå till de härskandes tjänst. I detta skärpta betonande ligger denna riksdags huvudbetydelse för bankoverket.

Sällan har väl en verkställande myndighet handskats mera fritt med givna föreskrifter och författningar än de bankofullmäktige, som fungerade åren 1752—55, sällan har också en mera erkännsam ansvarsbefrielse givits, än den de erhöllo. Bankodeputationen konstaterade med glädje »en anseenlig tilväxt i Banquens styrko och förmögenhet». »Näst Guds välsignelse och Riksens Ständers — — tagne kloka författningar» måste denna lyckliga utveckling tillskrivas fullmäktiges »sorgfällighet at handhafva och til de förekommande målen rätteligen lämpa Förordningarne, enligit Lagstiftarens ändamål; att försigteligen nyttja Conjuncturerne til Banquens och det allmännes fördel, och genom tidig varsamhet förebygga och afböja alt hotande äfventyr och förfång». Detta säga sig bankodeputerade i ingressen till 1756 års reglemente »ej underlåta bordt at å Riksens Ständers vägnar med beröm och tacksäjelse erkänna». Redan dessa inledande ord angav deputationens ställning till fullmäktiges uppseendeväckande åtgärd att dispensera från det förut gällande reglementets föreskrift om utlåningsmaximum. Trots all sin välvilja hade emellertid icke deputationen kunnat undgå att finna, att det var nog så svårt på den punkten få önsklig överensstämmelse mellan författningar och verkställighetsåtgärder, därför tog den djärvt sitt parti och förklarade fullmäktiges förfarande allenast vara en tolk-

ning av föreskrifterna. »Vi anse icke Herrar Fulmägtiges förhållande i detta mål för någon öfverträdelse emot Reglementet, hvilken ei kunde gillas, fast mindre berömas, och med tacksamhet erkännas; utan tvärt emot för en väl efftertänckt värckställighet af Riksens Ständers vilja, emedan de uti Herrar Fulmägtiges Protocoller och Relation anförde högst betydeliga omständigheter visserligen varit sådana, som förre Banco Deputationen i den tillagda modificationen påsyfftat.»[1] Och deputationen stannade icke vid dessa belåtna uttalanden utan visade också sin tillfredsställelse i gärningar genom att frikostigare, än någonsin förekommit vare sig förr eller senare, materiellt belöna fullmäktige för deras ämbetsförvaltning.

Det var en naturlig konsekvens, att deputationen nu icke fann skäl att upprepa det så grundligt åsidosatta stadgandet om utlåningsmaximum. Som motiv för att detta ströks, åberopades särskilt verkets blomstrande tillstånd, vilket gjorde gränsen överflödig och manade att utsträcka låneverksamheten till nya föremål.[2] Det kunde lika väl med en omvändning av satsen skrivits, att bankens fortsatta förkovring, så som bankofullmäktige fattade dess betingelser, krävde alltjämt vidgad utlåning, ty man rörde sig med en fiktiv rikedom, bankens oinlösliga sedlar. Men då var det också en ganska naturlig åtgärd, att man sökte göra lånen så begärliga som möjligt, och följaktligen sänktes utlåningsräntan; från början av år 1757 skulle banken i allmänhet blott beräkna 4 % ränta av sina gäldenärer men för lån å guld, silver, mässing, koppar, järn, lånebanksedlar samt rudimaterier för fabrikerna endast 3 %.[3] Samtidigt lättades också föregående riksdags föreskrift om regelbundna avbetalningar å fastighetslån. Väl voro dessa mycket gagneliga för bankens säkerhet men tillika ganska betungande för låntagarna,

[1] Bankoreglementet d. 11 oktober 1756, § 13. — Detta reglemente återfinnes bland Inkomna handlingar, 1756, fol. 1042 f.

§ 13 slutar med ett åberopande av deputationens protokoll d. 20 juli 1756 angående lagars och förordningars efterlevnad.

BF. hade själva i sin riksdagsrelation givit en vink om, att ett dylikt förklaringssätt borde väljas; de uttalade nämligen en »säker förmodan, att Ständernes Herrar Deputerade lära sjelfva förmärcka, det rätta meningen af Reglementet blifvit fattad, när man uppå de skäl och omständigheter, som här korteligen äro andragne men i Protocollerne vidare utförde, nyttjat den enda utvägen, som varit öpen att underhålla penningerörelsen och främja Banquens förkofring».

[2] Bankoreglementet 1756, § 14. Till nyheterna hörde lån på försäkrade trähus, byggda å ofri grund, i städerna. De fingo belånas till fem åttondedelar av värdet.

[3] Bankoreglementet 1756, § 15. K. kungörelsen ang. bankointeressens förminskning, d. 23 sept. 1756 (tr. i *Förordningar rörande Banko-Verket*, s. 203 f.).

skrev bankodeputationen. Därför föreslog deputationen och gillade sekreta utskottet den ändringen, att avbetalningen på lån väl skulle börja tidigare, än förut stadgats, nämligen redan två år efter lånets undfående (i stället för 5), men däremot hållas i ett långsammare tempo: under de första fem åren med en årsamortering av 1 % å kapitalet, därefter 2 %, tills halva lånet avbördats, och sedan stånde det låntagaren fritt att allenast betala intresset. I gengäld för denna avsevärda lindring ville deputationen bestämt kräva, att förpliktelserna noga uppfylldes av debitorerna, varför ingen försumlighet från deras sida kunde fördragas.[1]

När banken sålunda lindrade de låntagandes villkor, borde den å andra sidan noga sörja för att icke själv utsättas för förluster vare sig genom oförsiktig värdering av pantbjudna fastigheter eller genom obeaktade försämringar i pants värde efter belånandet. I detta syfte gav sekreta utskottet en rad närmare föreskrifter om de erbjudna säkerheternas värderande.[2] Dessutom tillskapades ett nytt institut, bankens ombudsmän i landsorterna, vilka skulle var och en i sin hembygd noga följa, huru de till banken pantsatta fastigheterna sköttes, inberätta, om säkerheten syntes förminskad, samt överhuvud tillvarataga verkets intressen. Den starka tillväxten av bankens utlåning kunde visserligen rätt väl motivera tillsättandet av dessa nya funktionärer, men i verkligheten synes uppdraget mest varit en ny form för partibelöning.[3]

[1] Bankoreglementet 1756, § 19. Förmaningen om ordentlig uppsikt med det sätt, varpå låneförpliktelserna fylldes, var mer än väl behövlig, som upplysningarna om Fredrik Gyllenborgs affärer, framkomna under BD:s diskussioner om partibelöningen åt honom (nedan Exkurser, 1), visat.

[2] D. 4 september. Se *Riksdags-Tidningar 1755—56*, s. 209 f.

[3] Närmare om dessa ombudsmän i *Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 10 f. — Förslaget hade framställts av BF. d. 7 oktober 1756, och det gillades samma dag av BD., som ock tillsatte fjorton ombudsmän samt tillade var och en av dem ett årsarvode av 1800 d. km. Vid riksdagen 1760—62 tillsattes yttermera sju ombudsmän och dessutom tilllades fem ämbetsmän inom hovrätterna och bergskollegium årsarvoden från 600 till 1800 d. km., för att de å sina behöriga platser skulle bevaka bankens intressen vid rättegångar, resolutioner o. dyl.

Namnen på de först tillsatta ombudsmännen (samtliga uppräknas cit. stället) äro ganska betecknande, ty där möter nästan allt, vad hattarna då hade av rätt pålitligt folk bland borgarståndets borgmästare och rådmän, sålunda Omnberg (Gävle), Renhorn(Arboga), Schauw (Landskrona), Abraham Lange (Visby). Det blev en ganska dyrbar institution men av ringa praktiskt värde, då dess viktigaste funktioner redan jämlikt låneförordningen av d. 8 maj 1739 påvilade rikets domhavande samt även av dessa fortfarande besörjdes. Gustav Reuterholms kritik mot hela inrättningen (varom nedan i Exkurser, II) var sålunda väl befogad, och sekreta utskottet vid mössriksdagen 1765—66 skyndade genast att indraga densamma, varigenom en årlig besparing av 44,700 d. km. beräknades.

Bankens tillmöteskommande mot låntagarna måste naturligtvis också sträckas till den största av dem alla, statsverket. Dess ställning var i det hela lika bekymmersam nu som riksdagen 1751—52, och man använde delvis samma medel som då att till synes komma ifrån den hotande statsbristen (ovan s. 227), nämligen att höja inkomstberäkningen. Som reell lättnad tillgrep sekreta utskottet utvägen att nedsätta räntan å lånen hos banken till 3 % (från 6 och 5 % förut). Denna räntenedsättning var ett gammalt önskemål från statsverkets sida, vilket nästan vid varje föregående riksdag alltsedan 1719 framförts men lika regelbundet avböjts, vanligen med hänvisning, att bankens tillstånd icke tålde ett sådant avsteg från låneförskrivningarnas löften. När bankens »bekanta styrka» nu så ivrigt förkunnades, var det svårt att ur den synpunkten längre säga nej. I sak kunde det måhända göra banken lika mycket, då det alltid varit ovisst, om de utfästa räntorna ordentligt inflöto, men principiellt var denna starka reduktion med dess överkorsande av åtagna förpliktelser en ytterst betänklig sak, vägvisande för fortsatta steg i samma riktning. Till något överskylande av åtgärdens våldsamhet föreskrevs, att hädanefter skulle varje år utom intresset minst 1 t. g. å huvudstolen avbetalas, samt att banken skulle behålla sin säkerhet i stora sjötullen, kopparräntan och slagskatten orubbad.[1] Det var uteslutande tack vare dylika operationer, som sekreta utskottet blev i stånd att genomföra den betydande nedsättning av bevillningen, vilken ansågs nödvändig för att rätt slående övertyga den stora allmänheten om det följda regeringssystemets välsignelserika verkningar.[2] I övrigt auktoriserade nu bankodeputationen det förfarande, som redan utan särskilt tillstånd fått viss hävd, nämligen att banken förskotterade statskontoret medel i avvaktan på inflytande kronoräntor; dock skulle förskottet få stiga högst till 5—6 t. g. samt 3 % årlig ränta däråa beräknas.[3] Som vanligt beordrades ock banken att understödja slottsbyggnadsarbetets fortgång, denna riksdag med högre belopp än vanligt, ej mindre än 10 t. g.[4]

[1] Bankoreglementet 1756, § 25. Räntenedsättningen skedde på BD:s i samråd med BF. uppgjorda förslag samt skulle gälla redan från början av år 1756.

[2] *Riksdags-Tidningar, 1755—56*, s. 81 f. Där säges, »at Secrete Utskottet derhos stält sin ömaste omtanka derhän, at Riksens Inbyggare måtte uti deras dryga extraordinaire utskylder kunna tilskyndas någon känbar lisa och lindring, samt de så medelst efter handen njuta frukten af den oskattbara Fred och frihet, hvarmed detta Rike framför många andra blifvit välsignadt». Nedsättningen gick i många fall till hälften av bevillningsavgifterna 1752. Jfr MALMSTRÖM, anf. arb., IV, s. 263.

[3] Bankoreglementet 1756, § 26.

[4] Bankoreglementet 1756, § 29. Beloppet skulle utgå efter hand under flera år.

En ännu grundligare räntelindring, än den statsverket erhöll, kom bankens gamla gäldenär manufakturkontoret till del. Det visade sig nämligen, att liksom bankens fullmäktige i regel kommo till korta mot kontorets, så var också inom riksdagen sekreta handels- och manfakturdeputationen mäktigare än bankodeputationen. Den senares försök att pådriva avbördandet av kontorets bankskuld mötte hos sekreta utskottet den förras »öma föreställningar om Manufacturfondens otilräckelighet och Fabriquernes oungängeliga behof», och de skälen talade även där starkast. Därför resolverade utskottet, att kontorets skuld hos banken för dess vid forna riksdagar beviljade lån hädanefter bleve räntefri, mot att kontoret från början av år 1757 årligen avbetalade 1 t. g. på själva kapitalet. Och detta var icke det enda understödet. Redan vid föregående riksdag hade nära 3 t. g. (290,000 d. sm.) anvisats kontoret av bankmedel för diskontering av reverser, som säkra handlande i betalning för levererade varor utställt till deras fabrikanter. Denna »Discomptesumma» borde på ett bättre sätt än de så svårt missbrukade lånen på varor trygga fabrikationens kvalitet, då förutsättningen för understöd därifrån ju var, att produkterna verkligen försåldes. Man ansåg nu, att resultatet utfallit så tillfredsställande, att denna väg borde fullföljas och därför fick banken yttermera tillskjuta 5 t. g. för samma ändamål.[1] Dessutom krävde vissa andra kontorets utgifter $3^1/_2$ t. g., vilka också togos från banken.[2] Det var en glädjande försäkran, som sekreta handels- och manufakturdeputationen gav i gengäld mot all denna frikostighet, att »ställa Manufactur-Inrättningen på en så fast och redig fot, at Banquen hädaneffter skal undslippa at til deras understöd varda anlitad om ytterligare förskotter». Om detta löfte åtminstone i viss mån kom att infrias, var det nog icke deras förtjänst, vilka styrde och ställde för manufakturerna. De politiska händelserna togo snart en sådan vändning, att det var ogörligt att sorglöst fortsätta med hattpartiets hushållsmetoder.

Den generositet, som sålunda åt olika håll visades med bankens medel, litade naturligtvis ytterst till det beprövade och beprisade medlet, banksedlarna. Ett mycket uppriktigt bevis, huru dessa, när det kom till stycket, betraktades, gavs under den i annat sammanhang skildrade

[1] Bankoreglementet 1756, § 30. Dessa försträckningar fördes under kontorets räkning n:r 5 i banken samt skulle i motsats till de äldre lånen vara räntebärande.

[2] Se BD:s protokollsextrakt d. 3 september 1756, vari S. U:s resolution d. 19 juni åberopas, bland Inkomna Handlingar, 1756, fol. 679. Summan ökades senare med yttermera en t. g., se BD:s protokollsextrakt d. 21 oktober, ibm. fol. 789.

överläggningen hos bankodeputationen om den utomordentliga belöningen åt Fredrik Gyllenborg för hans förtjänster om banken.[1] Det förordades då, att G. skulle erhålla antingen en kontant gåva av 180,000 d. km. eller också, vilket var reellt ungefär detsamma, räntefrihet för sina bankolån intill nästa riksdag. Till försvar för det senare alternativet anfördes, att detta ju icke var någon förlust för banken utan blott en utebliven vinst. D. v. s., banken hade i det stora hela sitt kapital kostnadsfritt och behövde därför ej alltför snålt se på avkastningen. Att en omfattande inlåning under sådana omständigheter nu icke blev mera eftertraktad, än vad den tidigare av andra grunder varit, säger sig självt. Bankodeputationen yttrade också rent ut den meningen, att lånebanken icke borde för mycket besväras med nya kapitalers insättande: det vore efter utlåningsräntans sänkning sannolikt, att privata sådana skulle i myckenhet erbjudas, och därför skulle banken för dem ej bjuda högre ränta än 2 %, dock för kapitaler *ad pios usus* 4 % och för övriga publika medel 3 %.[2]

Nu ansågs också tiden vara inne att definitivt avbörda lånebanken dess gamla skuld av karolinkapitaler. Sedan den 1739 begynta och 1741 fortsatta utbetalningen av dessa måst avbrytas 1742, hade ingen nämnvärd förändring med dem ägt rum, ty den år 1741 erbjudna möjligheten att omsätta dem i andra myntsorter hade icke lett till vidare resultat, naturligt nog vid det höga pris, vari karolinmyntet stod. Bankofullmäktige förordade, att återstoden av dessa privata karolinkapitaler nu uppsades till utbetalning: väl funnes ej tillräckligt förråd av karoliner i kassan, men dels kunde sådana tillmyntas av det silver, som införskaffats, dels vore det sannolikt, att innehavarna mycket gärna skulle passa på och mot lage tillbyta sig kurant eller kopparmynt för det i handel och vandel föga brukliga karolinmyntet, vadan »på så sätt en och samma behållning kan flere gånger tjäna Banquen til at inlösa de upsagde capitalerne». Karolinkapitaler *ad pios usus* torde omsättas i kopparmynt.[3] I överensstämmelse härmed resolverade också sekreta utskottet på bankodeputationens förslag, och genom en k. kungörelse bragtes dessa föreskrifter till allmänhetens kännedom: de privata karolinkapitalerna skulle uttagas eller omsättas — väl mot officiellt gällande lage av 20 % — i kopparmynt och till 3 % ränta.[4]

[1] Nedan Exkurser, 1.

[2] Bankoreglementet 1756, § 24. Beslutet härom hade fattats av S.U.

[3] Riksdagsrelationen 1755, § 28. — Bankens karolinförråd var vid årssluten 1754, 1755 och 1756 resp. 247,000, 213,000 och 97,000 d. karoliner.

[4] K. kungörelsen d. 26 april 1756 — tr. i *Förordningar rörande Banko-Verket*,

Trots den oförskräckthet, varmed man sålunda gick vidare på den hart när obegränsade sedelemissionens bekväma men farliga väg, kunde de styrande icke alldeles dölja för sig, att anstalter dock borde vidtagas för stärkande av bankens metalliska kassa. Icke så att förstå, som hade de inom riksdagen bestämmande delat de av bankokommissarierna uttryckta farhågorna för alltför stort överflöd av cirkulerande penningar. Det var icke något tal om att söka bringa sedelstocken i bestämd proportion till den metalliska kassans tillgångar, utan båda sköttes som av varandra väsentligen oavhängiga faktorer. Men kassans ökning var nödvändig dels för det önskliga avbördandet av karolinskulden, dels också till stöd åt växeloperationerna för kursens nedbringande. Bankofullmäktige kunde också i sin riksdagsrelation redogöra för ganska omfattande och åtminstone delvis framgångsrika åtgärder att stärka metallförrådet,[1] och detta visade vid årsslutet 1755 en behållning av $36^1/_2$ t. g. mot $24^2/_3$ t. g. år 1752. Under alla omständigheter var det en svag tillgång; bankodeputationen överlade därför, huruvida icke banken borde — följande den engelska bankens exempel — taga hand om en rätt guld- och silverhandel och, när växelkursen vore lägst och utrikes silverpriset lindrigast, införskriva tillräckliga partier av de ädla metallerna. Emellertid kom deputationen icke till någon säker metod härför utan lämnade vid sitt åtskiljande i fullmäktiges händer att till nästa riksdag utfinna och föreslå något fördelaktigt och »tillförlåteligt» sätt för denna handels drivande.[2]

Som synes hade bankodeputationen och sekreta utskottet vid 1755—56 års riksdag i sina förfoganden som bankens framtida verksamhet inga uppseendeväckande nyheter. Det var snarast sigillet, som sattes under en försiggången utveckling samt ett utdragande av denna konsekvenser för framtiden. Låg under den stora nedsättningen av utlåningsräntan samt bemyndigandet för fullmäktige att tillhandagå med lån utan någon fix gräns en medveten avsikt att göra så vidsträckta kretsar inom riket som möjligt solidariskt intresserade av det auktoriserade tillståndets upprätthållande? Med bestämdhet kan väl icke något sådant utsägas, men nog är det mycket sannolikt, att de härskande icke mindre haft denna förmån i sikte än den vinst, som den ökade sedelcirkulationen

s. 198 f. Laget av 20 % angives uttryckligen vid omsättning av kapitaler *ad pios usus* i kopparmynt men borde väl också gälla för de övriga. De förra skulle, som ovan angivits, förräntas efter 4 %. Jfr också bankoreglementet 1756, § 22.

[1] Riksdagsrelationen 1755, § 27, samt BK:s bilagda memorial § 13.

[2] Bankoreglementet 1756, § 23.

skulle tillskynda banken. Under hela frihetstiden med dess starkt dominerande materiella synpunkter förstod man ypperligt värdet av att göra sig vänner med orättfärdighetens Mammon, och även i det stycket stod perioden nu på själva kulminationspunkten. Därför var naturligtvis dispositionen över banken, denna förment outtömliga rikedomskälla, av ovärderlig betydelse för det rådande partiets syften.

Detta kom särskilt till uttryck i samband med hovets misslyckade revolutionsförsök. Efteråt upplystes, att de sammansvurnes plan — i fall man vid detta bedrövliga tilltag kan tala om en verklig plan eller ens om verkliga sammansvurne — i all synnerhet riktat sig på att taga banken i besittning. Under sådana omständigheter ansågs det också vara bankens sak att frikostigt belöna dem, som företrädesvis bidragit till anslagets upptäckt och bestraffning. Dylika belöningar utanordnades av bankmedel till ett belopp av över 1 1/3 t. g. (411,640 d. km.).[1] Läggas härtill de 288,000 d. km., vilka utgingo som belöningar för bankofullmäktiges högt prisade förtjänster, så bidrog banken med vid pass 2 1/3 t. g. (699,640 d. km.) till det bestående väldets befästande. Det var, som en samtida skrev, *un pillage des fonds publics, qui ne connaissoit ni bornes ni decence.*[2]

Behöver det sägas, att allt detta blott kom dem, som voro på den rätta sidan, till del? Eller att för konungaparet de forna sötebröds-

[1] Häri ingå omkostnaderna för den ransakande och dömande riksens ständers kommission, 68,640 d. km. De övriga summorna fördela sig enligt redogörelsen i Silfverstolpes bankhistorik (IV, s. 3364 f.) sålunda: till gardeskorporalen Daniel Schedvin, som förrådde anslaget, en kontant gratifikation av 3,000 d. och till inköp av ett fideikommiss för hans nu adlade släkt 100,000 d.; till gardessoldaten Lustig, ett av huvudvittnena, 12,000 d. km.; till kommissionens 16 medlemmar av de tre högre ståndden 9,000 d. åt varje samt till var och en av dess 4 bönder 3,000 d., tillsammans 156,000 d.; till kommissionens nitiske aktor borgmästaren Renhorn 72,000 d., allt km. Renhorn fick för övrigt öppen fullmakt på en BK-syssla, när han funne lämpligt att begära den. — Enligt Fryxell skola adelns kommissionsmedlemmar hava avsagt sig arvodet under förklaring, att de blott av kärlek till friheten och fosterlandet underkastat sig denna besvärliga tjänstgöring (Fryxell, *Berättelser ur svenska historien*, XXXIX, Sthm 1869, s. 298). Uppgiften, som grundas på en dansk ministerberättelse, är icke från annat håll bestyrkt. På omkostnadsräkningen upptages i LB:s huvudbok 1756 bl. a. följande poster: d. 29 okt. 147,000 d. km., d. 3 nov. 9,000 d. km.; det slår knappast fel, att detta anger kommissionsmedlemmarnas arvoden.

[2] Citatet från Fryxell, anf. st., s. 299. Uttryckets skärpa framstår som ännu mer befogad, då man till det anförda lägger belöningarna samtidigt till lantmarskalk och talmän: den förre fick 216,000, talmännen i präste- och borgarstånden vardera 90,000, böndernas talman 54,000, allt d. km., tillsammans sålunda 450,000 d. km. eller 1 1/2 t. g. Om presenterna till bankofullmäktige nedan Exkurser, 1.

dagar, då bankofullmäktige älskvärt stodo till tjänst, redan för länge sedan voro slut? Vid nästföregående riksdag hade i det då givna reglementet (§ 36) föreskrivits, att de 5 t. g., vilka år 1747 gåvos till täckande av dåvarande tronföljarens gäld, nu skulle eftergivas. Avskrivningen verkställdes likväl icke av fullmäktige, som skyllde på, att ingen formlig resolution härom ingått från sekreta utskottet. Kanske var detta den verkliga grunden, kanske blott en förevändning för att hålla skulden öppen, konungafamiljen till obehag. I varje fall märkes icke, att fullmäktiges anmälan härav lett till någon åtgärd vid den nu samlade riksdagen.[1] Att utkräva denna gamla skuld av de höga gäldenärerna kunde det naturligtvis icke, efter vad som förekom, när lånefrågan reglerades (ovan s. 208), bliva tal om, men kanske har det synts lämpligt för de maktägande ständer, vilka förödmjukat den stolta drottningen genom inventeringen av riksjuvelerna, påtrugat henne högvördiga prästeståndets myndiga skrapa för de vid hovet yppade tänkesätten samt nödgat konungen att med den s. k. riksaktens beseglande lägga sin krona i deras händer — kanske har det synts dem lämpligt att även på denna punkt giva en vink om, var makten låg, och huru den, om så aktades nödigt, skulle kunna nyttjas.

Hinc robur et securitas. Knappast någonsin förr hade man i ord och handlingar så flitigt sökt markera bankens styrka, välmåga och soliditet. *Robur* hämtades ur banken förvisso, men det var styrka för det härskande partiet och dess meningsfränder. *Securitas?* Den nervositet, varmed avvikande meningar om penningecirkulationens omfång tillbakavisades, vittnade knappast om fast förtroende hos de styrande själva till verkets tryggande säkerhet.

Redan voro de händelser för dörren, som skulle skaka grundvalarna för denna konstlade soliditet.

[1] BF:s riksdagsrelation 1755, § 22. Efter referat av vad i förra reglementets § 36 »finnes förmäldt» härom, fortsättes: »Men derom är ingen resolution ifrån Riksens Ständers Secrete Utskott ankommen och hafva fördenskul Fulmägtige låtit samma lån stå öpet i Böckerne, til des något positift förordnande derom gifvit varder.» Ett sådant ängsligt avvaktande av positiva föreskrifter utmärkte icke annars dessa års BF.

Först vid riksdagen 1760—62, när drottningens hjälp behövdes för att vinna fred med Preussen, medgav S.U. efter påminnelse från BD. skuldens definitiva avskrivande. Som detta skedde i maj 1762, just samma dagar, då freden slöts, torde avsiktligheten med skuldens kvarstående nu och avskrivande då vara fullt tydlig.

FINANSIERINGEN AV DET POMMERSKA KRIGET.

VID DEN MÄRKLIGA ÖVERLÄGGNING D. 14 JANUARI 1754, då bankofullmäktiges flertal beslöt att djärvt gå vidare på den obegränsade utlåningens och den lika obegränsade sedelemissionens gemensamma väg (ovan s. 236), hade en av opponenterna, Forsskål, varnat för det prisfall, som kunde hota sedlarna vid iråkad krigstid. Gyllenborg svarade, »at genom Guds nådige försyn och Regeringens fredsamma mått, vårt Kära Fädernesland skal både länge och väl få niuta den hugneliga freden», och Kierman »lade dertil, at om Banquens sedlar roulera inom riket, kunna de i krigstid vara lika så goda och gängse som uti Fredstid».

Det säkrade fredliga tillståndet blev icke så långvarigt, som hattpartiets gamle generalstabschef då förebådade. Redan när ständerna i oktober 1755 sammanträdde, hade det korta avbrott i Englands och Frankrikes koloniala kamp, som freden i Aachen skapade, upphört, krigslågan brann åter på Nordamerikas kontinent och kunde ännu blott med möda dämpas i Indien; mellan de europeiska kabinetten pågingo febrila förhandlingar, vilka under förra hälften av år 1756 skulle överraska världen med en fullständig diplomatisk frontförskjutning, *le renversement des alliances*, som det nämnts i Frankrike. Traditionella fiender slöto sig samman, och forna vänner skildes i fiendskap: så stodo mot varandra de båda maktgrupperingarna Frankrike-Österrike-Ryssland och England-Preussen. På detta labila världsläge gjorde Fredrik II av Preussen slut genom sitt angrepp på Saxen (augusti 1756) i syfte att förbättra sin position mot en krigsfara, vilken han betraktade som oundviklig. Då den svenska riksdagen efter ett års arbete i oktober 1756 åtskildes, rasade redan ett allmänt krig av de största dimensioner. Att Sverige därav skulle nära beröras, var tydligt; fråga var, om de styrande skulle vilja och kunna hålla sig utanför själva vapenskiftet.

Det behövdes emellertid icke krigets direkta påfrestningar, för att den till synes glänsande ekonomiska byggnaden skulle börja störta samman. 1756 var ett bedrövligt jordbruksår: efter en regnig höst, som på vissa ställen rent av förhindrat rågsådden, kommo en torr och kall vår, en eftersommar med våldsam nederbörd och översvämningar samt en tidig stormfylld höst. Skörden blev därför ovanligt dålig, delvis missväxt; samtidigt hemsökte svåra kreaturssjukdomar, mjältbrand

och boskapspest, ladugårdsbesättningarna.[1] En fruktansvärd dyrtid om icke rentav hungersnöd hotade, och trots det under dessa omständigheter genomdrivna förbudet på ett års tid av all brännvinsbränning måste man söka sörja för en omfattande spannmålsimport. När riksrådet föga mer än en vecka efter ständernas hemförlovande överlade om dessa åtgärder och hos växelkontoret (Kierman och hans bolagsmän) begärde växlar för den inköpta spannmålens gäldande, svarades därifrån, att kontoret omöjligen under då rådande konjunkturer kunde tillhandahålla så stora belopp: kontorets utländska skuld vore redan så stor, att man ej finge räkna på utsträckt kredit, och även om sådan vunnes, skulle man sakna medel att på förfallodagen infria växlarna, ty med rikets vanliga betalningsmedel, bankosedlarna, vilka visserligen ej tröto, läte sig utlänningen icke tillfredsställa. En kraftigare dementi av Kiermans egen förklaring, att vår inhemska penningcirkulation mycket väl skulle fungera utan hänsyn till vår valutas ställning inför utlandet, kunde väl aldrig givits. Det förvånar icke, att »Deras Excellenser Herrar Riksens Råd kunde icke utan hjärtlig bedröfvelse, oro och bekymmer erfara ett så beklagligt rikets tillstånd», vilket de funno »ei olämpeligen kunde liknas vid en köpman, som är på punkten at göra banqueroute men kan uphielpa sig igen, derigenom at ingen blir om des tilstånd kunnig». Läget var så besvärligt, att den av regeringen tillsatta kommission, som skulle besörja spannmålsimporten, en dag omöjligen kunde få köpa en växel på den ringa summan av 3,000 rdr. De annars så tillmöteskommande herrar bankofullmäktige vågade ej försträcka växelkontoret de 20,000 rdr i silver, varom rådet bevekligen anhållit.[2]

Trots detta gick styrelsen med krigsplaner — eller kanske snarare, just till följd därav, ty det har ju ofta visat sig, att krigiska äventyr valts för att maskera inre svårigheter. Ett krig på Frankrikes och Rysslands sida mot det av en fruktansvärd koalition ansatta Preussen borde utan stor egen kraftansträngning bliva vinstgivande. Under alla omständigheter måste det tillförsäkra utländska subsidier till förbättrande av vår betalningsbalans. Redan sekreta utskottet hade gripits av krigsstämningen och i svaret på den utrikes ärenden behandlande sekreta propositionen överlämnat till Kungl. Maj:t att »med Råds råde lämpa

[1] Se Ilmonis skildring av åren 1755 och 1756 i *Bidrag till Nordens sjukdomshistoria*, III, s. 198 f.

[2] Malmström, anf. arb., IV, 286 f. I samband med dessa svårigheter uppsade det Kiermanska växelkontoret d. 30 okt. 1756 sitt kontrakt om växelhandeln.

utvägarne derhän, at Rikets anseende, förkofran och — om möjeligt vore — tillväxt derigenom kunde erhållas». Med sådana tankar gav utskottet Kungl. Maj:t en förseglad anvisning att hos banken lyfta 20—30 t. g. till landets försvarsanstalter ävensom ett mindre kreditiv på 12 t. g. för liknande ändamål.[1] Under nominell ledning av Höpken, vars vältalighet och snabba fattningsförmåga icke motsvarades av kyligt omdöme och fast vilja, gled riksrådet mycket fort in på den krigiska politiken från 1740-talets första år. Man började med ofarliga diplomatiska demonstrationer, invecklade sig så alltmera i förbindelse med Preussens fiender samt beslöt i juni 1757 att överföra trupper till Pommern och sätta dess fästningar i full krigsberedskap. D. 13 september förklarades krig mot Preussen och begynte fientligheterna, och d. 22 samma månad undertecknades subsidie- och alliansfördrag mellan Sverige samt Frankrike och dess bundsförvanter.[2]

Krigets utförande blev ej så nesligt som det ryskas, men varken krigsära eller vinst var att inhösta med de ytterst begränsade resurser,

[1] Malmström, anf. arb., IV, s. 280 f.

[2] Malmström, anf. arb., IV s. 290 f. Säve, *Sveriges deltagande i sjuåriga kriget*, s. 24 f.

Höpkens hållning var härunder så snöplig som möjligt. De inledande åtgärderna voro hans verk, sedan ryggade han tillbaka för konsekvenserna och blottade i ett utförligt vältaligt diktamen till rådsprotokollet (d. 11 maj 1757) krigspolitikens vådor men ägde ej mod att fasthålla denna ståndpunkt utan förenade sig med kollegerna vid det avgörande beslutet d. 22 juni 1757. Hans anförda diktamen (»Rationes pro et contra», tr. i *Höpkens skrifter*, II, s. 338 f.) andas först och sist sårad egenkärlek över den kritik, hans handlingar rönt från hovets sida, och drottningen utpekas där i genomskinliga ordalag som den farligaste fienden. »Under alt detta blottställes Riksens Råds namn och heder for närvarande och efter-tidens förtal, critiquer och calumnier. — — at bruka Livii egna ord, *initium turbandi omnia a femina ortum est* — —» (början till alltings omstörtande hade utgått från en kvinna).

Bäst målade Höpken kanske sin statskonst i sitt yttrande till riksrådsprotokollet d. 22 mars 1759, när möjligheten av det anfall på Stettin, som Frankrike och Ryssland ivrigt påyrkat, diskuterades (*Höpkens skrifter*, II, s. 555 f.). Han uppvisade med skärpa den finansiella oförmågan till ett så stort företag samt fortsatte: »Här äro trenne partier för Sverige i denna critiska belägenheten at vidtaga: antingen med fullt alfvare tänka på Stettins belägring, eller at upricktigt säja åth Ryssland och de öfrige allierade vårt tilstånd och vår oförmögenhet, eller ock at behändigt söka vältra skulden ifrån oss på Ryssland.» Den första utvägen tilläte ej Sveriges tillstånd; den andra skulle ruinera vårt anseende hos de allierade och beröva oss deras subsidier, dugde följaktligen icke; återstod alltså den tredje. — Till detta skall blott sägas, att en verklig statsman kan i ett kinkigt läge tvingas till dylika fintligheter, men han yppar dem icke utan omsätter dem i handling.

som rikets tillstånd gav möjlighet att insätta. Hela företaget var planlagt under förutsättningen av en förkrossande övermakt på koalitionens sida. När den förutsättningen svek och Fredrik II:s krigskonst, hans staters fasta organisation och det stöd han rönte från England läto honom framgångsrikt bjuda fienderna spetsen, blev uträkningen mycket dålig för den svenska regeringen, inga nämnvärda framgångar men starkt växande utgifter och i samband därmed en stegrad dyrtid, ett ökat missnöje inom landet. Under sådana omständigheter fann rådet säkrast att draga sig ur kriget. Att freden i Hamburg d. 22 maj 1762 åstadkoms endast med förmedling av det förut så hårt bemötta konungaparet, var för detta en upprättelse, för rådet en förödmjukelse. Den slöts för övrigt vid en lika olämplig tidpunkt, som krigsförklaringen en gång tillkommit, ty just då var Preussens läge så allvarsamt, att — om man verkligen velat vinna något — det hade varit rätta ögonblicket att fortsätta.

Finansieringen av det pommerska kriget gav, som redan har antytts, ett grundskott åt hattarnas hushållssystem. Hela kriget och ej minst sättet att skaffa medel för dess utförande är något i vår politiska historia enastående, alltsammans ger den mest talande bild av, vad ett politiskt parti kan tillåta sig, när det anser sin ställning nog stark för att våga handla utan bekymmer för efterräkningar. Tillika illustreras där tydligt vådan för banken av dess intima förbindelser med de politiska maktägarna. Trots regeringsformens uttryckliga föreskrift — »Så kan ey heller Kongl. Maij:t utan riksens ständers föregångne öfvervägande och samtycke begynna krig och angripa dess i frid sittiande naboer med vapenskiffte eller örlig» (§ 6, 1720 års regeringsform) — hade kriget begynts och beslutats av regeringen själv, ehuru denna därvid kunde åberopa det mäktiga stödet av det senaste sekreta utskottets anvisningar. Lika kategoriskt var förbudet mot varje påläggande av »krigshiälper, giärder, tullar, utskrifningar och andra afgiffter, utan riksens ständers vetskap, fria vilja och samtycke» (§ 5, 1720 års regeringsform). Men om låns upptagande stod där ingenting, ehuru förbud däremot borde konsekvent följa av stadgandet mot all belastning med nya avgifter. Av denna lucka begagnade sig hattregeringen och finansierade kriget med hjälp dels av utländska subsidier, vilka likväl ganska ofullständigt inflöto, dels av lån, vilka möjliggjordes endast därigenom, att banken stod till dess disposition. Så fördes kriget under tre år och in på det fjärde, utan att ständerna sammankallades. Resultatet blev halvmesyrer, som i alla hänseenden voro lika ned-

slående: man måste nöja sig med det allra nödtorftigaste för att hålla hären på fältfot men kunde icke sätta den i stånd till operationer av någon verklig styrka,[1] och genom denna tvungna sparsamhet ruinerades statsverket, blottställdes banken, utan att reell vinst kunde förvärvas.

En i början av år 1761 uppsatt redogörelse för, vad kriget kostat intill slutet av det föregående året, giver en totalsumma av 390 t. g., varav subsidier givit 128½ t. g., kontributioner i fiendeland och priser 25, medel uttagna i Pommern 33½; på Sverige hade alltså fallit 203 t. g., som vunnits dels genom disposition av medel, avsedda för andra ändamål, dels genom smärre lån och förskott, dels och i synnerhet genom bankens försträckningar.[2] Om dessa senare lämnade bankofullmäktige upplysningar i sin berättelse till den på hösten 1760 sammanträdande riksdagen.[3]

Enligt denna hade år 1757 utgått fyra särskilda lån till kronan, nämligen 6 t. g. till inlösen av undersåtarnas brännvinspannekoppar (således icke för krigsändamålet); 30 t. g. enligt det av förra riksdagens sekreta utskott givna förseglade förordnandet; 1 t. g. i rdr och kurant sm.;[4] slutligen 20 t. g., vilka skulle gäldas under tre år med en tredjedel vart år. Om sitt förfarande i dessa fall påpeka fullmäktige, att de för 30 tunnorslånet blott haft *gloriam obsequii* (hedern att ha åtlytt befallning), samt att de 20 t. g. voro att betrakta som antecipation å säkra inkomster, de hade också riktigt avbördats av statskontoret.

Vid början av år 1758 begärde så Kungl. Maj:t ett nytt lån för oundgängliga rustningsutgifter, men nu gjorde fullmäktige svårigheter, då den lavinartade hastighet, varmed sedelmassan redan ökats, började

[1] En skarp karaktäristik giva följande upplysningar hos Malmström (anf. arb., V, s. 117) från år 1761. Överbefälhavaren, Lantingshausen, begärde tre gånger fåfängt pengar för att sätta trossen i stånd. Till sist bad han fjärde gången enträget att få, om så skulle vara, endast några tusen rdr för att reparera vagnar och selar, varigenom det åtminstone skulle se ut, som om han rustade sig, så att fienden ej gjorde sig för säker. Då äntligen fick han (av S. U., ty det var under riksdagen) hela 15,000 rdr.

[2] Siffrorna, hämtade ur statsdeputationens extr. prot. d. 23 januari 1761, meddelas hos Malmström, anf. arb., V, s. 116, noten.

[3] BF:s riksdagsrelation, dat. d. 5 november 1760. Den finnes BD. 1760—62, akt., I, fol. 23—91, åtföljd av BK:s memorial och berättelse, dat. 28 juli 1760 (ibm. fol. 93—124).

[4] Av denna summa, som gavs mot pant av Salbergssilver, hade sedermera över hälften återbetalts.

oroa samt det syntes betänkligt att utan stöd i givna föreskrifter gå längre på denna väg. I stället konstruerades, enligt vad det uppgives av Fredrik Gyllenborg, en metod att på ett mindre direkt sätt komma kronan till undsättning, nämligen genom ett slags premieobligationslån.[1] För att sätta småfolk i tillfälle att köpa dess lotter och sålunda befordra inbetalningen skulle banken belåna vinstobligationerna till 7/8 av värdet samt mot 3 % ränta.

Härpå följde ett mindre lån i silver, 40,000 rdr specie (120,000 d. sm.), vållat därav, att preussiska trupper inryckt i Mecklenburg och spärrat vägen till Hamburg, varest silvret för krigsfolkets avlöning låg. Detta förskott ansågo sig fullmäktige desto hellre kunna giva, som det ej förorsakade någon ökning av sedelmassan.

På sommaren s. å. (d. 26 juni) äskade Kungl. Maj:t med synnerlig iver 25 t. g., nödvändiga för att sätta i gång större operationer. Inför den övertygande motivering, som förebragtes, böjde fullmäktige sig motsträvigt, dock under livligt betonande, att utöver detta yttersta understöd förmådde icke banken sträcka sig, varför de ville vara förskonade för ytterligare framställningar.

Antagligen till följd av denna väl motiverade gensträvighet nödgades regeringen under ett års tid avstå från nytt lån, men i stället uttog den de 12 t. g., vilka sekreta utskottet genom särskilt kreditiv anvisat (ovan s. 251). Dessutom fick banken ännu en gång hjälpa att finansiera ett lotterilån, först genom antecipation på inflytande försäljningsmedel, därefter genom belåning av obligationerna till 7/8 av värdet och mot 4 % ränta.[2] När fullmäktige samtyckte till denna belåning

[1] En utförligare redogörelse av Borg, *Två kronolotterier under frihetstiden* (Statsvetenskaplig Tidskrift, 1905, s. 296 f.). Ett kronolotteri utbjöds om 50,000 lotter à 150 d. km. (summa 7,500,000 d. km.) samt med lika många vinster; av dessa voro 48,000 lika med insatsen, de övriga av högre belopp. Hela vinstbeloppet utgjorde 8,990,500 d. km., varav emellertid 700,575 d. avdrogos (d. v. s. 15 % från högre vinster och 6 % från de lägsta), det övriga (8,289,925 d.) skulle 6 års tid innestå hos kronan mot statskontorets obligationer att efter denna tids förlopp utbetala kapitalet samt att under tiden erlägga ränta därå (4 % för de minsta och 3 % för de högre vinsterna). Det hela fick sålunda karaktären av ett 6-årigt lån åt statsverket, underlättat genom ett bankens förskott till obligationsinnehavarna. Om storleken av bankens förskott se följande not.

[2] Se Borg, anf. st., s. 299 f. Det gällde nu åter 50,000 lotter men till 200 d. km. stycket, sålunda en försäljningssumma av 10,000,000 d. km. Vinstbeloppet var 11,660,000 d. k., varav 8,000,000 delade på 40,000 småvinster, sålunda motsvarande insatsen. Denna gång skulle vinsterna innestå hos statskontoret i 10 år mot 4 % ränta för de lägsta och 2 % för de höga vinsterna.

(d. 21 februari 1759), skyndade de sig att tillika betona, att de efter detta icke utan riksdagens bemyndigande dristade att gå kronan till handa med ytterligare lån eller förskott.

Efter detta besked gingo sex månader. Då begärdes (d. 22 augusti) genom såväl muntliga som skriftliga framställningar »i de aldraömaste ordasätt» yttermera 30 t. g. till rustningar: här förelåge gynnsamma konjunkturer, vilkas försummande måste medföra obotlig skada. Inför denna förklaring samt efter regeringens försäkran, att den helt toge på sig ansvaret inför ständerna, samt att från och med år 1761 årligen 7 t. g. skulle avbetalas, ansågo sig bankofullmäktige göra mera orätt genom att vägra än genom att bifalla. Men ännu återstodo värre anfordringar.

D. 22 januari 1760 kom Kungl. Maj:t åter, och den gången gällde det ej mindre än 50 t. g., dock ej att genast utgå utan efter hand. Ville man nå en tillfredsställande fred, måste mera eftertryck läggas i årets krigföring — det var motiveringen, och till en tröst påpekades, att beloppet till stor del motsvarades av Sveriges hos Frankrike innestående subsidiefordran, vilken senast vid freden måste infrias. Denna nya proposition sågo fullmäktige enligt deras egna ord med verklig häpenhet, och de överlade i fem veckors tid om, vad som borde åtgöras. Att de icke kunde svara nej, synas de från början haft klart för sig; de hänvisa också till det manande exemplet från England samtidigt om, huru långt man tvingades gå i statens skuldsättande för att vid freden vinna goda villkor, samt betona, att Sverige skulle gjorts till allas gäck, ifall liknande ansträngningar här uteblivit. Men huvudbetänkligheten låg däri, att lånet svårligen kunde givas, utan att utomstående finge kännedom därom, vilket skulle leda till ökad misstro mot sedlarna med ty åtföljande värdefall. För att så mycket som möjligt dölja sammanhanget och döda alla oroande rykten om ny stor sedelemission tillgrepo fullmäktige en dubbelprocedur: skriftligen och officiellt svarade de Kungl. Maj:t, att banken ej vågade gå regeringen mera än som skett tillhanda, förrän ständerna själva kommit samman

Enligt lånebankens huvudböcker utgjorde bankens fordran för lån på statskontorets förskrivningar d. 31 dec. 1761 (resp. s. d. 1762)

för 1:sta kronolotteriet . . . . . 1,721,646 (1,653,130) d. sm.
» 2:dra » . . . . . 2,139,405 (2,271,505) d. sm.

Hos Borg äro uppgifterna väsentligen lägre, $14^{1}/_{3}$ och $15^{1}/_{3}$ t. g. Malmström uppger (anf. arb., V, s. 116, noten) bankens fordran for de båda kronolotterierna d. 3 maj 1762 till $40^{3}/_{4}$ t. g., vilket belopp sålunda är något för högt.

och häröver yttrat sig. Men samtidigt gavs muntligen det beskedet, att banken ville stödja regeringen med så stor del av det begärda beloppet, som under den sparsammaste hushållning erfordrades, till dess att riksdagen sammankommit. För att yttermera förhemliga försträckningen läto fullmäktige assignera de medel, som sålunda utbetalades, på sin räkning n:r 5 i lånebanken samt insätta dem för vissa personers räkning i växelbanken, där sedermera kanslipresidenten v. Höpken enligt särskilt bemyndigande utkvitterade dem. På detta vis hade något över 25 t. g. utgått.[1]

Sammanfattningen av dessa uppgifter visar, att banken från och med år 1757 samt till riksdagens sammanträde 1760 gått kronan tillhanda för krigsutgifterna med $144^1/_3$ t. g. såsom lån eller förskott[2] samt dessutom med omkring 30 t. g. bidragit till premieobligationslånens realiserande. Bankens hela medverkan för krigets finansiering sträckte sig sålunda ganska nära till 175 t. g. Under årens lopp hade åtskilligt av detta återbetalats, men det mesta kvarstod som skuld. Också ökades siffran för kronans nyare lån hos banken från $82^3/_4$ t. g. ultimo 1755 till $201^1/_2$ t. g. samma tid 1759; vid årsslutet 1760 hade summan något litet sänkts, till $198^1/_2$ t. g.[3]

Nu berörda publika försträckningar voro icke de enda, som sedan riksdagen 1755—56 utgått från banken. Slottsbyggnadsdeputationen och konvojkommissariatet hade vid olika tillfällen hjälpts, och manufakturkontoret hade som alltid gjort sig påmint. Dess fullmäktige anmälde under år 1758, att åtskilliga av de för dess arbeten anvisade inkomsterna fullständigt slagit fel, vadan kontoret vid råvarornas i följd av den höga kursen uppjagade priser vore ur stånd att enligt ständernas avsikter fungera, därest icke banken gav en förstärkning av 4 t. g. till diskonteringsfonden. Som vanligt antecknade bankofullmäktige visserligen sin häpenhet över dessa anspråk men gingo dem till mötes under uttryckande av övertygelsen, att ständerna själva hellre skulle bevilja denna hjälp än tillåta, att de viktiga manufakturerna förföllo och all på dem nedlagd publik omkostnad bleve fruktlös.[4]

[1] Redogörelsen efter BF:s riksdagsrelation 1760, § 22.

[2] Häri äro medräknade den tunna guld, som gavs mot säkerhet i Salbergssilvret, samt de 40,000 rdr specie, vilka lämnades i stället för det i Hamburg samlade silvret.

[3] I dessa siffror från 1759—60 äro lotterilånen ej medräknade.

[4] BF:s riksdagsrelation 1760, § 24.

UTLÅNING TILL ENSKILDA. FARHÅGOR FÖR SEDELÖVERFLÖD.

VID SIDAN HÄRAV DREVS BANKENS UTLÅNINGSRÖRELSE till enskilda i det längsta efter samma frikostiga grundsatser, som bankofullmäktige börjat tillämpa åren 1753—54 samt sedermera vid den följande riksdagen fått formligen auktoriserade. Väl sökte bankstyrelsen allvarligt vaka över, att icke banken ådrogs förluster genom för höga värderingar av de erbjudna panterna, men med detta förbehåll bemödade man sig att »accommodera» alla vederhäftiga lånesökande.[1] De mest anlitade lånetitlarna visade också en fortsatt stegring med följande siffror från årssluten (i d. sm. med avrundade 1,000-tal):

	1755	*1760*	*1762*
Lån å bruk med tillhörande gods	6,056,000	8,328,000	8,244,000
» » säterier och frälsegods	6,460,000	11,886,000	12,464,000
» » hus och byggnader i städerna	3,466,000	7,899,000	8,447,000
» » stål, järn, bleck och mässing	1,225,000	1,023,000	314,000
» » spannmål, viner, salt etc.	1,031,000	623,000	417,000
» » innestående lånebankskapitaler	1,044,000	2,619,000	2,133,000

Det var oundgängligt, att de starka fordringar på bankens sedelförråd, vilka denna ökade utlåning till enskilda ställde, samtidigt som statsverkets av kriget föranledda anspråk syntes utan gräns, vållade allvarliga betänkligheter även hos den mest optimistiska bankledning. Verkligheten hade kraftigt vederlagt Fredrik Gyllenborgs lugnande försäkringar, att ingen krigsfara vore att motse, och den åskådning, varåt Kierman gav uttryck, att den inhemska valutans värde icke berördes av det växande sedelöverflödet (ovan s. 249), hade likaledes måst vika. Fastän motsträvigt funno sig bankofullmäktige nödgade att i oktober 1759 på allvar upptaga frågan, om icke utlåningen till enskilda borde begränsas. Sedlarnas sjunkande anseende var ett faktum, som ej lät sig bortresonera, icke heller längre kunde förklaras blott med hänvisning till den osäkerhet, förfalskningar och efterapningar vållat hos allmänheten. Något måste tydligen göras för att hämma sedelmassans tillväxt, och, betecknande nog, det blev Kierman själv, som därvid tog initiativet.

Vid denna tidpunkt hade en viktig förändring ägt rum inom bankstyrelsen genom Fredrik Gyllenborgs d. 25 augusti 1759 timade från-

[1] BF:s riksdagsrelation 1760, § 4, med BK:s memorial och berättelse, § 6.

fälle.[1] Så slapp hattpartiets gamle ledare att vara med om åtgärder, vilka så skarpt stredo mot allt, vad han tidigare förfäktat. Hans försvinnande ur bankofullmäktiges krets befriade honom personligen från efterräkningar, som nu ryckte allt närmare, men berövade också fullmäktige den starkaste viljan och hans parti den sammanhållande organisatoriska kraften. Efterträdaren som presiderande bankofullmäktig Karl Fredrik von Höpken representerade förträffligt förbindelsen mellan rådet och bankledningen men var lika litet som hans broder kanslipresidenten någon stark man. Därför erbjuder bankens skötsel en rätt trogen motsvarighet till rikets samtidigt, ett loverande mellan de hopade svårigheterna utan bestämd vilja, utan klara mål.

Bankofullmäktiges överläggningar hösten 1759 om möjligheten att minska sedelöverflödet kasta ett ganska märkligt ljus såväl över läget som över de ändrade åskådningar, vilka genom dess tryck började arbeta sig fram. Det var d. 24 oktober 1759 vid prövningen av ett ansökt fastighetslån,[2] som frågan togs upp. Kierman gjorde härvid först en erinran beträffande den i det speciella fallet framlagda värderingen: säkerligen vore denna riktig för närvarande, och så länge fastigheten användes för sitt industriella ändamål, men dettas varaktighet vore oviss, och på brandkontorets försäkringssumma kunde ej fästas alltför stor vikt, »emedan Contoiret gerna förtjänar penningar, hälst på sådan Egendom som denna är, hvarest föga fara är för eldsvåda». Men viktigast vore, enligt K:s mening, »at Banquens och Rikets omständigheter nu äro sådana, at Herrar Fullmägtige til Värkets och dess Sedlars Credits bibehållande lära nödgas vara betänkte på medel och utvägar at minska Sedlarnes myckenhet, och, så mycket möjeligit är,

[1] Vid BF:s sammanträde d. 8 augusti 1759 var Gyllenborg tillstädes, nästa gång, d. 22, anmäldes han av sjukdom hindrad, och d. 29 meddelades till de samlade fullmäktige hans frånfälle. I protokollet sistnämnda dag antecknades ett livligt beklagande, att BF. »alt för tidigt måste sakna en ei mindre om BancoVärket grundeligen underrättad, än välmenande, nitisk och oförtruten ledamot, hvars ytterligare biträde hade kunnat lisa deras omsorg och lända BancoVärket til mycken fromma». Samtidigt anvisades 50 dukater specie för prägling av en guldmedalj, »som efter vanligheten kommer at lemnas til den Aflednes EnkeFru, jämte Honorarium för innevarande och nästkommande månad».

[2] Grosshandlaren Jakob Graver hade på sin fastighet å Kungsholmen i Stockholm uppfört en garverifabrik; fastigheten, som var värderad till 360,000 d. km. samt i stadens brandkontor försäkrad till 396,000 d. km., hade tidigare i banken belånats till 120,000 d. km., och Graver begärde nu mot uppgiven borgen ett ytterligare lån om 145,500 d. km. Efter Kiermans här i texten refererade anmarkningar sänktes det nya lånebeloppet till samma summa som det gamla. SP. 1759, d. 24 okt. (s. 939 f.).

knappa af Utlåningssummorne». Vid fullmäktiges sammanträde d. 7 november s. å. gav en annan låneansökan dem anledning att noga reflektera över värderingarnas opålitlighet och penningvärdets fall.[1] Redan vid den först angivna lånefrågan hade de beslutat att genom bankens sekreterare med det snaraste samla alla nödiga upplysningar »om Roulancens quantum», och detta beslut förnyades något senare (d. 14 nov.); undersökningen skulle omfatta bankens fordran och skuld från och med år 1755.[2] Efter dessa nödiga förberedelser skredo fullmäktige till ingående överläggningar, vilka pågingo under deras sammanträden d. 21 och 28 november.[3]

Frågan att behandla formulerades så: »om det vid Banquens och Rikets nu varande omständigheter må vara rådeligit, at låta Sedelroulancen, genom utlåningarnas obehindrade fortsättande, alt mera ökas, eller om icke Banquens och det Allmännas angelägenhet fast mera fordrar någon minskning deruti, samt på hvad sätt den må kunna åstadkommas». Fyra särskilda omständigheter anfördes, vilka syntes angiva, att genom bankolånen en större summa penningar kommit i omlopp, än handeln och rörelsen egentligen krävde: den tilltagande yppigheten, ökad genom lätt tillgång på penningar; växelkursens odräg-

[1] Det gällde denna gång en lantegendom i Älvsborgs län, vilken för 8 år sedan köpts för 23,700 d. km. men nu värderades till 133,425 d. km. Skillnaden var så i ögonen fallande, att BF. företogo värderingsinstrumentet till noga granskning. Det anmärktes härvid, »at vid et Gårdsbruk om Sextio Åtta Tunnors utsäde upfores allenast en fogde, en dräng och tvenne pigor: at fogdens lön och föda upföres allenast til Tryhundrade Daler, Gårdsdrängens til Ethundrade Femtio Daler, och en Pigas til Ethundrade Trettio Fem Daler, alt Kopparmynt, hvilket så mycket mindre rimar sig, som en Tunna Råg och Arter utföres til Tjugufyra och en Tunna Korn til Aderton Daler Kopparmynt; at Kyrkoherdens Tionde i Spannemål, Smör och Qvicktionde utföres allenast til Niotio Daler Kopparmynt, som icke fyllest svarar emot Fyra Tunnor Råg; at andra utgifter äro lika knapt utforde, och åtskillige oumgängelige utelemnade; at Råg- Ärte- och Blandkorns-Utsädet utföres til åttonde, Kornsädet til sjunde och Hafresädet til sjette Kornet, hvilket är det högsta som får beräknas af den aldrabästa jordmån, när det likvisst är bekandt, at i Elfsborgs Län är en nog ofrugtbar jordmån, som ofta icke gifver mer än tredje Kornet.» Under dessa omstandigheter funno sig BF. ej kunna bevilja högre lån än till $^3/_4$ av sammanlagda köpeskillingarna. — SP. 1759, d. 7 november (s. 983 f.).

[2] Vid detta tillfälle upplystes av Höpken, att han under Fredrik Gyllenborgs livstid sett hos honom åtskilliga extrakter ur bankens räkenskaper rörande detta ämne. »Och som den nödiga Secretessen ei tillåter at sådane Papper måge ses af andre, än Herrar Fullmägtige och Banquens Commissarier», så skulle handlingarna återkrävas av sterbhusets kuratorer. SP. 1759, d. 14 november (s. 1030).

[3] SP. 1759, s. 1037 f. och 1072 f.

liga stegring; prisstegringen på fastigheter och allehanda varor, särskilt på guld och silver: den ovanliga begärligheten efter redbart mynt, tydligen vållad av förakt eller misstroende för bankens sedlar. Det vitsordades, att denna begärlighet efter redbarheter »sträcker sig så vida, at i vissa orter skal betalas Tolf til Sexton procent för plåtar och Tre à Fyra ja flere procent för Slantar emot Sedlar». Ökad slantmyntning hade av fullmäktige igångsatts men kunde endast vara ett palliativ. Råd och föreställningar mot sedlarnas missaktande vore overksamma, varföre för att bota »detta såret på Banquens Credit» ingen annan utväg funnes än att tänka på sedelstockens minskande. Därtill gav den verkställda undersökningen desto större anledning, som det visade sig, »at berörde roulance, eller med andra ord, Växel Banco Creditorernes fordran, ifrån 1755 års slut til närvarande tid blifvit fördubblad, inom hvilken tid Handelen och Näringsmedlen omöjeligen kunnat så ökas, at til deras bestridande en dubbel Penningestock skulle behöfvas».

För sedelöverflödets minskning syntes tvänne möjligheter erbjuda sig, nämligen att inställa all vidare utlåning och att infordra så stor del av äldre lån, som behövdes, för att återföra sedlarna till deras tillbörliga värde. Den senare möjligheten förkastade emellertid fullmäktige genast såsom ett alltför våldsamt botemedel, »hvilket, såsom en öfverflödig åderlåtning, kunde sätta hela Rikskroppen i en odrägelig vanmägtighet och med sig föra en förderfvelig tvinsot». Den förra, ny utlånings inställande, tycktes också kunna göra till fyllest, då större delen av de nyare kronolånen ju inom kort tid skulle återbetalas och dessutom genom ränteavbetalningar och föreskrivna amorteringar å enskilda lån betydande belopp årligen skulle inflyta och sålunda avgå på växelbankens skuld.

Men när fullmäktige härefter gingo problemet, utlåningarnas inställande, närmare på livet, uppdykte genast betydande svårigheter och tvivelsmål. Att vägra lån å fastigheter strede mot gällande kungliga förordning och skulle hårt drabba mången, som bestämt räknat med denna undsättning. Om lånebankssedlar ej belånades, skulle deras kredit lida. Icke heller kunde man underlåta att belåna statskontorets lotteriobligationer, ty det måste fattas som förtroendesvek från bankens sida, då så mycket småfolk allenast genom löftet om bankolån sett sig i stånd att sätta in sina penningar i lotterilånet. Och vägrades lån på järn, stål och rudimaterier, komme bergslagen och fabrikanterna ofelbart att klaga över hotande ruin. Som likväl åtminstone någon begränsning av lånen borde ske, enades fullmäktige den 28 novem-

ber efter företagen rådplägning med kommissarierna att med 20 % minska dittills brukliga belåningssummor vid lån på järn, stål och mässing, på råsocker (»som det är en yppighetsvahra») och på fastigheter.[1]

När man alltså ej vågade mycket röra vid dessa utlåningsformer blev det inga andra lån att inställa än de för guld och silver. Här åter syntes det desto mindre finnas skäl för någon tvekan, som denna belåningsform ansågs ha utvecklat sig under direkt spekulation på sedelvärdets ytterligare sjunkande. Under det löpande året hade i ovanlig myckenhet belånats dels silver i tackor och plantsar, dels främmande mynt (det nämnes rubler, spanska »Stück von Achten» samt »Tyska Zwey Drittel Stück»), varjämte även riksdalrar, karoliner och dukater pantsatts, vanligen i små poster men stundom även till rätt betydande belopp (till »Tuhundrade Ducater»).[2] Tydligen hade spekulativa personer funnit sin uträkning i att trots högt silverpris och oförmånlig kurs göra stora silveruppköp under kalkyl, att priset yttermera skulle stegras och kursen sammalunda drivas i höjden; belåningen i banken satte dem i stånd att hålla sin egendom till det lämpliga ögonblicket att sälja med betydande avance. Utom det, att hela denna spekulation i yttermera försämrad kurs stred mot bankens självklara intresse, hade belåningen vållat en betydande sedelutgivning. Det kunde sålunda endast vara till gagn, om lån på dylika effekter förbjödos och de redan givna återfordrades, varigenom sedelstocken skulle minskas. Efter ett längre meningsbyte (den 21 november), vartill även bankokommissarierna uppkallats, stannade fullmäktige vid att uppsäga redan erhållna dylika lån ävensom att tillsvidare förbjuda belåning av

[1] Järnlånen kunde säkerligen, anfördes det, »til nöje accomoderas» av Jernkontoret. Även sänktes belåningen for arbetat silver. Övriga rudimaterier (utom råsocker) berördes ej, för att icke manufakturisterna skulle få skäl till ytterligare klagan under deras »nuvarande nog svåra omständigheter». Icke heller inskranktes lånen för salt och spannmål.

Väl funno BF. (d. 28 november), »at det ville blifva något svårt för dem at skrida til en sådan extremitet (som lånebeloppens minskande), när Förordningarne så tydeligen utsätta, huru mycket bör lånas på hvarje slags Pant. Men de erinrade, att de tidigare vid åtskilliga tillfällen funnit sig nödgade till liknande inskränkningar samt därför efteråt erhållit ständernas gillande.

[2] Vid undersökning av lånebankens nummerböcker funno BF. (d. 21 november), att dylik belåning särskilt skett från »Casseuren Gottsman, Guldsmeden Kiellson och en Laurentius Petri». Det sista var tydligen ett av de många fingerade namn, som brukades vid bankräkningarna.

främmande mynt samt guld och silver i stänger, plantsar och tackor.[1] All belåning av svenskt mynt förbjöds jämväl (»emedan efter ordspråket, många Bäckar små gjöra en stor Å, och gångbart Mynts pantsättning

[1] Enligt SP. 1759, d. 21 november. — Principbeslutet fattades, innan BK. uppkallades. — BF. ställde till BK. frågan, huru någon del av sedlarna skulle kunna indragas och så de återstående vinna bättre kredit. Om överläggningens vidare förlopp meddelar protokollet:

»Assessoren Alstrin yttrade sig, at rätta medlet thertil wore utlåningarnes minskande, hwartil anstalt bordt gjöras wid förledne Riksdag. Men sedan Kongl. Majts ytterligare Förordning om Lån utkommit, fant han thet ei kunna ske, förr än Riksdag åter blifwer; utan wore, efter hans mening, thet endaste rådet, at wid the Lån, som begäras, knappa Summan så mycket möjeligit är, och på thet strängaste förfara med them, som icke inom året betala interesse och afbörda hwad som afbördas bor på Capitalet.

Herrar Fullmägtige yttrade sig, at the så mycket mindre twiflade om en ofelbar wärkställighet af thetta senare Expedientet, som Herrar Fullmägtige icke länge sedan, genom Utdrag ur Protocollet, alfwarligen påmint Herrar Commissarierne therom. Och hwad thet förra angår, så rekommanderade Herrar Fullmägtige äfwen thet til sorgfälligt i ackt tagande.

Assessoren Alstrin befarade, at, jämte Banco Sedlarnes myckenhet, någon annan biorsak torde wara til theras aftagande begärlighet, nemligen at i Landet utkomma falska och efterapade Sedlar icke allenast på Nio Daler, utan ock på större Summor, hwarå til bewis uphemtades en nyligen inkommen falsk Sedel på Ethundrade Femtio Daler Kopparmynt, then Herrar Fullmägtige besågo, och funno wara med tämeligen wäl efterapade Stämplar forsedd; men textad i stället för tryckt. Och hemställde Assessoren Alstrin, om icke til at förekomma sådana falska Sedlar, en Forordning kunde utwärkas, at alla oumgängeligen skulle, enligit Sedlarnes klara lydelse, transportera them ifrån man til man, och Banquen ei lösa them in när the woro in blanco transporterade, på hwilket sätt sådane Sedlar skulle aldeles hemmas, emedan falsarien ei kunde blifwa af med sit falska kram, utan at therå skrifwa sit eget namn. Assessoren Alstrin fant wäl at någon swårighet skulle möta wid wärkställigheten af et slikt förordnande, särdeles för them, som hafwa stor penninge-rörelse; men trodde, at the skulle lätteligen finna sig theruti, om the finge påminnelse, huru mycket större theras beswär wille blifwa, om inga Sedlar woro gängse, utan alt måste betalas med penningar in natura.

Herrar Fullmägtige yttrade sig, at et sådant förordnande, hwarigenom Allmogen aldeles skulle utestängas ifrån the större Sedlarnes emottagande, och hwilket följacktteligen ei wäl kan finna rum, förr än Riket warder försedt med sådan myckenhet redbart mynt, at alla betalningar til Allmogen kunna gjöras med penningar in natura, hade så mycken betänkelighet med sig, at thet ei wäl kan projecteras utan af Riksens Ständer sjelfwe. Och förmodade Herrar Fullmägtige, at när the nya Sedlarna komma i gång, lära efterapade Sedlar icke lätteligen framkomma.

Imedlertid frågade Herr Præsidenten och Commandeuren Baron von Höpken, om Herrar Commissarierne gjort någon reflexion på then myckenhet af Rubler och

icke annat är, än förvandla de til circulation ärnade penningar i en vahra, samt den alt mer och mer dyrka»). Däremot omfattade förbudet icke lån på guld och silver för industriellt ändamål (»Värcksilfver

annat främmande Mynt samt Oarbetadt Silfwer, som nu på en tid utöfwer all wanlighet blifwit i Banquen pantsatt.

Commissarien Salonius yttrade sig, at som Rubler och Tyska Zwey Drittel Stück ei mera, än Spanska Stück von Achten äro här i Landet gångbart Mynt, så har Banquen ei kunnat wägra sig at taga them i Pant lika som annat Silfwer.

Frågades om icke någon skadelig speculation kunde wara under en sådan handel at stegra Wäxel Coursen och Silfwerpriset, äfwen som ock at förhöja Agio på gångbart mynt, genom thess pantsattande?

Assessoren Alstrin medgaf, at gångbart Mynts pantsättning kan stegra Agio therå, och således wara skadelig; men kunde icke så lätteligen finna sig uti någon ond påföljd af Silfwers pantsättande, efter som han höll för önskeligit, at här i Landet måtte wara en stor myckenhet theraf.

Häremot anfördes af Herrar Fullmägtige, at Guld och Silfwer, lika som all annan både lös och fast Egendom i et Land, kan icke raknas fördelacktigt widare, än thet nyttjas; och at thet ei kan nyttjas annorlunda än til uparbetande eller förmyntning: At när thet Silfwer och främmande Mynt, som kunde uparbetas, warder i Banquens hwalf pantsatt och undangömt, blifwer tilgången af Wärcksilfwer knappare och stegras ei allenast priset therå, utan man nödgas ock införskrifwa än mera Silfwer: At thet ei kan erhållas utan emot Wäxlar, och Wäxlarne icke, utan för utskeppade wahror, eller en wårt eget Land tryckande utländsk Credit: At wåra utgående producter icke äro tilräckeliga at betala the för Landet nödwändiga utländska wahrorna fast mindre the onödiga: At ju flere Wäxlar, som begäras utöfwer then på Börsen warande wärkeliga tilgången, ju högre stiger Wäxelcoursen: Och änteligen at man genom Silfwers införskrifning och pantsättande i Banquen skulle kunna döda Rikets redbara Egendom och förwandla then i Banco-Sedlar, til thess ei flere Wäxlar blefwo at tilgå, inom hwilken termin Wäxelcoursen skulle stiga til en aldeles onaturlig högd, och förminska Banco Sedlarnes wärde alt mer; ja at Banquen således skulle låta strypa sig med tåg af thess egen hampa.

Herrar Commissarierne ansågo thessa skäl för så wigtiga, at the med Herrar Fullmägtige funno rådsamt at aldeles innehålla med Lån på alt Guld- och Silfwermynt samt Oarbetadt Guld och Silfwer: och at äfwen infordra the Lån, som på sådan Pant redan utgångne äro: hwilket the förmente böra ske genom Anslag på Banco Porten.

Men Herrar Fullmägtige funno mindre rådeligit at gjöra så mycken eclat theraf. Och althenstund the, som pantsatt the största partierne, woro Herrar Commissarierne bekante; ty fants thet gjöra tilfyllest, at theras Lån warda upsagde Sex Wekor för nästa förfalledagar; och at the andre, som lånt ut under dicktade namn, och således äro obekante, warda therom tilsagde, så snart the inkomma med Interesser eller afbetalningar på Capitalet: Hwarom Herrar Fullmägtige wille lemna Herrar Commissarierne Utdrag ur Protocollet. Och begärde Herrar Fullmägtige för öfrigit, at Herrar Commissarierne wille tänka efter flere utwagar at narmare winna ofwanberörde ändamål.»

och guld») eller på medaljer. Slutligen sattes även i fråga att av växelkontoret i sedlar inkräva betalningen för 8½ t. g. i plåtar, vilka egentligen avsetts till silvers införskaffande i och för mynttillverkningen. På Kiermans upplysning, att brukspatron Lefebure hade växelkontorets räkningar om händer och allena kunde giva besked, huru denna plåtaffär utfallit, begärde fullmäktige närmare underrättelser från Lefebure. Senare beslöts också infordra denna betalning, varvid huvudsvårigheten var att beräkna den kurs, efter vilken sedlarna skulle tagas i betalning.[1]

Någon skriftlig resolution om de förändrade utlåningsreglerna ansågo sig emellertid fullmäktige icke böra utfärda. Den egentliga anledningen härtill var väl vanlig ängslan, att verkets ömtåliga kredit skulle i allmänhetens ögon lida genom dylikt meddelande, men själva hänvisade fullmäktige till ständernas nära förestående sammankomst, då säkerligen ytterligare åtgärder skulle träffas. Under sådana omständigheter menades det till kommissariernas efterlevnad av besluten vara nog, att den fattats i deras närvaro.[2]

Bankofullmäktiges diskussioner och beslut på dessa punkter visa utan fråga god vilja att åstadkomma en förbättring men också mycken tvekan och ängslighet inför alla de konsiderationer, som måste tagas. Det skiner tydligt nog igenom, att knappast någon stor effekt av det beslutade väntades. Yppat missnöje över låneinskränkningarna framkallade inom kort tankar på deras återkallande,[3] men beslutet upprätthölls åtminstone formellt; reellt torde det, i varje fall beträffande fastighetslånen, kunnat eluderas genom lämpligen förhöjda värderingar. I sin berättelse till 1760 års riksdag påpekade också bankofullmäktige, att starkare avbetalningar på redan erhållna lån voro nödvändiga och detta så väl å de privata fastighetslånen som å kronolånen. De nedan angivna siffrorna för bankens fordringar vissa årsslut ådagalägga också, att denna begränsning av utlåningen mest var en demonstration.

Sammanfattningen av bankens ställning vid årssluten ter sig på följande sätt (i d. sm. med utjämnade tusental siffror).

	1756	*1757*	*1758*	*1759*	*1760*
Tillgångar	49,361,000	58,712,000	66,164,000	77,287,000	76,277,000
Därav:					
Generalkassa	2,880,000	3,202,000	4,168,000	8,438,000	2,244,000
Lån till Kungl. Maj:t och publika verk .	19,026,000	24,102,000	28,786,000	30,733,000	33,942,000
Lån till privata . . .	23,648,000	27,676,000	29,449,000	34,190,000	36,908,000

[1] SP. 1759 d. 21 o. 28 november. BF:s riksdagsrelation 1760, § 15.

[2] SP. 1759, d. 28 november.

[3] Citat hos SJÖSTRAND, anf. arb., s. 238.

	1756	*1757*	*1758*	*1759*	*1760*
Skulder	32,796,000	41,213,000	47,510,000	57,982,000	55,666,000
Därav:					
Lånebankens kreditorer	10,310,000	11,282,000	13,455,000	14,624,000	14,628,000
Växelbankens skuld . .	20,620,000	27,906,000	32,006,000	41,239,000	38,987,000
Tillgångar över skulder	16,565,000	17,499,000	18,654,000	19,305,000	20,611,000

Anm. I generalkassan är 1756—59 medräknat förrådet av färdigskrivna småsedlar (à 12, 9 och 6 d. km.) med följande belopp (ungefärligt):

År *1756*	204,000
» *1757*	819,000
» *1758*	2,712,000
» *1759*	6,853,000

Som vanligt var alltså den bokförda behållningen även vid utgången av år 1760 ganska vacker, ehuru i proportion till hela omslutningen betydligt minskad mot förr. De svagaste punkterna voro nu som tidigare generalkassan, den starka utlåningen till kronan samt sedelskuldens oroande stegring. Om denna sista följande siffror (mill. d. sm., efter avdrag av det ovan angivna förrådet färdigskrivna sedlar):

1756	*1757*	*1758*	*1759*	*1760*
16,8	23,5	26,5	30	33,2

Det fanns de tydligaste bevis för vådan av denna sedelstockens ökning i växelkursens förändringar: medan 1 rdr Hamburger b:o ännu 1755 betalades efter 37½ svenska mark km., gällde den 1760 ända till 76 mk. km. Ett annat bevis lämnade de stigande prisen på alla förnödenheter: markegångssättningarna under 1750-talets sista år gåvo i allmänhet avsevärt högre priser än under decenniets första.

Då statsverket befann sig i yttersta trångmål, då bankens ställning så ytterst nära sammanhängde med kronans förmåga och vilja att göra rätt för sig, och då hela landets ekonomi rubbades genom de av valutans fall orsakade prisstegringarna, var det tydligen ett rikt fält för ingripande åtgärder, som erbjöd sig åt riksens ständer, när de på hösten 1760 åter samlades.

RIKSDAGEN 1760—62.

RIKSDAGEN 1760—62 MOTSVARADE PÅ INTET OMRÅDE, vad tiden krävde. Den var en upplösningsriksdag, karaktäriserad av ett växande missnöje, varunder de förband, som förut behärskat ständen och därmed riket, sprängdes sönder, men utan att några nya, livskraftigare, förmådde taga makten och ledningen. Genom att vid riksdagens början besätta lantmarskalksposten och sekreta utskottet

skapade hattarna sig en position, som räddade dem från fullständigt nederlag, men ju längre sammanträdet räckte, desto starkare blev oppositionen inom ständen, desto våldsammare kritiken mot de styrande. Så framträdde ett gång efter annat upprepat skådespel av motsättning mellan sekreta utskottet med dess olika deputationer och ständen; det växte emellanåt till en formlig tvekamp, varunder de senare väl förmådde tillintetgöra det förras förslag och planer men sällan mäktade sätta något hållbart nytt i stället.

Till denna förlamning bidrogo i hög grad meningsskiljaktigheterna inom rådet. Den duktigaste förvaltningsmannen bland excellenserna, Karl Gustav Löwenhjelm, skilde sig alltmera från kollegerna och förfäktade med hänsyn till statshushållningen meningar, som överensstämde med oppositionens. Höpken, kanslipresidenten, kunde visserligen trösta sig personligen med, att han förutsett och förutsagt krigets svårigheter, men desto mindre kunde han frisäga sig från ansvaret för att icke med all energi ha sökt hindra detta olyckliga äventyr. Anmärkningarna riktades naturligtvis först mot honom, rådets främste man. Med de rättrogna kollegerna stod han icke på förtrolig fot, särskilt icke med Klas Ekeblad, honom närmast som auktoritet för utrikes ärenden. När rådet sålunda söndrades, gled all ledning av riksdagsarbetet ur dess händer och stannade hos partigrupper inom ständen, där emellertid meningarna ofta gingo i sär. Tillfället att rycka till sig makten hade varit ypperligt för mösspartiet, men där saknades både ledande män och fast sammanslutning — väl också stödet av någon intresserad utländsk makt, som ville bestå de för operationerna nödiga kontanta medlen.[1] Hovet slutligen stod i en egendomlig ställning: på sätt och vis eftersökt av båda partierna och ingalunda minst av hattarna, hade det kunnat öva ett ledande inflytande, därest icke högkomsterna från det olyckliga revolutionsförsöket förlamat och väckt misstro. Vart man vände blicken, mötte split och partiintriger, men ingenstädes syntes en verkligen ledande personlighet eller några betydelsefulla uppslag för framtiden. Hattarna räddade, vad räddas kunde av deras maktställning, genom att av riksråden offra Höpken, vilken som kanslipresident efterträddes av Ekeblad, ävensom den ivrige partimannen Nils Palmstjerna, genom att försona sig med hovet och tack vare drottningens förmedling få till stånd freden i Hamburg. Mössorna fingo åter in i rådet de kvarlevande kollegerna till Arvid Horn, Gustav

[1] De medel, som England och Preussen spenderade på riksdagsoperationerna, gingo till hovet, ej direkt till mössorna. Se Malmström, anf. arb., V, s. 197 f.

Bonde och Ture Gabriel Bjelke. Till detta inskränkte sig de mera synliga åtgärderna, annars rev man mest sönder, vad som varit, och lämnade framtiden i det ovissa.

Mer än något annat torde följande karaktärisera 1760—62 års riksdag. Ständerna hade samlats främst för att hjälpa statsfinansernas trångmål, och det var från början klart, att detta icke kunde ske, utan att de åtogo sig en mycket betydande bevillning. Åtgärden var nödvändig och brådskande, men man grälade om sättet, letade efter andra utvägar — lån utom eller inom landet — vilka blott voro palliativer, samt kom först i riksdagens sista veckor, juni 1762, att få en bevillning till stånd, vilken icke på långt när svarade mot behovet. Samma nedslående bild av rådvillhet visar denna riksdags befattning med bankoväsendet.

Vid denna tidpunkt började den teoretiska diskussionen över ekonomiska frågor, vilken förut alldeles övervägande rört sig kring utsikter och metoder för de svenska manufakturernas uppblomstring, att alltmera syssla med penningväsendet, först och sist med den oförmånliga växelkursen, dess orsaker och botemedel. Hattmerkantilismens dogm om undervikten i handelsbalansen som den kardinala orsaken till kursens stegring drogs skarpt i tvivelsmål, på goda erfarenhetsgrunder, då det gång efter annan visat sig, att hög kurs och förmånlig handelsbalans existerat samtidigt. Den stridbare mångsysslaren Anders Nordencrantz utgöt sina åldersårs bittra samlade harm i digra, lärda men ej litet förvirrade skrifter, vilkas summa var, att oredan i penningväsendet och den höga kursen voro konstlade produkter av vissa mäktiga affärsmäns självviska operationer. Hans yrkande var räfst med växelkontoren, ett grundligt ombyte av bankofullmäktige i och för kotteriväsendets hämmande samt upphörande av banklån på exportvaror och bruksegendomar. Genomgående hade hans inlägg en utpräglat personlig karaktär,[1] och någon egentlig våda av den stora sedelmassan ville han icke finna. — Med mogen kritik och betydande klarhet upptogos dessa spörsmål till granskning av ekonomie adjunkten vid Uppsala universitet Per Niklas Christiernin, som eftertryckligt framhöll sammanhanget mellan sedelstockens abnorma ökning och kursens

[1] Han vände sig särskilt mot associerande i det Kiermanska växelkontoret, först och sist mot Plomgrens måg ryttmästaren John Jennings med vilken han haft oförmånliga affärstransaktioner. Jfr BF:s riksdagsrelation 1765, § 15, om N:s »besynnerliga» memorial till BF. för att få ut kopparplåtar att likvidera det med huset Finlay & Jennings slutna köpet av Skebo m. fl. bruksegendomar.

stegrande men tillika varnade mot våldsamma åtgärder till förbättring; han anbefallde kursens fixerande vid nuvarande höjd, genom att sedelmassan måttligt reducerades medelst höjd räntesats i lånebanken. — Bland de män, som styrde och ställde vid riksdagen, skulle Nordencrantz' våldsamma och ensidiga utgjutelser lätt vinna anklang. Christiernins åskådningar voro flertalet alltför främmande, men i vissa punkter sammanföllo hans förslag tämligen med de utvägar, som de dittills härskande funno sig böra anbefalla.

I sin riksdagsrelation hade bankofullmäktige upprepade gånger pekat på den överdrivna sedelcirkulationens vådor och betonat, att kraftiga åtgärder däremot måste av ständerna vidtagas, först och sist inskränkning av utlåningen samt ett snabbare indrivande av bankens fordringar.[1] Bankodeputationen anslöt sig helt till uppfattningen om ett ändrat hushållssystems nödvändighet och framhöll denna närmare i ett till sekreta utskottet ställt memorial av d. 4 juni 1761. Efter en skarp och i det väsentliga träffande kritik av de missbruk, som ägt rum, anbefallde deputationen som botemedel »en stark indragning av utgifna sedlar, att de öfrige efter hand måtte få en någorlunda skälig proportion emot det redbara myntet, hvilket, ehuru det till en dryg del blifvit utskeppadt, likväl på många ställen i riket lärer ligga uplagdt, men måste småningom krypa fram, allt efter som sedlarne minskas och änteligen uti begärlighet och värde komma de i jemnvigt emot sedlarne». Deputationen yrkade sålunda, att betydande avbetalningar skulle föreskrivas å kronans och publika verks (manufakturkontorets och konvojkommissariatets) lån i banken, att vidare enskildas lånerätt skulle avsevärt begränsas och skyldigheten att amortera lånen skärpas.[2] Inom sekreta utskottet sattes det närmast i fråga att avsevärt tillspetsa förslaget — sålunda möttes de båda motståndarna Axel von Fersen för hattarna och Ture Gustav Rudbeck för mössorna i yrkandet, att lånerätten på lantegendomar skulle yttermera inskränkas, och många ville alldeles stoppa utlåningen å stadsfastigheter — men utskottet nöjde sig i det hela med att som sina upptaga deputationens yrkanden. Så anmälde sekreta utskottet d. 23 september till ständen, att, sedan lånen på fastigheter tvärt emot den ursprungliga och gagneliga avsikten att befordra jordens uppodlande lett till skadlig egendomsspekulation, och då mängden av cirkulerande penningar stegrat prisen samt befordrat

[1] Jfr ovan s. 264.

[2] Cit. efter Schwerin, anf. arb., s. 155 f., där BD:s memorial av d. 4 juni 1761 meddelas, delvis i avtryck, delvis i referat. Jfr ock Malmström, anf. arb., V, s. 107 f.

yppighet, syntes följande författningar nödiga till missbrukens hämmande: att lantegendomar belånas högst till hälften och stadsfastigheter högst till en tredjedel av värdet; att lån å lantegendomar amorteras med 3 % av kapitalet årligen, lån å bruk och stadsfastigheter med 5 %; och att när en i banken pantsatt egendom säljes, en fjärdedel av bankolånet skall inbetalas. Något senare, d. 13 oktober, beslöt utskottet vidare, att följande årliga avbetalningar å de publika lånen skulle ske: å kronans skuld 22 t. g., så vitt möjligt vore, å manufakturkontorets ovillkorligen och före alla andra kontorets utgifter 2 t. g. samt å konvojkommissariatets minst 1 t. g.; även borde framdeles utfallande franska subsidier och vad som vid freden kunde utverkas till ersättning för krigsomkostnader användas till kronolånens gäldande.[1]

Under föregående riksdagar hade en framställning från sekreta utskottet sådan som den av d. 23 september varit liktydig med ett beslut, vilket väl krävde ståndens anslutning men ej av dem kunde ändras, då själva grundvalarna därför voro strängt hemliga relationer och upplysningar. Men nu visade sig motsättningen mellan ständernas mössmajoriteter och hattarna i utskottet. De förra voro icke villiga att böja sig för de senares anvisningar, därför underkastades också dessa förslag en granskning, som var mera bitter än sakligt skarp. Särskilt var striden vass på riddarhuset. Först förkastades där den av lantmarskalken (Fersen) förfäktade och på tidigare riksdagspraxis grundade uppfattningen, att det vore sekreta utskottets sak att bestämma villkoren för bankens utlåning — det skedde efter votering och med 469 röster mot 316. När så adeln gick att själv formulera dessa villkor, fingo, som det var att vänta i detta stånd med dess talrika jordägare, fastighetslånen ivrigare försvarare än förut i utskottet — över huvud hade Nordencrantz' meningar många bekännare bland adeln och övade synbart inflytande på besluten. Att nu stadga strängare föreskrifter om avbetalning, än som gällde vid lånens tagande, ansågs strida mot avtalets helgd och förkastades. Däremot var ståndets majoritet mycket hågad att hålla efter de industri- och affärskretsar, som ansågos hava profiterat på bankens direkta eller indirekta understöd: så beslöts, att intill nästa riksdag inga lån fingo givas på exportvaror av något slag, icke heller på Ostindiska kompaniets aktier. Efter sex plenarsammanträden med ej mindre än fyra voteringar hade adeln (december 1761) alldeles trasat sönder deputationens och utskottets plan för sedelstockens successiva minskning, och något annat kom ej

[1] Malmström, anf. arb., V, s. 108, Schwerin, anf. arb., s. 158 f.

i stället.[1] Det var med en ton av bittert beklagande, som bankodeputationen i det vid riksdagens slut utfärdade bankoreglementet (§ 19) meddelade, att den visserligen framlagt förslag om starkare avbetalning å de givna lånen, men att dessa icke kunnat nå verkställighet, vadan fullmäktige i denna del hade att fortfarande ställa sig föreskrifterna från 1756 till efterrättelse.[2]

Som det emellertid var omöjligt att låta utlåningen pågå som dittills — vid ryktet om inskränkningen hade massor av lånesökande strömmat till — tog sekreta utskottet på särskild framställning av bankodeputationen i sin hand att åtminstone temporärt avbryta denna sedelutströmning. Om också ständen ville besluta villkoren för utlåning, måste det, förmenade utskottet, vara dess sak att bestämma, huruvida några nya lån alls skulle lämnas. D. 1 februari 1762 beslöt alltså utskottet under hänvisning därtill, att nu krävdes raska åtgärder, ifall icke ståndens blivande beslut skulle komma alldeles försent, att »nu straxt och til dess Riksens ständer behaga sig utlåta öfver de författningar, som til Bancovärkets upprätthållande kunna nödige pröfvas, låta Banquen uphöra med vidare låns beviljande på hvad slags, antingen fasta eller lösa panter det vara må, undantagandes Länebanquens egne attester». Härmed läto ständen sig nöja, och så var banken för lång tid framåt stängd för vidare lån.[3]

På denna punkt tvang sig alltså, vad sekreta utskottet ursprungligen föreslagit, fram genom händelsernas egen tyngd och blev t. o. m. genomfört i betydligt vidgad utsträckning. Men den raskare låneavbetalningen stannade i stöpet, och, vad värre var, fördröjandet av alla eftertryckliga mått och steg från ständernas sida att lätta statsverkets betryck ledde till, att bankens försträckningar fortfarande måste tagas i anspråk för kronans räkning. Strax efter riksdagens början hade sekreta utskottet måst medgiva, att det belopp (ungefär 25 t. g.), som ännu ej av banken utbetalts å det av Kungl. Maj:t i januari 1760 äskade 50 t. g. lånet, finge utgå. Härtill kommo småningom nya, högst betydande understöd. Sekreta utskottet bemyndigade sålunda,

[1] Efter Malmström, anf. arb., V, s. 108 f. — En votering på ett väl besatt riddarhus var denna tid en mycket omständig procedur, som tog ända till 6—7 timmars tid.

[2] Bankoreglementet d. 19 juni 1762, bland Inkomna handlingar, 1762, fol. 749 f.

[3] *Riksdags-Tidningar 1760—62*, n:r 60, s. 240. Schwerin, anf. arb., s. 159. Malmström, anf. arb., sid. 109. — Till grund för S.U:s beslut låg BD:s skrivelse d. 27 januari, se BD. 1760—62, pr., s. 1444 f., samt akt., I, fol. 1105. BD:s expedition till BF. är daterad d. 3 febr. — Inkomna handlingar 1762, s. 30,

den 23 mars 1762, banken att anticipationsvis å statskontorets rekvisitioner tillhandahålla 30 t. g., vilka skulle efter hand gäldas genom de medel, som inflöte av inrikes eller utrikes upptagna lån. När riksdagen stod färdig att åtskiljas, gåvos nya liknande föreskrifter. Banken beordrades d. 17 juni att försträcka Kungl. Maj:t yttermera upp till 50 t. g. — »hvilka likväl efterhand, och så sparsamt som möjligt är, borde utgå och återbetalas af de i Kronans Cassor först inflytande medel» — samt två dagar senare att på ingående kronoräntor låta statskontoret anticipera 5—6 t. g., varjämte utskottet för oförutsebara händelser meddelade Kungl. Maj:t ett kreditiv hos banken på 12 t. g. Mot dessa våldsamma nya anlitningar verkade utskottets föreskrifter om snar återbetalningsskyldighet mera välmenta än lugnande, då tillgångarna för gäldandet voro alltigenom ovissa.[1]

Att dylika åtgärder blevo nödvändiga trots allt, vad som skrivits och sagts i rakt motsatt riktning, kom sig väl mest därav, att den inom ståndén allt våldsammare oppositionen mot sekreta utskottets makt och hemlighetsmakeri samt mot hattregementet över huvud mera intresserade sig för skulden till det förflutna och nuvarande än för medlen till att nå en bättre framtid. Sedan särskilt på riddarhuset åtskilliga fåfänga försök gjorts att förmå sekreta utskottet att lämna full klarhet över statsverkets tillstånd och behov, verkställde en av oppositionens främste, överste Fabian Löwen,[2] med stöd av spridda lämnade upplysningar en ungefärlig uträkning av kronans skuldökning under krigstiden samt yrkade, att sekreta utskottet skulle åläggas att utan dröjsmål uppgiva, när, av vem och till vad dessa ofantliga summor blivit låntagna, samt på vad skäl sådant skett. Detta var ett hugg direkt mot bankofullmäktiges tillmöteskommande av kronans lånebehov och uppkallade häftiga överläggningar. Hattarna försökte med sin taktik från fordom nedtysta frågorna med inkastet, att en närmare undersökning av lånepolitiken måste skada bankosedlarnas kredit, men det svarades, särskilt av Rudbeck, att alltför stor makt hos bankofullmäktige ej finge tålas, ty i illasinnade händer kunde den nyttjas till frihetens förtryck. Fastän med mycket knapp majoritet, 440 röster mot 431, segrade Löwen på riddarhuset (d. 22 mars), och då inga

[1] SCHWERIN, anf. arb., s. 159 f. — Schwerins spetsiga anmärkning (s. 160), att S. U. sålunda ökade kronans skuld till banken med 100 t. g., håller icke ordagrant streck; det berodde på, huru mycket härav som uttogs.

[2] L. var broder till riksrådet greve Axel Löwen samt till statskontorets president frih. Johan L. — För det närmast följande se MALMSTRÖM, anf. arb., V, s. 144 f.

utsikter sålunda förefunnos att få ståndens samtycke till bevillningens höjande, förrän de framställda frågorna besvarats, måste utskottet böja sig.[1]

För att besvärja den storm, som nu drog sig samman mot bankofullmäktige, tog Karl Fredrik von Höpken å deras vägnar till orda i sekreta utskottet. Han påpekade, under vilka svåra villkor fullmäktige måst handla, då de icke kunnat pröva lagligheten av regeringens politik utan blott haft att taga hänsyn till framställningarna om statsverkets oundgängliga behov, klagade bittert över utspridda rykten om medlens svikliga och oriktiga användning samt begärde, att sekreta utskottets samtliga ledamöter ville deltaga i den begärda undersökningen av bankens skötsel. Detta sista kunde av praktiska skäl icke ske, men bankodeputationen fick till utskottet avlämna en detaljerad redogörelse för alla de givna försträckningarna. När deputationen avgav denna — den lämnades förseglad med beveklig anhållan, att utskottet icke skulle taga del av dessa högst hemliga upplysningar, en anhållan, som emellertid icke kunde respekteras — utlät den sig även, att inga föreskrifter funnos, som vare sig tillstadde eller förbjödo fullmäktige att utan ständernas tillstånd giva kronan lån, men att så faktiskt skett tidigare, särskilt under ryska kriget, och då lämnats oanmärkt. Härtill svarade inom utskottet Rudbeck, att frihetens främsta kännemärke vore ständernas rätt att ensamma pålägga sig och folket avgifter men denna rätt kringginges, om nu bankofullmäktiges förfarande godkändes. För att rädda fullmäktige yrkade då lantmarskalken och hattarna, att deras redan träffade åtgärder till kronans understöd, under hänvisning så till lägets svårigheter som exemplen från 1742—43, icke skulle åtalas, men att upprepandet för framtiden skulle förebyggas genom strängt förbud för fullmäktige att utan behörigt tillstånd för rikets och kronans räkning utgiva det minsta lån eller penningebelopp mellan riksdagarna. Härmed voro mössorna inom utskottet nöjda, och enligt dessa grunder uppsattes och avgick sekreta utskottets memorial till ständen (d. 5 maj). Oppositionen hos adeln kände sig visserligen icke rätt tillfredsställd utan ville framtvinga en djupare granskning och skarpare räfst, men övriga stånd brådskade att få slut på den långvariga riksdagen, och därför nöjde man sig till sist med utskottets åtgörande.[2]

[1] Bönderna instämde med adeln, borgarståndet, där hattarna ännu hade ett fäste, avslog, och prästeståndets röst försvann, då man där stannade vid *paria vota*. I dylikt fall blevo alltså två stånd avgörande.

[2] SCHWERIN, anf. arb., s. 162 f., där Höpkens yttrande hos S.U. d. 30 april, BD:s överläggning och yttrande s. d. samt S.U:s memorial d. 5 maj äro avtryckta eller utförligt refererade.

I följd härav fingo bankofullmäktige mottaga sekreta utskottets protokollsutdrag av d. 17 juni 1762, vari framhölls, att utskottet väl vore övertygat, att fullmäktige endast av nit och välmening för riket i dess trängande behov bistått kronan med de tadlade försträckningarna, men att dessa grunder icke kunde överskyla avsaknaden av positiva befallningar från sekreta utskottet om sådan medeldisposition. »I anledning häraf, och på det Fullmägtiges nit icke måtte blifva för Riket och Banken vådligt och dem sjelfve ansvarigt, fann S. U. sig föranlåtit att på det kraftigaste förbjuda, att inga försträckningar, utan S. U:s speciella och positiva befallning hädanefter finge ske till Kronan, under hvad namn och förevändning det ock måtte vara; — de händelser allena undantagne, då riket af ut- eller inrikes fiender antastas, och faran vore så nära för handen, att till dess afböjande R. St:ers sammankomst icke möjligen kunde afbidas. — Och sådant vid det äfventyr för Hrr Fullmägtige, som efter Sveriges lag och stadgar derpå följa kunde.»[1] Samtidigt avgick också en motsvarande skrivelse från utskottet till Kungl. Maj:t med underdånig anhållan »det till Fullmäktige dylika föreställningar hädanefter icke ske».[2]

Det var alltså endast med mycket knapp nöd, som bankofullmäktige undgingo att tagas för huvudet för handlingar och förfoganden, vid vilka utan fråga den tyngsta och egentliga skulden föll på riksråden själva — men ansvarstalan mot dessa hade till följd av de politiska operationerna vid riksdagens början redan efterskänkts. En ytterligare prickning gavs åt fullmäktige genom ståndens nu fattade beslut, att, sedan deras antal ökats till fyra från vart stånd, hälften av dem varje riksdag skulle avgå. Höpken, som redan tidigare ingivit sin avskedsansökan men förmåtts att låta den ligga, gjorde nu allvar därav och avgick ur bankstyrelsen.[3]

Betraktas dessa förslag och beslut i deras sammanhang, är det obestridligt, att hattarna inom riksdagens delegationer numera visade allvarsam avsikt att hejda den farliga utveckling, vari bankoverket kommit, samt att finna utvägar för ställningens förbättrande, men att ståndens majoriteter förryckande ingrepo och genom sin olust mot ökade bördor hindrade varje verksamt botemedel. Alltför stor var

[1] Cit. efter SCHWERINS referat, anf. arb., s. 161 f. S. har genom tryckfel protokollsutdraget daterat 1762, XI, 17 i st. för VI, 17. Extraktet bland Inkomna Handlingar, 1762, fol. 497 f.

[2] SCHWERIN, anf. arb., s. 168.

[3] MALMSTRÖM, anf. arb., V, s. 151.

visserligen icke hattarnas förtjänst därvid, ty dem ålåg främst att råda bot för, vad de själva eller deras meningsfränder tidigare felat. Icke heller må motpartiet klandras alltför mycket, ty tidigare systematiskt hållna utanför alla viktigare sekreta ärenden och nu endast ofullständigt och motsträvigt underrättade om, vad verkligen behövdes, voro mössorna mycket illa beredda att skaffa sig en klar bild av läget. Men i ett och allt lämnar 1760—62 års riksdag vid sin befattning med bankens ärenden samma intryck av förvirring och upplösning, som möter på det rent politiska området: den gamla utvecklingen avklipptes delvis men icke helt, och något nytt sattes icke i stället.

UTLÅNINGENS INSTÄLLANDE 1762. FÖRSÖK ATT ÖKA ÅTERBETALNINGEN.

FÖR BANKEN VORO DE BESLUT OCH ÅTGÄRDER, SOM framkallades vid riksdagen 1760—62, i ett hänseende av genomgripande och varaktig betydelse: med den utlåningsrörelse till enskilda, som varit själva hörnstenen i hattarnas ekonomiska system, var och förblev det slut. Sekreta utskottets skrivelse härom (ovan s. 270) innehöll visserligen blott, att utlåningen inställdes, till dess ständerna yttrat sig över de författningar, som prövades nödiga till bankoverkets upprätthållande, men då inga vidare författningar avhördes, blev beslutet av d. 1 februari 1762 ändpunkten för bankens stora utlåningsperiod.[1] De närmaste åren och de nästföljande riksdagarna skulle så fullständigt upptagas dels med räfsten för det förflutna, dels och isynnerhet med omsorgen att bringa rikets valuta på säkrare fot, att det icke mer kunde allvarsamt sättas i fråga att återupptaga den bankens förläggarverksamhet åt de enskilda, vars dryga medskuld i det iråkade läget ingen längre mäktade förneka.

[1] Genom k. kungörelsen d. 16 februari 1762 bragtes detta förfogande till allmänhetens kännedom. Se *Förordningar rörande Banko-Verket*, s. 225 f. — Alldeles fullständig blev icke stängningen, ty år 1763 beviljades 13 t. g. i fastighetslån. SJÖSTRAND, anf. arb., s. 254. Då BD. 1765—66 infordrade BF:s förklaring, varför ytterligare utlåning förekommit, svarade BF., att »alla sedan den tiden (d. v. s. 'sedan Läne-Banquen blef tilsluten vid sidste riksdag') utgångne Lån ej annat äro än återstoder af redan förut beviljade Lån, som varit outtagne den tid Förordningen om låns upphörande den 16 Februarii 1762 vidtogs», samt att BD. 1760—62 muntligen förständigat BK. att låta dylika rester utgå. Se BF:s memorial d. 1 mars 1765 i registraturet s. å. s. 270 f.

Som ett talande symptom bör här påpekas bankofullmäktiges hållning under handelskrisen 1763. Denna utbröt i Amsterdam och Hamburg, vilka varit centralställen för den långa krigstidens djärva konjunkturspekulationer, samt var en direkt följd av krigskonjunkturens upphörande. På bägge platserna störtade en hel rad av bemärkta handelshus, och återverkan därav blev mycket stark i Sverige (från och med augusti 1763), helt naturligt då nämnda städer voro brännpunkterna för vår utländska handel. Bland de räddningsåtgärder, som med anledning härav ifrågasattes, märkes ett förslag från riksrådet, att banken skulle träda emellan medelst belåning på fem eller sex månader av svenska handlandes reella effekter och innehavande statskontorsobligationer. Efter vad som vid senaste riksdagen förekommit, funno sig emellertid bankofullmäktige icke kunna medverka till denna extraordinära belåning.[1]

Bankens stängande för lån var det viktigaste men icke det enda tecknet, att en ny tid brutit in — eller rättare, att det gamla var slut. Ehuru den plan för successiv avbetalning av privatlånen, som bankodeputationen och sekreta utskottet vid riksdagen framlagt, icke hade lett till åtgärd, funno sig bankofullmäktige nödgade att icke försumma någon utväg, varigenom sedelöverflödet kunde minskas. På hösten 1762 konfererades härom mellan dem och deputerade av riksrådet. Efter vad vid riksdagen förekommit, vågade man ej vidtaga några genomgripande mått och steg men utverkade en k. kungörelse, d. 11 november 1762, att alla lån å lösörepanter, lånebankens egna attester dock undantagna, skulle vid näst inträffande förfallodag ovillkorligen infrias vid risk av panternas försäljning, samt att lånen å fastigheter skulle avbördas raskare, än vad gällande förordning föreskrev.[2] Kungörelsen hade egentligen betydelse som demonstration, åt vad håll utvecklingen numera gick. Schwerin anmärker sarkastiskt: »Hvad afbetalningen på fastighetslånen beträffar, så var den så ringa, att den i afseende på cours-förhållandet gjorde hvarken till eller ifrån. Hvad lånen på lösörepanter angick, hvilka inom 32 veckor skulle liqvideras, så träffade

[1] Se vidare BERGFALK, *Bidrag till de under de sista hundrade åren inträffade handelskrisers historia.* (Upsala 1859) s. 78 f. (spec. s. 87—8).

[2] K. kungörelsen d. 11 november 1762 tr. i *Förordningar rörande Banko-Verket*, s. 230 f. — Gällande förordning om fastighetslån var av d. 23 september 1756 (jfr ovan s. 241). Förändringen innebar, att enligt denna förordning skulle från och med 7:e låneåret 2 % avbetalas å kapitalet men den nya kungörelsen föreskrev 4 %. — Jfr BF:s riksdagsrelation d. 23 januari 1765, § 8.

denna dom endast madamerna, som lånte på guldringar och på matskedar. De, som förut lånt på koppar, jern, salt, spannemål, lånte nu penningar på hypothek af låne-banco-obligationer; desse lågo ju i samma personers cassor, som förut brukat låna på hypothek af varor. Vid slutet af år 1763 var summan af de på lösöre-panter utlånta medel, lika med summan vid 1762 års bokslut.»[1] Det kan härtill läggas, att bankofullmäktige beräknat till 1764 års slut härigenom samt genom ett utbjudet inhemskt lån minska sedelstocken med en fjärdedel av dess storlek vid slutet av 1762 men i själva verket blott nedbragte den med en sjuttondedel.[2]

I sin berättelse till 1765 års riksdag funno sig bankofullmäktige föranlåtna att särskilt peka på en omständighet, som enligt deras mening i hög grad borttagit den med lösörelånens uppsägande åsyftade effekten. Statskontorets lotteriobligationer, belånade av enskilda innehavare, utgjorde en mycket stor post. Att inkräva betalningen på dessa panter kunde lätt anses kränka »Fides publica», då det vid lotteriernas utbjudande formligen tillförsäkrats allmänheten att till 7/8 av obligationernas innehåll få göra lån i banken, intill dess förskrivningarna av statskontoret infriades. Och om banken utan hänsyn härtill uppsade lånen och vid felande inbetalning gjorde sig ersatt genom de förpantade obligationernas försäljning, »så kunde aldrig den påföljden undgås, at Cronans credit derigenom aldeles förderfvades». Under sådana omständigheter funno sig fullmäktige ej kunna skrida till några indrivningsåtgärder utan måste inskränka sig till att genom kommissarierna anmana låntagarna att frivilligt ställa sig kungörelsen av d. 11 november till efterrättelse, men verkan av dylika erinringar var, som man kunde vänta, föga eller ingen.[3] Det stannade för övrigt icke härvid, utan fullmäktige måste gå ett steg längre för att utreda denna lotteritransaktion. Under riksrådets överläggningar på våren 1763 om medel att möta statsverkets utgiftsbehov erinrades bland annat, att det första lotteriobligationslånet skulle infrias under nästkommande år.[4] Som inga utvägar för dettas gäldande stodo till buds, hemställde regeringen genom trenne sina medlemmar, vilka härom överlade med bankofullmäktige i april 1763, att de obligationer å detta lån, som

[1] SCHWERIN, anf. arb., sid. 169 f. Summan lån å lösörepanter var ultimo 1762 3,074,000 samt 1763 3,028,000 d. sm.

[2] BF:s riksdagsrelation 1765, § 8 (bil.).

[3] BF:s riksdagsrelation 1765, § 9.

[4] Jfr ovan s. 254, not 1.

förpantats i banken, skulle av kronan infrias medelst nya förskrivningar till banken, att betalas inom aderton månaders tid. Då försöken att förmå obligationernas ägare själva till att frivilligt avbörda sina banklån slagit så illa ut; då vidare kronans bristande åt betalningen till de enskilda måste avsevärt försvåra uppgörelsen icke blott av detta utan ock av det andra lotterilånet; och då det här för banken endast vore fråga om ett enkelt ombyte av gäldenär, så att kronan inträdde för det hela i stället för de enskilda obligationsägarna, men däremot ingen som helst bankens utgift komme att ske, gingo fullmäktige med på uppgörelsen, vilken ock i början av år 1764 kom till verkställighet. Men — som det var regel med kronolånen — avbetalningarna gingo från statsverkets sida långsamt, så att den drygaste delen ännu vid slutet av samma år stod obetald.[1]

Vid sin redogörelse till 1765—66 års riksdag för denna transaktion, fällde bankofullmäktige ett yttrande, som skulle med mycken iver utnyttjas av den stundande våldsamma kritiken över deras förvaltning. »Men hvad som aldranärmast», skriva de (riksdagsrelationen, § 10), »borde styrka Fullmägtige til den gjorde Propositionens antagande var det oskiljacktiga sammanhang, som Banco Crediten äger med Cronans Credit. Fullmägtige borde icke förglömma, at Cronan är Banquens största gäldenär; At de betydande fordringar som Banquen hos Cronan äger, äro mer eller mindre värde och säkre, alt efter dess Solvabilité och dess Credits beskaffenhet; men at Banco Crediten är i den mohn bättre eller sämre förvarad, som tilgången hos Cronan til betalning är större eller mindre: således fordrade en nödig försigtighet, at med en liten hjelp upprätthålla en Debitor, hvars Credits förfall skulle hafva en så eftertänckelig värckan på Banquens, och Banquens interesse styrckte äfven härtil, i anseende til de årlige afbetalningar på Cronans Banco giäld, hvilke med Cronocreditens aftagande bordt blifva ännu ytterligare osäkre.» Det var icke första gången, och icke heller var detta det märkligaste tillfället, då den nära förbindelsen mellan kronans och bankens kredit betonades. Tvärtom, bankofullmäktige handlade här helt och hållet efter vedertagen praxis och stodo med sin motivering på traditionell och erkänd grund. Men den tiden nalkades, då just den traditionella bankledningen angreps, och därför gjordes detta uttalande till ett vapen mot fullmäktige.

Att nya förhållanden stundade, därom vittnade sekreta utskottets beslut av d. 1 februari och k. kungörelsen d. 11 november oförtyd-

[1] BF:s riksdagsrelation 1765, § 10 (bil. 27).

bart. Den utveckling, som inletts med »utlåningarnas faciliterande», och som väsentligen bestämts genom detta slagord, var nu slut. I stället blev det omsorgen att stabilisera och åter höja den förfallna svenska valutan, som nu och under närmaste framtiden allra främst skulle upptaga bankstyrelsens och dess principalers uppmärksamhet. I fråga om lånepolitiken gällde det blott att så snabbt och förmånligt som möjligt reglera bankens utestående fordringar.

Då det här företrädesvis varit fråga om lånepolitiken, och då valutaspörsmålet behandlas i sitt särskilda sammanhang, återstår det endast att kasta en blick på bankoangelägenheternas behandling vid riksdagen 1765—66 i den mån denna politik därvid berördes. Dessförinnan torde dock vara skäligt att kort sammanfatta intrycken av hattpartiets bankledning.

BETYDELSEN AV HATTARNAS BANKLEDNING.

DEN FÖRDA LÅNEPOLITIKENS FÖRSVARARE HADE VARIT outtröttliga att framhäva det gagn, som banken, »detta härliga verket», tillskyndat såväl kronan som den enskilda verksamheten. En återblick på skedet 1738—62 visar otvivelaktigt, att tillgången till bankens understöd berett de härskande synnerliga lättnader i deras politiska företag. Varken det ryska eller det pommerska kriget hade kunnat föras utan hjälpen av bankens lån och förskotteringar, och likaså möjliggjordes frikostigheten med statens medel i den inre styrelsen till väsentlig grad därigenom, att banken städse stod till förfogande. Om värdet av dessa förmåner är det likväl omöjligt att numera hysa samma ljusa uppfattning, som de direkt intresserade då utbredde. Lättheten att få för tillfället behövliga medel vållade oundvikligen misshushållning, och dennas följder, tydligt märkbara i valutans förfall, voro i och för sig tillräckligt betänkliga. Därtill kommo direkta och oförnekliga förluster: mistade landområden, nedsatt politisk prestige och växande beroende av utländska makter, sådana voro frukterna av den statskonst, vilken i så hög grad möjliggjorts genom den intima alliansen mellan riksrådet och bankledningen. Visserligen kunde resultaten ha blivit ungefär lika snöpliga, även om styrelsen varit hänvisad till andra finansieringsmetoder än de nu använda, men nog synes det troligt, att betänksamheten blivit större, därest möjligheten att missbruka banken varit stängd och de politiskt härskande sålunda stått

under nödtvånget att stödja sig på realiteter i stället för på fingerade tillgångar.

Med större skäl, ville det synas, hänvisade man på de för näringslivet vunna förmånerna av den frikostiga lånepolitiken. Vad här redan har anförts om bankens transaktioner, särskilt med manufakturkontoret, giver dock fog att betvivla pålitligheten av de glänsande målningar över industriens lovande blomstring, varmed sekreta handels- och manufakturdeputationen plägat uppvakta ständerna och fröjda allmänheten. Snart skulle också verkligheten skoningslöst blottläggas. Efter alla löften om, att yttermera allenast ett ringa understöd från det allmännas sida behövdes för att bringa manufakturerna på riktigt säker fot, kom en tillintetgörande kritik genom 1763 och 1767 års affärskriser. Den förra sänkte exempelvis antalet arbetande vävstolar inom sidenindustrien från 1,224 till 803 och arbetareantalet från 2,912 till 1,760, och sänkningen, som sträckte sig till hela textilindustrien, pågick oavbrutet t. o. m. år 1768.[1] Den blomstring, som manufakturlånen framkallat, visade sig i allt väsentligt hava varit konstlad och mäktade därför icke samtidigt uthärda två så allvarsamma påfrestningar som de beräknade bankolånens uteblivande och återverkningen av utlandets affärskriser. Det torde kunna sägas, att förhållandet var snarlikt inom järnindustrien: företag, byggda på solid grund och klokt affärsmässigt ledda, bestodo dessa års stormar, men för dem hade banklånen och annat publikt understöd icke varit av någon avgörande betydelse. Frikostigheten på lån och premier skapade mest anläggningar och utvidgningar, vilka

[1] Någon verkligt pålitlig statistik över dessa år torde ej vara tillgänglig. De utförligaste uppgifterna i *Sveriges officiella statistik, textil- och beklädnadsindustrien*, 1914, s. 142 f. Där hava de ovan i texten meddelade siffrorna hämtats. Enligt sammastädes meddelade uppgifter förändrades åren 1764—68 läget på följande sätt:

Vävstolar:	*1764*	*1768*
i sidenindustrien	783	488
i ylleindustrien	1,043	750
i linne- och bomullsindustrien . . .	626	422
Textilindustriens arbetare	14,359	9,794

Nyström, *Bidrag till svenska handelns och näringarnas historia* (Upsala 1884) meddelar (s. 32) några ganska belysande data, hämtade ur handels- och manufakturdeputationens betänkande d. 27 juli 1766. Enligt detta hade under den föregående tiden publikt understöd utgått till 125 manufakturverk med 7,204 arbetare, 1,193 stolar och årstillverkning av 34 t. g. värde, medan 594 verk med 7,067 arbetare, 1179 stolar och årstillverkning av 34½ t. g. icke åtnjutit dylikt understöd. Och dessa senare angåvos vara de, som bäst stått sig under de kritiska åren.

saknade livskraft. Men framförallt hade bankens bekväma lån lett till en för sund utveckling mycket menlig spekulation i bruksegendomar och jordagods, varpå namnen Erland Broman och Fredrik Gyllenborg erbjuda exempel. Även synas klagomålen, att yppighet och lyxbegär i hög grad befordrats genom de lätt tillgängliga lånta penningarna, varit ganska befogade, ehuru några fullt exakta upplysningar icke stå att erhålla. Först och sist hade bankens frikostiga lånepolitik givit som resultat en ytterligt svår valutaförsämring, märkbar i allmän prisstegring,[1] vilken i följd av de härskandes olyckliga försök att styra den s. k. växelkursen (sedelagiot) till på köpet kom att vara underkastad tvära växlingar genom tillfälliga valutahöjningar och -sänkningar. Den härav framkallade allmänna osäkerheten var synnerligen förmånlig för djärva spekulationer men hindersam för den på arbete och omtanke fotade sunda näringsverksamheten. Det upplösningstillstånd, som förut

[1] Ett försök att konstruera en svensk prisindex har gjorts av Karl Åmark i hans avhandling *Spannmålshandel och spannmålspolitik i Sverige 1719—1830* (Sthlm 1915), s. 347 f. I tab. 11 (ibm. s. 365) meddelar han på grundval av markegångssättningen prisen på 30 varor (däribland råg, korn och havre) åren 1732—1830, varvid medeltalet åren 1732—41 betecknats med 100. Det framgår av dessa siffror, att mera utpräglade gränser gå vid slutet av 1745, början av år 1752, vid 1760 samt vid slutet av 1766. Före 1746 varierar generalindexsiffran, när den är högst, mellan 107 och 112, blott ett enda år (1741) når den på grund av exceptionellt höga spannmålspriser till 119 (143 för spannmål, 111 för övriga varor). Med 1746 är den uppe i 124 och håller sig i huvudsak vid denna nivå fyrtiotalet ut, stiger så 1751 till 134 och 1752 ända till 149, vilket sedan gäller nästan som minimital under detta decennium (lägst 1755 med 139, högst 1758 med 173). Med sextiotalet inträder ett särdeles skarpt stigande, sålunda under de första fem åren: 181, 209, 258, 269, 321. Den sista siffran (för år 1764) var en rekordsiffra, som icke skulle tillnärmelsevis åter uppnås förr än under de stora revolutionskrigens återverkningar. I följd av åtgärderna vid riksdagen 1765—66 började ett snabbt fallande, kännetecknat av följande årssiffror 1767—69: 180, 161 och 172.

Som förf. anmärker, beteckna markegångssättningarna icke de faktiska prisen utan en kompromiss mellan kronoräntornas erläggare och dem, som hade sin löneinkomst av samma räntor. Genomgående torde markegången legat något under den verkliga prisnivån, men därav vållade oegentligheter äro utan betydelse vid jämförelse mellan de av markegången betecknade årssiffrorna. Ett nära sammanhang mellan indexsiffrans stigande och vändpunkterna i sedelemissionen torde vara ovederläggligt. Emellertid kan problemet om sammanhanget mellan sedelöverflödet och prisstegringen icke statistiskt utredas på så enkelt sätt, att man parallellt med indexsiffrorna till jämförelse placerar siffrorna för sedelcirkulationen. En väsentlig del av de för varje år nytillskapade rörelsemedlen böra ha absorberats av en normalt utvidgad ekonomisk verksamhet. Huru mycket, som fallit därutöver och sålunda utgjort ett prisstegrande överskott, lärer icke kunna exakt beräknas.

iakttagits på det politiska området, sträckte sig därför i lika hög grad till det ekonomiska. Man gör sig knappast skyldig till överdrift, om man betecknar så gott som hela 1760-talet såsom en lång krisperiod, däri de båda särskilt svåra åren 1763 och 1767 allenast beteckna elakartade tillskärpningar. Verkningarna härav skönjdes icke blott i talrika fallissemanger, avstannande verksamhet och hotfull arbetsbrist utan också i ett jäsande missnöje, som försatte hela samhället i ett febertillstånd, en ypperlig jordmån för skrämmande nyheter och för mer eller mindre allvarliga omstörtningsplaner.[1] Läget var av det slag, då det är den tacksammaste uppgift att angripa ögonblickets makt-

[1] Rykten och försök till omstörtningar hade visserligen varit ganska vanliga åtminstone sedan början av 1740-talet, men kring 1765 förtätades de på ett särdeles hotande sätt. I augusti 1765, när ständen under stor splittring överlade om sekreta utskottets förslag beträffande hattrådens avsättande, var stämningen i Stockholm starkt upphetsad och överfall förekommo så ofta, att S.U. fann nödigt genom patruller av Stockholms borgerskaps kavalleri sörja för ordningens bevarande. Malmström, anf. arb., V, s. 305. — Samtidigt ifrågasattes i prästeståndet, om det icke borde anordnas militärvakt utanför ståndets sammanträdeslokal i Storkyrkan, »såsom värdigt för ståndet (alldenstund R. o. A. samt S.U. redan hade dylik vakt) att vidtaga, icke så mycket för säkerhetens skull, hvilken Ståndet allena må vänta af Guds nådiga beskydd, och som genom några soldater visserligen blefve otillräcklig, ehuru de dock vid vissa tillfällen kunna vara nyttiga, att afhålla folk ifrån trappan, och gifva rapport om hvad, som utanför i Kyrkan passerar, medan Ståndet är tillsammans». Prästeståndets prot. d. 24 augusti 1765, tr. hos Bexell, *Riksdagshistoriska anteckningar, riksdagarne 1755—1778* (Kristianstad 1839), s. 112 f. — Den uppjagade stämningen lugnades denna gång småningom, så att patrullerna kunde i oktober indragas, dock först sedan ständen fattat sina beslut om de skarpa straffen över Kierman och hans medassocierade i växelkontoret. Under överläggningarna härom uttalades öppet (av Serenius i prästeståndet), att man av fruktan för gatuoroligheter icke vågade låta Kierman stå vid skampåle i Stockholm. Malmström, anf. arb., V, s. 318. — I februari 1766 under striden om S.U:s berättelse d. $^{14}/_{2}$ om banken (nedan s. 296) var osäkerheten åter så stor, att borgerskapets kavalleripatruller ånyo måste utbeordras, denna gång försedda med skarpa skott, och man förordade från mössornas sida även inkallandet av Upplands regemente, tydligen emedan lantmarskalken (Rudbeck) var dess chef, medan Fersen var chef för gardet. Se *Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 373 f. och 378 ävensom Bexell, anf. arb., s. 123 (prästeståndets prot. d. 25 februari 1766). — På åtskilliga håll i landsorten visade sig också ganska hotande oro. Biskop Filenius (nu hattpartiets främste i prästeståndet) fann sig nödgad att d. 28 april 1766 begära landshövdingens i Linköping åtgärder mot de våldsamheter, som druckna gesäller natt efter natt tillåto sig. (Konc. i vol. Fileniana, Linköpings stiftsbibliotek.) I maj s. å. blev Boråstrakten skådeplats för ett formligt upplopp, igångsatt av rusthållaren Sven Hofman. Se *Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 445 f., Bexell, anf. arb., s. 135 f. (prästeståndets prot. d. 20 maj) och Malmström, anf. arb., V, s. 364 f.

ägande men fast ogörligt för vilken styrelse, det vara månde, att avväpna eller avleda det samlade missnöjet. Närmast vände sig bitterheten och anfallen mot det parti, som sedan brytningen 1738—39 suttit vid makten, men då detta störtats, skulle de med ej mindre styrka riktas mot segrarna.

Totalintrycket blir oundgängligen, att det till sina syften mycket lovvärda hushållssystemet genom överdrift och missbruk snarare gjort landets näringsliv skada än gagn. Väl får ihågkommas, att skildringarna av dess brister, sådana dessa gåvos speciellt under riksdagen 1765—66, härrörde från hattarnas förbittrade motståndare, vilka i enkelt partisyfte icke sparade de mörka färgerna, och att dessa därvid gärna generaliserade enstaka mera flagranta missförhållanden till att gälla som regel. Likväl gav verkligheten den bittra kritiken rätt i det väsentliga. Politiskt blev detta särdeles betydelsefullt, ty härigenom fick den långvariga intima alliansen mellan partiregemente och bankledning sin dom oåterkalleligen. Därmed var den bärande pelaren i hattarnas maktställning bruten, och det blev en naturlig följd, att detta parti icke åter mäktade repa sig efter den erhållna stöten. Men som motsidan icke hade någon liknande styrkefaktor att lita till, bredde nu den allmänna upplösningen ut sig över hela det politiska livet.

Det låter sig utan överdrift säga, att utan makten över banken hade hattväldet aldrig blivit så långvarigt och så starkt, som nu blev förhållandet. Detta innebär icke precis, att bankens medel togos till användning för direkta partisyften. Alldeles fritt var det visserligen icke, att ej sådant bruk förekom — det har här förut uppvisats — men detta missbruk var tämligen begränsat till omfång och verkningar. De stora presenter, som emellanåt gåvos, och de förmåner, herrarna i bankstyrelsen beredde sig själva eller någon närstående, kunde väl åstadkomma skandal, ifall de blottlades för allmänheten, men förmådde icke på något avgörande sätt förskjuta partiställningen. Betydelsefullare var, om riksdagsoperationernas ledare åtnjöto förmånen av gynnsam bankkredit, när läget var hotande och det gällde att fort få medel men vanliga kanaler för tillfället sinade; det är icke omöjligt, att sådant förekommit, men det låter icke numera undersöka sig, för övrigt klädes naturligtvis dylika transaktioner i affärsmässiga former. Däremot var tämligen säkert den ganska utbredda meningen, att bankens lån utdelades efter partilinjer, falsk eller åtminstone starkt överdriven. Vill man finna någon grund för dylika påståenden, torde det vara lämpligast att undersöka, huru manufakturkontoret utdelade sina premier och un-

derstöd; vad banken beträffar, framgår av allt, att bankokommissarierna ytterst ivrigt bemödade sig att genom formell rättvisa vid låneansökningarnas handläggning avväpna varje illvillig kritik, och detsamma synes ha gällt även om fullmäktige. Låneansökningarna upptogos gärna i tur och ordning, som de inkommit, och i regel blev varje formellt tillfredsställande säkerhet hugnad med lån. Att granskningen därvid någon gång kunnat vara mer eller mindre släpphänt efter de sökandes särskilda kvalifikationer och relationer, är dock icke uteslutet.

Men på indirekt vis var väldet över banken av den eminentaste betydelse för hattpartiets ställning. De rika bankolånen skapade ett starkt band av ekonomisk solidaritet mellan bankens gäldenärer och det parti, som öppnat denna kreditkälla samt hade i sin hand att åter sluta den eller låta den flöda ännu frikostigare. Det var ingen tillfällighet, att de egentligen affärsidkande ståndén, adeln och borgarna, både först begynte organisera denna allians mellan politik och privatekonomi och sedan i det längsta sökte bevara densamma.

Med denna utveckling för ögonen är man berättigad till omdömet, att banken under frihetstiden fick större betydelse som politiskt instrument än som rent ekonomisk institution. För statslivets sunda gång var detta förhållande olyckligt, men det var så icke mindre för banken själv genom de ytterst vidlyftiga engagement, vari den måste inträda för statsverkets räkning. Under riksdagen 1765—66 blottade den så länge tillbakaträngda men nu fullt segrande oppositionen med hänsynslös skärpa felen och svagheterna i bankledningen.

IV

RÄFSTRIKSDAGEN 1765—66

MÖSSORNAS SEGER VID RIKSDAGEN 1765—66.

VI HAVA SETT HURU STÄNDERNA ÅR 1762 åtskildes med ogjort arbete. De hade fått kännedom om statshushållningens brister och om bankens otillfredsställande läge men vidtogo inga positiva åtgärder till förbättring. Den gamla riksstyrelsen var faktiskt ehuru icke formellt dömd samt stadd i sönderfallande. Riksrådet, som numera inneslöt både hattar och mössor, var invärtes söndrat samt fann sig städse hejdat genom en växande statsbrist. Försöken att genom inhemska och utländska lån råda bot för svårigheterna slogo fel,[1] och därför blev frågan om inkallande av en ny riksdag redan år 1763 bragt på bane; i det längsta sökte visserligen hattråden uppskjuta det under dåvarande omständigheter föga angenäma mötet med ständerna, men under år 1764 blev den finansiella ställningen så ohållbar, att längre uppskov var omöjligt, och i september fattades beslut om ständernas inkallande till urtima möte d. 15 januari 1765.[2]

[1] D. 17 november 1762 utfärdades k. kungörelse med inbjudan till rikets inbyggare att bistå kronan med lån av speciemynt samt guld eller silver. Härom skrevo BF. i sin riksdagsrelation 1765 (§ 8): »Huruledes den til redbarheters uplåning vidtagne utvägen utfallit, är icke Fullmägtige vidare bekant, än at Kongl. Maj:t i April månad 1763 låtit i nåder proponera Banquen at emottaga et partie Ducater, Riksdaler och Courant Silfvermynt; hvartil ock Fullmägtige förklarat sig villiga, under det förbehåll, at de anbudne Capitaler lemnades i afbetalning uppå de lån i Riksdaler och Courant Silfvermynt, som Cronan tilförene af Banquen erhållit; men hvarå likväl sedermera ingen värckställighet följdt».

[2] Malmström, anf. arb., V, s. 228.

Under de tryckta konjunkturer, som rådde, var icke annat möjligt, än att valen till de ofrälse ståndens utföllo i starkt oppositionell riktning. Samtliga dessa stånd fingo stora mössmajoriteter, och även hos adeln var vid riksdagens början hattarna i utpräglat mindretal, ehuru detta skulle i någon mån förändras senare. Talmanstillsättningarna och valen till sekreta utskottet gåvo mössorna fullständigt välde över riksdagsarbetet, och så funnos ej längre några hinder för den räfst med dittillsvarande styrelsen, som ivrigt påfordrades. Riksrådet rensades från hattar, i utrikespolitiken skilde man sig från den gamla bundsförvanten Frankrike och närmade sig dess motståndare England och Ryssland. För den inre politiken proklamerades som huvudgrundsats sträng sparsamhet med efterräkning för den gångna tidens misshushållning. Den djupa sekretess, varunder så många missbruk kunnat döljas, ersattes nu genom vidsträckt publicitet, ägnad att underlätta räfsterna och förekomma framtida upprepningar.[1]

Efterräkningen med det gamla var så till vida lätt, som den förda regimens brister till stor del redan lågo i öppen dag eller i övrigt skarpt framträdde, så snart sekretessens slöja drogs bort. Men att på stats- och bankohushållningens områden skapa ett bättre tillstånd var vida vanskligare och försvårades därtill högeligen genom den rent personliga hätskhet, varmed riksdagsstriderna fördes. Det ledande ståndet på mössornas sida var nu prästeståndet, där tonen angavs av den våldsamme Strängnäsbiskopen Jakob Serenius. Under sekreta utskottets överläggning om det Kiermanska växelkontoret utbröt Serenius, att det vore »missbruk af lag att skydda dem (K. och hans associerade) med subtiliteter af lagen, utan bör härvid brukas samma rätt, som hvar ärlig man äger, då han hittar tjufven i sitt eget hus: han tager fast honom och tager sitt gods ur hans hand». Samma tankegång, men prydd med epiteten »landsförräderi» och »bedragare» för växelassocierade, möter hos ståndets ytterlighetsman, som tillika var dess klaraste ekonomiska hjärna, komministern Anders Chydenius.[2]

[1] 1766 års tryckfrihetsförordning tillkom också väsentligen som ett medel att drabba motståndarna och för framtiden hindra sekretessen. I följd av dessa i och för sig ganska partifärgade grundsatser voro mössorna mycket rundhänta med att tillåta tryckning av denna riksdags märkligare akter. Så häftiga, som den ekonomiska diskussionens vågor nu gingo, blev det också en mycket våldsam uppsjö av enskildas memorialer och skrifter, som befordrades till tryck. Särskilt grundlade Anders Chydenius nu sitt rykte som ekonomisk författare.

[2] MALMSTRÖM, anf. arb., V, s. 270. SCHAUMANN, *Biografiska undersökningar om Anders Chydenius* (Helsingfors 1908) s. 62.

De anförda citaten, vilka lätt kunde mångfaldigas, angiva, huru det nu härskande partiet ställde sig till den gångna tidens regemente inom banken. Man var, på synnerligen goda grunder, övertygad om den betydelse myndigheten över banken haft för hattarnas maktställning; man fann också ögonskenliga missbruk föreligga, särskilt vid växelkontorens operationer, och man drog så utan vidare konklusionen, att missbruk varit regel, och att banken nyttjats hänsynslöst i partigängarnas enskilda syften. Det kan icke förvåna, vare sig att de nya maktägarna ville gå till roten av det onda och blottlägga alla fel och försummelser, eller att de med mycken ensidighet bedömde läget och gjorde sina närmaste föregångare till syndaoffer för ett system, i vars tillkomst flertalet av de drabbade hade ringa eller ingen medskuld.

Sekreta utskottets undersökningar kommo företrädesvis att gälla dels rikets allmänna politik och statshushållning, dels bankledningen och experimenten med kursens styrande, dels också de allmänna näringsförfattningarna. Här kommer blott den egentliga bankräfsten i fråga.

Redan instruktionen för sekreta utskottet (ovan s. 54 f.) angav, att nya grundsatser skulle tillämpas, då de viktigaste ärendena nu ej längre finge avgöras av utskottet eller dess delegation, bankodeputationen, utan måste refereras till ståndens plena. När bankodeputationen sammanträtt, ådagalade den en snävhet mot bankstyrelsen, som också vittnade, att sötebrödsdagarna från hattpartiets maktperiod voro slut: det riksdagskalas för deputerade, fullmäktige och bankens betjänte, varmed banken »efter urgammal vana» brukade låta riksdagsarbetet angenämt begynna, avvisades kort av deputationen. En del yppade oegentligheter och falsarier från tjänstemäns sida gåvo nu liksom en gång vid 1738 års riksdag deputationen osökt tillfälle att framträda strängt moraliserande mot en till synes alltför slappt kontrollerande ledning.[1] Omedelbart gav också deputationen framställning till sekreta utskottet om indragning av de ombudsmän, vilka tillsatts för uppsikt över fasta

[1] Malmström, anf. arb., V. s. 266. — Högvördiga prästeståndet var synnerligen fientligt mot alla muntra nöjen. Jfr angreppet mot »Skådespel på Theater och Masquerader» samt »de så kallade piqueniquer, som nu för tiden mycket kommit i bruk» — Bexell, anf. arb., s. 117 (d. 13 dec. 1765).

De felaktiga tjänstemännen inom banken voro två kommissarier, Blixenstråle och Egerström, och två kassörer, Cederwarf och De Besche, vilka samtliga beträtts med förskingring eller bristande redovisning. B. flydde till utlandet, C. och D. häktades och lagfördes, E. ersatte senare bristen och erhöll avsked (*Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 137, 195 och 743). Jfr ovan s. 115 om betydelsen av Dylanders falsarier under riksdagen 1738—39.

egendomars förpantande till banken — en framställning som av utskottet bifölls.[1]

Deputationen begynte sitt egentliga räfstarbete med att infordra bankstyrelsens förklaring över vissa företeelser, som i samband med riksdagsrelationens granskande tilldragit sig dess särskilda uppmärksamhet; de gällde framförallt den utlåning, som sedan sista riksdagen förekommit, bankens transaktioner med växelkontoren samt den stora uttökningen (från 1738) av bankens personstat, varjämte också tidigare deputationers föreskrifter för bankledningen efterfrågades. Vad fullmäktige och kommissarier härtill hade att anföra,[2] hejdade ej de planerade angreppen. Deputationens bokhålleriutskott, vari v. Essen, Cederström och Nordencrantz voro de ledande, uppsatte en skarp berättelse, vilken d. 18 mars i deputationens namn gick till sekreta utskottet, d. 22 mars å utskottets vägnar till ståndens plena samt av dessa med gillande befordrades till trycket.[3] Med det egentliga bankoverket sysslade denna berättelse föga, utan den riktade sig mot växelkontoren, i mörka färger skildrande deras missbruk av offentliga medel samt deras olyckliga resultat. Därmed var räfsten med växelkontoren, vilken blev en av denna riksdags huvudaktioner och som genomfördes under ledning av en särskilt tillsatt stor deputation, inledd.[4] För banken följde

[1] S.U:s resolution d. 23 februari 1765, se *Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 10 f.

[2] BF:s memorial d. 1 mars 1765 — i registraturet 1765, s. 270 f. (cit. ovan s. 274 noten) — åtföljt av BK:s memorial d. 27 febr. s. å.

[3] Berättelsen med bilaga trycktes under titel *Utdrag af Protocollet, Hållit Uti Secrete Utskottet Och Til Riksens Ständers Plena upgifwit Den 22 Martii 1765* (med bil. 55 sid. 4:o) samt i förkortning i *Riksdags-Tidningar 1765—66* fr. o. m. sid. 20. — Enligt Malmströms uppgift (anf. arb., V, s. 268 not 1) skall Gyllensvan varit den drivande kraften vid denna undersökning. Krister Reuterholm, som för sitt nit denna riksdag upphöjdes till riksråd, skall (ibm. s. 312) varit den flitigaste sammanställaren av anmärkta missbruk inom banken — märkligt nog, att en av de mest uppseendeväckande punkterna gällde hans egen broder Gustaf R:s kuriösa bankbefordran. Jfr Exkurser, II.

[4] Redogörelsen för denna räfst hos MALMSTRÖM, anf. arb., V, s. 268 f. Jfr också i fråga om Chydenius' andel det cit. arbetet av SCHAUMANN. De viktigaste särskilt tryckta inläggen (utom det i not 3 ovan anförda) voro följande: 1) »Handlingar rörande de utaf Secreta Utskottet d. 22 Martii 1765 upgifne Bancoärender» (23 sid.); 2) »Riksens Högloflige Ständers Secrete Utskotts ytterligare och omständeliga berättelse om de så kallade Växel-Contoiren — —», dat. d. 17 april 1765 (74 sid.); 3) »Riksens Ständers Stora Deputations Betänkande uti de dit förviste Vexel- och Banco-ärender — — gifvit i Stockholm den 7 Junii 1765» (56 sid. jämte 30 sid. »Uträkningar»): 4) Sekreta utskottets protokollsutdrag d. 20 september 1765 angående banko- och finansverkens tillstånd; 5) »Handlingar innehållande Riksens Ständers Stora

härav omedelbart personskiften i ledningen, då tvänne fullmäktige nu försvunno: Herman Petersen träffades vid underrättelsen om angreppet av slaganfall och avled; den mäktige Kierman åter arresterades och gick ett strängt straff till möte.

ANGREPPEN PÅ HATTARNAS BANKPOLITIK.

DEN OMSTÄNDLIGA GRANSKNINGEN AV VÄXELAFFÄRERNA tog länge så uppmärksamheten i anspråk, att banken själv ej mycket berördes.[1] I ett till ständen ingivet protokollsutdrag av d. 20 september 1765 gick visserligen sekreta utskottet in på en granskning av »Banco- och Finance-Värkens nuvarande tilstånd», men även detta var ytterst ett nytt inlägg i striden om växelkontoren. Av större intresse däri var egentligen det inledande försöket att klargöra anledningarna till bankens situation. Utskottet hänvisade så till vida till utlåningsbesluten vid riksdagarna 1734 och 1738—39; till försträckningarna under ryska kriget; till tullens inbetalande från 1743 i sedlar i stället för karoliner; till förväxlingen av sedlar med redbart mynt; till låneräntans successiva nedsättning; till uppkomsten av »et mägtigt Växel-partie», vars intressen gynnades genom lånen på exportvaror; samt i ett för allt till »den Principen, som sedermera varit både Rikets och Banquens olycka, at, vid alla tilfällen af Rikets tarfvor, samman-

Deputations med Associerades uti 1., 2., 3. och 5:te Växel-Contoiren, borgmäst. Gust. Kierman, grosshandlarne Carlos & Claes Grill och Jean H. Lefebure communicerade fråge-puncter, och bemälte associerades deröfver afgifne förklaringar med dervid bifogade acter» (303 sid.); 6) »Riksens Ständers Stora Deputations betänkande, angående det med Henric König och dess Associerade, om ett Växel-Contoirs uprättande härstädes slutne contract — — — d. 10 December 1765» (60 sid.); 7) »Riksens Ständers Stora Deputations berättelse och utlåtande öfver några uti saken angående det så kallade Königske eller fjerde Växel-Contoiret — — förekomne nya omständigheter — — d. 19 September 1766» (40 sid. jämte 15 sid. slutlikvidation och 34 sid. bilagda brev). Dessutom märkas en mängd till ständen ingivna memorial, bland vilka det utförligaste är Carl Estenbergs »Förslag till Banco-Värkets uphjelpande och Växel-Coursens nedfällande — — den 26 Martii 1765». — Delvis äro dessa handlingar tryckta hos MODÉE, anf. arb., VIII (Sthm 1774).

[1] Detta är ej så att förstå, som hade BF. härunder suttit ostörda. De togos i hög grad i anspråk dels för upplysningar i växelaffärerna, dels också att giva svar på framställda spörsmål rörande den egentliga bankförvaltningen. Enligt uppgift i BF:s självförsvar d. 12 februari 1766 (SP. 1766, s. 319 f.) hade BF. under loppet av år 1765 »til Ständernes Herrar Deputerade afgifva bordt åttatiofem stycken serskilte samt mer och mindre vidlöftiga Förklaringar och Betänkande».

blanda och förena Kronan och Banquen uti et gemensamt och oskiljaktigt Interesse».[1] Emellertid hade bankodeputationen, på sätt dess framställning till bankstyrelsen vid riksdagens början förebådade, ingått i en närmare prövning av bankens inre hushållning och förberedde så ett våldsamt angrepp även direkt mot de dittills fungerande fullmäktige. Det anmärkningsmemorial, som deputationen vid början av år 1766 hade färdigt (d. 18 januari), och som slutade med yrkande om fullmäktiges entledigande från banken, delgavs de angripna, vilka i en utförlig skrivelse d. 7 februari ingingo i ett detaljerat försvar. Detta hade icke verkan att avvända stormen, men väl fann sekreta utskottet, som mottagit båda dokumenten, icke skäl att omedelbart låta anmärkningarna avgå till ständen i deras fulla omfattning. Därför expedierades först, d. 14 februari, en »Berättelse Angående Hushållningen i Banquen», vilken utgjorde en mera principiell kritik av hattregimens hela bankpolitik, och sedan fullmäktiges svaromål underkastats förnyad granskning, åtföljdes denna berättelse av sekreta utskottets protokollsutdrag d. 18 april 1766. Med anledning av detta protokollsutdrag, som sålunda innehöll det egentliga angreppet på bankofullmäktige, uppsatte dessa ytterligare försvarspunkter, d. 18 april.[2]

[1] Cit. efter avtrycket hos MODÉE, anf. arb., VIII, s. 7041 f. — Den gamle ilskne Nordencrantz var den ursprunglige författaren (se MALMSTRÖM, anf. arb., V, s. 314, not 1), men BD. upptog till hans stora förargelse endast hans framställning förkortad, och någon ytterligare omarbetning av BD:s d. 4 sept. daterade protokollsutdrag ägde rum i S.U. Samtiden blev särskilt intresserad av uppgiften, att av lånen på järn åren 1748—62, i allt nära 67 mill. d. km., hade över 40 mill. gått till »endast 14 Exporteurer i Stockholm och Göteborg», samt att »et enda Handels-Contoir i Stockholm, under den förflutne tiden, opererat med 16 133,259 Dal. Kopp.-mts Banco-Lån» (däri inräknade även lån på bruk och egendomar). Åtskilliga, bland dem främst Nordencrantz, ville ha namnen på dessa stora låntagare meddelade; ehuru detta ej skedde, bidrogo dessa upplysningar avsevärt att tillskärpa oviljan mot växelkontorens innehavare.

[2] De båda angreppsskrivelserna trycktes särskilt, berättelsen av d. 14 februari med den i texten angivna titeln, protokollsutdraget d. 18 april utan särskild titel. I förkortning finnas de meddelade i *Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 455 f. och 508 f. — BF. beslöto d. 14 februari att i sitt protokoll denna dag intaga försvarsskrivelsen av d. 7 februari, »som Herrar Fullmägtige önskade på et säkert ställe hafva til efterkommandes oväldugа dom förvarat et försvar, som angeck det kiäraste af alt timmeligt de äga». Deras ytterligare försvarspunkter, vilka formulerats av Celsius, intogos i protokollet d. 18 april. SP. 1766, d. 14 februari (s. 319—431) samt d. 18 april (s. 912—69).

I det följande nyttjas följande förkortningar för att beteckna dessa fyra inlägg: Ber. $^{14}/_{2}$, S.U. pr. $^{18}/_{4}$, BF. $^{7}/_{2}$, BF. $^{18}/_{4}$. — Nedan som bil. 28 är BF. $^{7}/_{2}$ avtryckt.

Berättelsen av d. 14 februari hade till uppgift att uppvisa orsakerna till bankoverkets varande tillstånd, gick därför med allt skäl avsevärt tillbaka i tiden, egentligen till 1738—39 års riksdag, samt gav sig åtminstone sken av att lämna en sammanträngd översikt av utvecklingen sedan dess. Sin allmänna syn på denna utveckling angav utskottet sålunda: »Secrete utskottet nekar härvid icke, at ju vilfarelser och oförmodade händelser ofta kunna göra de bästa rådslag äfventyrliga samt missbruk och hvarjehanda illusioner förvandla och aldeles om intet göra de nyttigaste anstalter; likväl och ehuru okunnoghet ej sällan varit orsaken till de skedde misstag; så framlyser icke dess mindre oftast vid närmare efterseende, en sielfrådig tiltagsenhet, som småningom och efter handen sig insmygt, och utbredt sine skadelige verkningar uti flere Finance-Verkets grenar.» I fortsättningen var dock utskottet föga sinnat att låta det försvar gälla, som kunde ligga i bristande omdömesförmåga och tillstötande oberäkneliga svårigheter, utan vände sig med synnerlig skärpa mot de styrandes verkliga eller förmenta maktmissbruk.

Själva utgångspunkten för angreppet togs i »den skadeliga principe — — at förena Kronan och Banquen uti en gemensam penningerörelse, och at aldeles sammanbinda bägges deras Credit». Som synes, gå här bankofullmäktiges ord i sista riksdagsberättelsen igen,[1] men utskottet adresserar med allt fog anmärkningen till alla för bankledningen under det sista kvartseklet ansvarige. En dylik sammanblandning finner utskottet stridande mot bankens ursprungliga privilegier samt dessas senare bekräftelser.

När utskottet sedan går att i detalj ådagalägga, huru skadlig denna princip varit för banken, samt därför omnämner de viktigaste författningar, vilka sedan 1738 utkommit, anmärker det, att skulden för lagstiftningens farliga riktning fölle mindre på Kungl. Maj:t och riksens ständer än på bankofullmäktige och bankodeputationerna, vilka tillstyrkt dessa lagstiftningsåtgärder utan att genom sekreta utskottet giva ständen nödig kunskap om deras innehåll och anledningar. Likaså hade bankodeputationernas berättelser, som influtit i de äldre riksdagsbesluten, befunnits giva föga exakta bilder av bankens ställning.

Vid redogörelsen härefter för de olika författningarna fäster utskottet helt naturligt särskild vikt vid 1745 års förordning om bankens

[1] Jfr ovan s. 277.

stängande för plåtutväxling. Härigenom hade sedelmyntets välde inletts. Detta hade icke allenast varit skadligt och utgjort upphovet till bankens iråkade läge, utan själva tillvaron av oinlösliga bankosedlar vore olaglig och stridande mot bankoordningen av 1668, vilken i sin § 71 uttryckligen förbjöd kreditsedlar. Som synnerligen skadliga påpekas vidare tullens erläggande (från 1743) i km. i st. f. karoliner, den starkt växande utlåningen, låneräntans successiva sänkningar, samt understöden åt växelkontoren, och det säges rent ut, att bankens största debitorer (bland dem namngivas Fredrik Gyllenborg, Kierman och Plomgren) suttit som bankodeputerade och fullmäktige, varför »de ock under hela denne perioden föreslagit sådane Förordningar om Lån och Interessens beräknande, som passat sig med deras afsigter». Tack vare den dåliga hushållning, som sålunda drevs, hade sedelstocken ökats — »ifrån år 1756 til 1762 års början med mer än 111 millioner Daler Kopp:mt».

Det hittills anförda kom på hattregimens allmänna syndaregister, fastän enskilda av de senast och ännu fungerande fullmäktige kunnat medverka vid enstaka utpekade åtgärder,[1] blott en enda, Kierman, hade inom deputationen eller fullmäktige varit med hela den granskade tiden. Direkt mot de nuvarande vände sig däremot sekreta utskottet vid erinran, hurusom 1762 års beslut om den privata utlåningens inställande icke bättre efterföljts än att senare mera än 1,7 mill. d. km. utgått till lån åt enskilda. Anmärkningen, att kronans skuld till banken, sedan ingången av år 1762 ökats med 62 t. g., drabbade i främsta rummet den förra riksdagens sekreta utskott. Alla, som haft med bankens styrelse att göra, träffades slutligen av utskottets tillskärpta erinringar, att avlöningsstaten för verket oskäligen stegrats, att det slösats med gratifikationer, diskretioner och dylika extraordinära utgifter, samt att vid befordringar »fast ofta ankommit uppå grace och de sökandes recommendatorer» mera än på objektiva förtjänster. Åtskilliga mera egendomliga befordringsfall framdrogos.[2] Med siffror och bilagda sammanställningar ur räkenskaperna exemplificerades det slöseri, som drivits med bankens medel i dessa sista hänseenden, sålunda:

[1] Bl. a. framdrogs — Ber. 14/2 s. 10 — ett lånebeslut 1759 till grosshandlaren Isak Clasons förmån.

[2] Bland dessa särskilt Renhorns ställning till banken (jfr ovan s. 247 not 1) samt Gustav Reuterholms märkliga befordran inom verket (jfr Exkurser, II).

	1739	*1764*
Bankens lönestat	20,626 d. 17⅓ ö. karol. och 4,715 d. 22⅓ ö. km. (= 101,401 d. 24 ö. km.)	875,349 d. 25 ö. km.
Bankofullmäktiges honorar	1,728 d. karol. (= 8,100 d. km.)	70,500 d. km.

Omkostnad för små transportsedlar skedet 1746—64 tillsammans . . . . . 4,064,261 d. 28 ö. km.[1]

Belöningar, gåvor av allehanda slag samt bank-måltider åren 1755—64 tillsammans 380 duk., 220 rdr och 1,922,925 d. 27 ö. km.[2]

Berättelsen, alltigenom starkt partifärgad, får, såsom redan Malmström påpekat (V, s. 332, noten), upptagas med försiktighet. Uppgiften om sedelstockens ökning 1756—61 med 111 d. km. är mycket överdriven, då enligt den i detta arbete meddelade statistiken beloppen i runda tal voro ultimo 1755 41 mill. d. km. och samma dag 1761 118 mill. d. km., alltså en ökning av 77 mill. d. km.[3] Beträffande

[1] Det framgår ej av uttrycken klart, huruvida denna senare summa bör ökas med 17,865 d. 8 ö. km., som angives varit motsvarande utgift under år 1746. — I totalbeloppet ingå i varje fall omkostnaderna för Tumba bruks anläggande och drift. Dessa specificeras sålunda: till själva verket 896,924 d. km., 106 spec. duk., 4,224 rdr., 2,000 holländska gulden; till lumpmagasin 24,000 d. km., till inköp av lumpor i Hamburg 384,447 d. 17 ö. km. samt 2,600 rdr.

[2] De största posterna häri utgöras av de vid 1755—56 års riksdag utgivna beloppen till medlemmarne i riksens ständers kommission, till BF. samt till belöningar för revolutionsförsökets upptäckande (jfr ovan s. 247). Gåvor *ad pios usus* stego ock till betydande belopp, i allt 413,800 d. km., varav 106,000 disponerats av tidigare S.U., 228,000 av BD. och 79,800 av. BF. För »Måltider och Collationer åt Banco Fullmägtige och Deputerade» hade utgivits 45,836 d. km.

Som ett särskilt märkligt fall påpekades, att åt en person (handelsmannen Völschou), vilken »för något dess lidande af en Rättegång med Banquen» fått sig av Svea hovrätt tilldömda 24,000 d. km., yttermera av BD. erhållit 30,000 d. km., ehuru han allt som allt i förlikning blott begärt 48,000 d. km. — Som det framgår av den till BD, 1760—62 som grundval för dess beslut lämnade redogörelsen, hade Völschou vid början av 1750-talet belånat ett parti ull, vilket sedermera vid företagen försäljning ej alls motsvarade den vid pantsättningen gjorda värderingen. Banken lät då åtala honom för sviklighet, men förlorade i hovrätten, varpå V. förde rekonventionstalan med angivet resultat. Såväl kärande som svarande hade besvärat sig över det utdömda skadeståndet, varför BD. ingrep att få en förlikning till stånd. Man hade lyckats få V. att pruta ned sina anspråk till 48,000 d. km., men BD:s flertal fann beloppet väl lågt och tillade yttermera 6,000 d.

[3] Ber. ¹⁴/₂ giver följande siffror för sedelutgivningen i dess helhet: År 1743 var sedelstocken närmare 33 mill. d. km.; vid början av 1747 var den över 45 mill.; härifrån till 1752 ökades den med mer än 23 mill., därefter till början av 1756 med ytterligare 33 mill., vartill slutligen kommit ökningen med 111 mill. Summan skulle således bliva 212 mill. d. km. mot den verkliga av 118 mill. — Anders Schönberg drager (i sitt nedan cit. memorial, s. 24) S.U:s siffror skarpt i tvivelsmål men gör sig

beräkningen av lönestaten märkes, att uppgifterna icke äro rätt jämförbara, samt att bankens normala utveckling icke tillräckligt beaktats.[1]

Om tillväxten av bankens förmögenhet säges (Ber. $^{14}/_{2}$, s. 14), att den »egenteligen bestådt uti en tilväxt af hypothequer för dess borgade sedlar, för hvilka Banquen njutit ränta äfven i sedlar, som vid årets slut måst upbrännas». Anläggningen av Tumba bruk räknas tydligen som ren förlust; efter uppräknande av de däråt nedlagda kostnaderna, fortsättes (Ber. $^{14}/_{2}$, s. 15): »Enär Secrete Utskottet eftersinnar följderne häraf i framtiden, såväl i anseende til nödvändigheten af Sedlarnes ständiga ombyte och förnyelse, såsom ock i jämförelse af hvad tilverkningen deraf redan kostat Banquen, är all anledning at sluta, at ehuru nyttig och för den allmänna rörelsen oumgängelig Sedelinrättningen i sig sielft må vara, kunde likväl denne Mynte-tilställning, om den på enahanda fot beständigt skulle continuerat, komma at förtära och omsider i längden aldeles upfräta hela Banquens vinst».

Oavsett överdrifterna gav i varje fall denna sekreta utskottets berättelse en visserligen färgstark men ganska väl träffad bild av den rundhänthet med bankens medel, som under hattregimens senare skede varit härskande. Det kan ej förvåna, att uppståndelsen blev stor både hos de vid namn utpekade och hos allmänheten, som här fick påtaglig bekräftelse å cirkulerande rykten om missbruk i bankoverket; ehuru det icke direkt utsades, kunde läsaren lätt få uppfattningen, att banken skötts lika självisk av ett mäktigt kotteri som de redan dömda växelkontoren, och att hela utvecklingen sedan 1738—39 allenast syftat att befordra ett sådant regemente. Allra skarpast tog kritiken av hattarnas hela hushållningsregim ävensom betonandet, att banken genom detta offrat sina redbara tillgångar och fördjupat sig i en omåttlig

själv skyldig till felet att till 1747 års siffra addera även 1743 års, ehuru denna skall ingå i de då angivna 45 mill. Härigenom får Schönberg S.U. att beräkna en sedelstock av över 800 t. g., medan dess kalkyl stannar vid 706 t. g. Huru S.U. kommit till sitt höga belopp, är svårt att säga. Schönberg angiver två förklaringar: antingen har S.U. summerat de för vart särskilt år utgivna sedlarna (»hvaraf knapt en fierndel kan vara förökning i Sedelstocken, emedan samma Capital, då det flere gånger om året roullerar ut och in i Banquen, kan förorsaka mångdubbelt större Sedelmyntning om året, utan at Capitalet därföre eller Sedelstocken blir större») eller ock summerat de vid varje års slut utelöpande sedlarna. Den sista förklaringen är i varje fall orimlig, ty med utgångspunkt ultimo 1746 skulle man då ha hunnit upp till ännu mer fantastiska belopp, tre tusen t. g. eller mera.

[1] Nedan i avd. Exkurser (IV) meddelas några sammanställningar om bankens utgifter för avlöningar åren 1721, 1739 och 1765.

sedelskuld. Med denna framställning kunde det störtade hattpartiet helt naturligt icke nöja sig, och kring berättelsen uppflammade en strid, som hörde till de våldsammaste under denna upprörda riksdag.[1]

Redan i sekreta utskottet hade Fersen, sedan tio år tillbaka hattarnas främste parlamentariker och ledande man, rest ett energiskt motstånd mot, att en berättelse till ständen avgåves, vilken icke innehölle positiva förslag utan allenast väckte misstro till banken och kastade skuld på föregående riksdagar med deras delegationer. Han hävdade även, att vilka fel och missbruk än, som kunnat förefinnas vid tillämpningen, hade 1738—39 års grundsatser haft ett betydelsefullt nationellt syfte samt även medfört helt andra välsignelserika följder för näringslivet, än berättelsen lät framskymta. Då emellertid utskottet beslöt sända berättelsen till ständen, sammanfattade Fersen sin avvikande memening i ett memorial, vilket han ingav på riddarhuset.

I detta memorial[2] griper Fersen, med det sinne för det praktiska och väsentliga, som utmärkte honom, fatt i berättelsens reala huvudpunkter utan att förirra sig i de många personliga pikanta detaljer, som väl tog den mesta uppmärksamheten i anspråk. Han söker sålunda gent emot sekreta utskottet hävda, att hushållsgrundsatserna från år 1738 ingalunda varit oriktiga utan tvärtom genom verkligheten visat sig välsignelserika, då »Handel och Näringar kunnat dragas undan främmande ok, och få en större extension, til Rikets styrka och undersåtares gagn»; att föregående riksdagars bankodeputerade och fullmäktige ej med fog nu kunna tadlas därför, att de tillämpat åskådningar, vilka då ansågos väl motiverade; samt att, så länge påståendet om tidigare bankoredogörelsers oriktighet ej styrktes genom formliga framlagda bevis för, att bankens läge nu vore sämre än 1738, måste man tillmäta de sex bankodeputationer, som sålunda av utskottet angripits,

[1] Den följande skildringen av Fersens strid med S.U. i huvudsak efter Malmström, anf. arb., V, s. 333 f.

[2] Jämte en del andra hos R. o. A. ingivna memorial trycktes det i en särskild skrift (63 sid. 4:o, varav Fersens mem. är s. 1—10). De särskilda däri ingående äro, utom Fersens, ingivna av kammarherre E. W. von Christiersson, k. sekreteraren Anders Schönberg, kommendörkaptenen Karl Tersmeden, frih. J. C. Cederhielm, löjtnanten frih. Knut Leijonhufvud, k. sekreteraren Adolf Sandberg och bankofullmäktigen frih. Fabian Löwen. Senare trycktes också Klas De Frietzskys mot Fersen riktade anförande på riddarhuset d. 22 februari samt ett vidlyftigt principiellt hållet memorial av kanslirådet frih. Krister Horn. — Fersens memorial hade ursprungligen en mera tillskärpt form, vilken emellertid till följd av den däröver uppkomna striden mildrades. Christierssons synes innehålla den mest ortodoxa hattuppfattningen.

större tilltro än den enda, på vars blotta ord denna dom fälldes. Han slutade med yrkandet, att, för att full klarhet över situationen måtte vinnas, sekreta utskottet borde anmodas, »at utan anförande af något, som förtegat vara bör, til Höglofl. Ridderskapet och Adelen upgifva, hvad styrka Banquen nu äger, jämförelsevis emot dess tilstånd 1738».

Efter hela formuleringen av utskottets kritik med utgångspunkt i besluten 1738—39 var Fersens yrkande tydligen väl motiverat. Huruvida åter den begärda undersökningen skulle givit önskad klarhet, får betvivlas. Efter den tidigare framställningen här är det tydligt, att bankens bokföringsmässigt ådagalagda ställning skulle visat avsevärd förbättring under det så skarpt tadlade skedet, men också att sanningen ingalunda därmed var träffad. Fabian Löwen, vilken som bankofullmäktig väl kände ställningen, gav i sitt diktamen till R. o. A:s protokoll d. 24 februari[1] en koncentrerad sammanfattning av de meningar, som brötos: »När igenom fortfarandet med Sedelindragningen samt årlig afbetalning på Kronoskulden til Capital och Interesse, Banquen åter bekommit sina Sedlar, är han visserligen rikare än någonsin tilförene. Men medgifver man, at Kronan och Riksens Ständer, som äro Banquens Garanter, icke kunna efterhanden och med tiden åter betala denna skulden, så är icke Banquens förmögenhet betydelig.» På kronans förmåga och vilja att gottgöra banken för dess vidsträckta långivning hängde ovillkorligen hela verkets styrka.

När Fersen vid sitt memorials avgivande ville tillgodoräkna sig samma fria yttrande- och granskningsrätt, som mössorna så ivrigt proklamerat, hade han emellertid icke tagit nödig hänsyn till partifanatismen. De, som inom sekreta utskottet och bankodeputationen nedlagt ett så nitiskt arbete på att ådagalägga den fallna regimens under sekretessens skydd gjorda missbruk, tålde icke, att deras egna domar sattes i fråga. Sekreta utskottet klagade överljutt över svåra och hårda tillvitelser samt fordrade att få memorialet formligen utlämnat till sig, tydligen för att ställa dess författare till utomordentligt ansvar.[2] Då Fersen fann sig tvungen att mot detta hot begära att bli tagen i sitt eget ståndS hägn och försvar, hotade en konflikt mellan sekreta utskottet samt de ofrälse ståndEN å ena sidan, adeln å den andra, och

[1] Jfr föregående not.

[2] För vida mindre djärva steg än att utmana det mäktiga S.U. blevo vid denna yttrandefrihetens riksdag en rad av riksdagsmedlemmar utvoterade ur sina stånd: så J. C. Cederhjelm, Anders Chydenius, borgmästarne Schauw och Malmstein.

utsikten härtill uppjagade en stark orosstämning i huvudstaden.[1] Efter stormiga debatter (d. 25 och 26 februari), varunder adelns flertal visade sig följa hattledaren, träffades en uppgörelse så, att Fersen på framställd vädjan att förekomma olycksdiger söndring mildrade de uttryck i memorialet, vilka särskilt retat sekreta utskottet, och adeln sedermera förklarade sig enhälligt taga honom i sitt hägn.[2]

Sekreta utskottets berättelse av d. 14 februari hade emellertid av de ofrälse ståndеn mottagits med gillande och beslut om dess tryckning, och härmed förenade sig även adeln, blott med tillägget, att de viktigaste inkomna memorialen också skulle tryckas. Den av Fersen begärda undersökningen kom ej mer i fråga, men väl medgav sekreta utskottet honom att själv ur bankens handlingar förskaffa sig underrättelse, huru bankens ställning vore nu mot år 1738.

BANKOFULLMÄKTIGES AVSKEDANDE.

I SLUTET AV SIN SENAST BERÖRDA BERÄTTELSE HADE sekreta utskottet bebådat, att det snarligen ämnade inkomma med en granskning av de nuvarande bankofullmäktiges förvaltning sedan senaste riksdagen. Denna granskning gavs i utskottets protokollsutdrag av d. 18 april: liksom föregående aktstycken om banken detta riksmöte var detta till väsentliga delar ett verk av bankodeputationen, vars ståndpunkt sekreta utskottet upptog såsom sin, ehuru med vissa lindringar. I sin definitiva form har det karaktären av en utskottets resolution med anledning av särskilda mot bankofullmäktige av deputationen framställda anmärkningar, avgiven, sedan fullmäktige fått yttra sig över dessa samt deputationen inkommit med slutpåminnelser.[3] De

[1] Jfr ovan s. 281 noten.

[2] Vid den avgörande omröstningen (d. 25 februari), vilken formellt allenast gällde föredragningsordningen, hade Fersens majoritet blott varit 358 mot 307.

[3] Om S.U. pr. $^{18}/_{4}$ se ovan s. 289 not. 2. BD:s nya inlägg gavs genom ett d. 13 mars 1766 daterat protokollsutdrag, vilket ingavs till S.U. (se BD. 1765—66, akt. II, fol. 4485 f.). Författare till skrivelsen var, som BD:s protokoll s. d. upplyser, von Essen. Den är ganska indignerat avfattad, finner det »sällsamt och oerhördt», att ständernas deputationer »skola vid öfverläggningar i mål, som redan blifvit utredde, varda oroade och besvärade af slika oordentliga stridsskrifter, hvilka leda till intet annat, än sakernes återförande uti oreda samt at upväcka tvekan och missnöje».

S.U:s förändringar äro till stor del formella, då ett referat av svaromålen även borde inflyta. Emellertid har utskottet också mildrat vissa skarpa vändningar samt helt och hållet lämnat åsido BD:s klagomål över det otillständiga av BF. att söka försvara sig.

svaromål från fullmäktiges sida, som deputationen härvid hade att beakta, äro de i fullmäktiges skrivelse d. 7 febr. (cit. BF. 7/2) givna. De anklagades ytterligare svar d. 18 april (cit. BF. 18/4) kunde naturligtvis ej av BD. eller S.U. beaktas men beröras här upplysningsvis.[1]

De formulerade anmärkningarna äro till antalet nio.[2] Den första är den redan berörda principiella, att fullmäktige »utan åtskilnad ständigt följt den sats, at Cronans och Banquens interessen uti all penningerörelse borde vara oskiljaktige och deras Credit densamma och enahanda». — Fullmäktige svarade härtill, att det icke kunde vara deras sak att fastställa de idéer och principer, varefter banken skulle förvaltas, utan detta vore sekreta utskottets (närmast bankodeputationens) uppgift; dem tillhörde allenast att i tillämpningen följa sålunda givna direktiv. Den nu tadlade grundsatsen vore forna riksdagars verk. För vad som t. o. m. senaste riksdagen åtgjorts enligt densamma, hade redan ständernas godkännande givits. Den sats i fullmäktiges senaste relation (§ 10 — jfr ovan s. 277), vilken nu särskilt tadlades, utsade allenast, att bankens egen säkerhet fordrade noga hänsyn till dess största gäldenär kronans (statskontorets) ställning. — Deputationen genmälte: det stode dock uttryckligen i den nämnda relationen, att bankens och kronans kredit ägde oskiljaktigt sammanhang, och fullmäktige hade icke uppvisat, att en sådan mot privilegierna stridande grundsats stadgats dem till efterföljd vid föregående riksdagar. Med denna bekväma replik, mera lagd till orden än till saken, fann sekreta utskottet saken klar och fullmäktige med rätta ställda till ansvar i denna huvudfråga.

För det andra hade deputationen lagt fullmäktige till last, att de trots k. kungörelsen d. 16 februari 1762[3] om utlåningens inställande dels låtit utgå nya lån om över 1,7 mill. d. km. samt därigenom rubbat ständernas avsikt med sedelindragningen, dels också genom ett lån

[1] Alldeles utan betydelse för försvaret av bankoledningen blev detta inlägg icke. Vid det vemodiga sammanträde d. 9 juni 1766, då de avgående BF. togo definitivt farväl av varandra (jfr nedan s. 304), yttrade de närvarande prästerna sin glädje över, att deras kolleger av R. o. A. redan erhållit sitt ståndsdecharge för förvaltningen, »och vore detta utan tvifvel en fägnesam påfölgd af det yttrande, som Herrar Fullmägtige i Protocollet af d. 18 April låtit intaga, hvilken sedermera såsom en Förklaring för Ridderskapet och Adelen är vorden upläst». SP. 1766, s. 1207 f.

[2] En tionde anmärkning gällde BF:s långsamma svaromål beträffande Tumba bruk. Här fann BD., att BF. haft något skäl för sitt dröjsmål, varför saken blott i förbigående kom att beröras. S.U. pr. 18/4 s. 33.

[3] D. v. s. sekreta utskottets beslut av d. 1 februari s. å. Jfr ovan s. 270.

på 2,124,000 d. km. hållit under bankens förvar för framtida beslut om dess eventuella inköpande en post lånebanksattester och omyntat silver, som bankokassören Gottsman hembjudit. — Av fullmäktiges svaromål i den förra delen framgick, att dualismen i bankledningen mellan fullmäktige och kommissarier här väsentligen varit vållande till en viss oklarhet, men att också ett meddelande från föregående riksdags bankodeputation verkat förryckande. Nämnda deputation hade nämligen (d. 3 februari 1762) med anledning av förbudet mot vidare lån på lös eller fast egendom förständigat kommissarierna att låta redan beviljade men ej utbetalade lån utgå. Med anledning härav hade kommissarierna gjort sina utbetalningar, så att huvudmassan av de nu påtalade lånen (23 st. av i allt 30) hade utgått, innan fullmäktige fingo någon kännedom om förfaringssättet. Vore något fel begånget, menade fullmäktige, så fölle ansvaret på kommissarierna, ej på dem. — Härtill erinrade deputationen, att i alla fall sekreta utskottet senare (d. 4 mars 1762) genom protokollsutdrag till fullmäktige formligen förbjudit även utbetalande av de »förut sökte och beviljade men ej uttagne lånen», vilket förbud emellertid fullmäktige lagt till handlingarna utan att därav giva kommissarierna del. Genom denna erinring fann sekreta utskottet nu fullmäktiges försvar kraftlöst.

Det bör här anmärkas, att fullt så klar var saken icke, ty det anförda protokollsutdraget av d. 4 mars var något dunkelt formulerat. Det tillkom på grund av en förfrågan från bankodeputationen (d. 6 februari), huruvida de, vilka, innan utlåningsförbudet utfärdades, ansökt om lån och fullgjort alla nödiga prestanda, »desamma nu mera måge utbekomma eller ej». Utskottet svarade, att »blotta ansökningens ingifvande om BancoLån icke berättigar någon til deras erhållande», samt fann skäligast, »at hvarcken de härofvannämnde eller andra i Banquen sökte lån måge utgifvas». Något klart förbud att låta beviljade men ej uttagna lån utgå gavs alltså icke. Påpekandet, att tillfredsställande legitimerad låneansökan icke berättigade till lån, torde likväl syftat till ett sådant allmänt förbud, ty med de dittills följda utlåningsgrundsatserna hade ju varje sökande, som formellt fullgjorde alla säkerhetsprestanda, varit tämligen säker om lånets beviljande, varför huvudskillnaden legat mellan uttagna och ej uttagna lån, icke mellan beviljade och sökta ej ännu beviljade. Dessa förhållanden hade gjort största skärpa i formuleringen önskvärd. I varje fall ägde fullmäktige formell grund för sin åskådning, att protokollsutdraget av d. 4 mars blott var en verkställighetsexpedition, vilken, då förordningen i ämnet

redan var publicerad och tillämpad, icke behövde föranleda någon vidare åtgärd.[1]

Den senare delen av denna andra huvudanmärkning gällde det lån på ungefär 7 t. g., varmed fullmäktige under år 1763 gått kassören Gottsman tillhanda. Själva sammanhanget synes här något dunkelt Gottsman hade tidigare (1759, se ovan s. 261 not 2) nämnts bland de spekulativa personer, som i utlandet uppköpt myntat och omyntat silver samt pantsatt detsamma i banken med syfte att göra vinst på silvrets prisstegring och kursens försämrande, och mot vilka fullmäktiges beslut d. 21 november 1759 särskilt var riktat. Under handelskrisen i augusti 1763 synes det blivit Gottsman — eller hans konsortium, ty sannolikt stodo väl andra personer bakom riksbankskassören i så omfattande affärer — omöjligt att i längden hålla sin värdepost, varför han d. 31 augusti s. å. ansökte hos fullmäktige om dess belånande, en ansökan, som först avslogs men senare beviljades. Onekligen var detta ett avsteg från grundsatsen, att inga nya lån skulle givas, varför också fullmäktige i sin relation till riksdagen funno nödigt att närmare motivera sitt beslut;[2] de hänvisade till omöjligheten vid dåvarande höga silverpris och svåra sedelkurs att vidtaga åtgärder för silverförrådets stärkande eller att förhindra, att lånebankens gamla på speciesort gällande attester, vilka fortfarande voro starkt begärliga, komme i utlänningarnas händer;[3] det anbud, som Gottsman gjorde att låta banken eventuellt övertaga hela hans post av silver och dylika gamla lånebanksattester, syntes dem därför så förmånligt, att de för att hålla möjligheten till inlösen — över vilken de ej själva vågade besluta — öppen till den kommande riksdagen funno sig böra bevilja lånet, och de hemställde nu till bankodeputationen, huru vidare i saken borde åtgöras. — Bankodeputationen betraktade allt detta som svepskäl och hela transaktionen som ett försök att trots banklanens avstängande

[1] Detta betonas med synnerligt eftertryck i BF. $^{13}/_{4}$. Det är icke uteslutet, att man i banken gärna sett det kryphål för att icke för våldsamt behöva avklippa utlåningarna, som denna formella oklarhet medgav. Å andra sidan äger S.U. 1765—66 klent vitsord vid tolkningen av föregående S.U:s intentioner, då avsikten att nu komma BF. till livs var oförtydbar.

S.U:s protokollextrakt av d. 4 mars 1762 bland Inkomna Handlingar, 1762, fol. 166.

[2] BF:s riksdagsrelation 1765—66, § 13 (nedan bil. 27). Bland BF. hade Löwen varit mot lånets beviljande.

[3] Som senare — BF. $^{7}/_{2}$ och $^{18}/_{4}$ — påpekades, hade bankoreglementet 1752, § 37, ålagt BF. att söka i tysthet och mot nödigt lage inväxla dessa attester för att så förminska bankens ränteutgift.

skaffa hjälp åt en av de många spekulanterna på kursens försämrande. Deputerade förkastade därför tanken på pantens inlösen, förständigade Gottsman att omedelbart infria lånet, vilket på grund av kursens våldsamma fallande samtidigt ådrog honom ruin, samt avskedade honom från hans plats i banken.[1] Sekreta utskottets resolution blev helt enligt deputationen, att fullmäktige härvid ingalunda visat nit och välmening utan fastmera genom överträdelse mot uttryckliga förordningar gjort sig skyldiga till »en förbrytelse, som emot Herrar Fullmägtige ligger klarligen å daga».

Såsom tredje huvudanmärkning anförde deputationen, att fullmäktige oaktat förbudet (d. 17 juni 1762, ovan sid. 273) mot vidare försträckningar till kronan bistått regeringen med 14 t. g. för inlösningen av det första lotterilånets obligationer. För denna affär är tidigare redogörelse lämnad.[2] Ståndpunkterna, sådana de utvecklades i de uppsatta skrivelserna, voro fullständigt motsatta: fullmäktiges försvar, att det ej varit fråga om ny utgift, och att deras medverkan skett i bankens eget intresse för att hjälpa dess största gäldenär, godkändes ej utan gav blott anledning till att skärpa principanmärkningen under första punkten. Sekreta utskottet resolverade, att fullmäktige härvid »både Secrete Utskottets tydeliga Förbud och de flere ofvannämnde Banco Stadgar öfverträdt».

Efter dessa följde åtskilliga speciella anmärkningar av mindre räckvidd såsom om en del till ogunstig kurs inköpta dukater (punkten 4), oförmånlig likvidation av ett år 1760 gjort silverköp från Gottsman, varigenom banken förlorat över 1 t. g. (p. 5), mottagandet som avbetalning på statskontorets skuld av en post silver från Ostindiska kompaniet (p. 9). Av allmännare natur voro anmärkningarna, att fullmäktige varit för frikostiga med diskretioner (p. 6); att de under sina hemliga

[1] Vid riksdagen 1769—70 sökte Gottsman och erhöll även så till vida reparation för sina lidanden, som BD. då beviljade honom 1,000 d. sm. i årlig pension (Malmström, anf. arb., VI, s. 166, not 2). Samtidigt befriade ständerna de forna BF. från det ansvar, som man 1765—66 velat utkräva av dem för bankens förlust på lånet till Gottsman, hänvisande därtill, att förlusten väsentligen vållats genom, att då gjorda anbud till uppgörelse förkastats. (Se nedan s. 305.) Enligt Helsingius' »Sammandrag öfver Banquens Förluster» etc. (av år 1782) erhöll Gottsman senare, 1772, i ersättning för sina förluster 318,776 d. km., och som bankens direkta förlust på lånet avskrevos följande år 974,658 d. km.

[2] Vid detta ärendes behandling hade avvikande meningar inom BF. framställts av Löwen, Appelbom, Schröder, Hauswolff, Celsius och Werander. Jfr ovan sid. 276. — S.U. pr. $^{18}/_{4}$ har genom tryckfel (s. 13) förbudet till d. 17 januari i st. f. d. 17 juni.

räkningar utassignerat lån och utgifter, som de velat dölja för kommissarierna (p. 7); samt att de vid befordringssaker förfarit godtyckligt och dels i dylika fall, dels i andra mål försummat kommissariernas hörande (p. 8). I regel kunde fullmäktige här svara med hänvisning till antingen tidigare riksdagars förfoganden — sålunda särskilt om likvidationen med Gottsman — eller gammal och erkänd praxis, vilka förklaringar emellertid deputationen ej godkände, och lika litet sekreta utskottet.[1]

I ett och allt voro vid denna granskning sakskälen av mindre betydelse. De härskande inom sekreta utskottet och deputationen voro beslutna, att bankofullmäktige skulle avlägsnas: detta krävde deras eget politiska intresse av hänsyn till bankens tidigare betydelse som hattväldets stöd, och det fordrades ej mindre av den genom räfsten med växelkontoren uppjagade allmänna opinionen, vilken torde varit tämligen grundfast övertygad, att banken alltigenom var ett korruptionsnäste, som allenast tillgodosåge vissa obehöriga spekulanter och deras medverkande. Fastän det, som granskarna lyckats framdraga mot de fungerande fullmäktige, säkerligen var mycket mindre, än som väntats och kanske av den uppjagade misstänksamheten fordrades, kastade åtminstone de i Ber. $^{14}/_{2}$ framkomna upplysningarna från riksdagen 1755—56 ett så oförmånligt ljus över hattregimen, att dennas sista fullmäktige redan därmed voro faktiskt dömda. De föllo sålunda offer för ett till undergången vigt system. Personligen synas de av räfsten drabbade varit mera oskyldiga än många deras föregångare.

Till någon del och indirekt erkändes detta av sekreta utskottet självt. I sin granskning av fullmäktiges svaromål hade den bistre von Essen och med honom bankodeputationen varit högeligen missbelåtna över den djärvhet, varmed de anklagade försvarat sig i punkter, vilka

[1] I en detalj synas dock BF. vunnit något mått av erkännande för sin ståndpunkt. Det hade bl. a. under p. 6 anmärkts mot »de så kallade Banco-Måltider». BF. svarade, »at desse måltider aldrig varit inrättade eller sedermera bibehållne för at gratifiera Banco-Fullmägtige, men ifrån Banquens första fundation anstälts vid förrättad årlig Inventering, såsom en heder och ihugkomst emot Banquens Commissarier och en del af den Öfre Betjeningen; hvarvid nu varande Fullmägtige ansedt såsom en olägenhet och tids spillan för sig, så ofta som någon af dem hafver blifvit nödgad, at för anseende skull dem under tiden bivista». Ett dylikt från bankens början bestående bruk hade BF. icke haft anledning på eget bevåg förändra, förrän BD. nu vid riksdagens början själv gått i författning därom (BF. $^{7}/_{2}$). Efter denna framställning berördes icke bankomåltiderna i S.U. pr. $^{28}/_{4}$.

En mildring vidtog även SU. i BD:s framställning så tillvida, att namnen uteslötos på de personer, vilka under samma p. 6 anfördes som exempel å olämpligt utdelade gåvor och gratifikationer.

deputerade egentligen betraktade som orubbligen fastlagda och hart när avdömda. Man fann, att fullmäktige »ganska missfirmligen sig utlåtit», såsom hade deputerade i syfte till deras skada tillvitat dem flerehanda förbrytelser, och ansåg därför nödvändigt att begära sekreta utskottets gemensamma överläggning, huru en dylik påtaglig sidvördnad mot en av riksens ständers egna deputationer rätteligen skulle beivras. Denna bristande förmåga hos dem, som alltid klagat över sina motståndares iver att med sekretessen dräpa all kritik, att nu, sedan de själva kommit till makten, tåla sakliga svaromål — till på köpet från så allvarligt anklagades sida — var likväl för mycket för sekreta utskottet, som kanske också lärt något av sin misslyckade attack mot Fersen. Denna extra efterräkning med bankofullmäktige stannade alltså vid blotta hotet.

I huvudsaken däremot hjälpte intet försvar. Efter sin redogörelse för de framställda anmärkningspunkterna summerade utskottet, att det funne »Fullmägtiges förhållande och administration af detta angelägna Verk icke hafva varit beledsagadt med den försiktighet, ömhet och varsamhet, som Instruction, Reglementer och Banco-Ordningar kräfja, utan hafva, genom en sådan, deras i flere stycken felaktiga förvaltning, den de under vanlig tyst- och hemlighet utfördt, hvarjehanda eftertänkelige oredor blifvit fortsatte och förökte». Väl hade i vissa av de framdragna punkterna en eller flera av fullmäktige hyst från flertalet avvikande meningar, men i det hela hade utskottet »funnit af alt föregående, med det mera, som för den ömhet, hvarmed Banquens angelägenheter, likmätigt författningarna, böra handteras, ej kan allmenheten föreläggas, tillräckel. skjäl dertil, at alle förenämde Fullmägtige, så de Äldre som de Yngre icke vidare kan anförtros det Fullmägtigskap, vid Banquen, som dem varit updragit, utan at de samtel. derifrån böra entledigas». Trots sådant entledigande skulle de stå till ansvar för den skada de i särskilda mål kunde anses ha vållat banken.

Samtidigt resolverade utskottet, att fullmäktiges antal till minskande av bankens utgifter skulle återgå till det från början gällande eller två från vart stånd, summa sex. Allt detta delgavs nu vederbörande stånd med anmaning att i vanlig ordning utse nya fullmäktige i de förras ställe.[1] Så definitivt avgjort som sekreta utskottet framställde fullmäktiges entledigande var likväl icke detta. Mössorna själva hade alltför ofta vid tidigare tillfällen gått till strid mot sekreta utskottets maktfullkomlighet, för att icke motsidan nu med framgång skulle åberopa deras egna uttalanden, och här alldeles särskilt, då det gällde beslut

[1] S.U. pr. $^{28}/_{4}$, s. 35 f.

över förtroendemän, vilka tillsattes av ständen men icke av utskottet.[1] Hos tvänne av de banken garanterande ständen rådde visserligen ingen större svårighet att få erkännande åt utskottets mening, att här förelåge *res judicata*. Borgarståndets äldre fullmäktige hade samtliga på grund av räfsten med växelkontoren måst avgå, och de båda under riksdagens lopp insatta, Quast och Möller, berördes icke av straffdomen; detta stånd godkände alltså utan vidare utskottets ståndpunkt. Sammalunda förfor prästeståndet, visserligen icke utan opposition, men som Serenius då för tillfället förde klubban och han vägrade göra proposition i ett av utskottet redan avgjort mål, segrade även där samma åskådning. På riddarhuset åter restes under Fersens ledning en övervägande opinion för, att beslutanderätten här måste tillkomma adeln själv, så vitt dess egna fullmäktige i banken voro i fråga. Så beslöt adeln, att dess senast valda fullmäktige, Löwen och Appelbom, skulle fortfarande kvarstå, samt att låta de båda äldre, Carleson och Benzelstjerna, avgå med full ansvarsbefrielse.[2]

Denna adelns hållning väckte åter hela den våldsamma sinnesstämning, som förut vid flera tillfällen under riksdagen framträtt ständen emellan. Bankodeputationen hade oupphörligen betonat, att bankens ledning icke med trygghet kunde lämnas i de hittillsvarande fullmäktiges händer, och mössornas beslut att avlägsna dem alla för att få rent hus för sina hushållningsgrundsatser syntes lika orygglig som de på riddarhuset härskande hattarnas att försvara sina båda kvarstående. I denna spända situation kom underrättelsen om det huvudlösa Hofmanska upprorsförsöket vid Borås.[3] Detta dåraktiga tilltags misslyckande stärkte mössornas ställning, och man fann på riddarhuset nödvändigt gå till något slags uppgörelse i konfliktpunkten om bankens ledning. Det ordnades så, att Löwen och Appelbom till namnet frivilligt avsade sig uppdraget i banken (d. 6 juni), varefter riksdagens expeditionsutskott mot protest från dess adliga medlemmars sida utfärdade protokollsutdrag (d. 17 juni), att ständerna intet haft att påminna vid sekreta utskottets förkastelsedom över bankens hushållning. Fullständig var likväl adelns underkastelse icke, ty dess nyutsedda bankofullmäktige, Krister Horn

[1] Man jämföre härmed de många striderna om riksrådens avlägsnande vid olika av frihetstidens riksdagar.

[2] Malmström, anf. arb., V, s. 361 f. Striderna härom pågingo sista dagarna av april samt i början av maj. — Senare, just som riksdagen skulle åtskiljas, ingav Möller sin avskedsansökan samt ersattes genom rådmannen Daniel Hackman. Borgarståndets prot. utdrag d. 14 oktober 1766, bland Inkomna handlingar 1766, II, fol. 1228.

[3] Jfr ovan s. 281, noten.

och Anders Cederström, voro visserligen mössor men likväl i viktiga punkter motståndare till detta partis ekonomiska grundsatser.[1]

Sålunda avträdde de gamla bankofullmäktige. D. 9 juni, alltså innan expeditionsutskottets protokollsutdrag gjorde formellt slag i saken, anmälde vid fullmäktiges sammankomst adelns representanter sin avgång efter mottagen decharge, samt att de »således ansågo sin hittills hafde förrättning vid detta Värk för fulländad». De närvarande prästerna förklarade därpå, att någon definitiv expedition rörande dem ännu icke förelåge, men att, då genom adelns fullmäktiges bortgång sessionerna nu icke kunde fortsättas, »så sågo Herrar Fullmägtige af PrästeStåndet icke, huru de sig vidare med de tilkommande giöromålen kunde befatta».[2] Nästa sammanträde av bankofullmäktige hölls d. 1 juli, och då övertog den nya uppsättningen bankens ledning, varvid likväl de prästerliga platserna ännu stodo vakanta.

Sekreta utskottet hade emellertid resolverat och expeditionsutskottet i dess protokollsutdrag upptagit, att de avgående bankofullmäktige »icke dess mindre äro skyldige til ansvar i dy mål, hvaruti de kunna pröfvas hafva tilskyndat Banquen någon skada och förlust som ersättas bör». Denna talan kom att inskränkas till tvänne punkter: sekreta utskottet beslöt (d. 13 augusti) på bankodeputationens yrkande, att fullmäktige skulle vara skyldiga ersätta banken för den förlust, som kunde uppstå, därest Gottsman icke mäktade göra rätt för sig, samt (d. 6 oktober) att de skulle gottgöra banken en summa av 20,000 d. km., som den förlorat genom deras godtyckliga utdelande av belöning för förfalskningars upptäckande.[3]

[1] Malmström, anf. arb., V, s. 373.

[2] SP. 1766, s. 1207 f.

[3] *Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 711 f. och 729. — Genom k. kungörelse d. 20 dec. 1754 utsattes en belöning av 40,000 d. km. för förfalskningars upptäckande. När ett dylikt mål angivits i Karlskrona av en skeppare Schleyn, delade BF. belöningen så, att S. fick hälften och den andra hälften gick till rådsturätten i Karlskrona. S. besvärade sig och Svea hovrätt tilldömde honom hela belöningen. Så låg målet, när BD. 1765—66 sammanträdde. Deputationen förmådde nu S.U. att förständiga BF. att icke fullfölja målet i högre instans (*Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 139) samt att låta utbetala de resterande medlen till S. (ibm. s. 147). Detta skedde redan i juli 1765; sedan hölls saken öppen till S.U:s nämnda resolution d. 6 oktober 1766, att banken skulle söka sin ersättning hos BF., varefter dessa finge pröva att uttaga sitt av dem, som orättmätigen kommit i åtnjutande av större eller mindre delar av belöningssumman. De härav drabbade fullmäktige voro v. Höpken, Carleson, Benzelstjerna, Hauswolff, Forsskål, Werander, Kierman och Clason. BD. utfärdade härom d. 14 oktober expedition de nya BF. till efterrättelse. Se Inkomna Handlingar 1766, fol. 1189. — BF:s tadlade beslut hade fattats redan d. 7 maj 1760 och hade sålunda varit inneslutet under den vid riksdagen 1760—62 givna dechargen.

Då saväl adel som präster formligen gåvo sina fullmäktige decharge, funno de nya bankofullmäktige, vilka i denna del skulle fullgöra sekreta utskottets och bankodeputationens vilja, sig i ett kinkigt läge. De sköto saken som en ren verkställighetsåtgärd till bankokommissarierna,[1] men icke heller dessa voro vidare hågade att syssla med ärendet, utan detta fick vila, tills nästa riksdag kom emellan med ogillande av hela ersättningskravet.[2]

BANKOREGLEMENTET AV ÅR 1766.

DET GAMLA HUSHÅLLNINGSSYSTEMETS FÖRKASTANDE och avlägsnandet av de forna bankofullmäktige var visserligen den viktigaste sidan av den stora räfsten men måste fullständigas genom positiva åtgärder, syftande, att banken »efter hand må kunna arbeta sig utur des vanmägtighet» (ingressen till Bankoreglementet 1766). Det heter vidare på samma ställe: »Vid den Oss af Riksens Ständers Secrete Utskott anförtrodde undersökningen af Banquens tilstånd och omständigheter, hafva Vij, icke utan grämelse, funnit Banco Verket i ett helt annat tilstånd af styrka och Credit, än som dels genom Riksdags besluten dels eljest blifvit Oss och det allmänna försäkrat. Orsakerne härtil har i synnerhet härledt sig ifrån en Arbitrair disposition af Banquens medel, såväl genom förskotter til Kongl. Maj:t och Kronan, som frijkostighet åt private personer, hvarmedelst Sedelstocken blifvit förökt utöfver den proportion, som rörelsen i allmänhet tarfvat.» De märkligare och mera betydelsefulla av de till avhjälpande av dessa brister nödiga åtgärderna falla inom valutapolitikens område och få alltså här förbigas. Med hänsyn till lånepolitiken och bankens allmänna ledning hade de stränga granskarna icke särdeles mycket nytt att bringa utöver avklippandet av den föregående utvecklingen och kritiken mot dess fel och brister.

[1] Bankoreglementet 1766 ålade i § 28 de nya BF. särskilt att sörja för, att banken ju förr ju hellre komme till sin fulla betalning av Gottsman, så för kapital som för ränta och omkostnader.

[2] *Riksdags-Tidningar 1769—70*, s. 597 f., samt MALMSTRÖM, anf. arb., V, s. 362, noten. RSt:s resolution i ämnet är daterad d. 30 januari 1770 och innehåller, dels att förlusten på Gottsman egentligen vållades därav, att BD. och S.U. 1765—66 icke ville mottaga då givna fördelaktiga anbud om uppgörelse, vilket alltså icke kunde räknas BF. till last, dels att i det Schleynska ersättningsmålet BF., som för övrigt tidigare fått decharge för denna förvaltningstid, kunnat stödja sig på då erkända grundsatser, vilka först av BD. och S.U. 1765—66 ändrats, varjämte skadan definitivt förorsakats genom förståndigandet att ej hos högre rätt söka ändring i hovrättens utslag. Under sådana omständigheter befriade ständerna BF. för allt vidare tilltal i dessa mål.

Under de upprörda debatter, som fullmäktiges memorial om banken framkallade, hade Löwen, såsom härovan framhållits, med mycket eftertryck betonat, att bankoverkets ställning väsentligen hängde på kronans vilja och förmåga att göra rätt för sina mottagna försträckningar. Detta nära sammanhang mellan »Cronans och Banquens credit» lät sig ej i realiteten förneka, huru mycket än de nu härskande kunde fördöma dem, vilka lett bådas affärer till denna sammankoppling. Det hörde till denna riksdags tyngsta omsorger att bringa statens illa medfarna finanser på bättre fötter, och därvid kunde omsorgen att trygga banken för dess fordringar hos statsverket icke förbises. De hopade svårigheterna vållade emellertid, att understödet åt banken därvidlag icke blev särdeles betydande. Till amortering och förräntning av kronans skuld hos banken anslogos för den närmaste tiden 25 t. g. årligen, hälften för vartdera ändamålet; dessa medel skulle tillflyta banken genom stora sjötullen, hammarskatten, kopparräntan, tackjärns- och aluntionden, vilka skulle erläggas i specier och växlar (eller in natura). För vidsträcktare avbetalningar fann sekreta utskottet inga medel tillgängliga.[1] Särskilt hade väl en omfattande återbetalning av manufakturkontorets gamla skulder till banken kunnat ifrågasättas nu, då kontoret såsom överflödigt fullständigt upphävdes samt dess tillgångar och skulder sattes under statskontorets förvaltning, men genom speciell resolution (d. 16 juli 1766) föreskrev sekreta utskottet, att vad manufakturfonden hädanefter kunde betala å dess till 10 t. g. beräknade äldre bankoskuld, skulle användas till en diskontfond för finare järn-, stål- och metallmanufakturer.[2]

[1] Riksdagsbeslutet d. 15 okt. 1766 (Modée, anf. arb., VIII, s. 7217 f.), § 3. Bankoreglementet 1766, § 30. Jfr Malmström, anf. arb., V, s. 390 f.

[2] På BD:s begäran verkställde BK. en utredning, huru manufakturkontorets ställning till banken borde enligt tidigare givna föreskrifter varit d. 10 maj 1766, samt huru den verkligen var s. d. (se BK:s memorial d. 12 juni 1766 med bil., BD. 1765—66, akt., III, fol. 6887 f.). Enligt denna undersökning borde de på manufakturkontorets räkningar n:o 3 och 4 i banken utgångna lånen, som d. 30 oktober 1752 sammanslagits och då beräknats till (runt) 4,719,000 d. km., enligt de vid riksdagen 1755—56 träffade bestämmelserna varit slutamorterade före utgången av år 1763, vadan blott skulle kvarstått den år 1748 inrättade och senare utökade diskonteringsfonden (jfr ovan s. 244), tillsammans 3,359,000 d. km. ävensom tvänne år 1756 givna lån om 1,363,000 d. km. eller tillhopa 4,722,000 d. km. Men som avbetalningen av de äldre lånen ej skötts bättre, än att tillsammans över 3,203,000 d. km. på dem återstodo, så steg manufakturkontorets skuld hos banken d. 10 maj 1766 i själva verkettill 7,926,000 d. km.

Om undersökningen av manufakturkontorets styrelse och beslutet om kontorets upphävande se *Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 484 f. och 541 f. (jfr Malmström, anf. arb., V, s. 327). SU:s resolution av d. 16 juli 1766 om avbetalningsmedlens användning, *Riksdags-Tidningar 1765—66*, s. 704. Jfr ock ibm. s. 801 f.

Vad sekreta utskottet och bankodeputationen i övrigt förfogade om banken, rörde sig helt och hållet inom de linjer, som redan riksdagen 1760—62 uppdragit. Att banken fortfarande skulle vara stängd för utlåning till enskilda, var en självklar sak, avbetalningarna å deras lån skulle fortgå enligt k. kungörelsen av d. 11 november 1762.[1] Be-

[1] Bankoreglementet 1766, § 20, samt riksdagsbeslutet, § 3.

Ett ganska skandalöst förhållande, som vid undersökningarna i banken under denna riksdag blottats men icke ledde till någon direkt publik åtgärd, var det vårdslösa sätt, varpå en stor del av bankens låntagare uppfyllt sin skyldighet att i rätt tid erlägga intresse och avbetalningsprocent å sina erhållna lån. Trots upprepade tidigare föreskrifter härom hade låntagare i stor utsträckning underlåtit att erlägga den föreskrivna årliga amorteringssumman och även talrika fall av utebliven räntebetalning förekommo. På initiativ från bankodeputerade utarbetade bankokommissarierna en förteckning, vilken genom deras skrivelse d. 1 mars 1765 överlämnades till BD. Förteckningen (förvarad BD. 1765—66, akt., III, fol. 6811), som anger ställningen d. 28 januari s. å., var genom sina faktiska uppgifter allena en förkrossande kritik över det sätt, varpå gällande föreskrifter upprätthållits. Den är mer än 18 foliosidor lång, upptager över 500 särskilda låneposter — med belopp över 6,000 d. sm., de lägre äro uteslutna — samt redovisar såsom »obetalt ProCent.» tillsammans 2,069,781 d. km., såsom »obetalt Interesse» 1,261,240 d. km.

Ur den långa förteckningen meddelas här såsom för läget karaktäristiska några sammanfattningar, vilka likväl icke göra anspråk på fullständighet (summorna i d. km., avrundade):

Namn	*Antal lån*	*Summa lån*	*Obetald amortering*	*Kvarstående intresse*
Jennings & Finlay	6	3,344,000	273,000	27,000
Fredrik Gyllenborg	10	1,178,000	67,000	-
Medlemmar av släkten Uggla . . .	24	1,234,000	121,000	130,000
» » » De la Gardie	5	889,000	97,000	52,000
K. F. Pechlin	4	770,000	50,000	30,000
C. E. Lewenhaupt	2	280,000	35,000	—
A. J. Reuterholm	1	133,000	9,000	8,000
C. G. Löwenhjelm	2	90,000	4,000	—
F. C. Sinclaire	3	55,000	4,000	—
Johan Ihre	1	48,000	2,000	

I vissa fall, som dock äro jämförelsevis fåtaliga angivas å förteckningen, att lagfartsåtgärder mot de försumliga vidtagits. Av här ovan omnämnda gäller detta egentligen blott den olycklige generalen C. E. Lewenhaupts lån (ty det torde vara honom det är fråga om) samt K. F. Pechlins. Vilka särskilda grunder, som medverkat till tålmodigheten, må lämnas därhän. Vad Pechlin beträffar, erinrar man sig ovillkorligen, att han efter sina djärva intriger på riksdagen 1760—62 befann sig i politisk exkommunikation, misstrodd av alla partier, vadan ingen yttre anledning till skonsamhet mot honom torde förelegat.

Den försumlighet i tjänsten, som tillåtit dylik bristande noggrannhet med låneförpliktelserna, föll väsentligen om också icke helt och hållet på bankokommissariernas ansvar. Om det nu var förteckningens obehagliga karaktär med dess många namn av skilda partier och olika ståndsvillkor eller fastmera den omständigheten, att tjänstefelet

träffande de enda tillåtna lånen, å lånebanksattester, vidtogs ränteförhöjning från 3 till 4 %. Tillika bestämdes, att lånebanken, för att ej tyngas med räntebetalning, framgent — tills vidare» hette det i kungörelsen — skulle stängas för all insättning å ränta, vare sig det gällde medel *ad pios usus* eller publika och enskilda kapitaler.[1]

Skarpast kom kanske systemskiftet till synes i de bestämmelser, som angingo bankens inre förhållanden. Efter allt, som skrivits och yttrats, om den föregående regimens slöseri med bankens medel, frikostighet med sinekurer och extra löneförmåner m. m., var det tydligt, att de nya maktägarna skulle visa sitt nit i motsatt riktning, sålunda ådagalägga mycken sparsamhet. Redan tidigt under riksdagen indrogos de i landsorterna tillsatta ombudsmännen (ovan s. 286), och likaså indrog bankodeputationen nio sysslor i banken av olika grader, vilka under riksdagens lopp blivit lediga — bland dem tre kommissarie-, en sekreterare-, en kamrerare- och en kassörsbefattning. Önskvärdheten att inbespara utgifter anfördes ock som motiv för minskningen av bankofullmäktiges antal. I bankoreglementet och vid upprättandet av bankens personstat för de närmaste åren tillämpades också dessa grundsatser. Under hänvisning till, att bankens arbete nu komme att avsevärt lättas genom låneverksamhetens inställande och sedelrörelsens förestående minskning, föreskrev bankodeputationen, att i mån av innehavarnas avgång yttermera ett fyrtiotal olika sysslor skulle indragas, bland dem 7 kommissarie-, 3 kamrerare-, 1 vice fiskals-, 2 revisors-, 2 protonotarie- och 8 bokhållarebefattningar. Sammalunda indrogos en rad tidigare beviljade extra löneförmåner för särskilda arbeten samt föreskrevs, att tjänstefrihet från banken icke finge beviljas annat än för hälsans vårdande.[2] Bankofullmäktige fingo en allvarlig förmaning att spara med diskretioner så inom som utom verket samt att vid före-

här icke egentligen kunde läggas de äldre bankofullmäktige till last, allnog klandret stannade inom bankomyndigheternas krets. Genom en skrivelse d. 4 juli 1766 ålade bankodeputationen fullmäktige att allvarsamt förehålla kommissarierna deras försumlighet samt hota dem med vidsträcktare ansvar och hårda efterräkningar, i fall felen fortsatte. (Jfr BD:s skrivelse i saken d. 4 juli 1766 — BD. 1765—66, akt., III, fol. 6883 — avgiven efter ibm. förvarade förklaringar av kommissarierna och fullmäktige).

[1] K. kungörelse d. 14 oktober 1766 (Modée, anf. arb., VIII, s. 7216) samt bankoreglementet 1766, § 20. Då lånebanksattesterna löpte med 4 % men för de å dem tagna lånen blott erlades ränta efter 3 % (1756 års beslut), hade här en vinstmarginal givits, som nu avskaffades.

[2] Bankoreglementet 1766, §§ 5, 8 och 9. Den sist anförda föreskriften (i § 8) tog väl särskilt hänsyn till Gustav Reuterholms beryktade fall.

fallande befordringsmål noga iakttaga författningarnas föreskrifter, »lämna hvar och en af Banquens Betjente den rätt, som dess förvärfvade insikt, flit, skickelighet och förtjänst åtfölja bör», ävensom »icke eller de yppande ledigheter med främmande personer besättas, den gamla Betjeningen till præjudice».[1] Bestämt ogillades, att fullmäktige tidigare bemyndigat en enda ur sin krets att i löpande ärenden handla å samtligas vägnar, och likaså sökte deputationen nu i någon mån förekomma den oklarhet i förhållandet mellan fullmäktige och kommissarierna, som vid de privata utlåningarna efter förbudet 1762 kommit till synes: samtliga bankofullmäktige skulle gemensamt handlägga alla mål, och deras resolutioner till kommissarierna skulle antingen givas skriftligen eller också inför protokollet.[2]

Dessa indragningar, inskränkningar och föreskrifter om mera formell noggrannhet vid ärendenas handläggning markera väl vid sidan av besluten om kursens fällande och sedelindragningen på mest avgörande sätt brytningen med det föregående. Man skall icke med fog kunna vägra de nu härskade mössorna det erkännandet, att de med allvar strävade efter en vederhäftighet, klarhet och sparsamhet, som varit deras optimistiska föregångare rätt främmande, särskilt under skedet från 1750-talets början. Att dessa sympatiska egenskaper hos

[1] Bankoreglementet 1766, §§ 23 och 26. — En särskild hänsyn till bankens betjänte visades (ibm. § 24) genom föreskriften, att de skulle äga rättighet »utvälja sig tvenne af deras medel» för att jämte BK. vårda bankens änke- och pupillkassa. Föreskrifter om denna i bankoreglementet 1762, § 27.

[2] Bankoreglementet 1766, § 13. Föreskriften där lyder:

»I anledning af hwad Herrar Fullmägtiges Relations 16. § innehåller, hafwa Wij wäl föranstaltat, thet någon widare accept af Banquen uppå Konglie Stats Contoirets utgifwande obligationer, icke får gjöras; men hwad som Wij i synnerhet härwid anmärkt, är den författning Herrar Fullmägtige widtagit, at genom en theras Ledamot tillåta acceptering af dylike obligationer för Banquens räkning; hwilken anstalt Wij så mycket mindre kunnat gilla, som, om någon oreda härwid timat, answarigheten therföre endast kunnat ledas inpå then af Herrar Fullmägtige, som härom besörgt.

Til förekommande häraf och då samtelige Herrar Fullmägtige äro Banquen answarige för hwad som genom theras åtgjärd skjer, hafwa Wij fastställt, det Herrar Fullmägtige böra wid alla förekommande mål och ärender gemensamt i Banquen sammanträda och därom öfwerlägga, samt icke til någon enskilt af dem updraga, at ensam något ärende skjöta; såsom ock at Banquens Commissarier antingen måtte undfå skriftelige resolutioner öfwer hwad som Herrar Fullmägtige til deras efterrättelse och werkställighet finna nödigt at förordna, eller ock om muntelige befallningar gifwas, sådant må skje inför Protocollet och uti Herrar Fullmägtiges närwaro.»

de segrande avsevärt fördunklades genom partilidelse, är redan gång efter annan påpekat. Vid tidens oerhörda tillspetsning av de politiska striderna var detta alltför naturligt men var och blev icke desto mindre ödesdigert, ty därigenom fingo de avgörande realskälen en underordnad betydelse mot partihänsynen. Det hade redan förut från vitt skilda håll framförts så mycken välgrundad saklig kritik mot den följda låne- och valutapolitiken, att det åtminstone icke helt saknades förutsättningar för ett verkligt och givande samarbete till felens rättande och till reform för framtiden. Då emellertid undersökningen av bankens tillstånd främst fick karaktären av en bister partiräfst med de ledande personerna och ett ombyte på fullmäktigeplatserna gjordes nära nog till huvudfrågan, försatts alldeles detta tillfälle. Genom de hänsynslösa personliga förföljelserna blev det onda förvärrat i stället för bättrat. De olika uppfattningarna om banken upphöjdes till partiprogram, varvid — som alltid sker — ståndpunkterna förenklades och meningarna förgrovades. Närmast hängde allt nu på, huru de valutapolitiska spörsmålen löstes. Därvidlag kan sägas, att överläggningarna och besluten vid räfstriksdagen 1765—66 i själva verket kastade banken in i en ny krisperiod, ur vilken frihetstidens tävlande partigrupper voro föga ägnade att föra den helbrägda ut.

EXKURSER

EXKURSER

I

DISKRETIONER OCH HEDERSGÅVOR

N SIDA AV BANKENS VERKSAMHET UNder frihetstiden kräver särskild uppmärksamhet, nämligen dess utdelande av extraordinära belöningar. För bankens hushållning i det hela voro visserligen de härav vållade utgifterna icke av någon större vikt, men hela detta belöningssystem är så karaktäristiskt för tiden och tillika så talande om, vad man litet var ställde för anspråk på banken, att det förtjänar något fullständigare belysning.

1600-talet hade varit ett hedersgåvornas tidevarv. Nästan vid alla slag av mera betydande offentliga transaktioner hörde det till ordningen, att rundliga presenter utdelades, och det gjordes ingen hemlighet av dem, ty det var den vedertagna formen för publik erkänsla, innan de särskilda staternas ordensväsende trädde i stället. Det kan ej förvåna, att denna sed i staternas umgänge — först och främst naturligtvis vid diplomatiska förhandlingar av någon betydenhet — ganska fort sträckte sig också till det halvt eller helt enskilda området. Om icke förr, så har särskilt reduktionstiden med dess oändliga rättegångar, på vilkas utfall hela släkters välstånd berodde, inom vårt land utvecklat det betänkliga bruket, att gåvor lämnades för att befordra en saks fortgång, samt att de gärna mottogos av vederbörande.[1] Men som detta var

[1] Om brukets allmännelighet vittnar bl. a. den omständigheten, att i 1720 års kansliordning ingick en § (47) om tjänstens förlust för den, som toge gåvor. När detta föredrogs hos R. o. A. (d. 27 maj 1720), »utlät Her StiernCrona sig, at officia humanitatis ey lära vara härigenom förbudne, såsom om någon ville gie enom något

ett mera ömtåligt område, borde det, som gavs och togs, icke bli många bekant, presenterna överlämnades så tystlåtet som möjligt — det var väl icke en tillfällighet, att termen hedersgåva fick giva plats för det mera hemlighetsfulla diskretion. Att sådana ganska allmänt voro i bruk under enväldskonungarna, intyga många korrespondenser från Karl XI:s och Karl XII:s dagar.

Växel- och lånebanken med dess vidsträckta förbindelser, vilka i så hög grad berördes av reduktionstidens omskiftningar, hade för visso haft åtskilliga anledningar att icke spara på diskretioner. Man väntade rent av, att denna penningeinstitution, om vars rikedom ganska fantastiska meningar voro i svang, skulle hederligt ihågkomma alla, som på något sätt gjort densamma tjänster, samt för övrigt enligt regeln *richesse oblige* ha en öppen hand för alla möjliga förtjänsters understödjande och nödställdas hjälpande.[1] Närmast blev det naturligtvis fråga om dem, som direkt befattat sig med bankens intressen.

Denna sed att giva gåvor för gjorda tjänster inskränktes icke alls därav, att de remunererade gärningarna varit enkel ämbetsplikt. Att verkställa polisundersökningar vid de ofta förekommande förfalskningsbrotten mot banken (sedelförfalskningar av olika slag) tillkom Stockholms kämnärsrätt. Deputation och fullmäktige försummade ej att med lämpliga mellanrum tillgodoföra rättens medlemmar rätt anständiga summor till tack för fyllandet av deras tjänsteåliggande.[2] Likaså ihåg-

nytt af åhret, et dussin bouteiller vijn, eller annat mer sådant smått». Vartill lantmarskalken (kanslipresidenten Arvid Horn) svarade: »Förbudet lärer fuller förstås om penningemutor och något ansenligit.» *R. A. P.*, 1720, s. 184. — Att sätta gränsen mellan ansenliga och oansenliga gåvor var likväl mer än vanskligt.

[1] Helsingius beräknar i sin nedan (s. 322) utförligare nämnda redogörelse bankens utgifter *ad pios usus* till följande belopp:

för åren	1746—55	152,502 d. km.
» »	1756—60	341,978 » »
» »	1761—76	876,224 » ».

Härunder ingå särskilt anslag till fattiga, till änkekassan, till kyrkobyggnader, från 1757 regelbundet till frimurarebarnhusen i Stockholm och Göteborg, brandhjälp med anledning av 1750-talets stora eldsvådor i huvudstaden (84,000 d. km. år 1753 samt 62,300 d. km. år 1759) och för övrigt smärre belopp för allehanda ändamål (bl. a. 3,000 d. km. år 1773 till bibelkommissionen).

[2] BD. hade d. 12 mars 1756 tilldelat rättens ledamöter och notarie 1,350 d. km. »för besväret med Banquens criminelle ransakningar». Senare beklagade sig kämnären Eric Ström, att han av någon anledning ej »undfått discretion af Banquen sistledne Riksdag, hvarmed dess Embets-Bröder likväl blifvit hugnade», och BF. gåvo honom d. 4 juni 1760 därför 750 d. km. (S. U:s ber. av d. 14 febr. 1766).

kommos funktionärerna vid slottskansliet för deras möda med bankförbrytares efterspanande och bevakning under rättegångstiden.[1] Detta för oss rätt främmande förfaringssätt förklaras väl i någon mån därigenom, att det gällt jämförelsevis lågt ställda tjänsteinnehavare, vilka ovillkorligen hade att för sin existens räkna med extraordinära sportler. Helt naturliga återigen voro gottgörelser, som gåvos åt enskilda för deras upplysningar och meddelanden, exempelvis vid bankens många från den karolinska tiden ärvda civila tvistemål,[2] fastän även dessa få en något egendomlig karaktär, när upplysningsgivaren och gåvemottagaren befinnes ängslig om det djupaste inkognito. Men det förekom också, att gåvorna verkade bra lika ett köp av rättvisan. Ett sådant exempel kan anföras från en av bankens allra största processer, den med anledning av dess fordran hos Abel Reenstjerna förda, som gällde rätten till Norrköpings mässingsbruk. Härom berättar bankofullmäktiges protokoll från sammanträdet d. 11 maj 1730:

»Wid samma tillfälle, begierte Fiscalen Bellman få tillträde och inkom, framwisandes det utslag som fallit war hos Kongl. Maj:t uti den Renstierniske saken, och angående Norkiöpings Messingsbruk, hwilken som den länge påstådt, och war för Banquen af stor Importence, men numera lyckel. sluten, så fägnade sig Hrr Fullmächtige mycket deröfwer.

Hr Fiscalen Bellman påminte det hade han muntel. af en och annan af Hrr

[1] Som exempel (ur S. U:s cit. ber. d. $^{4}/_{2}$ 1766): d. 13 april 1756 förfogade BD. 2,100 d. km. åt »Slott-Cancellie Actuarien Standaert, för dess möda med inseendet på dem som för Banco-Brott blifvit häcktade och afstraffade, samt i anseende til den vid åtskillige tilfällen vista redebogenhet, då Banquen anlitat Slotts-Cancelliet om Delinquenters fasttagande och upspanande».

[2] En del dylika fall skymta i § 19 av BF:s riksdagsrelation 1719 (bil. 3). — I den därstädes berörda processen mot grevinnan De la Gardies stärbhus berodde bankens vinstmöjlighet på huru mycket av reducerade gods, som återställts till riksmarsken Jakob Pontusson De la Gardies arvingar. En av de anhöriga, kammarherren frih. Creutz, erbjöd sig att understödja bankens anspråk mot en skälig summa penningar. Möjligen var detta ett mot medarvingarna mindre lojalt försök att skaffa sig personligen drägliga villkor. Hur som helst fann BD. 1715 efter samråd med bankens ledare, att Creutz kunde göra föga vare sig till eller ifrån; i stället uppspårades en annan man, som sådant väl skulle kunna utreda och gifva besked derom, men han vil intet låta vara sit namn kunnigt, och genom 1715 års bankoreglemente, § 10, ålade BD. vid sitt åtskiljande BF. att remunerera mannen, vad hans tjänster kunde fordra. Som av § 19 i riksdagsrelationen 1719 framgår, hade försöken hos honom ännu ej lyckats. I bankoreglementet d. 30 april 1723 (§ 25) lät dåvarande BD. uppgörelsen med den »bekante mannen» falla och antog i stället ett av hovauditören Andreas Ehrenfelt gjort anbud att mot $^{1}/_{3}$ av blivande vinst på egen risk föra bankens rättegång mot de De la Gardieska arvingarna (jfr ovan s. 90 n. 2).

Fullmächtige fått befallning att giöra till en wiss herre försäkring, det skulle Banquen i fall ett så favorabelt och rättwist slut följde, som Banquen giör sig förmodad om, skall man dess möda och beswär med någon hederlig Discretion förskylla.

Härom discourerades och fants billigt, det borde en ihågkommelse föllja, ty beswäret hade warit stort, och Banquen nu kommit utur en långsam och eftertänkelig twist, som hade haft swåra påfölgder: och efter mycket öfwerläggande stannades derwid, att till denne Discretion skulle af Dispositions medlen insättias uthi Wexellbanquen för Bellmans räkning 1,000 Dr Smt uti plåtar dem han då kunde ut assignera och behörigen använda, antingen genom Transport Sedell, eller på hwad elliest bäst tienligit sätt.»[1]

När belöningar av sådan art kunde bjudas och emottagas i rättsfrågor och vid tjänstesaker, förvånar det icke, att banken blev ganska frikostig med presenter åt tidens politiska personligheter, i den mån dessa kunde öva något inflytande på verkets intressen. Främst blir härvid fråga om adelns lantmarskalkar samt om bankodeputationerna.

Att redan Karl XI gärna såg, att lantmarskalken vid riksdagens slut hederligen avtackades av banken, är ovan påpekat (s. 23). Motiven för bankens frikostighet lågo också nära till hands: såsom den främste och mäktigaste mannen i kretsen av bankens egentliga principaler hade lantmarskalken enligt tidens uppfattning välgrundade anspråk att bliva ihågkommen, och från bankledningens synpunkt måste det vara klokt att göra sig en så inflytelserik person välbevågen. Gällde detta under envåldstiden, blev det under ständerväldet nära nog till en bjudande nödvändighet. Nu var ju, så länge riksdagen stod på, lantmarskalken utan gensägelse den mäktigaste i riket, medelpunkten i alla hemliga rådslag. Vilka åskådningar än som gjorde sig gällande i fråga om bankens verksamhet, vare sig man ville inskränka denna till en solid omvårdnad om mottagna kapital, eller man medelst en djärvt tillskuren lånepolitik sökte göra banken till hela näringslivets förläggare, så var det för de styrande inom banken lika önskvärt att i lantmarskalken äga ett stöd mot angrepp och kritik. Det låg därvid liten vikt på, om lantmarskalken direkt deltog i de överläggningar, som gällde banken, eller ej, ty alltid låg det i hans hand att giva vinkar och anvisningar, att förtroligt upplysa om farliga planer samt hjälpa till deras förekommande och att hänvisa till utvägar, som borde väljas. Det var självklart, att bankodeputationen i dess både mot ståndenallmänheten och särskilt mot det mäktiga sekreta utskottet ganska ömtåliga ställning städse måste lägga sig vinn om gott förhållande till riksdagsarbetets främste ledare.

[1] SP. 1730, s. 234 f.

BD. 1719 o. följ. inleder här en praxis, som, stödjande sig på äldre sedvana, sedan blir normerande för de närmaste frihetstidens riksdagar. Vid sitt sista sammanträde för år 1719 (d. 21 december) upptogo deputerade med fullmäktige en överläggning, huru senaste riksdagens lantmarskalk frih. Leijonstedt lämpligen skulle belönas för det viktiga biträde, han lämnat banken, »varande bekant, att alltid Ständerne sine landtmarskalkar med någon diskretion ihågkommit». Det upplystes då, att man tidigare plägat giva 4,000 d. sm., men detta belopp ansågs med hänsyn till bankens utblottade tillstånd vara alltför högt, vadan man beslöt att nu giva 2,000 d. sm., vilka skulle insättas å Leijonstedts räkning i växelbanken samt föras på lånebankens omkostnadsräkning.[1] Frikostigheten sträckte sig samtidigt även till riksrådet greve Johan Creutz, lantmarskalk vid riksdagen 1713—14: som hans egendom till följd av den ryska invasionen i Finland var honom berövad, hade han i brev vänt sig till bankodeputationen med anhållan att »uti dess nöd och store trångmål bliva med någon hjelp hugnad och ihågkommen», och deputationen beslöt under hänvisning därtill, att han såsom lantmarskalk erhållit »fast litet», giva honom 400 d. sm. ur fullmäktiges dispositionsmedel.[2]

[1] BD. 1719 o. följ., pr., s. 101 f. Det fanns lämpligt att hålla denna gåfva så hemlig som möjligt: »härved blef jämnväl slutet, at detta icke allenast emellan Hrr Deputerade och Fullmächtige secreteras, utan ock at Secreteraren skall på Ständernes vägnar anmoda Hs Exc. att hålla detta tyst, för den suite och consequence det med sig hafva skulle om det blefve eclaterat».

[2] BD. 1719 o. följ., pr., s. 105. Creutz skulle några år senare återkomma till samma BD. med ny ansökan om understöd. I BD. 1719 o. följ., pr., s. 773 f. för d. 24 oktober 1722: »Ved det att Hr Dep. o. Fullm. hvarannan gratulerat till deras lyckelige återkomst och sins emellan uprepat de orsaker som deras sammankomster i Banquen härtills hindradt, med utlåtelse, att de nu vela tillsee, det de med aldra första kunna sluta denna deras förrättning», heter det i protokollet, »ingafs ett bref från H. Exc. Riksrådet och Presidenten Hr Grefve Johan Creutz af d. 28 sept. sistl., hvaruti han berättar sig nu vela resa till Finland, tager derföre af Banquevärcket afsked, och derjemte för de af honom anförde omständigheter begiärer att blifva med någon vidare discretion ihågkommen, särdeles som han varet landtmarskalk och icke niutet så mycket som dess antecessores bekommet.» Det erinrades nu, att C. redan en gång fått 400 d. sm., vidare hade man inlöst en hans lånebankosedel, och slutligen köpte man af honom, då han var lantmarskalk, en skuta och stycken till långt högre pris, än de voro värda, »endast af Commiseration med honom». Stjerncrona angav stämningen rätt väl med orden: »man vill intet gärna afslå honom, men däremot tål intet värket någon vidare utgift, och med litet lärer han intet vara nögd». Slutet blev, att S. åtog sig att på bästa sätt föreställa H. Exc., att man gärna ville gå honom till handa, men att bankens ställning ej tillåte några dylika utgifter. — Creutz' brev finnes BD. 1719 o. följ., akter, fol. 1396 f.

Vid riksdagen 1720 var Arvid Horn lantmarskalk, men som den förut tillsatta bankodeputationen nu alltjämt arbetade, tog han ingen formell del i dess verksamhet; ingen present till honom ifrågasattes heller då, men detta skulle senare räknas honom till godo som nära nog en innestående fordran. Innan samma mångåriga deputation åtskildes i maj 1723, sökte den på sätt ovan berörts (s. 22 f.) sörja för, att den dåvarande lantmarskalken frih. Sven Lagerberg ej skulle kunna klaga över någon försumlighet från dess sida, fastän Lagerberg då avböjde presenten. Denna var ej därför definitivt avförd, utan när 1723 års bankodeputation nalkades slutet av sina arbeten, erinrade dess sekreterare om den ståtliga gåva av guldmedaljer i särskilt förfärdigad silverask, som på våren s. å. gjorts i ordning för lantmarskalkens räkning, samt sporde, huru därmed nu skulle förhållas. Deputerade enades att ånyo erbjuda gåvan åt Lagerberg samt att, om han även nu avböjde den, i stället på hans räkning i växelbanken låta insätta 1,600 d. karoliner (2,500 d. s.). I denna senare form blev också gåvan mottagen.[1]

I samband med denna uppmärksamhet mot lantmarskalkarna hade deputerade icke förgätit att vederbörligen belöna även sina egna vedermödor för bankoverkets räkning. BD. 1719 o. följ. beslöto (d. 2 mars 1720), eftersom det vore vanligt, att vederbörande vid dylika tillfällen ihågkommos med något honorar, att åt en och var bland sig ävensom åt sin sekreterare utanordna 200 d. karoliner. Vid slutet av samma år (d. 8 december) lades härtill ytterligare för var och en samt för sekreteraren 120 d. karoliner samt, när deputationen skulle åtskiljas (d. 30 april 1723), på samma sätt 128 d. karoliner.[2] Det totala hono-

Den berörda inlösningen av C:s lånebankosedel, vilken här anföres som särskild grace, hade behandlats hos BD. d. 27 februari 1721 (pr., s. 574 f.). Attesten stod på fru Beata Kafles namn och lydde å 853 d. 10⅔ ö. karol. BD. ville mycket gärna göra Creutz till viljes, men det vore ett farligt exempel för alla andra innehavare av dylika attester, därest inlösningen bleve bekant. Slutet blev, att Stjerncrona skulle säga Creutz, att banken visserligen avslagit inlösningen, men att han själv ville övertaga attesten.

[1] BD. 1723, pr., d. 5 okt. (s. 132 f.) samt d. 19 okt. (s. 139 f.). Lagerberg krusade litet även nu. Skulle så vara, utlät han sig, toge han hellre penningar än medaljer, men han visste ej, om tidigare lantmarskalkarna åtnjutit något av banken. Sedan man i den delen lugnat hans farhågor, yttrade han: »efter så är, vill jag ändteligen taga det emot. Jag har vid denna Riksdag haft så mycket besvär och möda, att jag ej ville för 10,000 rdr mig det vidare åtaga».

[2] BD. 1719 o. följ., pr., d. 2 mars och 8 dec. 1720 samt 27 och 30 april 1723. Genom beslutet d. 8 dec. 1720 hade BD. sökt konformera sig med föregående BD..

raret för de särskilda medlemmarna av denna i jämförelse med frihetstidens senare ovanligt långlivade deputation steg sålunda till 448 d. karoliner. BD. 1723 följde exemplet och avlönade sitt jämförelsevis lindriga arbete med 200 d. karol. per man.[1]

Det förelåg sålunda en ganska fast praxis i dessa hänseenden, när BD. 1726—27 nalkades slutet av sina sammanträden. Vid dessa hade dåvarande lantmarskalken Arvid Horn endast helt undantagsvis närvarit, utan ledningens börda hade så gott som uteslutande fallit på greve Gustav Bonde (under riksdagens lopp utnämnd till riksråd). Vid en jämförelse med Lagerbergs insats i näst föregående deputation kom Horns sålunda alldeles till korta, men det gick tydligen icke an att njuggt avfärda h. exc. kanslipresidenten och lantmarskalken. Man drog sig nu till minnes, att Horn år 1720 icke på något sätt blivit från bankens sida belönad och beslöt sålunda för honom anvisa 2,000 d. karoliner (3,125 d. sm.). Tillika anvisades 3,000 d. karoliner (4,687 d. 16 ö. sm.) till fördelning mellan deputerade och deras sekreterare.[2] — Vid riks-

som också erhållit 320 d. karol. Prot. av d. 30 april 1723 innehåller, att deputerade först underrättade sig om behållningen å BF:s dispositionsmedel, vilken befanns stiga till 2,459 d. 4 ö. sm. De beslöto då, att, som de varit i arbete över 4 år under mycken trägen möda och därvid »satt värket i så godt skick och gång, som det i möjeligaste måtto skee kunnat» varjämte under samma tid ett betydligt kapital blivit åt banken indrivet, »fördenskuld Hrr Deputerade ej kunde mindre taga än 128 d. carol. som giöra 600 d. kpmt till mans», ävensom lika mycket åt sekreteraren.

[1] Saken togs här upp i sammanhang med frågan om lantmarskalkens present, se BD. 1723, pr., d. 5 och 19 okt. (s. 132 f. och 139 f.). Vid förra tillfället står det diskret i protokollet: »och som Secreteraren vid detta tilfälle hade framvist en förteckning på, hvad hvar och en landtmarskalk och förre Deputationen undfådt, hvarhos äfven var upfördt, hvad de öfrige af Ständernes deputerade ved hvar och en deputation bekommet, så toge Hrr Deputerade äfven i öfvervägande, hvad de för deras nu på sjette månaden här ved värcket hafde besvär skulle åtnjuta.» Erik Benzelius, numismatiker bland annat, tyckte det vara lämpligast att slå en medalj åt var och en, men de övriga satte liksom lantmarskalken mera värde på kontanta penningar och beslöto därför 200 d. karol. samt lika åt sekreteraren. De sålunda nödiga 3,000 d. karol. ävensom lantmarskalkens 1,600 d. karol. »komma på länebanque-omkostnadsräkningen at afskrifvas». Resolutionen härom underskrevs d. 19 oktober.

[2] BD. 1726—27 pr., d. 21 juni 1727 (s. 589 f.). — När frågan bragtes på tal, sporde Bonde, »plägar det så vara vanligit», men fick genast positivt besked både därom och att deputerade »för sitt omak och besvär haft sig af någon genandt att hugna». Bonde fann särskilt detta sista något ömtåligt (»om intet något åtahl sker derpå, att deputerade tillägna sig något»), vartill emellertid försäkrades, att sådan gammal praxis kunde ej påtalas. Av de 3,000 karolinerna till BD. gåvos åt Bonde, sedan han föranletts att tillfälligt lämna presidiet, 300, de övriga fördelades med 192 d. $27^1/_3$ ö. per man.

dagen 1731 beslöt bankodeputationen åt lantmarskalken, som även denna gång var Horn, slå tre guldmedaljer till ungefär 150 dukaters vikt (sål. omkr. 900 d. s.) samt för lika delning mellan sina medlemmar och sekreteraren anvisa 3,000 d. karoliner. Den gången gjordes bestämd opposition mot denna frikostighet av en bland deputerade, deras ordförande generalen greve Hans von Fersen: »intet kunna vi sittia här och assignera ut penningar af Banquens medell», anmärkte han, »men de öfriga Hrr. Deputerade yttrade sig, att det blifver vid det som vanligit varit», samt gjorde sig, sedan Fersen tagit avsked, underrättade om, »hvad förre Deputation annammat».[1]

Ledsamt nog för dem, som framgent skulle hava hedersuppdraget i bankodeputationen, blev detta sista gången, som en dylik belöning kunde fördelas bland deputerade. Man kan taga för givet, att de inom andra riksdagens deputationer arbetande icke utan avund försport om de indräktiga förmåner, som varit förbundna med platserna i bankodeputationen. Kanske har också Fersen, som riksdagen 1734 hörde till det framträngande hattpartiets ledare, ihågkommit sin fruktlösa opposition från föregående riksmöte, ehuru han icke synes bland dem, som i ärendet togo till orda på riddarhuset.[2] Alltnog, den 1734 utfärdade

Den 27 juni infann sig därpå Horn i BD:s sammankomst för att taga flyktig del av arbetsresultatet samt i en vacker oration tacka för hedersbevisningen. »Jag vet intet, huru jag den förtjent, och huru jag kan hålla mig berättigad dertill», anmärkte han; Bonde upplyste så om det lugnande förhållandet vid föregående riksdagar. — Medlen assignerades »till viss utgift».

Till tvenne av BD:s ledamöter, Konrad Ribbing och Sebastian Tham, vilka ej varit närvarande vid fördelningen, sände sekreteraren (Adlerheim) honoraret i VB-attester om 192 d. 27½ ö. karol. jämte brev, att detta vore den ersättning, »hvilken efter vanligheten Hrr. Deputerade undfå för hafd möda och besvär vid Banco-Värcket». Ribbing svarade först tveksamt, att han i Stockholm »hördt något vidrigt talas derom at slika diskretioner åtf de deputerade gifvas», men tog tacksamt emot, sedan Adlerheim i nytt brev lugnat honom. Thams svar lydde: »som mig een sådan saak heelt ovahn är, kan jag mig ännu eij deröfver uthlåta, huruvijda jag een sådan Præsent kan antaga». Huru han slutligen gjorde, framgår ej av akterna. Se BD. 1726—27, akt., fol. 807 f.

[1] BD. 1731, pr., d. 15 juni (s. 810 f.). Huru Fersen ställde sig till sin anpart i honoraret, meddelas ej i protokollet.

[2] *R. A. P.* 1734, I, s. 40 f. Yrkandet framfördes från början dels av Fredrik Trolle, som dock egentligen syftade på S. U. i allmänhet, dels av Lilljecreutz. Det understöddes livligt av Ehrencrona (»det är obilligt at denne Deputationen, hvaräst är minsta arbetet, skall niuta betalning, och de öfrige, deräst svåraste arbetet är, få intet») samt av överste Didron och Fredrik Gyllenborg, vilka rent av yrkade, att före-

instruktionen för sekreta utskottet fick i fråga om banken (§ 5) en väsentligen ny formulering, varigenom belöningarna åt bankodeputationen uttryckligen förbjödos: »Har ock S. U. — — —. Och emedan alle andre R. St:s deputationer icke njuta för sitt riksdagsarbete någon vedergällning, ty må icke eller till R. St:s deputerade af S. U. öfver bancovärket någon föräring af banquen ske.»[1] Detta förbud beträffande BD:s egna medlemmar blev åtminstone formellt gällande frihetstiden ut, men tack vare den vidgade lånerörelsen torde man senare haft andra möjligheter att sörja för, att herrar deputerades på bankoverket nedlagda möda icke blev alldeles fruktlös för dem själva. För övrigt är det fråga, om icke redan deputationen 1734 hittade på en utväg att åtminstone i ett hänseende kringgå föreskriften. Hedersgåvorna åt lantmarskalkarna skulle naturligtvis även de drabbas av denna, men de voro alltför starkt invuxna i föreställningssättet för att kunna utan vidare avskaffas — allra helst som ständerna själva eller sekreta utskottet sällan försummade att rundligen belöna lantmarskalk och talmän. Det förefaller, som om deputationen vid riksdagens slut sörjt för, att den fungerande lantmarskalken från fullmäktiges dispositionsmedel fick en vacker summa, fastän intet beslut därom protokollfördes.[2] De förteckningar, som finnas över bankomedel, utanordnade under den förbehållsamma rubriken »till viss utgift», låta också förstå, att det blev tillfälle för belöningar även åt andra än blott lantmarskalkarna.

gående deputerade skulle vara skyldiga återställa, vad de uppburit. Då emellertid som grund för detta restitutionskrav åberopats en förordning av 1693, blev det för försvararna (särskilt Jonas Wulfwenstjerna) lätt att genmäla, att vad som gällt under envåldstiden, kunde icke binda de suveräna ständerna nu, varför det tydligen ej funnes fog att påtala det redan skedda. Så beslöts, att förbudet skulle gälla *pro futuro*.

[1] Brusewitz, anf. arb., s. 258. Denna paragraf ingick helt lika lydande i S. U:s instruktion vid de följande riksdagarna 1738—39, 1740—41 och 1742—43. Den ändrades något men icke i fråga om belöningsförbudet 1746—47 och blev i denna nya form gällande åren 1751—52 och 1755—56. 1760—62 blev ny ändring gjord (§ 4), varvid alltjämt förbudet upprätthölls.

[2] BD. 1734 har intet härom i protokollen, men sedan deputationen d. 18 dec. 1734 tagit avsked av fullmäktige, stannade dessa kvar samt »funno ock godt, det skulle Commissarierne låta upvexla Etthundrade tiugu ducater, och dem secreteraren Adlerheim tillställa, till en viss utgift» att föras på BF:s dispositionsmedel. SP. 1734 s. 803. Adlerheim hade fungerat som BD:s sekreterare denna riksdag, och den hävdvunna formen var ju, att deputationen genom denne tillställde lantmarskalken hans diskretion.

Vid den följande riksdagens slut, 1738—39, har man lika litet någon antydan i BD:s pr. Tyvärr ha SP. just då en lucka (januari—april 1739), varför där icke heller någon upplysning vinnes.

Medel, som utgått till »viss utgift» under varje särskilt år perioden 1718—1778.

Enligt redogörelse i M. Helsingius' »Sammandrag öfver Banquens Förluster genom Lån och Föräringar» — —, upprättat 1782.

År	Myntsort						Anmärkningar
	Dukater	Rdr	Karol.	Sm.	Kurant	Km.	
1718	—	—	—	—	—	—	Som diskretioner utgingo tilll högste ombudsmannen frih. Leijonstedt 3,000 och till andra 1,200 d. km.
1719	—	—	[1] 1,280	—	—	—	Diverse diskretioner 1,100 d. sm. [1] BD:s resol.
1720	—	—	3,200	—	—	—	Som diskretioner dessutom till statssekreteraren Barck 500 rdr och till Forelius (BK.) 4,000 d. sm.
1721	—	—	—	—	—	—	
1722	—	—	—	—	—	—	Diverse diskretioner 400 d. kurant.
1723	—	—	[2] 5,624	—	[2] 2,096	—	[2] BD:s resol.
1724	—	—	—	—	—	—	Särskild diskretion 1,000 d. kur.
1725	—	—	—	—	—	—	
1726	—	—	—	—	—	—	» » 500 d. kur.
1727	—	—	[3] 5,000	—	[3] 2,000	—	[3] BD:s resol.
1728	—	—	—	—	—	—	
1729	—	—	—	—	68	1,725	
1730	—	—	—	—	—	3,000	
1731	—	—	—	—	[4] 6,229	—	[4] Enl. BD:s resol. 5,787 d. kur. » BF:s » 442 » »
1732	—	—	—	—	—	6,000	
1733	—	—	—	—	—	—	
1734	—	—	—	—	—	4,605	Dessutom som diskretioner till överintendenten Hårleman 100 duk. och till assessor Fredenstjerna 3,000 d. km.
1735	—	—	1,024	—	590	—	
1736		—	512	—	1,200	—	
1737	—	—	—	—	2,883	—	
1738	—	—	—	—	1,300	—	
1739	—	—	—	—	1,471	—	
1740	—	—	—	—	—	750	
1741	—	—	—	—	—	4,548	Dessutom gåva till Tessin 61,717 d. km. — Denna siffra hos Helsingius stämmer ej helt med den nedan s. 327 meddelade.
1742	—	—	—	—	—	1,590	
1743	—	—	—	—	—	4,018	
1744	—	—	—	—	—	5,832	Dessutom brudgåvan till kronprinsessan Lovisa Ulrika 123,807 d. km. (jfr s. 207).
1745	—	—	—	—	—	3,200	
1746	—	—	—	—	—	—	
1747	—	—	—	—	—	9,750	Dessutom till lagman Lillienberg 36,000 d. km.
1748	150	—	—	—	—	2,700	
1749	150	—	—	—	—	—	
1750	—	—	—	—	—	—	

År	Myntsort						Anmärkningar
	Dukater	Rdr	Karol.	Sm.	Kurant	Km.	
1751	50	—	—	—	50	—	
1752	500	—	—	—	—	27,000	Dessutom till kammarherre Tilas 6,000 och såsom diverse gratifikationer 22,800 d. km.
1753	50	—	—	—	—	10,100	
1754	50	—	—	—	—	9,500	
1755	110	—	—	—	—	30,800	Dessutom diverse gratifikationer till 41,179 d. km.
1756	50	—	—	—	—	345,000	Dessutom diverse gratifikationer till 36,000 d. km.
1757	—	—	—	—	—	40,159	Dessutom till överjägmästaren Pauli 30,000, till kommissarien Krüger 20,525 och till bankokommissarien Elds efterlevande 60,000, allt d. km.
1758	6	—	—	—	—	71,800	
1759	150	—	—	—	—	52,900	
1760	50	—	—	—	—	10,370	Dessutom gratifikation 6,000 d. km.
1761	—	—	—	—	—	[5]281,720	Dessutom till presidenten greve Piper 240,000, till generalen Palmstruchs döttrar 6,000, till handelsman Völschou 24,000 och till lanträntierna 37,102, allt d. km. [5] Härav enl. BD:s resol. 225,720 d. km. » BF:s » 49,800 » » BK:s » 6,200 »
1762	120	—	—	—	—	243 700	Dessutom gratifikationer till 22,400 d. km., varav 9,000 till kyrkoh. Forsskåls stärbhus.
1763	—	—	—	—	—	27,000	Dessutom till lanträntierna 58,190 d. km.
1764	—	—	—	—	—	37,840	Dessutom till 2:ne räntmästare 6,100 d. km.
1765	—	—	—	—	—	30,720	
1766	—	—	—	—	—	12,150	
1767	—	—	—	—	—	8,638	
1768	—	—	—	—	—	11,000	
1769	—	—	—	—	—	7,300	Dessutom till en räntmästare 3,000 d. km.
1770	—	—	—	—	—	[6]73,636	[6] Härav enl. BD:s resol. 48,436 d. km. » BF:s » 25,200 »
1771	—	—	—	—	—	9,600	
1772	—	1,500	—	—	—	10,800	Dessutom ersättning åt kassören Gottsman 318,776 d. km.
1773	—	—	—	—	—	12,600	
1774	—	—	—	—	—	13,300	Dessutom ersättning till Plomgrenska huset 50,724 d. km.
1775	—	—	—	—	—	7,200	
1776	—	—	—	—	—	8,200	
1777	210	300	—	—	—	—	
1778	—	410	—	—	—	—	
S:a	1,546	2,210	—	—	50	1,393,033	

Anm. Enligt de av Helsingius för olika skeden tillämpade reduceringsgrunderna för de särskilda myntsorterna till Rdr spec. beräknar han de härstädes dels i kolumnerna, dels särskilt i anmärkningsavdelningen redovisade beloppen till sammanlagt 197,394 Rdr spec.

Det bör påpekas, att de belopp, som här redovisats under anmärkningsavdelningen, utgått för ytterst varierande ändamål. Vid sidan av egentliga diskretioner samt gratifikationer till behövande ävensom utomordentliga presenter av det slag, som brudgåvan till Lovisa Ulrika och »föräringen» till Karl Gustav Tessin representera, förekomma där summor, vilka betalats vid rättsliga uppgörelser i godo mellan banken och enskilda. Ersättningen till Gottsman under år 1772 talar sålunda för sig själv (jfr ovan s. 300). Den stora posten under år 1761 till presidenten greve Piper representerar uppgörelsesumman till honom och hans medarvingar efter grevinnan Kristina Piper, f. Törnflycht, (Karl Pipers änka) för nedläggandet av en halvsekellång process angående en av grevinnan P. gjord överbetalning på Lave Becks lån. Summan 1757 till Pauli representerar också en liknande uppgörelse. Det är följaktligen nödvändigt att underkasta så gott som varje därstädes anförd post särskild granskning, därest man vill fastställa, av vad slag utgiften egentligen varit.

Beträffande beloppen till »viss utgift» hava även angivits de fall, där Helsingius påpekat, att dylika belopp utgått enligt bankodeputationernas föreskrift. Emellertid äro dessa påpekningar ofullständiga: så saknas varje dylik uppgift från åren 1755—56, då de största summorna utgingo enligt förfoganden dels av bankodeputationen, dels och framför allt av sekreta utskottet. Man får sålunda icke utan vidare sluta, att bankofullmäktige utanordnat dessa belopp, därest icke annat angivits. I allmänhet har det nog varit vederbörande deputationer, som med eller utan formellt stöd av det högmäktiga utskottet, disponerat dessa utgiftsmedel. De vid räfsten 1765—66 publicerade listorna på »diskretioner och belöningar» inom och utom bankoverket under åren 1755—64 visa, att då hade under sådan rubrik disponerats

	av BD.	av BF.
inom verket	561,545 d. km.	45,446 d. km.
utom verket	56,650 » »	67,008 » » [1]

I de från Helsingius hämtade uppgifterna faller utan vidare i ögonen, huru väsentligt dessa utgiftssummor stegrats fr. o. m. början av 1750-talet, en direkt följd av den starka sedelfabrikationen och

[1] Dessa siffror äro icke utan vidare jämförliga med de hos Helsingius förekommande, då SU. ber. 14/3 1766 utanför listorna upptager exempelvis de stora politiska gåvorna under riksdagarna 1755—66. I vilken mån de under titeln »viss utgift» utgångna beloppen upptagits å listorna i SU. ber. 14/3 1766, har jag icke haft tillfälle att kontrollera.

penningvärdets fall samt den frikostighet från bankens sida, som därav följde. Tydligt framgår, att det är under riksdagsåren samt i all synnerhet de långdragna riksdagarnas avslutningsår, som beloppen flyga i höjden.[1] Riksdagen 1751—52 satte på sin tid trots dess relativa kortvarighet och ganska lugna förlopp ett rekord men överträffades genast av riksdagen 1755—56, vilken i sin tur skulle stå långt tillbaka för riksdagen 1760—62. Siffrorna från följande riksmöte, 1765—66, angiva ett så starkt fall, att man redan därav måste sluta till väsentligen ändrade förhållanden: då hade ju också mössorna segrat och med dem den skarpa reaktionen mot hela det föregående hushållningssättet. Beloppen för de båda följande riksdagarna, frihetstidens sista, tala ett rätt tydligt språk om partiskiftningarnas upp och ned; med hattarnas seger 1769—70 följde en ny stegring, med deras nederlag 1771—72 åter en tillbakagång, varemot Gustav III:s riksdagsår 1778 i detta hänseende saknar intresse.

Vad allt, som dessa år instuckits under rubriken »till viss utgift», är numera knappast möjligt att med någon fullständighet eller ens som relativt säker gissning uppvisa. Sannolikt är, att praxis varit ganska olika, så att stundom alla möjliga av de gratifikationer och belöningar, vilka frikostigt utströddes från banken, bokförts under denna titel, medan man vid andra tillfällen egentligen fört därunder mera diskreta handtryckningar till framskjutna personer, vilka icke önskat sina namn bevarade ens i fullmäktiges eller deputationens hemligaste handlingar. Så mycket torde i varje fall vara tydligt, att de här förekommande summorna trots deras relativt betydande belopp varit alltför blygsamma att spela någon roll under skedets politiska korruption; de direkta källorna för denna få sökas på andra håll än i Riksens ständers bank.

Detta betyder likväl icke, att ej banken kunnat användas som politisk belöningsanstalt för de välsinnade. Framställningen i det föregående har visat, vilka rikliga möjligheter därför funnos inom den rent affärsmässiga rörelsens ram. Ett par fall av extraordinära belöningar med stark partipolitisk bismak förtjäna att särskilt beröras. Det ena gäller den redan citerade stora föräringen till Karl Gustav Tessin, det andra bankofullmäktiges, och bland dem egentligen Fredrik Gyllenborgs, utomordentliga honorerande vid riksdagen 1755—56.

Vid riksrådsvalet 1741 uppfördes Tessin främst på det första för-

[1] På förteckningen äro riksdagsåren kursiverade (dock ej 1740, enär riksdagen då begynte i årets allra sista dagar).

slaget. Emellertid lät han meddela, att hans annalkande ålder (han var dock endast 45 år fyllda), hans hälsas tillstånd och de förluster av ekonomisk art, som han under sitt representerande av Sverige i utlandet ådragit sig, nödgade honom att avböja detta smickrande förtroende. R. o. A. svarade (d. 8 juli 1741) med ett uttalande av sin vissa förhoppning, att Tessin ville låta dessa betänkligheter för årens och hälsans skull fara, samt sin önskan, att under denna förutsättning S. U. ville taga i övervägande »på hvad sätt utom de ordinarie statsmedlens gravation Herr Grefvens uti Riksens tienst til dess enskilte välfärd tagne förlust så må kunna lindras och uprättas, at densamma i det utvertes upförandet, som Rådsvärdigheten fordrar, ej må falla Herr Grefven allt för kännbar». Denna adelns resolution, som biträddes av de övriga ståndens, remitterades av S. U. till BD., vilken d. 4 augusti förehade ärendet.

I deputationen förstod man, som lagman Wennerstedt vid överläggningens början yttrade, mycket väl, varthän S. U. syftade med remissen. Tessin hade 1737 i lånebanken tagit ett lån på 60,000 d. km., vilket han ej förmått avbetala, då hans franska beskickning ju ådragit honom ökad skuldsättning. Om denna summa ej efterskänktes, måste han säkerligen överlämna sin egendom åt kreditorerna. Som ett efterskänkande tydligen var S. U:s vilja, hade deputationen ej annat än att giva den önskade möjligheten genom att framställa ett formligt förslag i en sak, om vilken utskottet formellt sett icke ägde någon kännedom. Men det var osmakligt att framträda som initiativtagare, varför en av deputationens medlemmar, assessor Ehrencreutz, menade bäst, att deputationen blott till utskottet anmälde skulden jämte bankens förmåga att tåla dess efterskänkande, så finge utskottet sedan taga ansvaret. Wennerstedt åter fann lämpligare, att deputerade rent av gjorde det förslag, som i alla fall väntades, men sökte ett precedensfall i efterskänkandet av Magnus Stenbocks skuld till banken samt betonade ifrigt, »att detta må vara sidsta gången som Publicum visar H. Exc. en slik liberalité, såsom ock att det ej lätteligen må dragas til exempel för andra». Biskop Schröder slutligen fann yttermera en tröst däri, att Tessin »mycket bidragit till de franska subsidiernas beviljande och torde ännu kunna bidraga något dertill». Då han från denna synpunkt var med om förslaget, ansåg han emellertid önskligt, »at man bör ackta sig för critiquer af det allmänna»; som banken nyss beslutat giva 10 t:r guld till statsverket, skulle folk kanske bli oroliga vid underrättelsen om denna frikostighet och frukta »det Banquen är altför liberal och gifver äfven

åt andra långt utöfver sin förmåga». Vilket samtliga hrr deputerade funno väl påmint, varför denna gåva ej skulle få givas ståndens plena tillkänna. I överensstämmelse härmed föll S. U:s resolution d. 12 augusti, att det återstående kapitalbeloppet med ej betald ränta, i allt 61,645 d. 9½ ö. km., skulle efterskänkas; det finnes också i lånebankens huvudbok för samma år överfört på vinst- och förlustkontot.[1]

Det andra fall av särskild frikostighet mot enskilda, som förtjänar utförligare redogörelse, är till de utgivna beloppen redan redovisat i förteckningen över »vissa utgifter». Omständigheterna därvid voro emellertid i flera hänseenden av märkligaste slag. Det var då främst fråga om greve Fredrik Gyllenborg, densamme som vid riksdagen 1734 yrkat, att föregående riksdagars deputationer skulle återbära, vad de tillgodogjort sig såsom »honorarium» av bankens medel.[2]

D. 19 juni 1756 föredrogs i bankodeputationen dess kansliutskotts yttrande om ny lönestat för banken.[3] Däri påpekade kansliutskottet, att det i samband med de föreslagna löneförhöjningarna för personalen vore skäligt att i proportion höja fullmäktiges »Honorarium». Detta erkändes av deputationen, som också beslöt, att dessa honorar enligt den erkända proportionen av halv kommissarielön hädanefter skulle utgå med 250 rdr. I samband med denna fråga tog prosten Palmærus till orda, yrkande, att fullmäktige för deras visade nit, »ithy de icke inskränkt sig inom den i förra reglementet nämde altför knappa Fonden til utlåningar på fast egendom, borde ei allenast få beröm derföre utan ock en anständig belöning». Förslaget synes kommit något för hastigt; två av deputerade (Rudenschöld och Lantingshausen) tillerkände fullmäktige allt möjligt beröm, men den förre fann betänkligt giva penningbelöning, och den senare betonade, att man icke genom något uttalande borde ange klander mot föregående deputation utan tolka fullmäktiges förfarande såsom en rätt utläggning (ej en ändring) av

[1] BD. 1740—41, pr., s. 1371 f. — Vid följande riksdag, då efterräkningar för de sista årens missbruk stundade, sökte en ledamot av deputationen bringa denna sak under S. U:s förnyade prövning, men detta avböjde hans kolleger under hänvisning, att det förra utskottet ju självt resolverat i ärendet. Se BD. 1742—43, pr., s. 1765 f. Det förtjänar nämnas, att ingen av B:s närmast ansvarige, vare sig BF. eller BK., åtspordes om denna åtgärd. BF. mottog blott och utförde S. U:s resolution. SP. 1741, s. 826 f. Den 15 sept. 1742 beviljade BF. åt Tessin ett nytt lån i B. om 72,000 d. km. mot pant i hans hus i staden och Bo säteri. SP. 1742, s. 822.

[2] Se ovan s. 320 not 2.

[3] BD. 1755—56, pr., s. 857 f.

dennas reglemente. Härvid stannade överläggningen då, men den förnyades och blev vida utförligare d. 30 sept.[1]

Nu när arbetet började nalkas sitt slut, framträdde F. A. Ramsay med ett vältaligt diktamen till protokollet, däri han ivrigt utlade fullmäktiges synnerliga förtjänster om verkets framgång och utveckling, med anledning därav anbefallde dem alla jämte bankosekreteraren till en hederlig belöning men särskilt rekommenderade greve Fredrik Gyllenborg att framför de övriga ihågkommas. Deputerade sökte närmast upplysning, huru tidigare förfarits, samt fick besked, att vid riksdagen 1751—52 hade fullmäktige erhållit var sin guldmedalj om 50 dukater, samt att 1746—47 års deputation med samtycke av sekreta utskottet anslagit åt dem 7,000 d. sm. till fördelning efter de grunder, som särskilt utsedda deputerade prövade lämpliga. Principen var sålunda redan erkänd, och meningen bland deputerade torde varit förberedd, varför anslutningen till förslaget var allmän; särskilt gjorde sig majoren Boije och biskop Troilius till ivriga förespråkare för en rätt rundlig belöning åt Gyllenborg. En bestämd opposition framfördes dock, dels av grosshandlaren Clason, dels av generalmajoren Lantingshausen: den senare »icke eller hölt et sådant belöningssätt rådsamt för præjudicats skull, emedan largitioner efter hand förqväfja den i ett fritt land så högt angelägna hugen at utan afseende på egen båtnad, af ren patriotisme tjäna det allmänna»; ville man hedra Gyllenborg, så kunde en medalj slås, annars finge man väl öka fullmäktiges årliga salarium. Härtill svarade Boije och »medgaf, at heder också kan vara en god belöning, men lade dertil, at penningar icke äro mindre nödiga och välkomna, serdeles i dessa svåra tider och för den, som hafver många och stora utgifter»; Gyllenborgs behjärtade rådslag och åtgärder hade tillskyndat banken flere tunnor guld i vinst, som annars skulle uteblivit, och därför vore blott rätt, att han och övrige fullmäktige nu fingo njuta någon del därav i belöning.

Det är omöjligt att i detalj följa det långa meningsutbytet. Alldeles övervägande kom detta att röra sig kring Fredrik Gyllenborgs belöning, ty det var den, som låg förslagsställarna mest om hjärtat. Hans sak förfäktades med synnerlig iver ej blott av Ramsay och Boije utan även och alldeles särskilt av biskop Troilius;[2] även Kjerman

[1] BD. 1755—56, pr., s. 1281 f.

[2] Beträffande G:s förtjänster anförde R. särskilt, att han i 16 år varit BF. »och icke med blott bifall eller discourser utan med grundeligen uttänkte och alla omständigheter noga utförande skriftelige vota, likasom hållit värket under armarna och un-

bragtes på tal av en bland borgarne (Ström), men det var mera i förbigående. Bestämt motstånd ville ingen göra — kanske hade man en känsla av, att det i alla fall var fåfängt, varför man ej ville bryta med bankens faktiska styresman. När så beloppet kom på tal, hemställde Troilius, om det icke vore lämpligare att efterskänka G:s resterande »interes-er»[1] till banken än att bevilja en viss summa. Förslaget måste likväl förfalla, sedan man inhämtat upplysningar om gäldsummans belopp och funnit denna stiga till ej mindre än 1,370,202 d. km. samt de ultimo augusti obetalda räntorna till 182,196 d. km. En så stor generositet, som detta skulle blivit, föreföll flertalet omöjlig, i stället samlade sig G:s vänner kring ett förslag, att hos S. U. förorda en belöning till fullmäktige av 200,000 d. km., varav G. erhölle en betydligare del och det återstående delades mellan de övriga samt sekreteraren. Härför fick Troilius sitt ståndsmedlemmar i deputationen med sig, men flertalet inom de båda andra ståndsen ansågo säkrast att utan eget förslag hänskjuta till principalen S. U. hela avgörandet i ett så ömtåligt ämne, och detta blev sålunda beslutet.

I S. U. var, som det kunde väntas vid denna riksdag, stämningen utpräglat välvillig för Gyllenborg; där beslöts också omedelbart (d. 8 okt.) att återremittera ärendet till deputationen med anhållan om ett

derstundom föga mindre än med våld derifrån afvänt de olyckor, som hotat verket, och i deras ställe tilskyndat detsamma både heder, credit och ansenlig båtnad. Och har vid alla tillfällen hans nit visat sig icke allenast vid rådplägningarne och besluten inom värket utan ock genom discourser, föreställningar och anstalter utom värket, hvilka sistnämnda understundom icke aflupit utan kjänbar kostnad för honom sjelf». Till detta lade Boije senare, att G. »både under rådslagen och deras för Riket nyttiga värkställande hotades med hårdt ansvar vid en annan riksdag», samt Troilius, att »detta kunde nyttjas såsom et godt tilfalle, att ihugkomma de essentielle tjänster, han dessutom i hela tjugusex års tid gjort Riket och det allmänna». De sista orden förråda, att det var minst lika mycket fråga om en ståtlig dusör för Gyllenborgs handhavande av hattpartiets ledning som om hans bankmeriter. Mot överläggningens slut yttrade T. yttermera, att G. »gifvit Banquens inrättning en helt annan skapnad och väsende, så at det af et föga bättre än liflöst blifvit et af de aldra nyttigaste värk i Riket». Dessa överdrivna lovord uppkallade Clason till repliken, »att 1738 års Banko-deputation vore den, som lagt grunden til alla de förbättringar af Banco värket, som derpå följt». Förslagets syftning som belöning för alldeles särskilda tjänster röjdes något oförbehållsamt av Bagge, som undrade, »om icke någon åtskillnad kunde gjöras på dem, som i den quæstionen (d. v. s. frågan om utvidgad fastighetsbelåning) varit mot eller med». Detta fanns emellertid alltför olämpligt och avråddes genast av Troilius.

[1] Uttrycket var: »efftergift av de interesser som på dess i Banquen uptagne lån nu finnas återstående». — Det kan tagas för givet, att Troilius gjorde sitt förslag efter kommunikation med Gyllenborg själv.

formulerat förslag för utskottets omprövande och stadfästande. D. 13 okt. hade deputationen detsamma åter före.[1] Vid den nya överläggningen framförde Lantingshausen en utförlig och ganska skarp kritik av denna enligt hans mening helt obefogade belöningsiver. Han upprepade, fastän nu vidlyftigare, sin erinran om det moraliskt betänkliga i det föreslagna förfarandet samt betonade, att fullmäktige, enligt vad deputationen själv tidigare hävdat, med sitt beslut om vidgad utlåning allenast riktigare och enligt tidens behov uttolkat det givna reglementet, vadan någon synnerlig tacksamhetsgärd därför ej vore befogad. Och han vände sig med mycken skärpa mot den åter skymtande tanken att efterskänka G:s ränteskuld: dennas uppgivna belopp visade, att G. häftade för närmare tre års räntor, vilket »är icke tillåtit för Publicum, än mindre för enskilte personer och aldramindst för en Banco-Fullmägtig», och förslaget innebure alltså, att belöna för det man gjort orätt. Emellertid hade Boije nu kommit med ett nytt förslag: de resterande räntorna skulle ej efterskänkas, ty det vore liktydigt med en summa i present, »hvilket torde kunna stöta Herr Grefvens, Presidentens och Commandeurens ädelmodiga tänkesätt», däremot borde man lämna hans nuvarande lån i banken utan räntas beräknande intill nästa riksdag.[2] Denna tanke, som Troilius med glädje understött, kritiserades skarpt av Lantingshausen: väl vore detta något anständigare än att efterskänka, vad som mot tydliga föreskrifter försummats, men det vore i alla fall en stor förlust både för banken och det allmänna samt tillika ett farligt exempel för framtiden; så måste, »om belöningarne skola stiga så högt, altför stora och äfventyrliga briguer anställas för att varda Fullmägtig i Banquen, och lärer äfven hvar och en söka at derstädes blifva perpetuel». Han slutade med att förorda högst dubbla det 1746—47 givna beloppet att fördelas bland samtliga fullmäktige, och med honom förenade sig Ehrencreutz, Clason och De la Gardie.[3]

[1] BD. 1755—56, pr., s. 1398 f.

[2] Boije motiverade härvid: »hvarigenom Banquen ei kunde säjas lida någon afgång, än den, som existera skulle, derest samma lån nu straxt blefve återbetalte». Han beräknade därför ingen förlust för banken men ordade om »nyttan för Herr Grefven» etc. och fann denna efter 4 % stiga till 9,000 plåtar om året eller 27,000 plåtar till nästa riksdag; den kunde emellertid bliva mindre, »ifall Herr Grefven etc. såsom dess upsåt är med Broby Godset, skulle sälja någon del af sina pantsatta egendomar och proportionaliter gjöra afbetalning på sin skuld». Lantingshausen åter, liksom för övrigt Bagge, sade ifrån, att detta naturligtvis vore verkets förlust, och han beräknade den för fyra år till över 200,000 d. km.

[3] Ehrencreutz förklarade sig högst kunna gå till 20,000 d. sm. att dela på samtliga BF.

Gyllenborgs speciella vänner åter samlade sig, då motståndet mot ränteefterskänkandet syntes ganska starkt, kring tanken på en speciell större summa åt denne, och Troilius föreslog densamma till 36,000 plåtar.[1]

Den långa överläggningen, som stundvis tillskärptes genom direkta häntydningar på just denna riksdags storpolitiska händelser[2] — hovets misslyckade revolutionsförsök — ändade sålunda i utpräglad meningsskiljaktighet, varför votering måste ge utslaget. Först ställdes frågan, om en enda summa skulle beviljas för fördelning bland samtliga fullmäktige (ja-proposition), eller om särskild belöning skulle givas åt Fredrik Gyllenborg (nej-proposition); här delade sig hos adeln och borgarna meningarna jämnt för båda propositionerna, men prästerna röstade enhälligt för den senare och »således gjorde decisionen». Därpå beslöts utan omröstning, att Gyllenborg skulle erhålla en viss summa, icke ränteavkortning. Så föreslogs beloppet till 30,000 plåtar (180,000 d. km.); härom måste voteras, och återigen stodo adel och borgare med *paria vota*, så att prästerna med sitt enhälliga bifall bestämde utgången. Slutligen skulle den till fördelning åt övriga fullmäktige samt bankosekreteraren avsedda summan fixeras; man enades här, dock med reservation av De la Gardie, Ehrencreutz, Lantingshausen och Clason, att summan borde bli 36,000 d. sm. (108,000 d. km.), vilka genom vissa av deputationen utsedda delegerade skulle på lämpligt sätt efter vars och ens förtjänst uppdelas.

Dessa förslag gingo till S. U. Den 21 oktober meddelades i deputationen, att de av utskottet bifallits, vadan man nu uppdrog åt Rudenschiöld, Broman, Troilius och Helleday (rådmannen) att göra fördelningen åt vederbörande »efter deras bepröfvade förtjenst».[3] D. 2 no-

[1] Man var visserligen van då att räkna i olika slags mynt, men nog förefaller det rätt karakteristiskt, att Gyllenborgs ivriga förfäktare helst talade om plåtar, då summan såg rätt blygsam ut, medan oppositionen helt naturligt tog det mindre myntet — d. km. — till grund och så fick summan att låta riktigt stor. 36,000 plåtar = 216,000 d. km.

[2] Det hänvisades oupphörligen till F. G:s synnerliga förtjänster om riket och friheten lika mycket som om banken. Omnberg, som suttit med i den ständernas kommission, vilken skött räfsten med revolutionsförsöket, yttrade nu, att väl borde kommissionens förhandlingar hållas hemliga, men han kunde »ej obemäldt lemna, att de hufvudsakeligaste målen, som de brottslige syfftat åt, varit Friheten, Banquen och Herr Presidenten och Commandeuren Grefve Gyllenborg». Troilius sade rent ut, att då banken föranletts att giva en så ståtlig gåva (100,000 d. km.) åt stämplingarnas upptäckare, Schedvin, som dock aldrig haft med banken att skaffa, var det desto större skäl att nu ordentligen hugna greve Gyllenborg.

[3] BD. 1755—56, pr., s. 1460 f.

vember sammanträdde de tre sistnämnda; Rudenschiöld anmälde sig förhindrad men alldeles nöjd med deras åtgöranden. Det helt kortfattade protokollet meddelar blott, att fördelningen skedde och beloppen inlades i särskilda kuvert för var och en;[1] huru nåden lyste för den ene eller andre, mäles icke, men man har skäl att antaga, att den mäktige Kierman fick en rundligen tilltagen brorslott.

Sedan dessa förhandlingar särskilt tack vare Lantingshausens vassa kritik fästat uppmärksamheten på den beprisade Gyllenborgs försumliga räntebetalning, fingo fullmäktige jämte belöningen även en allvarlig förmaning att för framtiden bättre iakttaga, att författningarnas föreskrifter efterlevdes.

Till en jämförelse med de nu utdelade beloppen bör man här erinra sig, vad tidigare anförts om denna riksdags slöseri med politiska belöningar av olika slag. Det är tydligt, att denna frikostighet lika väl som spendersamheten på lån åt enskilda möjliggjordes genom uppfattningen, att man med sedelpressen kunde utan betänklighet skapa huru mycket penningar som helst.

Onekligen är det en mycket betydande skillnad mellan den ganska blygsamma spendersamhet, som frihetstidens första riksdagar sågs utöva med bankomedlen, och den som i nu skildrade fall kom till synes. Utan att riskera någon moralisk värdesättning kan man väl säga, att det ändå låg något till viss grad sympatiskt över den naiva rättframhet, varmed bankodeputerade 1731 förklarade, att »det blifver vid det som vanligit varit», och ej ville taga mindre än föregångarne »anammat». Vid sidan därav ter sig all den skruvade motiveringen för åtgärden att hjälpa Fredrik Gyllenborg med hans tilltrasslade affärer som långt drivet partihyckleri. Som ett steg mot det bättre skulle man möjligen vilja anföra, att i alla fall sedan riksdagen 1734 bankodeputerade icke haft tillfälle att som tidigare belöna sina egna arbeten. Säkerligen är detta blott en synvilla. Låneverksamhetens utvidgande från och med riksdagen 1738—39 gav de yppersta tillfällen att mer än förr på ett diskret sätt tillgodose välbehagliga personer. När bankofullmäktiges främsta man Gyllenborg kunde så rikt sörja för sin andel av utlåningarna, måste man vara förvissad, att han och hans kamrater inom fullmäktige icke försummade att tillfredsställa alla efter deras åskådning skäligen motiverade låneanspråk från kretsen av varande eller sannolikt blivande bankodeputerade. *Manus manum lavat* torde nästan exaktare angiva detta ömsesidighetsförhållande än det något mer honetta *do ut des.*

[1] BD. 1755—56, pr., s. 1482.

I vilken utsträckning sådana tjänster och gentjänster gåvos och togos, låter tyvärr icke numera uppvisa sig. Fallet Gyllenborg förråder en hel del möjligheter. Huru de segrande mössorna år 1765—66 läto förstå, att G. jämte Plomgren och Kierman väl vetat lägga föreskrifterna för bankoverket tillrätta efter sina privata syften, har redan påpekats (ovan s. 291). De voro emellertid de störtades bittra fiender och därför mindre vittnesgilla. En skarpsynt och mera opartisk samtida, hävdatecknaren Sven Lagerbring, dömde likväl ej mycket annorlunda: »När Ständer voro församlade, voro Redo-fordrande och Redo-görande samma Personer, Bankoverket styrdes ofta af Bankens största gäldenärer».[1] Skulle någon tveka, om detta omdömes riktighet, torde det vara nog att hänvisa till den uppståndelse det väckte på riddarhuset, när riksdagen 1742—43 det sattes i fråga, att inga av bankens gäldenärer skulle placeras i bankodeputationen.

[1] LAGERBRING, *Sammandrag af Swea rikes historia*, V, 3 (1780) s. 52.

II

GUSTAV REUTERHOLMS ANSTÄLLNING SOM BANKOKOMMISSARIE

CKE SÄLLAN INNEHÅLLA BANKODEPUTATIONERNAS och bankofullmäktiges protokoller ganska oförbehållsamma utlåtelser, att särskilda personliga eller allmänna konsiderationer nödgat till beslut, vilka i och för sig icke borde hava fattats. Speciellt hattarnas rundhänthet med bankens medel under riksdagen 1755—56 väckte så många likartade anspråk och gav möjlighet för så mycket befogat eftertal, att de styrande funno nödigt hellre avväpna ohemula anspråk genom tillmöteskommande än utsätta sig för en klandrande kritik, vilken kanske skulle slå ned på någon verkligt ömtålig punkt och sätta förtroendet till bankens ledning — eller som man gärna kort sade »Banquens Credit» — i fara. Huru frikostigt Fredrik Gyllenborg då tillgodosågs skulle väl vara djup hemlighet, men spendersamheten mot revolutionsförsökets röjare Schedvin kunde lika litet döljas som den extraordinära belöning, varigenom åklagaren mot de stämplande, borgmästaren Renhorn, fick rätt till en kommissariefullmakt i banken samt till hela lönen i pension, när han så önskade.[1] Sådant, i den mån

[1] Jfr ovan s. 247 n. 1. I december 1761 under pågående riksdag begärde Renhorn att efter samma riksdags slut få tillträda en just ledig BK-syssla. Detta bifölls av BD., som tillika resolverade, att R:s fullmakt skulle antedateras till den dag (d. 11 mars 1761), då vikarie å platsen förordnats. Som expeditionen innehölls till riksdagens slut, kunde R. kvarstå i sitt borgmästareämbete och sålunda njuta lön på två håll. Innan riksdagen ännu åtskilts, och alltså innan R. faktiskt tillträtt BK.-sysslan, begärde han i maj 1762 avsked från densamma med hela lönen i pension samt under rekom-

det blev känt, både retade och eggade; kunde man icke inlägga det slags förtjänster som dessa herrar, så fanns andra möjligheter. Synnerligen effektivt var att genom mäktiga beskyddare bland tidens parlamentariska förgrundsmän få rekommendationer, vilka icke lämpligen kunde förbises. Ett dylikt fall förekom år 1762, när en vice notarie Ekman fick den rundliga belöningen av 7,200 d. km. »för det han någon tid fördt Protocollet i Cancellie-utskottet»; han var ärkebiskop Troilius' systerson, och det gällde att skaffa honom någon hjälp, sedan hans domarekarriär genom ämbetsfel avbrutits.[1] Sannolikt lågo väl liknande hänsyn bakom den älskvärda behandling, som en utomstående, kammarskrivaren i kammarkollegium Schmedeman, rönte, när hans ansökan att bli bankokommissarie icke kunde bifallas (1756): han erhöll 1,200 d. km. »som ett soulagement i dess medellöshet».[2] Men det fanns också andra metoder att göra sig bemärkt.

Intrycket av något, som måste rubriceras ont samvete hos de styrande, vill lätt komma, när man genombläddrar listan på belöningar av olika slag till de inom verket anställda.[3] Frikostigheten mot kommissarier och betjänte har varit så stor, att det nästan synes, som om en begäran blott behövde framställas, för att den också skulle bifallas. En vaktmästare och en kammardräng, som vid den stora eldsvådan på Södermalm 1759 flyttat ut sina bohag i otid och därvid lidit skada

menderande av lämplig person (kamreraren i krigskollegium Schagerström) till sin efterträdare, och BD. såväl biföll ansökningen som utnämnde S. Tydligen åtnjöt R. således utom allt annat även förmånen av ett indräktigt tjänsteackord med efterträdaren. Se S. U:s »Berättelse angående Hushållningen i Banquen» d. 14 febr. 1766, s. 18 f.

[1] Se S. U:s berättelse av $^{14}/_{2}$ 1766, s. 28. Huvudmotivet kommer fram i det anfördas fortsättning: »samt i anseende dertill at han hade råkat i en bekant olägenhet och olycka, hvarifrån uprättelse för honom syntes blifva nog långsam». Ekman hade som tillförordnad domare i Österdalarna med tortyr behandlat några för trolldom anklagade kvinnor från Ås socken. Saken drogs fram vid riksdagen 1760—62 och väckte det uppseende, att Ekman trots hans morbroder ärkebiskopens försök att skaffa konsistorierna inflytande över ärendet fann bäst genom flykt ur landet undandraga sig rättslig påföljd. Se MALMSTRÖM, anf. arb., V, s. 208 och BEXELL, anf. arb., under d. 19 febr. 1761.

[2] S.U:s berättelse $^{14}/_{2}$ 1766 s. 34.

[3] En dylik lista meddelades som bil. 1 vid S. U:s berättelse $^{14}/_{2}$ 1766 (s. 21 f.). Den löper emellertid endast från och med år 1755 och är sålunda ganska ofullständig.

Då jag icke haft tillfälle att i detalj granska de av vederbörande protokoll anförda skälen för de från berättelsen citerade belöningarna, påminnes här, att berättelsen i fråga ingalunda är opartisk (jfr ovan sid. 292).

eller råkat ut för tjuvnad, tröstades med resp. 300 och 600 d. km. En bokhållare, som vid växelbankens lucka fått en transportsedel bortstulen, erhöll denna ersatt med 225 d. km. Den ene efter den andre fick »i anseende till dess torftighet» rätt vackra summor (från 300 till 1,800 d. km.). Kommissarien Westrell mottog 3,000 d. km. »såsom afskedspenning, emedan dess ansökning om pension eller hielp at föda dess afsatte son icke kunde bifallas». I många fall och kanske de flesta var detta väl utslag av ren beskedlighet. Men det har knappast varit blott och bart slapp medgörlighet, som vållade den underliga hänsynsfullheten, varmed målet om Adlerstedts överassigneringar och de i samband därmed yppade felaktigheterna i bokföringen behandlades.[1] Bankokommissarien Burtz erhöll sig beviljade ej mindre än 42,000 d. km. som belöning »för dess invention med Controll-Räknings inrättningen i Banquen»[2] och till kommissarien Lundmark, mångårig sekreterare hos bankodeputationen, gavs för hans tjänster åt 1760—62 års deputation en summa av 30,000 d. km. Bägge dessa voro tvivelsutan högt förtjänte och dugande funktionärer, men var det verkligen blott i den egenskapen och för deras bankmeriter, som de funnos värda så rundligen tilltagna hedersgåvor? Åtminstone ligger den tanken rätt nära, att bådas synnerligen intima kännedom om bankoverkets hemligheter gjort de styrande mycket villiga att med extraordinära presenter ihågkomma dem. En spekulation i vederbörandes dåliga samvete och därav förorsakade skuggrädsla för kritik var det i varje fall, som möjliggjorde den nära nog farsartade episod under riksdagen 1760—62, varigenom frih. Gustav Reuterholm vann en kortvarig anställning i bankens tjänst.

Just som bankodeputationen d. 19 maj 1762 hade till Renhorns nöje ordnat frågan om hans avsked och efterträdare,[3] anmälde deputationens ordförande landshövding Boije ett annat ärende, vilket föranledde en i sitt slag lika egendomlig som för tiden typisk belöning. En av riddarhusets medlemmar frih. Gustav Reuterholm hade författat och till lantmarskalken anonymt ingivit ett »Dictamen ad Protocollum», däri utvidgningarna av bankens personalstat underkastades en rent av ovettig kritik. Förf. åberopade allmänhetens skyldighet att i

[1] Jfr s. 347.

[2] B. fick 1752 först 6,000 d., sedan 1756 och 1762 vardera gången 18,000 d. km. Enligt vad vid den senare gåvan upplystes (BD. 1760—62, pr., s. 1764 f.), hade förslag om hans belönande varit före redan 1746—47 men då väckt strid.

[3] BD. 1760—62, s. 1790 f.

denna bistra tid söka var och en bidraga till nödiga besparingar: kunde litet var så, som han nu ämnade, uppvisa möjligheten att bespara utgifter på en tunna guld, skulle statens brister lätteligen bli avhjälpta. Trots tidigare utökningar av bankens personal, varigenom alla verkliga behov blivit tillfyllest tillgodosedda, hade under och efter senaste riksdagen en rad av nya platser, förhöjda löner och pensioner å dess stat tillskapats, bland vilka särskilt ombudsmannabefattningarna för värdering av bankens panter i landsorten knappast voro annat än sinekurer. Han ville därför yrka, att deputationens beslutmyndighet i dessa stycken upphävdes, och att sekreta utskottet hädanefter i sina plena reglerade bankoverkets stat, varvid allvarsamma indragningar borde göras. Vad så av S. U. stadgats, torde lämpligen underställas ständernas konfirmation, varefter bankofullmäktige skulle strängeligen tillhållas att noga efterleva den uppgjorda staten.[1]

Som förf. av diktatet icke mera, än vad anständigheten ansågs kräva, hållit på sin anonymitet, hade lantmarskalken snart fått reda på hans namn, varefter Fersen kallade honom till sig och i närvaro av Boije och ryttmästaren Jennings ivrigt föreställde honom, vilka vådliga följder det kunde få för det allmänna, om just då ett dylikt angrepp mot banken komme till publikens kännedom. Reuterholm fasthöll emellertid länge enständigt vid avsikten att uppläsa sitt diktamen, till dess Fersen och de båda mäktiga medlemmarna av BD. förmådde honom att förklara, att om han endast själv kunde få en lämpligen avlönad syssla i banken, »hade han ingenting vidare emot värket at påminna och vore för sin del väl nögd och tilfreds». Så bragtes en överenskommelse till stånd: Reuterholm ingav samma dag, detta behandlades d. v. s. den 19 maj, en skrivelse till BD., vari han väl förklarade sig tämligen obekant med bankoverket men, som han förmärkt att åtskilliga andra utomstående vunnit befordran i banken, anhöll om lämplig användning inom denna.

I samförstånd med lantmarskalken och Jennings anförde nu Boije till deputationens protokoll, att såväl de utrikes konjunkturerna som den osäkra inre ställningen icke tålde vid, att någon anstorm just nu vändes mot banken, och härom voro deputationens övriga medlemmar ense. »Deputationen», heter det i fortsättningen, »uptog eljest alt, hvad samma dictamen innehåller, med det fulkomliga föracht, som förtal altid hos oförfärade sinnen upväcker, och förklarade sig ingenting dervid hafva

[1] BD 1760—62, s. 1725 f. Reuterholms diktamen är där fullständigt införd liksom hans senare skrivelse till BD. och dennas överläggning.

at påminna om Baron Reuterholm ville detta dictamen *suo periculo* å vederbörlig ort ingifva», varefter BD. skred till en i 14 punkter avfattad grundlig vederläggning av hans angrepp. Efter detta manhaftiga tillbakavisande av anklagelserna fortsättes: »för öfrigt i anledning hvad å Herr Grefvens och Lantmarskalken vägnar är anfört och att förekomma vidare oreda under sinnenas närvarande häftiga gäsning, fants godt at på något sätt gratifiera Baron Reuterholm». Men för att ej banken till sin egen skada skulle få hysa inom sig en ovillig person, förständigades fullmäktige att väl giva Reuterholm fullmakt och lön som bankokommissarie men att genast och framgent göra honom tjänstefri mot skyldighet att efter fullmäktiges instruktioner hava inseende över de till banken pantsatta egendomarna inom det län, där han hade sitt hemvist. För att bringa saken till klar uppgörelse fick Jennings taga hand om protokollsutdraget och delgiva Renterholm detsamma med förklaring, att om hädanefter minsta rörelse inom ständernas plena direkt eller indirekt vändes mot banken, skulle hela arrangementet »anéanteras». Väl befanns det, att Reuterholm — begripligt nog — icke var alldeles nöjd med ett protokollsuttalande, som så oförbehållsamt utpekade hans egendomliga förfaringssätt, utan begärde en ändring däri, men deputationen förklarade[1] protokollet »mycket väl afpassadt efter alla de ömtåliga considerationer, som i et så oförmodadt ämne förefallit», varför han numera finge nöja sig. Och det fann Reuterholm för egen del klokast göra, vadan han alltså under bankokommissarietitel faktiskt kom i åtnjutande av just en sådan ombudsmannabefattning, som han förut så skarpt kritiserat.

Reuterholm var likväl icke nöjd att äga en indräktig sinekur utan ville gärna vara med i ärendenas handläggning och äga inflytande. Han gjorde därför, åtminstone enligt egen uppgift senare, åtskilliga försök att av bankofullmäktige bliva använd i bankens arbete men förgäves. Riksdagen 1765—66 erbjöd honom däremot tillfällen att göra sig politiskt bemärkt, vilka han icke försummade. Som ledamot i ständernas över växelkontorens förvaltning tillsatta stora deputation intresserade han sig särskilt för räfsten mot det av Henrik König ledda under nov. 1756—nov. 1757 opererande s. k. fjärde växelkontoret. Som detta genom en överenskommelse med sekreta utskottet år 1761 likviderat och fått ansvarsfrihet, funno många den mot detsamma nu förda ansvarstalan oberättigad, och å deras vägnar tog särskilt Reuterholm till orda inom stora deputationen. Vid dennas d. 10 december

[1] BD. 1760—62, pr., s. 2002, d. 19 juni 1762.

1765 dagtecknade betänkande om det Königska kontoret fogade han ett avvikande votum, vilket jämte betänkandet gick till ståndens plena.[1] Han utförde yttermera sina tankar i ett januari 1766 daterat memorial till ständen,[2] och läget var sådant, att adeln och borgarståndet anslöto sig till hans frikännande mening, varemot de båda övriga ständen gillade de av stora deputationen yrkade skarpa efterräkningarna. Denna utgång skärpte i hög grad osämjan mellan ständen samt riktade i synnerhet de vredgade anmärkarnas ovilja mot Reuterholm. Den under denna riksdag så framskjutne von Essen hade på riddarhuset uppläst ett synnerligen skarpt svarsmemorial mot Reuterholm;[3] när utgången ändå föll honom emot, kunde han och hans meningsfränder inom bankodeputationen naturligt nog icke försumma den möjlighet att drabba den djärve opponenten, som dennes egendomliga befordringshistoria i banken erbjöd. I slutet av sekreta utskottets »Berättelse angående Hushållningen i Banquen» av d. 14 februari 1766 framdrogos en del särskilt uppseendeväckande tillsättningsfrågor, bland dem Renhorns utnämning och Reuterholms förordnande som bankokommissarie, och som bilaga vid berättelsen fogades utdrag av bankodeputationens protokoll över Reuterholms mål.[4] Det var ett hugg, som tog, ty handlingarna talade onekligen ett för huvudpersonen ytterst besvärande språk, fastän även de herrar bankodeputerade, som på sin tid givit honom anställning, kommo i en rätt underlig dager.

Ivrig att försvara sig, så gott det lät sig göra, tog Reuterholm till orda i ett till ständen ställt memorial av d. 1 mars.[5] Direkt angripa sekreta utskottet dristade han desto mindre, som just då böl-

[1] Betänkandet med bil. trycktes under titel »Riksens Ständers Stora Deputations Betänkande, angående det med Henric König och dess Associerade, om ett Växel Contoir» uprättade härstädes slutne Contract, och hvad deraf härflutit, samt dermed gemenskap hafver; gifvit i Stockholm vid Riksdagen den 10 December 1765» (60 sid., 4:o).

[2] Detta trycktes för sig utan särskild titel; det omfattar 12 sid., 4:o.

Utan att insinuera något mot Reuterholm bör man påpeka, att de mäktiga affärsmän, vilka deltagit i det ena eller andra växelkontoret, naturligtvis voro ytterst ivriga att få sina åtgöranden försvarade samt också hade lätt nog att genom enskilda riksdagsmän få ett försvar framfört. Författarskapet till de inlägg, som gjorts i dessa ärenden, kan därför vara rätt ovisst.

[3] Även detta trycktes särskilt. Det är daterat d. 27 januari samt omfattar 11 sid., 4:o.

[4] Se S. U:s Ber. $^{14}/_{2}$ s. 19 f. och 43 f.

[5] Tryckt under titeln »Rätta Förloppet Med Saken Rörande Lagmannen Högvälborne Herr Baron Gustaf Reuterholm . . .» (25 sid., 4:o).

jorna gingo högt kring Fersens djärva memorial i bankfrågan. I stället uttryckte han sin livliga belåtenhet över, att utskottets berättelse kastat fullt ljus över de nedriga intriger, för vilka han själv varit utsatt från sista riksdagens bankodeputerades sida. Han vore ingalunda den ursprunglige författaren till det där anonyma »Dictamen ad Protocollum», utan detta hade först uppsatts av någon annan och lupit genom många händer, innan det kom till honom. Av rent och uppriktigt intresse för banken hade R. studerat det och »begynte straxt, at efter mitt penne-lag, upstäda detsamma med et inträde och conclusion, men kunde så mycket mindre fullborda sjelfva innehållets vederbörliga jämkning, som jag, uti de där förekommande ämnen, icke ägde fullkomlig kundskap». Sin skrift visade han blott för en god och pålitlig vän, vilken förvisso »åtminstone upsåteligen» ej gjort något missbruk därav, och det var honom obegripligt, huru denna, vilken han själv helt lagt till sidan, råkat i dåvarande bankodeputations händer. Men under alla omständigheter vore det otjänligt och otillåtligt av en deputationsordförande att, som herr Boije gjort, låta föredraga ett anonymt dokument och utpeka bestämd person som dess författare.

Rätta sammanhanget med hans försök att få anställning i banken vore, fortsätter han, att han trots förord av 1751—52 års riksdag mött ständiga svårigheter i befordringsvägen, varför han vid sista riksdagen börjat tänka på plats i banken, vartill också såväl Fersen som åtskilliga hans vänner styrkt honom. Sedan han ingivit sin ansökningsskrift om anställning där, torde någon, »som velat främja min förmån, och som bättre än jag haft sig bekant vederbörandes ovilja och sinnelag, trodt, at något slags hot på dem mera skulle verka, än de mäst bindande och bevekande skäl». Endast så kunde hans skrift ha kommit till deputationen, och tydligen hade beräkningen varit riktig, eftersom deputerade gåvo honom den önskade anställningen. Men aldrig hade han kunnat ana, att hans vedersakare begagnade tillfället att i protokollet »i hemlighet skjärpa och nedgömma et svärd, hvarmed min välfärd, vid en, efter Herr Landshöfdingen Boijes principier, upklarnad Conjuncture, skulle kunna dräpas». Bestämt bestred han, att han i Boijes och Jennings eller någon annans närvaro mottagit föreställningar i saken av Fersen, »med hvilka Herrar (= Boije och Jennings väl?) jag icke ens under hela riksdagen, någonsin oftare befann mig i et rum, än kanske på sjelfva Riddar-Huset, hvarest tilfälle icke kunde gifvas, at med mig et sådant förhör eller afhandling anställa».

Det var väl litet för listigt att söka på samma gång skjuta sig

under den mäktige Fersens personliga skydd och mössorna till behag kasta skulden på Boije, Jennings o. a. i 1760—62 års nu så skarpt tadlade bankodeputation. Hos de nu härskande uträttade Reuterholm härmed ingenting, utan hans tjänst ströks oblidkeligen. Han vände sig då till sitt eget stånd med besvär, icke häröver utan mot bankodeputationen 1760—62, vilken genom sin ogunstiga framställning vållat hans nu undergångna vidriga öde. I riksdagens sista timmar fick han också adelns beslut, att ståndet för sin del prövade skäligt bibehålla R. vid hans kommissariefullmakt samt upphäva den honom pålagda tjänstefriheten; härmed förenade sig sedan bondeståndet, men borgarståndet avslog och prästeståndet fattade intet beslut, varefter riksdagens expeditionsdeputation lade handlingen *ad acta* såsom resultatlös. Väl försökte han följande år för fullmäktige ådagalägga, att hans framställning egentligen blivit bifallen, då blott ett stånd avslagit, men det var fåfängt. Först vid riksdagen 1771—72 lyckades han återfå sin syssla.[1]

[1] Reuterholms memorial till BF. d. 23 mars 1767 särskilt tryckt jämte följande bilagor: hans memorial till adeln d. 6 oktober 1766, adelns protokollsutdrag härom d. 11 oktober s. å. samt de övriga ståndens och expeditionsdeputationens påtecknade resolutioner.

Om beslutet i BD. 1771—72 (d. 8 sept. 1772) se Malmström, anf. arb., V, s. 340, not. 1.

III

UR BANKENS BROTTMÅLSKRÖNIKA

ETT HART NÄR OUTTÖMLIGT KAPITEL för den, som ville ägna tid däråt, vore krönikan om bankens brottmål. Det kan ju icke ha varit annorlunda, än att ett penningverk med dess enastående ställning blivit utsatt för en brokig mångfald av otillbörliga handlingar, från enfaldiga bedrägeriförsök eller direkta inbrottsstölder till svikliga förfaranden i stor skala och av raffinerat slag.[1] Det mesta härav är av mycket tillfällig betydelse och äger för eftervärlden knappast mera intresse än som vittnesmål om vissa den mänskliga naturens skuggsidor, i varje tid återkommande fast under skiftande former. Andra av dessa brottmål äro på ett eller annat sätt så tidsmålande, att de väl förtjänade uppmärksamhet, fastän de för banken varit av ringa vikt.[2] Slutligen finnas åtskilliga som antingen i

[1] Mera uppståndelse än verklig skada vållades, när i november 1736 bankens valv genombröts av tjuvar. Deras fångst blev ganska obetydlig, och själva fasttogos de inom kort. KP. 1736, s. 2084 och 2215.

[2] Ett fall må omnämnas. En f. d. Uppsalastudent Corylander (prästson från Östergötland) hade häktats för slagsmål och hot med dragen värja vid ett värdshus på Djurgården, i och för sig en scen som ur Fredmans epistlar. Insatt under rannsakning på slottskanslihäktet, råkade han samman med en förslagen smålandspojke, Schöning, en synnerligen konstförfaren sedelförfalskare, som icke utan dryga omkostnader för banken häktats och hemtransporterats från Lübeck. I arresten var ej bevakningen strängare, än att nödiga remedier för nya sedelförfalskningar kunde anskaffas och sedlarna utpränglas, delvis genom vakten, dels av Corylander själv, som emellanåt tillbragte natten hos en sidenvävarhustru på Söder. När denna härva av sammantrasslade förbrytelser äntligen utretts, fingo C. och S. med livstids fängelse sona sin anpart. Se Svea hovrätts utslag d. 26 april 1746, D.R. 1742—48, fol. 282 f.

hög grad belysa bankens ställning till allmänheten eller också haft ett direkt inflytande på bankens ledning och anordningar. Några episoder av sådant slag skola här beröras, först och främst då bankmyndigheternas arbete att komma till rätta med det svårutrotliga missbruket av överassignationer på tillgodohavanden i växelbanken.

Överassignationerna. En följd av bankens med fredstidens inbrott efter Karl XII:s krig återvunna anseende och växande tillitande från allmänhetens sida var, att enskildas assignationer på sina tillgodohavanden i växelbanken i allt större omfattning användes som betalningsmedel man och man emellan. Men detta drog även med sig oseden, att assignationer utfärdades till för höga belopp. Redan vid stiftandet av bankens grundlag, bankoordningen av d. 22 sept. 1668, hade särskilda vitesbestämmelser gjorts häremot: en dylik oriktig bankanvisning skulle kasseras och utställaren böta 3 % »af alt det öfrige han assignerat hafver».[1] När nu den allmänna rörelsen tilltog och därmed även behovet av penningar växte, hände det allt oftare, att detta bekväma sätt att skaffa betalningsmedel anlitades otillbörligen. Det bör dock betonas, att bland de felaktiga möta jämförelsevis få affärsmän av yrket: helt naturligt, ty deras uppfattning av nödvändigheten att iakttaga ackuratess i affärerna och noga vårda den personliga krediten har säkert varit på helt annat sätt tillskärpt än hos de penningbehövande ungdomar av skilda stånd och sysselsättningar, vilka beslogos med dylika tilltag.[2] Det blev nödvändigt att med allvar söka förekomma eller åtminstone beivra missbruken. Så tillkom en särskild k. förordning (av d. 27 maj 1730): dess huvudbestämmelser voro, att

[1] SCHWERIN, anf. arb., s. 11 f., § 15 och speciellt § 30; jfr ock § 10 av k. resolutionen d. 30 april 1689.

[2] Som ett exempel må följande anteckning ur KP. 1730, s. 420, anföras: Den 30 okt. 1730 uppvisades hos BK. en av assessor O. von Törne utgiven assignation av lydelse:

»Herrar Commissarier af K. M:ts och Riksens Ständers Banco behagade låta betala till Sedellhafwanden dal. åttatio och fyra dahl. Kopparmynt. Stockholm d. 3 Julij 1730.

Säger 84 D. Kmt. Olof von Törne.»

Som v. Törne ej hade tillräcklig avance, skulle med assignationen förfaras efter förordningen och beslöto BK., att »Cammereraren har att påskrifwa det denna sedell Casseras med 3 pro Cent. efter det är första gången.» — v. Törne blev med tiden en av hattpartiets mest initierade operatörer, särskilt från riksdagen 1734 känd som nitisk mellanhand åt franske ministern Casteja, vilken nämner honom »l'amie de 60,000 platen» (= plåtar). Se MALMSTRÖM, anf. arb., II, s. 205.

assignant, hos vilken ej funnes skälig anledning att misstänka avsiktligt svek, skulle första gången plikta 3 % av den summa, han anvisat över sitt tillgodohavande, andra gången 6 %, tredje gången 9 och så vidare med 3 procents ökning för varje gång han återkomme; förelåge liknelse till sviklig avsikt, skulle målet anmälas i Svea hofrätt och lagligen utföras; den, som anvisade utan att alls äga någon räkning i banken, skulle lagföras samt plikta första gången 20 %, andra gången 40 % av den assignerade summan.[1]

Att det emellertid icke var nog med dessa föreskrifter visade sig under riksdagen 1738—39. På framställning av dess bankodeputation utarbetade och ingåvo kommissarierna en förteckning över de överassigneringar, som sedan föregående riksdag förekommit och beivrats.[2] Denna lista för de tre åren 1735—37 är rätt talande. Den upptager namn på ej mindre än 48 personer, av vilka ganska många kommit igen flera gånger eller utsläppt ett betydande antal assignationer, vilka ej motsvarats av något eller i varje fall ej av tillräckligt tillgodohavande. Hela den angivna summan av överassignerade belopp steg till omkring 370,000 d. km. Listan upptager en hel rad av ganska bekanta namn, särskilt yngre officerare, hovjunkare och civila ämbetsmän.[3] I många av

[1] Förordningen fullständigt tryckt bland *Förordningar rörande Banko Verket*, s. 97 f.; något förkortad men med anmärkningar hos Modée, anf. arb., II, s. 830 f.; referat hos Schwerin, anf. arb., s. 92 f. — Knappast någon bankodeputation hade de senare åren arbetat utan att hava nödgats göra påminnelser mot missbruket av assignationerna. För övrigt var det icke fritt, att ej en slappt tolerant praxis inom växelbanken gynnade oskicket. D. 12 mars 1728 klagade bankofiskalen Bellman hos BK., att bokhålleriet ofta nog underläte att påskriva en felaktig assignation »Casseras med 3 procent straff», ja, att ibland skreves i stället ett »Collationerat», vilket kunde betraktas som ett bestyrkande och försvårade för den, som på god tro mottagit assignationen, att komma till sin rätt. Kommissarierna funno sig med anledning härav föranledda att uppkalla växelbankens kamrerare och allvarligen förehålla dem, att »när några sådanne orichtige Assignationer presenteras, åligger det Cammererarne att dem påskrifwa med de orden Casseras, med 3 procentum i straffpenningar likmätigt Bancoordningens 30. §, sampt deraf taga behörig afskrift att till Fiscalen aflefwerera, som sedan efter plägad communication med Hrr Commissarierne, der med efter förordningen kommer att förfara». (K. P. 1728, s. 92 f.)

[2] Förteckningen finnes jämte BK:s skrivelse av d. 7 oktober 1738 i BD:s akter 1738—39, II, fol. 1102 f.

[3] Bl. a. löjtnanten Isac Werling (50 d. km.), löjtnanten greve Jurgen Rudolph Horn (300 d. km.), registratorn Samuel Stjerncrona (700 d. km.), e. o. kanslisten Sonnström (600 d. km.), kaptenen David v. Swedenheim (3,891 d. km.), v. häradsh. Per Torneman (950 d. km.), kammarskrivaren Frans Arwidson (5,541 d. km.), fanriken Johan Lagerholm (6,250 d. km.), greve Karl Gustav Barck (6,000 d. k.), hovjunkaren

dessa fall voro assignationerna tydligen givna såsom säkerhet för lån erhållna hos privatpersoner, varvid utställarne räknat med möjligheten att skapa sig ett tillräckligt tillgodohavande i banken, innan de presenterades till inlösen.[1] Stundom förelåg ren svindel: en f. d. kammarskrivare Christiernson och en brandvaktskassör Widerberg hade utfärdat den förre 340 olika assignationer på tillsammans över 40,000 d. km., den senare 572 assignationer på mer än 56,000 d. km., utan att någondera ägde någon tillgång i banken; båda funno också lämpligt att genom rymning undandraga sig efterräkningar men fasttogos, C. fick under två års straffarbete i Marstrand reflektera över dessa transaktioners vansklighet, hans kamrat dog i arresten före doms fällande. En synnerligen tilltagsen gynnare var extra kanslisten i justitierevisionen Johan Råfelt, son till räntmästar R., med vilken emellertid bankstyrelsen visat en överraskande långmodighet, antagligen med hänsyn till hans gamle faders förtjänster. Hans överassignationer stego till mer än 40,000 d. km., givna vid bortåt 40 olika tillfällen, samt motsvarades av helt ringa tillgång; någon gång hade han hunnit i sista stund fylla ut sin räkning, annars hade han i skilda omgångar pliktat från 3 till 20 % av den angivna summan, till ett belopp av 3,101 d. km., men anmäldes nu ej mäkta betala mera, varför han hos bankofullmäktige hade ansökt om befrielse från vidare böter.

Jämte dessa sorglösa levemän och verkliga bedragare möta på den långa listan även några av tidens mera bemärkta affärsmän. Främst — det säger sig nästan självt — kung Fredriks specielle gunstling den mångsysslande kammarherren Erland Broman, vidare lagmannen greve Fredrik Gyllenborg, stadsmäklaren Mathias Lafrensen, handelsmannen Jean Henri Lefebure, räntmästaren Lars Aschlin m. fl. Vid dessas namn är vanligen som en förmildrande omständighet antecknat,

Abraham Daniel Schönström (40,000 d. km.), kaptenen Per Cedersparre (3,050 d. km.), hovjunkaren Anders Lindehjelm (360 d. km.), kaptenerna frih. Karl Clerck och greve Karl Magnus Stenbock (resp. 336 och 1,753 d. km.), kammarherre Karl Gustav v. Düben (9,396 d. km.), herr A. Nordenflycht (1,567 d. km.), kapten Karl v. Vicken (254 d. km.), kornetten Zacharias Reenberg (913 d. km.), hovjunkaren Karl v. Schönfelt (404 d. km.), kammarherre Georg Wingenflycht (11,150 d. km.), holtzförstern frih. Fredrik Palbitzki (7,800 d. km.).

[1] Så var förhållandet med Schönströms förskrivning på 40,000 d. km., mot vilken allenast svarade 1,293 d. km. på hans räkning i banken. Han hade lämnat sin assignation å nämnda belopp till kammarherre Karl Broman, vilken först lät uppvisa den i banken men sedan återkallade den under uppgift, att detta skett honom ovetande och under hans sjukdom av någon bland hans betjänte.

att »hans räkning befans mycket vidlyftig», vadan kommissarierna betraktat det huvudsakligen som ett missöde, att vederbörande anvisat mera, än som just vid tillfället för assignationernas uppvisande i banken där fanns innestående.[1]

Vid dessa måls behandling hava kommissarierna jämlikt förordningen av d. 27 maj 1730 mot överassigneringar sökt skilja mellan fall, då avsiktligt svek förelegat och alltså anmälan till Svea hovrätt bort ske, samt oskyldigare förseelser, vilka genast ordnats genom föreskrivna böters uttagande.[2] Emellertid visades i många fall en hänsynsfullhet, vilken snarast måste uppmuntra till ett förfaringssätt, som, om icke rent svikligt, likväl vittnade om lättsinne och vårdslöshet.[3] Det kan därför icke förvåna, att missbruket visade sig synnerligen svårutrotat, och att på listorna över dylika förseelser förekommo ej få rätt kända namn.[4]

[1] Lafrensen, som en gång assignerat 1,800 d. km. över sin tillgång, en annan gång 9,000 d. km. på 3,761 d. km:s tillgång, pliktade först 3 %, efter hans räkning steg till över 2 miljoner, och sedan 20 %, för vilka böter Thomas Plomgren nämnes som borgesman. Gyllenborg, som en gång assignerat 1,811 d. km. för mycket, fick ordna detta med BK. medelst 3 %:s böter. Lefebure, som genom arv och gifte (med en Bedoire — se FORSSTRAND, *Köpmanshus i gamla Stockholm* — Sthlm 1917 — s. 86 f.) hörde till köpmannaaristokratien, hade på ett tillgodohavande om 1,081 d. km. genom 11 assignationer anvisat 18,532 d. km.; 3—20 %:s böter. Erland Bromans två felaktiga assignationer hade lytt den ena å 9,000, den andra å 6,000 d. km., mot tillgodohavande av 88 och 219 d. km.; bägge gångerna hade han skyndat att göra utjämnande insättningar, först av 11,000 d., andra gången blott 600 d. Det förra målet hade hänskjutits till BF., det senare var vid berättelsens avgivande ännu oavgjort.

[2] Nämnda förordnings § 1, SCHWERIN, anf. arb., s. 92 f.

[3] BK:s långmodighet med Råfelt är redan omnämnd. Beträffande hovjunkaren v. Schönfelt anfördes, att han år 1732 fallts tvänne gånger för överassignering till 20 och 40 %:s böter; därför »hafva Commissarierne hållit samma lagsökning något betenkelig och dermed innehållit i anseende til den svåra rubrique, som målet kommer at få, hvarigenom herr Schönfelt, som är en svensk adelsman och verkelig betjent vid K. Hofvet, til all sin timeliga välfärd skulle blifva ruinerad». I fråga om greve C. M. Stenbock anfördes jämväl »visse considerationer», först och främst hänsynen till hans frejdade faders (Magnus Stenbocks) stora förtjänster om riket.

[4] Från de hos Silfverstolpe tid efter annan återgivna förteckningarna kunna yttermera nämnas år 1732 grevarna Jürgen Rud. Horn och Knut Posse, kaptenen Hillebrand Uggla, kanslisten Samuel Stjerncrona, en Psilanderhjelm (Jacob), järnkrämaren Johan Lund, kontorsskrivaren i banken Hans Runsvijk m. fl. (S., III, s. 2106). Om Runsvijk antecknar S., att han begått förseelsen »efter det generalfälttygmästaren Magnus Cronberg af honom vunnit en betydelig summa på hasardspel». R., son av mångårige bankokommissarien Runsvijk, fick följande år 300 d. km. »till sin lyckas befordran utom Riket». — Det här ovan från åren 1735—37 hämtade upplysningsmaterialet är sålunda icke alls enastående.

Den åtgärd mot dessa missbruk, som låg närmast, var tillskärpning av straff-förfarandet, och en sådan tillråddes även av BD. 1738—39 och av samma riksdag S. U. samt blev genom k. förordningen d. 21 mars 1739 verklighet: nu förbjöds i dylika fall varje omedelbar uppgörelse genom godvilligt erlagda böter samt ålades bankens tjänstemän vid svårt ansvar att ovillkorligen låta lagsöka dem, som förbrutit sig med uppsåtligt överassignerande.[1] Troligen har detta förbud mot det alltför långt drivna beskedlighetssystemet ej förfelat sin verkan, ty listorna på överassignanter synas efter denna tid mindre anstötliga än den vid riksdagen 1738—39 presenterade.[2] Emellertid måste de givna straffbestämmelserna som oftast förnyas, vilket visar, att det onda fortlevde.

Ett mycket obehagligt utslag av den lösa moral, vilken tillåtit betydande affärsmän[3] på sätt ovan angivits att tillfälligt reda sig ur penningetrångmål genom för stora bankanvisningar, kom till synes i juli 1751. Bankokommissarierna funno då, att kammarrådet Adlerstedt, en

[1] SCHWERIN, anf. arb., s. 100.

[2] De förteckningar över dels sakfällda men ännu ej dömda, dels dömda men dittills ännu ej bestraffade, vilka framlades för BD. 1740—41, upptaga blott få nya namn utan mest de från föregående undersökning kända, vilka sålunda nu lagförts. BD:s akter 1740—41, II, fol. 1334 f. Emellertid sörjde BD. själv för, att vederbörande kommo ganska lindrigt undan. Deputationen skrev nämligen d. 13 april 1741 till S. U. med anmälan, att från åtskilliga av dem, vilka under senaste riksdag på ett eller annat sätt förgått sig mot bankoordningarna, inkommit suppliker om överseende med deras felaktighet och befrielse från laga åtal. Väl borde dessa jämlikt S. U:s beslut vid föregående riksdag samt den utfärdade k. förordningen ovillkorligen ställas inför rätta, men åtminstone i flera fall förefunnes »så besynnerliga mitigantier och lindrande omständigheter» att BD. med beaktande av domareregeln om allt straffs syftning till förbättrande måste tveka att timligen ruinera de felaktiga genom lagens stränga förfarande. Sålunda hemställde deputationen om S. U:s bemyndigande att oaktat k. förordningen upptaga dessa saker till fullt avgörande så, »som christelig billighet och målens egentelige beskaffenhet ärfordra». S. U:s svar härå, givet d. 4 augusti, blev samtyckande, varpå BD. d. 10 augusti i så gott som samtliga fall, där suppliker förelågo, helt efterskänkte straff eller, om dom ej ännu fallit, inställde vidare åtgärd. Två, bland dem den ovan nämnde Schönström, vilka besvärat sig över hovrättens utslag, hänvisades att fullfölja sina mål. Se vidare BD. 1740—41, pr. (d. 10 aug.), s. 1437 f. samt BD:s akter 1740—41, II, fol. 1342 f.

[3] Det är måhända ett missbruk av termen affärsmän att använda den här. Män sådana som Fredrik Gyllenborg, Erland Broman och den nedan nämnde Adlerstedt voro inga yrkesmässiga affärsidkare utan dilettanter, som av begär efter makt, njutningar eller rätt och slätt vinning kastade sig in i spekulationsvirveln. De verkliga köpmännen och industriidkarna hade nog bättre skolning i affärsnoggrannhet, även om en och annan bland dem jämväl kom att någon gång missköta sin bankräkning.

herre som låg i synnerligen vidsträckta egendoms- och bruksaffärer,[1] assignerat betydligt över sitt tillgodohavande, vilket emellertid undandolts därigenom, att den för bokföringen ansvarige kamreraren i växelbanken, Gerdes, genom oriktiga anteckningar och andra manipulationer formligen förfalskat hans konto. Vid företagen närmare undersökning visade sig, att skandalen hade betydlig omfattning — Gerdes och hans kollega Wankijf, bokhållarna Westrell och von Hoorn ävensom samtligas förman bankokommissarien Eldh hade varit medvetna och medverkande vid detta falska förfarande, vilket skett icke blott till förmån för Adlerstedt utan även för andra, ehuru deras namn icke vid undersökningen formligen utpekades — samt pågått under en följd av år (några fall anfördes redan före år 1744). Tydligen hade en del av det slags spekulanter, vilka före förordningen av d. 21 mars 1739 låtit beslå sig med överassignering men för varje gång gjort upp i godo medelst omedelbart inbetalda böter, numera anlitat den betänkliga utvägen att förmå bankens nämnda tjänstemän att på svikligt sätt undandölja deras verkliga ställning till banken och så bereda dem en obefogad kredit. Härför fingo nu de medverkande tjänstemännen hårt sota, då de omedelbart av fullmäktige avskedades från sina sysslor, varemot man av omtanke om bankens orubbade anseende hos allmänheten icke fann lämpligt att skrida vare sig till offentlig rättegång mot dem eller till några åtgärder mot de först och främst skyldiga, anstiftarna. Med all, säkerhet har också hänsynen till en del i den ledsamma affären inblandade personer verkat återhållande.[2] Det kan under sådana för-

[1] Adlerstedt hade under riksdagen 1738—39 gjort sig obehagligt bemärkt för de då maktägande genom sina skarpa anmärkningar mot Alingsåsverkens skötsel, vilket togs som ett ohemult angrepp på den fungerande lantmarskalken Tessin och renderade Adlerstedt uteslutning från riddarhuset. Härifrån fick han emellertid senare amnesti. Se *R. A. P.* 1738—39, III, s. 404 f. och 434 f., ävensom MALMSTRÖM, anf. arb., II, s. 324 och III, s. 208. Huruvida ej detta medverkade till den mindre skonsamhet, som nu visades honom än andra i dessa assignationshistorier intrasslade, kan måhända sättas i fråga.

[2] Se särskilt SP. 1751 d. 10 juli o. följ. (s. 309 f.) samt d. 3 och 4 sept. (s. 437 f.) samt advokatfiskalen Risbergs d. 3 sept. 1751 daterade inlaga över sin i saken företagna undersökning (Inkomna Handlingar 1751, fol. 473 f.). Även SILFVERSTOLPE, IV, s. 3095.

Bland de inblandade nämner Silfverstolpe utom Adlerstedt även Erland Broman — sannolikt nog, ty när Gerdes och Eldh d. 11 juli ålades att omedelbart prestera säker borgen vardera för 17,000 d. km. till täckande av bankens fordran, i fall Adlerstedt skulle visa sig insolvent, kunde Eldh d. 15 erbjuda Bromans namn.

I BF:s sammanträde d. 4 sept., sedan de skyldiga tjänstemännen fått sin dom, upptog kanslirådet Carleson frågan om åtgärder mot anstiftarna. Liksom vid synda-

hållanden icke förvåna, att det allt framgent visade sig mycket svårt att få bukt med ofoget: verkligt effektiv i detta syfte torde först k. förordningen av d. 19 augusti 1789 varit, vilken föreskrev, att sedan någons bankanvisningar på grund av bristande behållning blivit tre gånger kasserade, skulle i allmänna tidningarna kungöras, att hans assignationer icke vidare i banken mottoges.[1]

Sedelförfalskningar. Mot förfalskande av bankens sedlar fördes en lång kamp, vilken så till vida var föga framgångsrik, som det fallet ej blott våra första föräldrar fingo straff utan även ormen rättvisligen blev förbannad, anförde han, så borde i detta fall de, som förmått tjänstemännen till brott och därav dragit nytta, också erfara tillbörlig näpst; han hemställde sålunda, om icke laga åtal borde mot dem anställas, eller åtminstone, därest detta ansåges göra för mycken eclat, dem framgent vägras rätten att i banken hålla räkning. Från överläggningen häröver äro inga särskilda meningar anförda utan blott i allmänhet, att BF. väl funne dessa erinringar välgrundade men likväl icke kunde vara med om att nu genom rättegångs anställande emot bankens kreditorer uppoffra den diskretion, som de velat bevara genom att allenast avskeda de brottsliga tjänstemännen. Ty det skulle naturligtvis frågas, varför icke åtal gjorts mot tjänstemännen, ifall nu kreditorerna åtalades, »hvilkas förgripelse ofelbart måste *in foro humano* anses för ringare». Ej heller kunde dessa kreditorer med visshet övertygas att ha förlett bankens betjäning, »emedan mycken anledning är at tro, det de åtminstone på en del räkningar, oombudne approberat öfver rätta avancen, af blott vänskap eller ömhet om assignanterne. Men om de ock värkeligen skulle antingen med goda ord eller mutor hafva förledt dem, så lärer det dock vara skedt imellan fyra ögon, och således med blott nekande kunna frångås; i hvilken nog sannolikt til förmodande händelse skadan vore så mycket större, som man då uptäckte en högt angelägen hemlighet utan att dermed vinna det påsyfftade ändamålet». Beträffande åter förbudet att hålla räkning i banken vore ju även detta ett straff, vilket ej kunde göras gällande utan rannsakning och bevis. Och som advokatfiskalen »icke gjort någon detail af öfverassigneringarne eller nämnt någon annan Creditor än Herr Cammarrådet Adlerstedt», vilken själv redan upphört att hålla räkning i banken, »så funno Herrar Fullmägtige bäst vara at icke röra i denna saken til vidare, utan låta ankomma på Riksens Ständers eget beprövande om de skulle hålla för rådsamt at vidare befatta sig dermed».

I BD:s protokoll 1751—52 finnes väl, att deputationen behandlat suppliken från de avskedade tjänstemännen, däremot har jag icke kunnat se frågan om själva anstiftarna berörd, vilket icke överraskar, ty den iver, varmed BF. ville breda diskretionens slöja över det hela samt avhöllo sig att efterforska några namn, ger ovillkorligen anledning att förmoda, att åtskilliga icke önskvärda upptäckter kunnat göras. Dithän pekar också den mildhet, som visades de avskedade tjänstemännen; BD. lät von Hoorn såsom minst brottslig återinträda i bankens tjänst; åt de övriga vägrades detta men de tillgodosågos med rätt rundliga gratifikationer, Eldh och Gerdes även med pensionsrätt.

[1] Jfr Schwerin, anf. arb., s. 243 ävensom ibid. s. 27, anm. till § 30 i 1668 års bankoordning.

aldrig lyckades att vare sig genom drakoniska straffbestämmelser eller slösaktiga belöningar för brotts röjande riktigt få slut på dessa förbrytelser. Bankens styresmän voro här synnerligen ängsliga, ty de befarade och detta delvis på goda grunder, att allmänhetens tilltro till de äkta sedlarna skulle rubbas genom falska sedlars utpränglande. I följd härav blevo ofta falska sedlar, som tagits på god tro, inlösta, hellre än man framkallade oro genom deras refuserande. När verkningarna av sedelöverflödet visat sig i pappersmyntets fall och allmänhetens olust att mottaga detsamma, sökte bankstyrelsen länge intala sig och andra, att denna ovilja mot sedlarna mest var en följd av lyckade förfalskningsbrott, som gjort publiken ängslig. Nu vidtogos också ganska utomordentliga kraftåtgärder: så tillkom k. förordningen av d. 2 maj 1747 att den, som »på et eller annat sätt, förfalskar, förändrar, eller eftergör en Bankens Sedel, vare sig Läne-Banko-Attest, Läne-Bankens Assignation på Vexel-Banken eller Läne-Bankens Bokhålleri-Sedel til Casseuren, eller Vexel-Bankens Transport- eller Cassa-Sedel til större eller mindre summa antingen han dermed tilbringar sig penningar och varor, eller icke; Så skal en sådan, utan alt skonsmål, eller anseende til personen, stånd, eller vilkor, mista ära och lif, samt varda hängd». Och för att göra allmänheten rätt intresserad att befordra dessa brottslingar till laglig näpst gavs senare (d. 20 december 1754) en k. kungörelse om 40,000 d. km. som belöning för var och en, som fasttog en förfalskare eller skaffade så säkra bevis, att förbrytaren kunde sakfällas. Återställa sedlarnas sjunkna kredit mäktade naturligtvis dessa föreskrifter icke, och ej heller blev det slut på förfalskningarna, fastän ganska många råkade fast och hårt sonade ett brott, om vars straffvärdhet det allmänna medvetandet dömde betydligt mildare än de utfärdade förordningarna.[1] Lika litet blev det möjligt att genom inrättandet av bankens eget pappersbruk vid Tumba (eller Tumbo, som namnet ofta skrevs) samt genom ändringar i sedeltrycket göra förfalskningsarbetet tillräckligt svårt.[2]

Bankens energiska kamp mot de falska sedlarna var sålunda på

[1] Ett av de första och mest uppse ndeväckande fallen av livsstraff för förfalskning drabbade en komminister Petter Sellegren från Värnamotrakten. Sina förfalskningsredskap hade han, när sedlarna blivit kasserade, dels kastat i Lagan, dels gömt i kyrkogårdsmuren. Han hängdes på Järntorget utanför bankohuset. Svea Hovrätts dom d. 8 april 1749, D. R. 1748—55, fol. 90 f. Silfverstolpe, IV, s. 3018.

[2] Notiser om Tumba bruks grundläggande hos Sven Palme, *Vid invigningen av den nya fabriksbyggnaden vid Tumba bruk d. 15 april 1918* (Sthlm 1918).

sätt och vis ett led i hattarnas bankstyrelse. Men före denna tid falla åtskilliga sedelförfalskningar, vilka kanske mer än det senare skedets äro belysande. De visa nämligen, huru lättvindigt man under pappersmyntets första dagar handskades med sedlarna.

Under frihetstidens första decennier förekommo fyra olika typer av bankpapper, använda som cirkulationsmedel samt i dagligt tal kort och gott benämnda banksedlar: approberade assignationer på tillgodohavanden i växelbanken, växelbankens kassa- eller bokhålleri-kassasedlar (= invisningar på VB:s kassa), lånebanksattester (= räntebärande depositionsbevis) samt slutligen lånebankens transportsedlar.[1] Av dessa voro kassasedlarna särskilt bekväma för förfalskares operationer. (Jfr om de cirkulerande sedlarna Montgomerys framställning i detta arbetes fortsättning.)

En dag på våren 1729 (d. 5 mars) upptog frih. Thegner hos bankofullmäktige frågan, hur man skulle kunna skydda kassasedlarna mot förfalskning, vilket framkallade ett förvånat spörsmål från den hedervärde d:r Nordberg: »har man prof att så skier?» Den gode doktorn måste alldeles ha glömt, att han några år förut varit med vid bankodeputationens överläggning (d. 8 nov. 1722), huru falska bankosedlars skrivande skulle förekommas, varvid bankosekreteraren upplyste, att på kort tid presenterats och kvarhållits 32 st. dylika om mer än 32,000 d. km. tillsammans.[2] Bankofullmäktige funno Thegners förslag till effektiva åtgärder högst betydelsefullt, ej så mycket för bankens skull som för allmänhetens, »som sedlarne taga i handell och vandell, att de hafva måge något säkert att hålla sig vid». Men att finna den säkra metoden var kinkigt, och saken uppsköts för vidare överläggning.[3] Emellertid fingo bankens styresmän snart nog praktisk och mycket talande erinran, huru väl dylika åtgärder behövdes.

Den 22 juni 1728 inställde sig hos bankokommissarierna[4] handelsmannen Hindrich Wilckens och meddelade ett brev från apotekaren

[1] Närmare redogörelse för dessa typer och deras användning, se .

[2] BD. 1719 o. följ., pr., s. 835 f.

[3] SP. 1729, s. 48 f. — Thegner menade, att »man måste hitta något uppå med numererande eller med stemplande — — — Jag har ett förslag och jag skall vidare tänka derupp.å, vi måste hafva någon stempell». Borgmästaren Boström invände »andra giöra honom efter», vartill Thegner: »han skall giöras så, att om skönt stempeln kan efftergiöras, skal likwähl en förfalskare intet mächta med en sådan machine, hvarmed stempelen skulle tryckas». — Huruvida tanken senare upptogs igen, har jag ej haft tillfälle undersöka.

[4] KP. 1728, s. 204 f.

Johan Zimmermann i Jönköping, dat. 18 juni s. å., däri denne översände en kassasedel å 2,000 d. km. av följande lydelse:

Wexel Banco Bokhållerij Zedell

Såssom H:r C. Delborht hafwer effter des assignation till Sedellhafwanden på Casseuren Wälbet:de Elias Dylanders 8 Cassa räkning här i Rijksens Ständers Banco böcker låtit afföra Twåtusende D:r Kopparmynt; Altså behagade H:r Commissarierne af Banco honom en sådan summa Contante Penningar igenom bem:te Casseur låta tillkomma, med mehra;

Stockholm d. 10 Junii A:o 1728

Remitteras til Cass:n
I. Söderling
I. Rydman.

Ducater — —
R D:r — —
Carol:r — —
Silf:mt — —
Koppar:mt 2,000 D:r
Metallplåtar — —

Zimmermann meddelade tillika, att han tillhandlat sig denna sedel av en ung person, vilken presenterat sig som en baron von Zemlere (Zemler eller Semler; namnet skrives för övrigt mycket växlande: Semlare, Semblere, Zemblaire), brorson till överste Zengerlein (i Älvsborgs län) samt kusin till boktryckaren Werner i Stockholm. Som Zimmermann personligen kände översten och den unge mannen uppgav sig vara på väg till honom, hade han ej tvekat giva honom kontanta medel för sedeln men hade sedan blivit något orolig, då nämligen titulus S. på samma ort förhandlat eller bortväxlat yttermera två sedlar om respektive 4,000 och 800 d. samt därtill ställt sin färd ej direkt till den angivne farbrodern utan till Göteborg. För övrigt föreföll hans friherrliga börd misstänkt, ty översten vore veterligen född av borgarstånd. För att få klarhet ville nu Zimmermann ha sedeln presenterad i banken; skulle den mot förmodan befinnas falsk, borde herr Erik Nissen i Göteborg genast underrättas för att därnere taga närmare reda på bemälte unge herres uppförande.

Misstankarna voro alltför grundade, sedeln befanns falsk, och den skulle icke bli ensam från samma fabrik. De närmaste dagarna formligen regnade det ner falska sedlar. D. 26 juni inställde sig i banken karduansmakaråldermannen mäster Georg Schultz [1] och uppvisade ett brev av d. 22 juni från rådmannen Petter Edenberg i Jönköping med inneliggande sedel på 800 d. km., även den falsk. Den 27 juni kom en remissa från kaptenen frih. Anders Rålamb — avsänd från Söder-

[1] KP. 1728, s. 223 f.

köping, närmaste stad till R:s säteri Björkvik —, vari fanns en falsk sedel på samma belopp eller 800 d. km. D. 28 presenterade handelsmannen Samuel Hierpe en ny sedel på 800 d. km., vilken kommit honom till handa från Norrköping, samt vidare handelsmannen Johan Adam Pettersson två sedlar om 1,300 och 800 d. km., översända från handlanden Anders Spalding i Norrköping — alla tre sedlarna falska. Det var tydligt, att här varit framme någon företagsam individ, som lyckats komma över ett antal av bankens sedelblanketter samt nu markerade sin väg genom landet med att utplacera dessa, lämpligen ifyllda och med kommissariernas och bokhållarnas namnteckningar förfalskade. I smärre orter, där man saknade jämförelsematerial för att pröva dessa underskrifter, och där man gärna var tillmötesgående mot en resande ädling — allra helst när han angav sig komma från Hans Maj:t Konungens eget arvland Hessen-Kassel — gick det ganska lätt att utprångla sedlarna mot kontant mynt eller varor, men i Göteborg skulle försöket misslyckas.[1] När den dristige resenären där inställde sig hos bemälte Erik Nissen för att placera en ny sedel, var denne, fastän ej på förhand varnad, nog försiktig att anskaffa en riktig sedel med samma namnunderskrifter, innan han gav sig in på affären; därmed blev bedrägeriet avslöjat, men förfalskaren lyckades personligen draga sig ur klämman.

Vid de överläggningar, som detta fräcka tilltag föranledde, hade banken tvänne intressen att observera: först naturligtvis att få fast bedragaren till rättmätigt straff, men tillika att så mycket som möjligt hålla saken tyst, så att icke misstro till sedlarna som betalningsmedel skulle uppkomma. De sedlar, som här varit föremål för förfalskningarna, de s. k. kassasedlarna, voro visserligen blott en anvisning från bokhålleriet till kassörerna och borde därför omedelbart presenteras i banken, men då de vunnit tilltro som betalningsmedel hos allmänheten, måste det ligga i bankens intresse att bevara detta goda anseende, allra helst som deras eventuella misskredit lätt måste rikta sig även mot de just för cirkulationen avsedda transportsedlarna. Huru allvarsam än saken var, gjorde man sig ej alltför bråttom. Det var d. 22 juni, som första budet om förfalskningarna kom, men först den 25 heter det i protokollet »Sedan kommo Herrar Commissarierne at tala om de falska Bancozedlar — —»; resultatet blev den dagen, att man beslöt skriva till landshövdingen i Göteborg med begäran, att om den bedräglige resenären komme dit, hans förhållanden skulle undersökas och han själv,

[1] KP. 1728, s. 252 f.

därest han ej tillfredsställande kunde redogöra för sin åtkomst av den falska sedeln, arresteras. Det behövdes företeendet av ännu en förfalskning, för att kommissarierna d. 26 äntligen skulle vidtaga en undersökningsåtgärd, vilken annars hade rekommenderat sig själv och omedelbart, nämligen att höra bedragarens uppgivne kusin boktryckaren Werner.[1] Denne meddelade, att han nyligen haft besök av en ung frände — ej kusin men brorsdotterson — Semler, bördig från trakten av Lüneburg, 20-årig samt i tjänst hos fursten av Blankenburg, »hvilcken till att få see verlden Fursten låtit på sin egen omkostnad resa»; han hade om sig de bästa vitsord samt hade i Stockholm genom generalmajoren Löwen fått inträde som volontär vid k. fortifikationskontoret. Tydligen var denne den skyldige, hans avresa från Stockholm stämde med tiden för de falska sedlarnas utsläppande och — fastän Werner icke ville tro sådant möjligt — han kunde lätt kommit över blanketterna på Werners tryckeri, där de förfärdigades. Barontiteln, därom upplyste W., var svindel, och kanske var detsamma förhållandet med hans furstliga tjänst.[2]

Senare vann man ytterligare meddelanden om Semlers framfart. Så hade han i Jönköpings län »sig utgifwit för en stor Herre och Printz, ja så förmäten, at han skall låtit förstå sig wara alierad med wår allernådigste Konung». Assessorn och brukspatronen von Lindt hade av honom blivit »filouterat» med en falsk sedel om 4,000 d. km.[3]

De upplysningar Werner lämnat föranledde kommissarierna att följande dag (d. 27) besluta ett cirkulär till alla landshövdingar med uppgift om Semlers tilltag och signalement samt anhållan om hans förhörande och eventuellt arresterande. Men vid närmare övervägande blev man tveksam mot en sådan åtgärd såsom äventyrlig för banksedlarnas kredit, och man inskränkte sig att hos landshövdingen i Göteborg begära, att Semler, som reste »oförpassad» (utan respass), skulle under hänvisning härtill tagas i förvar, tills vidare undersökning kunde ske.[4]

Medan sålunda bankstyrelsen tvekade, höll bedragaren på att löpa sitt öde i famnen. Ankommen till Göteborg, begav han sig raka

[1] KP. 1728, s. 221 f. och 226 f.

[2] Werner gav även ett fullt signalement på mannen, vilket visade, att här var en person med världsförfarna yttre vanor, som väl kunde imponera i den svenska landsorten: »han går med en askefärgad klädning med rödaktigt sidenfoder, och stundom i en klädesklädning, som stöter på Couleur de loup, och jemte den en röd klädesväst, bär sitt egit hår af sendréfärg, stundom bart, stundom med pung».

[3] KP. 1729, s. 446 f.

[4] KP. 1728, s. 247 f.

vägen till den nämnde handelsmannen Erik Nissen (eller Niessen) men blev där avslöjad. Utan att akta hans bedyrande, att han själv blivit bedragen, sökte Nissen förmå borgmästaren i Göteborg att anhålla honom men fick svaret, »at om Niessen will det på sitt eget äfwentyr begiära skulle det skee». Det ville inte Nissen, och under tiden drog sig Semler ur spelet. Han lät sitt i Göteborg förhyrda rum stå för sin räkning och lämnade även sin resvagn, medan han själv steg till häst för att enligt egen uppgift kurirsnabbt skynda till Stockholm, där han ville »igensöka sin Man, af hwilken han samma sedlar bekommit». Men färden gick icke till Stockholm utan till Varberg, där han fann en segelfärdig jakt, med vilken han kom undan till Ålborg på Jylland. Om allt detta berättade Nissen utförligt i brev till sina affärsvänner, Zimmermann i Jönköping och Samuel Hjerpe i Stockholm, och bankokommissarierna fingo just lagom underrättelsen för att ej behöva skriva igen i saken till landshövdingen i Göteborg.[1] I stället gjordes genom kanslikollegium framställning till svenske ministern i Köpenhamn om bedragarens efterslående i Danmark. Att genom sådana åtgärder den brottslige skulle drabbas, var likväl knappast att hoppas. Däremot fingo kommissarierna åtskilliga gånger senare under året mottaga sedlar, som satts i omlopp av samme förslagne sälle.

Erfarenheten av, hur lätt man kunde draga svenskar vid näsan, lockade emellertid denne att redan följande år företaga en ny affärsresa hit. D. 25 augusti 1729 fingo bankokommissarierna genom handelsmannen Benedic Döling en av generalmajoren Staël von Holstein på Sperlingsholm översänd kassasedel om 6,800 d. km., vilken denne till förväxling mottagit av en resande tysk greve »Charles Comte de Degenfelt».[2] Kommissarierna igenkände genast typen »af det slags Cassa Sedlar, som den bedragaren Semlare i landet förledit åhr kringspridt», och som den unge mannen lofvat stanna på Sperlingsholm (»straxt bredewid Halmstad i Skåne», säger prot. d. 1 sept.), eller snarare inne i staden, tills banken svarat om sedelns äkthet, hoppades man nu få honom händer emellan. Men Semler-Degenfelt hade goda grunder att icke för länge taga Staëls gästfrihet i anspråk; för övrigt var han ej utblottad, ty han hade lyckats bättre fast i mindre skala inne i Halmstad. Han fortsatte sålunda uppåt landet, i Örebro placerade han med framgång en 800 d. km.-sedel hos borgaren Jonas Broms, andra likaså i Västerås. I denna stad skall han för övrigt blivit

[1] KP. 1728, s. 252 f.
[2] KP. 1729, s. 300 f.

lysande mottagen av landshövdingen frih. Gustav Funck och översten Gustav Fredrik von Rosen (karolinen), som visade den tyske greven all möjlig heder, hade honom till bords och därvid gåvo honom hedersplatsen, läto honom närvara vid truppmönstring och mottogo hans förbindliga löfte att vid ankomsten till Stockholm »berätta hos Kungl. Maj:t hwad öfwerflödig höflighet honom är blifwen bevist».[1] Han gjorde sedan en snabbtur till Stockholm, där han satte en sedel på 1,400 d. km. hos juveleraren (»guldarbetaren») Baltzar Pohl, varemot han hos ett par större köpmän (Hultman, Billman och Alingsås manufakturibok på Skeppsbron nämnas) hade otur.

När kommissarierna överlade härom d. 1 sept.,[2] kunde de ej betvivla, att det var herr Semler själv, som nu åter börjat sina operationer. Bankofiskalen Bellman meddelade likväl, att när han nyss i saken talat med borgmästaren Boström, hade denne tillrått all försiktighet. »Att taga en Person för hufwudet, som till äfwentyrs torde wara en tysk grefwe och hade kunnat på något sätt, som ännu obekandt är, fått dessa Sedlar i händer, wore äfwentyrligit.» Men det funnes en utväg att sätta honom under bevakning: han hade på olika håll i huvudstaden, där han försökt sina konster, angivit sin bostad olika, än till Engelska Cafféhuset, än till källaren Hessen-Cassel på Norrmalm; därför kunde slottskansliet anmodas att genom sina betjänte efterspana honom och förständiga honom att i morgon infinna sig på kansliet för att fullt legitimera sig. En sådan anmodan gjordes, men följande dagen måste Bellman inrapportera, att efterspaningarna varit fåfänga. Man beslöt nu att skicka ut cirkulärbrev till alla landshövdingar med bedragarens signalement, sådant Pohl kunnat lämna det; vidare att till de viktigaste gästgivaregårdarna runt Stockholm (Barkarby, Fitja, Rotebro, Enstad och Grisslehamn) utsända enspännare (kurirer) för vägarnas bevakning, samt att av gardesöversten Posse »begiära ordres till hela Regementet, att Bussarne eller guardeskarlarna måtte honom efterspana och efterslå», eller, som det heter i S. P. (1729, s. 216) »uti husen i Staden och på Malmarne hos folk af mindre wärde, källare, Cafféhus, Krogar, Trägårdar, och Diurgården på Skepp och flere ställen effterspana». Det övriga verkställdes men icke det sista, ty översten förklarade sig ej så kunna lita på sitt folk, att icke en eller annan kunde förmås att taga penningar och låta fågeln flyga.[3]

[1] KP. 1729, s. 439 f. — Protokollet har namnen Fuchs och Roos, tydligen misskrivning.
[2] KP. 1729, s. 310 f.
[3] KP. 1729, s. 327 f.

I själva verket var han, då härom överlades (d. 2 sept.), redan bortflugen. Man gjorde i Stockholm allt ivrigare åtgärder att få honom fast: sålunda beslöts (d. 3 sept.) begära hos slottskansliet att »låta allmänt här i Staden genom trummeslag publicera efter den sig så kallade grefwe Degenfelt». Man begärde vidare bevakning av en tillyckt kammare »uti Slangenfelts gård», där man misstänkte, att den efterspanade kunde hålla sig gömd. Till skärgårdens kyrkor och lotsplatser utsändes underrättelser och varningar, så att varje flyktmöjlighet åt detta håll skulle stängas. De till gästgivaregårdarna skickade enspännarna gjorde sitt bästa och antastade förbifarande. Ett par resenärer på väg till Grisslehamn blevo sålunda anhållna i Rylanda gästgivaregård och tillbakaförda de 6 milen till Stockholm, men deras enda förseelse befanns vara, att de reste »oförpassade». Redan beredde sig bankstyrelsen att skriva till Kungl. Maj:t om ordres till ministrarna i utlandet att där låta efterspana den djärve äventyraren, som åter tycktes undandragit sig rättvisan, då på kvällen d. 6 sept. en extra post från Falun bragte det fröjdesamma budet, att han där spårats, samt ett nytt brev morgonen d. 8 sept. meddelade, att han ertappats och fasttagits.[1]

Efter åtskilliga lyckade manipulationer i Stockholmstrakten, om vilka de ledsamma bevisen dag efter dag inlöpte till banken, hade den föregivne greven förlagt sin verksamhet uppåt bergslagen. I Falun tillbragte han ett dygn (d. 3—4), därvid han, alltjämt under namnet Charles Comte de Degenfelt, hos postinspektoren Siöberg växlade en falsk kassasedel om 1,400 d. km. samt hade nyss hunnit ge sig av, då bankens cirkulärbrev om falsarierna kom landshövdingeämbetet tillhanda. Han blev genast förföljd och samma natt upphunnen på Uppbo gästgivaregård, tre mil från Falun åt Hedemoravägen. Återförd till Falun och där förhörd inför landshövdingeämbetet, uppträdde han först högdraget, trotsande på sitt pass som greve Degenfelt, men vid det tydliga signalementet och inför de hopade indicierna tappade han kuraget och bekände »med tårar och darrande leder», att han var fjolårets Semler. I kofferten funnos ännu Siöbergs nyss mottagna penningar, Pohls juveler samt fyra ej placerade falska kassasedlar om sammanlagt 8,020 d. km.[2]

Ur bankens arkivalier framgår vidare, att brottslingens fulla namn var Georg Henrik Semler, bördig från Lüneburg samt ännu ej fyllda

[1] KP. 1729, s. 402 f.

[2] KP. 1729, s. 417 f. och 468 f.

23 år, att han stod i det av boktryckaren Werner angivna släktskapsförhållandet till denne, samt att han åtkommit sedelformulären i Werners tryckeri, dit han en söndag på våren 1728 berett sig tillträde och då medtagit en hel bok eller 96 st. exemplar. Han försökte visserligen skjuta huvudskulden från sig på en viss Johan Brunzell, som skulle uppgjort planen och sedan tagit sin del av rovet, men misslyckades alldeles i försöken att bevisa dennes existens. Sedan han så lyckligen echapperat på sommaren 1728, hade han tillbragt vintern i Tyskland, där han dels i Frankfurt a. M. under diktat namn av baron Bilou, dels i Giessen, kallande sig greve Stenbock, placerat ett par av de kvarvarande sedlarna. På ett tryckeri i Worms lät han senare förfärdiga åt sig en ny uppsättning av sedelformulär och återvände så till Sverige. Hos kommendanten i Hälsingborg Lannerstierna uppdiktade han en historia, att han vore greve Degenfelt från Hessen samt från Lübeck skickat sin dräng med bagaget sjöledes till Stockholm. Den lättrogne officeren ville antagligen gärna hjälpa en så belevad främling och utställde åt honom för färdens omedelbara fortsättande på god tro ett pass under detta namn, vilket sedan flitigt användes. Under sina resor hade han levat friskt på kredit och nästan allestädes efterlämnat skulder. Från Falun hade han ämnat sig åt Gävle och så vidare genom Finland till Ryssland. Summan av penningar och varuvärden, som han för sina falska sedlar tillnarrat sig, steg för år 1728 till 13,128 d. km. och för år 1729 till 7,846 eller tillsammans 20,974 d. km., vartill kommo skulderna för vivre etc. Bankens direkta kostnad för hans efterspanande och fasttagande uppgavs till 339 d. $9^1/_3$ ö. sm.

Sedan brottslingen transporterats till huvudstaden, rannsakades målet först i Stockholms kämnärsrätt samt hänsköts så till Svea hovrätt för avdömande. Bankofiskalen yrkade dödsstraff, vartill hovrätten i sin d. 13 dec. 1729 avsagda dom väl förklarade Semler skyldig jämlikt 17 kap. Konungsbalken, Stadslagen och 1653 års straffordning, men då konungen nådigt intercederat för honom, skonades han till livet samt skulle sona sina brott genom schavottering, spöslitning på Järntorget utanför bankens hus samt livstidsarbete i halsjärn på Marstrands fästning. Ännu 1751 finnes han i fångförteckningen från Kalmar slott.[1]

[1] D. R. 1728—33, fol. 109 f. Inkomna Handlingar 1729—30, fol. 275 f. — S. Wieselgren, *Sveriges fängelser och fångvård* (Stockholm 1895), s. 208 f., har några notiser om S:s senare öden. Landshövdingen i Kalmar frih. Georg Bogislaus Staël von Holstein — Semlers forne värd på Sperlingsholm — lade sig i sept. 1735 hos

Samtidigt med Semlers sista och olyckliga besök i Stockholm sökte en ung studerande från Lund, Peter Stenhoff, son av prosten i Kristianstad, utprångla en av honom själv förfalskad bankosedel om 100 d. km. Upptäckt och inkallad för bankokommissarierna, sökte han först »med grufweliga Eder — — — så att man deröfwer måste fasa» styrka sin oskuld men måste falla till föga. Kommissarierna liksom sedan fullmäktige funno emellertid detta försök, som ej lett till någons skada, kunna förlåtas för att ej hela hans framtid skulle ruineras, dock under förutsättning, att S. ej vidare läte sig något komma till last. För sitt frikostiga svärjande borde han emellertid enligt de prästerliga fullmäktiges mening »med behörigt straff blifwa ansedd», varför han också remitterades till den ene av dessa, kyrkoherden i Klara d:r Göran Nordberg, att förhöras och varnas.[1]

Ett föga komplicerat bedrägerimål, som emellertid genom därmed förknippade omständigheter kastar ett visst ljus över det dåvarande eleganta Stockholms villkor, även över en adelsmans möjligheter att fördröja eller helt undgå väl förtjänt näpst, var affären Karl Witting år 1729. Friherre Karl Gustav Cedercreutz, delägare i åtskilliga bergsslagsbruk, bland dem Ludvika, skulle vid sin avresa från Stockholm d. 28 juni s. å. sända en del penningar till sin bruksbokhållare Jonas Bohlin för att verkställa diverse inköp. Pengarna — tre växelbankassignationer om 2,015, 1,000 och 1,000 d. km., utställda av Erland Broman — inlades av C. i närvaro av löjtnanten Gustav Witting och dennes bror gardeskaptenen Karl Witting i ett kuvert, vilket därpå C. förseglade med sitt pitschaft; utanskriften till Bohlin skrevs av Karl Witting. Som detta skedde på en lördag men posten avgick först följande tisdag, lämnade C. brevet i förvar hos Gustav Witting. Där passade brodern Karl W. på att utbyta det mot ett annat, vari falska assignationer av samma valör, undertecknade Johan Linderstedt, inlagts; för att ej ombytet genast skulle märkas, förseglade han detta med ett svikligen överkommet pitschaft, som tidigare brukats av baron C:s fader. Det gick närmare en månad (till d. 21 juli), innan förfalsk-

regeringen ut för Semler, att han för sitt stilla och gudfruktiga uppförandes skull måtte af nåd få entledigas från den svåra järnkronan, då han det ådömda straffet med mera sinnesrolighet utstå kunde, hvilket e'jest syntes bringa honom till desperation och förtviflan». Framställningen avslogs, och först tio år senare gav konung Fredrik vid sitt besök i Kalmar befallning, att järnet skulle borttagas och S. ej på hårt sätt behandlas.

[1] SP. 1729, s. 219 f.

ningen vid den största sedelns presenterande i banken upptäcktes, under vilken tid Karl Witting på olika håll skaffade sig kontanta penningar eller smärre sedlar för de stulna äkta assignationerna. Yttermera tre månader förgingo, medan K. B. i Kopparbergs län rannsakade över saken, så att undersökningen i Stockholm ej begynte förrän i november. Sammanhanget blev mycket snart klarlagt och så tydlig bevisning mot Karl Witting åvägabragt, att slottskansliets förbud för honom att lämna staden kunde utverkas. Till en början höll W. en mycket högdragen min och förklarade sig glad att äntligen få tillfälle att rentvå sig från dessa lömska beskyllningar. När målet d. 17 november förekom i kämnärsrätten, inställde han sig personligen men fann saken ligga så illa, att han omedelbart därefter sökte genom rymning avvika. Uppspårad blev han nu satt i arrest, varefter mot honom begynte en lång rättegång under skarpa protester från hans sida för den nesa, som härigenom vållades en adelsman, samt under ideligt förnekande av all skuld. Det onekligen mycket besvärande försöket att avvika förklarade han som en demarche att vända uppmärksamheten på sig från den verkligen skyldige. I själva verket hade han utom detta sista brott åtskilliga andra äldre svikligheter på sitt samvete, men genom sitt bestämda nekande fördröjde han rättegången, så att målet ännu i december 1730 icke var avdömt. Av de upplysningar, som bankens fiskal Bellman vid åtskilliga tillfällen lämnade fullmäktige, framskymtar, att Witting och hans anhöriga gjorde åtskilliga försök att muta vakten. Detta måtte också ha lyckats, ty plötsligen blir det tyst om målet, utan att någon dom avkunnats, varemot det meddelas, att Witting från utlandet ett par gånger sökt Kungl. Maj:ts lejd för att komma hem och försvara sig mot sina fiender och angivare (sista iakttagna gången skedde detta från Hamburg d. 30 nov. 1733). Bifall till denna ansökan kunde tydligen ej komma i fråga.[1]

Zakris Kiernander, fänriksson från Högby och Hogstad vid Skeninge, hade 1734 inskrivits som medlem av Östgöta i Uppsala studerande nation. Under novitieåret, då han liksom alla nybörjare vid universitetet var förpliktad till förrättande av alla slags tjänster gent emot äldre landsmän, gjorde han en del affärserfarenheter, som skulle

[1] KP. 1729, s. 258 f., 514 f., 522 f., 537 f., 544, 551 o. 573. SP. 1729, s. 355, 381, 392, 414, 434. SP. 1730, s. 387, 412, 477 o. 512. SP. 1733, s. 588 f. o. 624 f. Jfr också Stockholms kämnärsrättsprotokoll (Stockholms rådhusarkiv). Enligt ANREP, *Svenska adelns ättartaflor*, gick W. sedermera i holsteinsk tjänst.

för honom bli av ödesdiger betydelse. Han hade ofta nog »för sine Landsmän Banco Assignationer och Zedlar ifrån Bruks Patroner och Förnämt folck uti Boderne emot plåtar växlat, då han förmärckt det Kiöpemännerne om sådane Zedlar varit angelägne och dem giärna emottagit». När så hans egen studiebana blev för törnbeströdd och förhoppningen på den fattige studentens dåtida vanliga försörjning, en akademisk kondition, besveks, föll den klippske ynglingen på tanken att använda sig av dylika bekvämt fabricerade penningar. Han förfärdigade sålunda själv ett antal bankassignationer, vilka han underskrev med andras namn men diktade förnamn samt satte under sigill, än lånade, än sådana som han själv stuckit ut i tenn. Assignationerna placerade han på hösten 1734 hos diverse Uppsalaborgare, dels som likvid för inköpta varor, varvid han fick tillbaka kontanta pengar, dels genom direkt bortväxling, då emellertid mottagarna trots bankoförordningarnas stränga föreskrift tillgodogjorde sig 3 % lage. Vid dessa operationer, som för övrigt synas gått mycket flott, ty Uppsalaborgarna räknade väl alltid med, att släkt och anhöriga skulle taga sig an de alltför lättsinniga ungdomarna, betjänade han sig gärna av bättre situerade kamraters ytterkläder till sin egen kredits stärkande. Det var i allt 5 assignationer om summa 796 d. km., som han sålunda utprånglat; av det orätt förvärvade beloppet funnos vid hans arresterande ännu 338 d. kvar. Hovrättens utslag (d. 29 april 1735) blev, att K. visserligen enligt lagen gjort sig förvunnen till dödsstraff, men då Kungl. Maj:t av nåd behagat mildra straffet, skulle han schavottera på Järntorget samt därsammastädes löpa fem gatlopp. — En rätt betecknande omständighet kom under rättegången fram, nämligen att några av K. namngivna Uppsalaborgare bestämt förnekade sig ha mottagit några assignationer av honom: det var desamma, som enligt K:s bekännelse tagit lage. Såväl detta som den lätthet, varmed man tydligen i universitetsstaden tog emot dessa papper, torde antyda en olaglig trafik, därvid mottagarna ansågo sig på goda grunder icke behöva vara alltför granntyckta i fråga om anvisningarnas äkthet eller utställarnas soliditet.[1]

Kiernander skulle — i förbigående sagt — med tiden bli en nog så märklig man, kanske icke minst i följd av detta ungdomssnedsprång. Han utvandrade nämligen till Ostindien och gjorde där en så betydande insats i det tidigaste missionsarbetet, att han räknats bland den protestantiska missionens grundläggare.[2]

[1] D. R. 1734—37, fol. 70 f.

[2] Se vidare *Biographiskt lexicon*, XIII, s. 154 f.

Dylanders falsarier. Ett mycket bedrövligt samt tillika för verkets anseendes skull ytterst ömtåligt kapitel voro de icke alltför sällan förekommande oredligheterna från bankfunktionärers sida. För att icke väcka skandal och skrämma allmänheten nöjde sig ofta de styrande med att blott avskeda de felande, helst om genom dem åsamkade förluster också ersattes.[1] Huru som regel förfarits, kräver en vidlyftigare undersökning, än här kunnat verkställas. Det är likväl ett rätt egendomligt sammanträffande, att mera uppseendeväckande räfster mot brottsliga funktionärer fallit i tiden tillhopa med de politiska systemskiftena i bankens ledning. Med det material, som för närvarande står till buds, kan ej mera sägas, än att både 1738 och 1765 upptäckten av bedrägerier och oegentligheter satt betydelsefulla vapen i händerna på dem, som just då ville komma den föregående bankledningen till livs.[2]

De Dylanderska falsarierna, vilka år 1738 väckte så vidsträckt uppståndelse, torde kräva en kort redogörelse.

År 1738 blottades nästan på samma gång trenne omfattande bedrägerier eller svikligheter mot banken. Kassören i växelbanken Thore Malmborg avled vid d. 1 juli, varpå det befanns, att han längre tid hållit ungefär tre gånger större kassa, än författningarna tillåto, samt att han med de så åtkomna medlen drivit en stor enskild lånerörelse. Dessa fordringar tyckas emellertid ha indrivits, utan att banken därvid gjorde någon förlust.[3] Medan ännu denna uppgörelse svävade, visade det sig, att bankens notarie (protokollförare) Elisæus Hyphoff gjort sig skyldig till högst betydande överassignering: d. 27—28 juni presenterades i banken anvisningar av honom på över 42,000 d. km., medan hans tillgodohavande ej var mera än 112 d. När fullmäktige ett par dagar senare beslöto taga H. i arrest (d. 30), hade han redan skuddat stoftet av sina fötter, och alla följande åtgärder att få

[1] Jfr förfarandet i det Adlerstedtska assigneringsmålet ovan sid. 348. — År 1723 blev en kontorsskrivare Dahlman fast för sedelförfalskning. BD. 1719 o. följ., som då arbetade, togo hand om saken och läto det stanna vid enkelt avsked, varvid som förmildrande omständighet anfördes, att D:s slösaktiga hustru väl hade den egentliga skulden till mannens olycka. Domprosten Lars Molin opponerade emellertid skarpt mot denna beskedlighet och betonade, att allmänhetens tillit till banken väl snarare skulle stärkas, om det befanns, att felande bankobetjänte ordenteligen straffades BD. 1719 o. följ., pr., s. 977 (d. 21 febr. 1723).

[2] Jfr ovan s. 115 och 286.

[3] Silfverstolpe, III, s. 2268. S. P. 1738, d. 9 aug.

honom fast blevo fåfänga.[1] Däremot yppades dag för dag allt flera svindlerier av den bortvikne. Han tyckes varit en skicklig ung ämbetsman, som lätt vann förtroende, men tillika gripen av tidens oroliga spekulationslust — såvida icke antingen det muntra huvudstadslivet eller det politiska kulisspelet satt för stora fordringar på hans kassa.[2] Alltnog, det visade sig, att beloppet av hans överassigneringar steg till mera än 96,000 d. km., att han som kommissionär för låntagare i banken uppburit stora lånebelopp samt använt dem för egna behov, slutligen att han förmått kassören i växelbanken Elias Dylander att i stor utsträckning hjälpa sig med falska insättningsattester, vilka Hyphoff nyttjat för sina operationer. Så drog han i sitt fall med sig

[1] Ungefär en månad senare trodde man sig ha spårat H. utåt Värmdöhållet, men efterspaningarna misslyckades. BD. 1738—39, pr., s. 349 f. och 373 f. I affären voro särskilt en språklärare Macarti och en bankrutterad handlande Lorentz Franc invecklade. Se BD. 1738—39, pr., s. 157 f. samt akt., I, fol. 546 f.

[2] Elisæus Hyphoff hade en kort bankkarriär. Han synes första gången nämnd i bankens handlingar d. 9 okt. 1734 (SP., s. 626 f.), då fråga var om vissa befordringar. I detta protokoll, som för övrigt är av intresse beträffande befordringsgrundsatserna, nämnes han blott som en utomstående och sättes icke i fråga. En månad senare äro åter befordringar på tal, och då yppas en läglighet att placera in H. på fiskalskontoret. Då BF. d. 13 nov. 1734 (SP., s. 706 f.) föreslogo en kanslist i detta kontor flyttad till lånebanken, ville de i hans ställe enl. BK:s förslag placera Elis. Hyphoff »aldenstund han om sin skickelighet äger mycket godt loford och är en literat Person, hvilken de anse, vid FiscalsContoiret, så mycket nödigare, som vid hvarjehanda förefallande tillfällen, Banquens fiscaler ej ringa skulle lisas, om endera af Cancellisterne äga mera capacitet än blott allena att betiena fiscalscontoiret med renskrifning». BF. ansågo nödigt att också höra fiskalen om den föreslagne, vad han tyckte. Denne, Alstrin, inkallades och svarade, »att med den Person är Contoiret väl betient. — — Han skrifver icke allenast vähl utan kan han ock sättia up concepter». På vilken upplysning BF. »yttrade sig, att när de hafva godt och dugeligit folk vid värket, som kunna sköta sysslorne, så går det vähl».

När BF:s förslag d. 16 nov. föredrogs hos BD. (BD. 1734, pr., s. 612 f.), blev det i alla delar bifallet och H. sålunda förordnad.

En episod från detta BD:s sammanträde bör anmärkas. Vid befordringsl'stans föredragning gjordes allenast opposition av »Hr Cammarherren och Assessoren Broman», som anförde, »att de föreslagna betienterne äro intet rätt placerade, Lewin bör blifwa qvar i Wexelbanquen, äfwen så Calvander. Desse skrifva vähl och fort, och det kommer mycket an derpå». På borgmästaren Aulævills genmäle »det lära väh Commissarierne hafva iakt tagit», replikerade Broman: »jag känner Vexelbanquens betiente bättre, huruvida hvar och en är dugelig till sysslan, än både H. Fullm. o. Commissarierne, ty jag har alltid att syssla uti Vexelbanquen för mine räkningar, jag känner dem helt vähl, och är en stor åtskillnad på dem». Emellertid föranledde denna opposition ingen ändring, utan BK:s av BF. förordade förslag godkändes.

Dylander, vilken hade bakom sig en 28-årig väl vitsordad tjänstetid.[1] Den 7 juli blev denne inmanad i häkte.

Undersökningen gav vid handen, att D. under åtskilliga år laborerat med rätt betydande kassabrist — den skulle enligt hans egen uppgift gått till 10—12,000 plåtar (60,000—72,000 d. km.) — vilken han vid inventeringarna dolt genom tillfälliga lån hos affärsvänner. Ohållbar hade hans ställning först blivit, sedan han indragits i Hyphoffs manipulationer. I februari samma år hade han första gången bistått H. med ett par falska insättningsattester om tillhopa 12,000 d. km., dessa hade sedan ersatts med andra och nya försträckningar tillkommit, allt under H:s livliga försäkringar om, att det hela skulle ordnas, tills D. på detta sätt utfärdat dylika falska attester och sedlar för tillsammans mer än 136,000 d. km. Undersökningen blottade också avsiktliga bokföringsfel samt andra svikligheter från hans sida, — bland annat hade han icke ställt sig resolutionen av d. 20 april 1726 om sedlars korsande till efterrättelse, fastän den genom hans tidigare förfarande framkallats (se noten nedan), och sålunda oriktigt utsläppt två växelbankens bokhållerikassasedlar om tillhopa 4,181 d. km. — och den skuld, vari han häftade till banken fastställdes till 246,168 d. km. Rättegången uppenbarade stora brister i bankens inre kontroll samt röjde även stort affärslättsinne från de många utomstående, som på ett eller annat sätt varit Dylander och Hyphoff behjälpliga. Sannolikt förefaller, att den djärve H. för sina transaktioner begagnat sig av D:s för visso icke helt okända beklämda ställning samt förespeglat honom att genom skickliga och lyckade operationer kunna komma ur trångmålet. Men medan H. hann med

[1] Kanske var dock Dylanders föregående icke alldeles utan skugga. År 1726 hade två sedlar förkommit för notarien Ljunggreen, och en av dessa befanns senare ha blivit inlöst i Dylanders kassa. Vid förfrågan, vem som presenterat den till inlösning, svarade D., att han ej kunde minnas detta; på sedeln hade han icke antecknat det utan strax efteråt utgivit denna till en annan besökande, som ville ha små sedlar för en större. Detta föranledde BF. att på BK:s förslag resolvera (d. 20 april 1726, RB. 1711—27, s. 726 f.), att »BK, skola för sig kalla Casseurerne och dem föreställa det de hädanefter, så snart någon cassasedel af dem blifver inlöst, ej understå sig att densamma igen utgifva, vid vite af ½ lönen första gången, andra gången vid förlust af tjänsten, efter som den inlösta sedeln bör strax korsas och till boks föras. I lika måtto att på sedeln blifver annoterat hvem den presenterat och derföre penningar undfått», samt att BK. »lemnas frihet och tillstånd så ofta de akta sådant nödigt, emellan de ordinarie inventeringarna att gå än med den ene, än den andre casseuren neder i cassorne, att efterse behåldningens richtighet».

flykten rädda sig, fick D. med livstidsarbete på Marstrands fästning sona sina brott.[1]

Dylanders katastrof väckte av allt att döma en otrolig uppmärksamhet. När det blev bekant, att en hel del av honom utställda bokhålleri-kassasedlar saknade bakomliggande reell valuta, måste en tillströmning av folk till banken väntas i avsikt att utfå kontanter för de på hans kassa ställda sedlarna. Men borde dessa då inlösas, eller skulle man med hänvisning till det på sedlarna tryckta förbehållet (»att Banquen ej kan vara skyldig att svara til sådane på Cassan assignerade medel, förrän de i BancoBöckerne antecknade äro och av Cassan inlöste, ståendes de emedlertid på Casseurens redelighet, som dem bör betala») vägra betalning, tills undersökningen av Dylanders kassa slutförts och givit vid handen, huru stor bristen vore? Härom diskuterades i bankodeputationen på förmiddagen d. 7 juli, men man fann, att bankens kredit skulle alltför allvarsamt skakas, i fall betalning vägrades — en storm av ovilja måste utbryta, vilken kanske kunde leda till verkligt uppror.[1]

Det blev oro nog i alla fall. När bankodeputationen eftermiddagen samma 7 juli åter sammanträdde för överläggning, inrapporterade dess delegerade, som nedsänts i banken att inventera Dylanders kassa, »huruledes en stor myckenhet folk stundeligen stormar til och

[1] SILFVERSTOLPE, III, s. 2268 f.; SP. 1738, passim; D. R. 1738—41, fol. 83 f.

Som det framgår av S. WIESELGRENS innehållsrika arbete *Sveriges fängelser och fångvård* (Sthlm 1895) voro den tidens straffanstalter ofta fruk ansvärt ohygieniska och behandlingen mången gång grym. Det väcker därför nästan förvåning att (ibm. s. 208) finna, att Dylander, som ju var en äldre och vid goda levnadsvillkor vand man, ännu 1751 var i livet bland fångarna på Karlsten. Men kanske fanns det mojligheter att extraordinärt mildra strafftidens hårda lott. Vid undersökningen med en annan simplare bankförbrytare visade sig, att denne, som tidigare tjänat av några år på Marstrand, under strafftiden kunnat ingå illegal förbindelse med en kvinna i staden, och sedan mannen utstått sitt straff, uppträdde paret som äkta makar.

År 1744 (SP. d. 19 september) beslöto BF. skänka Dylander till hjälp i hans eländiga tillstånd 100 d. sm. Dylanders ansökning härom stöddes medelst intyg dels av prosten i Marstrand Jonas Brag om hans gudfruktiga vandel och flitiga översättande av uppbyggelseskrifter, vilka väl förtjänte tryckas, dels av garnisonskirurgen And. Thernau om hans sjukliga tillstånd, som mestadels bundit honom vid sängen (Inkomna handlingar, 1744, fol. 420 f.). — Dylander hade varit en boksynt man med ett ganska respektabelt bibliotek på 352 n:r. En av hans översättningar underställdes censor librorum för tryckningstillstånd. Se *G. Benzelstjernas Censorsjournal* (Sthlm 1884) s. 65 och 242.

[1] BD. 1738—39, pr., s. 109.

wil hafwa ut penningar för de uppå Dylanders Cassa assignerade Bokhållerizedlar, så at icke en gång twänne Casseurer, fast mindre Robsahm allena,[1] kan hinna med at afhjelpa dem alla, warandes at befrukta, det folkets misstroende torde ökas, derigenom at Dylanders Cassa står tilsluten». Att sedlarna ordentligen inlöstes, även om det gick något långsamt, övade väl sin vanliga lugnande inverkan, vadan någon längre rådande panik ej omtalas.[2] Under en god del av juli månad ägnade bankodeputationen sin huvudsakliga uppmärksamhet åt Dylanders affärer, särskilt åt utredning, vilka personer som stått i förbindelse med honom, och till vad ändamål penningarna kunde ha använts. Bankodeputationsprotokollen från d. 7 juli åtskillig tid framåt äro sålunda fyllda med dessa undersökningar. Det yrkades t. o. m., att deputationen skulle låta föra Dylander till sig för att formligen anställa förhör med honom,[3] men detta syntes dock vara ett väl starkt ingrepp i den ordinarie rättskipningens arbete, varför det avböjdes.

Liksom bankodeputationen över huvud taget, när den Dylanderska svikligheten eklaterade, i ett anfall av maktfullkomlighet ville visa bankens ordinarie styresmän, huru en dylik sak borde handläggas, därför icke utan tydliga tecken av misstroende sköt fullmäktige och kommissarierna åt sidan, genom sina delegerade verkställde inventering i kassan samt inkallade till förhör hos sig en hel rad av dem, som haft med Dylanders sedlar att göra, så förbehöll den sig också avgörandet, huru det borde förfaras med inlösningen av de Dylanders utställda kassaattester, vilka icke vederbörligen godkänts av bokhålleriet. Bankstyrelsen var böjd för deras inlösen, speciellt med hänsyn till verkets kredit bland allmänheten, men urgerade framförallt en snar lösning i ena eller andra riktningen. Deputerade voro nog också villiga att giva snart besked, men ju mera de trängde in i frågan, desto större blevo betänkligheterna, och så gick vecka efter vecka, utan att något beslut kom till stånd. En dag (d. 24 juli) var BD. på vippen att resolvera för inlösning men fann säkrast att välta ifrån sig det formella ansvaret genom att underställa S. U. sina tankar i den vägen. Men S. U., som också var ängsligt för efterräkningar, ville ej besluta på deputationens auktoritet utan begärde närmare upplysningar i ärendet samt lät förstå, att det kanske vore bäst hänskjuta saken till stån-

[1] Då den nyutnämnde Tavelin ännu ej inträtt i sin tjänst vid växelbanken och Dylanders kassa stängts, var Robsahm ensam kassör i VB.

[2] BD. 1738—39, pr., s. 125 f.

[3] BD. 1738—39, pr., s. 173 f.

dens plena. När detta anmäldes hos BD. (d. 4 augusti), var man där lätt nog ense, att någon framställning till plena icke borde ske — det vore tydligen alltför skandalöst, om den ledsamma affären så ventilerades publice — men till, vad annars skulle göras, sträckte sig ej enigheten. Och så blev slutet, att deputationen återvände till sin utgångspunkt samt lät fullmäktige och kommissarierna i saken resolvera, som de funno mest enligt med de för banken gällande författningarna (d. 7 aug.).[1]

Sedan saken kommit i detta läge, var det emellertid naturligt, att icke heller bankstyrelsen ville riskera något steg, som kunde leda till ansvarspåföljd. BF. hörde nu åter BK., och dessa ansågo efter allt, som passerat, lämpligast att vederbörlig domstol finge avgöra mellan banken och dem, som ägde dylika attester. Vari herrar fullmäktige så mycket hellre instämde, heter det, »som Herrar Fullmäktige icke kunna behöfva at sättia sig i ansvar».[2]

Det Dylanderska målet drog med sig en rad följdprocesser, bland vilka bör observeras bankens talan mot hans löftesmän ryttmästaren frih. Erik Fleming och rådmannen i Stockholm Erik Ström. Dessa, som för Dylanders uppbörd tecknat samfälld kaution om 10,000 d. sm., stämdes å bankens vägnar och dömdes av Svea hovrätt ($^{22}/_{6}$ 1741) att erlägga vardera sin hälft av borgenssumman eller 15,000 d. km. Deras vädjan till Kungl. Maj:t ledde enligt utslag d. 14 mars 1744 icke till ändring.[3] Vidare förde banken ersättningstalan mot de affärsmän och enskilda, vilka såsom äkta mottagit de av Dylander utställda insättningsbevisen och sedlarna samt för dem uppburit valuta i banken. Sju sådana mål avdömdes av Svea hovrätt d. 3 oktober 1751, varvid banken i samtliga förlorade.[4] Dylanders skuld till banken bokfördes i räkenskaperna ända till år 1765, då den äntligen avfördes (med 47,569 d. sm.).

Tydligen förelågo här bestämda luckor i bankens kontrollsystem. Detta nödgade till reformåtgärder, varom närmare meddelas hos Silfverstolpe.[5]

[1] BD. 1738—39, pr., nämnda dagar.
[2] SP. 1738, d. 8 sept.
[3] D. R. 1738—41 och 1742—48, passim.
[4] D. R., 1748—55, fol. 238 f.
[5] Silfverstolpe, III, s. 2271 f.

IV

ANMÄRKNINGAR OM UTVECKLINGEN AV BANKENS PERSONSTAT

UTRYMMET TILLÅTER TYVÄRR ICKE något ingående på de många rent interna angelägenheter, vilka under frihetstiden livligt sysselsatte den hos Riksens ständers bank anställda personalen. Befordringsangelägenheter, rangfrågor, förhållandet mellan över- och underordnade, den inre tjänstens utformning och förhållandet till de »trafiquerande», d. v. s. allmänheten — om detta och liknande finnas i fullmäktiges och kommissariernas (till någon del även i deputationens) protokoll och handlingar talrika upplysningar, vilkas hopsamlande och sammanställande skulle ganska avsevärt rikta de bilder, vi redan äga från frihetstidens dagliga liv. Även om här plats kunnat vinnas för sådan sammanställning, har tiden icke räckt till därför. På en punkt, som varit av direkt betydelse vid den politiska diskussionen om banken, böra likväl några upplysningar lämnas.

I sekreta utskottets av synnerlig personlig skärpa präglade berättelse om bankens förvaltning, daterad d. 14 februari 1766 (jfr ovan s. 290 f.), hade bl. a. lagts den dittills förda regimen till last, att bankens löneutgifter oskäligt stegrats. Sålunda angåvos följande belopp för skilda år (i d. km.).

		1739	*1764*
Bankens lönestat	20,626 d. 17½ ö. karol.		
samt	4,715 d. 22½ ö. km.	= 101,401 d. 24 ö.	875,349 d. 25 ö.
Bankofullmäktiges honorar . . .	1,728 d. karol.	= 8,100 d.	70,500 d.

En prövning av denna anmärknings riktighet torde lämpligen förenas med några påpekningar om personstatens allmänna förändringar under det nu behandlade skedet.

Såsom normerande från frihetstidens början, belysande ej blott löneutgifternas storlek utan i all synnerhet personalens omfång, kan lämpligen väljas den för år 1721 uppgjorda staten. Till jämförelse med denna skola också meddelas huvuddragen av tvänne andra personstater, nämligen den för år 1739, sålunda omedelbart före bankens stora utvidgningsperiod, samt den av år 1765 eller den sista före indragningarnas period.

Staten för år 1721 upptager följande huvudrubriker och funktionärer:

Lönebeloppen i d. sm.

	Antal	*Lönebelopp*	*Summa*
Ordinarie kommissarier	7	1,000	7,000
Kanslibetjänte:			
sekreterare	1	1,000	1,000
referendarie	1	500	500
e. o. bokhållare	1	375	375
aktuarie	1	350	350
kanslister	3	250	750
Växelbanksbetjänte:			
kamrerare	3	750	2,250
e. o. bokhållare	1	450	450
»	2	375	750
Lånebanksbetjänte:			
kamrerare	3	750	2,250
e. o. bokhållare	2	375	750
» »	1	300	300
skrivare	2	300	600
Kassörer:			
i växelbanken	3	600	1,800
i lånebanken	1	500	500
Fiskalskontoret:			
fiskal	1	750	750
vice fiskal	1	375	375
kanslist	1	250	250
vaktmästare	1	275	275
kammardrängar	3	185	555
Transport	39		21,830

	Antal	*Lönebelopp*	*Summa*
Revisionsstaten: Transport	39		21,830
revisionskommissarie	1	1,000	1,000
bokhållare	2	450	900
»	1	400	400
Summa	43 anställda		24,130

Staten för år 1739, som hämtats ur årets huvudbok, är icke där uppställd i full överensstämmelse med 1721 års stat. Dess innehåll är följande:

Lönebeloppen i d. sm.

	Antal	*Lönebelopp*	*Summa*
Ordinarie staten:			
kommissarier	6	1,200	7,200
»	1	1,000	1,000
e. o. kommissarie	1	600	600
sekreterare	1	1,000	1,000
referendarie	1	750	750
fiskal	1	750	750
kamrerare	1	916: 16	916: 16
»	5	850	4,250
	1	750	750
	1	600	600
kassörer	4	750	3,000
aktuarie	1	300	300
registrator	1	450	450
notarie	1	300	300
bokhållare	1	458: 16	458: 16
»	4	425	1,700
»	1	375	375
»	4	350	1,400
»	3	300	900
kontorsskrivare	5	250	1,250
»	1	200	200
»	1		—
penningeräknare	1	—	—
kanslister	1	300	300
»	2	250	500
»	2	200	400
»	1	100	100
Revisionskontoret:			
revisionsöverkommissarie	1	1,000	1,000
kommissarie	1	1,200	1,200
kamrerare	2	750	1,500
revisor	1	550	550
»	1	200	200
Transport	59		33,900

	Antal	*Lönebelopp*	*Summa*
Transport	59		33,900
Kassakommissariekontoret:			
kommissarie	1	1,200	1,200
kontorsskrivare	1	200	200
Övriga bankbetjänte:			
vaktmästare	1	275	275
kammardrängar	4	185	740
husdrängar	2	100	200
Summa	68 anställda		36,515

Staten för år 1765 meddelas här ur årets generalhuvudbok:

Enligt den af Riksens Höglofl. Stenders Banco Deputation År 1762 fastställte Stat uptages Lönerne för Herrar Commissarierne och de öfrige Banquens Betiente, Nembl:e

Årlige Löner		Silfwermt.
21 Commissarier à 500 Rixdaler för hwardera		31,500: —
5 Extra Ordinarie Commissarier à 450 Rixdaler		6,750: —
1 Commissarius wid Tumbo Pappers Bruk, 500 R:d		1,500: —
2 Secreterare à 500 Rdr		3,000: —
1 Secreterare,	375: —	1,125: —
1 Advocat Fiscal,	375: —	1,125: —
10 Kamererare,	375: —	11,250: —
2 Kamererare,	250: —	1,500: —
5 Casseurer,	375: —	5,625: —
1 Fiscal,	275: —	825: —
1 Protonotarius,	300 Rdr	900: —
1 Protonotarius,	275: —	825: —
1 Referendarius,	300: —	900: —
1 Actuarius,	200: —	600: —
1 Notarius,	200: —	600: —
1 Registrator,	200: —	600: —
1 vice Casseur,	225: —	675: —
3 Revisorer,	200: —	1,800: —
2 Bokhollare,	225: —	1,350: —
7 Bokhollare,	200: —	4,200: —
10 Bokhollare,	175: —	5,250: —
12 Bokhollare,	150: —	5,400: —
1 vice Fiscal,	125: —	375: —
1 Cancellist,	175: —	525: —
1 Cancellist,	150: —	450: —
4 Cancellister,	125: —	1,500: —
3 Cancellister,	100: —	900: —
9 Contorsskrifware,	125: —	3,375: —
29 Contorsskrifware,	100: —	8,700: —
1 Wachtmästare.	120: —	360: —
	Transport	103,485: —

		Silfwermt.
Årliga arfwoden.	Transport	103,485: —
10 Kammardrängar, 80: —		2,400: —
6 Husdrängar, 50: —		900: —
1 Medicus wid Banquens Pappers Bruk med 3,000 Dr Koppmt		1,000: —
1 Ombudsman wid Pappers Bruket, 150 Rdr		450: —
1 Contoirsskrifware wid Pappers Bruket, 125 Rdr		375: —
1 Wachtmästare wid Pappers Bruket, 80 Rdr		240: —
1 Medailleur, 6,000 Dr Koppmt		2,000: —
1 Stilgiutare, 4,500 Dr Koppmt		1,500: —
1 Contoirsskrifware hos Medailleuren, 100 Rdr		300: —
1 Sedelstämplare, 1,500 Dr Koppmt		500: —
Commissar: Georg Morin för Curam ædilem	100: —	
Nils Burtz för Äldre Krono Lånens liqviderande	100: —	
G. Salonius för Yngre Krono Lånens liqviderande	300: —	
Kamereraren A. von Hoorn för Gull och Silfwer Panters wärdering	100: —	
Bokhållar: Torling för Extractet öfwer Creditorerne	125: —	
Skrifwarehiälp för 5 Casseurer, 600 Dr för hwardera	1,000: —	
Twänne hiälpare wid mindre Transport räkningen 600 Dr Kop: hward:	400: —	2,125: —
	Summa Dr Silf.mt.	115,275: —

Summan blir sålunda 163 anställda med ett sammanlagt lönebelopp av 115,275 d. sm. Till detta skulle vidare läggas en tillfällig löneförbättring av 150 d. sm. samt pensionsstaten 8,126 d. sm., varemot bortgingo besparade lönebelopp 5,693: 24 d. sm., så att slutsumman för året blev 117,857: 8 d. sm.

För år 1764 upptager generalhuvudboken en lönestat av 115,425 d. sm., en pensionsstat av 10,076: 18 d. sm. samt en faktiskt utbetalad slutsumma av 122,201: 18 d. sm.

Mest betydande var onekligen personalens ökning (43, 68 och 163). Reellt torde den varit större, än dessa siffror angiva, ty 1739 års stat upptager även löner åt uttjänte och tjänstefria (exempelvis 1,000 d. sm. till den efter mer än 50-årig tjänst blott nominellt kvarstående revisionsöverkommissarien Zachris Pettersson), medan dessa år 1765 i allmänhet förts på pensionsstaten. Abnormt stegrad förefaller likväl icke personalen, då den stora utlåningen och sedelemissionerna ovillkorligen krävde många nya arbetare. Däremot hade de högre tjänsterna, särskilt kommissariesysslorna, ökats jämförelsevis starkt.

I fråga om lönebeloppens successiva stegring torde följande sammanställningar säga tillräckligt:

Löner (i d. sm.) *för*	*1731*	*1739*	*1765*
Kommissarie	1,000	1,200	1,500
Kamrerare	750	850	1,125
Kassör	600	750	1,125
Bokhållare	300—450	300—458	450—675

Om hänsyn tages till den prisstegring, som i samband med den cirkulerande sedelvalutans värdesänkning ägde rum fr. o. m. tiden kring år 1750, kan denna höjning av de särskilda lönesatserna synas väl motiverad. Men som lönerna mestadels räknades i riksdaler, var bankens personal ganska oberoende av sedlarnas fall, ja, hade åtminstone för tillfället en bestämd fördel av dettas fortsättande.

Sammanställas nu dessa siffror med de i sekreta utskottets berättelse d. av 14 februari 1766 lämnade, visa de sig ganska oförenliga:

Lönestat (i d. km.)	*1739*	*1764*	*1765*
Enligt S. U. ber. $^{14}/_{2}$ 1766	101,401	875,349	—
Enligt bankens böcker	109,545	366,603	353,571

Förklaringen till denna stora differens är den redan antydda, att massan av lönerna räknades och väl även utbetalades i riksdaler, varvid bankens böcker evalverat efter den officiellt gällande relationen 1 rdr = 3 d. sm. = 9 d. km., under det S. U. kalkylerat efter medelkursen för år 1764 eller 1 rdr = $7^{2}/_{3}$ d. sm. = 23 d. km. För att vinna besked, vad lönerna faktiskt voro värda sistnämnda år, var detta naturligtvis riktigt. Det svävande spörsmålet blir då, om löneförhöjningen över huvud varit på sin plats.

För bankofullmäktiges honorar hölls i allmänhet den proportionen, att detta skulle utgå med halv kommissarielön. Efter denna norm uppburo enligt bankens böcker:

År *1739* 6 bankofullmäktige à 600 d. sm. (200 rdr) . . 3,600 d. sm. (10,800 d. km.)
År *1764* 12 bankofullmäktige à 750 d. sm. (250 rdr) . . 9,000 d. sm. (27,000 d. km.)

Även i detta fall har sålunda sekreta utskottet vid sin berättelses uppsättande tagit den faktiska kursskillnaden mellan rdr och d. km. med i beräkningen.

Den tidigare framställningen av bankens utveckling och verksamhet skedet 1739—65 har otvivelaktigt adagalagt, att betydande miss-

bruk av olika slag därunder inrotat sig i bankförvaltningen, varför goda skäl funnos för den allvarsamma granskning, som bankodeputationen och sekreta utskottet företogo vid riksdagen 1765—66. Men utskottets försök att genom de i den citerade berättelsen framdragna siffrorna om lönestaternas stegring riktigt gripbart fastslå, huru slösaktigt och ovårdsamt man förfarit, var icke tillräckligt bevisande.

V

STATISTISKA TABELLER ÅREN 1719—1723

JÄMTE ANMÄRKNINGAR OM BANKENS BOKFÖRING.[1]

DE HÄR PUBLICERADE TABELLERNA FÖR tiden 1719—1743 äro liksom de motsvarande för åren 1668—1718[2] grundade på Låne- och Växelbankens särskilda huvudböcker samt, beträffande kapitalet, å den s. k. statsboken. Denna omfattar dock endast tiden t. o. m. 1740, varför uppgifterna om kapitalet vid 1741 och 1742 års slut äro beräknade ur lånebankens huvudbok med tillämpande av samma metod, som använts vid statsbokens upprättande.

Det kännetecknande för lånebankens huvudbokföring under bankens äldsta tid var, såsom vid tabellerna 1668—1718 nämnts, att med vissa undantag varje debitor ävensom varje kreditor hade sitt konto i huvudboken samt att inkomst- och utgiftsräkningarna icke för vart år sammanfördes till ett för året avslutat vinst- och förlustkonto utan transporterades från det ena året till det andra. Ett slags vinst- och förlusträkning för varje år upprättades dock, såsom ovan antytts, genom den s. k. statsboken. I denna har bankens kapital beräknats på så sätt, att till kapitalet vid föregående års slut lagts beloppet av inkomsterna under året samt från summan dragits utgifterna. Kapitalet vid bankens början var som bekant = 0. Statsbokens siffror äro under

[1] Dessa tabeller och anmärkningar hava utarbetats av tjänstemannen i riksbanken K. G. Simonsson.

[2] Se *Sveriges riksbank*, I, bilagor s. 1 f.

hela tiden evalverade till daler silvermynt, under det att huvudböckerna för lånebanken fr. o. m. 1702 äro förda i de olika myntslagen. Att sammanföra lånebankens bokslut, i vilka inkomst- och utgiftsräkningarna äro accumulerade från det ena året till det andra, samt statsbokens vinst- och förlusträkning till bokslut i modern mening torde emellertid erbjuda oövervinneliga svårigheter. I balansräkningarna förekomma en del poster, som egentligen äro vinst- och förlustposter, men som ej medtagits vid statsbokens upprättande. Härvid äro särskilt att märka de å kontona »Brist i myntsorter», »Överskott i myntsorter» samt »Myntförväxlingsräkning» i balansräkningarna redovisade beloppen.

Då t. ex. ett lån eller räntan därå betalades i annan myntsort än den, i vilken lånet var utgivet, fördes det på grund härav inkomna beloppet i kredit å räkningen »överskott i myntsorter» eller fr. o. m. 1702 å myntförväxlingsräkningen, medan de felande myntsorterna i debet redovisades såsom brist i myntsorter eller f. o. m. 1702 å myntförväxlingsräkningen. De belopp, som sålunda fördes å olika sidor i huvudboken, voro givetvis vid varje särskilt tillfälle, evalverade till samma myntsort, identiska, men då tid efter annan dukater samt specie- och karolinmynt stegrades i värde i förhållande till det kuranta silvermyntet och kopparmyntet, uppstodo självfallet vinster och förluster, vilka emellertid ej redovisades i statsboken.

I de här ur låne- och växelbankens huvudböcker publicerade tabellerna hava de olika myntslagen evalverats till kurant silvermynt efter de för varje tid gällande evalveringsgrunderna. Dessa, som finnas sammanställda i de myntdirektörens berättelser för åren 1911—1914 åtföljande, Sveriges myntväsende behandlande, bilagorna, voro följande:

	1 dukat	1 rdr specie	1 daler karolin
t. o. m. 1680	$3^1/_8$ d. sm.	$1^5/_8$ d. sm.	1 d. sm.
1681—1685	4 »	2	$1^1/_6$ »
1686—1714	4	2	$1^1/_4$ »
1715—1722 [1]	5	$2^1/_2$	$1^9/_{16}$ »
fr. o. m. 1723	6	3	$1^9/_{16}$ »

Under hela tiden räknades en daler kopparmynt lika med $^1/_3$ d. sm.

De ovan omnämnda å räkningarna för brist och överskott i myntsorter samt å myntförväxlingsräkningen såsom tillgångar och skulder i

[1] Den sista förhöjningen av dukater och specie har beräknats fr. o. m. 1723, då riksbanken i sitt generalförslag för år 1722 evalverar dukaten till 5 d. sm. och en rdr sp. till $2^1/_2$. De facto har dock förhöjningen inträtt tidigare.

balansräkningarna redovisade beloppen ha i tabellerna över lån och insättningar ej medräknats, samtidigt som de ej tagits i betraktande i statsboken, och torde till allra största delen förklara differensen mellan beloppet av bankens kapital, beräknat såsom skillnad mellan bankens tillgångar och skulder, och samma kapital, beräknat i överensstämmelse med den s. k. statsboken.

Dessutom bör vid en dylik jämförelse hänsyn tagas även till bankens tillgång eller skuld hos myntverket, bankens fastigheter och inventarier samt växelbankens till största delen osäkra fordringar.

En fullständig omläggning av lånebankens bokföring genomfördes år 1744 efter långa diskussioner hos fullmäktige och i bankodeputationen av dåvarande kamreraren N. Burtz enligt ett av honom uppgjort förslag. Såsom belöning för sina förtjänster om bokföringen befordrades Burtz samtidigt till kommissarie.

För att erhålla en mera tillförlitlig balansräkning, utvisande bankens fordran och skuld vid 1744 års ingång, upprättades ur nummerböckerna extrakt över alla lån och insatta kapitaler vid 1743 års slut, varvid räntan till samma tidpunkt ifrån den ursprungliga belånings- resp. insättningsdagen kontrollerades, då någon sådan kontroll ej förut skett, utan alla ränteräkningar endast utförts av en person. De privata lånen samt de insatta kapitalen sammanfördes sedan i vissa grupper, nämligen lånen efter arten av säkerhet samt de insatta kapitalen efter räntefot. För varje sådan grupp upplades ett konto i den nya huvudboken. Kronans lån samt publika verks och inrättningars lån fördes dock fortfarande under sina separata konton, varjämte även tid efter annan åtskilliga andra sådana konton tillkommo. Av de osäkra fordringarna, vilka från år 1698 förts å ett gemensamt konto »Conto di Memoria», uteslötos en del såsom fullkomligt värdelösa ur räkenskaperna, under det att de övriga fördes å »räkning för osäker tillgång». I olikhet med de tidigare boksluten upptaga boksluten fr. o. m. 1744 även beräknade räntor till årets slut. I samband med omläggningen av lånebankens räkenskaper överfördes till lånebanken växelbankens samtliga räkningar för tillgång och fordran, såsom räkning för generalkassan, för statskontorets och manufakturkontorets lån samt för en del fordringar hos f. d. tjänstemän i växelbanken. Härigenom kom växelbanken att i sitt bokslut såsom tillgång endast upptaga fordran av lånebanken, varemot i kredit svarade skulden till växelbankens samtliga kreditorer.

Skillnaden emellan lånebankens på ovan angivna sätt beräknade

tillgångar och skulder utgjorde enligt 1744 års generalhuvudbok bankens kapital vid samma års början.

Förutom räkningarna för tillgång och skuld upplades i huvudboken räkningar för bankens inkomster och utgifter, såsom intresse av debitorerna, intresse till kreditorerna, fullmäktiges honorar, avlöningsräkning och omkostnadsräkning samt den s. k. vinst- och förlusträkningen, å vilken huvudsakligast fördes agio å växlade myntsorter, under det att de växlade beloppen fördes å myntförväxlingsräkningen, vilken för varje år efter evalvation av summorna i de olika myntslagen visade samma totalsumma i debet som kredit. Å den särskilda vinst- och förlusträkningen fördes även bankens förluster på utlämnade lån även som en del andra vinster och förluster.

Samtliga räkningar sammanfördes slutligen å kapitalkonto, vilket sålunda förutom summorna av bankens fordringar och skulder vid årets början och slut utvisade bankens vinster och förluster under året.

Den nya lånebankshuvudboken är uppdelad i tvänne avdelningar med samma konton i bägge delarna. I den ena delen, som i likhet med lånebankens huvudbok fr. o. m. 1702 fördes i kolumner för de olika myntslagen, infördes endast vad som under året debiterades och krediterades å kontot. Den andra delen, eller den egentliga generalhuvudboken, fördes för sekretessens skull av kommissarien å bokföringsavdelningen personligen och var icke tillgänglig för andra personer utan särskilt tillstånd. I denna infördes ingående balanserna samt summorna i de olika myntslagen i debet och kredit från den förra delen. Summorna evalverades dessutom till ett och samma myntslag, nämligen t. o. m. 1754 daler kopparmynt samt därefter t. o. m. 1776 daler silvermynt och de evalverade beloppen utfördes i en särskild kolumn. Huvudboken avslutades sedan såväl evalverad till ett och samma myntslag som i de olika myntsorterna.

I växelbankens bokföring företogs vid tiden för reformeringen av lånebankens bokföring ingen annan ändring än det förut nämnda överförandet av vissa räkningar från växelbanken till lånebanken. I växelbankens huvudbok hade varje insättare sitt särskilda konto. Fr. o. m. år 1710 finnes särskilt konto för transportsedlarna, »transportkonto». Å detta fördes varje sedel specifikt. Transportkontot överfördes från det ena året till det andra intill år 1729. Fr. o. m. detta år upplades särskilda transportkonton för de under ett och samma år utgivna sedlarna, under det att de t. o. m. år 1728 utgivna fördes å ett

gemensamt konto, »transportkonto t. o. m. 1728». Senare skedde även sammanslagning av flera äldre transportkonton till gemensamma konton såsom transportkonto 1728—1747 samt 1748—1760. Specifikt samt med ett konto för varje års emission fördes även de fr. o. m. 1743 utgivna sedlarna å 36 och 24 daler kopparmynt å »transportkonto det mindre». De från 1745 utgivna sedlarna å 6, 9 och 12 daler kmt fördes däremot å »generalkassans transportkonto» utan nummer samt i jämna buntar.

Den oerhörda mängden av transportsedlar samt den stora omfattningen av växelbankens inlåningsrörelse i övrigt medförde stora svårigheter för kontrollen av bokföringen. Växelbankens huvudböcker skulle visserligen föras in duplo, men då detta i praktiken skedde på så sätt, att den ena boken skrevs av efter den andra, uppnåddes härigenom icke den åsyftade kontrollen. Till följd härav erbjöd själva bokslutsarbetet, i den mån bankens rörelse tilltog, allt större svårigheter, och huvudböckerna kommo att ligga oavslutade år efter år. Så fann bankodeputationens revisionsutskott vid 1752 års riksdag, att huvudboken för år 1743 varit under avslutande från början av år 1745 till slutet av år 1751; 1744 och 1745 års huvudböcker voro avslutade fastän med en del differenser, vilka man hoppades att revisionskontoret skulle upptäcka, under det att boksluten för 1746 och senare år ännu icke voro påbörjade. Tillfrågade om orsaken härtill förklarade fullmäktige, att någon ändring av bokföringen icke var behövlig, i synnerhet som en sådan kunde väcka misstankar, att banken tidigare saknat reda i sin bokföring, samt ville genom stadgande av höga böter för felaktigheter vid bokföringen — vid tredje resan tjänstens förlust — framtvinga en fullt riktig bokföring i enlighet med den fastställda bokföringsmetoden. Av kommissarien N. Burtz hade emellertid framlagts ett förslag till kontrollbok över växelbanksbokföringen efter den principen, att avstämning av bokföringen skulle ske för varje vecka. Den egentliga huvudboken skulle föras liksom dittills, men i kontrollhuvudboken skulle för varje konto debiteringar och krediteringar under veckan hopsummeras samt summan av alla under veckan skedda bokföringar avstämmas med räkningen med lånebanken. Därefter skulle varje konto kollationeras de bägge huvudböckerna emellan. Mot detta förslag invändes, att en sådan kontroll måste medföra nödvändigheten av bankens stängande för allmänheten en dag i veckan i och för kollationeringen, varå fullmäktige å sin sida icke ville gå in. Då bankodeputationen emellertid önskade reformens genomförande och

återremitterade frågan till fullmäktige, ordnades slutligen saken på så sätt, att kollationeringsarbetet efter vissa grunder fördelades på veckans olika dagar.

Den nya bokföringen tillämpades fr. o. m. år 1752. Enligt densamma upprättades även sammandrag av kontrollhuvudböckerna vilka förutom årsbalanserna endast innehålla veckosummorna i debet och kredit å varje konto. Detta kontrollsammandrag utgör sålunda en fullständig huvudbok för växelbanken samt omfattar endast ett par hundra sidor, under det att originalhuvudboken i allmänhet omfattar åtta halvmetertjocka band. Förutom det att kontrollsammandraget endast upptager veckosummorna, har en stor besparing av utrymme vunnits därigenom, att å varje konto endast upplagts kolumn för å samma konto förekommande myntsorter, under det att originalhuvudboken å varje konto har särskild kolumn för alla myntsorter.

Någon evalvering av de olika myntsorterna förekommer icke i växelbankens huvudböcker eller kontrollsammandrag.

K. G. Simonsson.

Kapital vid utgången av åren 1719—1743.

År	Kapital vid årets slut	Ökning +, Minskning —		Kapitalet i % av totala inlåningen
		Daler	%	
1719	— 120.447	— 318,775		
1720	451,478	331,031		—
1721	— 738,338	— 286,860		
1722	—1,055,768	— 317,430		
1723	—1,366,132	— 310,364		—
1724	—1,661,692	— 295,560		
1725	2,423,049	+4,084,741		29,13
1726	2,978,073	+ 555,024	+ 22,91	35,75
1727	2,699,468	— 278,605	— 9,36	31,24
1728	3,275,799	+ 576,331	+ 21,35	37,70
1729	4,180,908	+ 905,109	+ 27,63	47,27
1730	3,388,874	— 792,034	— 18,94	38,17
1731	4,798,939	+1,410,065	+ 41,61	57,36
1732	4,563,280	— 235,659	— 4,91	54,60
1733	4,541,203	— 22,077	— 0,48	57,29
1734	5,445,742	+ 904,539	+ 19,92	69,46
1735	5,608,277	+ 162,535	+ 2,98	69,31
1736	5,727,246	+ 118,969	+ 2,12	73,06
1737	5,866,363	+ 139,117	+ 2,43	74,39
1738	6,036,322	+ 169,959	+ 2,90	71,37
1739	6,138,979	+ 102,657	+ 1,70	70,00
1740	6,458,545	+ 319,566	+ 5,21	71,46
1741	5,626,757	— 831,788	— 12,88	68,12
1742	5,946,556	+ 319,799	+ 5,68	81,11
1743	4,285,363	—1,166,193	— 27,94	59,80

Bankens inlåning

År	Lånebanken			Växelban-	
	Antal	Belopp	Medelbelopp	Antal	Belopp
1719	2,309	6,996,479	3,030	648	1,011,616
1720	2,287	6,889,811	3,013	708	1,276,097
1721	2,266	6,852,389	3,024	700	1 239.807
1722	2,282	6,819,534	2,988	735	1,364,613
1723	2,290	6,911,235	3,018	777	1,690.714
1724	2,260	6,840,169	3,027	805	1.713,711
1725	2,253	6,644,971	2,949	810	1,673,060
1726	2,202	6 492,586	2,948	826	1,838,125
1727	2.125	6,243.385	2,938	804	2,396,800
1728	2,117	6,107.399	2,885	845	2,582,560
1729	2,029	5.930,077	2,923	815	2,914,134
1730	2,013	5.753,495	2,858	787	3,124,158
1731	2,017	5,309,854	2,633	802	3,056,822
1732	2,014	5.308,243	2,636	805	3.049,680
1733	1,968	5,282,256	2,684	794	2.644.196
1734	1,947	5,279,837	2.712	835	2,560,569
1735	1,939	5,278.515	2,722	848	2.813 413
1736	1,947	5,280,550	2,712	717	2.558,969
1737	1,935	5,280,957	2,729	724	2.605,158
1738	2,015	5,283,977	2,622	684	3,173,571
1739	1,886	4.523,659	2,399	688	4.246.542
1740	1.826	4.769.234	2,612	676	4.269.216
1741	1.752	4.314,415	2,463	682	3,945,074
1742	1,708	3.891,043	2,278	708	3.440,219
1743	1.678	3,855,846	2.298	646	3.310.857

ult. december 1719—1743.

k e n	Summa insättningar				
Medelbelopp	Antal	Belopp	Ökning +, Minskning —		Medelbelopp
			Daler	%	
1,561	2,957	8,008,095	−2,134,247	− 21,04	2,708
1,802	2,995	8,165,908	+ 157,813	+ 1,97	2,727
1,771	2,966	8,092,196	− 73,712	− 0,90	2,728
1,857	3,017	8,184,147	+ 91,951	+ 1,13	2,713
2,176	3,067	8,601,949	+ 417,802	+ 5,11	2,805
2,129	3,065	8,553,880	− 48,069	− 0,56	2,791
2,066	3,063	8,318,031	− 235,849	− 2,76	2,716
2,225	3,028	8,330,711	+ 12,680	+ 0,15	2,751
2,981	2,929	8,640,185	+ 309,474	+ 3,71	2,950
3,056	2,962	8,689,959	+ 49,774	+ 0,58	2,934
3,576	2,844	8,844,211	+ 154,252	+ 1,78	3,110
3,970	2,800	8,877,653	+ 33,442	+ 0,38	3,171
3,811	2,819	8,366,676	− 510,977	− 5,76	2,968
3,788	2,819	8,357 923	− 8,753	− 0,10	2,965
3,331	2,762	7,926,452	− 431,471	− 5,16	2,870
3,067	2,782	7,840,406	− 86,046	− 1,09	2,818
3,318	2,787	8,091,928	+ 251,522	+ 3,21	2,903
3,569	2,664	7,839,519	− 252,409	− 3,12	2,943
3,598	2,659	7,886,115	+ 46,596	− 0,59	2,966
4,640	2,699	8,457.548	+ 571,433	+ 7,25	3,134
6,172	2,574	8,770,201	+ 312,653	+ 3,70	3,407
6,315	2,502	9,038,450	+ 268,249	+ 3,06	3,612
5,785	2,434	8,259,489	− 778,961	− 8,62	3,393
4,859	2,416	7,331,262	− 928,227	− 11,24	3,034
5,125	2,324	7,166 703	− 164,559	− 2,24	3,084

Utlåning i lånebanken

År	Kronans lån	Konto för lösören	Osäkra fordringar (Conto di Memoria)	Övriga	
				Antal	Belopp
1719	6,910,796	17,500	39,467	256	1,909,354
1720	6,842,214	17,049	39,467	216	1,789,995
1721	6,837,331	16,441	39,467	202	1,750,621
1722	6,837,331	16,394	39,467	194	1,728,056
1723	6,837,331	15,500	86,682	162	1,706,704
1724	6,837,331	15,494	87,279	162	1,709,783
1725	7,392,301	15,494	87,279	164	1,690,402
1726	7,392,847		194,200	117	1,523,226
1727	7,392,847		194,200	116	1,469,514
1728	7,392,847		194,200	110	1,425,605
1729	8,183,874		194,200	103	1,345 750
1730	7,185,384		194,200	99	1,347,904
1731	6,734,498	3,344	1,791,246	90	1,602,315
1732	6,523,857	10,487	1,791,225	137	1,845,378
1733	6,523,857	39,186	1,791,225	158	1,750,434
1734	6,523,857	22,742	1,791,225	191	2,102,469
1735	6,523,857	27,876	1,791,225	254	2,238,421
1736	6,523,857	69,172	1,791,225	273	2,289,887
1737	6,523,857	66,983	1,791,225	324	2,403,428
1738	6,523,857	90,524	1,791,208	349	3,936,174
1739	6,523,857	87,479	1,791,208	311	4,968,286
1740	6,523,857	82,336	1,791,208	360	5,480,542
1741	6,523,857	99,663	1,846,560	381	6,766,402
1742	6,523,857	162.112	1,846,560	443	9,510,244
1743	8,623,857	183,387	1,846,560	452	9,672,537

ult. december 1719—1743.

l å n			S u m m a l å n		
Ökning +, Minskning −		Medelbelopp	daler	Ökning +, Minskning −	
daler	%			daler	%
+ 39,903	+ 2,13	7,458	8,877,117	− 285,055	− 3,11
− 119,359	− 6,25	8,287	8,688,725	− 188,392	− 2,12
− 39,374	− 2,20	8,666	8,643,860	− 44,865	− 0,52
− 22,565	− 1,29	8,908	8,621,248	− 22,612	− 0,26
− 21,352	− 1,24	10,535	8,646,217	+ 24,969	+ 0,29
+ 3,079	+ 0,18	10,554	8,649,887	+ 3,670	+ 0,04
− 19,381	− 1,13	10,307	9,185,476	+ 535,589	+ 6,19
− 167.176	− 9,89	13,019	9,110,273	− 75,203	− 0,82
− 53,712	− 3,53	12,668	9.056,561	− 53,712	− 0,59
− 43,909	− 2,99	12,960	9,012,652	− 43,909	− 0,48
− 79,855	− 5,60	13,066	9,723,824	+ 711,172	+ 7,89
+ 2,154	+ 0,16	13,615	8,727,488	− 996,336	− 10,25
+ 254,411	+ 18,87	17,803	10,131,403	+ 1,403,915	+ 16,09
+ 243,063	+ 15,17	13,470	10,170,947	+ 39,544	+ 0,38
− 94,944	− 5,14	11,079	10,104,702	− 66,245	− 0,65
+ 352,035	+ 20,11	11,008	10,440,293	+ 335,591	+ 3,32
+ 135,952	+ 6,47	8,813	10,581,379	+ 141,086	+ 1,35
+ 51,466	+ 2,30	8,388	10,674,141	+ 92,762	+ 0,88
+ 113,541	+ 4,96	7,418	10,785,493	+ 111,352	+ 1,04
+ 1,532,746	+ 63,77	11,278	12.341,763	+ 1,556,270	+ 14,43
+ 1,032,112	+ 26,22	15 975	13,370,830	+ 1,029,067	+ 8,34
+ 512,246	+ 10,31	.15,224	13,877,933	+ 507,103	+ 3,79
+ 1,285,870	+ 23,46	17,760	15,236,482	+ 1,358,549	+ 9,79
+ 2,743,842	+ 40,55	21 468	18,042,773	+ 2,806,291	+ 18,42
+ 162,293	+ 1,71	21,399	20,326 341	+ 2,283,568	+ 162,6

Bankens utelöpande avistaförbindelser ult. dec. 1719—1743.

År	Utelöpande kassaattester	Utelöpande approberade assignationer	Utelöpande transportsedlar	Summa
1719	79,577	485,894	10,903	576,374
1720	144,754	715,474	7,334	867,562
1721	121,834	791,109	9,960	922,903
1722	110,177	796,405	12,219	918,801
1723	431,566	183,381	222,745	837,692
1724	406,618	111,040	278,398	796,056
1725	315,128	73,351	354,393	742,872
1726	227,795	59,589	607,851	895,235
1727	334,538	56,274	705,171	1,095,983
1728	263,481	44,254	754,712	1,062,447
1729	225,584	31,525	792,623	1,049,732
1730	287,840	29,938	976,332	1,294,110
1731	330,685	29,889	1,314,040	1,674,614
1732	280,767	28,818	1,496,465	1,806,050
1733	229,385	28,458	1,788,770	2,046,613
1734	236,172	24,966	1,952,764	2,213,902
1735	174,918	10,061	2,156,509	2,341,488
1736	147,215	8,956	2,976,158	3,132,329
1737	93,436	8,062	3,323,079	3,424,577
1738	117,978	7,417	4,209,716	4,335,111
1739	234,437	7,083	5,309,099	5,550,619
1740	225,876	7,083	5,265,992	5,498,951
1741	318,565	7,083	6,327,867	6,653,515
1742	356,050	7,040	8,180,189	8,543,279
1743	387,432	7,040	9,520,863	9,915,335

Lånebankens ställning till växelbanken.[1]

Lånebankens fordran +, överskjutande skuld —, ult. dec. 1719—1743.

År	Daler silvermynt		År	Daler silvermynt	
	Enl. lånebankens räkenskaper	Enl. växelbankens räkenskaper		Enl. lånebankens räkenskaper	Enl. växelbankens räkenskaper
1719	— 1,822,838	— 3,092	1732	— 511,415	+ 401,859
1720	— 2,093,706	+ 81,661	1733	— 425,019	+ 454,507
1721	— 2,373,730	+ 197,471	1734	+ 119,196	+ 231,034
1722	— 2,761,091	+ 224,725	1735	+ 128,566	+ 224,746
1723	— 3,116,704	+ 323,703	1736	+ 125,748	+ 220,485
1724	— 3,501,268	+ 380,405	1737	+ 126,379	+ 224,749
1725	— 208,670	+ 482,190	1738	— 1,288,427	— 1,192,961
1726	+ 254,375	+ 498,837	1739	— 2,868,280	— 2,646,970
1727	— 256,812	+ 396,426	1740	— 2,782,747	— 2,652,582
1728	+ 201,550	+ 395,432	1741	— 5,102,580	— 4,937,850
1729	+ 181,268	+ 356,712	1742	— 7,767,022	— 7,667,274
1730	+ 154,940	+ 299,234	1743	— 12,410,684	— 13,023,971
1731	— 228,954	+ 288,079			

[1] Angående differensen mellan låne- och växelbankens uppgifter, se tabellbilagan vid del I av detta arbete.

Växelbankens kassa ult. dec. 1719—1743.

År	Daler silvermynt			Kassan i % av totala inlåningen
	Generalkassan	Förrättningskassor	Summa	
1719	1,296,237	21,453	1,317,690	16,45
1720	1,664,121	12,715	1,676,836	20,53
1721	1,886,468	15,529	1,901,997	23,50
1722	2,127,156	48,670	2,175,826	26,59
1723	2,425,252	27,187	2,452,439	28,51
1724	2,482,252	11,382	2,493,634	29,15
1725	2,569,502	10,296	2,579,798	31,01
1726	2,853,800	22,463	2,876,263	34,53
1727	3,527,700	15,588	3,543,288	41,01
1728	3,629,648	19,924	3,649,572	42,00
1729	3,920,971	28,597	3,949,568	44,66
1730	4,319,239	3,325	4,322,564	48,69
1731	4,750,725	12,139	4,762,864	56,92
1732	5,011,562	6,360	5,017,922	60,04
1733	5,125,587	8,873	5,134,460	64,78
1734	5,016,216	6,943	5,023,159	64,07
1735	5,371,203	6,300	5,377,503	66,46
1736	5.890,591	8,752	5,899,343	75,25
1737	6,236,496	5,452	6,241,948	79,15
1738	6,256,417	15,032	6,271,449	74,15
1739	6,231,965	8,903	6,240,868	71,16
1740	6,024,921	5,378	6,030,299	66,72
1741	4,181,632	4,298	4,185,930	50,68
1742	3,208,452	4,646	3,213,098	43,83
1743	2,326,594	—	2,326,594	32,46

BILAGOR

1. BORGARSTÅNDETS PROTOKOLLSUTDRAG DEN 13 DECEMBER 1734 ANGÅENDE VAL AV BANKOFULLMÄKTIGE.

Inkomna handlingar till Hrr Fullmäktige, 1735, fol. 60 f. Påtecknat: »Præs. och upläst d. 22 feb. 1735 ut in Prot.»

Samma dag: Alldenstund åtskillige deputationer och Commissioner af Riksens Ständer förordnade äro, hwarutij jemwäl detta Ståndet äger hafwa och utnämna sine Deputerade och Fullmächtige, som under och emellan Riksdagarne intet mindre det allmänna bästas än Ståndetz förmån och nytta böra bewaka och i acht taga; Förthenskull och emedan Ståndet allena tillkommer, när thet är tillsammans och något tillfälle gifwes, att få wälja och förordna ledamöter uti slike Deputationer och Commissioner, hwilka Ståndet behagar, samt finner skickelige och kan hafwa förtroende till; ty har Ståndet funnit nödigt, att giöra en författning, huru härmed framdeles förhållas skall, när något rum emellan Riksdagarne ledigt blifwer, och tå besättias bör. Hwad förthenskull Riksens Ständers Banco angår, så böra 2:ne Fullmächtige å thetta Ståndets wägnar tillförordnas och derstädes sittia; Skulle någon af dem emellan Riksdagarne afgå, eller hans tid ute blifwa, att omskifte med personerne ske bör, så fastställtes att den lofl. Magistraten i Stockholm anmodas skulle, straxt en annan i stället, och det af sine egne medell och ledamöter att nembna och förordna, börandes ingen längre wara Fullmächtig än fyra åhr, utan när the äre förbi tå sielfmanl taga afträde och lemna sitt rum till then som wälbem:te Magistrat i thess ställe förordnandes warder. På lika sätt förhålles med Fullmächtiges tillsättiande hädanefter wid Ständernes Contoir, och Reductions Commission, så att när fyra åhr förbigådt, sysslan derstädes ymsas och omskiftas Magistratspersonerne emellan: Och på det ledamöternas antal å thetta Ståndets wägnar må altid fult wara uti landshielps Deputation; Fördenskull tillkommer likaledes den lofl. Magistraten i Stockholm, att när emellan Riksdagarne något rum för thetta Ståndets medell le-

digt blifwer; att förordna någon annan i then afgångnes ställe. Öfwer hwilket Ståndets förordnande den lofl. Magistraten i Stockholm medelst utdrag af Protocollet, icke allenast anmodas skulle, att noga inseende hafwa, att det till alla dehlar handhafwes och efterlefwes, så länge Ståndet härutinnan ingen annan författning giör; utan ock kundgiöres derom, att till Ståndets Fullmächtige i Banquen, är under warande Riksdag uti Borgmästarens Herr Johan Salans ställe, som långt öfwer then i förra förordningarne utsatte tiden warit therwid, Stockholms Stads Fullmächtige Secreteraren Herr Joel Brehmer förordnad, samt Ståndets nu warande taleman Justitiæ Borgmästaren Herr Petter Aulævill anmodad, att ännu dervid förblifwa. I öfrigit om någon vacance innan nästa Riksdag förefaller, har Ståndet således förordna welat, att Stockholms Stads Fullmächtige Rådmännen Herr Elias Torpadius och Herr Nils Poppelman böra wara närmast, till de ledige blifwande öpningar.

Actum ut supra.
Ex Protocollo
Sven Stillman.

2. RIKSENS STÄNDERS EXPEDITIONSDEPUTATIONS PROTOKOLLSUTDRAG DEN 18 APRIL 1739 ANGÅENDE BANKOFULLMÄKTIGES TILLSÄTTANDE.

Inkomna handlingar, 1739, fol. 388 f.
Påtecknat: »Præs. d. 11 Julii 1739. D. 13 Dito uppläst hos Herrar Fullmägtige.»

Sedan de trenne respective Ständen, som äga Fullmechtige uti Banquen tagit i öfwerwägande, huru med Banco Fullmechtiges wahl och antagande i gemen hädanefter kommer at förhållas, hafwa hwart och et af de respective Ständen deröfwer på följande sätt sig förenat och öfwerenskommit, neml:

Höglofl. Ridderskapet och Adeln

At hädanefter hwarje gång, då Riksdag efter wanligheten infaller, den, som för Ridderskapet och Adeln längst sutit Fullmechtig i Banquen derifrån må entledigas, och en annan skickelig man i dess ställe af Ridderskapet och Adeln antagas; Men der någon förändring emellan Riksdagarne genom dödsfall eller elliest sig tildraga skulle, at då Riddarhus Directeurerne wälia och kalla efterträdaren, på sätt, som

1698 års Resolution förmår och innehåller, kommandes hwad Ridderskapets och Adelens nu warande Fullmechtige wid Wärket angår, de til widare derwid at förblifwa.

Högwördige Prästeståndet har med föregående Ridderskapets och Adelens utlåtelse förklarat sig ense, hwad tiden til ombytet widkommer, och för godt funnit, at walet förrättas af sielfwa Ståndet, när Riksdag är, men dessemellan af Consistorio Upsaliensi, likmätigt förber:de 1698 års Resolution; dock så, at både Ståndet och Consistorium må äga frihet, at prolongera Fulmechtigskapet för den, som afgå borde, om han äger det förtroende, at han för Wärket pröfwas nödig derwid at bibehållas.

Det lofl. Borgare Ståndet har stadnat i det slut, at hwad tiden angår, Ståndet wid hwarje Riksdag eller fyra åhrs förlopp, kommer at utnemna sine Fulmechtige, hwilcka nu och framgent böra wara en Magistrats person och en af det handlande Borgerskapet i Stockholm, som hwar och en uti 4 åhr blifwer qwarsittiande, dock så, at icke mer än en på en gång licentieras, samt at den, som längst sutit, derifrån först entledigas, och i fölie deraf, den senare ännu i fyra åhr wid Fullmechtigskapet qwarblifwer; kommandes, enär någon förändring emellan Riksdagarne, igenom dödsfall eller elliest sig tildraga skulle, Magistraten här i Stockholm med de 48 Borgerskapets äldsta at anmodas, at på sätt, som ofwan förmält är, en annan i den afgångnes ställe gemensamt utwälia.

Af hwilcket alt Herrar Fullmechtige i Riksens Ständers Banco härigenom behörig del lemnas.

Actum ut supra.
Ad mandatum.
S. von Otter.

3. BANKOFULLMÄKTIGES RIKSDAGSRELATION DEN 19 JANUARI 1719.

Bankodeputationen 1719 o. följ., akter, I, fol. 22 f. Påtecknat: »Præs. den 1 Junii 1719.»

Högwälborne, Wälborne, Edle, och Wälbördige, Högwyrdige, Wyrdige, Hög- och Wällärde, Ehreborne; Hög- och Wälachtade, Wijse och Wälbetrodde Gode Herrar och Männ Ständernes till Bancowärketz öfwerseende samtel. Deputerade.

Emedan Riksens Ständer, uppå hennes Kongl. Maij:tts wår Allernådigste Drottnings nådige kallelse, till en allmän Riksdag sammanträtt hafwa, samt under andra Rikets angelägne ärenders öfwerwägande jemwäl utsedt och förordnat wisse af deras medell, att om detta Bancowärkz tillstånd giöra sig underrättade; ty hafwa wi ej underlåta bordt, att efter förra wanligheten, samt tillföllie af Ständernes Banque ordning och den oss meddelte Instruction, öfwer det som sedan sidsta Deputations sammanwaro förefallet och uträttat är, följande relation och berättelse härmedelst tienstel. öfwergifwa.

1:o

Hafwer man största orsak att tacka den gode Guden, som under de många eftertänkelige anfäcktningar och skadelige förslag, hwarmed detta wärk, och läne Banquen i synnerheet, nästan intill dess yttersta undergång, tid efter annan warit eftersatt, så nådigt och underligen behagat det intill denne stund conservera och upprätthålla, att man tyckes kunna giöra sig godt hopp, det, genom ytterligare Guds kraftiga bistånd, Ständernes lofwärde upsåt wed detta högnödige wärcks inrättande, må till Rikets och Fäderneslandets tienst och bästa, winna sitt rätta och wälmente ändamåhl. Hwad summa de här insatte Capitaler giöra, och hwad Banquen deremot hafwer att fordra, samt dess giorde förlager wed messings wärcken och myntet, lärer af bifogade Generalförslag sub. lit. A benäget inhämtas.

2:o

Huruledes läne Banquen i några år bortåt, waret utur stånd, at kunna till dess Creditorer, uppå de skedde upsägningar, utbetala de på ränta der ingifne medell, som ock att Banque Obligationerne dermedelst råkat hos folket i wanpris; det är Hrr Deputerade för detta så mycket mer bekandt, som de med berömlig flit och sorgfälligt råd, sökt oss och detta wärck derutinnan biträda, genom den goda anstalt, att Banquen skulle af dess debitorer taga ber:de Obligationer för fult i betalning, som ock de derpå fallande Interesser wid terminernes förlopp, ricktigt betala med mera, hwilket haft sin goda wärkan, och kunnat hafwa ännu önskeligare effekt, så framt icke desse swåra och fast tryckande krigstider twingat en stor dehl af Banquens Creditorer, deras der insatte Capitaler, med större och mindre förlust, att föryttra;

Wi hafwa ock derjemte att understödia crediten, hos Kongl. Maij:t den 16 Januarii 1716 i Underdånigheet anhållet, det bördemän och debitorer, som intet hafwa andra medell att inbörda någon egendom, eller betala sin skuld med, måtte, de förre igenom läne Banque Attesters deponerande, niuta deras rätt och fatalier till godo, samt de senare få sig sin giäld afbörda, som Lit. B utwisar; Hwaruppå wi dock intet swar erhållet. Derhoos föranlåtes wi andraga at Hans Högstsahl. Kongl. Maij:t Glorwördig i Åminnelse, har, genom dess nådige bref till Baronen och Hollsteiniske Geheime-Rådet Goertz, daterat Hollerstadt den 8 Martii 1716, förklarat, det Hans Maij:t gierna skulle see att läne Banquens credit blefwo uphielpt och derföre honom updraget, at med oss sammanträda och om orsaken till miss Crediten undersökia, samt iemte oss gifwa medell och utwäg till den fallne Creditens härställande; och som bemälte Baron Goertz under hwarjehanda prætext, sökte förmå oss, att giöra beskedh om Banquens innerliga tillstånd och wäsende, samt hwad behållningen woro af de Interesser, som Banquen till en fierde part mer upburet af Kongl. Maij:t, än man till privatos utgifwet, måste wi låta honom förstå, att sådant wore emot wår Eed och Instruction, som ock att Ständerne, i deras af Kongl. Maij:t stadfästade beslut, satt ett hårt straff på den, som sig understodo detta wärck med något förslag eller i annan måtto, directe eller indirecte att contraveniera, hwarpå han, efter någon skriftwexling, och å begge sidor giorde remonstrationer, tournerade sitt propos i twenne frågor såsom 1:o om läne Banquens tillstånd woro den allmänne Crediten, genom dess öpnande, att underhielpa? 2:o hwad Banquen till Kongl. Maij:ts och Rikets tienst åstadkomma kunde? Öfwer hwilka vi oss behörigen förklarade, men som han dermed reste oförnögd herifrån, så fingo wi Hans Kongl. Maij:ts ytterligare befallning, af den 29 Maii samma år, att gifwa tydelig och nöiachtig underrättelse om det ena med det andra, samt att utnämna hwad Summa som Banquen till Kongl. Maij:ts tienst kunde försträckia, den Hans Kongl. Maij:t, ej som något öfwerskått utan som ett lån, emot säkerheet begiärade; dock emedan Banquens tillstånd intet war att giöra något widare lån, så kunde wi ej eller oss derpå utlåta; anhöllo dock i Underdånigheet, att Hans Kongl. Maij:t som städse för detta wärck betygat så mycken Hög Konungslig Nåd och ömheet, täcktes hägna och beskydda det, att ingen med några skadelige förslag måtte kunna det i någon måtto uti dess erhållne friheter förolämpa, hwilket alt af Lit. C. med dess omständigheeter widlöftigare ersees.

3:o

Wi mände ock, straxt efter förra Deputationens slut, förnimma, det Hans Kongl. Maij:t förordnat, att alle Cronones inkomster och medell skulle gå genom upphandlingsmännernes händer, samt af dem, efter den stat, som Kongl. Maij:t för år 1716 formera låtet, utbetalas, hwarigenom wi befarade, det Banquen, som icke allenast hade Kongl. Maij:ts Nådige förskrifningar på Stora Siötullen och Kopparräntan utan ock i förmågo af Hennes Kongl. Högheets numera Wår Allernådigste Drottnings och Kongl. Senatens jemwäl och Hans Kongl. Maij:ts egen Allernådigste skrifwelse werkel. war deruti immitterad, skulle således stötas derifrån och blifwa satt i hwarjehanda osäkerheet, ty funno wi nödigt, att utom de påminnelser, som deremot giordes hoos Herrar Baronerne Ombuds Råden Cronhielm och Feif, Lit. D., till Hans Kongl. Maij:t, som den tiden war i Norrige, sända en af Banquens Commissarier med Bref och Underdånig remonstration i hwad stor olycka och fara detta wärck, som ifrån dess första inrättning och till då warande tid, Hans Kongl. Maij:t och dess Rike många och nyttige tienster giort, råka skulle, samt huru det aldeles skulle falla öfwer ända, om folket, som på god troo, och de många Höga Kongl. försäkringar och löften om deras fullkommlige säkerheet, satt sine medell i Banquen, och under den tiden de förmärckt att Stora Siötullen och Kopparräntan, såsom Banquens panter emot de i Underdånigheet giorde förskotter, blefwet lemnade wärcket till understöd, hafwa någorlunda gifwit sig tillfrids, ehuru stor förlust de nödträngde hafwa måst känna wed deras Capitalers försälljande till andra, nu skulle få förnimma och erfara, att de togos Banquen utur händerne, och han således giöras oförmögen, att låta till dem præcise affölja deras Interessen i anseende hwartill med hwad mera, wi anhöllo, det Kongl. Maij:t täcktes ställa de Nådige Ordres, at intet måtte företagas, hwarigenom Hans Kongl. Maij:ts Nådige förskrifningar, iemte Banquens Credit och wälstånd, skulle komma att lida meen, Lit. E. Hwilket bref iemte ett till Herr Secreteraren Åkerhielm, hwaruti han anmodades denne Banquens angelägenheet i bästa måtto Hans Kongl. Maij:t föredraga, af Banquens utskickade framlefwererades; men man erhölt derpå intet swar, oaktadt han alt intill Maij månads slut sig wed Arméen uppehölt, och derom giorde wederbörlig ansökning. Icke dess mindre har Banquen såwida niutet Contractet af d. 13 Septemb. 1714 om Koppar räntan till godo, att den alt framgent gått igenom Banquen, fast man wed 1716 års begynnelse

hade mycket beswär deraf, att Kongl. Kammar Collegium och uphandlingsmännerne i det högsta påstodo, det man efter Contractets första paragraf skulle här på 11:te dygnet efter Crono Koppar-afwägningen i Fahlu, præstera penningarne derföre, hwilket war Banquen omöjeligit, efter som Hans Kongl. Maij:t sedan Contractet war slutet, giort den ändring wed plåtmyntningen att inga stora utan allenast små plåtar 1 drs och 1/2 dalers skulle slås, hwarigenom myntningen wed Afwestad så hindrades, att några månaders afwägen koppar låg omyntad, hwaröfwer så hoos Kongl. Maij:t sielf, som hoos Kongl. Cammar Collegium wi oss beswärade och anhöllo att så framt Banquen skulle bindas till penningarnes avancerande efter Contractet, borde ock plåtmyntningen mera skyndas, hwilket Hans Kongl. Maij:t i förstonne genom dess Nådige bref af den 28 Januar. 1716 afslå mände; men gaf dock sedermera dess Nådige tillstånd, att 4 och 2 dalers plåtar iemwäl måtte slås; då det sedan, efter hand, kom i sin rätta ordning och ricktigheet.

4:o

Ehuru wäl wi städse i Underdånigheet hade begiärt, det Banquen måtte få Communication, innan någon ändring skedde med myntet, så måste wi dock af Kongl. Maij:ts ankomne Nådige Placat de dato den 23 Januarii 1716 Lit. F. erfara, det Hans Maij:t funnet godt, att förhöga Carolinernes wärde ifrån tiugu till 25 ö. Smt, hwar Carolin, och så proportionaliter med fyrdubbla, dubbla, och halfwa. Och emedan Banquen som för dess giorde förskåtter till Kongl. Maij:t och Cronan, hwilka mest i Carol. bestod, ej kunnat få de åhrl. uplöpande Interesserne fulleligen betalte, då Carolin-sorten war wed dess förra valeur, nu skulle hafwa fast större beswär och owissheet att dem erhålla, der samma myntesort blefwo till en fierde part förhögd; ty läto wi författa ett Memorial till Herr Baron och Ombuds Rådet Cronhielm, samt deruti widlöftigt andraga de skäl och motiver, som wi förmente, så i anseende till Hans Kongl. Maij:t sielf, som dess Rike, och särdeles Banquen, kunna winna derutinnan upskof, eller åtminstone förmå Hans Kongl. Maij:t att till Banque-Interessernes betalande, bestå så store Summor, som kunde swara emot de till Hans Kongl. Maij:t utlånte Capitaler med deras förhögning, hwarjemte wi ock remonstrerade huruledes de Banquen tillslagne Medell en och annan gång blefwet undandragne, samt wärcket medelst Anticipationer, hwilka efter förskrifningarne ej

blefwet betalte, så blottat, att der den gode och eftertryckelige anstalt icke giordes, det Banquen för de återstående interesserne och tillåtne Anticipationer ej finge af Koppar räntan och Stora Siötullen giöra sig betald, som ock hädanefter oafkortat upbära de åhrl. uplöpande Interesserne, såge man ingen utwäg huru wärcket kunde hållas uprätt utan skulle nödvändigt af sig sielf förfalla. Wi uprepade äfwen om de disputer som tid efter annan wid Kongl. Myntet waret, igenom hwilka Banquen uti mynte tillverkningen mer än mycket blefwet förfördelad och uppehållen, iemwäl och hwad skada Banquen skulle taga, ifall Ständernes wed negotiations wärket den 29 Decemb. 1715 gifne publication, att hwar och en som giör någon försträckning till Kongl. Maij:t borde hafwa dess säkerheet uti undersåtarnes lösa och fasta Egendomb, äfwen skulle extenderas till Banquens debitorers eller deras Cautionisters i Banquen häftande egendom, i hwilken Banquen, efter Kongl. Stadgar och resolutioner, med mycken möda och beswär, hafwer genom intekningar, upbud och wärderingar förwärfwat sig en elliest pålitelig rätt och förmån till sine betalningars erhållande; begierte altså det denne så wähl som de öfrige Banquens högsta angelägenheter, måtte till ett för Banken önskeligit och favorabelt slut, blifwa befordrade; Och aldenstund Herr Baronen och Ombuds Rådet ej kom med Hans Kongl. Maij:t till Norrige, ty lefwererades samma Memorial och ansökning Lit. G. till Herr Secreteraren Åkerhielm, som lofwade att wara Banquen herutinnan behielpelig. Men man måste förnimma att derwed intet stod någon ändring i det som skett war eller resolution att erhålla.

5:o

Således har man, under detta, måst wara nögd med den anstalt, som Hans Kongl. Maij:t till Banque interessernes betalande giort, och i giörligaste måtto tillsedt att ställa Läne Banque Creditorerne för deras fallande interesser tillfreds, såwähl derutinnan att de wed terminerne blefwet ricktigt betalte, som ock att man, oaktadt Banquen ej kunnat för Carol. och Cour:t Smt præstera interesserne i den sort, som Capitalerne blifwit insatte, likwäl låtet beräkna och erläggia interesset för Carolinerne effter förhögningen, uti det mynt, som i Banquen waret att tillgå, neml. plåtar; men hwad interesserne för Ducater och Rdr in Specie angår, hafwa wi låtit dem betalas i sorten, det man i föllie af Banque Ordningen och Obligationernes lydelse ej kunnat undgå så länge Banquen skönt till dess märkelige afsaknad, igenom Stora

Siötullen desse sorter kunde inbekomma; Dock när den uti Kongl. Maij:ts placat utsatte terminen inföll, om alt fremmande Silfwermynts uphäfwande, hwarunder Rdr äfwen woro begrepne, nödgades man dermed innehålla, i anseende dertill, att intet förråd fans på svenska Rdr och inwäxlingen på Ducater war Banquen för det excessive pris de då woro uti, alt för odrägelig, och giorde alt derföre den anstalt, att desse sorters interessen i Kmt, efter den valeur som de waret slagne till emot Carolinerne med den derå sedermera satte förhögning, som giör 3 Caroliner och 4 ö. Cour:t Smt eller 7 daler 16 ö. Kmt Rdr och 15 daler Kmt Ducaten betalas skulle. Det war wäl för Banquen mycket swårt att år 1716, då man af Hans Kongl. Maij:t uppå Crono Lånens interessen, efter Kongl. Krigs Expeditionens Assignationer, kom allenast att åtniuta 260,000 daler Smt; men som derwed intet stod något att uträtta, ehuru man deremot sig å undfångne Kongl. bref och förskrifningar beropade, så måste man låta sig det behaga: Icke dess mindre hafwa wi sedermera begådt, att för åren 1717 och 1718 Banquen fatt 341,000 daler Smt åhrl. hwarmed wärket något bättre kunnat utkomma så att man ej behöft till så stora summor, som för detta, wexel Banquen anlita, hafwandes wi efter Herrar Deputerades reglementes första punct äfwen sökt undgå att bewillia stora anticipationer, skönt både Kongl. Stats Contoiret och Contributions Ränteriet dem åstundat, emedan wi ej funnit den säkerheet erbiudas, som man kunnat wara nögd med; men till Kongl. Deputationen har man år 1717 den 20 Februarii, emot revers, låtet afföllia 200,000 daler Smt i plåtar, hwilka med deras interesse ricktigt äro betalte, som ock den 4 sidstl. Augusti 289,839 Daler 11 ö. Smt i plåtar, emot Contributions Ränteriets assignationer på Landträntерierne, och Kongl. Deputationens förskrifning på interesse som jemwäl så nära är fullgiord, att derå rester i Gefle renterie allenast 103,342 1/2 daler Kmt hwilka der ännu stå i behåll, och hade jemwäl kunnat hitbringas med en farkost, som till ber:de medels afhämtande war ditsänd, der winteren icke så snart infallet; dock will man ej annat förmoda, än att de nu medan vinterföret påstår, eller ock med första öppet watten lära blifwa Banquen behörigen tillstälte.

6:o

Öfwer de 2 pro centum som Banquen, tillföllie af den höga Kongl. Senatens den 16 Julii 1713 afgifne skriftelige tillstånd, och derpå skedd offentelig publication å Prädikestolerne, fått innehålla af alla läne Ban-

que Capitalernes på 1 år fallande interesser, emot de 100,000 daler Smt som samma år, utom Banquens samtycke, af Stora Siötullsmedlen blefwo wärket undandragne, hafwa wi låtet upställa behörig likvidation, i hwilken ber:de 100,000 daler Smt först blefwet afdragne, och öfwerskåttet neml. 21,745 daler 31 ö. 21 penningar Smt Kongl. Contributionsränteriet gode giorde uppå dess till Kongl. Maj:ts och Riksens tienst år 1713 den 27 Martii och 16 Aprilis af Banquen erhållne anticipationer, hwarwed man ock påstått, att få af 1713 års Contributions ränterie det som rester uppå den förb:de år 1713 giorde stora anticipationen a 200,000 dahler Smt betalt; men derwed intet kunnat uträtta. Angående de revisionspenningar som Banquen woro tillhörige, men den Kongl. Hofrätten år 1710 lemnat till Kongl. Maij:ts tienst och om deras återfående förwist Banquen till Kongl. Stats Contoiret, hwarest Herrar Deputerade under deras förre sammankomst gjorde ansökning att antingen få dem betalte, eller ock erhålla derpå wederbörlig förskrifning, hafwa wi under den sedan förwekne tiden intet kunnat widare uträtta, emedan medlen och dispositionen deröfwer sedermera som bekandt och förbemält är, gådt igenom den Kongl. Deputationens händer.

7:o

I wexel Banquen har man, desse förflutne åren, haft någon olägenheet förmedelst de starka utassigneringar som uppå hwarjehanda till wärkets miss Credit utspridde lösa rychten, en stor del af Creditorerne en och annan gång giort, och särdeles år 1716 då myntetecknen först utkommo; samt 1717, när den engelske här warande Residenten blef arresterad: wed hwilka tillfällen stora och anseenlige Summor hopetals i Banquen commenderades, att Commissarierne wed General Cassan måste stund- och dageligen wara der nedre och uplefwerera plåtar åt Casseurerne, till de på dem gifne Cassa Sedlars inlösande. Detta sökte man på alt giörligit sätt att hämma och genom tienlige remonstrationer, samt utwerkade försäkringar, såwäl, att Banquen skulle från myntetecknens emottagande då och framdeles wara fri, som ock Creditorernes säkerheet på deras der stående medell, Lit. H., betaga de uppkomne misstankar och irring. Och när folket efter en eller annan wekas omlopp sig derutinnan funnet, begynnte de åter på lika sätt de uttagna Capitalerne att inlefwerera, hwarigenom Banquen, som för plåtarnes up- och nederbärande utur och i General Cassan, altid måste bestå en wiss afgift, braktes, på åtskillige omkostnader, utan den ring-

aste wederkäntzlo. Utom detta, hafwa ock Banquens betiente nästl. år 1718 haft mycken möda och beswär med Kongl. Maj:ts och privatorum plåtars emottagande, hwaraf en så stor quantite' blefwet inlefwererat, att man i Banquens Cassor ej haft rum dertill, utan måst af dem som boo hernäst omkring hyra källare, hwilka ännu stå med plåtar upfyllte: och har detta deraf kommit, att Hans Kongl. Maj:ts placat af den 5 decembris år 1717 utkom, i hwilket påböds det alla plåtar skulle efter den 1 Martii derpå följande devalveras til det värde, som de förre förhögningen år 1715 hade, så att en 9 dalers plåt skulle då giälla sex daler och så proportionaliter, hwarmed doch hwar och en som plåtar hade, blef fritt lemnat, att dem för Kongl. Maij:ts räkning i Banquen insättia, och deremot deras fulla Summa i myntetecken undfå. Men då den första Martii war förbii, och en annan termin neml. den 1 Julii utsattes, efter hwilken alla utom Banquen befintelige plåtar skulle confisqueras, gjordes anseenlige och dagelige insättningar, och som Hans Kongl. Maij:t fant nödigt, att låta stämpla dess egne plåtar, så har man ock förmått hoos Hans Kongl. Maj:t samt erhållet depå Baronen Goerts och Kongl. Deputationens skrifwelse af den 7 Martii nästl. år, [Lit. I] att de privati som hade avance i den sorten för den första ejusdem skulle niuta detsamma, hwarwed Commissarierne i läne och wexell Banquen haft en trägen upwaktning, i det, att twänne af dem dageligen och så länge ber:de stämpling påstod, måst wara i General Cassan, den ena att utgifwa plåtarna till stempell huset efter Kongl. Deputationens och Contributionsränteriets assignationer och den andre de stämplade plåtarne att emottaga, samt i dess behörige hwalf läggia och uppstapla låta. Nu aldenstund Kongl. Maij:t för dess egna plåtar sielf, efter giordt accord med Inspectoren Lundström, bestådt stämpellön, Banquen icke heller kunde påbördas att känna någon last af de utgifter, som till privatorum plåtars stämplande upgingo, helst som det utom dess waret för wärket en stor gravation att utan någon ersättning gifwa dem betalning, som wed insättningen boro plåtarne neder i General Cassan: Altså hafwa wi tyckt det af wexell Banquens private Creditorers räkningar borde innehållas så mycket af hwarje hundrade daler, som emot samma omkostnader swara kan, i föllie hwaraf Commissarierne hafwa låtit i wexell Banque Bokhålleriet afdraga 1 procentum i stämpel omkostnad, af alla i Banquen till den 1 Martii nästl. år stående och privatis tillhörige plåtar: Men sielfwa stämpellönen hafwa de ännu ej kunnat utgifwa, innan det i Kongl. Cammar Collegio blifwer med Lundström deröfwer behörigen liquiderat.

8:o

Af de Caroliner som Banquen sidstl. år igenom Stora Siötullen inbekommet måste man, i förmågo af Kongl. Maj:ts placat de dato den 20 Decemb:r 1717 om ber:de sorts upphäfwande och confisquerande i hwars händer den funnes, sedan den 1 Julii, Lit. K., låta på Krigs secreterarens Eklefs räkning i wexell Banquen insättia 240,001 daler 20 $^{2}/_{3}$ ö. Carol. emot Herr Grefwens von der Nahts och ber:de Eklefs assignationer på 1718 års Koppar ränta, till så stor summa i Kmt som samma Carol:r med deras förhögning sig bestego: uppå hwilke en god dehl af Kongl. Ränte Cammaren är blefwen betald; men som det för Banquen ännu rester 550,000 daler Kmt och det på Eklefs räckning i wexell Banquen ännu innestår i Carol. Sorten odisponerat, mera än Banquens fordran är; ty hemställa vi tienstl. till Herrar Deputerade, att med oss bearbeta, det desse återstående 550,000 daler Kmt antingen måge genast blifwa betalte, eller ock att banken må på Eklefs räckning få afskrifwa och återtaga så mycket i Carol:r som deremot uppgår.

9:o

Elliest hafwer man undfått Hans Kongl. Maij:ts bref af den 4 Aug. sidstl. år 1718, hwarutinnan förklaras, det Kongl. Maij:t i anseende till de deruti anförde skähl, ej funnet bättre medell att bringa läne Banco zedlarne i gång, än att de förändras till Actier : befallandes oss fordersaml. att kundgöra låta, det de Capitaler som i läne Banquen innestå, aldrig skola betalas, dock att hwar och en, som sådanne Capitaler innehafwer, ofelbart och i alla tider skall niuta och undfå dess interessen på de föreskrefne terminer. Till fullgiörande hwaraf Hans Kongl. Maj:t wore i Nåder benägen, att för de årl. interesser som Banquen af Hans Kongl. Maij:t bör undfå, anordna så säkra och wisse fonds, att Banquen altid skulle wara i stånd, de private interesserne att förnöija, som ock wi ofördrödröjl:n borde med Kongl. Cammar Collegio och Deputationen sammanträda och sådanne fonds utsöka; samt Hans Maj:t Nådige stadfästelse deröfwer afwänta, hwilket af oss utan drögsmål till werkställigheet befordras skulle. Nu som detta rörde sielfwa grunden af Riksdagsbeslut, Banque ordningen samt de många, tid efter annan, Banquen gifne höga Kongl. försäkringar; så blefwo wi förorsakade att infinna oss samtel. i Kongl. Cammar Collegio, och der företee Banquens erhållne privilegier. resolutioner, mångfaldige Kongl. försäkringar

och dyra löften, att hwar och en skall om dess i Banquen insatte medell wara så säker och hafwa så fri disposition, som stodo de i hans eget huus, iemwähl och remonstrera hwad olägenheet, total ruin och undergång Banquen förestode, der Banque obligationerne skulle blifwa till actier förändrade, och huru den allmänna crediten platt förfalla skulle, då folket sågo att så många högst bindande Kongl. försäkringar, så aldeles blefwo ändrade, yttrandes oss, hwad den omtalde fond angick, till interessernes betalande, det wi ej kunde gå ifrån de starka förskrifningar och den pant som Hans Kongl. Maij:t, emot de undfångne stora och anseenlige förskåtter, Banquen gifwit, hwilket alt efter plägad samråd med de här i staden då för tiden warande Herrar af Ständernes sidsta Deputerade, wi genom en widlöftig deduction till Kongl. Cammar Collegium den 1 Septemb. anförde, som blef Hans Kongl. Maij:t af Kongl. Collegio till handa sänd. Kort derefter, ankommer åter Kongl. Collegii skrifwelse af den 13 ejusdem, hwaruti anföres, det Kongl. Maij:t genom bref af den 3 passato, sig utlåtet, att eftersom Banque Zedlarne woro till actier förandrade, så wore det ock förgiäfwes, att till Banquen utbetala större summa, än Banquen uti interesser till dess Creditorer årl. är skyldig erläggia, med befallning, det Kongl. Collegium wähl hade, efter Hans Maij:ts förre ordres, att utsee en fond till Banquens förnöijande; men att intet tillslå större quantum årl. än Banquen dertil hade af nöden. I anledning hwaraf Kongl. Collegium oss anmodade, att ofördröijeligen upgifwa huru stor summa Banquen till Creditorernes interessers betalande årligen behöfde. Öfwer hwilket wi oss då straxt ej yttra wille, i förmodan, att Hans Kongl. Maij:t, igenom wår giorde deduction, samt i betraktande af de derwed bilagde många Kongl. bref och försäkringar om wärkets beskydd och upprätthållande, torde låta sig förmå till Nådig ändring uti förber:de dess fattade förordning; men Kongl. Cammar Collegium månde oss sedermera wed handen gifwa, det Hans Kongl. Maj:t den 25 i berörde Septembris månad, sig i Nåder förklarat, att wår giorde föreställning, emot Banco Zedlarnes förwandlande i actier Hans Maij:t fremmande förekommit, emedan dess Nådige mening stedse warit, at uphielpa Banquens förfallne Credit, som widare skönias kunde af dess sorgfälligheet att låta de Banque Creditorer, som det åstunda, undfå deras hela Capital: befallandes för den skull Kongl. Collegium, att ofördröjel. bringa i ricktigheet samt med Banquen afsluta huru stor summa som erfordras att årligen betala interesset till Banque Creditorerne uppå deras fordringar: Till Föllie hwaraf Collegium oss anmante, att genast

förrätta den i Hans Kongl. Maij:ts bref omtalde kundgiörelsen om Banco Zedlarnes förwandlande i actier, som ock att upgifwa huru stor summa till Creditorernes årlige interessers betalande betarfwes: hwaröfwer wårt swar så mycket forderligare förwäntades, som Kongl. Cammaren wille hoos Hans Maij:t derom ofördröjel:n afläggia dess underdånige berättelse. Altså nödgades wi den 10 derpå följande Octobris oss således utlåta, att wi ännu intet kunde förrätta den anbefalte publicationen om actier, utan wäntade först Hans Kongl. Maij:ts ytterligare Nådigste förklaring deröfwer; och att det wore ogiörligit, för hwarjehanda orsaker och hinder skull att genast upgifwa någon pertinent räckning på det som till Creditorernes förnöijande årligen behöfwes; men lofwade deriemte, att om Banquen af dess förskrefne panter, stora Siötullen och Koppar räntan oafkortat får niuta för år 1719 en summa a 400,000 dal. Smt wille man tillsee, att för det året någorlunda hålla wärket i gång, hwaruppå detta alt som närmare af Lit. L. ersees kan, kom att stanna, lemnandes wi till Herrar Deputerades ompröfwande hwad messures herwed widare böra tagas.

10:o

Till läne- samt wexellbankens Credit och understöd, hafwer Högst Sal. Hans Kongl. Maj:t gifwet dess Nådige resolution och förordning af den 1 Septembris förledet år 1718, och derutinnan 1:mo förklarat, det Hans Kongl. Maij:t igenom Baron Goertz låtet förfoga den anstalt, att eho af Banquens Creditorer, som finner nödigt att hafwa sitt i läne Banquen stående Capital, kan uti Kongl. Ränte Cammaren niuta derföre fullkomlig betalning, hwarmedelst Banquen sättes utur frucktan, att blifwa anträngd till Capitalernes utbetalande. 2:do På det wexell Banquen af sig sielf må hafwa någon understöd af den anseenlige omkåstnad der giöres, med betienternes aflöning och penningarnes upräknande samt förwar, befaller Hans Kongl. Maij:t att en wiss fond må inrättas, hwarutaf lån på oförwanskelige lösa, men intet fasta panter, med full säkerheet, likmätigt Banque ordningen må giöras emot 3 pro centum årligit interesse. 3:o Att Banquen till ersättning emot det myckna arbete och omkostnad som medelst penningarnes in- och uträknande, släpande och upstaplande, med mera dylikt anwändes, skall hafwa mackt att innehålla $^1/_4$ pro centum af alla avancer som intet afskrifwes ifrån den ena reckningen på den andra, utan werkeligen komma genom Cassorne att utgå och uttagas, samt 4:o det alla wexlar,

som stiga öfwer etthundrade riksdalers wärde, böra genom Banquen betalas, så framt de skola äga kraft och förmån af rätta wexlar, Lit. M., af hwilken högstbem:te förordning som nu till Ständernes Herrar Deputerades egen eftertanka och mogna omhugsande lemnas, wi gifwit Commissarierne Communication. Och deriemte giort den författning, att wexell Banque Bokhålleriet skall i akt taga, det $^1/_4$ pro centum af alla de medell, som genom Cassorne utgå, må innehållas, och Banquen tillgoda beräknas. Lit. N.

11:o

Men att wi närmare måge komma till Ständernes Herrar Deputerades reglemente, så hafwa wi nu med fängnad att förmäla, det de anstalter, som oss i den 3die puncten föreskrifwes med Banquens skrifters och documenters bortförande, ifall fienden skulle willia giöra här något inbrått, ej hafwa behöfts; icke dess mindre hafwa wi haft den farkosten som Banquen år 1714 kiöpte, altid färdig liggiandes, intill Martii månad nästl. år 1718: då wi, i anseende till den dagelige kostnad och utgift, som Banquen på ber:de farkosts reparation och underhållande, samt skeppares och båtsfolks hyra, anwända måste, rådde Commissarierne densamme att försällia till det pris de högst kunde, särdeles som farkosten befants begynna murckna på sidorne öfwer wattnet, och man tycktes kunna här giöra sig någorlunda försäkrad, i anseende till den betäckning landet hade af Kongl. Maij:ts starka Armeé, och att det deriemte förwisso berättades en fredshandling emellan Kongl: Maij:t och Czaren af Ryssland wara å färde.

12:o

Hoos Hans Kongl. Maij:t hade wi ej skolat underlåtet att i underdånigheet påminna om dess Nådige swar och resolution öfwer de af Herrar Deputerade giorde ansökningar, såwäl om Kongl. Maij:ts Nådige tillåtelse för Banquen, att, oaktadt de hinder och inkast, som af Kongl. Collegierne eller Kongl. Maij:ts ombudsmän och Fiscalen kunde giöras på Banquens förståndne panter, obehindradt få fortfara med auctionen — samt der det sedermera skulle finnas, det Hans Kongl. Maij:t hade dertill bettre rätt, Banquen få afskrifwa den upburne kiöpeskillingen / dock utan interesses beräknande imedlertid / på de gamla Crono Lånen, som ock om Banquens förskoning ifrån de

wanlige revisions penningarnes erläggiande; men som Högstsahl. Hans Kongl. Maij:t städse och altsedan intill dess yttersta waret i dess krigsoperationer occuperad, att ingen lägenheet welat gifwas till desse Banquens angelägenheeters befordran och slut, så hafwa wi och måst låta med wår underdånige påminnelse derom anstå.

13:o

Beträffande wexell och läne Banque Bokhålleriets hufwudböcker, så äro de förra alla färdige till och med 1717 förutan en difference a 200 daler Kmt i 1717 års bok, den Bokhållaren Wadstrand håller på att igensöka, de senare äro och till och med 1714 i revisions Contoiret ingifne, och lärer innan kort 1715 och 1716 årens böcker blifwa färdige, så snart Bokhållarne, hwarpå nu arbetas, kunna igenfinna en och annan defect som sielfwa bokslutet hindrar. Huruwida det med wexell och läne Banque samt mynteböckernes reviderande är avancerat, det har Revisions Commissarien i dess relation sub. Lit. O. berättat. Elliest hafwa wäl Bokhållarne i läne Banquen sökt undslippa den dem anbefalte collationeringen; men wi hafwa dem med allwar tillhållet, den att förrätta, hwilket Commissarien Gerdes sig påtog att exequera, och bragte det så wida att med berörde collationering nu dagel. fortfares, hwarigenom en stor dehl af irringar och missförande förekommes, till werkets tienst och revisionsarbetets lättande.

14:o

På det läne Banquen uti dess räkenskaper ej allenast måtte hafwa en pålitelig säkerheet om Banquens fordringar hoos dess Debitorer samt skuld hoos Creditorerne, att de altid måtte finnas uti en otwifwelacktig Balance, utan och sielfwa hufwud-boken med mindre beswär må kunna slutas, hafwer man år 1717, efter den af Commissarierne wed handen gifne methode, låtet inrätta och förfärdiga en ny nummerbook på läne Banquens debitorer, således att alla obetalte lån infördes utur de förra numerböckerne, som de tid efter annan waret giorde, under sin förra numer emot den pantsatte egendomen, och alla betalningspåster, som på hwart och ett lån ifrån början inkommet, till 1716 års slut, crediterades: samt således in debito författades en netto Balance på Banquens fordran i Capital och interesse till 1716 års ända, iemwäl att lånen ei blefwo prolongerade på det sättet som tillförende

waret wanligit, utan då någon betalning inkommet och blef afskrefwen, är Banquens fordran prolongerad till samma datum, och så wed war betalning förfaret, att man derigenom kunde hafwe en ricktig Balance när det påfordras skulle, som änteligen wed årets slut i hufwudboken kunde införas och hafwer denne numer-bok, utom hwad förenämt är, iemwäl haft den nyttan, att många felachtigheeter och irringar, som tillförende ej äro observerade, nu blefwet uptäckte och rättade.

15:o

Wi hafwa och låtet Commissarierne tillföllie af 6 puncten i Reglementet uti de transporter, som Banquen gifwet på dess rätt, till den som Banquens fordringar hoos dess private debitorer sig tillöst, införa de orden, att Banquens rättsinnehafware ej må widare betiena sig af den passerade lagfarten än för en laga vigilence, som af hosgående formulair sub. Lit. P. kan inhämtas.

16:o

Den wiktige och importante rättegångsprocess, som Banquen haft emot de twenne Holländske kiöpmäns Richels och Bartholottis arfwingar, angående 181,252 rdr. 19 st. hollänske, som de af Banquen prætenderat för styckehandelen, är uti Kongl. Maij:ts Justitiæ Revision afgiord, den 6 Maji sidstl. år 1718 och den Kongl. Svea Hofrätts dom aldeles confirmerad, samt Banquen således ifrån deras tilltal befriad, och de pålagde att betala till Banquen 264 daler Smt i Expenser, utom de som Kongl. Hofrätten tillerkänt Banquen att niuta. I hwilken saak Commissarien Forelius haft stort beswär, och för Banquens bästa med en särdeles flit och dexterité vigilerat, hwarföre wi ock honom hos Herrar Deputerade i bästa måtto willia hafwa recommenderat. Och som han hos oss anhållet, att i afräckning på det honom lofwade honorario bekomma af de tre hundrade daler Smt, som Kongl. Hofrätten i dess dom den 27 Februarii 1709 Banquen tillagt, det som öfwerskiöt Banquens giorde omkostnad på samma sak, sedan den i wälbemälte Rätt begynntes ageras, hwilket efter Läne-Banque Bokhålleriets upsatte räkning och Revisions Commissariens Pettersons bevittnande, besteg sig till 74 daler 30 ö. Smt; altså kunde wi ej undgå, att låta honom få ber:de öfwerskott, som giorde 225 daler 2 ö. Smt. Elliest beträffande de Observationer som äro å Kongl. Maij:ts wägnar giorde

på Banquen, angående styckehandelen, så äro de i Kongl. Cammar Revisionen företagne, och en del deraf redan afgiorde, de återstående förmenar Revisions Commissarien i dess relations 6 punct Lit. O. äfwen skola utom Banquens gravation blifwa slättade.

17:0

Emedan Banque Fiscalen Biurbeck in Januario 1716 med döden afgeck, ty antogo wi vice Fiscalen Adam Schytz till ordinarie Fiscal och Peter Bold till vice Fiscal i Schutz ställe, hwilka wi esomoftast anmant, att med flit och sorgfälligheet uti Kongl. Maij:ts Justitiæ Revision, Kongl. Hofrätten och flere Kongl. Collegier, derest Banquen haft några twistige måhl incammineradе och oafgiorde, påminna om slut och utslag. Hwad de sedan sidsta Deputationen, uti de dem anförtrodde ärender, kunnat uträtta är genom en af dem särskilt och Sub. Lit. R. bilagd specification wist, och har Banquens rättegångsprocesser nu på någon tid med större eftertryck än tillförende blefwet drefne samt till slut brackte. Wi hafwa och gifwit Fiscalerne befallning, att wed deras Contoir inrätta en sådan Annotationsbok, som i Reglementets 8 punct omröres, samt deriemte, att öfwer hwar och en action, som de under händer hafwa, upsätta korta, dock tydelige relationer till Commissarierne, att Status Controversiæ och rationes pro & contra deraf wäl inhämtas kunna, samt derunder gifwa tillkenna, icke allenast hwad hopp är till god dom utan och, om något hindrar sakens slut, och hwarföre sådant genom deras trägne påminnelser hoos referenterne och andra wederbörande, ej kan af wägen rödias med mera, Lit. S. Man kan ej heller låta obemält att Banquen wid några tillfällen, så uti Kongl. Maij:ts Justitiæ Revision, som den Kongl. Hofrätten nu på någon tid, blefwet pålagd betala till dess wederpart Expenser; hwarifrån dock detta publique wärck ej mindre än alla andra synes böra wara fritt, och särdeles uti Kongl. Hofrätten som är prima Instantia, dit Commissarierne för deras egen säkerheets skull waret nödgade att äfwen hemskjuta sådanne quæstioner, som hafwa tyckts waret mörka, dock intet temeraire: warandes af de domar, som Banquen tillförende ifrån dess första början och till 1712 så i Kongl. Maij:ts Justitiæ Revision som Kongl. Hofrätten erhållet, till seendes, det Banquen aldrig blefwet med Expenser graverad, skönt domen widrigt utfallet; altså hemställa wi till Herrar Deputerades goda omsorg och bearbetande, att Banquen hädanefter måtte såwäl som andra publique wärck ifrån en sådan gra-

vation blifwa eximerad. Widare måste wi förmäla, att liquidationen emellan Högst Sahl. Hennes Kongl. Maij:t Riks Änkie Drottningens Hof Contoir och afl. Directeurens Herr Nils Gripe[n]marcks sterbhuus, ännu ej blefwet sluten, fast wi såwäl igenom skriftelige, som muntel. ansökningar derom hoos Riks Rådet, Præsidenten och Gouvernören, Högwälborne Herr Grefwe Carl Gyllenstierna åtskillige gånger påmint och fått Hans Excellences försäkran, att willia befordra samma affaire till slut. Wi hafwa och esomoftast låtet tala med Commissarien Bratt och Advocaten Springer, samt på alt giörligit sätt sökt förmå och öfwertala dem till att giöra detta arbete ifrån sig; Men man har dermed intet kunnat uträtta, utan den förre har alt stadigt sig yttrat, det han så snart Springer inkommer med sin förklaring på de till Gripenmarkiske sterbhuset extraderade observationer, wille straxt sluta saken; deremot har wäl den senare, tid ifrån tid, lofwat och försäkrat att giöra detsamma färdigt; men utan ringaste wärckan. Wi hafwa alt derföre den 22 sidstl. Septembris anbefalt Commissarierne, det de med alt alfwar skola sökia att obligera Springer, som för detta dess arbete redan fått af Banquen 500 daler Smt på handen, att ofördröjeligen och utan widare uppehåld, giöra det färdigt, och der sådant ej skulle af honom stå att erhållas, inkomma hoos oss med deras betänkiande, på hwad sätt de bäst förmena honom skäligen och med wederbörlig handräckning kunna dertill förmås, samt med det första gifwa oss tillkenna hwad i denna sak tillgiort blifwet.

18:o

Man hade och gierna önskat, att till föllje af Reglementets 9 punct man kunnat igenom afhandling och transport af Banquens rätt emot läne Banque Zedlar försällia Norkiöpings Messingsbruk; men som Banquen alt stadigt haft twistigheet med en och annan om förmån och bättre rätt till samma bruk, så har man ej heller kunnat få någon kiöpare dertill. Imedlertid hafwer man måst hålla det i gång, till hwilken ända Banquen för 1716 och 1717 sielf fournerat Koppar dertill, 400 skeppund årligen; men för 1718 hafwa Commissarierne ingått Contract med kiöpmännen Aspegreen och Andersén om 200 skeppund Koppars lefwererande till bruket samt äfwen inlåtet sig med Handelsmannen Peter Steen om 200 skeppund emot 60 daler Kopparmynts arbetslön för hwart skeppund, som dock skulle rättas efter priset på Gallmeijan, den desse påtagit sig att för Banquen förskrifwa. Wisan-

des Commissarien Feindts räckning Lit. T. hwad detta bruk sedan år 1713 importerat, och att Banquen särdeles år 1717 haft god nytta och winst deraf; men af Nacka har man, som för detta lärer wara Herrar Deputerade bekant, als ingen fördehl kunnat ernå, utan fastmer haft skada och mistning, i anseende hwartill man och blefwet nödgad att låta dess drifwande aldeles afstanna, hwilket man det Kongl. Bergs Collegio genom bref af den 5 Novemb. 1716 behörigen notificerat: hwariemte man och på det högsta anhölt, att som Älta hemmanet stedse waret en appertinence till Nacka, intill år 1706, då det blef reducerat, och kan från Messingsbruket, så framt det skall hållas uprätt, aldrig separeras, det wille alt derföre Kongl. Collegium för Banquen hoos Kongl. Maij:t intercedera, att ber:de hemman måtte blifwa lagt under bruket tillbaka. Sedermera har Herr Baronen och Hofjunkaren Carl Leijonstedt, in Aprili nästa år 1718, sig hoos oss angifwet, att willia emot 30,000 daler Kopparmynt i läne Banque Zedlar lösa till sig Banquens rätt af samma bruk och dess tillhörigheter, med betingande, att man skulle skaffa honom Kongl. Bergs-Collegii tillstånd och resolution, det Messingsbruket må läggas öde, hafwandes deriemte inför Commissariernes Protocoll, den 28 April och 20 Maij 1718 förklarat, det han skulle willia öka kiöpeskillingen till 34,000 daler Kopparmynt och wara nögd med transport af Banquens rätt utan evictions præsterande, allenast Banquen framdeles, ifall något klander skulle giöras på samma bruk, wille genom dess Fiscal honom derutinnan assistera. Öfwer hwilket alt wi infordrat, såwäl samtel. Commissariernes som Revisions Commissariens betänkiande, och äro wäl alle af den mening, att man skulle det försällia, hwartill wi äfwen waret benägne; men kunde oss intet utlåta om kiöpeskillingen, innan Commissarierne först inkommit med tydelig berättelse om ber:de egendoms egentelige beskaffenheet, och under hwad wilkor dess possessorer den, tid efter annan, besuttet, samt huru brukets privilegier lyda med hwad mera som till en grundelig underrättelse i saken tiena kunde, hwilket Commissarierne ännu intet hafwa efterkommet. Om liquidationens fullfölliande med framledne Herr Lagman Grönhagens sterbhuus öfwer dess fordran i Nacka bruk, äro wäl ofta påminnelser skedde till Banquens Fiscal, att drifwa på slut deruti, det han och förmält sig hafwa giort; men berättat att sådant af Kongl. Hofrätts Commissarierne, hwilka den under händer hafwa, ej kunnat ännu erhållas.

19:o

Angående framledne Grefwinnans Högwälborne Fru Maria Sophia de la Gardies sterbhuus prætensioners utredande, så har man intet underlåtet att hoos den mannen, som i 10 puncten af Reglementet omröres, giöra tidige påminnelser, det kan wille lemna Banquen den åstundade underrättelse, hwartill han och wist sig erbödig; men betygar sig det intet kunna giöra, innan en hop skrifter, som äro uti ett wisst sterbhuus, blifwa till honom extraderade, hwilket han förmodar innan kort lära ske, då han försäkrar sig skola giöra Banquen behörigt nöije. För Herr Baronen och Landshöfdingen, Högwälborne Germund Cederhielm, hafwa wi in Octobri 1716 låtet såsom en recompence för dess hafde beswär, wed de uppå Hafwentorps och Säby godsen i Östergiötland åkomne gravationers häfwande, afskrifwa den af Herrar Deputerade honom bewilliade eftergift uppå det Capital af 1,056 daler 18 ö. Smt, som han för arrender och inventarii Persedlar wed Säby godset waret Banquen skyldig; och har wäl Herr Landshöfdingen lofwat gifwa widare uplysning om de hemmans återskaffande, som af Herr Öfwerstelieutnanten Carl Person eller dess Fru Catharina Oxenstierna waret i Banquen pantsatte men af dem till andra föryttrade: jemwähl och på hwad sätt Banquen måtte komma till sin betalning för framledne Öfwerste Lieutnanten Nils Lilliehööks lån; doch har man orsak att troo, det han nu näppeligen lärer förmås, att sig om det ena eller det andra i någon måtto mera utlåta.

20:o

I anledning af den 11 puncten i Reglementet, månde wi med Kongl. Cammar Collegio om ett nytt contract till Kongl. Silfwermyntets här i Stockholm förläggande oss inlåta, och öfwersände den 7 Decembris 1715 ett här i Banquen upsatt Project dertill, [Lit. V], som, hwad essentialia angick, war enligit med det förra, men exprimerade allenast med tydeligare ord och formalier de meningar, som i det förra hafwa tyckts waret något mörcka, hwarigenom Banquens såsom förläggares faciendum nogare blef distinguerat, ifrån de beställningar, som Kongl. Maij:ts myntebetiente egenteligen tillhöra, warandes deruti äfwen inryckt om den ena green, som Carolinerne finare utgådt än mynteordningen och flere Kongl. Resolutioner förmå och innehålla; och ehuruwähl Kongl. CammarCollegium war till en dehl enig med oss om conditionerne, så blef doch contractet intet fastställt, emedan det förmärk-

tes något Kungl. Myntet angående wara å färde hoos Hans Kongl. Maij:t, som och kort derefter wistes; emedlertid mände Kongl. Collegium genom bref och resolution af den 21 Januarii 1761 oss wed handen gifwa sig hafwa till föllie af Kongl. Maij:ts Nådige resolution, gifwen den 30 Septemb. 1712, uppå Collegii underdånige föreställning fastställt, det Stockprofs halten skall tagas af den skafne penningen och intet af den oskafne, hwarefter iemwäl remedium i korn, Kongl. Maij:t beräknas borde, så att penningarne skulle i smältningen beskickas till den halt, som de efter mynteordningen böra utgå. Utlåtandes sig Kongl. Collegium, att emedan ingen rätt liquidation ifrån år 1680 wore skedd öfwer remedii beräknande, det skulle alt derföre, deröfwer ifrån samma tid liquideras, och fundamentet dertill efter den skafne penningens halt, tagas och brukas. Sedermera erhöllo wi den 24 derpå följande Februarii Kongl. Collegii bref och antydan af den 21 eiusdem, att som Hans Kongl. Maijt förnummet det contractet om Kongl. Maij:ts mynterätt, som tillförende wore med Banquen slutet, redan för rum tid skulle wara exspirerat, Hans Kongl. Maij:t alt derföre den 9 Februarii i Nåder befalt Collegium en sådan anstalt förfoga, att utmyntningen af Silfwer och gull skulle efter den tiden för Kongl. Maij:t räckning ske, och att slag skatten med hwad mera Kongl. Maij:t tillkommo, skulle, under dess egen disposition lemnas. Hwarupå wi oss den 27 eiusdem förklarade, det man å Banquens wägnar wore beredd, Hans Kongl. Maij:ts Nådigste willie att efterkomma, anmodandes Kongl. Collegium, att som det wore angelägit det en rätt skillnad blefwo giord emellan de persedlar och wärktyg, hwilka Hans Kongl. Maij:t tillhörde och äro wordne Banquen under inventarium lemnade, ifrån de, som Banquen tillkommo: det wille fördenskull Kongl. Collegium förordna någon af dess medell, som uti wederbörande af Banquens betienters närwaro Hans Maij:ts mynteredskap inventerade och med det forderligaste emottogo. Hwarmed wi och låta myntet aldeles afstanna; men den 2 derpå följande Martii skrifwer Kongl. Cammar Collegium oss till, med berättelse att Baronen Goertz samma dag gifwet Collegio wed handen, det Hans Maij:ts tancka intet war deposidera Banquen utur myntet, och fastmindre att Banquen skulle det aldeles abandonera, utan att Collegium ej skulle sluta nytt contrackt med Banquen utom Hans Kongl. Maij:ts wetskap och widare godtfinnande, i anseende hwartill, han hölt så mycket nödigare, det Banquen med mynteförlaget continuerade, som Hans Maij:t wore sinnad att framför alla andra conservera Banquen derwed, om man alle-

nast wisar sig emot Hans Maij:t billig, hwarföre Kongl. Collegium oss anmodade att genast och till widare Hans Maij:ts Nådige utlåtelse fortfara med myntets drift, efter förra contractet, hwilket man, i betracktande af de tidernes conjoncturer, ej utslå kunde, men som Kongl. Collegii förber:de resolution af den 21 Januarii, om Stockprofhaltens tagande af den skafne penningen, war Banquen ohördan utgifwen och skulle i längden draga öfwer wärket en alt för stor gravation och olägenheet, det man af de utsatte ordres till remedii liquiderande handgripeligen finna kunde; ty läto wi i det Memorial, som i den fierde puncten häråfwanföre omröres, författa en rätt historiam facti öfwer alt det, som i från början, då den quæstionen först upkommet, passerat, bewisandes deriemte, att hwarken mynteordningen eller andra Kongl. Förordningar påbjuda, det Stockprofshalten skall tagas af den skafne penningen, utan af den oskafne, sådan som han är, då han bör utgå; man underlät ej heller sedermera att hoos Kongl. Cammar Collegium wisa, hwad skada Banquen lidet derigenom, att penningarne blefwet tillföllie af Collegii förber:de resolution för högt beskickade, och således finare än det bort wara, utgådt, hwarwid wi reserverade Ständerne och Banquen allan rätt och skadeslöshållande; men man kunde dermed intet uträtta. Omsider har Kongl. Maij:t den 8 Aprilis år 1717 uppå Kongl. Deputationens remonstration i Nåder för godt funnet, att Kongl. Cammar- och Bergs Collegierne skulle sammanträda och efter mynteordningen samt de omständigheeter, som derwed finnas, afsluta quæstionen om Stockprofshaltens tagande, utan att wara bundne till hwad som för detta kunde wara resolverat: hwilket och wälbem:te Collegier efterkommo, samt den 4 Junii samma år stannade i det sluut, det tillföllie af mynteordningens rätta förstånd och flere Kongl. Resolutioner, samt förre tiders derefter tagne bruk, myntesorterne, hwilka likmätigt 7 § skola hålla och innehafwa den determinerade valvationen i skrot och korn, böra efter det oskafne Stockprofwet såsom det säkraste utgå, och att myntemästaren ålåg, så sköta, inrätta, samt på den fot ställa beskickningen, att penningarne då de äro färdige, icke måtte hwarken till dess vigt eller finheet annorledes utkomma, än 7 och 8 §§ i Kongl. Mynteordningen befalla, hwarefter remedium i skrot och korn bör komma att beräknas, Lit. W. Derpå har Inspectoren Zedritz upsatt förslag på Kongl. Maij:ts remedium och det upfört efter det oskafne profwet, reducerandes Brutto vigten till fint, men deriemte infört den skafne halten samt uteslutet remedii beräknande och afliquiderande uti korn eller fint, som bordt med det

uti skrot combineras och efter mynteordningens 8 § compenseras. Altså begierte wi den 15 Julii 1717 det Kongl. Collegium wille anbefalla Inspectoren att såwäl afliquidera remedium i korn, och penningarne beräkna efter Kongl. Collegiernes Resolution af den 4 Junii, som och i skrot, och hwart emot annat compensera, samt ett ricktigt förslag deröfwer till Banquen inlefwerera, då man genast wille låta det behörige remedium tillika med besparingen för Hans Mai:ts räckning insättia : Uppå hwilket man ännu intet swar bekommit, så att myntebokhållaren för den orsaken ej fått aldeles afsluta och inlefwerera 1716 och 1717 årens mynteböcker, dem han elliest har liggiande färdige. Widare måste wi förmäla, att i Martii månad nästl. år 1718 blef af Congl. Cammar Collegio Banquen tillsagd, att träda utur Kongl. Myntet, och det inrymma åt holländske Kiöpmännens Francois Peterman & Compagnie Fullmäktig Jean Rouger, till hwilka Hans Kongl. Maj:t, det genom ett af Hans Maj:t den 30 Decembris 1717 ratificerat myntecontract, lit. X, under förpacktning uplåtet; Och som Banquen således måste myntet afträda, samt intet kunde betiena sig af dess wärktyg och materialier, ty nödgades man låta honom, Rouger, bekomma någon dehl deraf emot en summa à 11,500 daler Smt, för hwilka man taget Ständernes Obligationer, som nu in Februario med Interesse skulle betalas; men som Kongl. Cammar Collegium, sedan Hennes Maj:t i Nåder för gott funnet att dess myntewärk ej widare må drifwas för de utländske förpacktares räkning, hafwer genom bref af den 3 sidstl. Januarii begiert wårt utlåtande, om Banquen nu wille myntets förlag och förwaltning sig antaga, och wi oss derpå yttrat, det man wore dertill benägen, allenast willkoren i anseende till desse tider blefwo för Banqen drägelige, så förmodar man, att Banquen åter kommer till myntet igen och får således taga förber:de dess instrumenter och wärktyg tillbaka.

21:0

Wed Banquens afträde förledet år ifrån myntet hade man der liggande ett Partie omyntat Silfwer till 648 M. 18 l. 9 $^{147}/_{256}$ fin, eller 2,104: 14 $^{7}/_{8}$ Brutto, och som till wexell Banque Creditorernes, som hade avance i Court. Smt förnöiande, det nödigt war att få det, som i den sorten brista kunde; ty hafwa Commissarierne sökt och erhållet Kongl. Cammar Collegii och Deputationens tillstånd att låta ber:de Silfwer dertill upmynta; hwaraf man hint färdig och i Banquen bekommet en Summa à 4,799 daler 12 ö. Court. Smt i enörs stycken, ut-

räknat efter den valeur de hade förr förhögningen, det öfriga Silfret ligger på Kongl. Myntet under mynteCommissariens förwar. Elliest hafwa wi waret betänkte att yrkia på Kongl. Cammar- och Bergs Collegiernes Sentiment öfwer Banquens skadeslöshållande för 2,816 M 3 lod fint Silfwer, som ifrån år 1705 till och med 1710 är emot Carolin Sorten för litet myntat i 5 ö. stycken. Men som det fallet äfwentyrligt, nu sedan Carolinerne till 25 procentum blefwet förhögde, derom något att påminna, ty hafwa wi så mycket mer låtet dermed anstå, som wi utaf mynte Bokhållarens författade Calculationer sedt att om man skolat kunna erhålla tillstånd till 5 ö. myntning, som doch genom Kongl. Maij:ts bref af den 2 Octob. 1711 förbuden war, Banquen ändå skulle på hwar M. fijn få 11 5/6 ö. Smt mindre i 5 ö. stycken än uti Caroliner, Lit. Y. Uppå myntemästare Careelbergs begiäran, har man en och annan gång anmodat Kongl. Cammar Collegium att låta återställa de gull och Silfwerprof, som år 1712 utur Kongl. Myntet blefwo uphämtade, men derpå intet swar kunnat bekomma.

22:o

I anledning af Reglementets 12 § hafwa wi oss företaget att undersökia om Banquens gamla lån, och som det ej waret oss giörligit, att igenomgå alla annotationer för hwart och ett; ty hafwa Commissarierne, Forelius och Gerdes, sig påtaget, att till faciliterande deraf, upsättia korte och med Banquens handlingar enlige relationer öfwer samma lån, efter den ordning som de i listan stå anförde, såwäl hwad på hwart och ett är betalt samt hwad derå brister, som ock hwad säkerheet Banquen kan hafwa hos debitoren eller cautionisten, iemte hwad inwändning som emot Banquen af någondera är blefwen giord, och i hwad terminis de hoos domaren anhängige giorde quæstioner äro: hwilket Commissarien Forelius, som sig antaget den förra delen af lånings listan igenomgå, begynnt och till en god deel på det sättet nöjakteligen, såwida tiden och andra sysslor det kunnat tillåta, förrättat. Hwarwed wi ej underlåtet, att gifwa Commissarierne de rådh, som oss kunnat förekomma lända till Banquens bästa. Men wad de panter beträffar, som belägna äro uti de af Fienden inkräktade orter, har man ej kunnat något derwed giöra, utan måst låta ankomma på tiden, och till dess Gud behagar Riket med den så högt efterlängtade Freden benåda och wälsigna. Och som Fiscalen Biurbeck den tiden Herrar Deputerades Reglemente oss tillställtes, war siuk, samt blef kort derpå

död, ty war intet tillfälle att honom i lifztiden förehålla dess försummelse med den honom anbefallte actionens instituerande emot Commissarien Brieck; men så har man tidigt och ofta, så skrift- som muntel. påmint Banquens Fiscaler, att med behörig flit deras under händer hafwande sysslor observera.

23:o

Måste man äfwen nu berätta, det intet lägligit tillfälle welat sig för Banquen yppa, att hoos Kongl. Maij:t i underdånigheet anhålla om restitutione in integrum uti den af Kongl. Swea Hofrätt den 14 Decemb. 1707 afdömde saken, emot Fru Grefwinnan Lindschiöld, som nu sedermera är med döden afgången.

24:o

Hwad Commissariernes sysslors fördelande beträffar, så hafwa wi sedan sidsta Deputationen skildes åt, deruti ingen omwäxling giort, särdeles som både Commissarien Forelius och Gerdes wore wed Cantzeliet mycket nödige, och de öfrige iemwäl tycktes oss wara tienligast wed de ärender de då hade att förrätta; men som Commissarien Gerdes den 18 nästl. Novembris blef död, och wi, tillföllie af Herrar Deputerades Casseuren Runswijk gifne resolution förordnade honom att wara Commissarius i stället: ty blefwo wi föranlåtne, eftersom han intet war wan wed Cantzelie sysslorne, låta Palmstruk gå till Cantzeliet, der han ock, för några år sedan en tid waret, samt således troddes hafwa nogare kundskap om affairerne, och Runswijk i hans ställe till Läne Banken.

25:o

Det hafwer wäl den Kongl. Liquidations Commissionen tillföllie af Kongl. Maij:ts Nådigste rescript de dato den 20 Aprilis år 1707, företaget och skärskådat de skäl och påminnelser, som Banquen emot wälbemälte Commissions år 1704 upstälte räckning öfwer de gamla Crono lånen, ingifwit hafwer, samt den 19 Februarii 1714 dess Underderdånige betänkiande Kongl. Senaten öfwergifwit, hwaraf Banquens Commissarier skaffat sig part, och funnet att åtskillige ansenlige påster, som i den förra liquidationen waret utstälte, äro nu blefne Banquen

gode giorde, men deremot några, som man äfwen förmodat winna, afslagne; och som wi ej woro fulleligen underrättade, om det wore Hans Kongl. Maij:ts Nådige willia, att detta Commissionens betänkiande skulle immediate sändas till Hans Kongl. Maij:t eller ock i förmågo af Hans Maij:ts förbem:te bref af den 20 April 1707 den Kongl. Senaten det skärskåda och approbera skulle; fördenskull begierte wi den 12 Novemb. 1716 Herr Baronens och Ombuds Rådetz Cronhielms utlåtande herom, och fingo dess swar af den 6 Decemb. samma år, att efter Hans Maij:t woro inom dess Rikes gräntzor, borde detta hans eget Nådige godtfinnande submitteras, hwilket den 21 derpå följande januarii af oss således wärkstältes, att som de mål liquidationsCommissionen Banquen afslaget, woro så ringa, att man i anseende till de för liquide erkände påster mer skulle förlora genom tidens utdragande, der de illiquide till en ny undersökning blefwo remitterade, än man kunde winna, der de omsider skulle Banquen gode giöras; Så lemnade man dem, och anhölt i underdånigheet, att Hans Kongl. Maij:t wille i Nåder confirmera hwad Liquidations Commissionen i berörde dess betänkiande godt funnet Banquen böra hafwa att fordra, som wi och anmodade Herr Baron och Ombuds Rådet Cronhielm denna Banquens angelägenheet befordra; men att begiära, det Kongl. Cammar Collegium och Stats Contoiret måtte anbefallas att gifwa Banquen pantförskrifning på mera nämde Crono lån, funno wi, i det då warande Kongl. Maij:ts och dess Rikes tillstånd, betänkeligit.

26:o

För de gravationer som för detta myntebokhållaren Bergman häftar, hafwa wi anbefalt Fiscalen Schütz att honom tillika med dess Cautionist i Kongl. Hofrätten lagl. tilltala, och Banquens indemnité af dem söka: Hwilket han så wida efterkommet, att saken är i Kongl. Hofrätten utagerad, och åtskillige conferencer hållne, att man med det första wäntar deruti domarens utslag.

27:o

I anledning af Herrar Deputerades Reglementes 19 punct. hafwa wi gierna sedt, det wi kunnat indraga Staten, och en dehl af Banquens betienters beställningar, men som arbetet intet minskats utan fastmehr i några delar ökts, särdeles wed plåtstämplingen, som nästl. år 1718

påstådt, så har det ej låtet sig giöra; Och aldenstund Bokhållaren i Revisions Contoiret, Hagman, hwilken sig påtaget att under extra stunder utarbeta liquidationen öfwer de senare Crono lånen, i förledne Junii månad med döden afgeck, så hafwa wi uppå Commissariernes förslag antaget myntebokhållaren Krell att med ber:de liquidationsarbete continuera, samt derföre bestådt honom 250 daler Smt på Revisions staten, och 500 daler Smt af wåre handpenningar i årlig lön; och har han med bemälte liquidation såwida avancerat, att man den förste sidstl. Decembris öfwersände till Kongl. Cammar Collegium räkning på alla lånen sedan 1703 till 1714 års slut; och förmodas innan kort få färdigt det som till närwarande tid uti uträckningarne kan återstå.

28:o

Såsom för detta Extra Ord:e Bokhållaren i wexell Banquen Jonas Spiring begådt ett groft brott derutinnan, att då han den 29 sidstl. Octobris 1718 funnet 2:ne assignationer på wexell Banquen, den ena på 304 daler och den andra på 238 daler Kopparmynt, wara expedierade på Cassan, men intet korsade, har han dagen efter skrefwet nya Cassa Zedlar på begge Summorne, samt dem borthandlat, och hölt sig dermed undan; hwarföre Commissarierne, då denne hans gierning blef yppad, läto honom uppsökia, och hade honom här qwar till, dess han omsider bekände sitt brott, då de oss detsamma wed handen gofwo; Altså blefwo wi föranlåtne, att genast removera honom ifrån tiensten; men som det intet anstod, att han skulle wara under Banquens förwar, och man icke heller för wärkets skull wille giöra något bruit deraf, tyckte man wara bäst, att i anledning af det man funnet i lika sak tillförende wara af Ständerne här wed Banquen förfaret, släppa honom, såframt han kunde strax återbetala de 2:ne af honom bortsnappade Zedlar samt præstera caution för de på honom giorde Observationer, angående dess hafde Bokhållaretienst på myntet, hwilket hans Swärfader Winskänken Göran Berg till alla delar fullgiorde. I Spirings ställe blef extra ord:e Bokhållaren Jonas Rydman antagen till extra ord:e Bokhållare i wexell Banquen, och extra ord:e Bokhållaren Elias Dylander transporterad till numerboken i läne Banquen efter Rydman. Men som Dylander kort efter förordnades till Casseur i Runswijks ställe, så togs Contoir skrifwaren Alanus, efter samtel. Commissariernes förslag, till numerboken emot 300 daler Smts lön, och Contoir skrifwaren Grön-

wald till Huvudboken, emot 375 daler Smts lön, emedan han rättel. borde succedera Dylander till numerboken men fantz tienligare än Alanus att sittia wed Hufvudboken. Efter Grönwald blef Erich Dahlman Contoir skrifware och Cancellisten Carl Åkeman efter Alanus. Och emedan efter Nils Bange, som år 1716 kom till Revisions Contoiret, samt Anders Lilliequist, hwilken förledne Julii månad blef död, och förbem:te Åkemans transport till wexell banquen, 3:ne skrifwarebeställningar i Banquens Cantzelie woro ledige, så blefwo de med Jonas Westman, Balthzar Lorich och Carl Forsberg åter besatte, af hwilka Lorich sedermera med döden afgådt, hwars tienst ännu är ledig och obesatt.

29:o

Hoos Högst. sahl. Hans Kongl. Maij:t hafwa wi sedan Hans Kongl. Maij:t genom dess Nådige bref af den 23 Januarii 1716, Lit. Z afslaget Banquen dess giorde ansökning, om den delen af Stora Siötullen och Kopparräntan, som Högstsahl. Hennes Kongl. Maij:t Riks Enkiedrottningen i dess lifztid upburet, giort underdånige remonstrationer angående högstbem:te Hennes Kongl. Maij:ts i Banquen undfångne lån, samt så hos Hans Excellence Rikz Rådet och Præsidenten Högwälborne Hr Grefwen Carl Gyllenstierna, som ock Hr Baronen och Ombudz Rådet Cronhielm anhållet, det anstalt måtte giöras till Banquens förnöjelse. Men den 23 Novemb. 1717 ankom Hans Kongl. Maij:ts Nådige bref af den 6 ejusdem, i hwilket till wår säkerheet gillas och stadfästes den af Kongl. Cammar Collegio och Stats Contoiret gifne förskrifnig för bem:te lån, i Kopparräntan och andra revenuer, förklarandes deriemte, att Banquen af Kongl. Maij:t och Cronan skall niuta dess fullkomlige betahlning för detta af Högstsahl. Hennes Maij:t giorde lån, ehuru dess fordran hos Kongl. Maij:t efter behörig skedd liquidation till mindre eller större quantum kan utfalla, Lit. A: A:. I förmågo hwaraf, lät man här i Banquen upsättia en formell räckning öfwer meranämde lån, och den med Hennes Maij:ts Hof Contoir communicera, som den reviderat, samt ricktig befunnet, och aldenstund lånet sig märkeligen ökt sedan den 2 novemb. 1714, då Kongl. Cammar Collegium och Stats Contoiret dess förskrifning utgaf, att man så i anseende dertill, som ock att Hennes Maij:ts giälld härflöt av formelle lån, för hwilka en wiss egendom och pant war förskrefwen, ej kunde aldeles låta derwed bero; så öfwersände wi till Kongl. Cammar

Collegium och Stats Contoiret project till en annan förskrifning med begäran, att få derutinnan ett fordersamt slut på det man måtte Hans Kongl. Maij:t om wärkställigheten af dess Nådige Ordres i underdånigheet berätta, hwilket wi den 31 derpå följande Martii iterera mände men hafwa på intetdera något swar erhållet, fast sedermera muntel. derom blefwet påmint. Elliest hafwer den Kongl. Deputationen i nästl. Decembris månad låtet i Banquen inlefwerera de läne Banque attester som Kongl. Räntekammaren nästförflutne år å Kongl. Maij:ts wägnar inlöst och göra i Capital wed pass 270,000 daler Smt, dem Banquens Commissarier q̃uitterat; och hemställes nu till Hrr Deputerades benägne godtfinnande, om de antingen på Högstsahl. Hennes Maij:ts Rikz Enkiedrottningens lån, eller de gamla Crono lånen, på hwilka man elliest ingen förskrifning hafwer, eller ock på de senare Crono lånen skola afskrifwas.

30:o

De lån som i 25 puncten af Reglementet äro utsatte, att föras på Conto di Memoria, med hwad mera som deruti förmäles, hafwa wi Commissarierne och Banquens Fiscaler till efterlefnad extradera låtet.

31:o

I lika måtto är dem wordet anbefalt, att ställa sig den 26 puncten till rättelse, och är sedermera af Handelsman Paul Köpkes egendom den fordran Banquen hoos Gerdt Soling hade indrefwen; men angående, huruwida Banquen af Swen Norlings anförwandter, som till inbördande af Jonstorps hemman i Östergiötland deponerat wärderingssumman i Landt ränteriet, men Landträntemästaren bördskillingen förfaret, må kunna hålla sig till hemmanet, derom hafwa Commissarierne sine tankar ännu intet hoos oss ingifwet.

32:o

De actioner, som Commissarien Forelius för Banquen haft till laga utförande under händer, härrörandes af de Renstierniske lånen, och præferencen till Norkiöpings Messingsbruk, äro nu till slut bragte, undantagandes saken emot Commissarien Ehrenfelt och hafwer Banquen

uti Kongl. Maij:ts Justitiæ Revision förlorat actionen emot Fru Elisabet Renstierna, så att henne blefwet tillagt företräde i Norkiöpings bruk framför Banquen för en Summa a 12,000 daler Kopparmynt Capital med dess uplupne Interesse, hwilket alt Banquen efter hållen skriftwexling derom, så hoos Executoren, som i Kongl. Hofrätten och höga Kongl. Justitiæ Revisionen har till brukets infriande måst utbetala. Elliest har Öfwerstel. Cronström år 1716 incammineratt i Kongl. Hofrätten en præference twist om meranämde bruk, den han påstår sig böra äga för en Summa a 10,000 Rdr Capital med uplupet interesse, i anseende dertill, att dess fordran år 1680 war intecknad; men den Kongl. Hofrätten har genom dom af den 17 sidstl. Decembris honom hans talan afslaget, hwaremot han sökt och erhållet Kongl. Maij:ts beneficium revisionis, om hwilket alt Commissarien Forelius widare lärer giöra dess berättelse.

33.

Hwad elliest i den 29 puncten förordnas om dem af Banquens betienter, som anten sig emellan, eller med andra personer hwarannan med injurier, swordom och skiälsord samt hugg och slag öfwerfalla, det hafwa wi wederbörligen antyda låtet, som ock uti saken emot de gamla Hrr Fullmäktige, enär Hans Kongl. Maij:ts Nådigste approbation på Ständernes derwed fattade slut ankommet war, låtit till Commissariens Forelii rättelse extradera, det samma action, då mera aldeles kom att cessera och hwila. Hwaruppå den Kongl. Hofrätten dess stadfästelse dom den 8 Maji 1716 utgifwit.

34:o

Det hafwer Assessoren uti Kongl. Bergs Collegio Herr Anders Strömner jemte Superintendenten Kolmodin och Lars Person, år 1692 här i Banquen caverat för Fru Beata Lillies Sub no 63,353 undfångne lån a 3,840 daler Caroliner, emot pantsättiande af Cleva godset, i Gripsholms län och Biörlunda socken beläget, hwilken pant sedermera befunnets wara graverad, i anseende hwartill Banquen i Cautionistens Kolmodins och debitricis egendom vigilerat, samt deraf erhållet någon betalning, som dock intet hint till fyllnad af det uplupne interesset, utan har Banquen i April månad 1716 låtet extradera till Herr Asses-

soren en räkning på sin fordran, till den 1 Maji samma år, a 9,417 dr 14 1/3 ö. Carol:r. Denne gravation har Herr Assessoren welat sig entlediga, och derföre den 2 Maji derpå följande hoos oss ingifwet en skrift, i hwilken han androg åtskillige motiver och skähl till dess oskuld i detta måhl, dem han förmente honom nogsamt kunna hos domaren ifrån denne cautionen befria; Men som han wore en ålderstegen man, och gierna önskade sluta sina dagar i roo, erböd han att betala till Banquen det utlånte Capitalet 3,840 dr, om man wille den emot honom incammminerade actionen uphäfwa; denne hans ansökning månde wi med Banquens Commissarier och Fiscalen communicera, hwilka, uti deras deröfwer ingifne Memorialer, wiste, det han intet kunde undgå att inför domaren wara Banquen answarig, för sin fästade caution; men höllo före wara rådeligare att sig med honom förlika, så i anseende dertill, att åtskillige hade i Stadsens Protocoll äldre inteckningar än Banquen, som ock att det huset han bebor, honom af andra disputeras, och att han redan i en Instantia den saken tappat, jemte det att å Kongl. Maij:t wägnar torde giöras på honom observationer för dess Myntemästare beställning, och att denne caution wore hans särskilte, i hwilken hans Fruu ingen delachtigheet hade, utan skulle Banquen, der man detta utsloge, och honom något dödeligit hände, råka i widlöftige processer, så med hans Enka, som andra Creditorer, och således det blifwa owisst, hwad man omsider kunde få, sedan man wunnet i alla quæstioner domarens slut och utslag, med mera, som de widlöfteligen andraget; fördenskull månde wi efter noga omhugsande, och åtskillige gånger honom giorde töreställningar att erläggia högre Summa, det han ock lät sig förmå till 160 daler Caroliner, att hans anbod altså blef 4,000 daler Caroliner, bifalla Commissariernes betänkande, och den 12 Septembris 1716 på hans ansökning således oss utlåta, det han, Herr Assessoren Strömner, så snart han wiste med quittence sig hafwa i Banquen inlefwererat och betalt 4,000 daler Caroliner skulle ifrån alt Banquens åtal, angående dess caution för Fru Beata Lillies, Sub. no 63,353, år 1692 undfångne lån, med hwad deraf dependerar, då och framdeles blifwa eximerad: dock Banquens rätt till principal debitricis och de öfrige cautionisters egendom, samt deras rättmätige fordringar hoos andra, Banquen aldeles reserverad och förbehållen, Lit. B. B.

35:o

Dessutan hafwa wi den 12 Decemb. 1717 måst lemna Commissarierne frie händer, att å Banquens wägnar sig förlika med Bokhållaren i Förmyndare Cammaren Alexander Clerck, angående Nils Clerks huus dehl wed Trångsund, som Banquen år 1716 den 18 Decemb., för dess hoos afl. Gullsmeden Hans Clerck hafwande fordran genom auction försåldt, emot en Summa a 7,000 dr Kopparmynt, eftersom ber:de Nils Clerk war den andras Debitor och Banquen hade vigilence i egendomen, men Bokhållaren Clerck det disputerat, och sedermera efter uttagen stämning wist sig och sine Syskon för deras innestående möderne hafwa äldre vigilence och bättre rätt än Banquen, och hafwa Commissarierne för de skäl, som acta och protocollen utwisa gifwet honom Clerk och dess Intressenter i förlikning 5,600 daler Kopparmynt och således undgått i den actionen en widrig dom, som både de och Fiscalen elliest befarade.

36.

Alldenstund Commissarien Palmstruk den 12 sidstl. Januarii, för oss högeligen beklagat dess nöd och torftige tillstånd, samt af oss begiärt någon hielp till sitt huus uppehälle, och sorgekläders anskaffande; ty hafwa wi i betraktande af de i Protocollet anförde skähl och motiver, låtet honom undfå af wåra handpenningar 600 daler Kmt i plåtar; men welat derjemte till Herrar Deputerades godtfinnande hemställa, om detta må blifwa honom som en skänck, eller som Anticipation på dess quartalslön beräknat.

37.

Wi hafwa ock ej underlåta bordt, att till Herrar Deputerades goda omsorg och bepriselige ömhet för detta wärck, tiensteligast hemställa, om icke det skulle pröfwas nödigt, att hos Hennes Kongl. Maij:t i underdånigheet anhålla, det Banquen uti skriftwäxlingar inför domare och Exekutorer samt andra dess handlingar, såsom transporter, kiöpebref och cautions skrifter, måtte blifwa för Charta Sigillata förskont, och särdeles i anseende till den sidsta Charta Sigillatæ förordningen, hwarigenom som wärkets utgifter besparas, så kunde ock dess Debitorer derutinnan winna en märkelig lindring.

38.

Tillföllie af den 32 § i Reglementet, hafwa wi i förleden Decembris månad, anmodat såwäl Hrr Riddarhuus Directeurerne som Venerandum Consistorium Ecclesiasticum i Upsala, samt den högt:de Magistraten i Stockholm att till den af Herrar Deputerade utsatte Ständernes sammankomst till detta wärks öfwerseende, wed slutet af innewarande månad, utsee wisse personer af hwart stånd; hwarpå wi erhållet Consistorii Ecclesiastici swar af den 2 sidstl. Januarii, att emedan Ständerne till en allmän Riksdag äro dessförinnan sammankallade, så kunde ock wed detsamma, Deputerade af det Wördige Prästeståndet bäst utses och förordnas.

Hwad man nu således i kortheet berättat, och anfört, lärer af actis och Protocollerne närmare intagas, och förmoda wi, det Herrar Deputerade så i det ena som andra, benäget skola finna det wi, med all flit och sorgfällig ömheet, såwida man det för andra publique sysslor och trägna upwacktningar kunnat och det i wår förmågo stådt, sökt detta publique wärk biträda, samt dess upprätthållande styrkia och befordra. Wi giöra oss ock det säkra hopp, att Riksens Ständer lära wårt förhållande och redelige intention med nöje och wälbehag ansee, samt sielfwa förordna och widare arbeta på det, som till wärketz upkomst och maintien kan pröfwas nödigt, hwilket Herren Gud i alla måtto befrämie. Wi förblifwa

Samtel. Ständernes Herrar Deputerades

Tienstskyldigste Tiänare.

Uppå Ridderskapetz och Adelens wägnar

J. Thegner. *Sal. von Otter.*

Uppå Prästerskapetz wägnar

Sven B. Cameen. *M. P. Aurivillius.*

Uppå Borgerskapetz wägnar

A. Aulævill. *Johan Salan.*

Stockholm den 19 Januar. 1719.

Anm. Av de relationen åtföljande bilagorna meddelas här endast det med Lit. A betecknade generalförslaget över bankens ställning vid januari 1717.

Generalförslag öfwer BancoWärcket här i Stock-

Till den 1:ste

DEBET

			Courent Smt Dahl:r öre
Dhe uthi Lähne Banquen på Interesse stående så Publique som Private Medell till d. 1 Januarii 1717, bestå af Capitaler med Interesse ad 4 och 4½ procᵗum, och bestiger sig efter 1716 åhrs Läne Bankz Hufwud bookz uthwijsande till Ducater 47,000 Spec. 87 stᵗr, Rixdaler 199,358: 40 stᵗr, 3,060,736 Dᵗr 30 ö. Caroliner, Dᵗr 1,969,867 24 ö. Courent Smt, som giör tillhopa i Sölfᵗr Mᵗt			7,338,989: 5
Den Winst, som Läne Banken af sig kastat ifrån detta Wärckets första begynnelse till den 1 Januarii 1717, finnes under Interesse Räkningen, sedan begge Balancerne äro emoth hwar andra rescontrerade, och till Sölfᵗr Mᵗt reducerat giör	1,650,099: 2		
Under Winst och Förlust Räkningen	296,426: —		
Mynteförhögningen af Carolinerne härflytande	1,078,291: 4		
	3,024,816: 6		
Deremoth blifwer att afdragas hwad aflöningz Räkningen undfådt, nembl. 171,308 Dᵗr 19 ö. Caroliner, Dᵗr 690,686,22 ö. Courent, 8 stᵗn Metall Plåtar och Dᵗr 271,417,23 ö. Koppar Mᵗt, som giör i Sölfᵗr Myntt	995,311: —		
Omkostningz Räkningen sammalᵗd Ducater 902 Spec., R. Dᵗr 103 Spec., Dᵗr 11,660,19 ö. Caroliner, 299,037 Dᵗr 25 ö. Courent Smt, 147 stᵗn Metall Plåtar, Dᵗr 55,339,29 ö. Kmt, giör tillhopa i Smt	336,168: —	1,331,479: —	1,693,337: 6
Emoth det Förlag som Banquen giordt till Kongl. Myntet här i Stockholm blifwer wid 1716 åhrs sluuth, Banquen för Winst att upföras effter Myntte Bookhållarens ingifne Förtekning			214,200: 2
Den Winst som Banco Contoiren af sig kastat blifwer till d. 1 Jan. 1717, nembl:			
För Giötheborg Banco Contoir	136,000: —		
Fahlu Banco Contoir	96,400: —		
Örebro Banco Contoir	30,150: —		262,550: —
Noch kommer här att uptagas hwad effter underskrefne Räkningar i Läne Banckz Hufwud Booken är influtit, nembl:n			
Auctions Öfwerskåtz Räkningen	9,350: 5		
Låntagares giorde Öfwerbetalningar	2,110: 10		
Innehåldne Löner för Embetz Gravationer	3,873: —		15,333: 15
Sammaledes uptages här hwad som igenom Wexell Banken influtit i Läne Banken effter Oprättad Liqvidation till d. 1. Januarii 1717, Dᵗr 15,990: 30 ö. Courent, 4,192 stᵗn Metall Plåtar, och Dᵗr 536,432,29 ö. Kmt som giör i Sölf Mᵗt	203,186: —		
Der emoth kommer att afdragas Läne Bankens Ofruchtbare fordring hoos Wexell Banquen Ducater 1,142 Specie 7 stᵗr, RDᵗr 4,335,53 stᵗr, Dᵗr 13,752,7 ö. Caroliner	34,729: —		168,457: —
		Summa	9,692,866: 28

Läne Banckz Contoiret

Lit. A.

holm med hwad mehra der af Dependerar

Januarii A:o 1717.

CREDIT

Courent Sm

			Dahl:r öre
Dhe ifrån Läne Banquen på Interesse utlånte och ännu obetalte Medell till d. 1. Januarii 1717, bestå af närfölljande poster, nembl. Hoss Kongl. Maij:t och Cronan har Banquen i Underdånigheet att fordra under 4 serdeles Rächningar, Ducater 6 Spec. 106 st:r, R.D:r 2,735 Spec. 61 st:r, D:r 4,301,767,2 ö. Caroliner och D:r 640,360,14 ö. Cour:t Smt, som giör tillsammans i Sölf. Mt		7,367,370: 22	
Hoos Hennes Maij:t Rijkz Änkie Drottningen Högl. i Åminnelse sammaledes D:r 47,946: 17 ö. Caroliner, som giör i Smt		65,541: 14	
På hwariehanda Fasta Pantter och Förskrifningar är uthestående Ducater 16,284, R. D:r 104,193,26 st:r, D:r 118,791: — Caroliner, D:r 477,998: — Cour Smt, giör tillsammans i Silfwer Mt . . .		937,131: 24	
På Norrkiöping Bruukz Låhn återstår D:r 142,575,26 ö. Caroliner och 8,938 D:r 18 ö. Court. Smt, giör 231,713.08. Gambla Förlagen Dito 160,039 D:r 2 ö. Caroliner och 9 D:r Courent	250,069: 30		
	481,783: 6		
På samma Bruukz Nya Förlag D:r 21,497,7 ö. Carol:r och 75,049,16 ö. Courent	108,638: 28	590,422: 2	
På Nacka Bruukz Förlag D:r 1,264: 12 ö. Caroliner, D:r 7,584,17 ö. Courent	9,560: 4	1,537,113: 30	8,970,026: 2
På hwariehanda slagz Löösöre Pantter har Banquen att fordra nembl:n			
Under Alphabetz Rächningarne D:r 8,767: 28 ö. Caroliner D:r 6,918,12 ö. Cour:t Smt, som giör tillsam.		20,618: 5	
Under Conto pro Diverse		1,305: 17	
Uthestående Låhn giorde på Läne Bankz Creditorernes Capitaler Ducater 475: 73 st:r, D:r 82,046: 17 ö. Caroliner, D:r 197,414: 19 ö. Courent Smt giör . . .		327,514: 18	
Uthlåningar på Angifne dock Falska Jouveler D:r 35,425: 9 ö. Caroliner D:r 1,272 Courent Smt, giör tillhopa i Smt		56,624: —	406,062: 8
Låns Påkostningen som kommer att ärsättias			13,521: 16
Åtskillige Osäkra Låhn som äro ställte under Conto di Memoria, stijga till Ducater 83 Spec. 113 st:r, 7,014 R.D:r 30 st:r, D:r 13,771,11 ö. Caroliner, D:r 30,226,3 ö. Courent Smt, giör tillhopa i Smt			66,108: 9
Uthaf dhe Medlen som blifwit afsatte till Contoiren har Banquen ännu att fordra, nembl:n			
Wid Fahlu Banco Contoir D:r 6,881: — Caroliner, D:r 700: 16 ö. Cour:t Smt, giör tillhopa		11,452: 02	
Örebro Banco Contoir D:r 10,909: — Carol:r, D:r 3,453: — Cour:t Smt		20,498: 10	
Giötheborgz Contoir D:r 10,163: — Carol:r D:r 3,601: — Cour:t Smt		19,480: 22	51,431: 2
Uthi Läne Bankz Cassan är Behåldningen till d. 1 Januarii 1717, Ducater 53 Spec. 114 st:r, R. D:r 44 Specie 36 $^2/_3$ st:r, D:r 312,12 Cour:t Smt, D:r 7,724: 7$^1/_2$ öre Koppar Myntt, som giör tillsammans i Sölf:r Myntt			3,191: 26
I n v e n t a r i e r			
Banco Huuset med gambla Packhuuset sampt Nya tillbyggnaden		139,622: —	
Andra Inventarier så här wid Banquen som och wid Kongl. Myntet, förutan fordringar wid Myntet som mehrendels hålles för Osäkra, Ongefähr		35,000: —	174,622: —
Casseuren Johan Hells Cassa Defect			7,903: 29
		Summa	9,692,866: 28

den 7 Febru. A:o 1719.

C. V. Bergman. *J. Söderling.*

4. UR BANKOFULLMÄKTIGES RIKSDAGSRELATION D. 8 FEBRUARI 1731.

BD. 1731, akter, fol. 7 f.

— — — — — — — — — — — — — — —

§ 8.

Det hafwa Hrr Deputerade uti reglementets 8 § till Fullmächtiges försorg behagat henskiuta och fritt lemna, att giöra Banquens beholdning fruchtbar, på hwad sätt, som till dess bästa fördehl pröfwades lenda: Och detta är såmedelst efterkommit, att wi tid efter annan tillåtit och bewiljat inlösningar af länebanco Capitaler med Kmt, och för Specie Sorterne efter valeur, som den anbudne Sorten likmätigt mäklare attest, tid efter annan warit gällande; warandes dymedelst anseenlige Interesser, Banquen till godo behållne, och en god dehl af de för Banquen swåraste Sorter såsom Ducater och rd:r Specie, samt Carol. och Cour:t af Banquen således infriade, som ses af det deröfwer fattade och Sub Lit: D bifogade Extract, så att skulden icke allenast är anseenligen derigenom förminskad, ehuru wäl ännu mechta dryg och till stor last, att Banquen kan sig den samma på många tider ej afbörda, utan hafwa och Creditorerne som nödigt haft sine Capitaler att föryttra, dymedelst blifwit hulpne, och bisprungne, utan att de behof haft något på sine Capitaler afdraga eller till mäklare afstå; och detta hafwa wi funnit för wår dehl, det bästa expedient af [ɔ: at] förkofra Banquen, alldenstund det jemwähl icke ringa styrkt den credit, som Banquen och dess utgifne Obligationer äga böra, så att derigenom är händt, att samma Obligationer, som wid sidsta Riksdag föryttrades privatos emellan till 10 a 11 procent rabat, äro nu mehra först och främst al pari emot Kopparm:t upbrachte, och fordra jemwäl innehafwarne som de och bekommit hafwa, lage och upgiäld deruppå a 1 procent och wäl mer: Men så hafwa wi och, der wi pröfwat Banquens säkerhet, intet undandragit oss, att bistå med lån, särdeles de wercken, wid hwilkas upprätthållande det allgemena bästa tyckes bero, såsom Riddarhus Contoiret, till klädemanufactorietz bedrifwande, Porcellains Societeten, Fahlu Bergslag, samt Rasp- och Spinhuset, hafwande desse lån, wackra och anseenlige interesser prospererat och indragit; men att skrida widare och öpna Banquen till utlåningar i gemen och allmänt, der till hafwa wi uti Banquens närwarande tillstånd, intet fördristat oss,

eller fördrista kunnat, så wida wi osäkre warit, huru stora utlåningar måtte fordras och uttagas, och huru långt Banquens egne medell uti en hendelse af en för starck utlåning, dertill förslå måtte; efter såsom att röra Wexellbanco medlen, intet warit rådeligit och utan äfwentyrande af Banquens Credit, samt privatos som der räkning hafwa mistning, sådant intet ske kunnat. Wähl hafwa wi uppå högl. Kongl. Cammar Bergs och Commercie Collegiernes samt Kongl. Statz Contoiretz giorde föreställning, enär järnpriset begynte märckeligen att falla, och Bruksägarne till att fortsättia deras wärck och bruk, blefwo nödsakade jernet antingen med afsaknad att försälja eller upnegotiera förlag emot dryga interesser och wilkor, efter noga och betänksamt öfwerwägande, och att gå Bergslagen så mycket som möijeligit war tillhanda, måst samtycka och bifall gifwa, det de sig anmälande Bruksägare och Patroner som hade sitt järn här i wågen stående, och med Inspectorens dersammastädes, samt wägarens attest uppå järnetz så wäl quantum som stempell, bewisa kunde, sig wara innehafware deraf, och attesterne till säkerhet qwarlemnade, samt sig dessutan behörigen förskrefwo, efter det formulär som uti Banquen wid låns uptagande brukeligit warit, och emot Banco Interesse, hade så stort låhn att undfå, som swarade emot Skeppundetahlet, hwart Skepp:d till 18 dahl:r Kmt beräknadt, och det till widare, så långt en wiss dertill determinerad Summa förslå wille, neml. 200,000 dahl:r Smt, men at giöra försträckning till högre wärde uppå järnet än till 18 D:r, det hafwa wi icke rådeligit eller förswarligit pröfwat, eftersom det är en wahra som sällan lenge står wid ett pris, och man orsak hade att befahra, att det redan skedde afslaget måtte än ytterligare tilltaga, emedan och hwarjehanda, intreffande missförstånd med Riksens Naboer och grannar hade kunnat giöra, att en sådan wahra blifwit Banquen till last och på henderne liggande, icke att förtiga, att hwad som Banquen innom dess lås och nycklar icke hafwa kan, intet tycktes kunna ansees, för en annorlunda beskaffad pant, än fast Egendom, uppå hwilken efter förordningarne helften eller högst twå trediedehlar lofligit är att utlåna, och det ändå emot wederhäftig Borgen, till så mycket större säkerhet; Doch hwarken hafwer Bergslagen sig deraf betiena welat; icke heller de handlande och traffiquerande här i Staden, af det tillbud, Banquen deras Deputerade i lika måtto åhr 1729 giöra mände, till att emot behörig underpant och säkerhet af länebanco Obligationer få upbära lån, hwartill wi dem frihet tillsade, så wida wi icke kunde hielpa och gå dem tillhanda i den ansökning general Tull-

arrende Societeten och de traffiquerande Borgerskapet hos hans Kongl. Maij:t twenne resor i underdånighet insinuerat hade, och som tillfölje af hans Kongl. Maij:ts Nådigste befallning genom Kongl. Collegierne och Kongl. Statz-Contoiret oss Communicerad wart, till att afgifwa wår utlåtelse öfwer, nembl:n att för den brist och swårighet skuld, som då wara mände, att få inwexla Caroliner, de traffiquerande på någon tid tillstädjas måtte, att betala den inkommande stora Siötullen uti plåtar, emot ett wisst lage i stället för Caroliner; hwartill wi oss intet begifwa kunde, eftersom deraf följa wille, att Banquen då framdeles skulle försättias sielf uti brist och oförmögenhet, interesserne uti Sorten till sine Creditorer att utbetala; hafwandes Banquen ändå åhrl. måst sakna en god dehl uti Silfwermynts Sorten, som genom stora Siötullen hade bordt inflyta, hwarom framdeles widare skall förmählas, och kunnandes icke nogsamt see sig före att inneholla det förråd på Caroliner som wara kunde, att förekomma en förestående brist och olägenhet, särdeles som man hade att fruchta, att så snart de utur Banquen utgingo, torde de med det öfrige Riketz Silfwer m:t taga samma wäg, och utgå till utlänningarne, samt giöra landet på slutet allmänt derutinnan utblåttadt, ehuru wähl hwad då det handlande Borgerskapet begiärade, att emot cession af 3 eller 4 procent få uti Banquen inwexla Caroliner, är nu sedermera utan Banquens hazard wunnit, warandes den öfwerklagade bristen så wida förswunnen, som nu mera Caroliner emot deras anbudne lage à 4 procent erhållas kunnat.

5. ANONYMT MEMORIAL (MARS 1731) OM BANKENS UTLÅNING.

Den framställning beträffande bankens låneverksamhet, som gjordes i § 37 av R. o. A:s allmänna besvär vid riksdagen 1731, hade ganska sannolikt åtminstone delvis sitt upphov i ett enskilt och anonymt memorial, vilket beredde sagda riksdagsbankodeputation åtskilligt huvudbry. Detta memorial, vilket här meddelas som bilaga (ur BD 1731, akt., fol. 263 f.), hade utan underskrift ingivits hos K. M:t — med vilken beteckning här konung Fredrik personligen synes åsyftas — och denne lät deputationens presiderande ledamot v. Fersen få del därav. Bankodeputationen diskuterade detta »carteque», som det med missnöje och vanvördnad nämndes, d. 18, 23 och 26 mars 1731 (BD 1731, pr, s. 234 f., 281 f.

och 287 f.). Det upplystes därvid, att förf., som tydligen varit känd fastän hans namn aldrig nämnes, även givit lantmarskalken (Arvid Horn) ett exemplar av skriften. Deputationen harmades över den dristighet, varmed åskådningar om bankens tillstånd, vilka densamma fann fullständigt oriktiga, men som ganska väl samstämde med statsdeputationens oberättigade anspråk på understöd åt statsverket från bankens sida, här utvecklades, och befarade, att förf. skulle sända sitt memorial även till andra och så komma åstad ett allvarligt misskännande av såväl fullmäktiges som deputationens omsorger för det allmänna bästa. Slutet blev, att deputationen lät upprätta en vederläggningsskrift, vilken Fersen delgav K. M:t; tillika skulle han kalla författaren av memorialet till sig och allvarligt förehålla honom otillbörligheten av hans förmätna tilltag.

Då det i bankodeputationens akter förvarade exemplaret blott är en avskrift, har det varit fåfängt att forska efter författaren. R. o. A:s allmänna besvär föredrogos på riddarhuset d. 17 april (R. A. P., 1731, s. 207 f.). Den ende, som då angives ha tagit till orda vid punkten om banken (§ 37), är överstelöjtnanten Johan De Frietzcky, vilken yrkade, att sekreta utskottet skulle påminnas, »at det kommer in och underrättar Plena om tillståndet». För en bruksintressent som F. låg ett dylikt yrkande så nära till hands, att man icke därav har någon ledning om författarskapet. Sannolikt har väl författaren varit att finna bland huvudstadens politiserande yngre ämbetsmän.

Som den väl oförmedlade begynnelsesatsen nedan angiver, har memorialet sysslat med åtskilliga ärenden, och det är blott ett utdrag därav, som nu finnes bland bankodeputationens akter. Memorialet är tydligen uppsatt någon tid före början av 1731 års riksdag, sålunda väl mot slutet av år 1730.

Med påteckning: »Præs. den 26 Martii 1731. Dito uplåst hos Hrr Deputerade.»

Det årliga till Banquen af Siötullsmedlen gående Interesset 418 000 D:r Smt så hållom wi i underdånighet före, i anseende till såwäl den allmänna Crediten, som att Banquen är ett ansenligit publiqt wärk uti riket, och hwilken ingen alteration, utom hela rikets skadeliga känbarhet tåla kan, det bör densamma niuta dess förskrifning till godo, och den samma såsom helig hållas, samt riksens ständer sielfwa till omprófwande lemnas, om och huruwida detta publique wärk äntel. må i stånd

finnas i giörligaste måtto, utan skada och äfwentyr för dess Credit och bestånd, något mehr eller mindre af dess utaf Cronan tillsagde rättighet, till Statswärkets understöd falla låta. Och alldenstund Banquens tillstånd är hemligit, jemwähl ej oftare än under riksdagarne af Riksens höglofl. Ständer sielfwa kommer att undersökas; fördenskull kan och innan Riksdagen, härwid fuller ingenting tillgiöras; men emedlertid och till riksens Ständers höga bepröfwande wid nästa riksdag, förmenom wi wår. underdånige plicht fordra, att wid detta tillfället anföra wissa oss förekomne omständigheter.

Den besynnerliga nytta ibland andra som publiqum af dess Banque kan draga är det, att inwånarne kunna derstädes efter behag och nödtorft uppå wiss tid erhålla peningelån emot behörig säkerhet, som Banco ordningarne utsättia, hwilken beqwämlighet befordrar och wid macht håller den allmänna rörelsen, och ganska mycket kan förekomma en sådan brist uppå medell, som detta riket måst wid desse tider undergå. Om nu Banquen skall wara i stånd, att med sådane låhn gå inwånarne till handa, så bör han och sielf oförnekeligen hafwa en tillbörlig och tillräckelig fond.

Denne fond härkommer

1:o af Riksens Ständers egen guarantie för dess Banque, hwarmedelst

2:do Folket till Läne Banquen förtro deras Capitaler emot $4^1/_2$ procent interesse och

3:o tillika uti wexel Banquen till deras commoditet insättia deras löpande Capitaler, som sedan mehrendels i stället att roulera uti mynt in Natura blifwer uti Banco sedlar, med inwånarnes stora beqwämlighet gångbare, och hwarmedelst Banquen behåller Capitalet, och deraf samt de uti Läne Banquen insatte Capitaler, åter kan förhöja dess utlåhn till 6 procent, så att han igenom den således erhållne Crediten, som är grundwahlen till hela rörelsen, winner $1^1/_2$ procento på de insatte Läne Banque Capitalerne, hwarigenom klarligen är att aftaga, det wexel Banqs Capitalerne böra det förnämligaste bidraga till Banquens högst angelägne uprätthållande och wällstånd.

Emedan nu detta är aldeles oförnekeligit jemwäl att Riksens Ständers Bånco numera kommit till den Credit, som Ständernes guarantie naturligen wärkar, hwilket klarligen skönjes af Läne Banco sedlarnes nu erhållne wärde och begiärlighet, så följer och oundwikeligen den nödwändighet, att Banquen bör finnas föranlåten, såwähl för dess eget interesse att forderligast skrida till allmänna utlåhn, som att dermedelst befordra

de i Banquen stadnade Capitaler uti den nu warande oumbärlige rörelsen inbyggarne emellan, hwarförutan Banquen emedlertid synes owedersägel. wara mera till skada än nytta för publico.

Hwad som nu skulle i synnerhet föranlåta Banquen till utlåhn, tyckes wara det för Riksens Stat mycket gagnande medlet, om Riksens Ständer behagade tillåta, att ifrån 1731 inclusive, för Cronans låhntagne Capital, som ohngefär är 70 tunnor Gull, allenast betaltes $4^1/_2$ proc. interesse, så mycket som Banquen till dess Creditorer utbetalar, som giorde en åhrlig besparing i Stora Siötullsmedlen emot 105,000 D:r Smt, och till hwilkas ersättiande, Banquen allenast behöfde giöra nytt utlåhn till $17^1/_2$ tunna Guld a 6 procent, hwilket låhn i denne penningelösa tiden, ändå ej långt förslå skulle, den allmänna rörelsen att underhiälpa, som ett fast högre Capital kräfwer, och hwartill förmodel. Banquen wid ett nogare påseende, och saksens rätta skärskådande, äfwen lärer till dess fördehl i stånd wara, och oförgripeligen torde rönas när man rätteligen öfwerwägar och afböjer följande å Banquens sida, deremot till äfwentyrs förmenande synnerliga hinder och swårigheter.

1:o det Banquen ännu icke är i stånd att öpna Läne Banquen och dess Creditorer betala, hwaraf skall falla orimmeligit, att han emedlertid kan giöra publique utlåhn och

2:o att Banquen dristar ei igenom nya utlåhn giöra sig af de derstädes stående Capitaler utblottad. Beträffande det första, så hållom wi oförgripeligen före, det hwarken wara orimmeligit eller ogiörligit för Banquen, att lika fult giöra utlåhn, fast ännu icke Läne Banquen till dess Creditorers betalande öpnad blifwit: Ty

1:o kan ett sådant steg aldrig förorsaka missnöje hos Creditorerne, eftersom derigenom dem ju aldeles intet ifrångår, att deras Capitaler, som elliest stå fruchtlöse för Banquen, giöras roullerande, emot all fullkommelig och säker underpant, utan twärtom 2:do styrkes derigenom Banquens Credit hos Creditorerne samt hwar och en isynnerhet, i det de då kunna förmärka Banquens interesse förökas och tillståndet till deras nöje och säkerhet förkofras, hwarmedelst 3:o Läne Banco sedlarne, som redan så wida kommit, att de emot det förhögde Kopparmyntet äro pari, ännu begiärligare blifwa, och emellan folket mera löpande giöras, såsom contante penningar, och hwarigenom 4:o som således detta blir ett medell till Läne Banquens större Credit, och uppå hwars tillstånd samt tagande författningar wexell Banquens Credit beror, hwilken oförnekeligen måste understödja och bibehålla den

förra, så blifwa och så medelst Wexel Banqs Capitalerne desto mera förökte, som de nya utlåhn af Läne Banco Capitalerne, hwilka nu döde ligga, då komma igenom Circulation för privatorum räkning i Wexel Banquen att inflyta. Wi hoppas i underdånighet, att desse omständigheter äro klara, samt aldeles öfwertygelige, och i anledning hwaraf desto lättare faller att uhr wägen rödja den andra swårigheten, att Banquen ej skulle kunna drista sig, igenom nya utlåhn, utblotta sig af de der stående Capitaler; Ty här åfwan är så tydel. wist, att Banquens Credit derigenom märkeligen befordras, på hwilket sätt, ej mindre hädanefter, utan fast mera än härtills skedt, privatorum räkningar och Capitaler i Wexel Banquen måste tilltaga, så att ändå sielfwa Capitalerne blifwa in Natura uti Banquen stående, och allenast i Banco sedlar såsom contant öfwer hela riket circulerande, till inbyggarnes wederbörlige nytta och fromma. Det woro altid för riket en mycket ringa nyttiande Banque, hwars Poletter eller sedlar, icke till ett långt större Capital circulerade, än som swarande emot det dersammastädes sig befintelige myntet in Natura, och hwarföre en sådan Banque å ingen ohrt i werlden finnes; ty äfwen som en försichtig kiöpmans Credit, giör honom roullerande med mångdubbelt större Capital, än han någonsin äger, och hwarigenom han icke allenast tiänar sig sielf till dess förkofring och Capitals förökande, utan och igenom denne sin Credit åstadkommer stor rörelse hos sine medborgare, som med honom i handell komma med mehra, hwarmedelst en enda mans goda frägd och Credit kan giöra hos sig och andra stora Capitaler roullerande, som de likwäl ingendera äga, men draga deraf lika fult en god winning; så bör man och altid likaledes Banquen proportionaliter ansee, hwilken måste ibland annat äfwen dess nyttighet för riket derutinnan wisa, at han låter de der insatte Capitalerne, som tidast åter in Natura utgå, så at de altfort blifwa circulerande, tillika med dess derföre utgifne Wexel Banco Attester, i anledning af hwilka, och medelst assignerande ifrån den ena på den andra uti Wexel Banquen, mångdubbelt flere Capitaler komma att löpa i den allmänna rörelsen, än wärkeligen in Natura finnes.

Detta alt synes wara så ögonskenligit, att wi giöra oss den förhoppning, det lära, i anledning deraf, wid nästa riksdag, Riksens högl. Ständer befinna ofwannemde wårt project för skäligt att bifalla, och hwarigenom blefwe, som här frammanföre i underdånighet förmält är, af Stora Siötullsmedlen åhrligen besparde 105,000 D:r eller ohngefär 100,000 D:r Smt.

Wi kunnom härjemte icke undgå underdånigst att omförmäla, hwad oss widare Cronones Banco låhn angående, synes till eftersinnande wilja förekomma, som är det, att de utwägar lära wara swåre att utfinna, igenom hwilka publiqum i desse tider, skulle kunna det låntagna Capitalet ohngefär 70 tunnor Gull åter betala; Blifwer nu för denskull Banquen nödgad att såwida reflectera på de $1^1/_2$ procent, den deraf för sig uti årligit interesse åtniuter, att de kunna dermedelst omsider sielfwa Capitalet återbringa, så måste dertill ännu en circa 50 åhr aflöpa, inom hwilken tid, ja fast den blefwe till någon dehl mindre, och om Läne Banquen icke imedlertid skulle blifwa öpnad, samt i samma grund deraf, som nu tagas will, dessförinnan inga utlåhn kunna ske, så wore det wisserligen för riket den eftertänkeligaste omständighet, hwarigenom riket nödgades uti en nästan outwäntelig tid umbära den frucht och nytta af dess Banq, hwarpå ändamåhlet, wid första inrättningen egentel. syftat hafwer, samt frammanföre underdånigst omrördt är, och hwilket fördenskull stadfästar oss i den oförgripelige mening, det borde i det stället till Banquens upkomst, förkofring och Credit, forderligast dylika medell widtagas, som wi fördristat oss, att i underdånighet föreslå, samt hwarigenom icke allenast Banquen med Guds hielp, innan kort tid nog, ärnår dess widare erfordrande anseende och wälstånd, utan och Riksens Stat desto snarare dess nu alt för mycket saknade Stora Siötulls revenüe återbekommer.

6. BANKOFULLMÄKTIGES MEMORIAL D. 26 MAJ 1731 OM UTLÅNINGEN.

BD. 1731, akt., fol. 795 f. Med påteckning: »Præsent. d. 29 Maij 1739, uppläst hos Hrr Deputerade d. 2 Junij.»

Hörsamt Memorial.

Såsom Ständernes Herrar Deputerade genom Extractum Protocolli af den 20 hujus begiärt Fullmächtiges mening och skriftelige utlåtande öfwer några måhl, som pröfwas nödige att öfwerläggas, innan den ärnade Läne Banquens öpning skulle blifwa wärkställd; så hafwa Fullmäktige ej underlåta welat, deras wälmente tankar på följande sätt, öfwer hwart och ett särskilt yttra: såsom

ad 1^mum: När början till utlåningar kan ske. Fullmäktige hafwa för detta wed handen gifwit, hwad som de funnit oumgiängeligen re-

quireras, innan det till någon ypning med utlåningar skridas kan, hwilket man såwida det är af den importence och högsta angelägenhet, att Banquens wälfärd derpå beror, finner sig föranlåten, att än widare till Herrar Deputerades mogna och benägna ompröfwande hemställa, neml. att om Banquen skall öpnas till utlåningar, måste framför alt wara en penningefond dertill, att man icke allenast må wara i stånd, att läna till hwar och en, som emot säkerhets ställande, begiärer blifwa med lån betient, utan och att kunna gifwa de af Creditorerne som det begiära, deras Capitaler ut, och det i den sort, de dem insatt.

Att utnämna dertill någon wiss summa är swårt, emedan det, så i det ena med utlåningarne, som det andra med utbetalningar, ankommer på tillfälle och Conjoncturerne. Hwad behållning Banquen hafwer att giöra utlåningar, är Herrar Deputerad eej mindre än Fullmächtigarne bekandt, och att Läne Banquen i stället för Fond är till Wexel Banquen ett anseenligit skyldig, hwilket under de förflutne 4 wintermånaderne då ingen Siötull influtit, icke allenast intet är wordet minskat, utan fastmera till twå a tre gånger alterum tantum förökat, emedan de dagel. förfallande interesser hafwa måst lika fult betalas, och det som till datum af Stora Siötullen influtit, är så ringa, att det emot den summan på långt när intet förslår. Annan tillgång finnes intet, ty Wexel Banco medlen stå såsom ett Depositum eller inlags fä, det Banquen intet får röra, och det som man hoppades kunna af publico, för lånet till Stenbockiske Arméens rançon samt de återstående och uplupne interessen undfå, lärer som man nu förmärker, ej stå att erhållas. Så att af alt thetta blifwer ett ofelbart slut, att med intet kan ingenting uträttas: lärandes Herrar Deputerade benäget finna, att sielfwa nödwändigheten fordrar härwed en besynnerlig försichtighet, och att man ej må embarquera sig uti en så widt utseende och widlöftig affaire, som det är, at öpna en Banque, utan att hafwa krafter och styrka, att börja och hålla dermed ut i längden.

Det som för Crono lånens interesser inflyter och skulle öfwerskiuta det som Banquen till dess Creditorer utbetalar, kan man ej giöra Stat uppå, förrän wed årets slut, hwilket åter på de då infallande wintermånaderne, såframt Wexel Banque medlen ej skola rubbas, nödwändigt behöfwes till Creditorernes förnöijande, för deras förfallande interesser, till dess åter Seglationstiden kommer, att man kan få dem ersatte, och på det sättet kommer det att roullera år ut och år in. Nu är det wäl icke utan, att när tre a fyra år således gådt förbi, Banquen ju kunde hafwa en behåldning af twå a tre tunnor Gull; men så är der-

wed till märkande, att man nu förut ej kan giöra Stat på sådant, som är i så måtto Caution underkastadt, att man icke kan säga med säkerhet, de oundwikeligen skola wara i Banquens Cassor, emedan man intet wet, hwad som kan ske, och hwad som kunde hindra, att det ej kommer till sin fullkomlige wärkställighet, särdeles som man hafwer ordsak att beklaga, det detta wärk är alt för mycket hatat, och att det fattas allenast mången tillfälle, at giöra det skada. Fullmächtige hafwa minsta kundskapen om de anlägningar, som dagel. giöres emot Banquen; men hafwa likwäl sedt nu i fredstiden prof af sådane uptog, som man under starkesta kriget och den situation riket då war, icke ens hade orsak att befara. Fullmächtige kunna nu, som före högeligen contestera, att det skulle af hiärtat fägna dem, om man såge någon utwäg och beständig grund till Banquens öpnande, att riket måtte kunna med nöje pröfwa den nytta och förmån, som ett så hälsosamt wärk, då det hålles i sin tillbörige drift och med behörig ömhet på alla sidor handhafwes, tilbringa skulle: men beklaga att apperencen dertill hafwer blifwit swagare, än man förmodat: önskandes derföre att något moyen kunde upfinnas, hwarigenom en så angelägen dessein kunde med någon pålitelighet och utan Banquens fahra i wärket bringas samt med dess heder och upprätthållande stadigt continueras: man fruktar mycket, att de som mest inquietera Herrar Deputerade om Banquens öpnande, torde som minst tänka på rätta medlet och sättet huru det kan låta sig giöra, samt öfwerwäga hwad Suit och olägenhet ett sådant öpnande uti detta Banquens tillstånd med sig föra skulle, eller och till äfwentyrs icke så mycket lägga det ena eller det andra på hiertat om något widrigt hände, allenast de få sin wilja fram.

Man wille ponera, att Banquen wed nästkommande års slut, skulle hafwa en tunna Gull eller något mehr, som kunde giöras fruchtbar, så wore det doch intet nog tillräckeligit, att dermed öpna Banquen till utlåningar: ty man hafwer af förra tiders förfahrenhet rönt att en sådan summa understundom på sex a åtta wekor, och det intet i stora poster, blefwet utlånt: hwarmed skulle då andra som begiära lån, blifwa soulagerade? En eller tvänne som deruti finge afslag, skulle decriera wärket och bringa det i största misscredit, i synnerhet som det ej skulle fehla, att Banquens missgynnare det med all flit underhiälpandes worde. Man worde då finnande, att den senare willan, blefwo wärre än alla de förre. Det kunde wäl sägas att ingen så stor tillit om lån lärer ske, eftersom man erfaret att förrådsCassan på några år knapt kunnat utlåna en tunna Gull eller något mehr; men deremot

torde böra öfwerwägas, att det är med en sådan Cassa helt annorledes bewändt, än med en Banque. Den förra är ett helt nytt wärk, och icke allom så just bekandt, reglorne som derom gifne äro, icke allom så kunnige, och en eller annan swårighet der giöres, rebuterar folket, att de heldre söka andra, i det att der ingen utlåning giöres, utan emot Gull och Silfwer pant, samt Läne Banque sedlar. Deremot är Banquen allom bekandt, derest enhwar tycker sig wara berättigad till att få läna, och skulle då de som äro dess Creditorer aldra mest sig där anmäla: att förtiga hwad tillit der kunde blifwa af Brukspatroner och dem som med deras Jern blefwo nödstälte: utom det, att det kunde meritera widare Deliberation, huru det will skicka sig att retrenchera en Riksens Banques utlåningar till allenast sådane panter som en så till sägande privat Cassa föreskrefne äro. Ehuru nu härmed må wara, så tyckes Conclusionen blifwa denna: Om förråds Cassan då den allena giordt lån på sådane panter ej kunnat employera på några år twå tunnor Gull, så skulle, der både Banquen och Cassan tillika giöra utlåningar, det på intet sätt, för den consequence det med sig i en annan afsikt hafwer, löna mödan att öpna Banquen. Föreställer man sig åter att Banquen skulle blifwa mera sökt och tillitad om lån, än förråds Cassan, så wore altför eftertänkeligit, att på ett hopp af tillfallande medell giöra ett äfwentyrligit steg till öpnande, då man intet hafwer nervum rerum gerendarum i händerne, eller åtminstone kan giöra sig fullkomlig Stat hwar man den skall tillgå, då det fattas. Uti en så dangereux och farlig situation som Banquen i så måtto är stadd, skulle wäl Fullmäktige för deras delar hålla betänkeligit, att styrka till någon Läne Banquens öpning; men som det redan torde wara en afgiord sak, så will det intet anstå dem, att widare derom raisonera: förmodandes doch, att hwad man här anfört, blifwer gunstigt och benägit uptagit.

2:do. Om sättet till utlåningar, samt de förr utnämde lösörepanter, och om något wore att påminna, hwad lån på Jern angår. Såframt Herrar Deputerade skulle finna rådeligit att Banquen nu i detta dess tillstånd bör giöra utlåningar, så wet man intet särdeles mer härwed att erhindra, än hwad för detta är wordet andraget, i synnerhet af Banquens Commissarier uti deras Memorial af den 4 hujus, hwilket stöder sig på Banque ordningen.

3:tio huruwida man skulle tycka att Banquen må kunna emottaga nya Capitaler på interesse, ifall någon med de wilkor som Banquens öfrige Creditorer äro underkastade skulle sig till insättning deraf an-

biuda, och om icke äfwen derigenom Banquens rörelse och förkofring till större utlåningar efter handen befrämjas kunde?

Härwid infaller det som så ofta är uprepat, att om Banquen skall öpnas till utlåningar, måste man nödwändigt hafwa dertill penningar, hwilka nu för tiden intet äro att tillgå. Fullmäktige hafwa äfwenwähl wid handen gifwit, att det hopp man kunde hafwa om något öfwerskått af interesserne för Cronolånen, hwarken är tillräckeligt eller så påliteligt, att man kan giöra någon säker Stat derpå. Att erhålla något understöd af publico och Cronan synes äfwen i desse tider, ej stå att wänta, utan än mer att befrukta, det en annan gång, oaktadt hwad förskrifningar och försäkringar Banquen sig åberopar och framlägger, man lika fult torde med afskrifningar mötas, hwartill planen redan torde wara lagd och uträkningen formerad: altså blifwer nu att considerera, huruwida man igenom privatorum insättningar, skulle finna wärket kunna hiälpas och i stånd hållas.

Wore här nu, som förre tider, nog penningar i landet, så skulle man förmoda, att folket giärna förtrodde sine medell i Banquen på ränta: men som beklagligen derpå är en ganska stor brist, så lärer ej heller någon insättning kunna förwäntas: ty de få som hafwa några Capitaler, söka hellre att få 6 än $4^{1}/_{2}$ procentum interesse om året för dem, och kan man derjemte wara försäkrad, att när folket får höra huru Crediten nu hålles emot Banquen, hwilket omögeligen kan hållas tyst, lärer något hwar taga räddhåga till sig, och hellre söka annan utwäg, än lemna sina Capitaler åt Banquen, som till rabatter och aıkortningar på Creditorernes medell är wed hwarje Riksens Ständers sammankomst underkastad.

Skulle det resolveras att emottaga penningar af privatis, så följde och, i och med detsamma, att Banquen borde inlösa sine egne obligationer, och då finge man see, att mången som till datum hafwer af necessiteten måst nöija sig med sine årl. interessen, skulle finna sig föranlåten, att taga sine Capitaler derifrån, och således förekomma, att det ej måtte andra gången blifwa fast. Der och Banquen ej kunde giöra hwar och en deruti nöije, hwilket jämwähl är omögeligit så wähl till quantum som till quale eller sorten, emedan det mesta mynt, som der nu skulle insättias, wore allenast kopparmt.: der man likwähl är skyldig millioner uti ducater, rdr, Carolin och Courent sorten: Så skulle det blifwa ett farligt allarm, Wärket discrediteras, och de som derwed sittia, dragas både för domare och executorer, man will intet nämna hwad blåme och Calumnier som widare skulle utgiutas, åtminstone kan man

föreställa sig, att aldrig skulle Creditorerne så gifwa sig tillfreds, der Banquen hädanefter skulle slutas, som då det skedde 1709. I öfrigt lära Fullmäcktige med all flit söka att wärkställa hwad Ständernes Herrar Deputerade finna lända till Banquens fördel och nytta. Stockholm den 26 Maji 1731.

Uppå Ridderskapets och Adelens wägnar:

J. Thegner. *L. Ehrenstam.*

Uppå Prästerskapets wägnar:

M. P. Aurivillius. *Jöran A. Nordberg.*

Uppå Bårgerskapets wägnar:

P. Aulævill.

7. JOHAN BREANTS MEMORIAL OM BANKENS UTLÅNING. 1738.

BD. 1738—39, akt., I, fol. 685 f. Påtecknat: »Pr. och upl. den 24 Jul. 1738».

Underdån. Ödmiukt Memorial.

Nu är den fierde Riksdagen, som jag har den lyckan at biwista Riksens Höglofl. Ständers Secrete Utskåtts Defensions Deputations Rikswårdande öfwerläggningar angående Förswarswerkets i stånd sättiande; under hwilka öfwerläggningar jag med mycken grämelse försport, huru en allmänn penninge-brist ej allenast förhindrar och uppehåller werkställigheten af många rättsinte, mogne och patriotiske författningar til Rikets säkerhet och förswar emot thess mächtige Grannar, samt til handelens och Manufactoriernes utwidgande, förkofring och styrka etc. etc. etc. utan ock ligger i wägen, at Riket ej kan betiena sig af önskelige tilfällen til dess bortmiste Provinciers återwinnande.

Jag har altså, efter min undersåteliga plicht, warit omtänkt på medel och utwägar, hwarigenom et så förderfweligit hinder måtte

kunna undanrödjas, Riksens allmänna gäld utan någons gravation afbetalas, Publici Credit uphielpas och alle Riksens innewånare försättias i lycksaligt tilstånd och wälmågo.

Denne omsorgen har bracht mine tankar i mycken rörelse, och har jag warit omtänkt, dels huru wida någon rik Guld-grufwa inom Rikets gränsor, dels then af Alchymisterne så högt utropade Lapis Philosophorum och Gulldtincturen skulle kunna påfinnas. Men thesse 2:ne utwägar har jag funnit kräfwa mera tid, omkostnad och arbete, än mine wilkor och trägne Embets-sysslor kunnat aflåta.

Efter mycken sorgfällig och patriotisk tanckwäxling har jag äntel. kommit at besinna, det bästa och ädlaste Guldtincturen är den allmänt roullerande Credit, som Riksens höglofl. Ständers Banque äger så wäl innom Riket, som hos fremmande Nationer, hwilken credit, utan någon Chymisk eld och operation, så högt har förädlat wårt Papper, som innom Rikets gränsor tilwerkas, at thet nu til en dehl kommit i lika wärde, som Silfwer och Guld. Ett oemotsägeligit prof deraf, äro Riksens höglofl. Ständers Läne Banco-Sedlar, hwilka, ehuruwäl de allenast löpa med $4^1/_2$ pro Cents åhrligit Interesse, och Capitalerne aldrig utsökas, äro dock öfwer alt i hela Riket, samt hos en dehl fremmande Nationer, så begiärlige, at the säljas med 12 a 15 procents avance eller förhögning. Häraf, eller af desse præmissis, har jag då formerat det axioma, at Riksens höglofl. Ständer äro rätta ägare och innehafvare af en sanfärdig Guld-tinctur, som kan förvandla ej allenast sämre Metaller, utan ock, thet mera är, gement Papper til Silfwer och Guld. Thetta har jag antagit för en oförnekelig sanning, som Mathematicé kan demonstreras.

Widare har jag eftertänkt, om då intet thenne Guld-tincturen än widare skulle kunna multipliceras, och til then högd af rikedom, wältrefnad och lycksalighet förhöja wårt Rike, at thet för sine Grannar skulle blifwa formidabelt, och at inga fremmande Förlager skulle behöfwas, hwarigenom mergen och musten utsugas utur land och Rike? Hwarom jag i mitt sinne funnit en så evident och klar öfwertygelse, som om någon infallibel Mathematisk Sanning.

Alle Riksens innewånare, och en stor dehl fremmande Nationer stå i den öfwertygelsen, som ingen redelig Patriot wil, ej heller någon widrigt sinnad och ähre-förgiäten menniskia lärer kunna dem betaga, at om Läne-Banquen i denne stund til fullo skulle betala alle sine Creditorer; så skulle den ändå hafwa i behåll et öfwerskiutande rent Capital om några Millioner T:r Guld. Si! här hwad ogemen och

oskattbar Credit Banquen äger; och denne Banquens Credit stöder sig på samtel. Riksens höglofl. Ständers gemensamme försäkran och garantie, at en för alle och alle för en wilja hålla Banquens Creditorer skadeslöse, dels ock therpå, at alle Banquens Creditorer wid hwart åhrs förlopp, richtigt, promt, utan uppehåll och gensago, undfå 4½ procents Interesse för deras innestående Capitaler; dels på säkre författningar, som för siuttio åhr sedan giorde äro, til Banco-Capitalernes förmerande och förkofring in infinitum. etc. etc. etc.

Detta alt anser jag för den ädlaste Guld-tinctur, som kan förwandla Swenskt Papper til ännu flere Tunnor, ja Millioner Tunnor Guld, genom en ganska simpel, men likwäl infallibel operation.

Om Riksens höglofl. Ständer skulle tänkas i denna stund utfärda en Försäkrings-Sedel på et fruchtbart Capital om en Tunna Guld specie Ducater, af det innehåll, at hwar och en, som wore innehafware af samma Försäkrings-Sedel, skulle af Riksens höglofl. Ständer hafwa at undfå en Tunna Guld i specie Ducater, och wid hwart åhrs förlopp, promt och utan uppehåll utbekomma i Riksens höglofl. Ständers Banco 4½ procent interesse på nästber:de Capital; så wore det ju otwifwelachtigt, at samma Försäkrings Sedel eller fierdedels Ark Papper skulle komma at gälla i hwars Mans hand för en Tunna Guld, och blifwa långt begiärligare, än et lika stort ofruchtbart Capital i Plåtar eller Ducater, Hwilket man swårligen med fullkomlig trygghet kunde göra fruchtbart.

Således förmodar jag wara nog öfwertygeligit och begripeligt, det Riksens höglofl. Ständer äro i stånd, at försättia så wäl thess redan utgifne, som ock the hädanefter utgifwande Obligationer och Försäkrings-Sedlar, jämwäl ock the af Riksens Collegier och Embetsmän utfärdade Liquidationer, i samma wärde och Credit, som Läne-Bancoattester och Obligationer: til hwilken ända följande mått och författningar kunde göras, neml. (1) At til Rikets allmänna gälds afbetalning anslås förr omrörde Banquens öfwerskiutande enskylte behållning, som förmodel:n utgiör många Tunnor Guld. (2) Skulle, emot förmodan, denne fonden ej befinnas wara nog tillräckelig; så kunde ett, tu eller try åhrs Revenüer af stora Siö-Tulls-medlen, som nu i många åhr blifwit disponerade och anwände til Banquens hos Cronan ägande skuld-fordrans afbetalande, läggias til samma fonde. (3) Är angeläget, at Riksens höglofl. Ständer, en för alle, och alle för en, på samma sätt garantera för denne fonden, at den i Krigs- och Freds-tider skal blifwa inviolabel och hållas oföränderligen oförryckt, samt för de ifrån

och med åhr 1715: utgifne Försäkrings Sedlars, Obligationers och liquidationers promte betalning, som Riksens höglofl. Ständer för detta behagat garantera för de, Läne-Banco-Creditorerne tilhörige, Capitalers säkerhet samt Läne-Banquo-attesters promte inlösen; jämväl ock (4) foga then anstalt, at alle ännu oinlöste liquidationer öfwer the hos Kongl. Maij:t och Cronan innestående fordringar, (hwilka Liquidationer til en stor dehl finnas i utländningars händer) warda til Cronan indragne, och at Riksens höglofl. Ständer, i stället för Liquidationer, bestående af ett eller flere Ark Papper, som äre obeqwäme at bära hos sig, eller at afsända med posten, meddela hwar och en Cronans Creditor, som af sådane liquidationer är rätter innehafware, en Försäkrings-Sedel i så ample termer, som någon Läne-Banco-attest, med then eftertryckelige Försäkran och inviolable författning, att hwar och en, som en sådan Försäkrings-Sedel innehafwer, må wid hwart åhrs förlopp, promt och utan drögsmål richtigt undfå interesse a $4^1/_2$ procent om åhret. (5) I fall det kunde låta sig göra, och Riksens höglofl. Ständer skulle täckias göra den författning, at hela Militaire och Civile personelle staten under warande freds tider, blefwo aflönte med sådane Försäkrings Sedlar, så skulle Rikets styrka, sällhet och wälgång ogement kunna befordras. Skulle det ock pröfwas nödigt, at fournera Banquen, emot ansenlige utlåningar, med fullkomligen säkre Panter; så hafwa Riksens höglofl. Ständer många land- och herr-skaper samt flere ofruchtbare Capitaler at tilgå, som pantsättias kunde.

Utaf the här ofwantil upräknade författningar kunde hela Riket then oskattbare förmån tilflyta, at öfwer alt blefwo en oförliknelig roullance, efter som sådane Försäkrings-Sedlar då skulle komma i lika wärde, som Silfwer och Guld, och werkeligen blifwa långt begiärligare; hwaraf Cronan med tiden kunde winna den owerderliga Credit, at många inwånare, som nu äro chargerade med fruchtlöse Capitaler, skulle gerna låna dem til Cronan, emot the af Riksens höglofl. Ständer auctoriserade och stadfäste Försäkrings-Sedlar, allenast at Riksens höglofl. Ständers Deputerade och Fullmächtige, wid hårdt answar til giörande, med samma promtitude, som Läne-Banquen, wid hwart åhrs förlopp betala det förskrifne Interesse.

Man har så mycket mindre orsak at befara, det Läne-Banquens Credit härigenom skulle lida någon afsaknad, som Läne-Banquen, den der altid har tilfälle at betiena sig af någon dehl utaf de i Wexel-Banquen insatte ansenlige penninge-summor, åhrligen profiterar en och en half pro Cent på up- och utlånte Capitalers Interessen, och dertil

med äger ej allenast innom Riket, utan ock hos fremmande Nationer en så allmänt roullerande Credit, hwarigenom åhrligen långt mera kan winnas, än som erfordras til Banco-betieningens aflöning, Banco-husens reparation, interessens afbetalning för Läne-Banco sedlar samt alle slags extra utgifter; Hälst Banquen jämwäl är ägare af många fördelachtige Fastigheter; och för öfrigt så är Riksens höglofl. Ständers gemensamme garantie en inviolabel grundwal af Banquens oskattbare och oföränderlige Credit: Hwaraf oförnekeligen flyter, det alle här ofwan till projecterade Författningar, utan ringaste afsaknad och mistning för Läne-Banquen, behörigen kunna werkställas.

Detta alt underkastas med diupaste wördnad Riksens höglofl. Ständers mogna och Patriotiska bepröfwande. Imedlertid lefwer jag i den otwifwelachtiga förhoppning, at om höglofl. Riksens Ständer detta, af rättsinnigt nit för hela Rikets styrka, anseende, wältrefnad och beständiga lycksalighet, härflytande underdån-ödmiukaste Förslag nådgunstigast skulle täckas agreera och i execution ställa; Så skulle den rättsinniga bön och önskan, som högwälborne H. Grefwen och Landt Marskalken, wid början af denne Riksdagen, på Riks-Salen framburit, genom den Högstas dyra nåd werkeligen gå i sin fullbordan, neml. at Herren unnar denne Riksdag sådant slut, at dess utgång ibland Sweriges sällheter antecknas må, samt tiena til upprätthållande af det namn af tro, redlighet och mandom, om hwilket Giöta och Swenske Män i alle tider så ömma warit: uti hwilken önskan jag ock för min ringaste dehl instämmer, som i Riksens höglofl. Ständers nådige åtanka, ynnest och bewågenhet mig innesluter, och har den lyckan, at med största wördnad och all tillgifwenhet förblifwa

Riksens höglofl. Ständers

Allerödmiukaste tienare

Joh. Breant.

8. BRUKSPATRONERNAS GENOM ADOLF GYLLENPISTOL INGIVNA MEMORIAL OM BANKENS UTLÅNING. DEN 30 JUNI. 1738.

BD. 1738—39, akt., II, fol. 1410 f. med följande påteckningar: »Ingifvit den 3 Julii 1738 N:o 67. — Upl. i Riksens Ständers Urskillings Deputat.:n d. 13 Julii 1738. — Dito remitterat till Riksens Ständers Secrete Utskott Ut supra. Ad mandatum. S. von Otter. — Præst. i Secr: Utskott d. 21 Julii 1738. D:o remitterat til Banco Deputation. Ad mandatum. Frid: Steenhagen.»

Ödmiukaste Memorial

Sedan Bruks Patronerne genom deras hos Riksens Höglofl. Ständer i ödmiukhet insinuerade Memorial, omständeligen förestäldt af hwad wigt Stångjerns smidets och Järnhandelens upprätthållande är, til Cronans inkomster, Bergwärckens bestånd, handel och navigationens befrämjande, allmänna rörelsen och Rikets inwånares wälstånd och näring; Är också förmodeligen wijst, at Järnhandelens nu warande twång och förtryck besynnerligen härrörer af den alt för stora penningebrist som är i landet, både hos Handlande och Bruksägande, såsom ock at Järnhandelen i brist af egne medel och Credit i landet, til dess ansenligaste del måtte underhållas af främmande penningar, hwarmedelst Nationens förmögenhet förswagas. BruksPatronerne hafwa också ödmiukast anhållit, at Riksens Höglofl. Ständer täcktes låta wara sig om hiertat, at gifwa acht på allmänna tilståndet, och tillika giöra sig bekymrade om sätt och utwägar, at förekomma den tiltagande nöden och i lika ödmiukhet underställt Riksens Höglofl. Ständer, om icke Riksens Ständers Banque må wara den förnämsta tillgång och tillräckeligaste medlet til penningenödens förebyggande, genom Capitalers lån uppå fastigheter och reelle effecter, på något för Banquen säkert sätt, och för Låntagaren drägelig methode och Interesse på det 3:ne den allmänna wälfärden i högsta måtto gagnande nyttigheter, på en gång och genom ett medel wärckställas måtte, nemligen Banquens avance genom Interessen; Nationelle förmögenhetens förkofring genom det at penningar och avance blir inom Riket; samt at Nationens förlust genom främmandes winst afwärjes. Och som tiden icke warit tilräckelig, at hos Riksens Höglofl. Ständer i ödmiukhet framgifwa sin utförliga ansökning om berörde lån af Banquen, hafwa Bruks Patronerne

i ödmiukhet förbehållit sig, at inom den höggunstigt bewiljade prolongation få ingifwa sina desiderier som följa.

Ibland andra försichtige maximer som i achttagas af en klok Regering till ett land och Rikes wälstånd, i des hushållning, är detta ansedt som en grund och högstwicktig sanning, at undersåtares förmögenhet är Rikets styrcka och säkerhet, hwarföre alla de utwägar böra befrämjas med råd och eftertryck, som lända till handelens fortgång, hanteringars otwungne rörelse, den allmänna Creditens säkerhet, och penningars tillräckelige lopp såsom sielfwa lifwet och senan af alt.

Af den allmänna klagan som Sweriges inbyggare, så handlande, som Bergs och Brukswärcks idkare, warit nödtwungne at föredraga Riksens höglofl. Ständer wid nu påstående Riksdag, lärer beklageligen finnas, at alt det som genom ofwananförde kloke och nyttige maxime borde erhållas, befinnes i närwarande tid uti helt widrigt skick, då handelen liksom aftynar, och Bergswärcken äre på yttersta bredden af sin undergång, förmedelst penningebrist inom landet, och genom utländares twång, i det meste delen af de i Brukswärcken omlöpande medel, antingen directe eller indirecte bestå af främmandes hand, hwaraf skier, at avancen faller i deras pung.

Detta twång härrörande af penningebrist inom landet, gifwer som berördt är de främmande rum och lägenhet at tränga sina medel in uti Bergslagerne och Järnhandelen, och då de finna en Bruksägare eller dess afnämare i Stapelstäderne i det slätta tillstånd, at de icke kunna af egen Cassa underhålla en så ansenlig utgift, som till Bergswärcken betarfwas, accordera de sig alla de förmåner som de möjeligen se sig kunna erhålla i anseende till deras nöd och twång, som kommer med dem i handel, och sålunda följer, at järnet måste säljas i otid och under sitt rätta wärde. När nu den främmande sålunda giort sig mästare af järnet, och bracht uphandlingen så långt, at han disponerar de mästa och bästa partier, och derofwanpå inför dörren hos oss, afsätter järnet til dess egne landsmän, som komma hit med sina skiepp at afhämta stångjärnet, i ett dyrt och som för skiedt excessivt stegrat pris: Så at utlänningen klagar hemma hos sig öfwer Sweriget men har at skylla sina egna härwarande landsmän och expediter. Samma orsak, nemligen penningebristen hos oss, bringar ock den handlande, at af nödtwång förderfwa stångjärnshandelen utom rikes, til dess egen och hela Sweriges järnbergslagers skada; I ty när järnet för Swensk räkning utsändes i mening at kunna utbringa priset bättre, är den handlande icke i stånd at uthärda rätta tiden til försälgningen, utan nödgas

negotiera derpå främmande penningar, betala Interessen utrikes och umgiälder, och ändoch i förtid sälja järnet under sin rätta marckgång; Hwaraf de store järn Contoirer taga sig tillfälle, sedan de en gång hafwa järnet hos sig i händer, at förskrifwa oss ett pris, under det wärde järnet borde äga, och wäl kunde erhållas, der mer styrcka wore hos den handlande: Ja det försäkras oss af trowärdige förfarne handlande, at der någonsin möjeligit wore, at Svenska järnet kunde säljas för 24 daler Kopparmynt per sk.℔:det eller derunder, skulle i anseende till ofwan förestälte skadelige handelsmethode, samma skriande klagan som nu, hållas af de främmande, at järnet wore för dyrt; Och skulle äfwen så lemnas dem samma tillfälle som nu, at genom wåra egne handlandes oförmögenhet finna bättre kiöp på järn hemma hos sig, än här på wågen. Fördenskull i anseende til de anförde skiäl och til at uphiälpa järnhandelen til sitt rätta wärde; at behålla avancen hos Swenska Nationen, och at förtaga dem främmande öpen wäg at utmatta oss medelst sine penningar, hafwa Bruks Patronerne wändt sin förtröstan til Riksens Höglofl. Ständer, med ödmiukaste begiäran, at de täckas gifwa rätt acht, på det som oss skadar, och derhos wårda sig om sitt Fäderneslands wälfärd, med sådane råd och författningar, som kunna förekomma det onda och uprätta det goda.

Til sådant hälsosamt ändamåls ernående, anhålles hos Riksens höglofl. Ständer ödmiukast, at Banquen som ofelbart dertil lärer wara i stånd och hafwa utwägar, må komma den allmänna brist i Rikets egen penninge rouillance til hiälp, med lån af Capitaler emot Interesse: Hwarutinnan Riksens höglofl. Ständers bifall så mycket mer förmodes, som ansenlig säker avance tillfaller Banquen; Och de för Banco wärcket af Riksens höglofl. Ständer Deputerade Fullmächtige, aldrig lära kunna neka med billighet och skiäl, det ju Banquens tillstånd är sådant, at lån kan både giöras, och at utlåning är nyttig, i anseende til Banquens egen förmering genom Interessen, och Rikets allmänna förkofring af penninge rouillance, hwarmedelst handelen kan hållas i sitt otwungne lopp och landets producter i sitt rätta wärde.

Skulle Banquens föreståndare inwända någon swårighet emot Bruks Patronernes wälsinte och förmodeligen billige proposition; giör man sig det säkra hopp, at Riksens höglofl. Ständer, som icke allenast försäkrat Banquen, utan också hafwa macht at giöra sig grundeligen underrättade om dess beskaffenhet, lära högrättwisligen finna at Rikets invånare och allmänna wälfärden på intet sätt kan mer betienas af Banquen, än uti det proponerade högst angelägne målet: Och som främmande

kunna wåga för sin winning, at låta deras penningar löpa bland handlande och i Bergslagerne på blott tro och redelighet eller förskrifningar utan underpant; Hwarföre skulle icke Banquen kunna utlåna penningar til Rikets inbyggare emot säkerhet i faste egendomar, till tre fierdedelar emot dess wärde, och på redbara effecter, då en ögonskenlig nytta och allmänt godt, dermed tillika befrämjes?

Bruks Patronerne anhålla än ytterligare ödmiukast det Riksens Höglofl. Ständer höggunstigt behagade godtfinna, at Banquen må låna penningar emot säkerhet i fasta ägendomar till $4^1/_2$ procentum Interesse, på följande sätt nemligen

Då någon Bruksägare anmäler sig at åstunda lån i Banquen på Bruk, såsom Hammarwärck och Masugnar, wärderas de af Bergmästaren i orten tillika med 2 a 3 Bruks Patroner, hwilka så wärdera, som de sielfwa wilja betala ägendomen, ifall Banquen förorsakas söka betalning i sielfwa egendomen. Uppå sådan wärderingssumma gifwer Banquen lån till tre fierdedelar, när lånsökaren bewisar med Häradsrättens attest beseglat med Häradets och Häradshöfdingens Sigill, ifrån orten der Bruket är belägit, at egendomen är ograverat förut, och inteckning skiedd för Banquens säkerhet.

Uppå redbara effecter af godt Bruksstångjärn, som inkommit på någon wåg, åstundas lån, på sådant sätt, at sedan järnet blifwit afwägit för Banquens säkerhet, och attest deröfwer ingifwes, antager Banquen järnet til säkerhet eller pant, och utlånar derpå Trettio Sex a Trettio Åtta dahl:r Kmt per Skᵻ: emot 3 procentum årligit Interesse, och at Interesset betalas hwart halft år af låntagaren. Och på det försälgningen af stångjärnet, som således blifwit pantsatt, icke må til ägarens skada hindras, när någon sig anmäler det at kiöpa: Så torde derwid således, utan något Banquens äfwentyr, kunna förhållas, at så snart ägaren, eller dens Commissionair, har tilfälle det pantsatte järn eller någon del deraf at föryttra, må han å Kiöparen wexel gifwa, at til Banquen den låntagne Summan, efter 8 eller 14 dagars, 3 weckors eller högst en månads tid betala. Hwilcken wexel, sedan den är accepterad af Köparen å hwilcken den är ställd, tyckes det, om Köparen eller Säljaren, hos hwilcka bägge Banquen då har sin säkerhet, äro af någorlunda kundbar förmögenhet, at det pantsatte stångjärnet utan fahra kan gifwas löst, emedan det icke är at förmoda at de begge inom så kort tids förlopp skulle til Banquens skada och mistning kunna af sig komma. Och ifall wexel gifwarens och acceptantens Credit icke skulle af wederbörande i Banquen anses för nog pålitelig, särdeles när den låntagne Summan är stor:

Så kunde det hiälpe medel til Banquens säkerhet, til öfwerflöd brukas, at å en sådan wexel förskaffas utom acceptantens påskrift, en förmögen och i god Credit warande mans endossement, då Banquen wid felande betalning på förfalldagen, kunde under wexelrätt, få hålla sig til hwem den bäst finner, anten wexelgifwaren, acceptanten eller endossenten, eller ock til alla tre, både för sitt Capital Interesse och omkostningar. Igenom en sådan författning synes en nödig Disposition til det pantsatte stångjärnets försäljande kunna ägaren eller dess Commissionair uplåtas; ty så nödig som å ena sidan Banquens säkerhet är för sitt utlånte Capital, så nödigt är ock å andra sidan at utlåningswilkoren äro brukbare och så lämpade, at en til försälgning ståndande waras afsättning icke hindras och wid gifwande tilfälle derigenom betages at den är pantsatt. Enär ock wilkoren så ställas, blir tillitningen, och följackteligen inkomsten derwid så mycket ansenligare til Banquens nytta samt rörelsen stärckt och ökad uti en sådan handtering, hwaraf Rikets handel och wandel har sin största styrcka. Det skulle ock tyckas at Banquen med all säkerhet kunde giöra försträckning, under förlags Rätt, och ifall en til sådant förslag lämpelig förordning til den ändan blefwe författad, som derhos wore alfwarsam uti alt det som kunde tiena til förekommande, at den til Bruksdrift tagne försträckning icke skulle blifwa til andra utgifter skingrad: så wil det tyckas, at Banquen och Bruksägarne derigenom skulle å begge sidor blifwa mycket gagnade. Den förra at han får sin winst af sitt lån som stickes uti en begiärlig waras tillwerckande, hwilken, sedan den är färdig, icke kan till någon quantitet förskingras, utan måste, känbar igenom sin stämpel, passera igenom Upp- och Stapelstads wågar at komma till försälgnings orten. De senare, at de, som det behöfwa, emot ett lindrigt Interesse i rättan tid kunna få medel i händer at drifwa sin tillwärckning: ty minst är man hulpen med lån på stångjärnet, när det står i Stappelstads wågen, emedan en ricktig Kiöpare då altid är angenämare än 10 långifware, och en stor del Bruksägare lida största twånget wid de försträckningar de måste söka och taga under skeende tillwerkning och nödige materialiers anskaffande.

Til det här ofwanbegiärte lån uppå Bruks fastigheter och stångjärn eller til förlag will det tyckas at Banquen, i den Credit Banco wercket nu är, och i anseende til Rikets Capitaler som i ett owigt mynt där äro insamblade och årligen ansenligen ökas, icke skall hafwa swårt om tilgång, aldenstund rouillancen mäst skier i de wiga och beqwäma Banco Zedlar, så at för 4 a 5 millioner näppeligen är at förmoda at

en Tunna Guld roullerar in natura, utan tyckes at detta lån, til de högst angelägne och nyttige Bergslags hanteringars upprätthållande och befriande från nu warande twång, som utsuger must och märg ur landet, skulle kunna giöras, utan at Banquen för den orsakens skull skall behöfwa uplåna någon den ringaste Summa. Inwändes häremot at Banquen igenom sådane utlåningar ofta kan komma at lida skada, hwarföre Banquen bör noga taga sig tillwara; Så swaras med en fråga tillbakars, om det är förnuftigt, at man ställer sig i beständig saknad af 400,000 D. Srmts årlig inkomst, blott för det at en sådan Casus är dabilis at någon skada af sådan utlåning stundom kan hända? Och påstås deremot, at en slik skada icke med ringaste skiäl och grund kan förmodas hinna förtära $^1/_4$ af winsten årligen. Och om det ock werkeligen skiedde hwart år, så blifwer doch ansenlig winning årligen öfwer, som förmerar Banquens Cassa, och hwad som förloras giör icke riket den skada, som de Interessen hwilka nu betalas til utlänningar, som icke lidit på hwad de wågat. Dessutom synes det wara lika orimmeligit at säja och föregifwa, at Banquen skulle mista den nu ägande Crediten hos dess Creditorer, om han på ett sådant sätt skulle få anwända sin Credit, styrcka och förmåga landet til nytta och gagn samt sig sielf til förkofran, som der någon wille påstå, at en i wälstånd och starck Credit sittande Kiöpman skulle mista sin Credit, därest han med andras honom i händer betrodde ansenlige medel och store penninge-Summor, hwilcka han sällan eller aldrig finner til minsta delen blifwa commenderade icke heller ser på en gång kunna til hälften bli lyftade, skulle imedlertid wäl och försichtigt öka sin förmågo och förmera sin rikedom igenom nyttige rörelser, helst när härhos befinnes at wärdet eller waluta för Banquens Bruksägarne i lån gifne Zedlar wärckeligen komma sig at besticka uti deras egen egendom eller effecter, så at Banquen således re vera icke det ringaste wågar, utan skulle då, förutan alt äfwentyr, komma at winna winst och Interesse blott för sin Credit och at man deraf finge sig igenom dess löpande Sedlar betiena. På dylika och flera sätt är det bekant at andra Nationer, i synnerhet de begge handlande Siömakterne uti Europa, hafwa til deras inwånares dråpeliga styrcka, i handel och wandel ökat rouillancen hos sig långt mer än dubbelt mot hwad de äga i wärckeligit Capital. Hwarföre må då icke wi följa sådane nyttige exempel och söka at wara utlänningarne lika i det, som är nyttigt, så wäl som uti mycken fåfänglighet.

I anseende til wår Banques nuwarande styrcka och Credit, samt det mest gångbara Kopparmynts beskaffenhet, skulle ingenting falla

lättare än at til rikets otroliga fördel betiena oss af lika maxime til den allmänna penningebristens och swåra Interessens afhiälpande, som snart skulle uphöra til Rikets stora nytta om allenast det sökte bistånd igenom Banquen får skie Bergslagen snart, medan den ännu står til hiälpande, och ifrån den elliest hotande undergång at räddas. Ty en stor del Bruksägare, och de meste inwånarena i Bergslagsorterne, som likwäl gifwa Regementskroppen den förnemsta styrckia, lif och nyttigaste rörelse, äro siuke och borttwina småningom af idel utwärtes wanmäktighet i penningelösa, fast de elliest inwärtes til annan redbar egendom kunna wara behåldne och friske, men förmå likwäl litet eller intet sig och riket till nytta at företaga och uträtta, så länge penningar fela som äro alle handteringars lif, anda och starkaste drift i deras rörelser.

Emot en sådan twinsot i Regementskroppen är och blir hwarcken någon nyttigare eller säkrare läkedom at söka och med hast kunna bruka, än bistånd utaf Banquen; Inwändes häremot at Banco ordningarne ligga härutinnan i wägen, så swaras at det äro oeconomiske författningar, som böra lämpas efter omständigheterne af tiden till allmän nytta, och rikets samt dess inwånares gemensamma gagn. Ty andra förordningar woro nödige år 1668 när en förfallen i misscredit råkad Banque skulle uprättas; Andra åter när Banquen något kommit sig före, men år 1698 befants lida skada och mehn igenom de oredor, som medfölgdt en ny inrättning, innan den hunnit komma i rätt skick; Och annan anstalt erfordras nu, när wår Banque ernådt önskelig Credit och styrcka, och förnemsta delen uti rikshushåldningen, som Bergslagshandteringarne wärckeligen äro, stå i fara at förderfwas igenom det twång, som penningebristen förorsakar.

Skall Banquen i sådant Rikets och undersåtarenas beträngde tilstånd med all sin rikedom, Credit och styrcka få stå ohiälpsam, så blir han icke olik en med bröd fullproppad bagarebod, som hålles tilsluten, näglad och bomad och låter de af hunger tillitande fast de med fullt penningewärde i händren där söka sin föda, rundt omkring förtäras af swält.

Bruksäganderne förmoda fördenskull at Riksens höglofl. Ständer med ömmaste omsorg öfwerwäga och skaffa råd och hiälp uti en angelägenhet, hwarpå så ganska mycket af rikets wälfärd handgripeligen beror och at den anstalt med Banquen nu giöres, att Bruksägarena der kunna blifwe hulpne emot sådane wilkor, som äro nyttige både för långifwaren och låntagaren, som skier om säkerheten å Banquens sida så ställes, at den är tillräckelig, men icke fordras öfwerflödig och så

hård, at den mer hindrar än befrämjar nyttiandet af den förmån, som inwånarena i landet der elliest kunde och borde finna, hwarföre härhos ödmiukast anhålles, at ifall hwad ofwan sökt är om lån til Bruksägande för Bergslagens upprätthållande blifwer höggunstigt bifallit, det kunde då, huru slike försträckningar böra skie både på fastigheter och järn, samt den derwid nödiga säkerhet Banquen tillräckeligen gifwas, igenom en ny och särskildt förordning, som är lämpad efter de derwid förekommande omständigheter, stadgat och föreskrifwit blifwa.

Men skulle emot all förmodan sådane obekante hinder och swårigheter i wägen ligga, at det för Bergslagen sökte bistånd utur Banquen på inge drägelige wilkor kan winnas och ernås; så anhålles af samtel. Bruksägande i ödmiukhet, at man då får med behörigt lof och tillstånd, om giörligen skiee kan, anskaffa och uprätta en särskilt Bergslags och Handels Banque af private så inhemske som utländske personer, som derföre stå och dela den deraf fallande avance sins emellan, samt at samma Banque, när någon Societet sig dertil förenat, kunde uppå skeende underdånig ansökning med nödige förordningar och privilegier af Hans Kongl. Maij:t uti dess inrättande befästas, samt sedermera tå hafwa den frihet, at lika med nu warande Banque, betiäna sig af tryckte Zedlar til rouillancens desto mera befrämjande och Bruksägandernes betienande med nödige försträckningar, som elliest icke utan omkostnad och swårighet kunna skaffas dem i landsorterne til handa. Hwilcken nyttiga inrättning, som den, ifall säkrare hiälp nu ei kan ernås, likwäl torde kunna lända til Bergslagens befriande från hotande undergång och afböjande af de mångfaldige olägenheter, som den skulle hafwa i följe med sig: Så förmoda och anhålla Bruksäganderne at Riksens höglofl. Ständer den behagade tillstädia och befordra, såframt Banquen hädanefter skall blifwa i det tilstånd, som den är och till Rikets föga fromma synes redan alt för länge warit, i anseende til den lifachtighet och drift, som likwäl kan gifwas all nyttig rörelse och handtering när Banquens Credit och förmåga så förenas, den landet alt mer och mer tryckande penningebrist at afhiälpa, igenom den fördubbling som Banco wercket både skyndsammast och säkrast kan gifwa det roullerande Capital i Riket, til alla des inwånares obeskrifweliga förmån och fängnad.

Stockholm den 30 Junii 1738.

Uppå Herrar Bruksägarnes wägnar:

Adolf Gyllenpistol.

8 A. SEKRETA MANUFAKTUR- OCH HANDELSDEPUTATIONENS MEMORIAL D. 14 FEBRUARI 1739 ANGÅENDE BANKOLÅN ÅT MANUFAKTURISTERNA.

BD. 1738—39, akt., III, fol. 2131 f., med påskrift: »Upläst i Secrete Utskottet den 16 Febr. 1739, remitterat till BancoDeputationen. — D:o d:o remitterat till H:rr Fullmäktiges ofördröjeliga utlåtande. Ad mandatum. D. Lundmarck.»

Memorial.

Sedan Riksens Höglofl. Ständer behagat fastställa, at framdeles här i landet ej annat skal brukas til kläder än det som är tilwärckat innom Riket, hafwer Deputationen warit betänckt på alla de mått och stegz tagande, som funnits nödige och nyttige, at ju förr ju hällre sättia et så hälsosamt fattat slut uti en säker och fullkomlig wärckställighet. Deputationen hafwer til den ändan dels redan afgifwit, dels under expedition, dels och ännu under utarbetande, åtskillige dess betänckande till Riksens Ständers plena, såsom i synnerhet project till en förordning, huru lång tid ännu utrikes Ylle och Siden- Tyger i Swerige skal få köpas och sälljas, samt huru widare dermed kommer at förhållas: sammaledes project till en allmän Hall-ordning och Manufactorie-Rätt: till manufactorie-privilegiernes förnyande: Förordning till Lurendrägeries och oloflige inpractiseringars hämmande: ny procenttaxa: ny förbuds lista och flere dylike. Likaledes angående fortsättiande af Ständernes på förre Riksdagen giorde anläggningar till Schäferiernes förbättrande i Riket; till spinneriernes upbringande; til wåra så äldre, som nyss anlagde manufactoriers i stånd sättiande at kunna förse Riket med tilräckelige och swarsgode wahror; flere Handtwärckares och Fabriqueurers införskaffande ifrån utrikes orter; Swensk ungdoms utsändande at uti nödige manufacturs wettenskapper tillåras, med ännu flere memorialer, som här för widlöfftigt faller at upräkna, hwilke derest Riksens Höglofl:e Ständer täckes gunstigst bifalla, och de sedermera warda med alfwarsamhet handhafde, Deputationen med Guds hielp förmodar, at Ständernes i detta måhl så berömlige tagne resolution innan kort skall wisa både des möjelighet at wärckställas, och för hela fäderneslandet oskattbara nytta. Men som til åtskillige och i synnerhet de sistnämde af desse författningar, oundgengeligen fordras någon tilräckelig Fond, som nu strax, eller innan kort kan disponeras, och hwarcken de redan influtne Lands Hielps-Medell der till förslå, eller de följande årens procents afgifft, af de waror, som der med belagde hädan effter lära inkomma, så tidigt infaller, at den till de nöd-

torffter kan anwändas, som nu i förstone promt behöfwas, så har Deputationen der till ej funnit annan utwäg, än Riksens Högl: Ständers Secrete utskott underställa, om icke, till sådanne usus, som enkanneligen lända till wärckställande af Riksens Ständers giorde Beslut, om inhemske tillwärckningars bärande, Lands-Hielps-Deputationen, eller hwem Riksens Ständer, innan de nu skilljas, den förrättningen behaga anförtro, hwaröfwer Deputationen ärnar inkomma med ett serskillt Betänckande, må warda tillåtit, at när nödwändigheten fordrar, emot Sex procent interesse, få giöra lån i Banquen uppå manufactur Fonden, och den säkerhet, som publicum deruti hafwer, för des derutaf redan giorde förskåtter, utan at Banquen efter des eljest wanlige bruk, tager intekning i någottera wärcket, eller at de manufactorister, som nu af sådahne Låhn komma at på någon kort tid få försträckning, derföre nödgas inlefwerera deras tillwärckningar eller rudematerier till pant. Till exempel, en manufactorist hafwer god Hall- och Sälgbar tillwärckad wara, men den till äfwentyrs ännu någon tid påstående ogienheten emot de Swenske Fabriquerne, eller åtminstonne den wanlige, och kanske, ännu oundgängelige i Handlen, på några Månaders Credit, hindrar honom at kunna wända dess gods snart i penningar, och således at få skaffa sig ny rudimaterie, och at fortsättia dess handtering. Skulle han nu pantsättia dess wara i Banquen, så finge han wähl derpå penningar, men der med är han icke hulpen, dy om honom betages frij disposition at tinga ut den samma på tid, så kan hwarcken han betala lånet, eller får Bodhandlaren något af honom at försällja. En annan Casus: En grosshandlare kan wäl förmås, at införskrifwa ur första handen et stort partie fijn Ull, men som deruti sticker et anseenligt Capital, så wil han wara betalter, så snart Laddningen ankommer: men manufactoristen är icke per Cassa för än han fått uparbeta Ullen, och på sett som redan förmält är, föryttra dess tillwärckning. Samma beskaffenhet är ännu med många flere slagz förskåtter, som wåra nyss inrättade Fabriquer wid tillfällen promt kunna behöfwa, och jämwäl säkert och snart nog återbetala, men om ock då ingen tillgång för dem är, blifwa de utan någon sin skuld i lägerwal, till deras egen ruin och publici stora skada. Såsom nu, när sådane casus existera, offtast hända kan, at, då af manufactur Fonden intet är i Cassan, emedan den, som bekant är, icke utan efter handen inflyter, och Deputationen trodt des skyldighet wara, at till Riksens Höglofl. Ständer föreslå så tillräckeliga medell till deras tagne priswärde sluts ofelbara wärckställande, at, hände emellan Riksdagarne hwad som hända kan, dock, så mycket som warit möjeligit at förutse,

ingenting skall studsa, eller icke wara förebyggt, så har man trodt at Banquen såsom et till publicii nytta inrättat wärck, utan någon sin osäckerhet eller rubbning, i dess privilegier och förordningar, kunde i detta målet giöra Riket denne högst nyttige tiensten, neml: när den hafwer til säkerhet en Fond af ohngefehr nio tunnor Guld, med de förskrifningar som publicum derföre hafwer i de wärcken, som deraf nutit förskåtter, och des utan de årligen inflytande procent medlen, at då derpå kunna wid sådanne högstnödige tillfällen som de, hwilcka denne omsorgen blifwer updragen, finne til Ständernes påsyfftade ändamåhls ärnående, oundgängelige, emot wanligit interesse, till dess manufactur medlen åter inflyta, försträcka några drägelige, och i anseende till hela förenämde Fond, ringa Summor, utan at der wid brukas de wanlige Formaliteter med inteckning af en Egendomb, hwilcken ändå tillförene är förskrefwen publico som nu giör lånet. Derest alla wore så redebogne at främja och befordra Landets bästa igenom wåra inhemske Fabriquers uphielpande, som de, i anseende till Riksens Höglofl:e Ständers för detsamma ådagalagde öm- och alfwarsamhet skylldigst borde wara, så tror Deputationen säkert, at detta förslag om Låhn i Banquen mycket litet eller kanske alldeles intet skulle behöfwas: Deputationen will och hoppas det bästa, samt at när det märkes, at Riksens Ständers fulla mening är, at häraf giöra alfwar, många läre sig besinna. Men som man derjemte, icke utan största förargelse, ännu under Ständernes sammanwaro, måste höra utlåtelser, som wilja tournera de redan tagne, för hela Riket så högst angelägne steg en ridicule, och som jämwäl icke blyas, under fyra ögon, tråtza, att när Rikzdagen är all, de så wähl nu som förr, skola weta utwägar at giöra allt det, som emot deras egennyttige interesse strider, till intet; Så lärer wara högst nödigt, at innan Riksens Ständer åtskilljas, deremot taga, så wida mensk- och möijeligit är, alla giörlige mått. Derest Riksens Ständers Secrete Utskått benäget täckes detta Deputationens wälmente förslag gilla, så är Deputationen redan i arbete så wähl med des oförgripelige Betänckande om förwalltningen af desse utlåningar, som project till repartitions-Listan, och huru Deputationen för sin dehl håller före att manufactur Fonden nu ock till nästkommande Riksdag kommer at distribueras och anwändas, kunnandes ingenting deraf hoos sig fastställa, för än på detta dess oförgripelige förslag fås Högloflige Secrete Utskåttets benägne utlåtelse.

Stockholm den 14 Februarii 1739.

På Riksens Ständ:s Manufact: och Handels:Deput:s wäg:r

E. Wrangel. C. N. Lenæus. Tho. Plomgren. Eskell Person.

9. FRÅN BANKODEPUTATIONENS ÖVERLÄGGNINGAR 1738—39 ANGÅENDE BANKENS UTLÅNINGSRÖRELSE.

A. Ur deputationens protokoll d. 20 juli 1738.

BD. 1738—39, pr., s. 246 f.

Justerades Protocollet, som den 17 hujus för middagen hållit war. I anledning hwaraf den frågan kom at ventileras, om och huruvida Wexel Banque medlen kunna och böra brukas til utlåningar. Och anfördes deremot följande skäl.

1:o At Wexel Banco medlen äro et Depositum, som, enligit Banco ordningen bör orördt stå uti beredskap til wederbörandes påfordran.

2:o Om Banquen grepe dem an til utlåningar, så kunde Wexel Banque Creditorerne fatta misstroende til Werket, och taga ut sina penningar, då Banquen icke wore i stånd, hwar och en behörigen at förnöja.

3:o Finnes ingen förordning, som gifwer Banquen tilstånd, at göra lån af Wexel Banque medlen. I följe hwaraf

4:o Deputationen icke synes kunna samtycka dertil, utan at referera saken til Secrete Utskottets Plenum, eftersom Secrete Utskottets Instruction icke gifwer Deputationen anledning, at i så beskaffadt mål göra något af eget bewåg.

5:o Om Deputationen ock samtyckte, at utlåningar af Wexel Banque medlen ske skulle, så kunde man icke weta, om Gewinsten deraf skulle komma Banquen til godo, eftersom Riksens Ständer icke hafwa någon Controlleur, som kan hindra alt underslef derwid.

Genskälen, hwarmed desse satzer bemöttes, woro

ad 1:um At med de orden stå in Deposito orörda, eller hållas redo til wederbörandes affordran, kan icke förstås, at penningarne skola ligga aldeles döde och ofruktbare, utan allenast, at Wexel Banquen skal hållas i det stånd, at til hwar och en, som det åstundar, kunna utbetala så mycket han insatt; Hwilket enär det sker, kan det wara Wexel Banque Creditorerne lika mycket, om Banquen af deras insatte medel gör någon nytta, eller icke. Och derest denna satz nekas, äro alla deliberationer, om ytterligare författningar til Banquens förkofring och Publici samt Privatorum deraf härflytande nytta och fördel,

aldeles fåfänga emedan Läne Banquen af sig sielf icke hafwer någon fond til widare rörelse och utlåningar, undantagandes den lilla åhrlige Gewinsten på Chrono Låns Interesserne.

Ad 2:um Men at Wexel Banquen måste wara i stånd, at betala så mycket som påfordras kan, fast man ock skulle göra utlåningar til flere millioner, det är klart at sluta, när man uti Balancen af Banquens Contante behållning efterser, huru många millioner roulera uti Transport- och Kassa Zedlar, utom de ansenlige Summor, som stå för publique och private räkningar, och ej heller utgå in natura, utan afskrifwas från den ena på den andra räkningen, eller insättjas för Transport Conto: Hwartil kommer, at äfwen de lån, som i Banquen uptagas, merendels icke utgå per cassa, utan sättias för räkning: kunnandes, genom slika utlåningar, Banquens Credit så mycket mindre ruineras, derest man icke går dermed oförsiktigt til werka, som alla Betjenterne wid werket äro, wid förlust af deras tjenst och heder, genom dyr ed, til en helig tysthet förbundne; Och det, som här wid Werket aldra Secretast är, och wara bör, nemligen Wexel- och Läne-Banquens inbördes handräckning, dessutan hålles i sådan hemlighet, at icke en gång alla Betjenterne få derom kunskap, utan allenast de, som sittja wid administrationen och Styrelsen; Och om detta Wexel- och Läne Banquens Marriage de conscience icke wore, så behöfdes ju ingen Secretesse wid Banquen, undantagandes, hwad Wexel B:o Creditorernes räkningar angår; ty at man emot behörig säkerhet utlånt de uti Läne Banquen insatte medel, men för öfrigit hafwer uti hwalfwen så mycket Contante penningar som Wexel Banquen är skyldig at utbetala, det är aldeles icke af nöden at cachera. Men om man ock wille supponera, at, genom någons indiscretion, uptäckt blifwa skulle, det Banquen til utlåningar brukade Wexel Banque medlen, så följer icke deraf, at Creditorerne skulle storma til och taga ut sina penningar. Riksens Ständer äro Garans för Wexel- ej mindre, än Läne Banquen: Sjelfwa myntet, hwaraf Wexel Banque medlen til största delen bestå, är af den beskaffenhet, at man nödvändigt måste betjena sig af Zedlar, emedan de tunga och rumrika Plåtarne äro både obeqwäme at förwara, och kostsamme at föra: desse medel bestiga til et så ansenligit quantum, at de, efter en af Hrr til Bokhålleriet Deputerade författad ohngefehrlig calculation, ei skulle hinna at räknas och utbetalas genom alla tre Cassorne på mindre än 8 månaders tid: Lånen, som Banquen utgå låter, ställas icke längre, än på sex månaders tid; Så at om man ock wille supponera et allmänt misstroende hos Wexel Banque Creditorerne, kunde

man infordra en stor del af lånen, innan General Cassan hinde at uttömmas, at förtiga, det Wexel Banquen omöjeligen kan så nära utblottas, alldenstund alla publique medel, enligit Kongl. M:ts Nådige försäkring måste gå igenom Banquen, med mera, som uti det til Bokhålleriet förordnade Utskottets Protocoll är anfördt.

Ad 3:um Uti förordningarne kan så mycket mindre finnas något tilstånd at bruka Wexel Banque medlen, som det är och bör wara en hemlighet. Icke desto mindre står det uttryckeligen i Läne Banco Commissariernes såwäl som ock Hrr Fullmäktiges Instructioner af åhr 1668. Men om det ock icke wore, så kunde det likwist af sielfwa inrättningen och privilegierne samt andra förordningar, oemotsäjeligen slutas och aftagas. Ty hwartil skulle annars den så strängt påbudne tystheten tjena? Hwarföre skulle lånen ställas allenast på ett halft åhrs termin? Hwarföre skulle alla publique medel gå genom Wexel Banquen? Hwarföre alla Wexlar betalas per Banco? Hwarföre skulle Ständerne stå uti garantie för Werket? Och endteligen, til hwad ända skulle man göra sig omkostnad med Wexel Banquens underhållande? Andra Wexel Banquer taga et wisst procent af alla penningar som der in- eller utgå; men denne intet, änskönt här wid är, och, i anseende til sjelfwa inrättningen, oumgängeligen erfordras större Stat och omkostnader, än wid någon annan Wexel Banque. Skulle Riksens Ständer hafwa gjordt det förgäfwes, och utan at syfta på någon ersättning för samma omkostnad, när likwisst alla andra Werk, som för Privatorum beqwämlighet inrättade äro icke allenast underhålla sig sjelfwa, utan äro ock af någon importance för publicum?

Ad 4:um Deputationen kan så mycket mindre gå med denna questionen til Secrete Utskottets Plenum, som det wore twärtemot dess afgifne tysthets revers: Behöfwer ock intet gifwa låf til utlåningar af Wexel Banque medlen, alldenstund det är en redan tillåten och til någon del i Werket ställd sak, såwida man af Balancen finner, det Banquen wid 1737 åhrs slut af samma medel utlånt 103,000 D. Silfwermt. Och at man ei gådt längre dermed, dertil är icke orsaken, at man ansedt det för olåfligit, utan endast och allenast, at man, i brist af tilräckelig och med ordningarna enlig säkerhet, ei kunnat göra större och flere utlåningar: Ty annars skulle Hrr Fullmäktige ej kunna förswara, det de icke emottagit den af Stockholms Stadz Handlande Borgerskap, til insätning uti Läne Banquen anbudne Summan 250,000 D. Smt: Om hwilken samt flere anbudne publique insättningar Riksens Ständers Secrete Utskotts resolution wid förra Riksdagen utfärdad blef.

Ad 5:um Af Banquens medel kunna inga utlåningar göras, med mindre de måste i Böckerne uptagas, eftersom utbetalningarne måste nödvändigt ske, antingen genom Assignation på Cassorne eller at Summorne ställas för räkning. Och kan fördenskul Gewinsten af utlåningarne så mycket mindre försnillas, som sjelfwa Böckerne ligga til wedermäle och Betjenterne, som wid dem sittja, äro hwars annars Controlleurer, hwartil kommer, at om någon oricktighet wore begången, måste den, om icke förr, doch åtminstone uti Revisions Contoiret uptäckas.

Under denna discoursen gingo Hr Cancelli Rådet Celsing
Hr Doctoren och Biskopen Schröder
Hr Borgmäst. Stoltz och
Hr Borgmäst. Baillet uti det mindre rummet brede wid Salen.

För öfrigit gjorde Hr Handelsman Plomgren, wid Protocollets justering, den påminnelse, at Banquen icke bordt, eller bör sjelf utskeppa någon Messing, emedan det strider emot Handelsstadgarne, som icke tilägna den rättigheten androm, än det handlande Borgerskapet, och dem af Ridderskapet och Adelen, som derföre erlägga någon genandt eller afgift til Staden.

B. Ur deputationens protokoll d. 16 januari 1739.

BD. 1738—39, pr., s. 1309 f.

Hr Handelsman Plomgren inkom, och uptedde en Calcule öfwer Silfwerinförskrifningen ifrån diverse orter, hwaraf fants, at den kan ske med större förmån ifrån Cadix, än ifrån någon annan ort, hwilcket fants så mycket mera troligit, som holländaren, i annor händelse, ej skulle löpa in til Cadix och uphandla det Silfwer, som sändes til Ostindien. Och discourerades i anledning häraf än ytterligare, om de quæstioner, som wid Conferencen med Kongl. Mynte Commissionen komma at ventileras.

Sedan uplästes Herrar Fullmäktiges och Commissariernes yttrande öfwer Hr Handelsman Kiermans Memorial angående 200,000 D:r Srmts anwändande til at discontera inrikes Wexlar.

Hr Handelsman Kierman. Af deras utlåtelse wil synas, som skulle de äga en mycket ringa kunskap om andra Banquers inrättning, och sätt at förtjena penningar. Så hafwa de icke heller rätt uptagit min mening.

Hr Lagman Wennerstedt. Iag wet ingen annan än Köpenhamns Banque, som disconterar Wexlar, och det ändoch icke utan någon wiss säkerhet, som af Banco ordningen derstädes är at se. Kan iag blifwa öfwertygad om wederspelet med andra Banquers exempel, så wil iag gerna entrera deruti.

Hr Handelsman Kierman. Iag har gifwit mitt oförgripeliga förslag wid handen, men wil det icke med enwishet förswara, på det ingen må tänka, at iag antingen är kiär uti mine egne speculationer, eller hafwer något particuliert interesse derunder. Detta är intet det första nyttiga förslag, som finner motstånd, utan har man måst erfara, detsamma wid alla andra propositioner, som til Hrr Fullmäktige giorde äro.

Hr Lagman Rothlieb. Commissarierne styrcka hwarken af eller til och Hrr Fullmäktige afslå det ej heller, utan begära ytterligare underrättelse om Hr Handelsmannen Kiermans mening, hwilcken synes böra dem gifwas.

Hr Handelsman Kierman. Memorialet är tydeligit nog, om de wille förstå det. Banquens säkerhet och Rikets nytta äro derutinnan omständeligen deducerade. Om för exempel en behållen Bruks Patron, eller hwem det wara må, som är af bekandt förmögenhet, gifwer Wexel på en annan förmögen man, at betalas efter sex månader eller kortare tid, och denne senare accepterar Wexlen, den tredje mannen eller innehafwaren som äfwen bör wara känd för behållen, endosserar Wexlen, med samma förbindelse, som i Wexel-Stadgan, om Wexlars inlösen utsatt är, neml:n at Banquen wid felande betalning på förfalledagen skal äga makt, at genom en prompt och owägerlig execution söka sin betalning, af hwilkendera Banquen wille, så kan ju Banquen omöjeligen komma derwid at lida. Skulle förenämnde trenne personer icke anses af den pålitelighet, at Banquen i all händelse kunde af dem undfå sin betalning, så wore ei Banquen skyldig at inlösa Wexlen, utan kunde afwisa henne, til dess ännu flere, under samma förbindelse, som sagdt är henne endosserade, så at Banquen äntel:n hos några af dem såge sin fullkomliga säkerhet. Och bör fördenskull förenämnde discompte icke anses, såsom et blott lån emot Obligation, hwarföre Banquen kunde hafwa swårighet nog, at få sin betalning, utan kan man fast mera föreställa sig, at desse Wexlar, wid förfalletiden lika promt inlösas skulle, som de utrikes Wexlar, af hwilcka ganska sällan någon kommer til executoren, och ännu mera sällan til domaren. Nyttan af en slik inrättning, är ock lika ögonskenlig; Ty derigenom skulle en otrolig myckenhet penningar som utlänningen nu utdrager, stadna

qwar i landet, och dels komma Banquen, dels invohnarne til godo. Och kan iag försäkra, at det skulle wara et af det kraftigaste medel, at uphiälpa både Bergslagen och Rikets handel. Iag töres säja, at iag är en ibland dem, som mest sökt betiäna Bergslagen, men måste tilstå, at den winning iag tilskyndat Bergslagen, är altför ringa emot den, som utlänningen, genom intet annat, än den allmänna penningebristen til sig dragit, och grämer det mig, när iag ser, at de inhemske knapt kunna på wår handel förtiena en hundradedel emot utlänningen. Iag hafwer wäl icke projecterat en så stor Fond, som til Projectets tilräckelige wärckställighet erfordras, men orsaken är den, at iag dels icke welat taga för drygt til i förstone medan det anses för et äfwentyrligit försök, utan allenast så mycket, som Banquen utan sin undergång skulle kunna förlora, ifall försöket misslyckades som doch omöjeligit är, dels emedan på denna lilla Fond, inom kort tid så mycket kan förtjenas at Banquen til Projectets tilräckeligare werkställning, ei skulle behöfwa anwända annat, än Gewinsten af merbemälte Fond.

Herr Lagman Wennerstedt. Iag är ense med Hr Handelsman Kierman i sielfwa principen; men befarar allenast, at wi på en gång gå alt för wida. Ständernes Contoir har fådt ansenlige summor, af ingen annan fond än Banquens Credit. Til private utlåningar är wägen märkel:n öpnad, så at äfwenwäl ansenlige summor dertil komma at anwändas. Om Crediten skulle taga den minsta anstöt, så wore redan för mycket utlånt. Skulle man nu gå än widare, så torde det illa utslå. Twå Tunnor Guld äro wäl en måttelig summa; men deras förlust skulle skada Banquen ansenligen, om den existerade, innan Wercket hint uparbeta sig til större förmögenhet.

Hr Handelsman Kierman. Jag tror at Banquen ändoch skulle begå sig; Wercket har lidit ansenligen på Dylander, utan at ruineras. Iag wille sättia all min wälfärd och egendom, ja om det wore sielfwa lifwet i wad, at Banquen genom detta project ei skulle förlora det ringaste.

Hr Lagman Wennerstedt. Iag tror ock at det skulle lyckeligen utslå, om Betjäningen stode på annan fot. Men under denna inrättningen skulle det wara fåfängt, at wilja begynna dermed. Den nu warande Betjäningen lärer få nog at syssla, om de redan fogade anstalter behörigen skola werckställas. Til Wexlars disconterande skulle ännu åtskillige flere Betjänte behöfwas.

Hr Handelsman Kierman. Det kommer förnämligast derpå an, at de woro något annorlunda sinnade, än man dem befunnit, ty de snarare lägga sig emot än befordra nyttiga inrättningar.

Hr Borgmästaren Stoltz. Det har man under hela Riksdagen erfarit, och är orsaken ei swår at uträkna, emedan deras lön är lika stor om de hafwa litet, eller mycket arbete och bekymmer.

Hr Lagman Rothlieb. Deras Instruction förbinder dem at hålla sig wid förordningarne.

Hr Kammarherren Lilliecreutz. idem

Hr Doctoren och Superintendenten Aurivillius. Iag har warit af den mening, och håller ännu före, at man bör akta sig för stora projecter, som hafwa äfwentyr med sig.

Hr Lagman Wennerstedt. Alt som projecterne äro. Om det skal komma deruppå an, så håller iag för bättre, at må wäl med något wågande, än wara tiggare med säkerhet.

Hr Handelsman Plomgren. Iag har nogsamt erfarit, hwad motstånd, som möter wid alt sådant, som kan tjäna til handelens befordran. Derföre är bäst at detta project lemnas derhän.

Hr Assessor Benzelstierna. Man har icke ogillat det, utan wil allenast göra sig noga underrättad och wäl eftersinna alt, hwad dertil hörer.

Hr Lagman Rothlieb. Hrr Fullmäktige åstunda underrättelse om meningen af projectet. Den synes böra dem gifwas, och deras tanckar ytterligare höras.

Hr Assessor Benzelstierna. De kunde til den ändan inkallas til mundtelig Conference.

Hr Handelsman Plomgren hölt det för onödigt; emedan man förut wäl wet, hwad swar de gifwandes warda.

Hr Lagman Wennerstedt. Men wi måste doch til följe af Riksens Ständers Secrete Utskotts remisse afgifwa wårt betänckande häröfwer.

Hr Handelsman Plomgren. I Banquen äro redan författningar tagne, hwarmed denna Betjäningen lärer blifwa nog sysselsatt. Om Wexel disconteringen skal ställas i Wercket, så behöfwes dertil en ny inrättning, hwilcken erfordrar mera Deliberationer, än Riksdagens annalkande slut wil tillåta. Eljest håller iag saken för både möjelig och nyttig; och wore til önskandes, at Riksens Ständer wid näste Riksdag wille täncka deruppå,

Hr Öfwersten Falkenberg, Hr Lagman Wennerstedt, Hr Majoren Klinckowström, Hr Kammarherren Lilliecreutz, Hr Doctoren och Superint: Aurivillius, Hr Probsten Schiffer conformerade sig härmed.

Hr Lagman Rothlieb och Hr Assessoren Benzelstierna höllo nödigt,

at Deputationen ytterligare confererar med Hrr Fullmäktige om detta Project.

Hr Borgmästare Stoltz. Som saken är af den vigt, at den rörer Rikets wälfärd, så förtjänar hon wäl at något mera tid deruppå kostas.

Hr Borgmästar Ulff idem.

Men som pluraliteten war för den förra meningen, så resolverades, at Extractum Protocolli i följe deraf upsätjas skulle.

C. Ur deputationens protokoll d. 10 mars 1739.

BD. 1738—39, pr., s. 1458 f.

Sedan blef sielfwa Projectet til förordningen än ytterligare upläst och justeradt, och befaltes at renskrifwas, samt wid Riksens Ständers Secrete Utskotts nästa sammankomst ingifwas til lika med det upsatte Projectet til Extractum Protocolli, som til Plena kommer at afgå.

Wid detta tilfälle proponerade Hr Lagman Wennerstedt om icke Jern-Bergslagens angelägenhet och widmakthållande fordrat, at någon ytterligare föreställning göres til Riksens Ständers Secrete Utskott, angående interessets modererande wid lån uppå Jern, änskönt det, då saken förra gången förehades icke wunnit bifall.

Hr Handelsmannen Kierman war dermed ense, och förestälte, huruledes det af alla tekn och anstalter nogsamt rönes, at Engeland ärnar belägga wårt Jern med högre Tull, och således twinga oss, at antingen låta priset derå falla här hemma i landet eller ock genom Stora Siötullens minskning balancera Tullens och umgäldernes förhögning derute. Ty förutan den uträkning, som skäligen göras kan, af de närwarandes tiders conjuncturer, samt det engelska Håfwets sinnelag emot Swerige, så är af den utrikes correspondancen bekant, at engelsmannen ei allenast uphandlat alt det Jern, som stådt i Engeland för swensk räkning, utan ock ifrån Holland hemtat ansenlige påster, och således försedt sig med et långt större förråd af Jern, än någon tid tilförene, hwilcket ei kan wara skedt till annan ända, än den, som förenämd är. Och aldenstund hwarken Bergslagen tol något ytterligare afslag på Jernpriset, ei heller Statswerket wil tillåta eftergift af Stora Sjötullen, fast mindre, at Jernet för public räkning köpas och upläggas må, utan är högnödigt, at wara betänkt på sådane medel och utwägar, hwarigenom Bruks Idkarne med de handlande måge sätjas i stånd, at behålla någon märkelig del af deras Jern oförsald, til

dess Engeland afsatt dess nu ägande förråd, hwilcket ofelbart inom twå åhrs förlopp ske måste, eftersom Engeland ei kan umbära det swenska Jernet, utan måste, til sina Fabriquers widmakthållande, åhrl. consumera ansenlige quantiteter deraf, warandes brist deruppå en äfwen så mycket drifwande orsak för den Engelska Regeringen, at låta umgälderne derå falla, samt facilitera införslen, som öfwerflödigheten deraf, jemte den Swenska Nationens fattigdom, nu anses för et säkert medel, at twinga wår Jernhandel; för denskull som Interessets rabat til 5 procentum ei synes i detta fall wara tilräckelig; så hemstälte Hr Handelsman Kierman, om icke det kunde rabatteras til 4 procent, hwilcket han förmente med så mycket större fog kunna begäras, som af erfarenheten och offentel:e förordningar är bekandt, at andra Banquer uppå sådan pant låna penningar til 2 a 3 procent, af hwilcken förmån också åtskillige Swenske handlande sig betjäna, i så måtto, at de til Hamburg och Holland utskeppa och derstädes pantsättia sitt Jern, ehuruwäl det förmedelst provision och andra omkostningar faller dem äfwenså dyrt, som at betala 4 procent här hemma, hwarförutan det också för dem är mindre säkert och beqwämt, at utskeppa Jernet, innan de äro förwissade, huru och hwar det må föryttras, som det ock för Swerige är en ren nationel förlust, när utlänningen således förtjenar, hwad den Swenska Banquen winna kunde: at förtiga den heder och anseende, som Riket winna kunde, när utlänningen emot all förmodan funne Swerige capabelt af en slik anstalt, med hwad mera, som genom Banquens tilhielp wid denna Riksdag uträttadt är.

Häremot förestältes å andra sidan, at som orsaken, hwarföre Riksens Ständers Secrete Utskott afslagit den redan giorde propositionen om Interessets modererande til 5 procent, warit den, at man icke welat göra någon olikhet i låntagarnes wilkor, så lärer bemälte förslag näppeligen winna bifall, och om det skulle ske, så synes det ändoch ej tilräckeligit, at winna ändamålet.

Hr Handelsman Kierman förmente, at såwida man icke ärnar göra någon beständig förordning deraf, utan föreslår det conditionaliteter ifall Engeland skulle göra något sådant försök, som sagdt är, och allenast på wiss tid, til dess ändring derutinnan erhållas kan, så lärer Riksens Ständers Secrete Utskott, i anseende til Rikets derunder beroende höga angelägenhet, icke wägra sitt samtycke dertil. Och hwad förslagets tilräckelighet widkommer, så medgaf wäl Hr Handelsman Kierman; at det ei kan förslå til at innehålla alt Jernet, som tilwerkas, hwilcket han ei heller ansåg för nödigt, alldenstund wackra partier

Jern utskeppas til andra orter, än Engeland; men förmodade dock, at det skal hafwa en tämmelig werkan; ty när ei mer, än 4 procent Interesse betalas, så gör det ei så mycket på hwart skeppund, at icke en förståndig Köpman lärer finna sin räkning derwid bättre, än at låta priset falla, enär han besinnar, at Engeland, ehuru mycket det nu är fourneradt, omöjeligen kan hålla ut öfwer 2:ne åhr och om aldeles ingen tilförsel ifrån Swerige kommer näppl:n öfwer ett åhr, utan måste sedermera nödwändigt köpa wårt Jern, det må kosta hwad det will. Härwid påmintes widare, at om man således skulle kunna hålla wårt Jern inne, så torde priset derå stegras, likasom en gång tilförene skedt, och de utrikes Bergwerkens upkomst derigenom befordras.

Hr Handelsman Kierman erinrade deremot, at ehuru lindrigt interesset kan blifwa, så beswärar det likwäl ägarne af Jernet, och tillåter dem icke at längre dröja med försälgning, än som nödwändigt erfordras, at bibehålla det nu warande priset; Och är således detta förslag i det afseendet bättre, än om man kunde få låna Jernets fulla wärde, utan interesse, då en sådan inconvinient, som förmält är, lättel:n hända kunde.

Sidst erinrades, at om detta förslag ei skulle hafwa den effect, som förmodas, utan Jernpriset det oaktadt, falla, så kunde Banquen på sådane lån komma til korta. Men när deremot besinnades at Banquen uti sielfwa panten hafwer 1/8 del til säkerhet för sådan händelse, förutan annan låntagarens egendomb, den han också förskrifwa måste, så pröfwades det wara tilräckeligit.

Och emedan Deputationen, efter noga öfwerwägande af det ena med det andra, ei annat finna kunde, än at detta förslag werkel:n är för Riket nyttigt och nödigt, och at Banquen i detta fall bör beqwäma sig til mindre interesse, helst differencen i det mesta lärer ersätjas, genom lånens myckenhet; ty resolverades, at hemställning härom til Riksens Ständers Secrete Utskott genom Extractum Protocolli göras skulle.

D. Ur deputationens protokoll d. 12 april 1739.

BD. 1738—39, pr., s. 1700 f.

Eljest och som ännu ei något ändteligit slut war fattadt, angående lån på de Ostindiske och Lewantiske Compagniernes samt Assecurance Contoirets prænumerations Attester, så emedan quæstio An i Riksens Ständers Secrete Utskott redan afgiord war, ty begärte De-

putationen at få weta, hwilcka de äro, som wilja påtaga sig, at Cavera för slika lån, då Hr Handelsman Kierman namngaf Handelsmännerne Johan Classon, Clas Grill, Thomas Plomgren, Gustaf Kierman och Wolther Petersson, hemställandes, huruwida de kunde pröfwas sufficiente.

Deputationen kunde för sin del ei annat finna, än at Banquen med deras borgen nöjakteligen wore belåten, helst de allmänt äro kiände för wälmående och förmögne män, som skulle kunna hålla Banquen skadeslös, för hela den utsatte Summan, fyrahundrade tusende Dahl:r Silfwermynt, och fast mera för det, som Banquen i brist af tilgång hos Principal Debitoren, på et och annat lån kunde komma at lida, hwilket ei annorledes än genom besynnerliga olyckor ske kan. I anseende hwartil Deputationen resolverade, at underställa Riksens Ständers Secrete Utskotts ompröfwande, om icke bemälte femb Handlande måge antagas til Cautionister för berörde lån på det sätt och med de willkor, som i Deputationens Extracto Protocolli af den 8 Decemb. nästl:ne åhr anförde äro; finnandes Deputationen nödigt, at om någon af dem innan nästa Riksdag skulle med döden afgå, eller annars råka i de omständigheter, at hans borgen ei widare kunde anses för sufficient och pålitelig, de öfrige fyra Cautionisterne i sådant fall, antingen måtte skaffa någon annan förmögen medcautionist i den afgångnes ställe, eller ock draga den försorg, at lånen wid nästa förfalledagar inbetalas til så stor Summa, som efter en jämn fördelning af hela det utlånte Capitalet sammanräknadt, på den afgångnes andel kunde komma at swaras före.

10. UR BANKOREGLEMENTET AV ÅR 1739.

BD. 1738—39, akt., III, fol. 2291. Med påteckning: »1739 d. 2 och 8 Maji upläst hos Herrar Fullmächtige. och resolverat, som protocollet af d. 8 Maji utvisar.»

— — — — — — — — — — — — — — —

15.

Sedan Banquen under de förflutne hugneliga fredsåhren återwunnit sin credit, och Länebanco attesterne begynnt blifwa begärliga, hafwa åtskillige dess Creditorer låtit omsätia sine derstädes ägande capitaler ifrån $4^1/_2$ til fyra procentum interesse, med wilkor, at räntan wid

hwarje halft åhrs förlopp slås tilsamman med hufwudstolen, hwarigenom Läne Banquens skuld efter handen warder förökt, i dess ställe man heldre önskar, at den måtte kunna förminskas. Nu kunna wäl ägarne af sådane med interesse på interesse löpande capitaler icke twingas, at åter låta omsätja dem til fyra och en half procentum simpelt interesse, utan måste man låta förblifwa vid det, som gjordt är, aldenstund de, til berörde omsättning warit berättigade i kraft af § 7 uti Ständernes Hrr Deputerades genom trycket utfärdade underrättelse af den 5 Junii 1701. Men emedan afsikten derwid warit, at Banquen medelst de innestående och uti Capital sig förwändande Interessers utlåning, skulle balancera dess i så måtto tilwäxande skuld, hwilket nu för tiden är omöjeligit, medan alla utlåningar göras af kopparmynt, hwaremot Läne Banco Capitalerna bestå uti Ducater och Silfwermynt, så at Läne Banquen i anseende til myntesorterne på förberörde sätt graveras med ett dödt Capital; Fördenskul hafwe wi så mycket nödigare pröfwat, en slik omsättning ifrån fyra och en half til fyra procentum at afskaffa och härmed förbiuda; Som den utom dess i sig sielf icke är, eller kan anses annorlunda, än som en insättning af nya Capitaler i Läne Banquen, hwilken längst för detta är förbuden.

16.

Wid jemförande af de senare General Förslagerne emot de äldre hafwe wi blifwit warse, hurusom Läne Banco Capitalerne af Specie Ducater och Riksdaler efter hand blifwit förminskade, och Carolin Capitalerne deremot i lika proportion förökte, härrörande sådant deraf, at man låtit omsätja åtskillige Läne Banco Attester ifrån de förstnämnde til den senare sorten. Och ehuruwäl afsikten dermed kunnat wara god, så wida Banquen til Interessernes betahlning uti Caroliner hafwer nogsam tilgång af Stora Siötullsmedlen, men måste med drygt lage inwäxla, hwad som för speciesorterne uti årligit Interesse betalas; Doch som Banquen bör arbeta derhän, at med tiden kunna uti rätta sorterne utbetala Läne Banquens skuld, hwilken til drygaste delen består uti Caroliner, och man följakteligen wäl behöfwer alt, hwad i den myntesorten insamlas kan, warandes densamma efter wårt mynts nu ägande valeur både til inwärtes halt och det gångbara laget bättre än ducater och riksdaler, hwilka fördenskul i all händelse med mindre gravation anskaffas kunna än Caroliner, altså bör en slik omsättning ei widare tillåtas.

17.

Det wore wäl för Läne Banquens Creditorer bäst och beqwämligast, om Werket på en gång kunde utbetala deras insatta Capitaler til fullo. Men sådant är mera önskeligit än möjeligit, enär man besinnar, til hwad ansenlig summa Läne Banquens skuld sig bestiger och at man ej får efter hand utbetala wissa Capitaler som man kan hafwa råd och ämne til, utan måste en allmännelig upsägning ske, så at allom lika rätt wederfares, hwaremot Banquen, til en så widt utseende desseins utförande föga förhoppning hafwer, at för dess til Kongl. Maj:t och Cronan giorde ansenliga försträckningar undfå någon afbetalning på sielfwa Capitalet, utan nödgas låta sig benöja med interesset och deraf, samt dess öfriga Gewinst sammanspara den fond, som dertil erfordras, kunnandes emellertid de utbetalande dryga Interesser ej annat än förtära en märkelig del af samma Gewinst, och således omkullkasta eller åtminstone ganska långt på tiden utdraga berörde ändamål, hwilket, genom Guds wälsignelse snart nog torde stå til at winnas, om Banquen efter hand och som man finner Werket kunna tola någon wiss andel af Läne Banco Capitalerne utbetalar. Hwarföre och emedan nu för tiden i Banquens Cassor finnes en ansenlig behållning af Caroliner utöfwer det som Wexel Banco Creditorerne i den Sorten hafwa at fordra, hwilken behållning Banquen ej kan utlåna eller på något sätt göra fruchtbar, eftersom Carolinerne förmedelst deras höga lage icke äro i handel och wandel gångbare, utan brukas allenast til Stora Siötullens betalning; Ty hafwe wi med Riksens Ständers samtycke pröfwat godt, det skal Läne Banquen til nästa förfalledagar upsäga och utbetala en trediedel af alla derstädes innestående Carolin Capitaler, undantagandes dem, som ad pios usus eller annan publique nytta äro gifne och testamenterade eller bewisligen dertil hörige: Hwarigenom Läne Banquens utbetalande Interesse ej allenast til en god del warder minskadt, utan ock den allmänt öfwerklagade bristen på Caroliner til Stora Siötullens clarerande nöjakteligen häfwen. Men på det denna myntesorten när den til någon myckenhet kommer ur Banquen at utgå, ej måtte falla til et så ringa lage emot plåtar, at den til främmande orter må kunna utskeppas; Så skal Banquen, så snart laget til 8 procentum eller mindre nedstigit, emot kopparmynt och gångbart lage inwexla Caroliner, och dem åter framdeles när brist derå förspörjes emot lika lage utwexla, kunnandes sådant ske i tysthet genom en Mäklare, eftersom det synes betänkeligit, at med allmän kungörelse därom likasom fastställa en ny valeur på rikets mynt.

18.

Likaledes hafwe wi ock til speciesorters samt Courant Silfwermynts bibehållande i landet, funnit nödigt, at i fall Kongl. Maj:t och Cronan skulle låta någon ansenlig myckenhet deraf tilmyntas, Banquen desamma uppå wederbörandes anbud emot kopparmynt måtte inwexla, och när Cronan så kan behöfwa, de inwexlade speciesorter och Courant Silfwermynt emot kopparmynt åter utbetala, eftersom det utan Werkets skada eller äfwentyr ske kan.

19.

I samma afseende skall ock på försök til nästa Riksdag wara tillåtit at de, som för sin räkning i Wexel Banquen hafwa guld- och silfwermynt, i dess ställe måge utassignera kopparmynt, och när de sådant genom ny insättning godgjordt, de emedlertid til Banquens säkerhet qwarståndne bättre myntesorterne åter utbekomma; åliggandes wederbörande Wexelbanco Commissarier at hafwa ett wakande öga uppå Camererarne, så at de icke under denna frihet måge få tilfälle at gifwa Creditorerne större avance än de uti de bättre myntesorterne, utan at derå beräkna något lage, för sin räkning werkeligen äga.

20.

Den ringa och emot Banquens nu ägande Credit och styrka uti ingen måtto swarande rörelse, som 1735 åhrs Kongl. Förordning angående Länebanquens öpning til utlåningar, kunnat åstadkomma, har föranlåtit oss, at wara betänkte, huru och på hwad sätt detta werk, genom utlåningarnes faciliterande, måtte komma något närmare til det ändamål som Riksens Ständer wid dess första inrättning påsyftat. Men som de författningar, hwilka wi til erhållande deraf funnit kunna tagas efter undfångit bifall af samtelige Riksens Ständer, merändels äro inryckte uti en projecterad förordning, som under Hans Kongl. Maj:ts höga namn genom trycket kommer at utfärdas och allmänneligen kundgöras, så hålle wi för onödigt, desamma här at uprepa eller något widare, deraf omröra, än hwad som uti berörde Förordning ei tyckts hafwa rum, såsom först, at Banquen, til befordran af Rikets handel, skal, på försök til nästa Riksdag göra lån åt gode och behållne Män, uppå de Ostindiske och Lewantiske Compagniernes samt Assecurance Contoirets prænumerations Attester, emot femb förmögne Handlandes

generale Caution, såsom för deras proprie skuld, in solidum, eller en för alla, och alla för en, enär Låntagarne, jämte sielfwa Panten afgifwa sin obligation och förskrifning, af annan deras egendom; doch med wilkor, at desse Lån tilsamman icke måge öfwerstiga Fyrahundrade Tusende Daler Silfwermynt, eller bewiljas til någon, utan Cautionisternes wetenskap och samtycke, ei heller uti högre proportion, än fyra fembtedelar af de pantsatte Attesternes innehåll, och at interesset ej tillåtes at stå obetalt utöfwer förfalledagen, eller et halft åhrs förlopp, utan skal då Banquen i brist af betalning, söka sin förnöjelse utan drögsmål, antingen af Panten, eller annan Gäldenärens egendom, eller hos Cautionisterne, hwilka, i kraft af deras Cautionsskrift, utan exception, eller inwändning, äro i sådan händelse en prompt execution underkastade; hwarföre de, såsom et præmium, skola niuta en siettedel af interesset, eller En procentum åhrligen af de utlånte Capitalerne. Och äro Handelsmännerne Johan Classon, Clas Grill, Thomas Plomgren, Gustaf Kierman och Wolther Pettersson, som nu för tiden äro Directeurer af det Lewantiska Compagniet, af Riksens Ständers Secrete Utskott godkände och antagne till Cautionister för sådane Lån, med den förbindelse, och Wilkor, som sagdt är. Men om någon af dem innan nästa Riksdag skulle genom döden afgå, eller annars råka i de omständigheter, at hans Borgen ei widare kunde anses för sufficient eller pålitelig, så åligger då de öfrige Cautionisterne, at antingen skaffa någon annan förmögen med-Cautionist uti den afgångnes ställe, eller ock draga den försorg at Lånen til nästa förfalledag inbetalas til så stor summa, som efter en jämn fördelning, af hela det utlånte Capitalet sammanräknadt, på den afgångnes andel, kunde komma at swara före.

21.

Som man af wissa tekn och omständigheter fådt anledning at befara, det Engeland, til at twinga wår Jernhandel, torde belägga det Swenska Jernet med owanlig Tull och umgälder; Altså hafwe wi, til förekommande af Bergslagens undergång funnit nödigt, at Banquen, i sådan händelse, på några åhr, eller til nästa Riksdag, måtte låna penningar på det i Städernes Wågar stående Jernet, emot et lindrigt interesse af Fyra procentum, doch utan at göra någon annan förändring, med mera, eller mindre säkerhets tagande, än nu förordnadt är, och sålmedelst hielpa dertil, at Bruksidkarne med de Handlande måtte kunna hålla någon ansenlig del af deras Jern oförsåldt, til dess Engeland con-

sumerat dess nu ägande förråd deraf. Hwilken moderation af interesset Herrar Fullmäktige, enär casus existerar, til följe af Hans Kongl. Maj:ts då ankommande Nådige Bref, hafwa at ställa i Werket; såsom ock emedlertid, och utan afseende på någon slik händelse, nu straxt foga den anstalt, at Lån på Jern til nästa Riksdag bewiljas, emot Femb procentum interesse.

— — — — — — — — — — — — — — — —

23.

Utom förenämnde private utlåningar, hafwa Riksens Ständer ei allenast bewiljat en ansenlig försträkning af Banquen, til Rikets gälds afbetalande, hwilcken försträckning redan merändels utgången är, och kommer efter hand, med det derå löpande Interesset, Femp procentum, at återinbetalas genom Ständernes Contoir; utan ock förordnadt, det den Pomerske Reluitions Commissionen, til de Kongl. Domainernes reluerande, skal, uppå Riksens Ständers garantie, emot Pant uti bemälte Godz, af Banquen til Lån bekomma Twåhundrade Tusende Dahl:r Silfwermynt, emot Sex procentum åhrligit interesse. I följe hwaraf Herrar Fullmäktige åligger, at foga den anstalt, at berörde Lån, alteftersom Reluitions Commissionen påfordrandes warder, emot dess förskrifning, af Banquen utlemnas.

24.

I lika måtto skal ock Banquen, emot det nu inrättade Manufactur Contoirets förskrifning och den säkerhet, som Cronan, eller Publicum äger uti sielfwa Manufactur Werken, så wäl som ock uti de hädanefter inflytande procentmedlen; göra försträckningar til Rikets Manufactur-Werks uphielpande, doch icke til större summa sammanräknad, än högst Twåhundrade Tusende Dahler Silfwermynt, och at Interesset ei tillåtes at stå obetalt öfwer förfalletiden, eller et halft åhrs förlopp.

25.

Emedan Banquens säker- och skadeslöshet wid de utgående Lånen mycket ankommer uppå den uti ofwanberörde Förordning föreskrefne noga vigilancen; Fördenskul och på det densamma ei måtte komma i förgätenhet; ty böra Cancellie Commissarierne öfwer alla under deras departement hörande lån hålla en förtekning, efter dag och datum, då

betalningsterminerne infalla, hwilken ständigt skal ligga på bordet för dem, så at de, när förfalledagen är inne, måge hafwa anledning och påminnelse at efterse, om de uplupne interesser wederbörligen äre betalte: kunnandes de, til at minska beswäret, wid anmanings- och flere dylika brefs affärdande, betjena sig af tryckte formulairer.

26.

Til undwikande af onödig kostnad, olägenhet och tidz-spillan för de Lånsökande, åligger Commissarierne ei allenast at i görligaste skyndsamhet afhielpa hwar och en, som sig hos dem anmäler, utan skola ock hädanefter, i den händelsen at en eller annan af dem, genom siukdom eller andra hinder, ifrån Banquen afhålles, fyra ordinarie Commissarier wara fullsutne, och ei äga makt, at under inwändning af de twänne öfrigas frånwaro, sit utslag öfwer den sökandes begiäran upskiuta; doch med det wilkor, at de, som borta warit, skola wid deras återkomst af Protocollerne göra sig underrättade om de utgångne Lånens beskaffenhet, och när de finna något derwid at påminna, sådant ad Protocollum andraga hos sina Ämbetesbröder, eller ock hos Herrar Fullmäktige, der så nödigt pröfwas: Hwilcket om de försumma, skola de för lånen wara lika answarige med dem, som dertil samtyckt.

27.

På det Weld eller owilja, ei måtte få insteg uti Commissariernes öfwerläggningar, och slut, utan alla sökande lika rätt wederfaras; skola de uti sitt Protocoll låta införa ei allenasi de Lån, som bewiljas, utan ock de der afslagne warda, med skälen och orsakerne dertil, så at Riksens Ständers Deputerade, wid Protocollens igenomseende under nästa Riksdag, måge kunna förmärka om någon orätt i dy mål giord blifwit: I hwilket afseende Commissarierne också skola wara skyldige, at uppå de sökandes begäran, lemna dem bewis öfwer deras undfångne afslag, hwarutinnan utnämnas bör, huru stor summa de til Lån begärt, och hwad säkerhet de derföre anbudit.

28.

Ehuruwäl Commissariernes Instruction ei tillåter dem, at utan Herrar Fullmäktiges samtycke, utlåna större quantum, än Tre Tusende Riks-

dahl. eller Aderton tusende Dahler Kopparmynt; Doch som de Lånsökande ofta befinna sig uti sådane omständigheter, at de icke äro med Lånet betjente, när det aldrig så litet på tiden utdrages; Altså och emedan både Banquens och Privatorum nytta derunder beror, at hwar och en, i bästa måtto, ofördröjeligen accomoderas; Så warder berörde Instruction härmed, på försök til nästa Riksdag, i så måtto modererad, at när någon gör ansökning om Lån, och derföre erbiuder wederbörlig säkerhet, men betarfwar en så skyndsam undsättning, at han ei kan afbida Herrar Fullmäktiges sammankomst, tå skola Commissarierne, utan föregången förfrågning, eller hemställande, äga makt at utlåna til och med Tiugu Tusende Dahl:r Silfwermynts quantum, allenast derwid i akt tages, at när Summan stiger öfwer Sex Tusende Dahl:r Silfwermynt, Lånet samt den säkerhet, som derföre ställd blifwit, wid Herrar Fullmäktiges nästa sammankomst gifwes dem tilkänna, så at de, i händelse af något derwid begångit förseende, måge hafwa anledning, at taga nödige steg til Banquens skadeslöshet.

29.

Men som det likwäl för Banquen är säkrare, at sådana stora Lån med Herrar Fullmäktiges samråd utgå, och Banco-Werket jämwäl annars af dem behöfwer et trägnare inseende, än tillförene, sedan det nu blifwit försatt i större rörelse; Altså åligger Herrar Fullmäktige at hädanefter twänne gånger om weckan träda tillsamman i Banquen, och dess angelägenheter bewaka, då ei allenast Commissarierne sällan lära behöfwa at göra något stort Lån utom Herrar Fullmäktiges wetenskap och bepröfwande, utan kunna och Herrar Fullmäktige hafwa tid at då och då stiga in uti Cancelliet och Contoiren, at tilse, om hwar och en sin Syssla wederbörligen förrättar: Hwilcket en besynnerlig nytta med sig hafwa måste.

— — — — — — — — — — — — — — —

32.

Af Herrar Fullmäktiges Riksdags Relation, så wäl som ock af sielfwa räkenskaperne, hafwe wi förmärkt, huruledes Cronans Capital skuld, sedan den sidst bewiljade afskrifningen, åhr efter annat sig förökt, derigenom at interesserne ei blifwit in terminis betalte. Och kunne wi wäl icke ogilla, at Banquen, wid interessets beräknande på Cro-

nans, ei mindre, än Privatorum Lån, brukar Banco Styl, alldenstund man ei bör gifwa något præjudicat, eller anledning til det ringaste inbrott och rubbning af Banquens erhållne Privilegier. Men som det annars i sig sielft tyckes wara nog hårdt, at Cronan skulle til Banquen betala interesse på interesse, hälst sedan en wiss, och emot Capital skulden swarande åhrlig interesse summa äi anordnad, at af de först inflytande Stora Siötullsmedlen i Banquen inbetalas, och Cronan således gör alt hwad möjeligit är, til at hålla sina förskrifningar; Så hafwe wi hwarken funnit billigt eller för Stats-Werket drägeligit, at söka ersättning för det uplupne interesse på interesse, hwilket wid 1738 åhrs slut, enligit Revisorens Sahlonii ingifne underrättelse, bestiger til Tio Tusende Fyra Hundrade Sextio Nio Dahler Tre öre Caroliner, och Sex Hundrade Åttatio Dahl:r trettio och et halft öre Courant Silfwermynt, och gör, efter behörig valvation af Carolinerne, en summa af Siutton Tusende Trettio Åtta Dahl:r tiugu nie öre fyra och en half p. Silfwermynt; utan fast mera gifwit anledning til dess eftergift, under lika förbehåll, som wid afskrifningen åhr 1731 giordt är, nemligen at sådant ei skal anses såsom et præjudicat för Banquen, eller förtydas til eftergift af dess Privilegier, rättigheter och förmåner. Och kommer således förberörde summa, til följe af Riksens Ständers Secrete Utskotts Resolution under d. 14:de nästledne Martii, uppå den sidsta förfalledagen, uti 1738 åhrs Crono-Låns liquidation at afskrifwas.

— — — — — — — — — — — — — — —

11. UR BANKOREGLEMENTET D. 17 AUGUSTI 1741.

BD. 1740—41, akt., II, fol. 1422 f.

— — — — — — — — — — — — — — —

23:o

Man hade wäl gierna welat nedsätja LäneBanquens utbetalande interesser til tre procentum i gemen. Men som thet ej låter sig giöra med mindre Banquen woro i stånd, at allmänneligen upsäja the therstädes intagne Capitaler, hwilket thes fond ännu ei wil tola; Så har man funnit sig föranlåten, at gå samma wäg, som wid förre Riksdagen blef banad; och kommer således nu först en ytterligare trediedel eller

hälften af the, sedan förra utbetalningen, återstående private Carolin-Capitaler, at upsäjas och utbetalas, med wilkor och på sätt, som uti Kongl. Maij:ts therom utkommande nådige kundgiörelse förmält warder, och wid förre Riksdagen brukadt blef. Hwarefter herrar Fullmächtige, enligit theras til oss ingifne och af Riksens Ständers Secrete Utskott fastställte förslag, behagade, när Wexel-Coursen och utrikes Silfwerpriset finnes någorlunda drägeligit, för Banquens räkning låta införskrifwa, och till Courant Silfwermynt förmynta så mycket Silfwer, som de pröfwa nödigt, at kunna upsäja och afbetala en trediedel af alla private Läne-Banco-Capitaler uti thenne myntesorte, jemwäl ock, antingen genom Gulds och Silfwers eller Specie Ducaters och Riksdalers införskrifwande och upwexling, anskaffa så mycket som til en lika afbetalning på Läne Banquens skuld i thesse sidstnämde Myntesorter, kan erfordras: och så snart thet är skiedt, hos Hans Kongl. Maij:t i underdånighet anhålla, thet upsägningen til en trediedel af alla the Läne-Banco-Capitaler uti Ducater, Riksdaler och Courant Silfwermynt, som icke äro til pios usus, eller annan publique nytta testamenterade, eller bewisligen thertil hörige, under Hans Maij:ts höga namn publiceras kunde med wilkor, at the, som för then upsagde delen wilja benöja sig med Tre procent interesse, skola få hafwa thensamma i Läne Banquen på sådan ränta qwarstående: Hwarjemte Riksens Ständers Secrete Utskott, til undwikande af then swårighet, som på myntet, i anledning af Mynteordningarne, Banquen möta kunde, hos Hans Maij:t i underdånighet anhållit om tilstånd för Banquen, at fritt låta förmynta Silfwer, icke efter Mynteordningarne, utan til Riksdaler och Courant Silfwermynt, i then proportion af hwarthera sorten, som herrar Fullmächtige til ofwannämde ändamål finna nödigt: Som wi ock härmed samtycke, at Banquen, til minskande af införskrifnings omkostnader, må af the utbetalande Ducater, Riksdaler och Courant Silfwermynt, genom säkre anstalter, efter hand åter inwexla så mycket, som emot et drägeligit lage kan erhållas.

24:o

Men på thet Carolinerne, genom ofwannämde utbetalning, ei måge falla til så ringa lage, at the af privatis med förmon kunna uphandlas och utskeppas, är nödigt, at herrar Fullmächtige foga then anstalt at enär laget på thenne myntesorte börjar falla, Banquen på samma sätt som uti sidsta reglementets 17 § föreskrifwit är, efter hand inwex-

lar, och enär så behöfwas kan, åter utwexlar Carolinerne, icke til något wisst och stadgadt, utan sådant lage, som herrar Fullmächtige, i anledning af WexelCoursen och utrikes Silfwerpriset pröfwa nödigt til ändamålet, så at hwarken Carolinerne med förmon måge kunna utskeppas, ei heller the handlande få orsak at klaga öfwer et oskäligt lage: Hwilket wi til swar, uppå herrar Fullmächtiges förfrågan, uti Riksdagsrelationens 10 § welat lemna, och therhos i gemen gifwa tilkiänna, at Riksens Ständers wilja och mening icke är, thet orden uti reglementer och förordningar skola så stricte följas, at sjelfwa ändamålet therigenom förfelas, samt at thet som är förordnat, i afseende på några wisse conjuncturer eller omständigheter, ei bör wid samma conjuncturers eller omständigheters förändring, werkställas, enär någon skada eller inconvenience af werkställigheten synes wilja följa.

— — — — — — — — — — — — — — —

28.

För the af Herrar Fullmächtige andragne skiäl, uti et d. 13 Januarii innewarande åhr ingifwit memorial, finne wi äfwen godt, at härmed fastställa, thet war månad i åhret, wid interessernes beräknande, på the i Banquen uptagne Lån, bör anses för tretio dagar; emedan hwarken Banquen eller Låntagarne therigenom komma i någon särdeles mistning, men theremot undwikes then oreda och swårighet, med sådane interessers uträknande, som af månadernes skiljachtighet uti dagar förorsakas; Hwarföre ock en thylika uträknings methode, efter Herrar Fullmächtiges intygande, med interesserne på Krono lånen jemwäl redan blifwit wedertagen.

— — — — — — — — — — — — — — —

32.

Efter Riksens Ständars Secrete Utskotts resolution och förordnande af d. 13 i thenne månad, skal Kongl. Utrednings Commissionen, enär thet oumgängeligen behöfwes, få låna af Banquen femhundrade Tusende daler Silfwermynt utan interesse, Hwilka doch, så snart medel inflyta, til Banquen böra återbetalas, innan något widare Lån på redan anförde sätt af Banquen bewiljas.

33.

Wi hafwe ei underlåtit, at foga behörig anstalt, thet Riksens Ständers Contoirs inkomster icke skola af Kronan angripas, utan anwändas til Banquens betalning, för thes til redannämde Contoir försträckte ansenlige lån; men huru härmed i synnerhet bör förfaras, therom lärer Riksens Ständers Secrete Utskotts Resolution, til Herrar Fullmächtiges efterrättelse, utfärdas; Imedlertid är nu widare fastställdt, at för thesse lån bör, enligit then wid sidsta Riksdag giorde författning, betalas fem procents interesse. Doch finne wi therjemte godt, at så länge Banquen ei kan förminska sine utbetalande interessen ifrån $4^1/_2$ til tre procent, skal för alla andra lån, som icke uti then i 20 § af thetta reglemente, beropade förordning, och angående Riksens Ständers Contoir, nu blifwit undantagne, til widare ärläggas thet wanlige Interesset af 6 procent: som ock Banquen oafkortadt kommer at niuta, för Krono lånen, then anordnade Interesse Summan, intill thes Werket kunde finna sig i stånd, at samma lån aldeles eftergifwa och afskrifwa.

— — — — — — — — — — — — — — — —

12. UTDRAG UR BANKOFULLMÄKTIGES PROTOKOLL D. 28 APRIL 1742 OM LOUIS DE GEERS FRAMSTÄLLNING.

BD. 1742—43, akt., I, fol. 149 f.

Föredrogs och uplästes et af Cammarherren Wälborne Herr Louis De Geer, til herrar Fullmächtige insändt Memorial under d. 17 i thenne månad; sålunda lydande: Ehuruwäl til nödige penningelåns ärhållande ifrån Holland och Utrikes orter, uti then widlyftige bruksdrift, hwarmed jag är öfwerhopad, mig Gudi lof, icke felt hwarken Credit eller lägenhet, så har jag doch härtils, såsom en wälsinnad Swensk inwånare, aldeles icke welat igenom interessen låta några penningar, i större eller mindre summor, dragas utur Riket, hwilket Riksens Höglofl. Ständer, såsom om thetta ärende högstangelägne och ömme, wid sidstl. Riksdag nogsamt behagadt considerera, och igenom Sit egit behiertade giöremål, gifwit wederbörande Herrar, som äro theras ombud wid Banco Werket, en tydelig anledning, huruledes the wille thet säkert och ährligt samt wälsinnadt folk måtte blifwa bemötte och accomoderade; Men som angående thet lån, thet jag på min réelle och ograverade egen-

dom Forsmarks Bruk, med thes tilhörigheter, begiärt, respective Herrar Bancofullmächtige, oachtadt jag på alt uptänckeligit sätt sökt upgifwa alla requisita, icke behagadt bifalla min wälmente ansökning, til then tid, tå jag berörde penningar tilfälligtwis och på en studs nödige hade, utan låtit then tiden gå förbi, tå jag thette lån behöfde, så bör jag ej underlåta, så wäl at wid handen gifwa, thet jag för thenne gång icke mera wil wara respective Herrar Bancofullmächtige med sådan ansökning beswärlig, som ock hörsammast anhålla, thet uti respective Herrar Fullmächtiges protocoll thetta må inflyta; jemte betygande, thet jag hädanefter och i hwar rättsinnig patriots, samt särdeles Riksens Höglofl. Ständers sinne, icke wil therföre wara hållen såsom mindre behiertad, för Sweriges Interesse och fördel, om jag wid förekommande tilfällen skal igenom utländske Läne Capitalers emottagande, hwilka äfwen utan pant mig icke fattas, nödgas at afhända et inländskt Werk the förmoner, som thy eljest med rätta tilhöra borde. I öfrigit täcktes Herrar Fullmächtige nu befalla, thet jag mine ingifne Original Documenter tilbaka får.

Hwarefter Herrar Fullmächtige funno; Huruledes Herr Cammarherren De Geer i förledne Martii månad begiärt, at emot underpant och säkerhet uti Forsmarks Bruk, med thertil lydande hemman och lägenheter, utan borgen få låna af Banquen så stor summa, som enligit 1741 åhrs Kongl. förordning, i proportion af Hammarskatten, kunde bewiljas; doch emedan bemälte herr Cammarherre hwarken fulltygat sin äganderätt til redannämde underpant, eller uptedt wederbörandes skriftelige samtycke, til thenne egendoms pantsätjande; Förthenskul hafwa herrar Fullmächtige icke heller kunnat bifalla et sådant lån, hwarwid the omständigheter felat, som 1739 åhrs Kongl. förordning med tydelige ord ährfordrar. Men häremot har nu herr Cammarherren De Geer, genom thet upläste Memorialet, behagadt giöra sine anmärkningar och påminnelser; hwilka funnos så mycket mera grundlösa och otjenlige, som herr Cammarherren wil påstå, thet han ej skal wara skyldig, at i acht taga the omständigheter, som alla andra lånsökande utan åtskillnad, likmätigt the utfärdade ordningars och reglementers klara innehåll, böra fullgiöra; Ty som Riksens Ständers Banco Fullmächtige, på then ena sidan, skola foga anstalt, at wederbörande med all möjelig skyndsamhet undfå lån i Banquen; Så åligger them jemwäl å andra sidan at tilse, thet Banquens ordningar och reglementer wid slike tilfällen måtte efterlefwas; warandes i synnerhet nödigt, thet Banquen ärhåller en säker och tilförlåtelig underrättelse, at lånsökanden

är ensam ägare af then fasta egendom, som til underpant anbiudes, och at han then samma lagligen kan pantsätta. Herrar Fullmächtige hade således icke förmodadt, thet Herr Cammarherren De Geer, såsom en privat lånsökande, skulle emot them, hwilka under Riksens Höglofl. Ständers frånwaro, å theras wägnar, äga öfwerupsichten wid Banco Werket, bruka the anstötelige utlåtelser, at herrar Fullmächtige uti ansökningen om ofwanberörde lån, ej bemött och accomoderat honom på thet sätt, som Riksens Höglofl. Ständer förordnadt och fastställdt, til hwilka utlåtelselser han för redan andragne skiäl, warit aldeles obefogadt; och therföre bordt med them innehålla. I anseende hwartil nu resolverades, thet skulle ej allenast herr Cammarherren De Geers ofwan andragne Memorial i protocollet införas; utan ock thetta lemnas honom häröfwer til swar och rättelse.

Beträffande för öfrigit låningsdocumenterne; Så har Herr Cammarherren at therom anmäla sig hos herrar Commissarierne, hwilka ej lära wägradt honom, at straxt återtaga samma documenter, när han them åstundadt. Actum ut supra.

Ad Mandatum
Carl Hindric Esberg.

13. UR BANKOFULLMÄKTIGES SÄRSKILDA SEKRETA RELATION D. 25 AUGUSTI 1742.

BD. 1742—43, akt., I, fol. 7 f.

— — — — — — — — — — — — — — — —

2:o

Thesutan har ock Hans Kongl. M:t genom twenne af Theras Excellencer herrar Riksens Råd, uti Februarii månad innewarande åhr, i nåder behagadt gifwa Banco-Fullmächtige wid handen, huruledes Riksens Högl. Ständer sidstl. Riksdag, medelst underdånig skrifwelse anmodadt Hans Kongl. M:t, at til Krigets fortsättan- och utförande, med Råds råde upnegotiera penningar, enär angelägenheten sådant fordrade, emot Riksens Ständers egen garantie och behörig förskrifning, hwilka lån sedermera kunde betalas af the wisse här til anslagne medel, så snart the efter handen inflyta; Hwarföre Hans Kongl. M:t och Rådet

låtit föreställa Fullmächtige, om icke Banquen, uppå redan anförde säkerhet, skulle kunna gå Kongl. M:t och Kronan tilhanda med Femton eller Tiugu tunnor gulds lån, som doch ej på en gång kommo at utgifwas, utan efter handen, til en twå eller tre tunnor guld i sänder. Men som thet befans, at inga plåtar på twenne åhr i Banquens General Cassor inkommit utan woro theremot, efter Riksens Högl. Ständers förordnande, ansenlige summor af thenne myntesorten härifrån til Landsorterne afsände; Som ock privati en myckenhet plåtar tid efter annan i Banquen uttagit: Hwarjemte then märkelige omständigheten härwid förefallit, thet plåtmyntningen afstadnadt, och at Kongl. MynteCommissionen samt Kongl. M:ts och Riksens Cammar Collegium woro sinnade, at tå bortsälja Kronones går Koppar til några af the handlande: Altså kunde härutaf med skiäl befaras, thet Banquen, sedan plåtarne til så stora summor utgådt och inga i theras ställe influtit, torde omsider med flere utlåningar til Kronan blifwa uppå then myntesorten utblottad, samt således therigenom sättas utur stånd, at bibehålla sin högstnödige Credit til Rikets obotelige skada och afsaknad.

För öfrigit woro ej heller, wid thetta af Kongl. M:t och Kronan åstundade Lån til 15 a 20 tunnor guld, sådan underpant af wisse medel eller räntor til säkerhet updragen, hwaraf Banquen, som förut giordt ansenlige försträckningar til Kronan, kunde inom en förelagd kort tid niuta sin betalning, om thes egen angelägenhet för ofwan andragne orsaker thet skulle ärfordra.

I anseende til thesse med flere i thet Secrete protokollet omständeligen andragne skiäl, hafwa Fullmächtige icke funnit för Banquen rådeligit, at bewilja samma Lån: Och enär Fullmächtige lemnadt Hans Kongl. M:t häruppå theras underdånige swar och utlåtelse; Så är äfwen i lika underdånighet föreställdt, huru angelägit thet woro för Banquens styrka och Credit, at Kronones går-Koppar måtte til 2, 1 och $^1/_2$ daler Silfwermynts plåtar upmyntas; hwilken underdånige föreställning haft en så god wärckan, thet anstalt straxt blifwit giord, at af Kronones Koppar skulle i smärre plåtar åhrligen myntas tre tunnor guld.

Fullmächtige lefwa ock i then säkra förmodan, thet Ständernes herrar Deputerade, af Theras berömwärde ömhet för Banco-Werkets bestånd och wältrefnad, lära gunstbenägit giöra en sådan författning, at thenne plåtmyntning ännu i några åhr fortsättes.

3:io

Therpå har Kongl. Utrednings Commissionen i nästl. Martii månad åter anlitadt Fullmächtige, om ytterligare lån i Banquen af femton tunnor guld, som jemwäl efter handen kommo at utgå, til Krigets utförande, emot pant och säkerhet uti åtskillige wid sidsta Riksdag af Riksens Högl. Ständer för åhren 1743 och 1744 bewiljade samt til Kongl. Commissionens disposition lemnade räntor och inkomster, hwilka på then ingifne förteckningen blifwit upförde til en summa af Siutton tunnor guld och Tretio fem Tusende daler Silfwermynt. Hwarjemte ock wälbemälte Kongl. Utrednings Commission föreställdt, thet utgifterne til Flottans utredande woro så angelägne, at the ej tolde något drögsmål; Och at therföre högsta nödwändigheten fordrade til Rikets hägn och wälfärd, thet Kongl. Commissionen måtte ofördröjeligen få samma lån i Banquen; emedan thet ej annorstädes kunde så snart ärhållas.

Som nu thenne sak war af en särdeles wigt och angelägenhet; altså hafwa Fullmächtige icke heller underlåtit, at med all öm sorgfällighet then samma öfwerwäga: Och hwad först the härwid til underpant updragne räntor och inkomster angår; Så funnos the af aldeles enahanda beskaffenhet med them, hwaruppå Banquen, som ofwananfördt är, redan förut bewiljadt Ellofwa tunnor gulds lån; Och at therföre samma räntor och inkomster för åhren 1743 och 1744 woro såsom säkre och och wisse medel under Kongl. Utrednings-Commissionens disposition til Krigets behof och fortsättande anslagne: Hwaraf således ej kunde wara något twifwelsmål, at ju thesse medel efter handen richtigt inflyta; Som ock Kongl. Utrednings-Commissionen med ingifne förteckningar på slike räntor och inkomster för 1741, 1742, 1743 och 1744, wisat, thet Banquens underpant öfwerstiger thet nu begiärte lånet och hwad på thet förra war obetalt, til Siu tunnor guld och femtio fem Tusende daler Silfwermynt. Men härutinnan förekom sedan then andra frågan, om Banquens tilstånd skulle tola, at gå Kongl. M:t och Kronan i underdånighet tilhanda, med et så ansenligit lån af Femton tunnor guld. Hwarwid Fullmächtige tagit följande omständigheter i öfwerwägande; at emedan Hans Kongl. M:t

1:o, uppå giord underdånig föreställning, i nåder behagadt förordna, thet plåtmyntningen borde fortsättas til tre tunnor guld åhrligen; Ty skulle Banquens styrka och Credit therigenom märckeligen befordras, och på thet sättet en myckenhet af plåtar åter efter handen i Banquen inflyta.

2:do Hade Riksens Ständers Contoir ej allenast afbördat sig någon del af thes i Banquen uptagne lån; utan ock låfwadt, thet än widare ansenligen i åhr skulle betalas; Så at Banquen äfwen therom kunde giöra sig försäkrad.

3:io Är uti 23 § uti sidsta Riksdags reglementet förordnadt, thet anstalt skulle giöras om en trediedels upsägning och utbetalande af the private Läne Banco-Capitalerne i Ducater, Riksdaler och Courent, enär Wexel-coursen och utrikes Silfwerpriset kunde framdeles finnas någorlunda drägeligit; Och som Wexel-coursen fallit; Så hade thetta jemwäl i åhr bordt wärckställas: Doch althenstund Banquen genom ofwannämde Lån til Kronan emot Sex procent interesse, skulle winna 1½ procent mera än then til sine Creditorer ärlägger, och Riksens undersåtare therjemte hade then förmonen, at utan Banquens afsaknad få låta sine Capitaler för wanlig ränta blifwa innestående; Förthenskul funno Fullmächtige rådeligast at upskiuta med redan åberopade §§ fullgiörande af sidsta reglementet; Tå Banquen på thet sättet med sin nytta och fördel kommer til widare at behålla et Capital ongefehr af Sex tunnor guld. Enär nu ytterligare

4:to Eftersinnades, huruledes högsta nödwändigheten fordrade, at Kongl. Utrednings-Commissionen, til Rikets wälfärd, hägn och förswar, måtte undfå thet begärte lånet i Banquen; Samt at Riket skulle råka i stor fara och äfwentyr, om icke penningar til Flottans skyndesamma utredande ofördröjeligen anskaffades: Så kunde Fullmächtige, wid thylika omständigheter, icke annat finna, än at Banquen, som af Rikets wälgång hafwer thes bestånd och upprätthållande, borde bispringa Kongl. M:t och Kronan med samma lån, hwarföre reelle och säker underpant lemnades, uti the af Riksens Högl. Ständer för åhren 1743 och 1744 påbudne och til Krigets utförande anslagne räntor och inkomster, hwilka ofelbart inom try åhr kunde til Banquens förnöjelse inflyta; Och blef således meranämde Lån af Femton tunnor guld, emot then anbudne säkerheten och Sex procent interesse, til Kongl. Utrednings Commissionen bewiljadt; Som ock sedermera thesse Femton tunnor guld i nio särskilte summor, och then sidsta d. 18 nästl. Augusti, utgådt, på sådant sätt som skedt med the tilförenne omförmälte lånen af Ellofwa tunnor guld. Utaf alla ofwananförde skiäl och omständigheter, med mera som sielfwa Secrete protocollet utwisar, lära Ständernes herrar Deputerade benägit täckas inhämta, at Fullmächtige med all öm sorgfällighet tagit wid thesse tilfällen sådane mått och steg, som funnits högstnödige och oumgängelige til Rikets hägn och wälfärd; Samt at

Banquen theremot för sine utgifne lan ärhållit tilräckelig säkerhet i the räntor och inkomster, hwilka af Riksens Högl. Ständer Sielfwe, til nu warande Krigs utförande, blifwit anslagne; Hwarigenom Banquen både giordt Riket en märkelig tienst, och äfwen med ansenlige interesser för samma lån kommer at winna styrcka och förkåfran: Förthenskul ock Fullmächtige förmoda, at theras uprichtige och wälmente förhållande härutinnan af Riksens Högl. Ständer med nöje och wälbehag anses och uptages. Wi förblifwe;

Samtelige Ständernes Herrar Deputerades
Ödmiuk- och hörsamste tienare

Uppå Ridderskapets och Adelens wägnar,
F. Gyllenborg.

Uppå Prästerskapets wägnar
ut in protocollo
Michael Hermonius. *O. Kiörning.*

Uppå Bårgerskapets wägnar.
P. Aulævill. *Tho. Plomgren.*

Stockholm d. 25 Augusti 1742.

Carl Hindric Esberg.

14. UR BANKOREGLEMENTET D. 12 SEPTEMBER 1743.

BD. 1742—43, akt., II, fol. 1478 f.

— — — — — — — — — — — — — — — —

§ 14.

Utaf Herrar Fullmächtiges Secrete protocoller och Riksdagsrelation befinnes; at sedan Kongl. Utrednings-Commissionen, enligit Riksens Ständers Secrete Utskotts resolution af d. 13 Augusti 1741, i September och October månader samma åhr, utan interesse i Banquen lantagit fem

tunnor Guld, med tydeligit förbehåll, at en sådan summa, så snart medel inflyta, borde återbetalas, innan något widare lån bewiljades; Så hafwa herrar Fullmächtige funnit sig föranlåtne at fastställa, thet Banquen borde lemna wälbemälte Kongl. Utrednings Commission ytterligare lån af Ellofwa och femton, tilhopa Tiugu Sex tunnor Guld, emot underpant och säkerhet i åtskillige wid sidsta Riksdag för åhren 1741, 1742, 1743 och 1744 bewiljade och til samma Commissions disposition updragne räntor och inkomster; hwilka lån jemwäl i åtskillige summor efter handen utgådt; warandes theruppå ej mera betalt, än at i Martii månad innewarande åhr, med ofwannämnde fem tunnor Guld, som ej heller i Banquen influtit, för thesse lån återstodo tilsammans Tiugu fyra Tunnor Guld och 77,262 D:r Silfwermynt: Hwarwid mycken swårighet infallit, huru Banquen skulle kunna ärnå sin betalning, för thenne ansenliga och dryga fordran, och i synnerhet för the första fem samt sidsta femton tunnor Guld; sedan Riksens Ständer under thenne Riksdag behagadt giöra ändringar, uti the för åhren 1743 och 1744 pantsatte räntor och inkomster; hwarigenom samma pant aldeles kommit at förswinna; och thesutan woro inga andra medel at tilgå. Enär Wi nu således med öm sorgfällighet warit omtänckte på utwägar, at härutinnan skaffa Banquen annan pant och säkerhet; Så giordes widare föreställning, om högsta nödwändigheten för Riket, at i thes beträngda och medellösa tilstånd, undfå en ofördröjelig penningeförsträckning af Tjugu fyra tunnor Guld, emot Koppar Räntans pantsättande. Nu ehuruwäl Banquen, med dryga lån och förskotter til Kronan samt flere publique Werk, redan förut thes styrka och förmåga, til Stats-Werkets understöd och Rikets tjenst, märckel. anwändt; Så kom doch å ena sidan i öfwerwägande, huruledes Riket, til thes hägn och förswar, oumgängeligen fordrade en skyndesam penninge undsättning; hwarjemte å andra sidan eftersinnades, thet Banquen genom en sådan försträckning til Kronan skulle efter handen få betalning, för Kongl. Utrednings Commissionens ofwanberörde lån, Som eljest swårligen torde kunnat ärhållas; Hwarföre och ändteligen, med Riksens Ständers Secrete Utskotts bifall och samtycke, förordnades, thet Banquen borde bewilja Kronan redannämde lån af Tjugu fyra tunnor Guld, emot ränta til Sex för hundrade; samt med följande wilkor och betingande; at 1:o Banquen ej allenast straxt för thetta åhr skulle få hela Koppar Räntan til underpant, at therutaf, så långt then räcker, upbära interesserne, både för samma Tjugu fyra tunnor Guld, och för the åhren 1741 och 1742 til Kongl. Utrednings Commissionen lemnade lån; undantagandes the Tryhundrade Tålf Tusende Dahler

Silfwermynt, som äro länte på förpantningsräntor; utan ock, thet Banquen framgent hwart åhr må behålla förberörde Kopparränta, at therutaf först afräkna thet återstående interesset på alla omförmälte lån, och sedan thet woro afdragit, hwad än widare i ränta sig belöper för merberörde Tjugu fyra tunnor Guld, samt öfwerskottet på sidstnämnde Capital åhrl. 2:o at Banquen, på the 1741 och 1742 til Kongl. Utrednings Commissionen giorde lån; utom ofwanberörde 312,000 d. Silfm:t, samt interesset för gamla Kronolånen, skal 1744 och framdeles hwart åhr njuta fem tunnor guld, af Stora Sjö- och SmåTullarne samt accisen til interessets åhrlige betalning och öfwerskottet på Capitalet: til thes Banquen fulleligen ärhållit sin förnöjelse, så wäl för thesse lån, som hwad på oftanämde Tjugu fyra tunnor guld kunde finnas obetalt; och at äfwen hädanefter skulle bestås wanlig ränta af Sex procent, för the af merbemälte Kongl. Utrednings Commission 1741 utan interesse låntagne fem tunnor guld; Warandes ock 3:o försäkradt; thet the underpanter och wilkor, som på ofwananförde sätt, til Banquen äro updragne och bewiljade, skola utan then ringaste rubbning eller ändring hållas oförryckte och i alla delar efterlefwas, ehwad oförmodelige händelser och swårigheter må infalla; Samt at Banquen, äfwen innan then utsatte tiden förbilupit, skal undfå någon betalning för alla ofwanberörde lån, om ansenlige subsidiemedel skulle inflyta, eller Kronan eljest kunde weta thertil framdeles någon tilgång. I följe härutaf hafwa nu Kongl. Maij:ts och Riksens Cammar Collegium samt Stats Contoir, redan d. 15 Martii innewarande åhr, lemnadt Banquen theras förskrifning, på alla sådane lån; som tå tilhopa bestigit sig til 4,877,262 D:r Silfm:t; Hwaremot Kongl. Utrednings Commissionens obligationer på thes uptagne lån blifwit af Banquen återstälte; undantagandes ofwannämnde Try hundrade Tålf Tusende Daler Silfwermynt, hwilka här under icke begripas; utan kommer Banquen af the förskrefne räntorne at njuta therföre sin betalning.

— — — — — — — — — — — — — — — —

§ 16.

Sedan nu Banquen, med thesse och många andra til Kronan jemte publique Werk bewiljade dryga lån och försträckningar, i högsta måtton gripit sig an til Rikets tjenst och Stats Werkets understöd; Så hade Wi gierna sedt och önskadt, thet Banquen, i afseende på thes nuwarande tilstånd och beskaffenhet, kunnat undgå, at med sådane ytter-

ligare lån och förskotter fortfara; Men genom et hit ankommit Utdrag af protocollet under d. 8 i thenne månad, har Riksens Ständers Secrete Utskott behagadt gifwa wid handen; huruledes Riket nu hotas af anfall, och at til thes förswar nödige medel oumgängel. måste utan drögsmål anskaffas, så framt icke alt skal råka i yttersta fördärf genom förswars Werkets afstadnande; Hwarföre ock Riksens Höglofl. Ständer, til underpant at negotiera penningar, utsatt sådane räntor och inkomster, som finnas säkre och ofelbare; neml. 1:o) Tionde- och Hammarskattsiernet, som i staten är anslagit til 108,000 D. Silfwermynt åhrligen, 2:o) Kongs-Gårdarnes arrenden, som äro anslagne til 14,000 D:r Silfwermynt, 3:o) 100,000 D. Silf:mt åhrl. af inflytande tullmedlen, 4:o) 100,000 D. Smt af Ständernes Contoirs fond, som öfwerskiuta hwad af samma Contoir til Banquen åhrl. skal betalas; Som ock therjemte är försäkradt, at interesset skal åhrl. richtigt betalas af förenämde fonds, samt at the icke heller på något sätt skola blifwa rubbade och ändrade, så länge the äro pantförskrefne och til Capitalets förnöjande framdeles nödig anstalt fogas; Förthenskul och emedan ingen annan tilgång nu finnes, til ofwanbemälte medels upnegotierande, än at imedlertid, och til thes ut- eller inrikes tilräckelige lån kunna ärhållas, Banquen, hwars bestånd och wältrefnad beror på Rikets wälgång, hägn och förswar, måste biträda Riket med widare lån; Ty är af Riksens Höglofl. Ständers Secrete Utskott förordnadt och fastställdt; thet Banquen uppå redannämnde fonds skal, emot Kongl. Cammar Collegii och Stats Contoirets förskrifningar, efter handen låna Kronan för Sex procents interesse Twå tunnor Guld om månaden enär the åstundas, samt hwarje gång undfå så mycket af the utsatte räntor och inkomster i underpant, som fullkommeligen swarar emot lånets interesser: Och hwad then ena månaden häraf mera torde utgå, kunde tå en annan månad besparas; Doch at lånsumman tilhopa icke må stiga öfwer Tjugu fyra tunnor Guld. Om ock Kronan finner thes fördel och nytta, at förwandla och til någon annan öfwerdraga en del af slike räntor och inkomster, som til Banquen blifwit förpantade; Så bör Kronan ej på något sätt disponera the therföre inflytande medel, innan Banquen af thet upnegotierade ärhållit sin fulla betalning til Capital och interesse, i proportion af hwad emot panten sålunda disponeras; Samt at thesse medel straxt insättas i Banquen, och icke uti Landtränterierne; hwaraf Kongl. Stats Contoiret skal först lemna Banquen then summan, som til thes förnöjelse ärfordrades; Hwarjemte någon å Banquens wägnar kommer at wara tilstädes, enär Kronan merberörde pantsatte räntor wille förwandla.

§ 17.

Wi hafwe likwäl icke wid thetta tilfället underlåtit; at på alt giörligit sätt föranstalta om the medel och utwägar, som funnits nödige, til befordran af Banco Werkets upprätthållande, styrcka och Credit; Så att then, genom starcka utlåningar och ansenlige penningesummors afsändande til Landsorterne, i Banquens Cassor nu på några åhr skedde stora förminskning af reda penningar, måtte efter handen kunna ärsättas. Til hwilket ändamåls ärhållande, then författning blifwit giord, at hela Kopparräntan wid Awesta skal hwart åhr upmyntas til plåtar och slantar; Samt at the för thenne ränta jemte slagskatten af privatorum Koppar, til Banquen åhrligen bewiljade Tu hundrade femtio Tusende daler Silfwermynt böra i plåtar hitsändas, och uti Banquen til thes egen fria disposition inlefwereras.

§ 18.

Therjemte lemnas ock herrar Banco Fullmächtige frihet, at enär angelägenheten fordrar, låta för Banquens räkning på tjenligit sätt i tysthet uphandla så mycket af Bergslagens enskildte Koppar, som kunde myntas til plåtar wid Awesta Werken, at samma Werk altid äro i ständig gång: Doch kommer af en sådan upkiöpt Koppar, til besparing i omkostnaden, at slås Tålf Dalers plåtar.

§ 19.

Likaledes finne Wi godt at förordna, thet herrar Fullmächtige, ifall Banquens angelägenhet och omständigheter fordrade mera tilgång af reda penningar, må äga frihet, at för Banquens räkning låta införskrifwa och upkiöpa Silfwer, samt til Riksdalrar och Courent förmynta; Hwilket äfwen, til bibehållande af Banquens styrcka och Credit kunde werkställas, änskönt thet ock skulle i sådan händelse skie med någon förlust.

§ 20.

Thesutan har jemwäl Riksens Ständers Secrete Utskott, på Wår föreställning, pröfwadt nyttigt och rådeligit, at lemna anstånd med utbetalningen af sidsta tredjedelen i Caroliner, och första tredjedelarne af

Ducater, Riksdaler och Courent, som the private Creditorerne hafwa uti Läne-Banquen innestående. Hwilka Capitaler således emot wanlig ränta af Banquen behållas, til thes Riksens Ständer wid en annan Riksdag therom annorledes behaga föranstalta.

§ 21.

Men på thet Banquen måtte sjelf hafwa tilgång af Courent, som eljest, til thes Creditorers betalning, med dryg upgäld åhrligen måst inwexlas; Så är jemwähl under thenne Riksdag förordnadt, thet Ethundrade Niotio Tu Tusende daler Caroliner eller Try hundrade Tusende daler Silfwermynt i Caroliner, som äntå ej kunnat nytjas til utlåningar, skulle af Banquen upmyntas til redannämde Courent myntesorte, hälften Sexstyfwers- och andra hälften Tålfstyfwers stycken; Hwarwid Banquen, så wäl som andra hwilka bära Silfwer på myntet, får njuta en fri myntning til godo.

§ 22.

Ytterligare är af Riksens Höglofl. Ständer fastställdt, at the til pios usus anslagne och publique Werk tilhörande medel måge för fyra procents åhrligit interesse uti Kopparmynt af Läne Banquen emottagas, enär wederbörande sig therom anmäla; men i fall för mycket medel för pios usus och publique Werk således skulle uti Banquen emot ränta tilbjudas; tå lemnas herrar Fullmächtige frihet, widare insättande at afslå.

§ 23.

Sedermera har likwäl Riksens Höglofl. Ständers Secrete Utskott behagadt än widare förordna; at äfven omyndige barns och flere enskildte Capitaler böra för lika ränta af fyra procent i Läne Banquen emottagas, til en wiss summa, som herrar Fullmächtige efter Banquens tilstånd torde finna nödig; Warandes hos Hans Kongl. Maj:t underdånig ansökning giord, at Thes nådigste publication i thetta mål kunde utfärdas; tå herrar Fullmächtige therom i underdånighet anhålla.

— — — — — — — — — — — — — — — —

15. FREDRIK GYLLENBORGS VOTUM HOS BANKOFULLMÄKTIGE D. 27 JANUARI 1743 OM FÖRSTRÄCKNINGARNA TILL KRONAN.

BD. 1742—43, akt., I, fol. 553 f. — Utdrag ur BF:s protokoll d. 27 januari 1743.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Herr Grefwen och Lagmannen Gyllenborg ingaf sin mening skrifteligen, sålunda lydande:

Thet har Riksens Höglofl. Ständers Banco Deputation behagadt inhämta Fullmächtiges och Commissariernes utlåtande, huruwida Banquen kunde wid närwarande omständigheter assistera Kronan med et lån af 24 Tunnor Guld, med the conditioner, som uti Extracto protocolli utsättas. I anledning häraf kan jag för min del ej annat finna, än at Höglofl. Banco Deputationen med thenne thes begiäran åstundar at weta.

1:o Huruwida Fullmächtige och Commissarierne tro, at Cassornes behåldning kan wara tilräckelig til then Contante penningerörelsen i Riket;

2:o Hwad utwägar som kunna tagas til Platars införskaffande i Banquen, om man ej tror Koppar-Räntan thertil tilräckelig; och 3:o Om the Conditioner, som Riksens Höglofl. Ständers Deputation andrager, kunna wara tilräckelige til Banquens Soutien och säkerhet.

At Riksens Höglofl. Ständers Banco Deputations wilja är thenne, styrckes jag theraf, at så wäl fullmächtige som Commissarierne wid åtskillige tilfällen för thetta yttradt sig om Banquens tilstånd, och at Höglofl. Deputationen thesutan af the ingifne förslager, har sig Banquens tilstånd så wäl bekant som Fullmächtige och Commissarierne, så at i anseende thertil Höglofl. Deputationens ledamöter så wäl som wi kunna finna, huruwida Banquen kan wara i tilstånd at giöra utlåningen eller ej; icke heller kan jag för min del tro, at Höglofl. Deputationen med thes begiäran will binda sig wid wårt yttrande och således lemna oss uti answar för wårt utlåtande, i fall en eller annan evenement skulle emellan komma; utan allenast höra hwad orsaker wi å ena sidan kunna hafwa at frånstyrcka bemälte utlåning. och å andra sidan hwad skiäl kunna anföras til thes werkställighet; på thet Höglofl. Deputationen sedan sielf kan utfinna thet som woro nyttigast för Riket och säkrast för Banquen; wiljandes jag therföre i anledning häraf yttra mine tanckar, som jag finner, efter then insicht jag, på then korta tid

jag warit wid Banco Werket, kunnat mig förskaffa; och således går jag til thet första momentet, neml. om Cassornes tilräckelighet til then wahnlige Contante penninge roullancen uti Riket. Här til har jag ej annan tilgång hwaraf jag kan sluta och fälla mit omdöme, än 1:o the förslager, som äro ingifne för the förflutne åhren och senaste åhr, på the Contante medel, som äro utgångne utur Banquens Cassor, och 2:o the räkningar som finnas uti Banquen, så wäl för Kongl. Ränte Cammaren, som för andre publique Werk och private personer. Jag märcker således, at til 1741 ej så särdeles tillitning warit på Banquens Cassor, oachtadt Banquen 1738 utgaf en så ansenlig summa til Ständernes Contoir af 26 Tunnor Guld; Men at 1741 warit et så stort uttag utur Banquen, är ej swårt at finna orsakerne til: ty 1:o måste Banquen uti en summa nedsända til Provincierne 1½ million D. Kopp.mt, 2:o affördes stora penningepåster til Finland, 3:o hade Amiralitetet, som äfwen förtärde sine penningar på finska sidan, et stort antal af plåtar med sig ombord, hwilka alla gingo ifrån thenna sidan, och således hade landet ej nytta af the plåtar, som till Amiralitetet tå uttogos. 4:o utbetaltes tå alla förrådscassornes innestående medel til några och Tiugu Tunnor Guld til Kronan, samt 5:o The 10 Tunnor Guld som af Banquen skänktes til Kronan, tillika med the fem och ellofwa Tunnor Guld som thet året til Kronan låntes; och 6:o bidrog then höga Wexel-Coursen som war åhr 1741 thertil, at en stor myckenhet plåtar utskeppades. Thesse omständigheter giorde then starcka rörelsen och contante medlens uttagande och roulerande; men åhr 1742, oachtadt Kongl. Ränte Cammarens räkning besteg sig til 20 Millioner D. Kopp.mt allena, förutan andre publique och private räkningar, som wäl til dubbel summa gå måste; finner man at ej mer än 1½ Million D. Kopp.mt uti Contant gådt ut. Häraf kan jag ej annat sluta, än at 4 a 5 Millioner D. Kopp.mt som nu uti Cassorne finnes, kunna wara tillräckelige på 3:ne åhr at soutenera roulancen; therföre om nu thet andra momentet rätteligen och med försichtighet observeras, neml. at införskaffa plåtar uti Cassorne under thesse 3:ne åhren; så tror jag at Banquen altid skal kunna soutenera roulancen, och thet så mycket mer, som plåtars utförsel är förbuden, och Riksens Ständer lära äfwen taga någon författning, angående smärre Transportsedlars roulerande; tå plåtar för beqvämligheten ej så mycket efterfrågas:

wiljandes jag således gå til medlen at få plåtar uti Cassorne som är 1:o thet som Höglofl. Deputationen sielf föreslagit, neml. Kopparräntan; Men som then ej torde wara tilräckelig så conformerar jag

mig med herr Plomgren therutinnan, at Fullmächtige må blifwa frihet lemnad, at upkiöpa Gårkoppar, och at låta mynta thensamma; ty fast än Banquen skulle förlora 2 a 3 procent på 2 tunnor Guld; så, när 6 p. cent på 24 winnas, har Banquen äntå altid en ansenlig avance, föruthan thet at Riket therigenom i thes nödtorft understödes och äfwen har then fördelen, at Interesse penningarne blifwa uti Landet och 2:o at fullmächtige måtte hafwa tilstånd at få taga lån, när the finna thet nödigt, och åter, när the finna Banquen ej behöfwa mera, at tå neka flere lån emottaga; och ehuruwäl thet skulle synas, som Banquen therigenom ej finge plåtar uti Cassorne, utan allenast thes egne Sedlar; så winnes dock therigenom, at ju mindre Sedlar roulera, ju mindre blifwer uttagningen af Contante plåtar, så at thet äntå blifwer et medel til Contante penningars bibehållande uti Banquen. Thesutan kunde ock lemnas frihet, at wid påträngande nöd få bortauctionera eller annorlunda i penningar förwandla the förpantningsräntor, som Banquen uti underpant hafwer, samt at tå få behålla hela then summan, som för them kunde ärhållas. Beträffande widare the af Höglofl. Deputationen omrörde conditionerne, så finner jag för min del them någorlunda tilräckelige, med then tillägning som Herr Plomgren projecterat; allenast at samma fond som destineras för 1744, må taga sin början 1743, hwilket så mycket lättare kan synas låta sig giöra, som Kronan är mera hulpen at thet åhret utgifwa $7^1/_2$ tunna Guld, än at mista 24, om Banquen ej woro uti stånd at them på andra Conditioner kunna utgifwa än nu sagt är.

Härwid kan wäl et och annat inkast möta; såsom 1:o, om man woro säker om Banquens Credit, så woro wäl ingen fahra at förwänta; men om thet skulle så hända 2:o, at alla stötte til och wille taga ut sine penningar, och om tå Banquen ej woro solvendo, så wore thes undergång för handen. Til thet förra swarar jag, at sådant intet gierna kan befrucktas, så länge Riksens Ständer maintenera sine löften och försäkringar, och then förra Riksdagens giöremål souteneras af then senares Riksdagsmän; tå hafwa undersåtarne intet at befruckta, thet the fonder, som äro anslagne, blifwa annorledes disponerade, än til hwad the en gång blifwit updragne: Äro undersåtarne således försäkrade, så oacktadt the wiste at inga penningar wore at tilgå, så äro the i then försäkran, at Banquen efter hand, sa wäl af bemälte fonder som private interessen blifwer i stånd them at betala.

Thet är wäl icke utan, at wid alla goda inrättningar och mogna anstalter, illwiljare finnas, som gierna skulle se the bästa saker contra-

careras, och at man hade til befruckta at utlänningar skulle finnas, som i anseende til then skada Banquen giör them med theras private utlåningar til Bergslagen och manufacturerne, gierna skulle se, om the kunde giöra Banquen någon skada; Men theremot äro så ganska många svenske Män, som skulle sökia theremot taga Messurer, så wäl utaf then kiärlek the hafwa til sitt fädernesland, som ock af then fromma hwar och en hafwer af Banquen, och then olägenhet större delen skulle råka uti, om Banquen något skulle lida: ty gå wi til Ridderskapet och Adelen, så lärer en ganska stor del hafwa tagit ansenlige lån i Banquen, på theras fastigheter; gå wi til Högwördige Präste Ståndet, så i fall the eller theras Enkor skulle hafwa några Capitaler, så bestå the mästadelen uti Läne Banco Sedlar; Thet Lofl. Borgare Ståndet och the Handlande, så wäl som Manufacturisterne hafwa af Banquen then commodité at med en papperslapp kunna betala stora Capitaler uti theras roulerande handel, utan kiörare och bärare penningars ärläggande; Thet ärbara Bonde Ståndet lära inga stora summor hafwa, som kunna giöra någon alteration hos Banquen, om the uttagas; Dock lärer Banquens Conservation så mycket mera wara them om hiertat; som the se, at Cronan, nu then ena nu then andra gången bispringes af Banquen med ansenlige penninge summor, och i anseende thertil, så mycket willigare wara at continuera med Ständernes Bewillning til Giäldens afbetalande uti Banquen, som ej mindre är giord på theras, än the öfrige Ståndens försäkran.

När jag nu sålunda har wist, at alla som bo i Riket hafwa ganska stor nytta, men ingen skada af Banquens Credit och upprätthållande; och theremot, at alla taga skada och förderf, om thes Credit skulle förminskas; Hwem skal thet tå wara, som will uttaga sine penningar til sin egen och Rikets skada, eller hwar får man igen then Busen, som altid åberopas: At jemföra the förra tider under Souverainiteten med thesse under friheten, och tå hwar och en är säker om sitt, thet må wara uti hwars hand thet ock wara må, och tå then ena undersåtaren garanterar then andra för sin egendom; theruti kan jag ej finna mig.

Skulle nu emot förmodan finnas sådane personer som skulle willa uttaga penningar; så ser jag intet at Banquen thermed kan skadas; ty wi äga ej många sådane Capitalister som uti Hwalf förwara sine plåtar; jag medgier at thet skulle finnas en eller annan, som tilsammans kunde äga 2 a 3 Tunnor Guld, thet will intet giöra til saken; Men wåra största Män och Capitalister bruka sine Capitaler uti handel och wandel, Bergslagens förläggande, fabriquers och tylika Werks four-

nerande; jag frågar huru och på hwad sätt plåtar thertil kunna anwändas; thet måste ju skie endels med insättande och utassignerande, endels med sedlars sändande til Landsorterne pr posto; til at förtiga the stora Contributioner och andre Kronans inkomster, som åhrligen stiga öfwer 5 a 6 Millioner D. Kmt. Thesse medel måste wara uti en ständig roulance, så at enär thet ena insättes uti Banquen och utassigneras, så fordras åter Banco Sedlar uti orten at å nyo inlefwereras uti Ränterierne til upsändning; ty plåtar sändas intet ifrån Landsorterne, utan Sedlar. Jag styrckes mycket uti thesse mine tanckar, enär jag jemförer 1741 och 1742 åhrs plåtars utgång utur Banquen; ty hade thesse mine positioner ej haft rum, tå jag bygt therpå wid mine voteringar angående Lånen som äro giorde; hade wi rönt samma werkan som nu förmodas; emedan

1:o ehuru wi handterat utlåningarne til Kronan med all giörlig tysthet; så hafwa wi dock måst ärfara at elaktsinnade sådant utspridt, och på hwarjehanda sätt talt til Banquens nachdel, fast thet skiedt emellan 4 ögon, så at thet rycktet utbredt sig rätt snart, som fullmächtige illa disponerat Banquens medel, och at inga plåtar woro mer igen: thenne min berättelse kan jag ej bewisa, men hwar och en lärer ändå wittna med mig om sakens sanning.

2:o Hade wi Krig, och genom elaka och osanna ryckten sades fienden wara för dörren; thesse omständigheter äro ju the som skulle locka och förmå hwar och en at giöra sig säker om sine penningar i Banquen; men så hafwe the ej haft någon werkan; ty 1741 förr än utlåningarne skedde til Kronan, och förr än någon war uti misströstan om Krigets lyckeliga utgång, utgick dubbelt större summa, än 1742, när alla thesse omständigheterne sig instälte; och thet fast än roulancen war ganska högre än 1741; altså kan theraf slutas, at mine förr anförde orsaker til 1741 åhrs stora penningesummors utgående uti contant utur Banquen, hafwer rum, och sit första fundament, ty ehuru thet ses at thet ena hwalfwet efter thet andra uttömes, söka dock åtskilliga at til Banquen giöra lån, och en del hafwa äfwen omsatt sine Carolin-Capitaler uti plåtar emot 3 procent, theraf slutes klarl. at undersåtarne mera giöra reflexion på then garantie the haft af Riksens Ständer, än at giöra sig försäkrade om Banquens närwarande tilstånd.

Går jag til andre orter therest Banquer äro inrättade, såsom Engeland, Holland, Wenedig, ja ända til Danemark; så lärer man finna alla wara inrättade på thet fundament, at ej hafwa valuta uti hwalfwen för alla theras utelöpande roulerande sedlar, utan finnes allenast $^1/_8$dels

Capital i Contant emot hwad som roulerar, eljest ser jag ock intet hwad nytta en Banque kan giöra, om thetta principium ej stodo fast; theremot finna wi, at wår Banque är ej mer skyldig än 4 gånger så mycket, som then hafwer i beredskap och i Contant, som gör 1/5 del; Nu har wår Banque en långt större förmon, än alla the andre, i anseende til thet owiga myntet, som intet med beqvämlighet kan uttagas, giömas och transporteras, som theras mynt på the förenämde orter.

Banquen kan således, enär then undfår efter försäkran och förskrifningar the 3 Tunnor Guld af Ständernes Contoir; 5 af Siö- och Små Tullen, samt af Kopparräntan 2 1/2, jemte 6 a 7 Tunnor Gulds åhrlige interesse penningar, som giör tilsammans 16 a 17 Tunnor Guld om åhret, på 5 åhr wara uti stånd at hafwa full valuta för sine utelöpande Transport Sedlar, utan at gripa til the lån som then giordt til private personer: Monne Banquen kan löpa någon fara, när en sådan inrättning finnes wara giord til thes tilwext och Soutenerande. Alla thesse omständigheter skulle ej annat uträtta hos mig, än at tilstyrcka utlåningen til Kronan: Men som jag ännu ej wet, huru Riksens Höglofl. Ständers Banco Deputation, med wälbehag uptagit thet steget, hwilket jag tillika med mine Embetsbröder giordt wid the förre utlåningarne; jag ock intet wet, med wad säkerhet the fonder blifwa til Banquen updragne, som utsättes; så är thet säkrast och lättast at samtycka till Commissariernes Memorial; ty tå kunna inga emel.kommande evenements, som endast härröra af then Alsmäcktige Gudens skickelse, och en del af elaktsinnade menniskior, sätta mig i answar, och jag anses såsom then, hwilken intet efter min Ed sökt Banquens bästa. Doch har jag funnit min skyldighet wara, at til Herrar Deputerades mognare ompröfwande upgifwa och underställa alla the skiäl, som jag för min del kan finna wara för utlåningen; efter som alla the orsaker äro af Commissarierne och en del af mina Embetsbröder andragne, som äro theremot: Ståendes sedan hos Höglofl. Deputationen såsom mer uplyste, at giöra som the finna för Banquen nyttigast och säkrast: Jag har härmed haft tilfälle at wisa then grund jag bygt mine förre rådslag uppå, samt befriadt mit samwet, at jag ingen omständighet som mig wetterlig warit och jag nu i hast kunnat mig til sinnes föra, för Höglofl. Deputationen undandölgt: Men at samla the flere, som kunna finnas, och them tillika med the här förut omrörde, i tilbörlig ordning och skick anföra; theruti har tidens korthet warit mig hinderlig. Hwad jag nu har andragit, förhoppas jag och beder at gunstigt och benägit anses och uttydas måtte.

Och som Herrar Fullmächtige således nu yttradt sig af olika tanckar; altså fans godt, at protocollet skulle Secreteraren tilställas, at jemte Commissariernes Memorial Riksens Ständers Banco Deputation föredragas.

16. ÖVERSTELÖJTNANTEN LARS ÅKERHIELMS VOTUM I BANKODEPUTATIONEN ANGÅENDE BANKENS INLÅNING. DECEMBER 1742.

BD. 1742—43, pr., s. 549 f. — protokollet d. 1 februari 1743.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Thes utan hade jemwähl herr Öfwerste Lieutenanten Åkerhielm, wid thes afresa härifrån Stockholm för Julehelgen tilstäldt Secreteraren sit skriftelige votum i samma sak, som therföre nu framgafs och uplästes; Sålunda lydande:

Til bestyrckande af then frågan, om Banquen bör emottaga lån emot interesse, och thermed undsätta Riket i thes nu beträngde tilstånd, finner jag för min del följande skiäl nödige at andraga.

1:o En Banques rätta ändamål är owedersäjeligit, at tjena landets innewånare och therwid sielf hafwa thes egen skiälige winning. Thetta kan på annat sätt ej ärnås, än at Banquen emottager Lån af them som sig till Banquen förtro, och gifwer lån til them som efter Banco-Lagarne wisa behörig säkerhet; med egen rättmätig winning af thet differerande interesset: Så snart en Banque felar uti enthera af thesse Hufwud reglor är han ofulkomelig, ty antingen är crediten förlorad, så at ingen will lemna thes Capital i Banquens händer, eller Lagarne til utlåningarne för stränga, eller är ock interesserne som gifwas för ringa, och the som tagas alt för dryga. Wore en Banque af redan wunnit Capital så wida för sig kommen, at utlåningar kunde giöras utan inlåningar, så borde Kronan på then händelsen giöra sig til ägare af winsten, på thet både långifware och låntagare kunde begge som sig bör blifwa betjente. I then afsichten slutar jag, at när en Banque har nog tilgång til låntagare, bör han för thes egen winning skul och then hielp han bör giöra så wäl then ena som then andra, ej afslå någon långifware.

2:o Thenne wår nu warande wäl inrättade Banques credit, har thes ofelbara grund af Riksens Ständers garantie och är emellan privata en authoriserad Mäklare. Hwem kan tå neka, at icke Riket af honom til ärkänsla bör hafwa then bästa tjensten; Then kan ej tilräckelig præsteras af Banquens egne Capitaler, ej heller af then credit som transport Sedlarne kunna äga, i fall theras antal skulle förmeras, thet måste ju skie igenom nya inlåningar, hwilka fuller woro bäst om the i contante penningar kunde bestå, men i brist theraf äro the gängse transport Sedlar nästan lika nyttiga, ty therigenom förmerades theras credit, när Banquen them sielf igenom inlösning authoriserar, roullancen befordras, långifwarne winna interesse, låntagaren Kronan blir understödd, och Banquen förrättar thes rätta mäklare Embete.

3:o När nu thetta blir owedersäjeligit, så förefaller then frågan, om icke sådane negotiationer för Kronans räkning, äfwen så wäl på annat sätt kunde winnas, och särdeles igenom Riksens Ständers Contoirs föranstaltande; men när theremot considereras, at igenom länge uteblifwande betalning och långlig förfarenhet wises, thet Rikets credit igenom thesse utwägar så aldeles förfallit, at ingen inlåning igenom them kan förmodas, så blir thet ju Banquens sak allena at werkställa, som then ther äger crediten både hos långifware och låntagare oförminskad.

4:o Bör härwid considereras, om Banquen igenom thesse in- och utlåningar på något sätt thes ägande credit äfwentyrar; thet kan jag för min del ej finna, ty hwad kan theraf slutas, när Banquen emottager lån för 4 procent, och gifwer lån til Kronan emot säker pant för 6 procent, annat, än at Banquen är uti en ständig rörelse och winner dagel. mer krafter och tiltagande, och som Banquen ej lärer kunna undgå at undsätta Kronan i thetta thes beträngde tilstånd med några lån, och theremot ej wille intaga nya lån, så måste ju thet skie igenom nya tilökte transport-Sedlar utan nytt capital, tå måste ju theras myckenhet röija tystheten, och giöra the gamla långifwarne omhugsne at bärga theras Capital utur et befarat äfwentyr, tå Banquens undergång woro oundwikelig.

5:o Jag will ock supponera, thet Wexel-Banquen, som är Läne Banquens siäl, skulle förmodas härigenom sakna nyttan af thes på löpande räkning i Wexel Banquen nu ägande Capitaler, och the öfwerlemnas til Läne Banquen, emot det stipulerade interesset, så kan jag för min del ej begripa theraf omöjeligheten; ty huru skulle thet Capital, som til dageligit behof nytjas, kunna fästas på halfwa åhr och

längre, när ägarne dageligen behöfwa therpå assignera, härom kunna Wexel Banco Böckerne gifwa thet säkraste bewis, när af them tydel. inhämtas kan, at insättningar och utassigneringar gå så tätt om hwarandra, at behåldningen ej länge tillika är ansenlig. Skulle ock några mena sig finna förmon theraf, at insätta thes Wexel Banco Capital på lån, och sedermera uppå Läne Banco attesterne giöra nytt lån wid wissa tider och tilfällen, så måste han genom noga calculation mellan 4 och 6 procent först göra sig säker om thes förmenande winning och doch finna sig bedragen, om både in- och utlåningar faststältes på qwartaler eller halfwa åhr, begge lika.

6:o Utom thesse föreskrefne förmoner som långifwaren så wäl som Riket igenom inlåningar i Banquen tilflyta, så tilfaller och Kronan then nyttan, at the som äga Capitaler, sielfwilligt afgifwa til Kronan i genom Banquen 2 procent, medelst thet differerande interesset, hwilka Capitaler, i fall the med någon lag til afgift eljest skulle förbindas, antingen undandölgdes och således giordes obrukbara eller aldeles skaffades utur Riket. Jag är ock af then tanckan, at när fasta egendomar och handel med contributioner beswäras, som wid thetta tilfället oumgängeligit, så söka många at på thetta långt lättare sättet, uti Banquen insätta thes capitaler med säker winning af 4 procent. Hwarföre jag tror nu endaste öfrige försichtigheten theruti böra tagas, huru förekommas kan, at Banqen ej med mer insättningar beswäras, än til Kronan kan med säkerhet utlemnas. Men ock thet menar jag wara tilräckeligen hulpit, om uppå herrar Deputerades föreställning til Secrete Utskottet, Banquen med Fullmächtigarne lemnas frihet, at emottaga lån, när the thet nödigt pröfwa, och med Banquens nytta finna öfwerensstämmande, och Kronan them behöfwer, tå jag förmodar ändamålet å ömse sidor kunna winnas, och Banquens credit blifwa förmerad men ej förminskad. Hwartil ock slutet af herrar Commissariernes afgifne swar synes styrcka.

17. SAMMANDRAG UR RÅDSPROTOKOLLEN FEBRUARI—OKTOBER 1745 RÖRANDE PLÅTUTVÄXLINGENS AVSTÄNGANDE.

SILFVERSTOLPE, *Handlingar*, XIX. — Silfverstolpes sammandrag äro gjorda efter de i riksarkivet förvarade hemliga rådsprotokollen, vilka nu äro bundna i en volym med ryggtitel: »Hemliga Rådsprotokoll i Justitieärender 1745—46 rör. Bankfrågan med Bilagor». Vid företagen undersökning av dessa originalprotokoll har det visat sig, att Silfverstolpes referat äro verkställda med största omsorg. Allenast på en punkt, vilken närmare angives nedan under d. 17—18 oktober, kan redogörelsen giva anledning till missförstånd. Ett par smärre kompletterande upplysningar hava tillfogats nedan.

Den 25 Februarii. Närvarande Deras Excellencier Herrar Riksens Råd, Grefve Lagerberg,
Grefve Cronstedt, Baron von Rosen,
Grefve Posse, Herr Ehrenpreus,
Grefve Tessin, Grefve Joh. Gyllenborg.

Föredrogs Banco-Fullmägtiges underdånige Skrifvelse af d. 19 i denne månad, hvaruti i anseende till Banquens nu varande belägenhet samt dess dageligen aftagande behållning i Plåtar, anhölls at Kongl. Maj:t täcktes icke allenast föranstalta, det i stället för 1/4 delen, hälften af Bergsmans Kopparen, som af Stor-Grufve-Malmen det året tilvärkades, måtte slås till Plåtar, samt sträng upsigt af General-Tull-Arrende-Societetens Hrr Fullmägtige fogas emot alt Svenskt Mynts utförsel öfver gränsen och på Saltsjösidan, utan ock, enligit bilagde Projecter, i nåder förordna 1:o at Lifs-straff måtte utsättas för den som på något sätt förfalskar Banquens Sedlar; 2:o Kongl. Maj:ts nådiga förbud utfärdas emot Guld- och Silfver-mynts samt myntade Koppar-Plåtars utpractiserande utur Riket, så väl som ockers och Lages tagande emellan Plåtar och Banco-Transport-Sedlar samt vanrycktens utspridande till hinder och mehn i den allmänna Penninge-Rörelsen; och 3:o Kongl. Maj:t i nåder förbjuda Banquen, at till vidare utlefverera stora Summor i Plåtar eller Silfver-mynt in natura på en gång, eller för tätt inpå hvarannan.

Och aldenstund Deras Excellencer funno, at de projecterade Förbuden fordrade skyndsammare expedition, än Förordningen om svårare

straff på dem som förfalska Banquens Sedlar; fördenskull blefvo de ock under den 25 Februarii utfärdade, med inga andra ändringar, än at Deras Excellencer funno betänkeligit at utsätta Lifs-straff på dem som utförde Guld- och Silfver-mynt samt Plåtar, emedan förbudet af år 1744 uti 1, 2, 3, 4 och 5 §§ innehölt så svårt straff, som mera än något annat syntes afskräcka en hvar derifrån, med mera som Råds-Protocollet pag. 15, 16 och 17 utvisar. En och annan af Deras Excellencer tyckte väl, at med Brefvets expedierande Till Banco Fullmägtige kunde anstå, till dess Banken i underdånighet gåfve vid handen at någon ville göra för stora uttagningar; funno dock säkrast, at låta det förut afgå, i hopp at Fullmägtige det på intet sätt skulle missbruka, och på det de, som det sjelfva begärt, ei måge tillägga Herrar Riksens Råd någon skuld, i fall Banken, innan det ankomme, skulle genom för starka uttagningar lida någon anstöt. Råds-Pr: p: 17, 18.

Hvad angick svårare straff på Banco-Sedlars förfalskning, så kom i öfvervägande, at Riksens Ständer sjelfve projecterat 1741 års förordning derom, i anledning hvaraf Herrar Riksens Råd funno sig så mycket mindre kunna göra någon ändring deruti, som det utsatte straffet ei mer än lifs-straff kunde afskräcka vanartigt folk derifrån, och dessutom uti öfvervägande kom, om icke samma ändamål skulle vinnas genom en annan tillgörande författning, at ingen skulle till äran restitueras, som hädanefter förfalskade Bankens Sedlar. Råds-Prot: pag: 20, 21.

Den 22 Julii. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd, Grefve Lagerberg, Baron Åkerhjelm, Grefve Posse, Herr Wrangel, Grefve Tessin.

Uplästes Banco-Fullmägtiges ytterligare underdånige Skrifvelse af den 16 i denne månad, af innehåll, at sedan förbudet emot Plåtars och Silfver-mynts utlefvererande ur Banken ännu ei kommit at nyttjas, af den anledning, at någon tid nog lindrigt med desse sorters uttagande ur Banken tilgådt, men deremot uti Junii och Julii månader så ansenlige poster Plåtar uttagits, at med skäl befarades, det Bankens Cassor innan kårt kunde uttömas; så anhöllo Banco-Fullmägtige, at som Banken ei så långt efteråt kunde låta allmänt göra detta äldre förbud, Kongl. Maj:t täcktes, enl. bifogadt Project utfärda et annat af lika innehåll med det förra, fast af et annat datum. Deras Excellencer Herrar

Riksens Råd tyckte dock, at Herrar Fullmägtige kunde betjena sig af det förra, och funno onödigt, at låta något iteratum derom afgå. Men sedan detta beslut blifvit Banco-Fullmägtige communiceradt, så aflätо de d. 23 Julii en ytterligare underdånig skrifvelse, med anhållan, at ei allenast för Bankens derunder beroende upprätthållande, få samma nådiga bref och befallning som förut blifvit projecteradt, utan ock at K. Maj:t täcktes i nåder allmänt förbjuda Plåtars öfverförande till Finland, hvilken underdånige anhållan, samma dag eller

Den 23 Julii föredrogs. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd Grefve Lagerberg, Baron Åkerhjelm, Herr Wrangel.

Hvaruppå, hvad det begärte brefvet angår, et sådant svar följde, som ofvan förmält finnes: och beträffande det sednare, eller förbud emot Plåtars bortförande ifrån Stockholm till Finland, så fants oråde-ligit at dertil samtycka, emedan penningerörelsen derigenom skulle hindras, inrikes handelen tvingas, Bankens Credit skadas, Allmogen sättas utur stånd at betala dess utlagor och allmänt missnöje i Riket förordsakas. Råds-prot. p. 35—38. Men Hans Excellence Grefve Carl Gyllenborg, hvars utlåtande häröfver äfven blifvit infordradt, tyckte, som Råds-Protocollet d. 24 Julii utvisar, at Banco-Fullmägtige borde få positive befallning, at ställa sig brefvet af d: 25 Febr. till efter-rättelse, jämwäl at de i Kongl. Maj:ts nådige svar härå skulle befallas, i underdånighet gifva vid handen, om de hade några andra förslag, hvarigenom den starka Plåt-uttagningen kunde förekommas. Dock förblefvo de 3 förenämnde Hrr Riksens Råd vid deras meningar, och befalte svaret derefter inrättas. Råds-Protoc. pag. 39 och 40.

Den 13 Augusti. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd, Grefve Lagerberg, Herr Ehrenpreus, Herr Wrangel, Baron von Rosen, Grefve Tessin.

Föredrogs Banco-Fullmägtiges underdånige Skrifvelse angående de 2:ne ofvannämnde förbudens utfärdande, hvarvid Hans Exe. Grefve Lagerberg berättade, at Herr Grefven och Lagmannen Gyllenborg samma dag för honom yttradt sig, at om Hans Kongl. Maj:t skulle i nåder täckas bifalla ofvannämnde underdånige förslag, torde [det] dock

ei behöfva nyttjas, utan Banken hafva andra utvägar at betjena sig utaf; hvarföre ock fants godt, at Herr Grefvens och Lagmannens närmare yttrande häröfver skulle infordras. Råds-Prot: pag. 46. Imedlertid upkom discours häröfver hos Herrar Riksens Råd, hvarvid Hans Excellence Riks-Rådet Ehrenpreus ingaf dess skriftelige votum, af innehåll at Hans Exc. funne denne Bankens begäran vara af högsta angelägenhet, ty om härutinnan gåfves afslag, och Värket någon miss-credit eller olägenhet tillstötte, så skulle all skulden läggas på Rådet, som ei gynnadt Värket med de begiärte författningar; och om Rådet åter skulle styrka till bifall i det som Banco-Fullm:e begärt och Rikets penningerörelse derigenom hindrades, så kunde Bankens Creditorer derföre sätta Rådet i svårt ansvar, såsom det der styrkt Hans Kongl. Maj:t till det som vore tvärt emot Dess år 1720 gifne Stadfästelse på Bankens Privilegier. Men till förekommande af den förestående faran, Bankens miss-credit eller brist på Mynt, samt til ansvars undvikande så hos Riksens Ständer som Bankens Creditorer, tyckte Hans Excellence at Banco-Fullmägtige borde få till svar, at som Hans Maj:t uti Dess ofvannämnde Stadfästelse försäkradt, at ei sträcka dess Kongl. magt öfver Banken vidare, än at skydda Värket vid det, som Riksens Ständer till dess förvaltning och förkofring redan slutit eller hädanefter förordnande varda; så kunde Hans Maj:t ei samtycka till vidare författningar, än Brefvet af den 25 Februarii innehölle. Dock om Herrar Fullmägtige på Riksen Ständers vägnar ville anhålla, at de begärte förbuden skulle utgå, och de togo på sitt ansvar i fall någon olägenhet på et eller annat sätt derigenom Banken, dess Creditorer eller penningerörelsen tillskyndades; så ville Hans Maj:t utfärda sådane Publicationer, som Fullmägtige till Värkets upräthållande pröfvade nödige, då de tillika hade at inkomma med project dertill. Hans Excell: hölt för sin del före, at angående Banken, för hvilken Ständerne garanteradt, inga deliberationer borde ske i Rådet vidare, än öfver Kongl: Maj:ts der ägande avance: men då Riksens Ständer, eller Banco-Fullmägtige å deras vägnar, söka, det Hans Maj:t med sitt höga namn täcktes i nåder stadfästa deras på Värkets bästa syftande författningar, så har sådant altid skedt och kunde äfven följagteligen nu ske, när Fullmägtige på sätt som förmält är inrättadt deras ansökning. Råds-prot: pag: 48—53.

Hans Excellence Grefve Tessin var af lika mening med Hans Exc: Herr Riks-Rådet Ehrenpreus, och at han ei annat kunde se, än Bankens credit skadades, om innehållning af visse store Summor skulle ske;

och kunde således Hans Excellence ei styrka Kongl: Maj:t till en sådan af Hrr Fullmägtige nu begärd författning vid Banken, hvaröfver Ständerne allena dispositionen tillhörer. Men hvad Myntets utförande angick, så ansåg Hans Exc: de författningar som dervid kunde göras, för sådane, som rörde Rikets hushållning, hvars handhafvande Rådet ålåg. Och som de Pettersburgske Gazetterne innehöllo, at Svenske Plåtar der utbjödos och försåldes; så tyckte Hans Exc: at inskränkning borde ske af penningars öfverförande till Finland, så vida efter Hans Excellences mening, intet klagomål öfver brist på mynt till Krono-utlagornes utgörande der kunde vara, emedan så ansenlig myckenhet under sidsta kriget blifvit ditförd, och igenom en sådan inskränkning Invånarne kunde vänjas at vända deras handel ifrån Ryssland till Sverige. R:pr. p: 53—57. 67.

Hans Excellence Herr Riks-Rådet Wrangel kunde icke styrka till förbudets utfärdande emot Plåtars utlefvererande utur Banken, i anseende till den frihet Rikets undersåtare böra hafva till sine i Banken ägande penningars disponerande efter behag: icke eller till förbudet emot Plåtars bortförande ifrån Stockholm, i anseende till näst förenämnde skäl och det tvång hvaruti handelen derigenom skulle försättas. Men Hans Excellence tyckte dock, at pligten för penningars olofliga utpracticerande kunde till döds-straffet skärpas. Råds-prot: p: 57—59.

Hans Excellence Herr Baron v. Rosen var af lika tankar med Herr Riks-Rådet Grefve Tessin, hvad förbudet till Banken angår; men beträffande förbud emot penningars bortförande ifrån Stockholm, så, till förekommande af plåtars öfverstyrande till Ryssland, tyckte Hans Excell:, at visse Summor borde hvart Fartyg ifrån Finland tillåtas härifrån afföra i Contant, och den öfriga delen af betalningen borde de i Banco-Sedlar undfå. Råds-prot: pag: 59—62.

Hans Excellence Grefve Lagerberg beropade sig på Kongl. Maj:ts utgifne nådige försäkran och Stadfästelse på Bankens Privilegier, samt den fri- och säkerhet en hvar bör i anledning deraf äga om sine i Banken insatte medels disponerande, och at han då desse mål tillförene i Rådet varit före, styrkt till en och annan författning till Bankens bästa, såsom om större tillmyntning af plåtar och dess fortsättande m. m. Men det sökte förbudet emot Mynts bortförande ifrån Stockholm, tyckte Hans Excellence vara betänkeligit, så mycket mer som denne författning nog nära rörde Banken, hvaröfver Riksens Ständer sig allena förbehållit dispositionen, och Hans Maj:t enl: 1720 års försäkring ei

tillkommer mera, än skydda Värket vid det Ständerne till dess förkofring slutit eller förordnande varda. Och som det i de förra förordningarne utsatte straffet ei varit tillräckeligit at hämma Myntets utförande utur Riket, så fant Hans Excellence nödigt, at Lag-Commissionens betänkande borde infordras, om Lifs-straff derå må kunna stadgas och utsättas. Råds-protoc: pag: 62—67.

Anm. Överläggningen d. 13 augusti anknöt sig närmast till en skrivelse från bankofullmäktige av d. 6 augusti. Vid denna rådplägning liksom vid de flesta övriga i detta ämne var Löwenhjelm närvarande å fullmäktiges vägnar, och stundom nyttjades han som protokollförare.

Den 14 Augusti. Närvarande Deras Excellencer Riksens Råd, Grefve Lagerberg, Herr Ehrenpreus, Herr Wrangel.

Herr Riks-Rådet Ehrenpreus förklarade dess förr (pag: 48) yttrade mening, på det sättet, at Banco-Fullmägtige borde tillfrågas, om desse anstalter allenast underställas Hans Maj:ts nådige ompröfvande, eller om de för Bankens Credit begäras. Voro de et underställande, så stode Hans Excellence fast vid dess yttrande, men om de begäras, så samtyckte Hans Excellence alt hvartill Banco-Fullmägtige styrkte, efter som Hans Exc: tyckte, at om Banken ei kan i Rådet delibereras. Råds-prot: pag: 72, 73.

Derpå gafs tillkänna hvad Banco-Fullmägtige svaradt uppå det som Herr Grefven och Lagmannen Gyllenborg sagt till Hans Excellence Grefve Lagerberg (pag: 46) hvilket gick derpå ut, at det begärte förbudet wore nödigt för Banken, men at Herrar Fullmägtige ei utan i högsta nödfall ville nyttja det, hvarföre det ock utan datum begärtes, på det, när nöden dem tvingade, de kunde sjelfve datum införa, med mera. Råds-prot: pag: 74—78.

Den 19 Augusti. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd, Grefve Lagerberg, Grefve Carl Gyllenborg, Baron von Rosen, Herr Ehrenpreus, Herr Ant. Wrangel, Grefve Tessin, Baron Cedercreutz.

Jämte det Deras Excellencer Grefve Carl Gyllenborg och Baron Cedercreutz biföllo Herr Riks-Rådet Ehrenpreus yttrade mening inför Protocollet af d: 14 i denne månad, tillade Hans Exc: Baron Cedercreutz, at allenast $^1/_8$ i redbart mynt borde tillåtas de Handlande at härifrån öfverföra till Finland, och den öfrige delen af betalningen för

deras varor borde desse Handlande emottaga i Sedlar, aldenstund 3 tunnor guld blifvit den förflutne Sommaren dit öfverförde. Råds-Protoc: pag: 80—85.

Den 20 Augusti. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd, Grefve Lagerberg, Herr Ehrenpreus, Herr Ant: Wrangel, Baron Cedercreutz.

Ingafs det svar som Deras Excellencer åstundat af Banco-Fullmägtige, om de underställa Hans Maj:ts nådigste ompröfvande de anstalter som deras Bref af den 6 Augusti innehölt, eller om de begära at de skola värkställas; af hvilket underdånige svar befants, at H:rr Fullmägtige de samma begärte. Hvarpå Deras Excellencer Herrar Riksens Råd Ehrenpreus och Baron Cedercreutz biföllo, at desse förbuden borde utfärdas, och at H:rr Fullmägtige sjelfve borde upsätta project till Publication angående Plåtars afförande härifrån; jämväl ock at et likabref till dem kunde afgå, som i Februarii månad, allenast datum deruti ändrades.

Deras Excellencer Herrar Riks-Råden Wrangel och Gr: Lagerberg förblefvo vid sine förr yttrade meningar. Råds-prot: pag: 94, 95. Men Deras Excellencer Gr: Carl Gyllenborg, Baron von Rosen och Grefve Tessin hafva enl: Råds-Protocollet af d. 21 Augusti, pag: 97 bifallit Deras Excellencer Herrar Riksens Råd Ehrenpreus och Cedercreutz dagen förut yttrade tankar i anledning hvaraf Banco-Fulimägtiges projecter härtill blefvo infordrade.

Anm. Formuleringen av bankofullmäktiges svar var enligt rådsprotokollet något mera svävande än referatet låter påskina:

»The anstalter, hvarom Banco Fullmäktige genom Bref under d. 6 sistledne Augusti hos Hans Kongl. Maj:tt i underdånighet anhållit, hafva the funnit nödige och högst oumgängelige, till Banquens upräthållande, at vid närvarande omständigheter underdånigst anmäla och begiära; och, som undersåtare ägnar och anstår, eij annat kunnat eller bordt, än Hans Kongl. Maij:tt sådant i lika underdånighet hemställa.»

Den 26 Augusti. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Grefve Lagerberg, Baron von Rosen, Herr Ehrenpreus, Herr Ant: Wrangel, Grefve Tessin.

Ingåfvos Banco-Fullmägtiges förenämnde 2:ne Projecter. Och som Deras Exc: Bar: v. Rosen, Ehrenpreus och Gr: Tessin funno Publicationen nog sträng och allmän; altså begärtes H:rr Fullmägtiges yttrande, om icke i anseende till 1720 års försäkring, 1 § i 1668 års Banco-Ordning, samt at i Högstsal: Kon: Carl XII:s tid ingen blifvit

förbuden utur Vexel-Banken uttaga sine penningar, och den anstöt Banken i dess Credit kunde lida genom denne författning; några tjenlige modificationer uti detta förbud kunde påfinnas: men ifall å Bankens vägnar denne anstalt egenteligen åstundades, så ville Deras Excellencer gifva vid handen, det desse författningar kommo på Herrar Fullmägtiges egit ansvar. Råds-Protoc: pag: 99—103.

Den 4 September. Närvarande Hans Kongl: Höghet, samt Deras Excellencer Baron Löwen, Baron von Rosen, Herr Ehrenpreus, Herr Ant: Wrangel, Grefve Tessin, Baron Cedercreutz.

Uplästes Banco-Fullmägtiges å det nästförenämnde afgifne svar: at alle svårigheter som häraf kunde existera, icke på långt borde jämnföras emot den fatale anstöt, som Banken och hela Riket toge, i fall Banken, sedan den vore uttömd, nödgades offenteligen förklara dess oförmögenhet at betala Vexel-Bankens skuld, hvilken bedröfveliga händelse skulle vara hardt när för handen, om icke genom de föreslagne författningar, den dageliga uttagningen af plåtar utur Banken samt deras afsändande ifrån Stockholm, med aldra första hämmades; desse författningar kunde icke sägas strida emot Kongl. Maj:ts försäkran, emedan Hans Kongl. Maj:t ei disponerade de i Banken insatte medel, utan droge nådig försorg om Värkets upprätthållande, hvilket H: K: M: utfäst; och at det tillkomme Regeringen leda Penninge-circulationen så, at hjertat i Riks-kroppen ei blefve deruppå utblottadt; at de ei strida emot Banco-Ordningen, när Creditorerne likafullt få disponera sin avance, om ei alt i Contant, dock i Bankens Sedlar, hvarmed de ofta äro bättre betjente, så länge de i kronans upbörder antagas; at svagheten uptäcktes och crediten förstördes, om Fullmägtige af egit bevåg inskränkte penningars uttagande; at denne inskränkning icke vore ny, utan i förra Regeringen åren 1714 och 1715 jämväl brukad: och som Rikets välfärd berodde på desse anstalter, så förmodade Fullmägtige at ei blifva belastade med ansvar för utgången: dem tillkommo at anstalta innom Banco-Värket: när det ei är tillräckeligit, hafwa de vändt sig till Regeringen, hvilken Riks: Ständer förtrodt sin egen och hela Rikets välfärd; och ändteligen at Banken ei mindre än andre Publique Värk lärer blifva delagtig af Regeringens vårdande myndighet, samt at Fullmägtige föreslagit sådane medel, som, om de bifallas,

hafva en önskelig värkan, men i annor händelse lända dem till försvar i stället för ansvar.

Häruppå yttrade sig Deras Excellencer discursive, och först Herr Grefve Tessin, at han då som förr funne betänkeligit at förbjuda Banken betala dess Creditorer deras avancer: men emedan Banco-Fullmägtige begärt desse anstalter, såsom de endaste hvilka uppehålla Värket, och Hans Maj:t försäkradt sig vilja på alt sätt styrka det samma; ty samtyckte han till det projecterade brefvets affärdande, dock så, at det ei kunnat tagas under deliberation i Rådet, utan på Fullmägtiges begäran: och angående förbudet, så ansåg Hans Exc: det för en oeconomisk anstalt, som ei kunde komma i jämförelse med den olägenhet en och annan Privat deraf kände och den oboteliga skada som Riket toge genom Bankens undergång: hvarföre ock Hans Exc: ei kunde undgå at styrka Kongl. Maj:t till dess utfärdande efter det insände projectet. Råds-protoc: pag: 115—117.

Hans Exc: Baron Cedercreutz var af lika tanka och lade det dertill, at derigenom vandes Allmogen så småningom ifrån den skadelige Ryska handelen; emedan de Svenske äro förbudne at till Ryssland föra Ryskt Mynt och derföre handla: och har Hans Exc: äfven funnit många svårigheter deraf, at de inkommande Inrikes Fartyg från Sjö-sidan skulle hafva frihet, at föra härifrån Plåtar för någon del af laddningen. R:prot: pag: 117—119.

Hans Exc: Baron Löwen fant intet annat expedient til at rädda Banken från undergång och så vida görligit vore hämma Myntets utförande ur Riket, än de anstalter Banco-Fullmägtige vid handen gifvit, ehuru han äfvenväl fant svårighet deremot. Prot: pag: 118.

Härpå blef ändteligen beslutit, at förbudet emot Plåtars afförande till Finland samt Brefvet till Banken skulle utfärdas: hvarföre ock befaltes, at det förra måtte till trycket befordras samt nästa Söndagen derefter afkunnas. Prot: pag: 120—124. Hvarjämte äfven uppå Hans Excellences Baron Löwens föreställning, Bref till Kongl: Commerce-Collegium resolverades at afgå, med befallning om anstalts fogande, at genom Tull-betjenterne noga upsigt öfver förbudets obrottsliga efterlefvande hållas må. Råds-Pr: pag: 121—124.

Anm. D. 3 oktober föreföll en av Silfverstolpe ej refererad rådsöverläggning. Löwenhjelm uppträdde då å BF:s vägnar och framgav en deras skrivelse av s. d. med innehåll, att BF., som fått vetskap, att statskontoret ämnade till Göteborg avsända 20,000 d. sm. i plåtar och slantar, ansökte om Kungl. Maj:ts befallning, att dessa medel måtte tagas från lantränterierna i Jönköping, Mariestad, Vänersborg och Halmstad, ävensom därom, att banken måtte få för sitt behov behålla en nyss från Avestad ankommen sändning av 42 fjärdingar slantar.

Rådet samtyckte till det senare samt föreskrev, att den planerade transporten av plåtar från Stockholm skulle inställas.

Den 8 October. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd, Baron Åkerhjelm, Baron Löwen, Baron von Rosen, Grefve Posse, Herr Ehrenpreus, Herr Wrangel, Grefve Tessin, Gr: Johan Gyllenborg, Bar: Cedercreutz.

Öpnades Banco-Fullmägtiges underdånige Skrifvelse af den 7 October, at ehuru de förmodat, det de hittils vidtagne anstalter skulle varit tillräckelige till bibehållandet af Bankens styrka och Credit, hade dock oagtadt all sorgfällighet, vederspelet rönts, äfven deraf at uppå förbudet emot Plåtars uttagande, hade väntats ifrån den 16 Julii, då det begärtes, till October månad då det utkom; Bankens Creditorer hade imedlertid uttagit stora Summor ur Banken i Plåtar, så at den myckenhet deraf som under samma tid inkommit ei länge räckt förr än den blifvit all, och behållningen dag ifrån dag så ansenligen förminskats, at den efter alt utseende ei försloge mer än till några få dagar. Och som i så bekymmersam belägenhet andre utvägar till Bankens conservation måst uttänkas; så anhöllo Banco-Fullmägtige, at, jämte förbud emot Plåtars aldeles uttagande ur Banken, Hans Kongl: Maj:t täcktes i deras ställe förordna, det Banken måtte utgifva Små Sedlar, at i handel och vandel antagas, enl: et till förordningen derom bilagt Project, af innehåll, at som inga förbud kunde hämma Myntets utförsel ur Riket, så hade Hans Maj:t förbudit Banken, at till vidare utlefverera Guld- och Silfver-mynt eller plåtar, samt i ställe gjordt den nådige anstalt, at Banken hädanefter skulle utgifva små sedlar på en Ducat, en Rdr, 2 Dr Carol:, 2 Dr Cour:t, 6, 9 och 12 Dr Km:t m. m.

Hans Exc: Herr Riks-Rådet Ehrenpreus yttrade sig häröfver, at efter Banken visade nöd, kunde Hans Exc: ei annat än bifalla H:rr Fullmägtiges ansökning, för de ordsaker som uti Hans Excellences förra voto voro andragne; dock at Banco-Fullmägtige drogo försorg, at Gardet och Artilleriet få deras penningar i Contante medel, så at ingen oro hos dem måtte förordsakas. Råds-prot: pag: 147. Men de öfrige Herrar Riksens Råd upsköto med deras yttrande till dagen derpå.

Den 9 October. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd, Baron Åkerhjelm, Bar: von Rosen, Grefve Posse, Herr Wrangel, Grefve Tessin.

Hans Excellence Herr Baron Cedercreutz hade upsändt dess skriftelige yttrande, af innehåll det Hans Exc: för sin del hölt för bättre, at

Banken intet begärde något allmänt förbud, utan med det aldraskyndsammaste som ske kunde, lät förfärdiga smärre Sedlar på 6, 9, 12 och 15 Dr K:mt, at i Cassorne utbetalas till en del, i stället för plåtar, då man kunde föregifva, at Mynte-Värket stode under reparation, eller andra ordsaker, hvarigenom intet Crediten på en gång förfölle: tiden kunde således dragas ut till nästföljande Februarii månad, och trodde Hans Excellence för sin del, at folket i gemen lät sig mera nöja dermed, än et allmänt förbud. Men de öfrige Herrar Riksens Råd ville vara underrättade: 1:o Huru det förhållits när Banken förr blifvit tillsluten; 2:o Om i fall Banken behöfde et allmänt förbud, och det på Kongl. Maj:ts anstaltande skulle ankomma, Banken då kunde lämna Kongl. Maj:t kunskap om de utelöpande Sedlars hufvudsumma, om Summan af dess tillgång, om Bankens till Private utlånte Summa, och hvad Private der kunde hafva innestående. 3:o Om ei Banken kunde uthärda med plåtars utgifvande till nästföljande Januarii månads början, till utfärdande då af förordningen om de mindre Sedlarnas gångbarhet i stället för Myntet. 4:o Om ei det begärte förbudet kunde inskränkas till viss tid, och i förbudet anföras de skäl, at Plåtarne gingo bort under påstående Seglation, at Mynte-Värket i Avestad gådt sönder och gör hinder i myntningen, samt at Landet behöfver mera skiljemynt, än Banken hinner med at utgifva. Råds-protoc: pag: 150.

Den 10 October. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd Baron Åkerhjelm, Baron von Rosen, Grefve Posse, Herr Wrangel, Grefve Tessin, Grefve Johan Gyllenborg.

Föredrogs och uplästes Banco-Fullmägtiges uppå förenämnde frågor afgifne underdånige svar, af innehåll: at när Läne-Banken år 1709 tillslöts och Vexel-Banken år 1714 kom i förlägenhet, voro Riksens Herrar Deputerade tillstädes; at Vexel-Banco-skulden då ei var större, än at den igenom tillmyntning efter hand kunde betalas, emot det 20 års myntning nu ei ville förslå, utan at Sedlarne genom Lånens inbetalande måste indragas; at de Private Lånens upsäjande ei försloge; at faran vore för dörren och hjelpemedlet borde vara prompt; at lånen på Fastigheter ei kunna förr än efter tu à try år indrifvas, och at at deras indrifvande hade ganska svåra påföljder med sig, som tillförene omförmälte voro; at en Souveraine Konung vid förra tillfället hade tagit till sig de i Banken insatte medel, men nu voro de af

Riksens Ständer till Kronan utlånte; at det ei utan ganska stort buller och Bankens totale undergång skulle aflöpa, om Banken sjelf förklarade dess oförmögenhet, hvilket ei kunde undvikas, om icke Hans Maj:t ville i nåder lägga handen vid saken; at vid de förflutne Riksdagar de af Ständerne gjorde författningar om Banken af mindre vigt än denne, under Hans Maj:ts höga namn utkommit; at Fullmägtige på det aldrakraftigaste vore förbudit upgifva Bankens skuldfordran och Contante tillgång; men om någon af Deras Excellencer ville underskrifva en sådan edelig förbindelse som Bankens Fullmägtige afgifvit, så ville Banken för honom tillståndet uppenbara; at om Små Sedlar och Plåtar tillika utgåfvos till Creditorernes förnöjelse, skulle det mer skada än gagna, och desse Sedlar aldrig komma i credit, utan Plåtarne i Banken innom årets slut vara alla; at det samma äfven skulle ske, om i förbudet anfördes, det Mynte-Värket gådt sönder; at ingen viss tid kunde utsättas, huru länge desse Små Sedlar skulle utgifvas, emedan det dependerade af de inbetalningar som Kronan och Privati gjorde på deras Lån; och at således intet annat hjelpemedel vore till Bankens och rörelsens underhållande, än det som i underdånighet föreslagit var.

Under öfverläggningen härom, yppades fråga, huruvida Deras Excellencer kunde öfver Banken företaga någon deliberation, samt om icke bättre vore, at anledning till förordningen toges af Bankens ringa tillgång på Plåtar, än af deras utskeppande, och at de små Sedlarne auctoriserades till dess Bankens Lån voro indrefne. Råds-prot: pag: 152.

Hans Excell: Grefve Tessin yttrade sig, at Rådet ei tillkommer deliberera härom, utan som Banco-Fullmägtige så högeligen detta påstodo, så kunde deras begäran icke afslås, men ankomma på deras egit ansvar. Prot: p: 153.

Anm. Rådsprotokollet upplyser, att ärendets vidare behandling denna dag uppsköts, för att samtliga rådsherrars mening i saken skulle kunna inhämtas.

Den 11 October. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd, Baron Åkerhjelm, Baron Löwen, Baron von Rosen, Grefve Posse, Herr Ehrenpreus, Herr Wrangel, Grefve Tessin, Gr: Joh: Gyllenborg, Bar: Cedercreutz.

Uplästes Banco-Fullmägtiges i anledning af det föregående ytterligare underdånige Skrifvelse, af innehåll: At Hans Maj:t i anledning

af Ständernes förbehåll ei vore betagit, uppå deras eller deras Fullmägtiges underdånige anhållan med Råds Råde, göra de författningar, som till Bankens och rörelsens upprätthållande tjena: och som nödvändigheten fordrade förbud emot penningars uttagande ur Banken; så tillkomme det H: Maj:t med Råds råde, at låta det samma uppå Fullmägtiges underdånige tillstyrkande, utgå, till Bankens och hela Rikets vid magt hållande; at Bankens Credit mindre skadades genom et förbud, hvartill Menigheten ei kan inse rätta ordsaken, än genom Bankens egen bekännelse om oförmögenhet at inlösa sine Sedlar; at samtelige Undersåtarne äro vane vid Kongl: Maj:ts åtskillige förordningar till Bankens efterlefnad; at Bankens egit uppenbarande af sin oförmögenhet ansåges hos Publicum som en Banqueroutte, men Öfverhetens förbud emot Plåtarnes uttagande, såsom en præcaution emot Myntets utförsel ur Landet, under det Kongl: Maj:ts försäkran om allas deras skadeslöshet som innehafva Banco-Sedlar, ei kunde mera trygga dem, än Ständernes allmänt bekante garantie för Banken; at ingenting kunde hjelpa Värket bättre, än om menigheten blefve bibehållen i den tankan at Banken hade penningar inne, men, för Hans Maj:ts på högvigtige skäl grundade förbud, ei finge dem utlämna; at Fullmägtige icke understådt sig styrka Hans Maj:t till detta steg, om de ei tillika kunnat försäkra Hans Maj:t at Värket hade uti Kronans och Privatorum pantförskrifningar säkerhet för långt mera än all Bankens skuld:, at Crediten aldeles störtades, om Banken i hast infordrade dess utestående Lån; at de steg H: Maj:t redan tagit, ledo gensaga om ei detta beviljades, emedan hvar och en då kunde se, at de för Bankens skull blifvit tagne, men ei för de ordsaker som förordningarne innehöllo; at Banken härigenom finge behålla de få öfverlefvor i Cassan till Regementernes gage och Läne-Banco-Interesserne, hvilka fordrade contant betalning; at om förbudet ei utkomme, måste Banken utlefverera alla Plåtar, som i hvalfven funnos, emedan ingen förordning tillät Banken, at vägra någon betalning, så länge tillgång funnes; at Kongl: Maj:ts förbud ändå sedan blefvo nödigt, så framt ei hufvudstaden skulle utblottas på Mynt och gemene man upretas till buller; at det vore högst angelägit, at hufvudkällan till Contante penningar ei uttorkades; at Banco-Fullmägtlge vändt sig med sine i detta mål efter bästa vett och begrep uttänkte mäst tjenlige anstalter, till H: Maj:t, hvarest under Ständernes frånvaro hjelp och undsättning uti då varande bistra omständigheter voro till finnandes, emedan Fullmägtige icke äga sådan magt som Ständernes Deputerade hade emellan 1698 och 1719: och

som Fullmägtige således gjordt alt hvad i deras magt stådt; så förmodade de ock at blifva utan ansvar för alla de olyckor som tima kunde, i fall deras underdånige project ei blefve i nåder vedertagit.

Herr Riks-Rådet Baron Åkerhjelm kunde intet se, huru Rådet vore berättigadt befalla Banken något: och om än så vore, kunde dock Hans Exc: ei yttra sig i detta mål, innan han vore underrättad, huru mycket Kronan och Privati af Banken lånt. Hans Exc: var ei emot at Banken tillslöts, men fant icke H: Maj:t vara auctoriserad at det befalla; ville dock styrka, at en förordning utginge, af innehåll: det Banco-Fullmägtige berättadt, at uttagningarne utur Banken varit emot vanligheten så store, at hvarken tillmyntning eller insättningar deremot kunnat förslå: och som den ei så hastigt kunde få in de tagne Lånen; så ville H: Maj:t, at imedlertid de projecterade mindre Sedlar utgåfvos, på hvilka ingen skulle komma at lida. Råds-Prot: pag: 166, 167.

Hans Exc: Herr Riks-Rådet Ehrenpreus yttrade sig, at om Ständerne voro närvarande och ville at Kongl: Maj:t i något mål skulle om Banken förordna, kunde dem ei nekas en sådan förordning under Kongl: Maj:ts namn, som de åstundade: och enär Ständernes Fullmägtige nu begärte at detta förbudet skulle utgå, så såg Hans Excell: sig intet mer kunna neka dem, än om det af Ständerne sjelfve begärtes. Pr: p: 166.

Vid omröstningen utlät sig Hans Excell: Baron Cedercreutz, at han samtycker det Påbudet utgår på det sätt som Projectet innehåller, allenast i stället för det ordet *förbudit* etc: sättes *tillåtit* Banken, at till vidare intet utlefverera Guld- och Silfver-mynt, eller Plåtar, p: 168.

Hans Excell: Gr: Joh: Gyllenborg biföll Hrr Fullmägtiges underdånige ansökning, emedan de äro Ständerne ansvarige och det begärt. Pag: 168.

Hans Excell: Gr: Tessin antog sig häröfver ingen deliberation, utan efter det Fullmägtige begära, samtyckte, at förbudet skulle utfärdas. Prot: p: 169.

Hans Excellence Wrangel hade skrifteligen författat sin mening: at han i denne Banco-Saken sig icke fant, emedan han derom aldeles ingen kunskap ägde: viste dock, at Ständerne hållit denne saken så hemlig, at ingen enda utom Banken fådt derom kunskap och efterrättelse, och at de derom sjelfve bestyrt och ville hafva styrelsen: emedan de voro garanter för Banken, ty kunde han sig intet utlåta eller råda, utan så vida at Rådet kunde gifva en försäkran, det ingen på Sedlarne skulle komma at lida, till dess Banken fadt in sine pen-

ningar som den hade utestående: hvad de mindre Sedlarnes inrättande beträffade, mente han at Banken ägde sjelf magt dertill, emedan Banco-Fullmägtige det voro å Ständernes vägnar; men at tillsluta Banken, kunde han intet bifalla, ansåg saken af så stor vigt, at Ständerne borde sammankallas: ville derföre intet falla i Ständernes myndighet: Samtelige Råden borde vara tillstädes, och vidare gick han intet uti denne saken; ty han kunde ei sätta sig i ansvar för andra, äfven som han förut varit emot at någon skulle förbjudas taga sine penningar utur Banken. Pr: pag: 169.

Hans Excellence Ehrenpreus beropade sig på dess förra yttrande. pag: 147, 166.

Hans Exc: Herr Grefve Posse var af lika mening med Herr Riks-Rådet Wrangel, undantagandes at han ei kunde säja sig varit emot förbudet af penningars uttagande ur Banken, emedan han då ei varit tillstädes p: 170.

Hans Exc. Baron von Rosen sade sig ei gå in uti någon detaille häraf, utan conformerade sig med Herrar Riks-Råden Ehrenpreus, Tessin och Johan Gyllenborg. Pag 171.

Hans Exc: Baron Löwen: at det varit väl om detta blifvit i tid anmält, då antingen andra utvägar kunnat tagas, eller Ständerne sammankallas: men som det angafs, at behållningen allenast i några få dagar vore tillräckelig, och Ständerne ei så hastigt kunde komma hit; så såg han ingeu annan utväg öfrig, än en förordning emot Plåtars uttagande i stor myckenhet skulle utfärdas, dock at icke deruti infördes någon befallning till Banken, utan at Hans Maj:t ville det tillåta på Banco-Fullmägtiges anhållan, de der Riksens Ständer derföre borde ansvarige vara, och hvilka Rådet ei befalla kunde. Prot: pag: 171.

Hans Exc: Baron Åkerhjelm yttrade sig: at om tillståndet vore sådant som Banco-Fullmägtige berättadt, så blefve ei annat af, än at Bankens oförmögenhet på et eller annat sätt måtte blifva uppenbar. Men at höga Öfverheten genom något utgående Placat skulle förbjuda Banken at med Contante penningar inlösa sine egne Sedlar, dertill kunde Hans Exc: ei styrka, ur följande skäl: 1:o Vore det onödigt, ty antingen Öfverheten det förböd eller ei, skulle det dock ske, om annars tillståndet vore sådant, som Banco-Fullmägtige gifvit vid handen. 2:o Conserverades ei Bankens Credit mera, om Öfverheten förböd Contante medels utgifvande, än om Banken sjelf förklarade sig ei på någon tid och till dess den hunnit indrifva hvad den hade at fordra, kunde utgifva Contante penningar: hvilketdera skedde, skulle dock

Crediten beklageligen lida: Hans Excell: vore säker at ändamålet ei vants, om ock Öfverheten uti förbudet betjente sig deraf, at den myckna penninge-utförseln utur Riket föranlåtit Hans Maj:t dertill: at misstroendet ei betoges genom det, at Öfverheten i Placatet föregåfve sig finna nödigt förbjuda penningars uttagande ur Banken, utan öktes derigenom, eftersom det ei vore något valabelt skäl: at om den starka utförslen utur Riket vore skäl at förbjuda penningars uttagande utur Banken, så vore det äfven så giltigt, at genom et allmänt påbud inropa alt det mynt som i Landet fants, efter som det äfven kunde utskeppas; och så betänkeligit detta vore för Öfverheten, så betänkeligit vore äfven det förra, at ei vore bevist, det några ansenlige Summor blifvit utförde, sedan Kongl: Maj:ts sidsta förbud utkom: och om det än kunde bevisas, vore det föreslagne hjelpe-medlet farligare än sjelfva sjukdomen: at H:s Exc: trodde andra utvägar kunde finnas, än tillsluta Banken. [3:o] at innan Öfverheten kunde utgifva något förbud, vore nödvändigt, at den borde veta Bankens tillstånd: at det för H:s Exc: ei vore nog, det Fullm:e sade Bankens Cassor vara tömde: Hans Exc: ville veta huru stor Bankens skuld vore för emot eller utan valuta utgifne Sedlar: huru mycket Banken hade at fordra af kronan och Private, och huru mycket vore i Cassan, emedan deraf bäst kunde slutas, huruvida det vore nödigt, at förbjuda Banco Sedlarnes betalning med Contante penningar eller icke. [4:o] at Öfverheten tillförene aldrig utfärdadt slike förbud: när år 1709 blef förbudit ur Läne Banken uttaga de insatte Capitalerne, skedde det hvarken af Konungen eller hemmavarande Riksens Råd, utan af Ständernes Deputerade: hvarföre kunde det icke nu ske äfven så? och när Vexel-Banken år 1715 eller 1716 tillslöts, skedde förbudet hvarken af Öfverheten eller Ständernes Deputerade, emedan de ei kunnat samlas så hastigt, utan måste det hafva skett af B:co Fullmägtige; hvarföre kunde det icke äfven nu ske? det vore icke troligt, at Banken då utgifvit alla penningar som i Cassan funnits: och som utan Öfverhetens förbud sådant då kunde ske, hvarföre skulle det nu behöfvas? Om Öfverhetens Påbud angående $^2/_3$ uttagande af Carolin-Capitalerne samt Transport Sedlarnes gångbarhet än fordrades, så skedde det på samtel: Ständernes, men ei på några få Fullmägtiges begäran och till at stärka Bankens Credit, men ei at skämma densamma, som nu igenom detta förbud ske skulle, hvaruti Hans Exc: ei ville hafva någon del: at det vore Öfverheten förbudit sträcka dess konungsliga välde till Banco-Värket och dess oeconomie. Han kunde i anseende härtill och mera, icke styrka Öfver-

heten at låta et sådant förbud, som projecterades, utgå, utan lät det helt och hållit ankomma på Fullmägtige, at sjelfve göra derom et anslag, och deruti gifva sådane skäl, som de både för Riket och Banken funno de bästa: men om Fullmägtige åstundade at Bankens Credit genom Öfverhetens åtgärd skulle understödjas, så var Hans Exc: beredd at styrka dertill på sådant sätt, at K: Maj:t lät utfärda et Placat, hvaruti skulle anföras, huru som Fullmägtige gifvit tillkänna, at Banken för de starka utlåningar råkat uti det tillstånd, at den på någon tid ei kunde med Contant inlösa de många Sedlar som dagel: presenterades, innan den fådt infordra sine utestående Capitaler, samt Plåt- och Slantmyntningen kommit igen i gång, och at K: M: derföre ville hafva försäkradt Dess trogne undersåtare, det ingen af dem derigenom skulle i framtiden komma at lida, utan hvar och en, och det kanske innom en ganska kårt tid, få sine insatte penningar igen. Angående de små Sedlarne, var Hans Exc: af den tanka, at derutaf härflöte den olägenhet, det nästkommande år skulle inga Contante penningar i Kronans Ränterier inflyta; och i fall inga Contante penningar ifrån Banken utgåfvos, såg han ei huru folket skulle på annat sätt komma ifrån hvarannan, än genom mindre Sedlar, och hade derföre ingen ting deremot, dock hölt Hans Exc: före, at till deras auctoriserande ei något särskildt Kongl: Maj:ts förbud behöfdes, sedan Öfverheten redan auctoriserat alla Bankens Sedlar i gemen, och lät således det äfven ankomma på Banco-Fullmägtiges goda föranstaltande. Råds-protoc: pag: 172—181.

Vid detta tillfälle berättade herr Revisions Secreteraren Lagerfeldt, det Hans Maj:t Sig i nåder utlåtit, at Hans Maj:t förnummit något vara till Rådet ifrån Banco-Fullmägtige inkommit: och som Banken är Ständernes egit Värk, och Hans Maj:t hvarken tagit eller ville taga sig någon disposition deröfver; så lämnade Hans Maj:t till Herrar Riksens Råd som äro Ständernes Fullmägtige emellan Riksdagarne, at om detta Ständernes Värk så föranstalta som de bäst och nyttigast funno; viljandes H: Maj:t med Bankens penninge-saker Sig icke befatta, eller någon expedition dem angående underskrifva, på det, om det skulle gå annorlunda än väl, skulden ei måtte Hans Maj:t tilläggas. Råds-protoc: pag: 182.

Den 15 October afgaf Hans Excellence Grefve Cronstedt dess utlåtande skrifteligen: at H:s Exc: ei vore emot, det en förordning på Banco-Fullmägtiges underdånige anhållan och föreställning må utgå, hvarigenom de af dem föreslagne mindre Sedlar auctoriserades, dock att

desse mindre Sedlar borde vara Transport-Sedlar på kopparmynt stälde, emedan Kronan och Privati desse sednare tider förmodeligen intet gjordt Lån af annat Mynt än Plåtar och Transport-Sedlar på kopparmynt; jämväl hölt H:s Exc: före, at undersåtarne i denne förordning försäkrades, det de hvarken på dem eller de andre Bankens Sedlar något skulle komma at lida, utan kunna aldeles trygga sig vid Ständernes garantie för Banken samt Kongl: Maj:ts och de förre Sweriges Konungars gifne försäkringar, men at styrka K: Maj:t till at på det sätt Banco-Fullmägtige projecteradt, förbjuda Banken utgifva Guld- Silfver- eller Koppar-mynt, kunde H:s Exc: för sin del så mycket mindre, som 1:o Banken står under Riksens Ständers egen disposition, och Kongl: Maj:t ei tillkommer något derom föranstalta, utom hvad Ständerne för godt finna af H: Maj:t i underdånighet begära; 2:o Intet exempel kunde gifvas, at et sådant förbud hvarken under nu varande Regering eller Souveraineteten blifvit utfärdadt, utan när Banken åren 1709 och 1715 var sluten, skedde det på Bankens egen föranstaltan, utan at någon ansökning derom hos Kongl. Maj:t gjordes: och fastän åtskillige förbud angående Banken, under Konungens namn äro utgifne, kunde han dock ei påminna sig, at de varit i andra mål, än dem Riksens Ständer sjelfve afgjordt och i underdånighet anhållit om Kongl: Maj:ts befordran till värkställighet: 3:o Såg H:s Exc: intet, at Bankens Credit genom et sådant förbud kunde mer bibehållas, än genom det de sjelfve tillstå, det inga Sedlar kunna inlösas förrän Plåtar inkomma; ty grunden till Banco-Sedlarnes Credit vore ingen annan, än at folket tror sig kunna få reda penningar för dem när de upvisas; och när det ei kan ske, för hwad ordsak det vara må, så löper Crediten fara. Råds-Prot: pag: 186.

Hans Excell: Gr: Carl Gyllenborg yttrade sig ock skrifteligen: at som han trodde frågan endast gå derpå ut, antingen Banken skulle gå aldeles under och et för riket så nödigt Värk, jämte många af undersåtarne, ruineras, eller ock om sådant, på sätt som Riks: Ständ: Banco-Fullmägtige föreslagit, skulle förekommas och afböjas; så tyckte H:s Exc: svaret vara lätt och böra blifva sådant, som Deras Excellencer Tessin, Joh: Gyllenborg och Ehrenpreus sig utlåtit. H:s Exc: önskade, at denne utvägen blifvit förr föreslagen, än Cassorne i Banken blifvit så uttömde, som de då voro. Han kunde ei underlåta, at som han tillförene gjordt, påminna om Riks: Ständers skyndsamma ihopa kallande, så i anseende till detta angelägne målet, som de ärender uti hvilka Deras Excellencer ei funno sig i tillstånd något resolvera. Hans

Exc: önskade, at i det påbud som H: K: M: skulle låta utgå i saken, det må inryckas, at H: M: funnit sig nödsakad, till förekommande af penningars utförsel utur Riket, gripa till det föreslagne medlet, till dess H: K: M: då snart finge med Dess trogne Undersåtare Riksens Ständer rådgöra om sådane utvägar, som voro tillräckelige at kunna hindra en så Landtförderfvelig sak, som Penningars ut-practicerande utur Riket vore. Prot: pag: 189.

Sluteligen blefvo uppå Herr Revisions-Secreteraren Löwenhjelms underdånige anhållan, de svårigheter, som H:s Exc: Baron Åkerhjelm i dess voto andragit, till Banco-Fullmägtiges eftersinnande, med dem communicerade, hvarpå

Anm. I rådsprotokollet d. 11 okt. göres skarp skillnad mellan en inledande tvånglös diskussion (»Herr R. R. Baron Åkerhjelm utlät sig discoursive»), vari Åkerhjelm och Ehrenpreuss deltogo, samt den därpå följande formella omröstningen med dess till protokollet förda vota. Senare delen av Åkerhjelms ovan refererade yttrande under diskussionen (från »ville dock styrka») var en mera tillmöteskommande precisering, som framkallats av Ehrenpreuss inlägg.

I referatet av Åkerhjelms votum s. d. har Silfverstolpe överhoppat ett par av de siffror, vilka angiva yttrandets huvudpunkter. Dessa äro ovan införda inom klammer.

Cronstedts votum d. 15 oktober finnes av protokollet ej hava fullt så kategoriskt, som Silfverstolpes referat antyder, avvisat tanken om små transportsedlar å andra myntslag än km. men uppskjuter den till vidare prövning. C. avslutar sitt votum med orden: »Quantum quisque sua servat nummorum in arca, tantum habet et fidei.»

Den 16 October. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd,
Grefve Lagerberg,
Baron Åkerhjelm, Herr Ehrenpreus,
Herr Wrangel, Grefve Joh: Gyllenborg,
Baron Cedercreutz.

Följde Banco-Fullmägtiges underdånige utlåtande, hvaruti omständeligen visades, at ingen enda af de anförde omständigheter kunde hindra Hans K: Maj:t at gifva Banken den handräckning, hvaruppå dess upprätthållande och bestånd endast berodde. Men de närvarande Herrar Riksens Råd åberopade sig deras ofvan anförde voteringar och de skäl deruti blifvit andragne, hvarvid Herr Riks-Rådet Grefve Lagerberg sig utlät, at som Hans Maj:t i dess nådige Försäkran af år 1720 lämnat Banco-Värket aldeles under Ständernes egen disposition m. m. och Banco-Fullmägtige ei berätta eller visa at Riks: Ständer begärt eller sjelfve gjordt et sådant förbud eller förordning som Fullmägtige nu begära, under H:s Maj:ts höga namn utgå måtte; Hans Kongl: Maj:t äfven uti Råds-Protocollet förklaradt, sig ei vilja med hvad af Fullm:e vore begärdt el: med Banco-Värket befatta,

eller underskrifva hvad deröfver i Rådet kunde slutas; så understod han sig ei at styrka H:s Maj:t till detta begärte förbud för Vexel-Banken, hälst det ock var efter hans tycke stridande emot Privilegier och förra förordningar, hvaruti hvar och en som sine medel i Vexel-Banken deponerat, om en fri disposition deröfver så högt, både af alla Konungar och Riksens Ständer sjelfve, blifvit försäkrad. Men skulle Banken för beqvämligheten skull vilja inrätta mindre Transport-Sedlar på Sex Dal: Kopp:mt och derutöfver, så hölt han före at de på samma fundament som de förra Transport-Sedlarne kunde auctoriseras, på Bankens begäran. Prot: pag: 207.

Sedan yttrade sig Deras Excellencer om Riksens Ständers sammankallande, at det fordrade, en vidlyftig och nogare deliberation, om Banco-Fullmägtige skulle det framdeles yrka: och befaltes, at svar till Banken skulle, sedan de frånvarande Hrr Riks: Råd blifvit hörde, efter Pluralitetens mening upsättas. Prot: p: 219.

Anm. I den nya skrivelse från bankofullmäktige, vilken Löwenhjelm vid början av överläggningen d. 16 oktober föredrog, begärde fullmäktige alternativt, i fall deras yrkanden ej av Kungl. Maj:t biföllos, ständernas sammankallande.

Den 17 October. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd,
Grefve Lagerberg,
Grefve Cronstedt, Bar: Åkerhjelm,
Herr Ehrenpreus, Herr Wrangel,
Gr: Joh: Gyllenborg, Bar: Cedercreutz.

Revisions-Secreteraren Lagerfelt berättade, at han efter befallning upläst för Hrr Riks-Råden Grefve Carl Gyllenborg, Grefve Cronstedt, Baron von Rosen och Grefve Posse de ytterl:re påminnelser, hvarmed Banco-Fullm:e dagen förut inkommit, och at Deras Excell: Gr: Carl Gyllenborg och Baron von Rosen sagt sig deraf mera styrkas i deras förr yttrade tankar, men Deras Excell:r Grefve Cronstedt och Grefve Posse förklaradt, at det ingen ändring kunde göra i deras förra meningar. Protoc: pag: 211. Och då svaret uppå Banco-Fullmägtiges underdånige ansökningar justerades, upläste ock Hans Excellence Baron Åkerhjelm et dess Utkast dertill, i Råds-Protocollet pag: 212 intagit, ord ifrån ord så lydande:

»Vi se af Edre underdånige Skrifvelser dat: d . . . . så väl som ock af hvad I sedermera dels mundteligen dels skrifteligen hos Oss låtit andraga, det Riksens Ständers Banco nu mera råkat i det tillstånd

at den ei lärer länge kunna förmå med Contante penningar at förnöja dem, som dageligen fordra betalning för emottagne Vexel-Bankens Sedlar, anhållandes I fördenskull, det täcktes Oss i nåder genom et almänt till utgående Placat, hvartill I sjelfve bifogat et project, förbjuda Banken at vidare utgifva några Contante medel, samt tillstädja Banken, at få i dess ställe utgifva Sedlar uppå mindre Summor, än tillförene vanligit varit, nämnligen på . . . .

»Häruppå länder Eder till nådigt svar, neml: hvad det första vidkommer, at ehuru Vi äro ganska benägne, at understödja R: S:s Banco med Våre nådige befallningar uti alt hvad som kan lända de öfrige trogne Undersåtare till efterlefnad och Bankens Credit till styrko; så kunna Vi Eder likvisst härutinnan icke villfara, emedan et sådant Vårt förbud, nämnl: at innehålla med betalande af Bankens utgifne Sedlar, icke angår så mycket Undersåtarne i Riket, som icke mera sjelfva Banken, öfver hvilken Vi till följe af Vår . . . . icke äge magt i slike mål at bjuda eller befalla, som ock fordna tiders exempel gifva tillkänna, at ännu aldrig dylika förbud ifrån öfverheten emaneradt. Vi kunnom ei eller afse, det Bankens Credit igenom et sådant Vårt förbud uti det aldraringaste kan styrkas, i synnerhet om efter Edert project, hämmandet af den starka penninge-utförslen utur Riket till främmande orter dervid till skäl tagas skulle; ty, förutan at ännu ei bevist är, det någon särdeles penninge-utförsel skedt, sedan Våre sidsta stränga och alfvarlige förbud derom äro almänt kundgjorde, så fordras ock helt andra mått och utvägar till förekommande af en slik olydno, om den ock värkel: existerade, än sådane som hindra den inrikes och allmänna penninge-rörelsen. Och som menigheten nu mera ei är så enfaldig, at han icke märker, det et sådant skäl icke kan vara gällande för Oss at förbjuda Banken, at med Contante penningar inlösa dess utgifne Sedlar; så skulle det samma vara så långt ifrån at stärka Bankens Credit, at det snarare skulle öka misstroendet till Banken och i grund ruinera dess credit, samt derjemte sätta andre Våre hädanefter till utgående Förordningar uti den tankan hos Undersåtarne, at de alle äro på lös och digtad grund fotade, hvarigenom all lydnad på slutet uphöra skulle; hvarföre och som Riksens Ständer independemment af Oss lämnadt till Eder försorgen om så väl utlånandet af Bankens Medel, som dess utestående skulders inkräfjande och alt det, som till Bankens hushållning hörer; så måste ock Vi låta uppå Eder sjelfve, som hafven Eder Bankens tillstånd bäst bekant, ankomma, antingen med utbetalningen uti redbart mynt

af Bankens Sedlar innehållas skall, eller ei, och när rätta tiden är sådant at värkställa. Vi kunna likvisst vid detta tillfälle ei undgå at varna Eder, at som en sådan innehållning, hvarjehanda oreda, så väl för Banken, som för hela Riket, yppa lärer, ja kanske sjelfva den allmänna roen och säkerheten störas; I fördenskull härvid och till förekommande af alt sådant, bruken all den försigtighet, som kan sätta Eder utur ansvar för Edre Principaler samtel: Riksens Ständer, när de vill Gud, en gång sammankomma, i synnerhet bör härvid tillses, at icke de, som äro Låntagare uti Banken, och således, fast än utom deras förvållande, till en del ordsaken till denne olyckan, icke måge till deras skada som fiderat sine penningar åt Banken, komma at profitera, uti hvilka anstalters görande Vi med Vår kongl. myndighet viljom biträda Eder, om det så behöfvas skulle, när I Oss derom anliten och med behörige förslag dertill i underdånighet inkommen.

Hvad Sedlars utgifvande på mindre Summor, än förr vanligit warit, vidkommer, så finna Vi fuller, at när inga Contante penningar eller skiljemynt utgifvas utur Banken, undersåtarne bättre derigenom än igenom de större och förr vanlige kunna skiljas ifrån hvarandra; men icke se Vi hvarföre de skola utgifvas på Ducater, Riksdaler eller andra Silfver-penningar, emedan uti sådant Mynt inga utlåningar utur Banken skedt; dock låtom Vi äfven sådant på Edert eget försigtiga anstaltande ankomma, och viljom Vi till deras auctoriserande hos undersåtarne låta utgå et sådant Placat, som härhos följer. I förmälen eljest, at om det på Eder ankomma skulle, at sjelfve förklara, det Banken ei är i tillstånd at med Contant betala dess Sedlar, I då ei kunnen undgå, at gifva ordsakerne dertill tillkänna, nämnligen de stora utlåningar, som äro skedde dels till Kronan, dels till andre Publique Värk, dels ock till Privatos emot pant af fast och lös Egendom; Vi låte äfven sådant på Eder sjelfve ankomma, och finne, at Bankens Credit mindre derigenom skadas, än igenom et sådant och på sådane skäl grundadt kongl: Placat, som I projecteradt hafven; dock måste Vi härvid föra Eder till minnes, at som Kronan nu på 3 år ei gjordt några Lån uti Banken, och innom de 3 åren et ansenligit redan, under titul af Interessen, derpå är betalt, utan at en sådan brist på medel Banken, som I nu berätten der finnas skola, derigenom förordsakats, så kan fuller detta icke vara egenteliga ordsaken till Bankens närvarande medellöshet.

Beträffande Bankens räddande igenom de utestående Lånens upsäjande och infordrande, så förmenen I, at mången, äfven Bergslagen

och Manufacturie-Värken derigenom skulle alt för mycket komma at lida, om icke aldeles undergå: Men för Vår del tro Vi, at om försigtige mått dervid tagas, så skola de icke undergå, fast de till äfventyrs något kunde komma at lida, och hållom före billigare vara, at den som till sin förmon lånt penningar utur Banken, något kommer at lida, än at de som på god tro nedsatt sine uti Banken, utan at derå njuta något Interesse, skulle totaliter ruineras, hvilket ofelbart skedde, om Banken så tillstängdes, at ingen finge något mynt mera derifrån.

Vi skulle, efter Eder begäran, lämna Eder underrättelse, om och huru mycket reda penningar, som till Kronans behof på någon tid tarfvades, på det at i alt fall så mycket kunde till Kronans tjenst innehållas: men som sådant ei kan ske, utan at först höra andra Stater och dertill lång tid fordras, samt Bankens tillstånd till äfventyrs i otid torde blifva bekant, så kunnom vi ei upgifva annat, än en ungefärlig Summa, bestigandes sig Kronans nödwändigaste utgifter på et halft år till . . . .

För öfrigit viljom Vi taga Eder underdånige begäran om Riks: Ständers sammankallande, för Bankens räddande skull, uti närmare öfvervägande, när Vi vidare få se, hvad utvägar I sjelfve dertill tagandes varden, samt hvad värkan de hafva kunna. Och Vi befalle etc. . . .»

Den 18 October berättade Herr Revisions-Secreteraren Lagerfeldt, at han dagen förut upläst det fastställde svaret på Banco-Fullmägtiges underdånige ansökningar för Deras Excellencer Grefve Carl Gyllenborg, Baron von Rosen och Grefve Posse, och at Herr Riks-Rådet Grefve Posse förklaradt sig intet hafva något dervid at påminna, men de 2:ne förstnämnde Herrar Riksens Råd förblifvit vid sine förr yttrade meningar; hvarföre han det, renskrifvit, samma dag för Hans Maj:t upläst, som deröfver förklarat dess nådiga nöje, med utlåtelse at det var aldeles efter dess mening samt at Hans Maj:t intet drog betänkande vid at det underskrifwa, hvilket Hans Maj:t ock gjordt. Råds-Prot: pag: 223, 224.

Anm. Silfverstolpes referat kan, åtminstone vid flyktigt genomläsande, giva intrycket, att Åkerhjelms förslag till skrivelse blivit av riksrådet gillad. Förhållandet var, enligt protokollet, att revisionssekreteraren Lagerfelt först föredrog ett kortare förslag till svarsskrivelse, och att Åkerhjelm därefter meddelade, att han också uppsatt ett förslag (det av Silfverstolpe fullständigt meddelade). Men, fortsätter därpå protokollet, »funno Herrar Riksens Råd, som varit av thenne meningen för godt, at, efter bägge projecten gå på ett ut, intet mer intages i svaret, än thet korta innehåller, allenast thertill lägges, hvad Herr RiksRådet Baron Åkerhjelm anfördt till svar om Ständernes sammankallande.» Konceptet blev därpå genast justerat. (Den slutliga skrivelsen nedan bil. 18).

Den 21 October. Närvarande Hans Kongl: Höghet samt Deras Exc:
Herrar Riksens Råd Grefve Lagerberg,
Grefve Cronstedt, Baron Åkerhjelm,
Baron Löwen, Herr Ehrenpreus,
Herr Wrangel, Gr: J: Gyllenborg,
B: Cedercreutz.

Uplästes Banco-Fullmägtiges ytterligare underdånige Skrifvelse af den 19 October, hvaruti, jämte bifogadt project till et annat Kongl. Maj:ts förbud emot Plåtars uttagande ur Banken på någon tid, begärtes at Hans Kongl. Maj:t i nåder täcktes befalla: 1:o at de i Banken pantsatte Krono-Godsen skyndesammast måtte uplåtas till den mästbjudande; 2:o at Riks: Ständers Contoir oafkårtadt skulle betala alt hvad den bem:te Contoir anslagne fonden af sig kastade; 3:o at Subsidier och de medel, som Riket annars kunde indraga och uti Staten icke anordnade voro, skulle komma Banken till godo; och 4:o at Kongl. Maj:t i nåder täcktes låta allmänneligen kundgöra, det Banken ville emottaga Capitaler för ränta till 4 af 100:de.

Vid Projectet funno Deras Excellencer, at rubriquen kunde så mycket mindre antagas, som det redan vore en afgjord sak, at Hans Maj:t hvarken kan förbjuda eller befalla Banken något, hvad dispositionen af penningarne dersammastädes angår, jämväl at skäl till förbud emot Plåtars utgifvande utur Banken, intet kunde tagas af deras utförsel utur Riket, emedan ingen med en sådan oloflig ut-practicering blifvit beträdd, sedan förbudet deremot i Februarii månad 1745 blef förnyadt; och der sådant än vore bevisligit, kunde dock förbud at taga dem ur Banken så litet hämma deras utförande, som mindre penningar voro i Banken än Lands-orterne, hvarifrån likvist var lättare at dem ut-practicera än härifrån Stockholm; det ock syntes sällsamt, at om penningarnes ut-practicerande genom detta förbud kunde hindras, förbjuda allenast Plåtars utgifvande, men intet Guld- och Silfvermynt, som dock med mindre äfventyr än de förre kunde bringas ur Riket: hvarföre ock fastställtes at ordet *förordna* borde gå ut och i dess ställe sättas *tillåta*: och som Banco-Fullmägtige i detta Project infördt, at det skedt på Bankens underdånige tillstyrkande, och de förmente detta vara det endaste äntå öfrige hjelpemedel; så funno Deras Excellencer sig ei kunna undgå, at i anledning så väl af Banco-Fullmägtiges anförde skäl, som Kongl: Maj:ts nådige Försäkring, styrka Hans K: Maj:t, at låta denne Förordning under Dess höga namn utgå, så inrättad som Deras Excellencer sig yttradt. Råds-Prot: p: 230—232.

Den 22 October. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd
Grefve Lagerberg,
Grefve Cronstedt, Baron Åkerhjelm,
Baron Löwen, Herr Ehrenpreus,
Herr Wrangel, Grefve Johan Gyllenborg,
Baron Cedercreutz.

Sedan meranämnde Project blifvit ytterligare justeradt och ei något dervid funnits mera at påminna, trädde dermed Deras Excellencer Herrar Riksens Råd Grefve Lagerberg, Baron Åkerhjelm och Herr Ehrenpreus till Hans Kongl: Maj:t; och när de efter någon stund återkommo, berättade Hans Excell: Grefve Lagerberg, at Hans Maj:t gjordt åtskillige svårigheter emot underskriften, emedan Hans Maj:t aldrig velat befatta sig med Bankens penninge-saker, m. m. dock hade Hans Maj:t befalt Revisions-Secreteraren Lagerfeldt, at dagen efter sig dermed hos Hans Maj:t inställa. Råds-Prot: pag: 233—236.

Anm. Enligt protokollet meddelade Löwenhjelm vid början av denna överläggning d. 22 oktober, att bankofullmäktige låtit författa ett nytt projekt till förordning med iakttagande av de ändringar, som riksrådet föregående dag yrkat. Detta projekt föredrogs därpå och justerades, varpå de nämnda trenne riksråden jämte Lagerfelt gingo upp till konungen. Till de svårigheter denne gjorde med sin underskrift hade riksråden dels genmält, att betänkligheterna ej borde gälla en åtgärd till bankens bästa, vilken av bankofullmäktige begärts, dels förklarat, »at om Rådet underskrifver thet exemplar, som kommer i Archivo at förvaras, blifver dock, efter vanligheten, Hans Maij:tts Namn tryckt under the exemplar, som blifva i Riket publicerade».

Den 23 October. Närvarande Deras Excellencer Herrar Riksens Råd
Grefve Lagerberg,
Grefve Cronstedt, Baron Åkerhjelm,
Herr Ehrenpreus, Herr Wrangel,
Grefve Johan Gyllenborg, Bar: Cedercreutz.

Anmälte Hr Revisions-Secreteraren Lagerfelt, at det i går justerade Projectet till Placat om mindre Sedlars gångbarhet m. m. nu vore renskrifvit; hvarvid Hans Excellence Grefve Lagerberg påminte, at följande tilläggas skulle:

»Nu som Oss är bekant, hvad store tjenster Riket, efter Riksens Ständers gjorde författningar af Banken haft, så väl i förra tider, som besynnerligen under sidsta kriget och oroligheterne, och Vi redan låtit foga anstalt om en ansenligare tillmyntning af Plåtar och Slantar än tillförene skedt, så ock uppå Bankens underdånige anhållan i nåder

samtyckt, at de Krono-förpantningar, som förflutne åren blifvit inlöste och emot Lån i Banken pantsatte, måge åter till den mästbjudande öfverlämnas, och de derföre inflytande Medel komma Banken i afbetalning till godo; hvarjämte Läne-Banken enligit Riksens Ständers förordnande och Vår derom nu utgående Publication, kommer at emottaga Capitaler uti kopparmynt emot ränta till 4 för 100:de, igenom hvilka jämte flere anstalter, ansenlige Medel ofelbart innom kårt tid i Banken inflytande varda. Altså och emedan Bankens utelöpande Sedlar hafva uti sig en fullkomlig säkerhet, ei mindre för Oss och Kronan, än för enskildte personer, hvarom alle Våre trogne Undersåtare kunna och böra vara aldeles försäkrade; Ty drage Vi ock till dem det nådige förtroende at de icke lära låta några af illa sinnade Människor utspridde ogrundade ryckten hos sig finna rum, och at de således lära åtnöja sig, at ei utfordra mera plåtar, än till nödigt skiljemynt erfordras, när Slantar ei äro at tillgå. Likväl och på det ei må genom hastigt öfverlopp etc: — — —»

Och som hvarken de öfrige Herrar Riksens Råd, ei eller Hrr Banco-Fullmägtige, hvilka genom Herr Revisions-Secreteraren Löwenhjelm blifvit hörde, dervid hade något at påminna, så blef det i Placatet intagit, och tillika befalt, at, sedan Hans Maj:t det underskrifvit, skulle med dess tryckande så skyndas, at det om Söndagen derefter eller d. October 1745 här i Staden kunde afkunnas. Och hade Herr Revisions-Secreteraren Lagerfeldt detta alt Herrar Banco-Fullmägtige at tillkännagifva, jämte skälen hvarföre meranämnde Påbud ei kunnat annorlunda författas; som ock skedde, då Banco-Fullmägtige skolat, i anseende till ändringarne, det samma likasom emot sin vilja emottagit.

18. KUNGL. MAJ:TS BREV D. [18] OKTOBER 1745.

Inkomna handlingar, 1745, fol. 315 f. Rummet för datum ej ifyllt. Påtecknat: »Ankom d. 18 Oct. 1745. D:o upl.»

Friedrich med Guds Nåde, Sveriges, Giötes och Wändes Konung etc. etc. etc. Landtgrefve till Hessen etc. etc. etc.

Vår ynnest och Nådige benägenhet med Gud Alsmächtig, Tro-Män, Tienare och Undersåtare Samtelige uti Riksens Ständers Banco

förordnade. Vi hafve i Nåder låtit Oss föredragas Eder underdånige skrifvelse af d. 7 uti innevarande Månad med derhos följde Utkast till ett Påbud, angående mindre Banco Transport Sedlars gångbarhet, så länge Banquen är förbuden, at uhr Cassorne utlefverera Guld- och Silfvermynt samt myntade Plåtar; och tagit i öfvervägande alt hvad I så väl uti förberörde bref, som de sedermehra ifrån Eder inkomme skrifter i underdånighet anfördt. Och som Vi, genom Vår d. 1 Juli 1720 Banquen gifne Nådige Försäkring, lemnat Riksens Ständer allena macht öfver detta Värck at förordna, och lofvat intet vidare sträcka Vår Kongl. Macht och välde, än at skydda Värcket vid det Riksens Ständer till des förvaltning och förkofring slutit eller förordnandes varda; Vi jämväl finne, at ett sådant förbud, at utgifva penningar, som I åstunden, vid dylike för Banquen tillförende varande omständigheter, icke blifvit af the förre Konungarne utfärdat, kunnandes Vi ej heller se, at Banquens Credit därigenom skulle mehr stärkas, än om I förklaren Eder, på någon tid och till des I hinnen incassera hvad Banquen hos andre har at fordra, ej kunna utgifva några contante medel; Altså kunna Vi till det af Eder begärte förbudet emot Guld- och Silfvermynts samt myntade Plåtars utlefverering icke samtycka, utan ankommer det på Eder försichtighet, at därom föranstalta, som I både för Banquen och Riket finnen bäst och nyttigast: Men om nödvändigheten fordrar, at Banquens eller the af Eder föreslagne mindre transport Sedlarnes Credit, igenom någon Vår förordning eller försäkring skall understödjas, vele Vi låta den samma utgå, så snart I hos Oss därom giören underdånig ansökning, som Vi ock intet vele undandraga Oss i andre måhl, där Vi finne händerne intet vara Oss bundne, at bijträda alt hvad I, till Banquens styrcka och befordring, kunnen gifva Oss vid handen. För öfrigit vele Vi taga Eder underdånige begäran om Riksens Ständers sammankallande, för Banquens räddande skull, uti närmare öfvervägande när Vi videre få se, hvad utvägar I sielfve tagandes varden och hvad värkan the samme kunna hafva, samt då I ytterligare därom i underdånighet hos Oss anhållen. Hvarmed Vi befalle Eder Gud Alsmächtig Nådel:n. Stockholm i Rådkammaren d. Octobr. 1745.

FRIEDRICH.

Gustaf A. Lagerfeldt.

Till Fullmächtige i Riksens Ständers Banco.

19. BANKOFULLMÄKTIGES ÖVERLÄGGNING D. 18 OKTOBER 1745 OM FÖRBUD MOT PLÅTUTVÄXLING.

S. P. 1745, s. 866 f. — Framställningen anknyter sig till det omedelbart förut upplästa k. brevet av s. d. (bil. 18 ovan).

— — — — — — — — — — — — — — — —

Til följe härutaf öfverlades nu vidare, så väl om samma underdånige skrifvelse och huru then bör inrättas, som ock the flere hjelpemedel, hvilka til Banquens upprätthållande nu kunde pröfvas nödige och angelägne.

Hvaruppå, effter vidlöftigt discourerande, afgiordes

1:o At som Banquen åhr 1741 lemnadt Kongl. Maij:t och Kronan et lån af 312,000 D:r Silfm:t i plåtar, emot 5 procents interesse samt underpant i the af General Förråds Cassan inlöste Krono-förpantningsräntor, bestigande sig efter Kronovärdering til 18,771 D. 27 öre Silfvermynt; altså emedan Banquens angelägenhet fordrade, thet förenämde lån med uplupit interesse skyndesamt blifver betalt; jemte thet at något ansenligit kunde ärläggas, på the senare til Kronan beviljade lån; Förthenskul borde Herrar Fullmächtige allerunderdånigst anhålla, thet Kongl. Maij:t i nåder täcktes förordna, at ofvanberörde Kronoförpantningsräntor måtte å nyo genom Auction med aldraförsta til the mästbjudande bortpantas; Så at Banquen theraf må icke allenast njuta sin förnöijelse för redan nämde 312,000 D. Sm:ts lån, utan ock öfverskåttet af samma pantskilling inbetalas på Banquens senare lån til Kronan: Genom hvilka förpantningsräntors bortpantande å nyo, som Riksens Höglofl. Ständer, enligit et Kongl. CammarCollegii och Stats-Contoirets bref til Herrar Fullmächtige af d. 16 November 1743 vid sidsta Riksdag äfven fastställdt, en Summa af 8 a 9 tunnor Guld i Banquen kunde inflyta, samt således thes utelöpande Sedlar til then summan förminskas; som ock innehafvaren af slike Sedlar få på thet sättet lägenhet at använda them til theras nytta och fördel, hvaraf thesse Sedlars Credit underhålles och styrckes.

2:o Befans af 22 och 23 §§ i sidste reglementet, thet Riksens Högl. Ständer vid nästl. Riksdag förordnadt, at utom the til pios usus anslagne och publique Verk tilhörande medel, borde äfven omyndige barns och flere enskilte Capitaler i Läne Banquen emottagas för ränta

af fyra procent, til en viss summa, som Herrar Fullmächtige effter Banquens tilstånd torde finna nödig; och at therföre hos Hans Kongl. Maij:t, då voro underdånig ansökning gjord, at Thes nådigste publication i thetta mål kunde utfärdas, enär Herrar Fullmächtige therom i underdånighet anhålla: Hvarföre och emedan Banquens nuvarande beskaffenhet och omständigheter oumgängeligen fordrade at en slik anstalt på någon viss tid måtte verkställas; Ty skulle ock Herrar Fullmächtige underdånigst begiära, thet Kongl. Maij:t genom nådigste Publication täcktes allmänt låta kundgiöra, at för alla the Capitaler, som inom Sex månader ifrån samma nådige Publications dato, uti Läne-Banquen insättas, skal bestås ofvannämde ränta til fyra af Hundrade.

3:o Uti then förskrifning som efter Kongl. Maij:ts nådigste vilja och befallning, Thes och Riksens Cammar-Collegium samt Stats-Contoir d. 15 Martii 1743 lemnadt Banquen, på the ansenlige Lån, hvilka vid förenämde åhrs Riksdag til Kongl. Maij:ts och Kronans tjenst beviljades, finnes tydeligen försäkradt, thet Banquen, jemväl innan then utfäste tiden förbilupit, skal undfå någon betalning för thesse lån, om ansenlige subsidie medel skulle inflyta, eller Kronan eljest kunde veta thertil någon tilgång. I anledning hvaraf Herrar Fullmächtige nu funno sig äfven föranlåtne, at i djupaste underdånighet anhålla thet Kongl. Maij:t allernådigst täcktes låta föranstalta, at Banquen, likmätigt förskrifningen, måtte undfå någon ansenlig afbetalning på ofvannämde lån.

4:o Enligit Riksens Höglofl. Ständers författning vid 1738 åhrs Riksdag, har theras Contoir upburit af Banquen ansenlige lån, emot försäkran, at the, samma Contoir anslagne fonds och inkomster skulle til Banquens förnöijelse användas; men emedan minsta delen af thesse lån på så många åhr ännu blifvit betald, utan återstår theraf en stor och ansenlig summa; Ty skulle Herrar Fullmächtige ytterligare allerunderdånigst anhålla, thet Kongl. Maij:t genom nådigste skrifvelse til Herrar Fullmächtige vid förenämde Contoir, täcktes befalla och antyda them, at the fonds och inkomster, som Contoiret åhrligen äro tilslagne, måtte endast och allenast användas til Banquens betalning, för thesse ansenlige fordringar hos thetta Contoir; Samt at således imedlertid ej några utbetalningar skola giöras til the öfrige Creditorerne, eller medlen til andra behof utassigneras.

Om hvilka fyra nu anförde mål, särskilte bref til Hans Kongl. Maij:t ifrån Herrar Fullmächtige i underdånighet komma at afgå.

Sedan discourerades om innehållet af then underdånigste skrifvelse til Hans Kongl. Maij:t, som skulle medfölja ofvanberörde lika underdånige project, til förbud emot Plåtars utlevererande i Banquen; Hvarvid tå jemväl then frågan förekom, angående om och huruvida private Lånen i Banquen borde upsäijas? Öfver hvilken omständighet herr Revisions Secreteraren Löwenhielm sig nu yttrade, at om Hans Kongl. Maij:t i nåder skulle täckas bifalla förbemälte project eller ej; Så tycktes äntå alla lånen böra nu straxt upsäijas; emedan thet voro orimmeligit, at Banquen vil förbjuda depositarierne, at uttaga sine i Vexel Banquen såsom en custodia publica, på god tro insatte medel, och låta lånen, som äro giorde af samma medel, lika fult stå obetalte, samt therföre njuta interessen. Hvaremot Banquens styrcka och Credit märckeligen hjelpes och underhålles, enär thes utelöpande Sedlar, genom lånens betalning, til en ansenlig myckenhet efter handen indragas, och Vexel Banco Creditorerne således äfven få se, thet Banquen ej vil profitera af theras penningar, som them på någon tid förhållas.

Herr Grefven och Lagmannen Gyllenborg var af then meningen, at lånen emot fastigheter som giöra then drygaste summan af Banquens private utlåningar, skulle straxt upsäijas; för the skiäl, som herr Revisions Secreteraren Löwenhjelm redan andragit; med then tilläggning, at på sådant sätt inkommer ej allenast i Banquen en ansenlig myckenhet af thes utelöpande Sedlar, utan blifver ock god lägenhet för innehafvarne af slike Banco Sedlar, att employera them til fastigheters inkiöp, hvarigenom thesse Sedlars Credit märckeligen befordras.

Effter något vidare discourerande förente Sig Herrar Fullmächtige med Commissarierne, thet Brefvet til Hans Kongl. Maij:t skulle således inrättas; at näst thet meranämde underdånige project insändes, såsom thet endaste ännu öfrige hjelpemedel för Banquen, jemte thet the öfrige fyra ofvanberörde omständigheter, äfven i thetta underdånige bref uprepas; Så anföres, thet Herrar Fullmächtige anse samma medel för drägelige, och förmoda them kunna verkställas utan Rikets känbara skada; Och hade Fullmächtige jemväl fastställdt, at effter handen upsäija och infordra lånen på fasta egendomar, samt, så vida thet, utom Rikets producters förfallande i vahnpris, ske kunde, med vidare låns utgivande innehålla. Men om Hans Kongl. M:t, emot all underdånig förmodan, ej skulle täckas bifalla oftanämde underdånigste project, och skyndesammast utfärda härom Thes nådigste förordning, samt

therhos till verkställighet komma låta the öfrige mål, som Herrar Fullmächtige i underdånighet anmält; Så blefvo tå Banquen nödsakad, at ej allenast vidtaga thet bedröfveliga steget, at igenom anslag och publication gifva tilkiänna sin ringa tilgång på Kopparmynt, jemte orsakerne thertil, utan ock aldeles innehålla med alla utlåningar, af hvad namn the vara måge, samt på en gång upsäija alla lån, jemväl på Guld och Silfver, och them med executions tvång forderligast indrifva; Hvaraf ej annat följa kunde, än at handelen och rörelsen afstadnar, Rikets effecter förfalla i vanpris, undervigten i handelen ökes, Vexel-Coursen än högre stegras, thet ännu i landet varande myntet utjagas til utrikes orter, Bergverken råka i lägervall, Manufacturierne gå öfver ända, och ganska många undersåtare blifva aldeles utarmade och bröd-löse, samt således bragte til stöld och öfverdåd: Och som igenom thesse så oundvikelige som högst bedröfvelige påfölgder, Riket skulle taga then aldrafarligaste anstöt, hvars upprätthållande Hans Kongl. Maij:ts höga macht och välde, men ej Herrar Fullmächtiges kraftlösa omsorg öfverlämnadt är; altså lärer Kongl. Maij:t Sjelf allernådigst pröfva nödvändigheten af Riksens Ständers ofördröjeliga sammankallande.

Thetta underdåniga bref skulle således, jemte the fyra öfrige, til i morgon upsättas och justeras. Imedlertid åtogo sig Herr Grefven och Lagmannen Gyllenborg, Herr Revisions Secreteraren Löwenhielm, samt Herr Doctoren och Kyrckioherden Kiörning, at tala med några af Theras Excellencer, och i bästa måtton recommendera Banquen til nådigt och skyndesamt bifall i thet underdåniga project, som angående förbud emot plåtars utlefvererande i Banquen, nu åter ingifves; emedan Verkets tilstånd och omständigheter ej tola härutinnan längre upskof.

Sluteligen fastställtes, at rubriquen på sidstnämde project borde blifva thenne: *Kongl. Maij:ts Nädige Förbud emot Plåtars uttagande i Banquen på någon tid.*

Commissarierne afträdde; Som ock Herrar Fullmächtige nu skildes åt thenne gången.

20. UR BANKOFULLMÄKTIGES RIKSDAGSRELATION D. 30 SEPTEMBER 1746.

BD. 1746—47, akt., I, fol. 11 f.

— — — — — — — — — — — — — — — —

§ 22.

Uti föregående 19 § är redan anfördt, huruledes Hans Kongl. Maij:t, på underdånigste föreställning, i Nåder täcktes, genom skrifwelse af d. 25 Februarii 1745, antyda Fullmächtige, at icke stora summor i Silfwermynt eller Plåtar in natura på en gång eller alt för tätt inpå hwarannan måtte uttagas: Men som Plåtars utlefwerering i Banquen sedan blef måttelig och drägelig: altså fants imedlertid icke nödigt eller rådeligit, at nyttja thetta förbud: Doch fick Banquen ej längre hugna sig af en sådan förmon, än til nästpåfölgde Julii månad 1745; då åter starcka och ansenlige summor i plåtar och slantar af Banquen utfordrades; hwarutaf the handlande ifrån Finland och Österbotten, som icke wille hafwa några Sedlar, största delen uttogo. Omständigheterne för Banquen, som då icke hade mera plåtar i sine Cassor än ongefehr tre tunnor Guld, begynte therföre å nyo at blifwa swåre och äfwentyrlige; Så at, om häremot icke skaffades tidig bot, kunde Cassorne innan kort uttömmas, samt Banquens Credit således lida en obotelig förlust. Samma Credit hade ock märckeligen blifwit skadad, i fall efter fem månaders förlopp ofwanhögstbemälte Kongl. Bref af d. 25 Februarii 1745 skulle åberopas och werckställas. För thesse och flere i protocollet widlöftigt uptagne skiäl, läto Fullmächtige, på Commissariernes tilstyrckande, til Hans Kongl. Maij:t afgå theras underdånigste skrifwelse af d. 23 Julii sidstnämde åhr; Hvaruti lika underdånig ansökning giordes; thet Hans Kongl. Maij:t til förebyggande af Guld- och Silfwermynts hemliga utpracticerande utur Landet, i nåder täcktes ytterligare förordna, at til widare ej några stora summor i plåtar eller Silfwermynt borde af Banquen utlemnas, utan allenast små påster, som jemte större och mindre Banco Sedlar kunde behöfwas til nödigt skiljemynt; Såsom ock, at Hans Kongl. Maij:t genom nådigste publication täcktes låta allmänt kundgiöra, thet inga plåtar skulle til Finland och Österbotten, samt andra landsorter i Riket härifrån afsändas: Ty änskönt Banquens Credit af sådana för-

fattningar kunde få någon anstöt; Så woro likwäl tilståndet och omständigheterne af then beskaffenheten, at man utaf twenne swårigheter måste utwälja then, som hade med sig minsta skadan; Hwarföre thet pröfwades bättre och rådeligare, at i någorlunda tid bespara then ringa behållningen af plåtar i Banquens Cassor, än at låta thermed på thet yttersta ankomma, tå Cassorne warit aldeles uttömde; hwarigenom Banquens upprätthållande, bestånd och Credit aldeles blefwo förlorade. Men theruppå har Hans Kongl. Maij:t, uti Thes nådigste Swar, behagadt förklara, thet Kongl. Maij:t intet fant, hwad som kunde ligga Bancofullmächtige i wägen, at efter omständigheterne betjena sig af thet til them d. 25 Februarii 1745 härutinnan aflåtne förra nådige Bref; och at Fullmächtige sjelfwe lära bäst kunna pröfwa, huruwida Banquen thermed skadas eller gagnas, om undersåtarne skulle förbjudas, at uttaga sine ther insatte penningar; Som ock Kongl. Maij:t pröfwadt aldeles orådeligit, at i Nåder samtycka til then i underdånighet begärte publicationen; emedan penningerörelsen therigenom skulle hindras, inrikes handelen twingas, Banquens Credit skadas, allmogen sättas utur stånd at betala sina utskylder och allmänt missnöje i Riket förorsakas. Fullmächtige nödgades förthenskul, at med en ytterligare skrifwelse af d. 6 Aug. oftaberörde åhr 1745 til Hans Kongl. Maij:t i thetta mål underdånigst inkomma, och theruti omständeligen wisa, huruledes Banquens bestånd och upprätthållande oumgängeligen fordrade the i underdånighet sökte samt redanandragne författningar; Hwarefter tiden en hel månad utdrogs; Som ock Theras Excellencer Herrar Riksens Råd läto giöra til Fullmächtige åtskillige föreställningar om the swårigheter, som härwid förefölło; Tå imedlertid ansenlige summor af plåtar ifrån Banquen dageligen uttogos; doch utkom äntligen genom trycket Kongl. M:ts nådigste Förbud af d. 4 September samma åhr 1745, emot Guld- och Silfwermynts, samt myntade Kopparplåtars bortförande sjöledes ifrån Stockholm til Inrikes orter och Städer på Saltsjösidan; Hwarjemte Hans Kongl. Maij:t i begynnelsen af nästfölgde October månad, lemnade Fullmächtige Thes nådigste Bref, som likwäl, at wid förefallande angelägenhet kunna brukas, war, efter underdånig ansökning, utan dato; I hwilket nådige Bref förordnades, thet Banquen tils widare ej må utlefwerera några stora summor af Plåtar eller Silfwermynt i sänder, utan allenast små poster, som jemte mindre Banco Sedlar och Slantar kunde ärfordras til nödigt skiljemynt; warandes thet skiälet thertil anfördt, at Rikets utblottande på penningar härigenom måtte förekommas.

§ 23.

Fullmächtige hade wäl förmodadt, thet Banquen, genom thesse författningar, skulle någorlunda kunna upprätthållas samt then starcka uttagningen af plåtar hämmas och förekommas; hälst som ock anstalt fogades, om noga upsicht emot plåtars bortförande härifrån på Saltsjösidan, enligit Kongl. förordningen af d. 4 September 1745: thesutan underläto icke heller fullmächtige, at på tjenligit sätt så begå och föranstalta, thet Banquen måtte få in ifrån Landträntérierne så mycket plåtar, som någonsin kunde ärhållas; Wid hwilket så wäl som många andra tillfällen, Banquen haft af Kongl. Maij:ts och Riksens Cammar-Collegio samt Stats Contoir märckelig hjelp och biträde: Men theremot befants, at oachtadt redanåberopade Kongl. förordning utkommit blefwo likwäl sedermera ansenlige summor i plåtar af finnar och österbottningar uttagne, som ofelbart olofl. äro bortförde; jemte thet, at äfwen stora summor i thenne myntesorten til andra måste utgifwas; så at på fyra weckor ongefehr 150,000 D. Silf.mt i plåtar ifrån Banquens General-Cassa utgådt; Hwarföre ock, så snart Kongl. Maij:ts ofwanhögstberörde nådigste Bref och förbud, emot stora summors utlefwererande af Banquen i reda penningar, til Fullmächtige i begynnelsen af October månad förledit åhr ankommit, företogs straxt then frågan under noga öfwerwägande, om Banquen nu mera skulle kunna upprätthållas, så at Cassorne på plåtar icke uttömmas, enär samma nådigste förbud til werckställighet befordrades? Hwarwid tå eftersinnades, thet Banquen ej hade större behållning i plåtar, än 497,797 D:r Kmt; warandes thet ostridigt, at then starcka uttagningen af reda penningar, förnämligast härrörde af något hemligit misstroende til Banquen och icke af brist på plåtar; emedan nogsamt war bekant, at i Finland och Österbotten så wäl som flere Landsorter, therutaf fants tilräckeligit förråd; i synnerhet som ongefehr 70 tunnor Guld i plåtar, sedan åhr 1738, blifwit i Landsorterne utspridde och kommit i rörelse. Om nu Banquen, wid så fatte omständigheter, tå misstroende til Wercket sig beklageligen yppadt, skulle i följe af Kongl. Maij:ts nådigste förbud, moderera och inskräncka hwarje utlefwereringssumma, så blefwo äntå thet lilla återstående förrådet af plåtar inom kort tid uttömdt; althenstund en misstrogen Creditor ej skulle försumma, at dels sjelf dels genom andra i flere poster och efter hand utfordra, hwad han på en gång ej kunnat undfå; Hwarförutan thetta Kongl. Maij:ts nådigste bref nu mera swårligen skulle stå at werckställas;

emedan then anstalten, som kunde giöras, til proportionelle summors utlefwererande i reda penningar, emot them som begärtes, skulle ibland folcket förorsaka mycket buller och oreda, samt upwäcka håg och eftertancka hos them, at på hwarjehanda sätt få plåtar utur Banquen; Så at Wercket ej länge thermed kunde uthärda, för än Cassorne woro uttömde.

§ 24.

Således war nu Banquen, genom the til Kongl. Maij:t och Kronan samt flere publique Werk öfwer förmågan giorde dryga lån och förskotter, wid begynnelsen af October månad 1745, försatt i et ganska swårt och bedröfweligit tilstånd; emedan ringa förråd af plåtar fants i Cassorne, som likwäl dageligen starckt tillittes och Crediten begynta luta til undergång; hwilka swårigheter, som ofwanförmält är, icke kunde förekommas och hjelpas med the tå redan tagne mått och utwägar. Faran war stor och följachteligen fordrades en skyndesam hjelp. Wid så fatte omständigheter underläto icke Fullmächtige, at med Commissarierne noga och ömsint öfwerlägga, huru Banquen skulle på möijeligaste sätt någorlunda kunna upprätthållas; Hwarwid ändteligen fastställtes, thet intet annat hjelpemedel nu woro öfrigit at tilgå, än genom ytterligare underdånigste skrifwelse til Hans Kongl. Maij:t, tydeligen uptäcka och gifwa wid handen, thet så ringa behållning fants på plåtar i Cassorne, at Banquen ej kunde öfwer några få dagar uthärda med så starck utlefwerering, som på någon tid måst giöras; Och at Banquen för ofwanandragne orsaker, nu mera icke kunde härutinnan hjelpas, genom Kongl. Maij:ts nådigste förbud emot stora summors uttagande; Hwarjemte Fullmächtige i underdånighet borde anhålla thet Hans Kongl. Maij:t i nåder täcktes med aldraförsta förbjuda Banquen, at til widare och utom Kongl. Maij:ts särskilte tilstånd utbetala Guld- och Silfwermynt eller plåtar, til hwem thet wara må, och tillika sådant, igenom en allmän publication kundgiöra, samt at Hans Kongl. Maij:t, utaf Rikets och Handelens tåwarande omständigheter, blifwit föranlåten, så wäl thertil, som til andra författningar angående then inrikes hushållningen, hwaraf Wexel Coursens fallande, samt Myntets qwarblifwande i Landet, sjelfmant följa måste; Som ock at Hans Kongl. Maij:t, på thet ej något hinder uti then allmänna rörelsen härigenom må förorsakas, hade anbefalt Banquen, at utgifwa mindre och emot myntet swarande Sedlar, med hwilka, jemte något

slantar, som Kongl. Maij:t i giörligaste skyndsamhet wille låta mynta, hwar och en kunde uti sin handtering wara lika väl hulpen, som med plåtar. Ytterligare skulle i thetta underdånige bref anföras, thet Banquen wäl icke behöfde et sådant förbud, i anseende til Guld- och Silfwermynt; men then uti Kongl. Maij:ts härom utkommande nådige förordning oundwikelige grundorsaken härtil, som war myntets bibehållande i Landet, tycktes fordra, at then ena myntesorten med then andra inbegripes. Om nu Hans Kongl. M:t täcktes i nåder bifalla thetta underdånige förslag, som woro thet endaste medlet at upprätthålla Banquen och then allmänna rörelsen; Så wille Banquen låta inrätta små Sedlar på 6, 9 och 12 D. Kmt, samt 1 Ducat, 1 Riksdaler, 2 D. Carol. och 2 D. Cour:t Silfmt; förmodandes fullmächtige, at saken skulle therigenom blifwa så wida hulpen, thet Banquen kunde få råderum, at efter hand insamla, hwad som behöfdes til Creditorernes tilfredsställande, samt med contante penningar betjena Kongl. Maij:ts härwarande Regementer och andra stater, hwilka dageligen och i små poster måste betala arbetare och thet gemena manskapet. Men i fall Kongl. Maij:t ej täcktes et sådant förbud i nåder låta utfärda, tå blefwo för Banquen ej annat til giörande, så framt wåld och bestormning skulle kunna undwikas, än at til the fordrande Creditorerne utbetala hwar plåt ther fants, hwilket inom få dagar ofelbart måste wara beställdt, och sedan lemna både Cassor och hwalf öpne, på thet hwar och en må sjelf få se, at ther ej mera woro at tilgå; therjemte blefwo ock Banquen tå nödsakad, at tillika förklara, thet Kronan til sig tagit hwad Creditorerne ther insatt: Såsom ock, at uti giörligaste skyndsamhet och med executions twång indraga alt hwad Banquen til privat folck utlänt: hwilket oförnekel. skulle hafwa then högstbedröfweliga påfölgd, at Bergwercken måste antingen åter underkasta sig fremmande förlag, til Rikets oboteliga skada, eller ock i brist theraf, tillika med Manufacturierne aldeles afstadna, samt således icke allenast then förnämsta handelen och rörelsen på en gång gå öfwer ända, utan ock the många arbetare, som therwid haft theras föda, sedan the blifwit näringslöse, bringas, at genom stöld och wåldsamheter skaffa sig uppehälle. Therpå afgick thetta underdånigste bref til Hans Kongl. M:t under d. 7 October sidstl. åhr, jemte thet i Banquen upsatte project til et sådant Kongl. Maij:ts nådigste förbud, hwarom Fullmächtige i samma underdånige bref anhållit: Doch eftersinnades äfwen wid thetta tilfälle, huruledes thet woro til befarandes, at om Läne-Banquen ej utbetalar sina interessen uti redbart mynt, torde thes

Sedlar förfalla i miss Credit och förlora ansenligit af theras wärde; hwilket woro stor skada både för Läne Banco-Sedlarnes innehafware och sjelfwa Banquen, som, när samma Sedlars Credit och wärde bibehålles, hade förhoppning, at genom nya insättningar i Läne Banquen, få någon del af Wexel Banco-Sedlarne indragen, emot en skiälig ränta af tre för hundrade; Hwartil kom, at mästa delen af Läne Banquens tå redan emottagne Capitaler bestod uti Guld- och Silfwermynt, hwaraf Banquen hade nödig tilgång til interessernes betalning; warandes theremot Kopparmynts-Capitalerne så ringa, at thet åhrlige interesset för them icke utgiorde någon särdeles summa: förthenskul fans widare nödigt; thet hos Hans Kongl. Maij:t, genom särskilt skrifwelse, underdånigst borde giöras ansökning, at Läne Banco-interesserne kunde undantagas ifrån thet generale förbudet af contante penningars utlefwererande i Banquen, och thet med sådane ord, som hade Banquen efter ärhållen del af Hans Kongl. Maij:ts fattade slut, i underdånighet utbedt sig och fådt Kongl. M:ts nådigste tilstånd, at thesse interesser med reda penningar utbetala. Men emot redan anförde underdånige förslag och ansökning, giordes ifrån Rådet många inkast och swårigheter; Och änskönt the, genom åtskillige ingifne memorialer, å Banquens sida beswarades, hwaruti man på thet aldratydeligaste sökte wisa nyttan och högsta nödwändigheten, at Wercket härutinnan måtte af Hans Kongl. Maij:ts höga macht och myndighet skyndesammast hjelpas och understödjas; Som Riksens Ständers Herrar Deputerade av protocollerne och Acterne gunstbenägit täcktes inhämta: Så war likwäl alt bemödande i thetta mål fåfängt; utan lemnade Kongl. Maij:t thet nådige Swar, som d. 18 October nästl. åhr hit ankom, at Kongl. Maij:t i afseende på Thes d. 1 Julii 1720 Banquen gifne nådige försäkring, at ej widare theröfwer sträcka Sin Kongl. macht och wälde, än til Werkets skyddande wid thet, som Riksens Ständer, til thes förwaltning och förkåfring slutit eller förordnandes warda, icke kunde samtycka til thet af Fullmächtige underdånigst begärte förbudet emot Guld- och Silfwermynts samt myntade plåtars utlefwerering, utan at thet ankommo på fullmächtiges försichtighet, therom så at föranstalta som the både för Banquen och Riket funno bäst och nyttigast; Hwarjemte the förre Konungarne, wid thylike för Banquen infallne omständigheter, ej något sådant förbud utfärdadt; Kunnandes Hans Kongl. Maij:t icke heller finna, at Banquens Credit skulle therigenom mer stärckas, än om Fullmächtige förklarade, thet Banquen, på någon tid och til thess then hunnit sine fordringar indraga, ej kunde utgifwa

några contante medel: Doch om nödwändigheten fordrade, at Banquens eller the af Fullmächtige föreslagne mindre Transport-Sedlarnes credit skulle, genom någon Kongl. förordning eller försäkring understödjas, tå wille Hans Kongl. Maij:t then samma i Nåder låta utgå, så snart therom giordes underdånig ansökning; Som icke heller Hans Kongl. Maij:t wille undandraga Sig i andre mål, ther händerne intet äro bundne, at biträda alt hwad Fullmächtige, til Banquens styrcka och befordring, i underdånighet kunde gifwa wid handen.

§ 25.

Här yppades nu åter ett nytt bekymmer, hwad hjelpemedel skulle tagas, til Banquens räddande ifrån yttersta förderf och undergång; hälst som än widare dagel. store summor i Kopparmynts sorten och ibland 5 a 6,000 plåtar ifrån Cassorne måste utlefwereras; Så at Banquen tå ej hade i samma myntesorte mera, än ongefehr 379,000 D. Kopp.mt: Hwarföre Fullmächtige, med Commissariernes samråd, efter sorgfälligt och noga öfwerwägande, läto straxt författa annat project til et Kongl. förbud, emot Plåtars uttagande utur Banquen på någon tid; Hwaruti tydeligen anfördes, thet Banquen begärt samma förbud, och at Banquen för hwars och ens större beqwämlighet påtagit sig, at gifwa mindre Sedlar på 6, 9 och 12 D:r Kopparmynt; med mera som protocollet och sjelfwa projectet af d. 18 October 1745 utwisa: Ty ehuruwäl thet för Banquens Credit warit bättre och fördelachtigare, om Hans Kongl. Maij:t allernådigst täckts bifalla thet förra projectet; Hwarigenom Werckets tilstånd och beskaffenhet kunnat hållas mera tyst och hemligit, under förebärande af thet skiälet, at myntet i Landet måtte bibehållas; Doch althenstund Kongl. Maij:t sådant aldeles i nåder afslagit; förthenskul nödgades Banquen, at i underdånighet ingifwa thetta senare projectet; warandes nyttigare och drägeligare, at thet utfärdades under Kongl. Maij:ts höga namn, än at Banquen sjelf härom föranstaltade, som tå torde förorsaka buller och oro i Riket; hwilket kunde förekommas, när thet finnes, at slike författningar, såsom högst nödige och oumgängelige, woro giorde med Regeringens wilja och samtycke. Therjemte läto ock Fullmächtige afgå theras ytterligare underdånigste bref til Hans Kongl. Maij:t under d. 19 October 1745, hwarwid thetta sidstnämde project bilades; med lika underdånig anhållan, at Hans Kongl. Maij:t samma project och the öfrige theruti föreslagne hjelpemedel i nåder täcktes bifalla. Men häremot giordes

jemwäl ifrån Rådet then swårigheten, at Theras Excellencer ej kunde styrcka thertil, thet Hans Kongl. Maij:t skulle låta utfärda något förbud emot Plåtars uttagande i Banquen; emedan thet woro aldeles stridande både emot Kongl. Maij:ts Nådigste försäkring af åhr 1720 och Banco Ordningen, at Kongl. Maij:t lade handen wid Banco-Werckets disposition och förwaltning: Och oansedt å Banquens sida therpå widare förestältes, at ej kunde sägas, thet Hans Kongl. Maij:t disponerar öfwer Banquen, enär Fullmächtige med Commissarierne i underdånighet begärt thetta förbud, såsom wid tå warande omständigheter högstoumgängeligit til Banquens bestånd och upprätthållande, med flere skiäl och orsaker, som i the förra underdånige Memorialerne blifwit andragne; Hwarförutan fullmächtige med Commissariernes samråd begofwo sig till åtskillige ändringar i ofwanberörde project af d. 18 October 1745, som protocollerne af d. 19, 21 och 23 i samma månad gifwa wid handen; Så kunde likwäl thesse ändringar icke heller winna nådigt bifall; utan läto Theras Excellencer, efter protocollets innehåll af förenämde d. 23 October, införa flere omständigheter, så at förordningen skulle blifwa lika med the twenne Placater, hwilka om Banco-Wercket ifrån Kongl. Senaten utfärdades d. 13 Junii 1711 och d. 7 October 1714; Hwarwid Theras Excellencer tydel. förklarade, at Rådet ej på annat sätt kunde styrcka til thet af Banquen härutinnan begärte Placat; men om fullmächtige funno Banquen thermed belåten, enär thesse i Rådet projecterade tilläggningar införas; så skulle samma Placat straxt utfärdas. Häröfwer yttrade Sig fullmächtige, med Commissariernes samråd; thet the, efter sådane anledningar som ifrån Rådet blifwit gifne, fogadt sig til åtskillige ändringar uti thet underdånigst sökte Placatet, så wida the tycktes någorlunda kunna wara lämpelige til thet påsyftade ändamålets ärhållande, at jemte döljande af Banquens ringa förråd på plåtar, conservera thes Credit och rörelse. Hwaremot wäl befants, at the af Rådet för nödige ansedde tilläggningar, angående tilmyntningen, Kronoförpantningarnes utbjudande, låns emottagande, med mera, ehuru the syntes styrcka Banquens Credit, likwäl ofelbart yppade thes swaghet och brist på plåtar, hwarat många obehageliga påfölgder förorsakades; Och hade således warit önskeligit, thet slike tilläggningar kunnat uteslutas och förbigås: Men emedan höga Öfwerheten tilkommer, at Sjelf i nåder pröfwa, på hwad sätt, Banquens underdånige ansökning må kunna bifallas, och thet icke wille anstå Fullmächtige med Commissarierne såsom undersåtare, at i thetta mål något föreskrifwa, sedan the tilståndet troligen uppenbaradt

och betygadt, at tilgången af plåtar ej swarade mer än emot få dagars utgift, samt i underdånighet lemnadt sådane projecter til Placatet, som the hållit för the bästa och tjenligaste; Warandes högstnödigt och oumgängeligit, at få skyndesamt slut i saken, til Banquens hjelp ifrån högre hand, så framt Banquen ej skulle blifwa nödsakad, at jemte uptäckande af tilståndet, widtaga alla the medel som i nödfall ärfordrades; förthenskul och wid så fatte omständigheter, måste fullmächtige emot theras önskan och åstundan, åtnöijas med meranämde tilläggningar; Ty om saken skulle komma under widare deliberation och tiden än längre utdragas, woro sedermera all hjelp för sen och fåfäng; althenstund ej större summa af Plåtar och slantar i Cassorne war at tilgå, än tilhopa några och Nijotijo Tusende Daler Silfwermynt: Hwarpå Kongl. Maij:ts nådige Placat af d. 23 October 1745 genom trycket utkom, angående mindre Banco Transport-Sedlars gångbarhet, samt Plåtars lefwererande utur Banquen.

21. UR BANKOREGLEMENTET D. 14 DECEMBER 1747.

Inkomna handlingar, 1748, fol. 735 f.

14:o

Men innan Wi skredo til et sådant beslut, som i nästföregående twenne puncter är anfördt, hade Wi ej underlåtit, at noga öfwerwäga Banquens krafter, samt tilgång til Lån, så wäl på Jern, som på andra Panter. Och ehuruwäl thet å ena sidan wille synas, som skulle rådsammast wara, at än ytterligare någon tid fortfara med thet åhr 1744 började inskränckte låningssättet, emedan Banquens tilgång til Utlåningar består egenteligen i thess Credit och Sedlar, hwilka ännu icke aldeles hunnit återwinna sin förr ägde allmänna begärlighet; doch som then redan alt för mycket känbara penninge bristen, hwilken, med alla anstalter til starckare myntning, samt penningarnes bibehållande i Landet, ej lärer kunna botas, förrän utrikes Wexlen, genom handelens bättre reglerande, warder nedsatt til någorlunda skälig jämnhet, icke fants emedlertid wilja tola en ytterligare indragning af Banquens sedlar, hwarigenom berörde brist kunde så tiltaga, at en stor del af Un-

såtarnes närings-medel skulle förtwinas, eller falla i Utlänningens hander, och fattigdomen änteligen blifwa så stor, at hwarcken Publicum eller Privati mägtade afbörda Banquens fordrande interesse, fast mindre något af sjelfwa Hufwudstolen; warandes all orsak at förmoda, thet Banquens Sedlar genom thet stadgade swåra straffet öfwer theras förfalskning, så wäl som ock sjelfwa swårigheten at efterapa the inrättade nya formulairen, samt then utkomne ytterligare Kongl. Förordningen om mindre Transport-Sedlars gångbarhet, jemte flere här nedanföre nämde anstalter, skola återhämta sin förra och wälförtjenta Credit: Så mände Wi stadna i thet slut, at Wexel Banquens Sedlar, så wida Gud förskonar Riket ifrån krig och andra oförmodade fatale händelser, ännu någon tid kunna och böra bibehållas wid then summa som the uti förledit åhrs slut gjorde. I följe hwaraf Wi, efter gjord ongefehrlig uträkning öfwer the i Läne Banquen af Publici och Privatorum Lån uti Ränta och Hufwudstol åhrligen inflytande betalningar, samt Banquens stat, omkostningar och utbetalande interesser, både i Kopparmynt, och the myntesorter, som med Kopparmynt måste inwexlas, anslogo en summa af Sexton och en half Tunna Guld, eller 1,650,000 D. Silfwermynt, at åhrligen anwändas til utlåningar: Hwilken fond, Wi, enligit wårt Protocolls Utdrag under d. 21 och 24 nästl. April för innewarande åhr på följande sätt reparterade neml.

Til Lån på Jern, Stål och Mässing ansågo Wi Tolf Tunnor Guld för tilräckelige, af hwilken summa redan wid förledit åhrs slut så mycket war utgångit, at för innewarande åhr ej mera syntes kunna fordras, än Sexhundrade Tusende daler Silf.mt.

På Guld, Silfwer, Koppar- och Mässings Käril, samt Läne Banco-Sedlar funno Wi Lånen, utöfwer theras wid samma tid utgångne summa i thetta åhr ej kunna ökas högre än til Tuhundrade Tusende daler Silfwermynt.

På andre slags Lösöre Panter, som Wi, för handelens och Manufactur Werckens understöd, funnnit Banquen böra til Låns gifwande antaga, på sätt och med Wilkor, som Wårt Protocolls Utdrag af d. 23 December 1746 utwisar, pröfwade Wi Fyrahundrade Tusende daler Silfwermynt tilräckelige.

The öfriga Fyra Hundrade Femtijo Tusende daler Silfwermynt anslogos til Lån på fast Egendom, så at på Hus i Städerne skulle lånas Ethundrade Tusende daler, på Bruks Egendomar Ethundrade Sjutijo Fem Tusende daler, och på andre Landtgods Ethundrade Sjutijo Fem Tusende daler alt Silfwermynt: Doch thet ena med thet

andra så til förståendes, at om hända skulle, at then summan, som til et wisst slags Lån blifwit anordnad, icke utfordrades til fullo, men theremot på andra Panter mera Lån begärtes, än thenna repartition medgifwer, Herrar Fullmächtige tå kunde taga af then ena fondens öfwerskott, at, så långt thet räcka wille, fylla then andras brist. Och lade Wi ännu thertil, at Herrar Fullmächtige för thetta första åhret ej måtte wara alt för nogräknade, emedan thet för Banquen, under en så starck roulance af Sedlar, som nu är, ej kan komma an på en Tunna Guld mer eller mindre; Hälst Wi ej sågo orsak at twifla, thet ju the nästföljande åhrens indrägt måste ärsätja, hwad således i åhr kunde lånas utöfwer the inflytande betalningar: Ty summan af Lånen på Lösörepanter kan ej ökas alt framgent, utan torde til äfwentyrs i thet närmaste stadna wid thet, som för innewarande åhr til them är utsatt, så at the följande åhrens inkomst merändels kan blifwa ledig til Lån på Fastigheter; hwilka med tiden ej eller lära kunna medtaga hela fonden, utan lemna en god del theraf til Sedlars indragande, hwilket såmedelst af sig sjelf följa måste.

Emedlertid, om hända skulle at meromrörde fond icke så hastigt blefwe tilräckelig til så många Lån på fastigheter, som komma at begäras; Så hålle Wi för nödigt, at så wäl wid alla andra, som enkannerligen wid thesse slags utlåningar, ej allena the til Banquens säkerhet utfärdade förordningar noga i ackttagas, utan ock all mannamån sättas å sido, så at then, som först anmäler sig, och hafwer en med Ordningarne enlig Pant och säkerhet at ställa, altid blifwer betjent fram för then, som sig senare anmäler.

För öfrigit wele Wi icke, at meningen af alt thetta skal sträckas widare, än Banco-Sedlarnes Credit och gångbarhet kan medgifwa: Hwilken som then ankommer på ärfarenheten; så lemnas Herrar Fullmächtige härmed fria händer, at, i all widrig och oförmodad händelse inskräncka utlåningarne, och taga sådane mått, som the finna Banquens omständigheter kräfja. Hwaremot om alt går wäl, och Banquens Sedlar återwinna then fullkomliga begärlighet, som Wi önska, och Oss föreställa, tå Wi nogsamt gjöra Oss förwissade, at, efter et och annat åhrs förlopp, utlåningarne å the redan tillåtne Panter ej lära på långt när swara emot the inflytande medel, så emedan Rikets wälfärd ankommer på en tilräckelig penningerörelse then Banquen, så wida thess styrcka och Credit tillåta will, bör befordra och underhjelpa; ty wil thet blifwa både för Banquen och Rikets undersåtare nödigt, at Herrar Fullmächtige, i sådan händelse, bewilja Lån äfwen på flere uti 1739

åhrs Förordning omförmälte Panter: I hwilket afseende wi ock härmed tillåte, at, til the utom Bancohuset uplagde Lösöre Panters emottagande besichtning och utlefwererande, en särskilt Betjent må på staten åter antagas, enär theras myckenhet pröfwas sådant fordra.

— — — — — — — — — — — — — — —

16:o

Utom the härofwan omtalte författningar, til at bibehålla Banco-Sedlarnes Credit, hafwe Wi utwerkadt Riksens Ständers Secrete Utskotts bifall och föranstaltande,

1:o At för thetta åhr åtminstone Femton Hundrade Skeppund Koppar måtte förmyntas til Slantar, hwartil först anwändes så mycken Koppar, som Banquen för egen räkning hafwer at tilgå, och sedan af Krono Kopparen så mycket, som fordras til summans fyllnad; doch at winsten af en sådan slantmyntning må, sedan Banquens omkostnader blifwit afdragne, Stats Wercket til hjelp hemfalla. Och på thet Stora Koppar Bergslagen ej måtte genom thenna anstalt komma at lida, hafwe wi samtyckt, at afbrännings Kopparen wid Slantmyntningen må Bergslagen godgjöras, icke efter 311 D. 18 13/20 öre Kopparmt Skꝫ ofri, som tilförene skedt utan med Koppar in natura, eller penningar efter gångbart Kopparpris; Hwilket ehuruwäl thet ej kommer på Banquens, utan Kronans bekostnad, Wi här welat gifwa wid handen, til wederbörandes rättelse wid Räkenskaperne öfwer Myntningen.

2:o At af Bergslagens och Privatorum i thetta åhr tilwerckande Koppar än widare hwart fjerde Skeppund upmyntas til små Plåtar af Tre daler, och Sex marck Kopp:mt, undantagandes the Fyrahundrade Skeppund, som til Kopparhamrarnes och Kopparslagareämbetets behof äro tillåtne, at uphandlas af Fahlu Koppar, och, genom Riksens Ständers Secrete Utskotts underdånige föreställning, äro ifrån fjerdedels myntningen befriade; Kommandes then Krono-Koppar, som ej warder slagen til Slantar, at förmyntas til samma slags Plåtar. Och som thet är til förmodandes, at af them, som låta förmynta fjerdeparten af sin Koppar til Plåtar, en stor del ej lärer wilja, eller utan olägenhet kunna them sjelfwe afhämta; Så recommendere Wi til Herrar Fullmächtiges föranstaltande, at af sådane Plåtar så mycket, som möjeligit är, och utan eclat ske kan, warder i Afwestad för Banquens räkning upwexladt och hitfördt til Cassans widare förstärckning.

3:o At myntade Plåtars nedsmältning och förarbetande blifwit wid ansenligit wite förbudit.

4:o At Förbudet emot Går-, Bleck- och Blad-Koppars samt Blindmynts utskeppning för innewarande åhr blifwit förnyadt; jemwäl ock at thet quantum af Fahlu Koppar, som för Messings Bruken är anslagit til 1,800 Skᵹ, och för Kopparslagare Ämbetet til 400 Skᵹ, ej på något sätt får öfwerskridas.

5:o Som thet torde hända, at thesse anstalter blifwa til Banquens upprätthållande nödige för flere åhr; Så hafwer Riksens Ständers Secrete utskott, på Wårt tilstyrckande, funnit godt, at sådant må ankomma på Herrar Fullmächtiges beprófwande. I följe hwaraf Herrar Fullmächtige alt efter som tiderne och omständigheterne fordrandes warda, lära med underdåniga föreställningar therom hos Kongl. Maij:t inkomma; Doch therwid noga i ackttagandes, at Landet icke onödigtwis, eller widare än Banquens angelägenhet äskar; med ringhaltigt skiljemynt må beswäras. Och på thet Herrar Fullmächtige så i thesse som i andra mål, them the, til Banquens upprätthållande och förkofring, kunna finna sig föranlåtne at hos Kongl. Maij:t i underdånighet föredraga, måtte wara så mycket mera förwissade om et Nådigt biträde hafwer Riksens Ständers Secrete Utskott, genom underdånig skrifwelse anmodat Hans Kongl. Maij:t, at enär Herrar Fullmächtige, til Werkets understöd och bästa, i underdånighet wända sig til Hans Maij:t, med anhållan om någon anstalt eller författning, Hans Maij:t då täcktes hafwa et nådigt förtroende til theras föreställningar, samt them en lika nådig handräckning och willfarighet wederfaras låta; Doch Rådet obetagit at gjöra sina påminnelser therwid, samt them med Herrar Fullmächtige commmunicera, hwilka om the icke thess mindre yrcka theras underdåniga ansökning, wil då nödigt blifwa, at Hans Kongl. Maij:t lemnar thertil sit nådiga bifall, och i Nåder therom föranstaltar.

— — — — — — — — — — — — — — — —

24:o

Men emedan thet är til befarandes, at så mycket Courant Silf.mt. som fordras til the åhrlige interessernes afbördande, ej lärer genom Wexling kunna inskaffas, änskönt Banquen i thetta mål fådt en god understöd af thet Silfwer som Kongl. franska Hofwet betalt, emot undfången Gårkoppar och Tolf Dalers Plåtar; Ty lemnas hermed Herrar Fullmächtige frihet, at wid the tilfällen och åhrstider, då thet med minsta förlust låter sig gjöras, införskrifwa Silfwer til Courent Silf.mt; emedan Wi nu för tiden ej funnit Rikets tilstånd så beskaffadt at Wi kunnat tilstyrcka, thet Stora SjöTullen skulle betalas med Guld

och Silfwer in natura, eller Specie Ducater och Riksdaler, ej eller med Caroliner, utan hafwe Wi i thess ställe utwerckat then resolution, at upgäld på Carolinerne i Tullen, bör til Banquens någorlunda skadeslöshållande wid Silfwers införskrifning, ärläggas med Tjugo för Hundrade, men framdeles, efter Herrar Fullmächtiges beprófwande, ökas eller minskas, alt efter som Wexel Coursen och thet annars gångbara Laget på berörde myntesorte kan gifwa anledning til; Doch at thet ej får sätjas högre, än til Tjugu fyra för hundrade; Hwarwid Herrar Fullmächtige med then ömhet lära wäga Banquens och undersåtarnes Interesse emot hwartannat, at hwarcken then förras skjäliga winning må kunna säjas wara eftersatt, ej eller the senare få billig orsak at klaga.

— — — — — — — — — — — — — — —

30.

I anledning af Herrar Fullmächtiges Risdags Relations 28 § mände Wi wäl hos Riksens Ständers Secrete Utskott gjöra påminnelse om någon afbetalning på the nyare Krono Lånen, af then i staten til Ministrernes Tractamente anslagne fonden som blifwit bespard genom the Ryska subsidie medlens remitterande i thess ställe. Men Wi hafwe så mycket mindre kunnat winna bifall therutinnan, som af berörde fond ej något fants öfrigit, utan hafwer twert om Statsbristen nödsakat oss, at på ofwannämde sätt bewilja åtskillige ytterligare Lån och förskotter til Kronan.

— — — — — — — — — — — — — — —

33.

I anledning af Wåra föreställningar om betalning för Manufactur-Contoirets ansenliga Lån, hafwer Riksens Ständers Secrete Handels och Manufactur Deputation til Riksens Ständers Secrete Utskott upgifwit nödiga mått och utwägar; hwarigenom ej allena the under N:o 3 utgångne Lånen, med thet första som gjörligit är, kunna betalas, utan ock then under N:o 4 utgångne långt drygare summan efter hand afbördas, samt Banquens biträde til slika Lån för framtiden ej behöfwa begäras widare, än til en åhrligen in- och utgående summa af Twå och en half Tunna Guld: warandes samma förslag bifallit af Riksens Ständers Secrete Utskott, som låtit om föranstaltandet theraf underdånig skrifwelse afgå til Hans Kongl. Maii:t, hwarifrån Herrar Fullmächtige hafwa at förwänta widare underrättelse therom.

— — — — — — — — — — — — — — —

22. UR BANKOFULLMÄKTIGES RIKSDAGSRELATION DEN 26 SEPTEMBER 1751.

BD. 1751—52, akt., fol. 7 f.

— — — — — — — — — — — — — — — —

13:o

Under en så lyckelig framgång af the giorde författningar til at återwinna Banquens Credit, hafwa Fullmägtige ei underlåtit thensamma til Wärkets förkofring och Rikets gagn at anwända; Och förthenskull icke bundit sig så noga wid thet i Reglementets 14 § til private Lån utsatte årlige quantum af Sexton och en half Tunna Guld, utan efter tidernes omständigheter, utsträckt then Summan; dock ei widare, än at han, efter et uträknadt medium för the Try nästförledne åren, sedan the af Privatis återbetalde Capitaler blifwit afdragne, utgör wid pass Aderton och en half Tunna Guld årligen; Hwilket för Banco Wärket föga betydande öfwerskott af något mera, än Twå Tunnor Guld om året, eller tilhopa Sex och en Tredjedels Tunna Guld, Ständernes Herrar Deputerade med så mycket mera wälbehag lära anse, som Wärkets styrka och trygghet mycket ankommer therpå, at thess fordran hos Privatos på säkra panter alt närmare och närmare jämkas emot Wäxel Banquens skuld.

— — — — — — — — — — — — — — — —

20:o

I Reglementets 33 § är ett nytt Lån af Twå och En half Tunna Guld til Riksens Ständers Manufactur Contoirs tjänst anordnadt. Men af Wälbemälta Contoirs skrifwelse under d. 9 Januarii 1748 förmärktes thenna summa, för Alingsås Wärkets understöd, wara ökt med Fyratio Tusende Dahler Silfwermynt, sa at hela Låningsquantum skulle blifwa Tuhundrade Nittio Tusende Dahler Silfwermynt; Hwilket ock, under en ny Numer, är af Manufactur Contoiret merändels affordradt. Theremot hade Fullmägtige, i anledning af samma paragraph, förmodat, at ansenlige afbetalningar skulle giöras på Contoirets äldre lån. Men sådant hopp har nästan helt och hållit slagit felt, som af Commissariernes Memorial är at se. Och lära förthenskull Ständernes Herrar

Deputerade wid innewarande Riksdag foga kraftigare anstalter til Banquens förnöjelse för thesse nog dryga Lån, uti hwilka thess wunne Capital til en god del består.

— — — — — — — — — — — — — — — —

23:o

Men thetta war icke nog, utan hafwer Banquen therutöfwer måst til Kongl. Maj:t och Kronan låta affölja långt större försträckningar. Straxt efter slutet af nästledne Riksdag hitkom ett Convolut, med Herr Landt Marskalkens samt thet Högwyrdige Präste-Ståndets och Lofl. Borgare Ståndets Herrar Talmäns Signeten förseglad, och påskrifwit, at thet icke öpnas i Banquen, förrän Kongl. Maj:t skulle i nåder täckas upkalla Fullmägtige i Rådet, och them någon särskilt föreställning giöra låta. Thetta blef således oupbrutit liggandes, intil d. 20 Martii 1749, tå jag Gyllenborg blef i Rådet upkallad, och underrättad, huruledes Kongl. Maj:t i nåder pröfwat nödigt, at samma Convolut tå måtte upbrytas: Til hwilken ända Kongl. Maj:t warit sinnad, at upkalla Fullmägtige i Rådet. Men som ett slikt steg kunde förorsaka mycken upmärksamhet; så hade Kongl. Maj:t utsedt och auctoriserat Fyra Thess och Riksens Herrar Råd, Riddare och Commendeurer af Thess Orden, nemligen: Herrar Baronerne Taube, von Höpken och Palmstierna samt Herr Grefwe Ekeblad, at å Kongl. Maj:ts wägnar wara tilstädes wid upbrytningen, samt giöra föreställning til Fullmäktige om thet, som, enligit Convolutets innehåll, wore til giörandes. Så snart Fullmägtige häraf fått del, togs Saken i öfwerwägande. Och althenstund thet skulle gifwa anledning til en nästan lika upmärksamhet, om the befullmägtigade Herrar Riks Råden kommo up i Banquen til rådplägning med Fullmägtige; Kunnandes Fullmägtige nogsamt föreställa sig, at Convolutets innehåll måste bestå uti Ordres til någon penninge-försträckning, hwarwid för them ei annat wore til giörandes, än ställa sig thesamma til efterrättelse, emedan Banquen, genom Guds wälsignelse, så wida återwunnit sin Credit och styrka, at ei något betänkande eller swårighet, i thet afseendet, hade rum; Förthenskull funno Fullmägtige rådsamt, at enligit thet efterdöme, som Kongl. Maj:t sjelf gifwit, til thenna förrättning utse och deputera en af hwart Stånd, nemligen mig Gyllenborg, mig Troilius och mig Plomgren, hwilka skulle i något privat Hus sammanträda med the befullmägtigade Herrar Riksens Råd, och, efter then anwisning, som the i Convolutet finnandes wordo, fullgiöra Kongl. Maj:ts nådige begäran med all then secretesse, som sjelfwa

ärendets beskaffenhet medgifwa kunde, och utan at lemna underrättelse therom til the öfrige Fullmägtige, med mindre något sådant förefölle, hwaröfwer the sjelfwe funno oumgängeligit at inhämta sine Ämbets-Bröders råd. I följe häraf sammanträdde wi Tre Deputerade d. 22 Martii med the befullmägtigade Herrar Riksens Råd, och hörde oss föreläsas Kongl. Maj:ts nådige skrifwelse under d. 20 i samma månad, af innehåll, at Kongl. Maj:t efter the uti Riksens Ständers Secrete Utskotts underdånige skrifwelse af d. 14 Decembris 1747, rörande ett hemligit Convolut, uttryckte och til närwarande tider och omständigheter lämpelige anwisningar, acktat nödigt, at i nåder anmoda Banco Fullmägtige, at, för mera tysthet skull, i närwaro af the här ofwan nämde Herrar Riksens Råd, upbryta samma i Banquen warande Convolut; och förthenskull i kraft af thetta Bref befullmägtigat them, at icke allenast i Kongl. Maj:ts stad och ställe wara therwid tilstädes, utan ock at af Banquen begära ett Lån af Femton Tunnor Guld, samt therå aflemna, å Kongl. Maj:ts och Kronans wägnar, en af them undertecknad förbindelse-skrift eller obligation på hufwudstol och ränta, til thess samma obligation, wid en annan mindre granlaga tid, kan blifwa utlöst, eller emot Kongl. Kammar Collegii obligation efter wanligheten utbytt; hållandes Kongl. Maj:t för godt och giltigt alt thet bemälte Thess och Rikets Herrar Råd i så måtto giörandes wordo. Therpå framtedde wi merberörde Convolut, som upbröts, och fants innehålla twenne af the Try respective Ståndens Herrar Talemän undertecknade, afskrifter af Riksens Ständers Secrete Utskotts underdånige Skrifwelser til Kongl. Maj:t, daterade d. 14 Decembris 1747, af hwilka then ena innehölt, hurusom Secrete Utskottet, under then owissa utgång af the händelser, som tid efter annan kunna framte sig, och hota Riket med swåra och wärkelige widlyftigheter, innan thess skilsmässa ibland thess handlingar efterlemnat ett Convolut, som Kongl. Maj:t tå täcktes låta afhämta, och närmare theraf förmärka, hwad Secrete Utskottet, tå ingen annan utwäg för handen är, sin underdåniga pligt likmätigt, til Fäderneslandets wärn och säkerhet förmått åstadkomma. I then andra afskriften war anfördt, at ehuru Secrete Utskottet icke förmodar, thet Riket, efter Riksens Ständers skilsmässa, skal af thess Grannar och Naboer warda med Härsmagt angripit, hälst Riksens Ständer med bekymmersamhet sökt undwika, at thertil någon anledning eller orsak gifwa; Så har dock likwäl Secrete Utskottet trodt sin skyldighet wara, at taga sådane mått, at Kongl. Maj:t wid all olyckelig och widrig händelse, måtte hafwa något at tilgå til Rikets wärn och förswar: och

förthenskull fogat then anstalt, at i sådant fall Banquen, på Kongl: Maj:ts Requisition, skal, emot Förskrifning, at af Kronans säkra revenüer njuta återbetalning och årligit interesse, försträcka Tjugu eller Trettio Tunnor Guld: Öfwerlemnandes Secrete Utskottet til Kongl. Maj:ts kloka och försigtiga bepröfwande, när en sådan nödhielp skulle finnas oumgängelig at tilgripa. Secrete Utskottet förklarar ytterligare thess önskan wara, at thet måtte kunna undwikas, i anseende af några til giörande demonstrationer; Men om sådane demonstrationer skulle gå så långt, at Kongl. Maj:t finner Rikets säkerhet fordra, at bemöta thesamma med nödiga förswars-måtts tagande, så förmodar Secrete Utskottet, at Kongl. Maj:t tå äfwen lärer i nåder täckas at nyttja thetta medlet med all giörlig sparsamhet, och tilse, at penningarne, just icke på en gång, utan efter hand, som nödtorften fordrar, måge uttagas; Hwarom Kongl. Maj:t täcktes låta Banco Fullmägtige förekallas och höras. Nu ehuruwäl wi funno nog ömt för Banquen, at låta på thess Credit ankomma en så dryg försträckning, hälst wi icke wisste af någon Krigs declaration, eller wärkeligit anfall af fiender; dock som bepröfwandet af rätta tiden, när thenna nödhielp tilgripas skulle, icke war lemnadt til Banco Fullmägtige utan til Kongl. Maj:t allena, och Kongl. Maj:t förklarat, thet sådan tid tå war för handen; Ty kunde wi så mycket mindre wägra wårt underdåniga bifall thertil, som Herrar Riks-Råden förklarade, at Kongl. Maj:t för thenna gången icke äskade mer, än Fem Tunnor Guld, och at mycken anledning war at tro, thet ei mera torde behöfwas. Wi läto wäl förmärka, thet wi gerna önskade, at någon wiss fond af inflytande Subsidie Medel, eller hwad annan Kronans säkra inkomst thet wara kunde, måtte utnämnas och til Banquen förskrifwas; Men Herrar Riksens Råd wille icke gå widare, än Secrete Utskottets Bref gaf anledning til. Fast mera yrkade the theruppå, at ett lindrigare Interesse, än Sex för Hundrade, betingas måtte: Hwilket wi, utan tydeligit förordnande, icke tiltrodde oss at samtycka. Änteligen, och efter någon öfwerläggning om sättet at utlemna thetta Lån, blef, till Secretessens bibehållande, och på thet wederbörande Betjänte, som therwid oundwikeligen brukas skulle, måtte snarare tänka, at thet wore en prénumeration af snart återwäntade Medel, än ett på längre tid ankommande Lån, för tjänligast ansedt, at thet skulle utassigneras på en ny Räkning i Läne Banquen under Fullmägtiges namn, och til Kongl. Stats Contoirets disposition i Wäxel-Banquen insättas: Hwaremot Herrar Riksens Råd låfwade, at sjelfwa bestyra om Interessets betalning, hwilket skulle af Läne Banquen quitteras, utan at

nämna, för hwad Räkning thet ginge, samt på Winst och Förlust Conto uptagas, på thet ei någon af Interesse tituln måtte kunna sluta, hwad slags Medel thet wore. Sedan then tiden begärtes intet widare Lån af thenne fond, förrän wid början af sidstledne April månad, tå samme Herrar Riksens Råd, utom Herr Riks Rådet, Öfwerste Marskalken, Riddaren och Commendeuren af Kongl. Maj:ts Orden Baron Taube, som genom döden war afleden, i anledning af Kongl. Maj:ts nådige skrifwelse under d. 14 nästföregångne Martii, afgåfwo theras Förskrifning på ett ytterligare Lån af Tio Tunnor Guld, hwilka på åtskilliga dagar ifrån d. 10 Aprilis til d. 3 Julii, uti Tio merändels olika Påster, blifwit på förr omtalde sätt utassignerade, och i Kongl. Oeconomie Commissionens namn för Kongl. Ränte Kammare Räkningen i Wäxel Banquen insatte, på en Reste när af Etthundrade Tjugu Åtta Tusende Niohundrade Sjuttio Dahler Tjugufyra öre Kopparmynt, som d. 3 uti innewarande månad affordrad blef.

— — — — — — — — — — — — — — —

23. UR BANKOREGLEMENTET D. 2 JUNI 1752.

Inkomna handlingar, 1752, fol. 822 f.

— — — — — — — — — — — — — — —

25:o

At Herrar Fullmägtige, sedan Banquen återwunnit sin förra Credit, icke hållit sig så noga wid then i förra Reglementet utsatte årliga summan til Lån på private Panter, utan thensamma öfwerskridit thet ena året mera, thet andra året mindre, thet finne wi wara skedt snarare til Banquens förmån, än skada. Dock hafwe Wi therwid anmärkt, at öfwerskottet helt och hållit härrört af Lån på fastigheter, wid hwilka Banquen löper största faran, at komma til korta, i anseende så wäl til Egendomarnes nu warande höga pris, som ock the therå lemnade Lånens myckenhet, hwarigenom Panternes pris med tiden kan nedfalla, i händelse at många fastigheter, antingen på en gång, eller tätt efter hwarandra, skulle komma at föryttras genom Auction. Til hwilken olägenhets förekommande Wi pröfwat rådsamt, at utsätta wisse Summor, som årligen å hwarje slags Fastigheter måge utlånas, men icke öfwerskridas med mindre omständigheterne sådant kräfja, och någon

Besparing af Lån på etthera slagets Panter blifwer ifrån thet ena året, som til utlåningar på andra slags Panter för thet nästföljande året kunde anwändas utöfwer thet tå tillåtne Lånings-quantum: Warandes thesse årliga Summor Tuhundrade Tusende Dahler Silfwermynt til Lån på Bruk, Tuhundrade Tusende Dahler Silfwermynt på Säterier, Frälse och Skattehemman, och Tuhundrade Tusende Dahler Silfwermynt på Hus och Gårdar i Städerne. Thenna inskränkning bör i synnerhet i ackt tagas wid Lån på Bruk, them Wi, för åtskilliga orsaker skull, anse ibland alla Fasta Panter för mäst äfwentyrliga.

Men hwad angår Lån på Läne Banco Sedlar, Guld, Silfwer, Järn, Stål, Koppar, Teen och Messing, samt flere Lösöre-Panter, som efter 1739 års Kongl. Förordning få i Banquen pantsättas, så emedan the, och i synnerhet the förstnämde, äro såsom reda penningar at anse, eller åtminstone inom kort tid kunna thertil förwandlas; ty böra the på intet sätt inskränkas, utan, til Handelens och Manufacturernes upkomst så fritt som nu sker bewiljas; dock så, at Lånen på Ull och flere snart förderfwelige Panter icke öfwer wisse månader, lämpade efter Wahrans mera eller mindre waracktighet, måge stå obetalde, i anseende til then fara, som slika Panter framför the öfriga äro underkastade at förmultna, eller af mal och annorledes förderfwas.

26:o

Thessutom hafwe Wi ock, til thet på fast fot privilegierade Swenska Ostindiska Compagniets understöd, samt at therifrån i möjeligaste måtto utstänga främmande Capitaler, samtyckt, at så framt i Compagniets Associations Reglor uttryckeligen warder öfwerenskommit och stadgadt, at alla thess utgående och hemkommande Skep och Ladningar skola behörigen försäkras, tå må Banquen på Compagniets i så måtto försäkrade Actier eller Lott Sedlar utan Borgen låna Tre Fjerdedelar af Insättnings-Summan emot Fem proCentum Interesse, enär the Lånsökande, jemte sjelfwa Lott Sedlarne, afgifwa theras Förskrifning, at i all widrig händelse äfwen med annan sin lösa och fasta egendom wara Banquen för the undfående Lånen answarige.

Wi förmode wäl icke, at på thenna slags Pant skal begäras mer Lån, än Banquen, utan Creditens alt för starka utsträckande, kan aflåta. Men om så hända skulle, så lemna Wi til Herrar Fullmägtige, at moderera Total-Summan, alt efter som tiden och omständigheterne kunna pröfwas medgifwa.

27:o

Under thet Wi woro i begrepet at fastställa wissa årliga Summor, hwarutöfwer Lån på Fastigheter ei måge bewiljas, har hos Oss i åtanka kommit, huruledes the ändock årligen alt mer och mer ökas, efter som föga theraf warder återbetaldt, hwaraf med tiden följa wil, at änteligen the förnämsta Jordegodsen kunde til större delen blifwa Banquens Panter. Hwilket som thet hafwer mångahanda betänkeligheter med sig, så hafwe Wi styrckt Riksens Ständers Secrete Utskott thertil, at en wiss tid af Tio År måtte utsättas för Lån på Fastigheter, efter hwilkens förlopp Debitorerne skola wara förpligtade, at årligen afbörda Fem proCentum på Capitalet, eller ock aldeles förlora sin rättighet at hafwa Lån i Banquen: Hwaröfwer Riksens Ständers Secrete Utskotts Resolution med första lärer til Herrar Fullmägtige ankomma.

— — — — — — — — — — — — — — — —

34:o

Sedan Wi förnummit, at afbetalningarne på Manufactur Contoirets låntagne Capitaler icke blifwit giorde i samma proportion, som the theremot i Hallrätterne pantsatte Rudematerier och Manufactur Wahror äro wordne föryttrade, hafwe Wi genom twenne föreställningar til Riksens Ständers Secrete Utskott på thet kraftigaste yrkat thesse Låns afbördande; Och lärer Riksens Ständers Secrete Utskotts hitkommande Utslag theröfwer lemna Herrar Fullmägtige underrättelse, hwad afbetalningar på thesse Lån i thetta och the nästföljande åren kunna blifwa at förwänta.

— — — — — — — — — — — — — — — —

37:o

I anledning af 30 § i Herrar Fullmägtiges Riksdags Relation, så wäl som ock theras Memorial af d. 30 nästledne Martii, hafwe Wi uti öfwerwägande tagit, hwad medel och utwägar til Interessets betalning för the ännu innestående Caroline-Capitaler måge wara rådsammast och för Banquen drägeligast. Och är wäl icke utan, at Carolinerne, förmedelst theras disproportion emot alla andra Mynte-Sorter i Riket, äro til penninge-rörelsens befordran föga tjänlige: I anseende hwartil så wäl som Banquens gravation af thet höga Interesset, Herrar Full-

mägtige haft goda skäl, at styrka til the private Caroline-Capitalernes utbetalning, och the Allmännas omsättning til Riksdahler. Men som thenna utbetalning ei kan ske, utan at öka Wäxel Banquens skuld til mer, än Tio Tunnor Guld utöfwer thess redan warande nog dryga quantum; Så hafwe Wi hållit för betänkeligit at taga et sådant steg, medan wi warit i begrepet, at thessutan utsträcka Banquens Credit genom Lån på sådane Panter, som förut icke warit i Banquen godkände; hälst then äskade afbetalningen på Krono-Låns-Capitalerne, emot förmodan, slagit Os felt.

At åter, genom upsägning, söka förmå innehafwarne, at låta sina Caroliner omsättas til Riksdahler, thet finne Wi icke nog säkert, emedan mången kunde theraf fatta sällsama tankar om Banquen, och således häldre uttaga sina Caroliner in natura, än förwandla them i annan Mynte-Sorte hos et Wärk, som han af et slikt steg begynt fatta mindre förtroende til. Thessutan skulle nyttan af en sådan omsättning, hwars rätta tid tyckes wara, när en myckenhet Riksdahler begynt blifwa gängse i Landet, icke swara emot olägenheterne, hwilka wid thenne, lika som andra nyheter och ändringar, kunna blifwa margfaldige; Ty at omsätta Mynte Sorterne annorlunda, än efter theras inwärtes halt och wärde, thet wore hwarken låfligit, eller för Wärkets Credit rådsamt. Och när omsättningen skedt på thet sätt, som ske bör, kostar thet Banquen lika mycket, at skaffa Silfwer til Riksdahlers och Caroline-myntning. Ja man har orsak at föreställa sig, at så snart Guld Smederne, genom nedannämnde anstalt, få lättare och drägeligare tilgång til Wärksilfwer, och således ei widare behöfwa anwända Caroliner thertil, skola thesse, såsom et til rörelse mindre tjänligit mynt, snarare och för bättre pris stå til at inwäxlas, än Riksdahler.

I betracktande af alt thetta hafwe Wi funnit bäst wara, at låta Caroline Capitalerne blifwa såsom the äro til nästa Riksdag, hwarförinnan Banquen, genom Guds wälsignelse, får hemta mera styrka, och sedan med mindre ätwentyr kan skrida til then utwägen, at utbetala them.

Men om någon skulle sjelfmant begära att få sit Caroline Capital omsatt til Riksdahler, tå kan och bör thet tillåtas på thet sätt, at En Riksdahler beräknas til Tre Dahler, och En Dahler Caroliner til En Dahler Aderton öre Silfwermynt.

Imedlertid blifwer intet annat råd, än at Banquen under hand inwäxlar så mycket Caroliner, som möjeligen, och utan särdeles skada ske kan; hwarwid then försigtighet är nödig, at Laget på Carolinerne ei måtte tillåtas falla så lågt, at the utan förlust kunna utskeppas,

eller ock nedsmältas med större förmån, än Silfwer til förarbetande ordinairt köpes. Men hwad som therutöfwer i thenna Myntesorte kan behöfwas, thet måste wäl tilmyntas af införskaffadt Silfwer, hwilket häldre må betalas med Wäxlar, än med Plåtar och Krono Koppar, på thet tilgången af Plåtar i Banquens Hwalf måtte så mycket mera förökas.

För öfrigit ock som the gamla Läne Banco Capitalernes upsägning är en för innehafwarne nog obehagelig sak, hwilken torde skaffa Banquen många hemliga missgynnare; Så skulle Wi gerna önska, at Banquen kunde blifwa them qwitt på något annat sätt, som icke stötte thet Allmänna i ögonen. Och hafwe Wi förthenskull pröfwat rådsamt, at gamla Läne Banco Sedlar, hälst på Caroliner, enär the finnas til köps, måtte oförmärkt för Banquens Räkning inwäxlas, äfwen med något högre Lage, än som allmänneligen för them betalas: Hwilket ei kan räknas för någon Banquens förlust, utan snarare båtnad, när man besinnar thet Interesse, som för them betalas skulle, therest the längre blefwo utelöpande. Framgången af en slik handel ankommer förnämligast på en helig tysthet och försigtigt förhållande, hwarom Wi hos Herrar Fullmägtige giöre Oss helt förwissade, och förthenskull til theras omsorg recommandere thenna angelägenheten.

38:o

Utaf Carolinernes höga Lage utöfwer then proportion, som thet emot Wäxel-Coursen och utrikes Silfwerpriset hålla borde, samt flere öfwertygande skäl, hafwe Wi fått anledning at sluta, thet the ganska mycket måste missbrukas til upsmältning af Guldsmeder, och förthenskull giort föreställning therom til Riksens Ständers Secrete Utskott, hwilket uppå Wårt tilstyrkande, samtyckt, at Banquen utan Interesse, allenast emot En Half proCentum Recognition, som wid Pantens utlösen betalas, måtte lemna Lån på införskrifne Silfwertackor och Plantsar, samt Spanska Stuck von Achten til then Summa, som Silfret, efter Swenska Myntefoten utgiör, när thet förmyntas til Courant Silfwermynt; dock icke allmänneligen, emedan stort missbruk thermed föröfwas kunde; utan skal thet ankomma på Herrar Fullmägtiges försigtighet, at så moderera thesse Lån, at hwarken Wäxel-Coursen therigenom stegras, ei eller nödig tilgång på WärkSilfwer för skäligt pris i Landet tryter.

24. UR BANKOFULLMÄKTIGES RIKSDAGSRELATION D. 11 OKTOBER 1755.

BD. 1755—56, akt., I, fol. 11 f.

— — — — — — — — — — — — — — — —

§ 15.

— — — — — — — — — — — — — — — —

För öfrigit lemna Fullmägtige til Ständernes Herrar Deputerades eget närmare öfwerwägande, om icke rådsamt wara må, at framdeles på lika sätt fortfara; hälst thet synes troligit, at then påbudne Fem procents afbetalningen på the äldre Capitalerne, (hwilken måste blifwa ju drygare, ju längre thet lider på tiden) jämte thet, som dels godwilligt, dels genom Utsöknings-twång, när Interesserne icke betalas, kommer at inflyta, lärer blifwa mer, än Banquen kan hafwa tilfälle at utlåna, och at the utelöpande Wäxel Banco Sedlarnes myckenhet således måste efter hand af sig sjelf förminskas, til äfwentyrs i större grad, än Landets wälmagt kan tåla.

Commissarierne tyckas wid slutet af 19 § i theras Relation wara af helt annan mening. Men Ständernes Herrar Deputerade lära lätteligen finna rätta wärdet af samma mening, om the täckas besinna, huru ringa del Lånen på Lösörepanter utgjöra af thet, som til Privatos är utlånt; och at the utelöpande Wäxel Banco Sedlarne, eller med et ord, hela Wäxel Banco Skulden, och således thet mästa af Rikets roulerande Capital, består uti intet annat, än thesse Privatorum Lån, hwilka om the alla skulle indrifwas, så måste til theras betalning alla Wäxel Banquens Sedlar inflyta, och om man allenast wille låta Lånen på Lösörepanter uteblifwa, så skulle thet roulerande Capitalet inskränkas til en Summa af Trettio Åtta Tunnor Guld, som nästbemälte Lån wid förledit års slut utgjorde.

At förtiga thet olämpeliga och otjänliga ordasättet, at tilskapa nya Capitaler, kan med skäl säjas, at Commissarierne förgått sig både utöfwer sina gränsor och sanningen, när the wågat säja, at Rikets roulerande Capital öfwerstigit rätta behofwet til Näringsmedlens idkande, utan at besinna the många klagomål, som förspörjas öfwer brist på tilgång af penningar, samt thet höga Interesse, som måste betalas,

när man icke hafwer thesto säkrare Pant at ställa. Thet lärer icke wara Commissarierne bekandt, huru många Järnbruk drefwos med utländskt förlag, och huru föga del af Rikets Järn för Swensk räkning utskeppades, innan Banquen med sin Credit begynte understödja penningerörelsen. Men the hade thessutan kunnat finna ricktigheten af berörde Tu Kännetekn, som hwar och en ser dageligen för ögonen, om the allenast eftertänkt, huru många Fabriquer och Handaslögder i the senare tider blifwit inrättade, och huru the tid efter annan sig förkofrat, huru ansenligen Landtbruket blifwit förbättradt, huru Handelen, Sjöfarten och Fiskerierne sig utsträckt, huru Folkets antal wuxit til, och äfwen främmande arbetare blifwit införskrifne: Hwilket alt ei kunnat ske utan en therefter proportionerad tilökning på thet roulerande Capitalet. Och är thet således en förmätenhet, at Commissarierne ifrån theras obewista och oricktiga supposition welat härleda wahrornes dyrhet, hwilken hafwer helt andra orsaker, och, efter tidernes hwarjehanda omskiften, sig yppat mer, eller mindre, äfwen i then tiden, tå Banquen ännu icke begynt nyttja sin Credit. Men thet är icke första gången, som the yrka thenna af förra Riksens Ständers Banco Deputationer ogillade Principen; och må then förthenskul blifwa för theras egen Räkning.

— — — — — — — — — — — — — — —

17:0

Så blef ock, när thet nya Calendarium införas skulle, förfrågning gjord angående Interessets beräknande för Februarii månad, som bestod allenast af Sjutton dagar; hwarwid Commissarierne woro med Fullmägtige ense, at Banquen borde bruka en noga rättwisa, så at hwarken Creditorer, eller Debitorer fingo, eller betalte mere Interesse, än som i proportion af dagatalet på theras Capitaler belopp. Men i thet stället, at Commissarierne, til sådant ändamåls winnande, wille hafwa förfalledagen för hwart Capital framflyttad, fastställte Fullmägtige, at förfalle-dagarne skulle blifwa såsom the warit, och för thet halfwa året, hwarifrån ellofwa dagar afgått, så mycket mindre Interesse beräknas; efter som thet skulle hafwa blifwit nog widlyftigt och äfwen oformligit, at i Numer-Böckerne och på Läne Banco Attesterne gjöra Annotation om förfalle-dagarnes flyttning, hwarwid jämwäl någon förgätenhet eller glömska lätteligen hända kunde.

— — — — — — — — — — — — — — —

23:o

Hurudant tilståndet af Riksens Ständers Manufactur Contoirs åtskilliga Lån nu är, samt huru thet erlagt föga mer, än En Fjerdedel af then wid sidstledne Riksdag anordnade afbetalningen på Capitalet, thet kan inhämtas af 23 § i Commissariernes Berättelse samt then therhos fogade uträkningen öfwer Manufactur Contoirets Lån N:o 4. Så snart Fullmägtige blefwo underrättade om bristen i the förwäntade afbetalningarne, gjorde the therom skriftelig påminnelse til wälbemälte Contoir; men fingo therpå intet annat swar, än at Contoiret wärkstält Riksens Ständers Secrete Utskotts förordnande, så wida som thet sig gjöra låtit, utan alt för stor anstöt, skada och förderf för the angelägna och nyttiga Manufactur-Inrättningarne, och at Contoiret ärnade thetsamma än ytterligare til nästa Riksdag så fulgjöra, som Contoiret thet för Riksens Ständer wil och kan förswara: Hwilket fulgjörande bestått theruti, at Contoiret sedan then tiden på Capitalet afbördat allenast några och Tjugu Tusende Dahler Kopparmynt, så at hela afbetalningen blifwit, ifrån ultimo Junii 1752 til samma termin innewarande År, Etthundrade Femtio Åtta Tusende Femhundrade Aderton Dahler Silfwermynt, i stället för Sexhundrade Tusende Dahler samma mynt, som wara bordt. Och lära således Ständernes Herrar Deputerade pröfwa nödigt at utwärka et mera positift Förordnande för Riksens Ständers Magnufactur Contoir, i anseende til the afbetalningar på thess skuld, som wid thenna Riksdag komma at anordnas.

24:o

Eljest har Manufactur Contoiret uti förledne Maji månad gjort underdånig föreställning til Hans Kongl. Maj:t angående Ylle-Stoff Fabriquernes beträngda tilstånd, och i anledning theraf anhållit, thet Hans Kongl. Maj:t i Nåder täcktes förmå Banquen, at, utom the wid förra Riksdagen anslagne Åttahundrade Sjuttio Tusende Dahler Kopparmynt, bewilja åtminstone En och en half Tunna Guld, til at undsättja berörde Fabriques Idkare med Lån å theras them til Last liggande Wahror, på lika sätt som uti Kongl. Maj:ts Nådige Reglemente om utlån til Fabriqueurer af d. 21 Maji 1739 blifwit fastställdt. Hwaröfwer Fullmägtige, efter undfången del theraf, sig yttrade, at om Manufactur Contoirets mening wore, at Banquen, emot thess blotta Förskrifning, skulle låta affölja then requirerade Summan, så wore thet en sak, som Fullmägtige, twärt emot Riksens Ständers tydeliga föreskrift, ei kunde

samtycka til, ehuru mycken ömhet the annars hyste om Manufactur Wärkens bestånd och förkofring. Men som Manufactur Contoiret förklarat sig icke wilja utlåna the begärde penningarne annorlunda, än emot pant i the tillwärkade Stofferne, jämwäl ock therhos låfwat hafwa noga tilsyn, at inga andra, än goda Wahror, måtte af Hall Rätten til pantsättning emottagas, samt at the wid förfalletiden skulle utan drögsmål utlösas: warandes thet wid sidstledne Riksdag föreskrifwit, at Lån på sådane Lösörepanter, som efter 1739 års Kongl. Förordning få härstädes pantsättas, ibland hwilka Manufactur-Wahror stå uttryckeligen nämde, ei böra inskränkas, utan til Handelens och Manufacturernes upkomst bewiljas: Så emedan thet för Manufactur Contoiret och äfwen för Fabriqueurerne wore lika mycket, om Panterne ställtes under Hallrättens förwar, eller i sådane Hwalf och säkre Förråds-hus, til hwilka Manufactur Contoiret hade en nyckel, och Banquen en; men Banquens säkerhet under thetta senare sättet mycket berodde, efter som man tå icke behöfde lita på Hallrättens waksamhet allena, utan kunde, i brist af betalning wid förfalletiden, sjelf föryttra Panten: Ty förklarade Fullmägtige, at therest Manufactur Contoiret wille ingå thetta wilkoret, kunde Banquen å berörde Panter låna Tre Fjerdedelar af wärdet, emot Manufactur Contoirets Förskrifning, at hwart och et i så måtto utgående Lån skulle wid et halft års förlopp med Sex procent årligit Interesse ricktigt återbetalas, eller ock Banquen ega magt, at genast til sin betalning föryttra the pantsatte Wahrorne, tå Manufactur Contoiret, i fall försälgnings-priset, emot förmodan, ei försloge til Banquens fulla förnöjelse, skulle af sin fond ofördröjeligen ersätta, hwad som bruste. Och påmintes för öfrigit, at som Hallrätternes Wärderingar ofta funnits mindre pålitelige, så wore nödigt, at någon af Manufactur Contoirets Betjänte, som wäl förstår sig på slika Wahror, tillika infunne sig wid theras Wärdering. Thesse wilkor blefwo af Manufactur Contoiret wedertagne och af Hans Kongl. Maj:t i Nåder gillade: och äro sedermera åtskilliga Lån å Ylle-Stoffer til en sammanräknad Summa af Ethundrade Try Tusende Femhundrade Tjugu Fem Dahler Ellofwa öre Kopparmynt på thet sättet bewiljade: Hwarwid Ständernes Herrar Deputerade lära finna en medelwäg tagen imellan then betänkelighet, som förefaller wid flere Låns bewiljande på Manufactur Contoirets blotta Förskrifningar, och thet äfwentyr, som Banquen löper wid Lån på Fabrique-Wahror utan Borgen: Och ankommer thet nu på Ständernes Herrar Deputerades behageliga ompröfwande, om med et tylikt Låningssätt widare fortfaras skal.

25. UR BANKOFULLMÄKTIGES RIKSDAGSRELATION D. 5 NOVEMBER 1760.

BD. 1760—62, akt., I, fol. 23 f.

— — — — — — — — — — — — — — —

§ 15.

Stendernes Herrar Deputerade lära i åtskilliga af the föregående puncter hafwa funnit både anledningar och tekn til Banco Sedlarnes minskade Credit. Men thet hafwer beklageligen icke stadnat therwid utan äro med tiden alt flere wedermälen theraf förekomne.

Thet första war, at folket År 1758 började owanligen söka efter Plåtar, i stället för Banco Sedlar. Och när Banquen i förmågo af 1745 Års Kongl. Förbud vägrade theras utlefwerering, inkommo åtskillige Fabriqueurer och Handlande i Stockholm och flere Städer med underdånig ansökning hos Hans Kongl. Maij:t, at, emot Transport-Sedlar, af Banquen utbekomma större eller mindre partier Plåtar. Hwaröfwer Fullmägtige, efter erhållen del theraf, sig i underdånighet yttrade, at the så mycket mindre kunde styrka Hans Kongl. Maij:t til bifall i sådana ansökningar som med them intet annat ändamål kunde wara än at låta them, under then tå redan nog högt upstigne Wexel Coursen, utskeppas hwartil en del af the sökande rent ut begärde lof: Och blefwo för then skulle alla thesse ansökningar i nåder afslagne. Fullmägtiges önskan wid thetta utlåtande war wäl, at Plåtarne jämte annat redbart Mynt måtte kunna behållas i landet emedan Sedlarnes begärlighet mycket ankommer therpå, at werkeligt Mynt, och helst the tunga och beswärliga Plåtarne tillika med Sedlarne framkomma i handel och betalningar; men the märkte nogsamt, at Förbud emot Plåtars utskepning wille blifwa fruktlöst, sedan Wexel Coursen blifwit sådan, at the med betydelig winst kunde utpracticeras; och läto förthenskul theras hufwudsakeliga omsorg wara, at förebygga Banquens utblottande som ofelbart skulle skedt inom Årets slut, och nödwändigt måst draga med sig Banco Sedlarnes totale miss Credit, therest Folket fått lof at taga ut Plåtar ur Banquen. Hwarföre, när Kongl. Commerce Collegium, i anledning af inkomne Rapporter ifrån Uddewalla, i underdånighet hemstälde til Hans Kongl. Maij:t, om 1745 Års För-

bud emot Plåtars utförande sjöledes ifrån Stockholm äfwen borde utsträckas til the andre wid Saltsjön belägna Städer, Fullmägtige ei dristade gå in i then idéen, för skäl, som endels äro uptagne i theras underdånige utlåtande til Kongl. Maij:t, men eljest finnas omständeligen anförde i Protocollet om thenna sak.

Fullmägtiges bekymmer om Banco Sedlarnes Credit skulle dock hafwa blifwit drägeligit, om folkets begär och sökande hade stadnat wid Plåtarne, fast man icke utan stor oro kunde förnimma, at så wäl inom Riket, ända til och med Stockholms Stad, som ock i Norrige, upgäld betaltes för Plåtar emot Banco Sedlar: Ty sådant kunde tilskrifwas then höga Wäxel Coursen, utan at befara något misstroende til Banquens Sedlar. Men thet kom efter hand så wida, at Allmogen i åtskilliga orter ej wille uti handel och wandel weta af annat, än redbart Mynt, och gjorde en ansenlig skillnad i priset på sina wahror ej allenast när man hade Plåtar, utan ock Slantar, hwilken senare Mynte Sorte, ehuru swag then är emot Plåtar, som genom Banco Sedlarne representeras, likwäl alt ifrån then tiden blifwit, och ännu warder äskad i sådan myckenhet, at Banquen, med then aldra starkaste tilmyntning theraf, ei kan på långt när förnöja folkets begär; utan betalas Agio för Slantar emot Sedlar, ehuru thet i sanning kan säjas, at Riket redan hafwer mycket mera, än som skulle behöfwas til Skiljemynt, therest Menigheten hyste för Sedlarne thet förtroende, som the böra äga.

Häraf begynte Fullmägtige, wid noga eftersinnande, sluta, thet Sedlarnes förackt och wanwärde ej kunde härröra af the ofwan anförde orsakerne allena, utan at, jämte rycktet om the falska Sedlarne, samt illwiljoga Menniskors lönligen utspridde misstydningar, och then höga Wäxel Coursen, själfwa Sedlarnes myckenhet förnämligast måste thertil bidraga. I thenna mening blefwo Fullmägtige ei litet styrkte, när the besinnade then mer och mer tiltagande yppigheten i landet; then snart odrägeliga stegringen i priset ej allenast på Landtgods, Bruk och Hus, utan ock på allehanda wahror, särdeles på Guld och Silfwer; och änteligen at penningerörelsen i Banco Sedlar ifrån slutet af År 1755 så ansenligen förökts, at then nu är mer än fördubblad inom hwilken tid Rikets handel och flere näringsmedel omöjeligen kunnat så ökas, at en dubbel penninge-stock skulle behöfwas til theras bedrifwande. Ja, thet synes troligt, at then allmänt öfwerklagade och hela Riket tryckande Wäxel Coursens högd til någon del härrörer af Sedlarnes myckenhet, och then lätta tilgång man af them hafwer, at

upkjöpa Wäxlar, icke til sanskyldigt behof, utan at med Wäxlar idka en skadelig handel och agiotage: warandes intet twifwelsmål at om Banco Sedlarne blefwo af Banquen indragne i then myckenhet, at the åter kommo i lika wärde och begärlighet med Plåtarne, som genom them representeras, skulle Wäxel Coursen af sig sjelf, utan annat botemedel, sättas i et skäligt stånd.

Efter thessa anmärkningar, blef frågan, hwad, i så beskaffade omständigheter, wore för Fullmägtige til görandes, at Wärket måtte någorlunda bära sig til Riksdagen. At wilja afböja thet onda genom föreställningar, Förordning och Påbud, eller åtwarning och Förbud, thet fants så aldeles orådeligt, at thet snarare kunde öka, än minska sjukdomen: at aldeles uphöra med utlåningar, eller af the utestående Lånens Hufwudstol fordra en större afbetalning än 1756 Års Kongl. Förordning stadgat, thertil behöfdes icke mindre, än Riksens Ständers egen myndighet. Änteligen, när Fullmägtige tänkt på alla möjeliga utwägar, stadnade the i thet slut:

1:o At, wid nya Låns bewiljande, minska Tjugu procent af thet i Förordningarne föreskrifne utlånings-quantum på fast egendom, arbetadt Guld och Silfwer, Järn, Stål, Mässing och rått Såcker.

2:o Och emedan man förmärkte, at mycket Swenskt Guld- och Silfwer-mynt stod i Läne Banquen pantsatt, hwilket ei kunde tjäna til annat, än at stegra Agio på berörde Mynte Sorter, och föröka the redan i alt för stor myckenhet utkomne Banco Sedlarne; Ty förböds alt widare Lån på Swenskt Mynt, och befaltes, at the redan therå utlemnade Lånen skulle inkräfwas, så wida Läne Banco Contoiret wisste hwilka Gäldenärerne woro.

3:o Widare anmärktes, at År 1759 hade en owanlig myckenhet Silfwer dels i Tackor och Plansar, dels i främmande Mynt, såsom Rubler och Stuck von Achten, oaktadt then höga Wäxel Coursen, blifwit införskrifwen, och i Banquen pantsatt, hwilken handel ei allenast utmärkte et hemligt misstroende för Banquens Sedlar, them man äfwen med någon förlust wille förwandla i en redbar egendom; utan skulle ock, om then finge fortsättas, ytterligare stegra Wäxel Coursen, och döda, samt i Banco Sedlar förwandla en alt för dryg del af Rikets utgående Stapelwaror, samt wända Handels Balancen ännu mera til Rikets förlust. Hwarföre Fullmägtige förbödo widare Lån på sådan Pant, och antydde Commissarierne at infordra, hwad therå war utlånt.

4:o Näst thetta kom hos Fullmägtige i åtanka, huruledes Wäxel Contoiret hade, efter Riksens Ständers Förordnande, til Wäxel Cour-

sens styrsel, fått en ansenlig Summa Plåtar at utskeppas, hwarmed afsikten wäl warit, at Silfwer til förmyntning i theras ställe införskrifwas skulle. Men som thet, under then höga Wäxel-Coursen och Silfwerpriset utomlands, ej kunde ske utan en odrägelig förlust för Banquen; och et ansenligt Capital likwäl stack uti samma Plåtar; Altså, och til någon betydelig minskning i the utelöpande Sedlarnes Hufvud Summa, fordrade Fullmägtige ersättning af Wäxel Contoiret för merberörde Plåtar, uti Banco Sedlar: Hwarwid man wäl yrkade, at betalningen måtte erläggas efter tå warande höga Wäxel Cours; men i anseende thertill, at Contoiret dels sålt Plåtarne, dels, emot theras pantsättande utomlands, dragit deras wärde, under en lindrig Cours af Trettio Nio til Fyratio En Mark pr Riksdaler Banco, hwarefter räkningen, när omkostningarne thertil lades, utslog til et mindre Dalertal, än sjelfwa Plåtarne utgjort, kommo Fullmägtige med Contoiret öfwerens om Plåtarnes betalning, efter myntefoten, med Femhundrade Fyratio Daler per Skeppund: på hwilket sätt Banquen fått fullt genfullo, såframt man icke skulle beräkna Interesse hwilket, wid Plåtarnes lefwerering, icke war betingadt, och med så mycket mindre skäl kunde fordras, som Contoiret utomlands betalt Interresse för Plåtarnes dragne wärde intil thess the efter hand blifwit försålde, hwilket ei kunnat ske i hast, utan at fördärfwa Kopparpriset utomlands, til en bedröfwelig förlust både för Banquen och Riket.

5:o I samma afsigt, som nästförmält är, fastställtes äfwen, at wärdet af Fyrahundrade Skeppund Plåtar, som Banquen År 1757, til Silfwers införskrifwande, utlemnat, emot betingad betalning Femtio Sju Riksdaler Banco per Skeppund, skulle indragas genom Wäxel, hwarwid Banquens winst blef sådan, som § 26 i Commissariernes Berättelse omförmäler: kunnandes Banquen framdeles, när Wäxel-Coursen blifwer sådan, som then wara bör, med båtnad införskrifwa Silfwer emot then erhållne betalningen för samma Plåtar, hwilka af förseende blifwit Herr Borgmästaren Kierman under särskild Räkning påförde, hwarföve berörde winst numera är therifrån på Silfwer- Inkjöps-Räkningen afskrifwen.

Men alt thetta, ehuru thet i sig själft innebär en tämmelig minskning i then Sedel-roullance, som eljest welat blifwa, är allenast en förberedelse til the mera betydeliga anstalter, som Ständernes Herrar Deputerade lära pröfwa nödiga, til at återställa Bancosedlarnes fullkomliga Credit, och en efter Rikets Sanskyldiga behof, samt then proportion, som bör wara imellan thet representerande och wärkeliga Myntet, nogare afmätt penningerörelse.

Fullmägtige föreställa sig, at Ständernes Herrar Deputerade wid öfwerläggningen therom, lära nogsamt finna, at then under sidstledne Riksdag stadgade ringa afbetalningen på the Private LånCapitalerne, icke är, wid nu warande omständigheter, tilräckelig til ändamålets winnande, utan fordrar nödwändigheten, at Gäldenärerne måtte förbindas til en drygare årlig afbetalning.

Och emedan berörde ändamål kan til en god del undwikas, genom Panternes föryttrande, eller byten, och the therå tagne Lånens transport på the nya egarne; ty torde ei orådeligt wara, at afbetalnings skyldigheten häftas wid Panterne, utan anseende til hwem, som af them är, eller blifwer egare.

Om thertil kommer en starkare afbetalning ei allenast på Cronans äldre och yngre Lån, utan ock på andra Publique Wärks Skulder, torde Sedlarnes antal inom några År kunna bringas til en skälig myckenhet, särdeles om man, alt som ropet efter Slantar och redbart Mynt, längre fram på Riksdagen, warar, eller minskas, antingen alldeles uphörer med nya Lån på the fleste slags Panter, eller ock gifwer mindre Lån i proportion af theras wärde.

16:o

I anledning af then uti nästföregående § omtalte minskningen uti Lånings-quantum på Järn, inkommo Herrar Fullmägtige wid Järn Contoiret med föreställning om then skada, som Järn-Bergslagen theraf förorsakades, och begärte, at utlåningarne å sådan Pant måtte få blifwa på gamla foten, hwaremot Järn Contoiret wille, til Banquens ytterligare och fullkomliga säkerhet, pantsätta så stor Summa i Läne Banco Sedlar, som swarade emot skillnaden imellan thet förra och senare Låningsquantum. Men när Banco Fullmägtige ei kunde thertil samtycka, emedan författningen hade sit avseende icke på Panternes tilräckelighet, utan på Sedel-roullancens minskning, widtog Järn Contoiret then utwäg at enär någon finge Lån på Järn i Banquen, och ei wore thermed til nöje belåten, skulle han af Contoirets egne Medel undfå ytterligare Lån å samma Pant, och thet til större quantum, än then i Banquen fastställde minskningen bestiger.

17:o

Så snart the ansenliga Lånen på Silfwer blefwo af Läne Banquen upsagde, gjorde Casseuren Gottsman, som theraf pantsatt the drygaste

påsterne, til en af Fullmägtige thet anbud, at Banquen måtte af honom kjöpa Silfret til Sju Daler Kopparmynt Lodet, hwilket war mindre, än som eljest therföre betaltes: hwarwid han sig förbehöll, at Banquen, efter Tu eller aldrahögst Try Års förlopp, skulle til honom återställa en lika quantitet jämngodt Silfwer til samma pris, erbjudandes sin skrifteliga förbindelse, at tå wilja betala thetsamma med Sju Daler Kopparmynt Lodet, ehuru lindrigt Silfwerpriset tå wara kunde; allenast at icke alt Silfrets återlemnas på en gång, utan efter hand i medelmåttiga påster. Thetta anbud war för Fullmägtige en gåta, som the än i thenna stund icke förmått uplösa, emedan Wäxel-Coursen inom then utsatte tiden kan, och efter alt utseende, måste komma i thet skick, at sådant Silfwer tå kan införskrifwas til nog lindrigare pris, än Sju Daler Kopparmynt, och Gottsman, i then händelsen, måste råka i en ansenlig förlust, som han kunnat undwika, om han straxt sålt Silfret owilkorligen til thet warande höga priset. Men när han, oacktadt undfången föreställning therom, stod fast wid sitt anbud, försäkrandes at i framtiden skola å daga lägga thet han med thenna Silfwerhandel haft ett godt och wäl uträknadt upsåt at tjäna Banquen, togo Fullmägtige saken i närmare öfwerwägande. Och fants, efter gjord calcule, at thet til Sju Daler Kopparmynt anbudne Silfret kunde skadeslöst myntas til Riksdaler, om the wid theras tå redan warande höga Agio förwäxlades. Om tå Banquen icke såsom för egen räkning, hwilket kunde misstydas, och draga widriga omdömen öfwer Wärket, utan oförmärkt, under någon Privat persons namn, wedertoge och nyttjade then utwägen, så wunnes thermed, at tilgång til Riksdaler hölles öpen, och theras stegring öfwer måttan blefwe förekommen, hwilket på wisst sätt skulle styrka Banco Sedlarnes Credit. Men om tilräckelige kjöpare för the myntade Riksdaler saknades, kunde the skadeslöst upläggas; emedan Banquen, som bör införskrifwa Silfwer til förmyntning, så snart Wäxel-Coursen och Silfwer priset blifwa någorlunda drägeliga, kan, wid then af Casseuren Gottsman betingade terminen, för skäligare pris införskrifwa Silfwer, at lemna honom til merberörde höga pris, i hwilken händelse the nu förut myntade Riksdaler ej blifwa dyrare än om the skulle myntas af thet tå nyligen införskrifne Silfret. På thenna grund anmodades och påtogo wi Petersen och Clason oss, at, såsom för wår egen räkning, men i själfwa wärket på Banquens bekostnad och äfwentyr, under thet af Casseuren Gottsman betingade wilkoret, af honom kjöpa thess Silfwer til Sju Daler Kopparmynt Lodet, och låta thet myntas till Riksdaler: warandes til

thenna entreprise Fyra Tunnor Guld efter hand af Banquen utbetalte hwilka, til at hålla saken förborgad, äro assignerade under en ny titul af Herrar Fullmägtiges Räkning n:o 4. Och äro af thetta Silfwer myntade Rdr, hwaraf man förwäxladt st:n til

18:o

At Banquen eljest under then swåra Wäxel Coursen och höga Silfwerpriset, som nu tyckas wara komne til sin största högd, ej kunnat, efter Reglementets 22 §, införskrifwa Silfwer och Guld til the gamla Läne Banco Capitalernes afbördande, thet lära Ständernes Herrar Deputerade så mycket lättare finna, som förlusten therwid skulle blifwit många resor drygare, än Interesset å samma Capitaler til en annan Riksdag kan bestiga; utom thet at Wäxel Banquens skuld i Koppar-mynt skulle genom en slik operation, blifwit odrägel. ökt.

Än mindre har man kunnat tänka på en sådan Silfwerhandel, som reglementets 23 § omförmäler, eftersom then speculationen ei tyckes äga rum, förrän Banquen hunnit arbeta sig utur thess nu warande widlyftighet, samt äfwen utbetala the återstående gamla Läne Banco Capitalerne, och Rikets handel blifwit satt i thet stånd, at Wäxel Coursen kan hållas i någorlunda jämnhet, hwartil flere Års tid synes nödig. Och lära Ständernes Herrar Deputerade äfwen finna, at projectet til en sådan handel icke utan stor swårighet kan utarbetas, sedan Öfwer Directeuren Flintberg genom döden afgått, hwilken war nästan then endaste, som man i ty mål kunde taga til råds, och wid wärkställigheten nyttja.

Men hwad Caroliner angår, så emedan the upsagde Capitalerne ej kunde på långt när betalas med Banquens behållning i then mynte-sorten; ty hafwa Fullmägtige efter hand låtit hemligen inwexla Etthundrade Åttatio Sex Tusende Etthundrade Femtio Nio Daler Åtta öre Caroliner, merändels til någorlunda skäligt pris, så at the öfwer hufwud ej kostat mer, än Trettio En och tre fjerdedels procent Agio. Men sedan thet begynte upstiga ända til Åttatio procent, hafwa Fullmägtige låtit anstå med widare inwäxling, ehuru Banquens skuld i then Mynte sorten är Femtio Tu Tusende Tuhundrade Daler Caroliner mer är Cassa-behållningen, efter som thenna senare ännu är så ansenlig, at then förmodeligen icke lärer gå ut, förrän conjuncturerne, genom Guds wälsignelse och Riksens Ständers wisa anstalter, warda så ändrade, at Caroliner och flera Mynte sorter kunna inwäxlas med drägeligare förlust.

26. UR BANKOREGLEMENTET DEN 19 JUNI 1762.

Inkomna handlingar, 1762, fol. 749 f.

Högwäl- och Wälborne, Hög- och Ärewürdige, Ädle och Högacktade Herrar Banco Fullmägtige.

Ehuru Wi, under then oss af Riksens Ständers Secrete Utskott anförtrodde undersökningen af Banquens tilstånd och omständigheter, icke haft thet nöjet at finna Werket i et sådant tiltagande af styrka och Credit, som wid förra Riksdagar; så hafwa wi dock ei mindre nu än tilförene, rönt klara wedermälen af Herrar Fullmägtiges berömliga waksamhet, nit och sorgfällighet, at wid alla tilfällen främja Werkets wälgång, flitigt afwärja the många tilstötte swårigheter, och, genom möjeligaste genwigt minska then tryckande tyngd af Lån och Förskotter til Kronan och flere publique Werk, som Herrar Fullmägtige, i anseende til Rikets swåra belägenhet, ei tiltrodt sig at draga Banquen undan.

Sådan Herrar Fullmägtiges omsorg erkänna Wi, å Riksens Ständers wägnar, med tacksäjelse; och förmoda, at Herrar Fullmägtige lära hädanefter ei mindre, än hittills, med oförtruten flit, omwårdnad och upmärksamhet bidraga thertil, at Werket efter hand måtte arbeta sig utur thess nu warande wanmägtighet, och återwinna, samt föröka thess förra styrka och förtroende, så at Banquens löpande Sedlar blifwa lika om icke mer begärliga, än thet Myntet, som the representera.

Banquen är redan försedd med så helsosamma Förordningar och anstalter, at, näst Guds wälsignelse och beskydd, ei annat, än theras wederbörliga efterlefnad, synes nödigt til werkets wälgång och förkofring; Hwarföre Wi sådan efterlefnad hos Herrar Fullmägtige på thet ömaste anmäla och yrka.

Men hwad the sedan förledne Riksdag förefallne händelser, och Banquens theraf tagne anstötar widkommer, så hafwe Wi utom åtskilliga til Herrar Fullmägtige redan utfärdade Protocolls Utdrag författat följande Punkter til Herrar Fullmägtiges wägledning och efterrättelse, uti hwilka äfwen finnas swar på the twifwelsmål och betänkeligheter, som uti Herrar Fullmägtiges Riksdags Berättelse blifwit anförde.

— — — — — — — — — — — — — — — —

21:o

I anseende til the skäl, som uti Riksdags Berättelsens 17 § äro anförde, hafwe Wi ei kunnat ogilla then Silfwerhandel, som Herrar Fullmägtige under lånta namn, för Banquens Räkning ingått med Casseuren Gottsman. Men som then höga Wexel Coursen, emot Herrar Fullmägtiges skäliga uträkning, sedan then tiden fast mera blifwit ökt, än minskad, och mycket owisst är, om samma Cours, inom then med Gottsman betingade återlefwereringstiden, kan nedsättas i then mån, at Banquen må kunna, för thet med Gottsman betingade priset, införskrifwa Silfwer til förbindelsens fullgörande; Så hålle Wi för rådsamt, at Banquen innehåller med widare förmyntning af thet inlöste Silfret, och förwarar återstoden at, wid Gottsmans anfordran lemnas honom tilbaka: hwilket, enär återlefwereringarne, enligt betingandet, göras efter hand, lärer för någon tid förslå, så at Banquen, under en framdeles til förmodande drägeligare Wexel Cours, må kunna införskrifwa thet, som swarar emot hwad redan förmyntadt är; så framt icke Herrar Fullmägtige, genom Handelsmännerne Petersen och Clason skulle kunna träffa någon annan för Banquen fördelaktigare förening med Säljaren.

22:o

För the orsaker, som i näst föregående § äro omtalte, finne Wi icke möjeligt, at Banquen skulle inom nästa Riksdag kunna befatta sig med en sådan Silfwer- Handel til Privatorum tjenst, som wid förra Riksdagen war påtänkt; emedan then ei allenast skulle öka Banquens Sedel-stock, hwilken twärtom bör i möjeligaste måtto minskas, utan fordrar ock en någorlunda jämn Wexel Cours, så framt Banquen skal blifwa säker om skadeslöshet therwid: Hwartil kommer at Banquen bör först til eget behof införskrifwa så mycket Guld och Silfwer, som fordras til at betala Läne Banquens gamla, med högt interesse, löpande skuld.

23:o

Then nästberörde anstalten at afbörda Läne Banquens skuld, kan dock tåla något upskåf, til thess man hunnit indraga en så stor myckenhet af Wexel Banco Sedlarne, som Creditens återställande kräfwer; Och blifwer saledes then första angelägenheten, at upfylla then brist på Caroliner, som finnes i Cassan. Men emedan thet kostar mera at af införskrifwit Silfwer låta mynta, än inwexla så wäl thenna, som

andra Mynte-Sorter, och thet thess utom wore et fåfängt beswär, at låta slå et mynt, som, för thess disproportion emot Rikets öfriga Mynte-Sorter, ei widare kommer at blifwa gängse; Ty fordrar en god hushållning, at Herrar Fullmägtige, så snart Wexel Coursen blifwer någorlunda drägelig, och agio på mynte-Sorterne fogar sig therefter låta, på lika oförmärkt sätt, som tilförene skedt, inwexla nödiga Caroliner: Hwilket ock eljest utan sådane förbättrade conjuncturers afbidande, bör ske, ifall Cassa-behållningen thessförinnan warder så medtagen, at fara blifwer för brist på tilgång af Caroliner til Creditorernes förnöjande wid anfordran.

24:o

Wid innewarande Riksdag är et Project upgifwit, at med förmån kunna förwandla Rikets Kopparmynt i Guldmynt, på thet sätt, at Banquen skulle årligen til Handlande föryttra Plåtar emot Wexlar på Hamburg eller Amsterdam, hwilka skulle i Cadix nyttjas at upköpa Silfwer, som, efter öfwerenskommelse med Directionen af Svenska Ostindiska Compagniet, skulle utföras til China, at therstädes förbytas emot Guld, hwilket i then orten gäller ordinairt emot Silfwer, såsom Tio emot Et, i thess ställe thet i Europa gäller såsom Femton emot Et.

En sådan operation förmenes bemälte Direction kunna förmås at påtaga sig utan någon winst för Compagniet, så at Banquens omkostnad therwid skulle allenast blifwa wid pass Sexton procent, nemligen Assurance Ellofwa procent, indulto för Silfrets utförsel från Cadix Tre procent och Supercargueurens provision, som förmenes kunna betingas til Twå procent. Nu kan wäl thetta Project för innewarande tid icke nyttjas, emedan thet wore högst äfwentyrligt, at på sådant sätt anwända större eller mindre del af Banquens Plåtar, förrän Sedlarne åter hunnit til then Credit, at Plåtar blifwa tilsamman med them gängse och lika gällande, samt således kunna til Folket i gemen ur Banquens Cassor utlemnas, och ther åter i lika eller större quantitet inflyta. Men enär conjuncturerne hinna så wända sig, at thetta näst omtalte stora ändamålet af innewarande Riksdags författningar med Banquen winnes, finne Wi ei någon fördelaktigare utwäg för Banquen, än thenna fast icke til at förwandla alla Plåtarne i Guldmynt, dock til at förse Cassan med en anständig behållning af Ducater. Och warder förthenskul thenna utwäg, i sådan händelse lemnad til Herrar Fullmägtiges åtanka och försigtiga wärkställande.

27. UR BANKOFULLMÄKTIGES RIKSDAGSRELATION DEN 23 JANUARI 1765.

BD. 1765—66, akt., I, s. 85 f.

— — — — — — — — — — — — — — —

8:o

Then för Banco Wärckets upprätthållande högstnödiga författning, som Riksens Ständer wid sidsta Riksdag, widtogo, angående Låns uphörande och en närmare wärckställighet af then i 1756 Års Kongl. Förordning stadgade afbetalning på the låntagne Capitaler, hafwa Fullmägtige så mycket ömmare wårdat, efter then föreskrift, som flere paragrapher i 1762 Års Reglemente innehålla, som flere eftertänckelige omständigheter, hwilka ej långt efter Riksdagens slut 1762, sig yppade, nogsamt utwiste thess nödwändighet, och äfwen föranlätо Fullmägtige til sådane utwägar, hwarigenom then af Riksens Ständer antagne författning, til Banquens Sedlars återställande i wärde samt Banquens theruppå beroende Credits bibehållande, kunde åstadkomma en behörig och så skyndsam wärckan, som både Wärckets och Rikets räddning i tå warande omständigheter fordrade.

Ständernes Herrar Deputerade täcktes sig erindra, hurusom then indragnings Methode, hwilken the funno nödig at fastställa, om annars then påsyftade wärckan med Sedel-minskningen ernås skulle, sedermera endast inskräncktes til en nogare wärckställighet af hwad 1756 Års Kongl:e Förordning i thenna delen bjuder; Således blef icke hjelpen fulleligen swarande til then rättelse, som söktes. Men samma hjelps wärckan måste ock nödwändigt blifwa theraf än ytterligare förswagad, at tå then war afpasssad efter et wisst quantum Banquens Sedlar, som then tiden war utelöpande, när Författningen om Låns uphörande och en starckare afbetalning gjordes, samma quantum sedermera feck en tilökning af en god femte del, igenom thet, som både under och efter Riksdagen utgeck; igenom hwilken tilökning Sedel stocken til mera utwidgades, än flere års indragning förmåtte i then fastställte ordningen efter 1756 Års Kongl:e Förordning återtaga.

Wärckan af en emot Rikets rörelses egenteliga behof, disproportionerad Sedelstock, som i thenna tid war triplerad emot then storlek

then år 1755 ägde, samt af en omåtteligen hög Wäxel Cours, som jemte föregående orsak, devalverade Sedel-myntet til twå tredje delar under thess rätta wärde, wijste sig emedlertid i October månad 1762 med så äfwentyrlige följder för Riket, at Kongl. Maj:t fant sig i nåder föranlåten at utse och anmoda wisse Deputerade af Herrar Riksens Råd, hwilka med Fullmägtige öfwerlägga skulle om medel och utwägar här emot, och hwarutinnan Kongl. Maij:t i nåder förmodade et så mycket kraftigare Fullmägtiges biträde i hwad på them ankomma kunde, som ej mindre Banco Wärckets förmohn, än hela Rikets wälfärd berodde uppå en skyndsam och kraftig hjelp.

Uti then häröfwer hafde öfwerläggning föreslogo the Deputerade Herrar Riksens Råd såsom en tjenlig utwäg til ändamålets winnande, at Rikets undersåtare i gemen skulle genom en Kongl. Kundgörelse inviteras at emot Sex procents Ränta och et wisst beneficium til $^1/_2$, $^1/_3$ och $^1/_5$ dels procent om året efter kortare eller längre Låningstermin, försträcka Cronan så mycket the umbära kunde i myntadt eller omyntadt guld och silfwer, hwilket wid förfallo tiden af Kongl. Stats Contoirets Förskrifningar med Banquens Accept, som Lån-gifwaren theremot meddelas borde, af Cronan in natura återbetalas skulle; hwarjämte äfwen then frihet lemnas borde til sådane Långifware, som icke funno sin räkning wid thetta Lånings-sätt, at efter en med Kongl. Stats Contoiret öfwerenskommen valvation emellan Specie och Koppar-mynt, erhålla Förskrifningarne i sidstnämnde Mynt sort för theras i silfwer och guld gjorde Lån. Men ibland flere medel, som jämte thet förenämnde borde wärcka en gagnelig ändring, ansågo the Deputerade Herrar Riksens Råd både för hufwudsakeligt och oumgängeligt, at någon betydande indragning skedde af Banquens tå utelöpande Sedlar, hwars alt för stora myckenhet både förringade theras wärde och underhöll et dageligen tiltagande öfwerflöd til en skadelig kiänning både för Crona och Undersåtare. Och som någon större afbetalning af Cronan och the publique Wärcken ej war at förmoda, än then Riksens Ständer wid tå öfwerståndeu Riksdag fastställt; Så syntes ej annan utwäg öfrig, än at söka återbetalning af the Private Låntagare, hwarmed man likwäl icke tycktes kunna gå längre, än til Lånen på Lösöre Panter jämte någon drygare afbetalning på låntagne Capitaler på fastigheter.

Fullmägtige kunde icke draga i twifwelsmål hwad ögonskienlig fara som förestod en redan nog förfallen allmän Credit, tå Wexel-Coursen på några månaders tid rest sig ifrån 72 til 108 m.; tå miss-

Crediten för Banquens Sedlar så tiltagit, at the ej allenast uppenbarligen utan ock nästan allmänt ratades, så at warors pris icke mera determinerades efter skillnaden i mynt, utan äfwen efter bättre och sämre tancka, som Säljaren hade om Sedel myntet, hwaruti betalningen skedde; och då en snart allmän täflan hos Rikets Undersåtare förmärcktes, at med förlust kjöpa redbarheter och Metaller, endast för at gömma: Och om någon twekan i thesse omständigheter skulle hafwa warit öfrig, borde then aldeles förfalla, då man eftersinnade at Banquen sjelf räknade för högst betänckligit, at efter Förordningarnes stränghet låta beifra alla the omdömen, som under samma tid om thess Sedlar fälltes; och då Fullmägtige kastade ögonen på förehållandet emellan Banquens utelöpande Sedlar och thess redbara behållning samt Banquens inskränckte rättighet och wilkor at återfordra sine Capitaler af thess Debitorer.

Med thenna öfwertygelse kunde Fullmägtige ej annat, än med behörig upmärcksamhet afhöra the förslag til Rikets och Banquens räddning, som å Kongl. Maij:ts höga wägnar gjordes; Och undersåtelig skyldighet ej mindre än answarigheten för et Wärcks upprätthållande och bestånd, som til theras wård war anförtrodd, tilstyrckte at söka och pröfwa the utwägar, hwarigenom en förestående fara snarast och med möjeligaste säkerhet afböijas kunde.

Fullmägtige hafwa trott sig gå säkrast therutinnan til wäga, då the therwid följdt then hufwud principe, som Riksens Ständer sjelfwa wid sidsta Riksdag godkjändt och antagit; I följe häraf, och som Sedel-indragningen war erkjänd för en föregående operation til Banco Creditens och Sedlarnas förbättring, men i anseende til förut anförde beskaffenhet af et sedermera förökadt Sedel quantum, samma Operation långsammare wärckade, än Riksens Ständer förmoda bordt och nödigt war både för Rikets allmänna Penninge-rörelse och til erhållande af et Sedlarnes bättre wärde: Så föreställte sig then utwägen then naturligaste och med hufwudgrunden then mäst öfwerensstämmande, at genom en starckare Sedel-indragning befordra then antagne Operationen til en närmare wärckställighet och til et bättre upfyllande af thet ändamål, som Riksens Ständer thermed påsyftat.

Så onekligt thet är, at ju närmare Banquens redbara behållning swarar emot thess utelöpande Sedlar, ju fastare är thess Credit, och ju närmare Sedelstockens storlek swarar emot rörelsens rätta behof, ju gagneligare för Riket är thenne senares förrättningar: Äfwen så säkert har man bordt förmoda sig af en Sedel-indragning, som åstad-

kommer en bättre relation i förenämnde bägge afseenden: At Bancorörelsen skulle blifwa ordenteligare och thess Credit fastare, i then mohn, som Banquen minskade thess giäld genom sine Sedlars indragning: At öfwerflödet säkrast hämmas skulle, tå Penningen blefwe mera rar i then Kjöpandes hand: At i then mohn, som Kjöparens begär och förmåga uphörde, så borde främmande warors införskrifning til en kjänbar lisa i handeln aftaga; Och at tå et bättre förehållande uti Rikets utrikes handel nödwändigt wärckar en drägeligare Cours, samt en bättre proportionerad Sedel myckenhet emot rörelsens behof åstadkommer Sedel myntets större agtning och wärde, så måste samma Mynt winna mera drygsel och tilräckelighet uti all utgift både för Crona och Undersåtare, och then allmänna Hushållningen erhålla en jämnare gång uti thess mångfaldige delar, til en för Riket gagnelig förkofran; men under alt thetta Banquen dragas utur thess tå warande swåra belägenhet.

Fullmägtige förutsågo wäl, at ju starckare Sedel-indragningen tå i början gjordes, ju fortare skulle Banquen gå til sitt upprätthållande och ju kjänbarare skulle hjelpen blifwa för Riket och thess gagneliga rörelse. Men thå Cronan och the publique Wärcken icke i then hast kunde åstadkomma en så starck inbetalning, som Creditens upprätthållande krafde, i synnerhet som the närmast kjände följderne af et försämradt och följackteligen til utgift odrygt mynt; Och således icke undgås kunde, at en starckare afbetalning skulle falla på the private Lån-tagare, så har et billigt afseende hafwas bordt uppå låntagares förmåga til återbetalning, samt hwad wärckan en Creditorernes wilckor öfwerstigande inbetalning i längden medföra skulle uppå Banquens säkerhet i sjelfwa Panten. I anledning häraf har indragningens storlek måst regleras efter Panternes beskaffenhet efter et Supponeradt mer och mindre gagneligt bruk, som the låntagne Capitaler kunde äga uti låntagarenas hand, samt theras större och mindre tilgång til återbetalning efter theras närings och rörelses olika beskaffenhet. Således och ehuru wida öfwerstigande Banquens Sedel-quantum tå war, hwad en gagnelig rörelse til sine förrättningar fordrade, så tiltrodde sig likwäl icke Fullmägtige at uti en nödig hjelp gå widare, än at upsäja och infordra Lånen på alla Lösöre Panter, Läne Banquens egne Attester undantagne, och at ålägga Lån-tagare på Fastigheter jämte Räntan, twå procents afbetalning hwarje halft år på Capitalet i stället för the twå procent om året, som 1756 års Kongl. Förordning stadgar.

Med alla Låns upsäjande på Lösöre Panter föreföll så mycket mindre någon betänclighet, som thesse Panter bestodo endels uti Guld och Silfwer, eller uti Metaller och Waror, som then tiden til et ganska högt pris föryttras kunde, dels ock uti Kongl. Stats contoirets Obligationer härrörande af the twänne Kongl. Lotterierne hwars Innehafware woro til största delen af then Credit och förmåga, at the antingen kunde inlösa theras therå tagne Lån, eller ock uplåna af enskilte Långifware hwad til Banquens förnöijande erfordrades.

Fastighetsägare borde åter så mycket säkrare kunna bära en tilökning af twå procent uti then årliga afbetalningen, som, förutan thet at the med thenna tilökning gjorde på sine Lån en mindre årlig afbetalning, än Riksens Ständer för Cronan och the publique Wärcken stadgat, så woro alla Fastigheters afkomster til et så högt wärde upstegne, at thess ägare med åtminstone lika lätthet kunde 1762 åstadkomma fyra procents, som 1756 twå procents årlig afbetalning på the låntagne Capitaler.

En wid thetta tilfälle uprättad Calculation öfwer indragningens wärckan uppå Sedel-stockens storlek, när then på anförde sätt wärckställes, utwiste wäl å ena sidan, at the eftertänckelige omdömen om Banquens Credit och thet misstroende, som för thess Sedlar så allmänt hystes, skulle therigenom i thet mesta uphöra; men försäkrade therjämte Fullmägtige therom, at en i anförde proportion wärckställd Sedel-indragning icke skulle åstadkomma hwarcken twång eller tröghet i Rikets Penninge-rörelse; sedan tå afbetalningarne på Lånen med yttersta noghet fullgjordes, Sedelstocken äntå icke til mera förminskades efter tre års förlopp, än at then tå blef något mer än dubbel emot hwad then war 1755; Och i öfrigit then påföljden war för ostridig at anse, at i then mohn, som Sedel-myntet förbättrades til thess wärde, så uträttade et mindre quantum Mynt lika och enahanda tjenst i rörelsen, som et större quantum tilförene gjorde.

Hwad åter angeck then af the Deputerade Herrar Riksens Råd föreslagne utwägen til redbart Mynts anskaffande i rörelsen genom uplåning af Rikets Undersåtare, så ehuruwäl et thylikt göromål icke directe kan röra Banquen, så borde likwäl Fullmägtige finna en sådan Operation både rådelig och äfwen fördelacktig för Banquen i flerahanda afseende; Ty tå Cronan med the Sedlar, hwilka wid the uplånte redbarheters förwäxling insamlades, gjorde afbetalningar på sin skuld, så dödades ej allenast någon större del af Cronogiälden i Banquen, utan blef ock Sedelstocken therigenom än ytterligare minskad, i

then proportion, som wartil tylike afbetalningar sig bestiga kunde. Och om thet genom uplåning samlade Myntet utfördes så fort thet i rörelse utkom, wore then påfölgden säkert at förmoda, thet Wexelns pris skulle i then mohn falla, som hwartil then utrikes giälden blifwit igenom Myntets utförsel minskad, men Sedel-myntets wärde borde ock therjämte förbättras i then progression, som Wexeln jämkade sig närmare then purité, som främmande mynt-sorter äga emot Kopparmyntet som Sedlarne föreställa. Qwarstannade åter thet på thetta sätt i rörelse komne redbara myntet, så måste Banco Crediten theraf winna en ny styrcka, tå et Mynt jämte thess Sedlar blefwe löpande; och när genom anförde bägge utwägar, thet redbara Myntet efter hand förlora borde uti thess tå warande upstegne wärde, men Sedel Myntets valeur theremot resas, hwarunder å ena sidan förtroendet för Banquens Sedlar wäxte, och et eget interesse å then andra tilstyrckte at icke qwarbehålla och giöma et redbart Mynt, som stundeligen kunde förlora af sitt wärde: Så syntes then wärckan wara härifrån oskiljacktig, at then redbara fond af myntadt och omyntadt Guld och Silfwer, som antingen misstroende för Banquens Sedlar eller hopp om et högre agio titintils hållit gjömdt och ofrugtbart hos Rikets Inbyggare, skulle efter hand i rörelsen återkomma, och således början ske til en redbar myntstocks anskaffande af Rikets egen förmåga och utan någon kjänning för thes utrikes handel.

Ehwad händelser, som således förefalla kunde med thet redbara Mynt, som Cronan genom uplåningar insamlade, så syntes äntå all utgång icke blifwa annat än gagnelig för Banquen när then gaf thess Credit mera styrcka, under thess Sedlars förbättring til wärdet; Hwarföre ock Fullmägtige icke kunnat finna någon betänclighet therwid, at med the modificationer och förbehåll, som Protocollerne utwijsa, anse thenna af Kongl. Maij:t i nåder påtänckte utwäg både för rådelig och nyttig. Then enda betänclighet, som härwid föreföll, bestod therutinnan, hwem som skulle bestå then befarade förlusten wid utwäxlingen af the redbarheter, hwarföre Långifwaren tagit Förskrifning i Kopparmynt efter et med Kongl. Stats Contoiret öfwerenskommet agio. När thet eftersinnades, at tylika Capitalers uplåning och åter utwäxling nog nära följde på hwarannan, så kunde icke skillnaden emellan thet, som Cronan beräknadt Långifwaren och hwad Cronan wid utwäxlingen återfeck, blifwa af någon synnerlig betydenhet. Men ehuru drägelig en tylik förlust ock blifwa kunnat, samt ehwad förmohn Banquen i synnerhet och Riket i gemen borde förwänta sig af thenne utwäg,

så funno wäl Fullmägtige sig icke böra belasta Banquen med något deltagande i en större eller mindre förlust, som häraf yppas kunde; Men i så måtto wara skyldige at lätta en för Banquen gagnelig operation, at thensamma skulle förskjuta merberörde skillnad, och til Ständernes Herrar Deputerades förordnande öfwerlemnas, hwem then samma widkjännas borde.

Uppå anförde grunder hafwa Fullmägtige, icke af ensamt beråd, men efter then anledning, som them med the Deputerade Herrar Riksens Råd hafde öfwerläggning gifwit, i underdånighet styrckt Kongl. Maij:t til the föreslagne bägge utwägars widtagande, hwarefter ock Kongl. Maij:t under d. 11 November 1762 utfärdade thess Nådiga Kundgörelse angående Låns inbetalning i Banquen, aldeles efter then methode och ordning, som Fullmägtige i underdånighet upgifwit; samt sedermera och under d. 17de i samma månad genom Kundgörelse inviterat Rikets Inbyggare til et Låns görande af Specie Mynt, eller Guld och Silfwer, med then förändring i hwad therom i underdånighet tilstyrcktes, at återbetalningen endast utfästes uti redbara Mynt Sorter för the lånte Capitaler, i anseende hwartil then befarade förlusten wid förwäxlingen til Kopparmynt, såsom ock Fullmägtiges therwid gifne utwäg, uphörde.

Ehuru Fullmägtige förmodat sig igenom Lånens indragande på Lösöre Panter samt en starckare afbetalning uppå Lånen på Fastigheter, efter 1762 års Kongl. Kundgörelse, kunna gifwa Riksens Ständers härom tagne Författning then wärckan, som the påsyftat och Rikets wälfärd samt Banco Creditens upprätthållande fordradt: Så hafwa icke thess mindre sådane hinder theremot sig yppat, hwilka nedanföre komma at omröras, som wållit thet Sedelstocken under något mer än twänne års tid icke kunnat til större Summa förminskas, än endast til en Sjuttonde del, af thess i October månad 1762, ägande storlek, therest likwäl, i händelse berörde 1762 års författning kunnat winna thess fulla wärckställighet, möjeligit warit at göra Sedelstocken til mäst en fjerdedel mindre til 1764 års slut. När Fullmägtige eftersinna huru mycket then ännu utelöpande Sedel mängd öfwerskrider en gagnelig rörelses egenteliga behof, efter then anledning och proportion af Sedlar, hwarmed Räkenskaperne utwisa Rikets rörelse hafwa warit fulleligen bestridd åren 1755 och 1756, och at Penninge-rörelsen ännu äger et then tiden okiändt rörelse Capital i Kongl. Stats Contoirets obligationer, som äfwen göra samma wärckan i Rikets Penninge-rörelse, som Banquens Sedlar: Så kunna icke Fullmägtige med någon grundad an-

ledning ensamt tilskrifwa en starckare inbetalning then under the förflutne twänne åren försporde wärckan, at Banquens Sedlar warit et mindre widrigt allmänhetens omdöme underkastade, och at Banco Crediten under samma tid, om icke wunnit, åtminstone icke något ytterligare förlorat i thenna delen. Fullmägtige skulle fast mera tro, at sjelfwa författningen om en starckare afbetalning äfwen så mycket thertil bidragit, som then i Sedlarnes myckenhet erhållne minskning; sedan, tå Banco Wärcket i närwarande skick i thet mästa får widkjännas alla wärckningar, som en bättre eller sämre Credit kan åstadkomma, Allmänhetens förtroende för Banquen bordt återkomma af en Operation, som utwiste både håg och förmåga at stärcka Wärckets Credit, och at ställa then samma efter hand utan alt befaradt äfwentyr.

Huruledes then til redbarheters uplåning widtagne utwägen utfallit, är icke Fullmägtige widare bekant, än at Kongl. Maij:t i April månad 1763 låtit i nåder proponera Banquen, at emottaga et partie Ducater, Riksdaler och Courant Silfwermynt; hwartil ock Fullmägtige förklarat sig willige, under thet förbehåll, at the anbudne Capitaler inlemnades i afbetalning uppå the Lån i Riksdaler och Courant Silfwermynt, som Cronan tilförene af Banquen erhållit; men hwaråt likwäl sedermera ingen wärckställighet följdt.

9:o

The omständigheter, som förefallit med Lånens inbetalning uppå the pantsatte Kongl. Stats Contoirets Obligationer, och hwilka utgjorde then ansenligaste delen af the til utlösen förfallne Lösöre Panter, hafwa hufwudsakeligen hindrat en behörig wärckställighet af 1762 års Kongl. Kundgörelse. Redan tå Fullmägtiges underdåniga tilstyrckande om större afbetalning uppå Banco Lånen war under öfwerläggning hos Kongl. Maij:t föreföll någon betänclighet, om Lånen uppå thesse Obligationer kunde helt och hållne inkallas, utan at sådant skulle anses kräncka Fides publica, i anseende til then förmohn, som wid Lotteriernes completterande blifwit Lottägare förunnad, at til Sju Åttonde delar af Obligations innehåll fa göra Lån theruppå i Banquen. Fullmägtige gjorde wäl häremot then underdåniga föreställning, som Protocollerne utwisa, och hwarigenom skyldigheten föt thesse Obligationers ägare blef bibehållen, at betala sine theruppå gjorde Lån; men then serskilta beskaffenhet, som åtfölgde thesse Obligationer, såsom Pant i Banquens hand, kunde icke härigenom uphöra.

En i Banquen pantsatt Kongl. Stats Contoirets Lotterie Obligation förändrade icke igenom Lånet thess beskaffenhet, at wara en Cronans Skuld-Sedel, förfallen til betalning wid betingad tid: Således kunde icke Banquen nyttja then rättigheten, som then äger at göra sig af Panten betald, när Låntagaren brister i fullgörandet af hwad honom åligger utan at skrida til en både äfwentyrlig och ganska eftertänckelig Operation; ty ehwad försigtighet, som ock brukas kunnat wid thesse Panters försälgning, til winnande af the theruppå utgångne Lånens indragning, så kunde aldrig then påfölgden undgås, at Cronans Credit therigenom aldeles förderfwades. Thessutan hade utgången af en tylik efter alt utseende nog wåldsam utwäg, blifwit ganska owiss, i anseende til then dryga Summa, hwartil thesse Obligationer sig bestego; ty antingen hade Banquen, efter et tylikt försök måst behålla Panter, tå för Banquen ingenting wunnits, men Cronans Credit blifwit märckeligen lidande, eller hade ock the igenom sjelfwa försälgnings sättet decrediterade Förskrifningarne blifwit mindre betalte, än efter theras rätta innehåll, tå wäl Banquen kunnat komma til sin betalning, men under thet samma underkastat sig en nog sällsam efterräkning för skillnaden.

The, som erhållit Lån uppå sådane slags Panter, kunde emedlertid icke wara okunnoge om the Considerationer, hwilka borde afhålla Fullmägtige ifrån et lika förfarande med Kongl. Stats Contoirets Obligationer, som med alla andra til Banquens säkerhet förskrefne Panter; i synnerhet som then tanckan förspordes wara nog allmän, at skyldigheten til Lånens infriande uppå thesse Förskrifningar icke förr infalla kunde, än tå Cronan them inlöst och betalt. Således och när Banquen saknade thess wanliga styrcka at infordra sine gjorde Lån, så måste ock afbetalningen blifwa ankommande uppå Låntagares behag och godtfinnande, hwilka åter hade både Interesse och säkerhet therutinnan, at med then samma i thet längsta på tiden utdraga. Fullmägtiges omsorg under en sådan belägenhet kunde therföre icke sträcka sig längre, än at igenom Commissarierne tidt och ofta anmana tylike Låntagare til fullgörande af hwad 1762 års Kongl. Kundgiörelse them ålagdt; men wärckan theraf har warit föga eller ingen.

10:0

Uti April månad 1763 hade Fullmägtige, efter Kongl. Maij:ts nådiga åstundan, sammanträde med trenne Deputerade af Herrar Rik-

sens Råd, hwilka ibland flere utwägar, at lätta Cronans tunga och beswär wid tå warande Penninge-brist, äfwen å Kongl. Maij:ts höga wägnar föreslogo: At Kongl. Stats Contoirets Förskrifningar på thet första Kongl. Lotteriet, hwaråa Lån i Banquen kunde af Privatis wara gjorde, måtte inlösas af Cronan medelst nya Förskrifningar til Banquen, hwilka senare skulle betalas innom Aderton Månaders tid; med then tilläggning at uppå et sådant ombyte af Crono-Förskrifningar berodde til en stor och hufwudsakelig del, wärckan af the, til stärckande af Rikets Credit, tiltänckte finance anstalter.

Fullmägtige kunde thet icke wid öfwerläggningen härom undfalla, at tå, af orsaker, som i näst föregående § äro anförde, 1762 Års Författning, i anseende til Lånens återbetalning på Lotterie Obligationerne, blifwit för Allmänheten nästan kraftlös, så at efter Commissariernes ingifne förtekning öfwer hwad som på thesse Lån under tå förflutne Sex Månaders tid blifwit återbetalt, en nog ringa del befants wara fullgjord, samma författning ännu ytterligare i thess wärckan förlora skulle, i anseende til the på bägge Lotterie förskrifningarne utgångne Låns återbetalning, therest icke Kongl. Stats Contoiret til föreskrefwen tid thess uppå första Lotteriet utgifne Obligationer infriade.

Then farhågan kunde icke heller för ogrundad anses, at om Kongl. Stats Contoiret bruste uti thetta thess första engagements fullgörande, så hade Låntagaren en skjäligare ursägt, at undandraga sig Banquens förnöijande för theruppå undfånget Lån; och Banquen mindre säkerhet i sjelfwa panten, tå samma säkerhet nödwändigt determineras måste efter Cronans större eller mindre noghet uti thess Obligationers inlösen, hwilket åter reglerar wärdet af tylike Förskrifningar hos Allmänheten; hwar under Banquens willkor, såsom Långifware, blefwo både bekymmersammare och äfwentyrligare än förut; i synnerhet som thet, som kunde hända wid the första Lotteris Obligationernes inlösen, hwilka utgjorde en mindre Summa, icke kunde aflöpa utan en skadelig influence och wärckan på the senare Lotterie Obligationer och theras wärde, som både utgjorde en större Summa och hwarpå större utlåningar ur Banquen utgådt.

Men hwad som aldranärmast borde styrka Fullmägtige til then gjorde Propositionens antagande, war thet oskiljacktiga sammanhang, som Banco Crediten ägde med Cronans Credit. Fullmägtige borde icke förglömma, at Cronan är Banquens största giäldenär; At the betydande fordringar som Banquen hos Cronan äger, äro mer eller mindre wärde och säkre, alt efter thess Solvabilité och thess Credits beskaffenhet;

men at Banco Crediten är i then mohn bättre eller sämre förwarad, som tilgången hos Cronan til betalning är större eller mindre: Således fordrade en nödig försigtighet, at med en liten hjelp upprätthålla en Debitor, hwars Credits förfall skulle hafwa en så eftertänckelig wärckan på Banquens, och Banquens eget interesse styrckte äfwen härtil, i anseende til the årlige afbetalningar på Cronans Banco giäld, hwilka med Crono-Creditens aftagande bordt blifwa ännu ytterligare osäkre. The til Accept i Banquen inkommande Kongl. Stats Contoirets förskrifningar för uplåningar, efter Riksens Ständers egen författning erinrade ock Fullmäktige ytterligare therom, at Banquens och Stats Wärckets öde i then delen gemensamt berodde uppå Cronans Credits upprätthållande; så at i händelse af thetta senare, hade Banquen ofelbart måst finna hela lasten af the teknade Accepter falla på sig tillbaka, och, hwad som warit lika swårt at förswara, hade all then utwäg til Stats Wärckets hjelp förswunnit, som Riksens Ständer sjelfwe genom uplåningarne utsedt; då icke möjeligen förmodas kunde, at någon antingen In- eller Utrikes Man skulle wilja göra någon ytterligare försträckning til Cronan, som igenom oförmögenhet at återbetala til föreskrefwen tid en nog måttelig giäld, så tydeligen wijste en swag Credit.

Under sådane Considerationer funno Fullmägtige sig så mycket mindre böra wägra Banquens biträde wid then gjorde propositionen, som then i sig sjelf innehöll et simpelt ombyte af Skuld, hwars betalning snarare war at förmoda genom thenna utwägen, som åtminstone præsenterade en betalnings termin, än efter 1762 Års Kundgörelse, hwars wärckan erfarenheten wisat wara härtil aldeles otilräckelig, och äfwen framdeles sådan förblifwa skulle, om Cronan bruste i inlösen af thess Obligationer wid förfallotiden, då Låntagaren skulle blifwit än mera håglös til the i Banquen theruppå erhållne Låns godtgörande.

Sedan Fullmägtige hos Kongl. Maij:t i underdånighet andragit, thet the icke funnit betänckeligt, at i et så wigtigt föremål, som the Deputerade Herrar Riksens Råd upgifwit, lemna Banquens biträde, dock med thet uttryckeliga underdåniga förbehåll om owägerlig betalning wid betingad tid, kom wäl wärckställigheten häraf at upskiutas tils i början af 1764; Men sedan uppå Kongl. Maij:ts förnyade föreställning härom, samt i anledning af the skjäl, hwaruppå Fullmägtige allaredan härutinnan ingådt, thetta ärende i början af Februarii månad sistnämnde år borde gå i fullbordan, anmälte Fullmägtige theras underdåniga tancka om bästa och genaste sättet til en sådan wärckställighet

häraf, hwarunder thenna widtagne utwäg til then allmänna Creditens upprätthållande kunde winna behörig framgång, med then tysthets förwarande therjämte, som både Cronans och Banquens Credit härwid oumgängeligen fordrade; såsom ock Fullmägtiges underdåniga tilförsigt til Kongl. Maij:ts Nådiga löfte, at inom 1764 Års slut erfara en ofelbar wärckställighet af then uttryckeliga befallning, som Kongl. Maij:t til thess Stats Commission afgå låtit om Banquens fulla förnöijande för the uppå thesse Obligationer ännu obetalte Lån.

Fullmägtige hafwa wäl icke til then utfäste tiden fådt hugna sig af någon större afbetalning häruppå, än at icke then drygaste delen ännu återstår, om hwars skyndsamma utbekommande Kongl. Maij:t likwäl än ytterligare i Nådig skrifwelse af d. 13 December förledit År, i Nåder försäkrat; Men Fullmägtige kunna icke therföre anse theras härwid ägde afseende uppå en skyndsammare inbetalning af thesse Lån, hwarigenom en angelägen Sedel-indragning til någon del winnas skulle, för aldeles misslyckadt, när i öfwerwägande kommer, at private förmodeligen icke gjordt någon starckare afbetalning på theras Lån på första Lotteriets Obligationer, om the förblifwit af Cronan oinlöste, än the gjordt på the senare Lotteriets i Banquen pantsatte Förskrifningar, som icke förr än 1769 til betalning förfalla; särdeles som af räkenskaperne kan intagas, at Cronan gjordt i sin proportion bättre afbetalning på Lånen uppå första Lotteriets Obligationer, än private åstadkommit uppå thet senares Förskrifningars Lån, så at fullgörandet om återbetalning kan anses hafwa warit i thetta afseende bättre i Cronans än i Privatorum händer; hwarunder ock Banquen kommit närmare sitt ändamål med thess utelöpande Sedlars förminskning.

Hwad styrcka åter then allmänna Crediten, til thess upprätthållande, wunnit genom thenna omsättning af Skuld, härrörande af Banco-Lån uppå första Kongl. Lotteriets Obligationer, tilhörer wäl icke egenteligen Fullmägtiges utlåtande. Them har endast efter answar och skyldighet ålegat, at icke låta saken ankomma uppå et äfwentyrligt försök; men at, igenom en för Banquen nog lindrig utwäg, förekomma Cronans Credits aftagande och förfall, hwilken förändring, i anseende til Cronans och Banquens Credits nära ägande gemenskap och sammanhang med hwarannan, bordt åstadkomma the eftertänckeligaste följder för thetta Wärcks bestånd.

13:o

Ehuruwäl ingen så fördelaktig ändring, sedan sidsta Riksdag, förefallit, hwarcken uti Silfwer-prisets eller Wexel-Coursens nedsättning at någon Fullmägtiges omtancka kunnat efter then anledning, som Reglementets 22 § thertil lemnar, sträcka sig til Läne Banquens med dryg Ränta löpande gamla Giälds betalning; men all utwäg härtil blifwit för Banquen både swårare och mera kåstsam, än någonsin tilförene: Så hafwa icke thess mindre sådane händelser under förberörde tid sig tildragit, som närmare utwist nödwändigheten, at minska Läne Banquens utelöpande Sedlar på the Specie Mynt Sorterne, och at göra Banquens redbara tilgång något tilräckeligare. Så länge Banco Crediten war ostörd och Allmänheten ägde fullt förtroende för thess Sedlar, kunde Wärcket begå sig med en mindre redbar behållning, tå en stadgad Credit gjorde samma wärckan, som full tilgång i redbart annars åstadkomma skulle; Häraf har ock händt, at thetta Wärck under flere År hjelpt sig fram med en nog knapp redbar fond, hwarwid någon större årlig tilökning icke blifwit gjord, än Interessernes betalning i Specie Sorter fordrat. Nödwändigheten af thenna fonds förstärckning har i then mohn wijst sig tydligare, som misstroendet för Banquens Sedlar och theras försämring i wärdet gjordt then sanning mera kjänbar, at förhållandet emellan Banquens redbara fond och thess utelöpande Sedlar hufwudsakeligen determinerar Banco Creditens beskaffenhet. Emedlertid blifwer thet ostridigt, at tilfälligheter uti Creditens lopp blifwa af större eller mindre betydlighet, efter Creditens olika tilstånd, hwarunder the infalla.

Fullmägtige hafwa uppå thenna grund icke utan både bekymmer och upmärcksamhet kunnat anse then märckeliga förändring i all Creditrörelse, som i Augusti Månad 1763 existerade uti twänne utrikes Handelsorter, som i flere tider warit allmänne omsättnings ställen för en tylik rörelse; i synnerhet som tå Riket för en ganska betydande del war deltagande i thenna Circulation, thess afbrytande borde medföra så mycket swårare wärckningar, som Swenske Undersåtare härtils föga annat engagerat än antingen sin egen Credit, eller then allmänna Creditens tilhörigheter och Effekter, och Swerige owedersäijeligen ägde mindre redbar tilgång, än någon annan Stat, som af thenne Creditens stoppning kunde hafwa kjänning. Man borde therföre föreställa sig, at Banquens Credit, hwilken på flere sätt war sammanbunden både med then enskilte och allmänna, icke skulle kunna undgå någon skak-

ning, när thesse senare undergingo någon förändring; Och tå Fullmägtige hade sig bekant, at Wärckets enskilta styrcka icke war sådan, som i en tylik Critisk omständighet fordrades för at sätta thess Credit och anseende utom alt äfwentyr, och at icke heller möijeligit war at med wederbörlig skyndsamhet kunna samla behörig styrcka, hwartil både tid och kraftigare utwägar fordrades: Så återstod icke något annat för Fullmägtige, än en skjälig omtancka, huru et, i thesse omständigheter, befaradt ytterligare äfwentyr för Banco Crediten skulle kunna i möijeligaste måtto minskas.

Uti thenna belägenhet anböd Casseuren Gottsman til Banquens tjenst et ansenligt partie myntadt och omyntadt Guld och Silfwer samt Läne Banco Sedlar på Specie Sorter, antingen til inlösen, eller såsom hypotheque och säkerhet.

Fullmägtige funno nogsamt huru angeläget thet i en sådan tid war för Banquen, at blifwa Depositaire af något betydande quantum Silfwer samt en ansenlig Summa af thess egne med Ränta utelöpande Sedlar; äfwen ock at tilfället härtil wore så mycket önskeligare, som thet i tysthet nyttjas kunde, emedan thet sig yppat emellan Banquen och en thess Betjent, hwarwid således ingen skadelig upmärcksamhet följde.

Wid en förestående allmän Liquidation emellan Inländsk och främmande Man, borde man föreställa sig, at så wäl Banquens som Cronans Sedlar, i brist af reda penningar, i betalning emottagas skulle; samt at tå Swenske Läne Banco Attester på Specie Mynt Sorter oförnekeligen räknas för the bästa, troligit war, thet en nog ansenlig del theraf kunde stanna i Utlänningars händer, hwaraf bruket kunde blifwa äfwen så owisst som äfwentyrligit för Banquen, men then påfölgden, ibland flere, ganska säker, at Riket finge widkiännas en ny förlust genom the til utbetalande Specie Interessen.

Man borde ock befara thet, såsom en påfölgd af then omäteliga Creditrörelse; hwarutinnan flere Magter i Europa deltagit, men hwilken dels af thenna nu tilkomne händelse, dels af et minskat Creditens bruk, genom Fredens återställande, tå mera uphördt, at Silffret skulle i then mohn resas i priset, som behofwet i allmänhet blef starckare innom Europa, antingen til myntets förbättring eller at realisera någon del af Actier och Credit papper. Uti then allmänna förwirring i all handel och rörelse, som en afbruten Wexel-rörelse emellan Swerige och the mäst betydande Handels orter tå åstadkommit, och hwars utgång war äfwen så owiss, som på tiden ankommande, war icke then

farhågan ogrundad, at Guld och Silfwers Extraction skulle blifwa häftigare än tilförene, hwarigenom då Rikets egen tilgång på thesse Metaller blef ännu ringare, Banquens Sedlar och theras Credit måste theraf hafwa en ganska öm kjänning. Fullmägtige tycktes therföre wara så mycket mera skyldige til then omtancka at söka behålla någon del af thesse redbarheter för Banquens behof, som en wacklande Wexel-Cours gaf föga annan förhoppning, än at Silfret äfwen af thenne orsak än ytterligare i priset resas skulle.

Flere wigtige skjäl företedde sig wäl då theremot, at Banquen skulle genom rent Kjöp tilhandla sig thet som Gottsman Banquen anbudit; men som Fullmägtige funno wärckan blifwa merendels enahanda för Banquen, om thet anbudne quantum Silfwer och Läne Banco Attester sattes i thess giömmo och under thess disposition, hwilket i Fullmägtiges afsigt utgjorde thet förnämsta ändamålet, som om thetta partie wärckeligen af Banquen inlöstes: Så förekom then utwägen härwid så mycket tjenligare, at igenom et Penninge förskott til Gottsman i proportion efter et så drägeligt wärde på the Specie-Mynt Sorterne, som hwarunder the på lång tid icke falla kunde, få thetta partie Silfwer och Läne Banco Attester under Banquens wård och handhafwande under namn af hypotheque, som Banquen therigenom feck fria händer at thermed göra och låta efter framdeles sig företeende conjuncturer.

Ständernes Herrar Deputerade täcktes sjelfwe pröfwa hwad tid och omständigheter härwid kunna widare tilstyrcka. Fullmägtige har thet ålegat, at i en tid, då Rikets Penninge rörelse, samt enskilt och allmän Credit tycktes löpa then högsta fara, och då utseendet war, at främmande Undersåtare skulle blifwa ägare af en nog betydande del af Banquens Sedlar, söka rädda hwad som räddas kunde, och at efter möjeligheten stärcka Banquens redbara tilgång, såsom thet säkraste fäste för thess Credits bestånd. Och ehuruwäl utgången af thenna bekymmersamma händelse blifwit lindrigare, än man sig då föreställa kunnat, torde äntå icke then, i thetta afseende, widtagne utwägen befinnas utan sin nytta, när i eftersinnande tages, at et redbart Mynt en gång bör i rörelsen möta en genom Sedel-indragningen förminskad Sedelstock samt at Banquens behållne avance blifwer i then mohn mera wärd, som thess Sedlar skyndsammare återföras til Myntets valeur, som the föreställa, hwilket ibland flere utwägar, hufwudsakeligen ankomma lärer uppå then styrcka Banquen sjelf äger at bidraga til en tylik Operation.

— — — — — — — — — — — — — — — —

28. BANKOFULLMÄKTIGES FÖRKLARING D. 7 FEBRUARI 1766 ÖVER SEKRETA UTSKOTTETS ANMÄRKNINGAR MOT DERAS FÖRVALTNING.

SP. 1766, I, s. 319 f.

Herrar Fullmägtige, som ledamöter äro af Riksens Ständers Secrete Utskott, gåfwo wid handen, thet theras Förklaring öfwer Anmärckningarne angående Herrar Fullmägtiges förde Förwaltning wid thetta wärck ifrån sidsta Riksdag til then nu påstående s början, blifwit i dag i Secrete Utskottet upläst, hwarigenom tilfälle undgådt, at efter the i berörde Förklaring interesserade Herrar Fullmägtiges intention, then samma kunna communicera the senare tilkomne Herrar Fullmägtige af Lofl. Borgare Ståndet, Herrar Grosshandlarne Quast och Möller, sedan med Förklaringens afgifwande til Secrete Utskottet så påskyndats, at någon tid thertil icke warit öfrig. Och som Herrar Grosshandlarne Quast och Möller sielfwe äro Secrete Utskotts Ledamöter, och therstädes Förklaringen i dag åhördt, så fants wäl någon widare upläsning häraf onödig; dock som Herrar Fullmägtige önskade at på et säkert ställe hafwa til efterkommandes owälduga dom förwarat et förswar, som angeck thet kiäraste af alt timmeligt the äga; Så beslöts, thet skulle oftanämnde Förklaring in extenso uti thenna dagens Protocoll intagas, lydandes ord ifrån ord sålunda som följer:

Så oförmodadt och tungt, som thet förekommer Banco Fullmägtige, tå Ständernes Herrar Deputerade öfwer Banco Ärenderne, medelst theras af d. 18 Januarii innewarande år ingifne Betänckande, söka at betaga Banco Fullmägtige then ädlaste delen af theras belöning, för nedlagt arbete, nemligen Riksens Höglofl. Ständers oskattbara förtroende, så angenämt och högst glädjefullt anse Banco Fullmägtige thet tilfället, som Riksens Ständers Secrete Utskott täcktes them lämna at med thenna Förklaring inför Riksens Ständers Secrete Utskotts egne ögon få förete theras klara oskuld, samt utreda och i dagen ställa alt hwad Ständernes Herrar Deputerade uti ofwanförmälte Betänckande medelst sakernes sammanblandning, hafwa förestält til Banco Fullmägtiges skada; under thet otwifwelagtiga hopp, thet måste Riksens Ständers Secrete Utskotts ädelmod och rättwisa omöjeligen tillåta, at ärlige och oskyldige Mäns och Medborgares heder på et så betydande sätt och utan tingens nogaste granskning skulle sättas uti twätydighet.

Banco Fullmägtige skrida til thenna eftertänckeliga Förklarings afgifwande, med så mycket oförskräcktare sinne, som Banco Fullmägtige om thenna sanning äga lika så fullkomlig öfwertygelse som the fullkomligen uti Siäl och hierta innom sig, i anseende til thesse gjöromålen, kiänna then wälsignelsen, hwilken et obefläckadt Samwete och rent upsåt altid med sig förer. Hwarunder likwäl Banco Fullmägtige gierna widkiännas then otilräckelighet som the menskelige begrepen åtföljer, och ifrån hwilken intet menniskowäsende sig frikalla kan. Onda upsåt och konstige anläggningar äro altid straffwärdige, emedan the kunna och böra undwikas; men misstag i rådplägningar sträcka sig mennisk|or emellan så wida som ofullkomligheten, och kunna således med upsåten icke rättwisligen förblandas.

Hwad upsåten beträffar, behöfwa förthenskull Banco-Fullmägtige ingen annan Förklaring än then the hwar för sig äga, hwilken en gång inför Guds dom och ifrån alla sidor skal warda uppenbar; Och hwad then öfriga beskaffenheten af theras sedan sednaste Riksdag förde Rådslag angår, täckes Riksens Ständers Secrete Utskott af thesse här nedanföre bifogade erindringar, uplyst döma, om och huruwida Banco Fullmägtige, enligit Instructioner och sakernes natur, hafwa bordt eller kunnat them annorlunda föra, än Protocollen bewitna, samt äfwen lika gunstigt tilse, huruwida the förbrytelser, som Ständernes Herrar Deputerade uti theras afgifne Betänkande Fullmägtige hafwa behagat at tillägga, med them kunna befinnas til alla delar wara öfwerensstämmande.

> Til en början göra Ständernes Herrar Deputerade then allmänna erindran, at Banco Fullmägtige utan urskillning och ständigt följdt then ideé, som borde Cronans och Banquens interesse wara oskiljagtigt uti alla penninge-rörelser, samt theras Credit enahanda och then samma.

Härtil swaras: At then idée om Cronans och Banquens förenande uti et interesse och Credit, om then existerat, wore härflytande ifrån the Författningar, som icke Banco-Fullmägtige, men Riksens Ständers Secrete Utskotter och Banco Deputationer wid förledne Riksdagar hafwa widtagit, hwilket äfwen Ständernes Herrar Deputerade uti ingressen til theras aflemnade Berättelse om Banco Förwaltningen sielfwe synas medgifwa: At fatta och stadfästa idéer och principer, hwarefter Banco-styrelsen skal föras, är icke Banco-Fullmägtiges men Riksens

Ständers Secrete Utskotts wärck; men at följa the idéer och principer som af Riksens Ständers Secrete Utskotter blifwit utstakade, är en answarig skyldighet, hwilken så nu warande som tilstundande Banco Fullmägtige ständigt åligger. Skulle förthenskull uti the idéer och principer, som the förledne Riksens Ständers Secrete Utskotter och Banco Deputationer hafwa fattat om Banco-styrelsen, något finnas, som i thenna tiden ansåges för skadeligit och Banquen til förderf, samt mindre instämmande med the Stadganden, som förra tider om Banco äro utfärdade: Så lärer alt sådant så mycket mindre ifrån thess första uphof inpå Banco Fullmägtige kunna ledas, som thesse tå först äro brottslige, enär the af egen myndighet dristat at wägra wärckställighet af Riksens Ständers giällande Befallningar. Men at Banco Fullmägtige likwäl under alt thetta med urskillning och högsta ömtålighet hafwa ansedt then äfwentyrliga förbindelsen emellan Cronan och Banquen, hafwa the ådagalagdt icke allenast uti åtskillige under thenna Riksdag til Höglofl. Banco Deputation på befallning och i tylike mål afgifne Betänckanden, men äfwen uti then relation om Banquen, som til Högbemälte Deputation blifwit aflemnad: hwarest uti thess 10 § tydeligen säges, icke at Banque och Stats Contoir äro i wäsende och Credit enahanda, som woro orimligit; Men at Banquen i anseende til thess egen säkerhet, wid förefallande tilfällen, har trodt sig böra hafwa afseende uppå Kongl. Stats Contoirets bestånd, emedan med thess totala fall Banquen skulle äfwentyra then betydeligaste delen af thess fordringar; Och är thetta thessutan skrifwit i Relation til besluten som innom Banco Fullmägtiges öfwerläggningar blifwit tagne, men ej i Relation til hwarje Ledamots enskylte tanckar, the ther i Protocollen finnas.

Widare, och som nu warande Banco-Fullmägtige icke äro wållande til Banco-fordringens storlek hos Kongl. Stats Contoiret, ty kan them icke til last läggas hwad theraf följer. Äfwensom hwad före thenne Riksdag timat, icke lärer nu mera komma i fråga, sedan för thetta warande Ständer redan therom sine tanckar yttrat.

Yttermera, och på thet at Riksens Ständers Secrete Utskott måtte uplysas therom, at hwad Ständernes Herrar Deputerade uti anförde theras första punct skrifwit, icke låter lämpa sig til Banco Fullmägtige i gemen, såsom en idée then the alla wedertagit och följt, thet likwäl puncten uttryckeligen yrckar, ty täcktes Riksens Ständers Secrete Utskott af hosgående Protocolls Transsumter låta sig en närmare uplysning therom gunstigast förebringas.

2:o Then andra förbrytelsen består theruti, at Fullmägtige twärt emot Kongl. Kundgiörelsen af d. 16 Februari 1762, sedan senaste Riksdag låtit utgå åtskillige nya Lån, til en Summa stor 1,726,784 daler 27 ö. Kopp:mt, hwarigenom Riksens Ständers Höga afsigt med Sedel-indragningen blifwit rubbad.

Härtil swaras: At enär thetta säges utan widare tillägg- och uplysning, så böra Banco Fullmägtige ej undra om thet samma skulle förefalla Riksens Ständers Secrete Utskott ganska sällsamt; men Banco Fullmägtige få nu tilfälle at therwid erindra, thet alla sådane Lån ur Banquen äro utgångne efter en immediate operation emellan Riksens Ständers Banco Deputation wid förledne Riksdag och Banquens Commissarier, samt at thesse senare alt thetta til wärckställighet af sig sielfwe befordrat, utan at gifwa Fullmägtige therom någon Kundskap förr än efteråt, och tå redan 23 stycken af thesse Lån som i alt utgiorde 30 st. woro af Commissarierne utlemnade; Och emedan således hela thenna saken beror på Commissariernes immediate förklaring, uti hwilken Fullmägtige icke kunna inblandas, så lärer hela thenna förbrytelsen på Fullmägtiges sida af sig sielf aldeles förswinna. Sådant hafwa Fullmägtige långt för thetta uti theras til Ständernes Herrar Deputerade afgifne Förklaringar til theras urskuldande i thenna saken anfördt, men beklaga at thet samma uti Höglofl. Banco Deputationens Betänckande icke blifwit intagit. Hade thenna saken antingen ifrån then förledne Banco Deputationen til Banco Fullmägtige blifwit expedierad, eller af Banquens Commissarier straxt efter Riksdagen hos Banco Fullmägtige anmäld, så woro then deliberation, som theröfwer upkommit, then regel, hwarefter Banco Fullmägtige borde dömas, men tå intet thera skedt, tro Fullmägtige sig så litet therföre kunna tiltalas som theras Kundskap therom har warit aldeles ingen.

At Commissarierne i öfrigit ifrån d. 16:de Februarii 1762 til d. 18 Julii 1764, låtit uti smärre Lån-Summor utgå 51,600 daler Kopparmt, hwilket äfwen blifwit hos Ständernes Herrar Deputerade anmält under d. 1. Mars 1765, kan icke heller angå Fullmägtige, ty thenna utlåning, som Commissarierne på eget bewåg företagit, har warit til sistnämnde tid Fullmägtige aldeles obekant.

Förenämde bägge slags utlåningar, med hwilka Banco Fullmägtige som sagt är, icke haft at beställa, utgiöra then af Ständernes Herrar Deputerade anmärckte nya och förgripeliga Lån-Summan 1,726,784 daler 27 ö. K:mt, som Fullmägtige skolat emot Författningarne låtit utgå;

men af hwad ofwan anfördt är, befinnes theremot, at Banco Fullmägtige en sådan förbrytelse oförskylt blifwit tillagd, som Banco Fullmägtige i följe theraf icke heller kunna widkiännas then ganska swåra utlåtelsen, at något ögnableck med wederbörlig acktning icke hafwa ansedt Riksens Ständer, men them bakom liuset satt, som hade warit en gierning för hwilken Fullmägtige sig in i grafwen hade bort förewita.

At Fullmägtige skulle hafwa warit mindre bekymrade om en noga wärckställighet af Författningarne om Sedelstockens minskning, thertil swaras: At Protocollen intyga, thet Fullmägtige wid flere tilfällen ej allenast påmint Banquens Commissarier om noghet wid afbetalningarnes infordrande på Lånen; utan ock at the sjelfwe igenomgådt Lånings Listorne, therwid utmärckt hwad efter Författningarne thertil giöras bordt, och om wärckställigheten theraf tilsagdt Commissarierne.

Mera häraf tilkommer icke Fullmägtiges omsorg; och tå the thetta fullgjordt, kunna the icke gierna anses för bekymmerslöse.

Commissarierne tillhörer at wärckställa hwad förordnadt blifwit om inbetalningarne på utgångne Lån, såsom hwaruti Sedelstockens förminskning egenteligen består; Och i thetta giöromål består en wäsendtelig del af Commissariernes Embeten. Skulle therföre något finnas häruti bristande, kan thet icke tillräknas Banco Fullmägtige, utan at sammanblanda personer, giöromål och answar; men bör blifwa för Banquens Commmissariers räkning, hwilka äro bundne til immediate redogiörelse och answar för Riksens Ständer, äfwen så wäl som Banco Fullmägtige.

Under thenna rubrique hafwa äfwen Ständernes Herrar Deputerade behagat anföra then enskilte Afhandling, hwilken med Banco-Casseuren Gottsman blifwit gjord, angående Läne Banco Attester på Riksdaler, Ducater och Courant Silfwermynt samt Sölfwer, hwilket Fullmägtige emot en summa uti Sedlar stor 2,124,000 daler Kopp.mt. under Banquens förwar komma låtit.

Grunden til thetta Fullmägtiges göromål ligger hufwudsakeligen uti then Instruction, som År 1752, Fullmägtige til efterrättelse blifwit utfärdad, och hwilken, som then uti Ständernes Herrar Deputerades Betänckande blifwit utelåten, Fullmägtige utbedja sig at häruti sielfwa orden så få införa, som then i berörde Reglementes 37 § är lydande.

Sedan Ständernes Herrar Deputerade i thet föregående af thenna § sig omständeligen yttradt, huru med Caroliner och Carolin-Sedlars inwäxling förfaras borde, tillägges therutinnan följande uttryckeliga

Stadgande, angående Banquens inlösen af the öfrige thess Läne Attester på Specie Mynt neml:en »Föröfrigit och som the gamla Läne Banco-»Capitalernes upsägning är en för Innehafwarne nog obehagelig sak, »hwilken torde skaffa Banquen många hemliga missgynnare; Så skulle »Wi gierna önska, at Banquen kunde blifwa them qwitt på något annat »sätt, som icke stötte thet allmänna i ögonen. Och hafwe wi förthen-»skull pröfwat rådsamt, at Gamla Läne Banco Sedlar, hälst på Caro-»liner, enär the finnas til kiöps, måtte oförmärckt för Banquens räkning »inwäxlas, äfwen med något högre Lage, än som allmänneligen för »them betalas: Hwilket ej kan räknas för någon Banquens förlust, utan »snarare båtnad, när man besinnar thet interesse, som för them beta-»las skulle, therest the längre blefwo utelöpande. Framgången af en »slik Handel ankommer förnämligast på en helig tysthet och försigtigt »förhållande, hwarom wi hos Herrar Fullmägtige giöra Oss helt för-»wissade, och förthenskull til theras omsorg recommendere thenna an-»gelägenheten.»

Nu som thenna Författning, Fullmägtige wetterligen ingen förändring har undergådt; ty hafwa Fullmägtige trodt thet then samma wid et så besynnerligit tilfälle icke kunde af them utan answar ur ackt lemnas. I anledning af then samma och efter tylikt beräknings sätt, hafwa Carolin-Capitalerne tid efter annan blifwit inwäxlade; Och emedan Banquen wid then tiden således war blefwen qwitt hela sin Carolin-skuld, enligit therom gjorde Författningar; ty hafwa, utom jag Löwen, Fullmägtige tänckt, thet skulle Riksens Höglofl. Ständer i anledning af samma Författning, och tå tilfälle kunde sig yppa, icke ogierna, samt efter handen se Banquen ifrån then öfriga Specie Capitals skulden befriad; Hwilket thet ordet *N. B. hälst* uti ofwan anförde § tydeligen wid handen gifwer. Fullmägtige hafwa således icke til et högre Lage än thesse Mynt-Sorter ägde, tå anbudet gjordes, ehuru § tycktes them äfwen thertil auctoriserat, men til et långt mindre, thesse Capitaler emottagit.

Widare och som then anbudne Summan war ansenlig; ty hafwa Fullmägtige med anbiudaren icke welat giöra någon slutelig Afhandling, men låtit saken therwid bero, at Läne Banco-Attesterne blefwo förwarade til Riksens Ständers egna behageliga godtfinnande. Tiden har äfwen wisat möjeligheten af thenna Operation, enär ägaren under warande Riksdag til Höglofl. Banco Deputationen hela thetta Läne Banco-Capitalet anböd til thet Agio, som Fullmägtige thet samma hade emottagit, och hwarunder Banquen på thenna tiden ingen förlust, men

en skillnad til thess, förmohn tilskyndad blifwit af Sex dalers bättre pris på hwarje Ducat, samt til Fyra daler på hwarje Riksdaler, än om the År 1763 skulle hafwa inlösts.

Härwid täcktes Riksens Ständers Secrete Utskott äfwen finna, at om thenna Operation *med en helig tysthet och försigtighet*, enligt slutordens innehåll uti then anförde §, skulle företagas, hafwa Fullmägtige icke utan skjäl antagit then nyttjade methoden, såsom thertil then lämpeligaste; och at således hela thetta wärck til Commissariernes kundskap icke förr komma kunnat, än Ständernes Herrar Deputerade behagat thet för them uppenbara.

Hwad Fullmägtige, jämte thet anförde, trodde sig til Banquens säkerhet härmedelst winna, bestod theruti, at då wåre handlande under then stora Banqueroutten utifrån söktes om betalningar för många och store skulder, hade lätteligen åtminstone en del af thesse Läne Banco Attester kunnat komma i Utlänningars händer; Farhågan therföre war ej mindre grundad theraf at thesse Attester tilförene i Sweriges Banque woro belänte; ty då hwarje sådan Sedel icke thesto mindre och efter wanligheten är utelöpande med Läne Banques Contoirets påskrift af Lån Summan, som efter 1741 Års Kongl. Förordning therpå utgådt, så äger främmande man lika lätt åtkomst til en belänt som obelänt Läne Banco Attest, hwarwid skillnaden ej är annan, än at han betalar mindre för then belänte än för then obelänte Sedelen; Men wid thess présentation och inlösen är Banquen skyldig at betala Mynte-Sorten i Specie, utan afdrag af Kopparmynts Lånet therå, som Innehafwaren serskilt clarerar; Och skulle en utan mycket upskåf utifrån äskad Liquidation med Banquen wisserligen hafwa warit högst äfwentyrlig för thess Credit och styrcka.

Som nu Banquens öden uti så hufwudsakelige mål uppå lycka eller händelser aldrig bör ankomma, ty hafwa Fullmägtige för theras del trodt, at thetta anbudne tilfället, så i thet förra, som senare afseendet, icke borde ur ackt lemnas.

Fullmägtige hafwa hyst thesse tanckar på en tid, då Banquen befunnits utan ressourser af Mynt til fullgiörande af thess skyldigheter, så wäl hwad Capitalerne som the årlige interessen beträffar; Och om Fullmägtige i alla thesse Considerationer sig skulle hafwa misstagit, så har nit och innerlig wälmening thertil warit wållande, samt then farhoga, at äfwen på en annan sida ådraga sig Riksens Ständers omilda omdöme, therest någon Banquens olägenhet hade inträffat, men Protocollen therjämte utwisa, at sådant kunnat undwikas.

3:o At Fullmägtige tillåtit twärt emot Riksens Ständers Secrete Utskotts förordnande d. 17 Junii 1762, at något öfwer 14 Tunnor Guld, hwarföre the för Första Crono-Lotteriet utgifne Obligationer woro af Privatis i Banquen pantsatte, blifwit såsom Lån lemnade Kongl. Maij:t och Cronan.

Härtil swaras: At Kongl. Stats-Contoiret til förfallotiden i Februario 1764 icke war i tilstånd at infria thess för Första Kongl. Lotteriet gifne Obligationer, therom behagade Kongl. Maij:t i Nåder underrätta Fullmägtige, med the ömmaste utlåtelser, om then fara Stats Wärckets och Rikets allmänna Credit förestod; therest icke någon arrangement kunde träffas angående thesse Obligationers inlösen.

Wid then tiden war Banquens Situation, i anseende til Cronan, then, at förutan Banquens ansenlige fordran hos Cronan, så hade Banquen äfwen gådt i Accept för Kongl. Stats Contoirets Obligationer för uptagne Tre Millioner Riksdalers Lån, efter Riksens Ständers wid sista Riksdag widtagne författning.

Häraf upkommo twänne nog wigtige considerationer för Banquen; then ena at menagera Crediten för en så ansenlig Debitor, som Cronan, hwars Solvabilité deciderade om Banquens bestånd; then andra at hindra Stats Wärckets Credits widare förfall, i anseende til then Banquen theraf förestående faran, at såsom Acceptant få inlösa Obligationerne för uptagne Lån, när Stats Contoiret, såsom utgifware, thet icke förmåtte, hwarigenom Banquen i stället för prolongation på fiorton Tunnor Gulds redan gjord skuld, möjeligen kunnat få widkiännas Niotio Tunnor Gulds utgift.

Här war således icke fråga om at gjöra någon ny försträckning til Kongl. Maij:t och Cronan, men om sättet at infordra et redan gjordt Lån wid thess förfallo tid, men thet Alternativ, antingen at pressera betalningen och til Banquens kiänbaraste skada sätta Cronans och Stats Wärckets Credit i äfwentyr, eller at lemna Cronan Tio månaders anstånd med betalningen, hwarom Kongl. Maij:t på Konungslig tro och låfwen owilkorligen i Nåder försäkrade.

Men thetta alt hade icke kunnat determinera Fullmägtige til thenna skulds omsättning om icke en mera betydande och eftertänckelig omständighet förekommit wid the på thesse Obligationer utgångne Låns infordrande.

När Låntagaren wägrade at återbetala thet på Kongl. Stats Contoirets Obligation erhållne Lån, hade Banquen, som skulle giöra sig

af Panten först betalt, ej annan utwäg öfrig, än at försälja Cronans förskrifning på öppen Auction; hwartil nödwändigt fordrades, en riksens Ständers egen åtgiärd; sedan Fullmägtige öfwer en sådan utwäg icke ägde något hwarcken efterdöme eller anledning at tilgå.

Häraf blef således nödwändigt för Banquen, at ingå i then af Kongl. Maij:t i Nåder föreslagne omsättningen, hwarigenom wäl betalningen af the 7/8 delar, som Cronan war skyldig at betala Banquen i Februarii månad 1764 på the Första Lotterie Obligationerne, upskiöts, och som likwäl skedt, ehwad Banquen welat sådant tillåta eller icke, men Stats Wärckets Credit blef orörd och utan misstanka tå then på samma Obligation återstående Åttonde delen til Creditorerne af Kongl. Stats Contoiret betaltes wid utfäst tid.

Riksens Ständers Secrete Utskott täcktes häraf behageligen finna, at thenna omsättning icke bör qualificeras såsom något nytt Lån til Kongl. Maij:t och Cronan; ty härwid har icke then minsta penning til Kongl. Maij:t och Cronan utgådt; utan har endast et redan giordt Låns inbetalning måst prolongeras, i brist af förmåga och utwäg hos Banquen, at til föreskrefwen tid få thet betalt.

Med all then åtgiärd, som af Riksens Ständer sielfwe kunnat giöras wid Lånens infordrande på thet andra Kongl. Lotteriets Obligationer lärer thet äntå icke kunnat undgås, at the af Banquen therpå gjorde Lån til 7/8 delar måst för Cronans eller någon annans räkning prolongeras, sedan Banquen til thenna stund icke niutit therföre någon inbetalning, hwilket ännu tydeligare wisar omöjeligheten för Fullmägtige, at i thenna sak kunna giöra något mer, än med all then kraft och styrka, som en egen Riksens Ständers handläggning åtföljer, härutinnan uträttas kunnat.

Härwid täcktes dock Riksens Ständers Secrete Utskott gunstigast låta sig föredragas, at änskiönt Ständernes Herrar Deputerade utan åtskillnad samtelige Fullmägtige med lika stränghet, i anseende til thenna saken anse, så wisa likwäl hosgående Protocoller af d. 28 April 1763 och d. 8 Februarii 1764, huruledes Wi, Schröder, Hausswolff och Celsius, oacktadt alla anförde högst ömande considerationer, warit af en annan tanka, til hwilken jag Löwen och jag Appelbom d. 8 Februarii sistnämnde År äfwen hafwa accederat; änskiönt saken i anseende til pluraliteten wid omröstningen, icke annat lagligen kunde, än emot wårt opinerande wärckställas.

4:o At Fullmägtige, utom thet the sielfwe besörgt om alla inwäxlingar i Specie Mynt, the i syn-

nerhet på 2:ne påster införskrefne Ducater, tilsammans 3,014 st. betalt för en del Twå daler och för thet andra Tre daler Kopp. mt utöfwer thet Årets högsta Cours.

Härtil swaras.

Fullmägtige tilhör wäl icke, såsom någon skyldighet, at besörja om inwäxling af Specier för Banquens behof; men at the sådant gjordt har skedt i then angelägna afsigt, at med mästa säkerhet kunna förborga Banquens behof och äfwen förlägenhet af Specie Sorter, samt af then öfwertygelse, at en Inwäxlingscommission altid warit säkrare och ömmare handterad af them, än någon annan, åtminstone än af en Mäklare, som annars bordt härom tillitas.

Hwad then högre betalningen angår på 3,014 st. Ducater, så är thermed thet sammanhang, at i October månad 1762 finner Banquen sig i then förlägenhet om Ducater, at Läne Banco Contoiret, enligit thess andragande, uti Fullmägtiges Session d. 13 October 1762 måste til en inlösen af en Sedel på 2,000 Ducater söka them uplåna af andra utom Banquen.

Thet träffar sig så lyckeligen, at en af Fullmägtige, Gross-Handlaren Wittfoth, har 1,500 Ducater, hwarmed han til then förewarande pressanta utbetalningen undsätter Banquen.

Läne Banco Contoiret requierar wid samma tilfälle til thenna återbetalning samt widare förestående betalningar Fyra à Fem Tusende Ducater; Och som hela thetta quantum icke här kunde fås, men Banquen them oumgiängeligen behöfde, så anlitade Fullmägtige, förutan jag Löwen, som war frånwarande, Afledne Directeuren Petersen, at utrikes ifrån införskrifwa Ducater, under betingande at niuta therföre betalning för hwad han med räkning och Factura styrckte, them hafwa kostat.

Wittfoth begifwer sig äfwen, at uppå samma fot taga betalning för the 1,500 st. han til Banquen lånt.

Emedlertid giöra Fullmägtige sig sielfwe all möda, at hemligen och under hand inwäxla här så mycket af Ducater, som fås kunde, hwarigenom ock införskrifningen theraf utifrån kunnat inskränkas til 3,014 st. The af Fullmägtige här inwäxlade Ducater hafwa blifwit betalte til Femtiotwå och Femtiofyra daler, och theribland har Directeuren Petersen, som införskrifningen utifrån sig åtog, äfwen lemnat Tu Hundrade stycken, som han här inwäxlat til femtiotwå daler Kopparmynt.

At the utifrån förskrefne Ducater fallit dyrare, än efter uträkning på högsta Cours, härrörer theraf, at the på införskrifnings orten ej kunnat fås för bättre, och at omkostningar therwid förefallit, särdeles för the första fem Hundrade stycken, som för Banquens skyndsamma undsättning måst komma med pästen och i Päst porto kostat 120 m. Hamburger Banco.

Fullmägtige hafwa, efter thet med Petersen gjorde betingande, icke kunnat undgå, at godtgiöra honom hwad han med räkning wijst sig hafwa therföre betalt, ej heller twinga honom, at Banquen til förmohn blifwa på thenna Handel lidande; ehuru thesse införskrefne Ducater, i anseende til theras valeur utrikes samt post porto och utrikes omkostningar, kommo dyrare, än the Fullmägtige kunnat här inwäxla, men til the förestående Banquens betalningar icke förslogo.

Häraf lärer således nöijacktigt förklaras, hwarföre Fullmägtige kommit at betala 3,014 st.: Ducater til 2 och 3 dahl. öfwer högsta Cours.

Banquens oumgängeliga behof och brist på Ducater har här ej tillåtit annat betingande, ej heller annan utwäg til theras anskaffande; och om Banquens Credit skulle, i brist af skyndsam undsättning, kommit at wid thetta tilfälle lida någon mehn, hade then enskyllan säkert ej blifwit giällande, at Fullmägtige warit omtänckte at skaffa Banquen 2 à 3 dalers bättre kiöp på 3,000 Ducater.

5:o At Fullmägtige afslutadt en Liquidation med Gottsman öfwer et År 1760 lefwererat partie Silfwer, hwarigenom Banquen blifwit i mistning af 350,533 D. 19 ö. Kopp.mt, hwilka the på Winst och Förlust Conto afskrifwit.

Härtil swaras: At äfwen thetta giöromål grundar sig på et eget Ständernes Herrar Deputerades förordnande uti 1762 Års Reglementes 21 § så lydande:

»I anseende til the skiäl, som uti Riksdags Berättelsens 17 § äro »anförde, hafwa Wi ej kunnat ogilla then Silfwer-Handel, som Herrar »Fullmägtige under lånta namn för Banquens räkning, ingådt med »Casseuren Gottsman. Men som then höga Wäxel Coursen, emot »Herrar Fullmägtiges skiälige uträkning, sedan then tiden fast mera »blifwit ökt, än minskad, och mycket owisst är, om samma Cours, »innom then med Gottsman betingade återlefwererings tiden, kan ned»sättas i then mohn, at Banquen må kunna, för thet med Gottsman

»betingade priset, införskrifwa Silfwer til förbindelsens fullgiörande; så »hålla Wi för rådsamt, at Banquen innehåller med widare förmyntning »af thet inlöste Silfret, och förwarar återstoden, at wid Gottsmans an»fordran, lemnas honom tilbaka: Hwilket, enär återlefwereringarne, en»ligit betingandet, giöras efter hand, lärer för någon tid förslå, så at »Banquen, under en framdeles til förmodande drägeligare Wäxel Cours, »må kunna införskrifwa thet, som swarar emot hwad redan förmyntadt »är; så framt icke Herrar Fullmägtige, genom Handelsmännerne Peter»sen och Clason, skulle kunna träffa någon annan för Banquen fördel»acktigare förening med Säljaren.»

Om nu Ständernes Herrar Deputerade hade behagat at i thenna sak wederbörligen skilja på tiden, så hade theraf blifwit tydeligit, at samtelige Fullmägtige för thenna Operations hela förlopp både til Silfwer uphandling, och theraf förmyntade Riksdalrars utwäxling, icke kunna wara answarige; ty hwad sielfwa Silfwer-Handelen och Riksdalers utwäxlingen beträffar, är then före sidsta Riksdag af tå warande Fullmägtige förehafd och slutad, hwaraf är klart, at icke allenast öfwer-Håf Predikanten Doctor Schröder, hwilken af Ständernes Herrar Deputerade ensam nämnes, men äfwen Wi öfrige, tillika med honom, senare tilkomne Fullmägtige, Löwen, Appelbom och Celsius, innom samma Ständernes Herrar Deputerades ömmande godhet rättwisligen böra inneslutas, såsom the ther för samma saks grundläggning icke kunna til answar ställas, äfwen som the äldre Fullmägtige tro sitt förswar och sin säkerhet therutinnan ligga, at the så wäl för thetta som för theras öfriga giöromål til förflutne Riksdag behörig decharge af Ständernes Herrar Deputerade redan erhållit; Och således blifwer endast Liquidationen öfwer thenna Handel thet giöromål, öfwer hwilket nu warande Fullmägtige theras gemensamma Förklaring böra afgifwa. Men enär thenna Liquidation sig grundar uppå ofwan anförde Riksens Ständers Banco Deputations egen befallning, hafwa Fullmägtige öfwer then föreskrefne Liquidations tiden så mycket mindre fördristat sig, at med thensamma fördröija, som et tylikt upskof torde hafwa med sig fördt en ännu kiänbarare förlust för Banquen, hwars skada af thenna Handel redan war nog betydelig. Således täcktes Riksens Ständers Secrete Utskott finna, at Fullmägtige bordt och måst liquidera, men hwad sielfwa Liquidations sättet åter beträffar, hafwa Fullmägtige upfyllt Riksens Ständers Banco Deputations afsigt, tå Gottsman i stället för Silfwer blef bragdt at sig med Banco Sedlar åtnöija til thet pris, som wid then tiden swarade emot Silfwers tå warande wärde, hwari-

genom Banquen wisserligen en långt mindre skada tilskyndades, samt Riket och Wäxel Coursen en långt mindre kiänning, än om et så ansenligit partie af Silfwer, antingen utom eller innom Riket hade måst anskaffas. Och enär Herrar Banco-Deputerade sig theröfwer förundra at Banquens häraf uplöpande skada uppå Banquens Winst och Förlust Conto blifwit upfördt, så lemnas i thet målet til Förklaring, at hwad som icke war Winst, nödwändigt ibland Förlusterne bordt få sitt rum.

6:o At Fullmägtige, förutan theras dispositions medel, ganska frikostigt, efter behag och godtycko, disponerat Banquens medel til discretioner och gratificationer.

Härtil swaras: At hwarje Påst, som af Fullmägtiges Dispositions Medel utgådt samt then minsta utdelning, som til någon fattig blifwit theraf gjord, äger sin behöriga Verification, och är til Summans storlek samt Personens namn, som then undfådt, omständeligen utfördt.

Widare:

At ihågkomma them med någon erkiänsla, som gjordt Banquen någon serskilt nyttig tienst, och hwaraf Banquen, i anseende til thess widsträckta relation och rörelses angelägenhet, är i mera behof, än något annat publiqut Wärck, thertil styrcker wäl sielfwa billigheten, men Fullmägtige hafwa thess utan funnit grund och skjäl härtil af äldre och nyare Reglementen, serdeles the af 1698, 1707 och 1709, hwilka tillåta Fullmägtige at af Banquens medel utdela belöningar til them som theraf gjordt sig förtjente.

Fullmägtige hafwa likwäl härwid gierna i ackttagit, at wid tylike händelser ställa sine beslut efter the Betänckande, som Banquens Commissarier öfwer målen afgifwit, och icke oftare af egne bewåg Banco-Betjeningen några tylike gratifikationer bewiljadt, än tå någon af them med sådane arbeten och på sådane tider warit sysselsatt, til hwilka Fullmagter och skyldighet them icke förbundit, hwarwid Fullmägtige äfwen så tilfoga, at hwad the härutinnan gjordt, hafwer skedt i likformighet med hwad Ständernes Herrar Deputerade sielfwe wid föregående Riksdagar behagat i tylike händelser giöra, hwilket Fullmägtiges 2:ne Memorialer til Ständernes Herrar Deputerade, under d. 2 Maii förledit år, hwarest hwarje Påst serskilt förklarad finnes, bredare utwisa.

Hwad widare then Liungberger bestådde Rese-hielpen angår, hwaröfwer äfwenledes Fullmägtige uti Memorial af d. 28 Augusti för-

ledit år sig yttradt, så torde the skjäl för then saken blifwa giällande, hwilka uti Ständernes Herrar Deputerades egne härom til Riksens Ständers Secrete Utskott gifne Betänckande förmodeligen finnas anförde.

Then omständigheten böra likwäl Fullmägtige här i hörsamhet förklara, hwarföre sådant innom en månad för thenna Riksdags början skiedde, neml. at som Liungbergers Rese-år gingo til ända med 1764, och han tå borde sig här inställa, så war thet nödigt, at han tå wiste, antingen han skulle resa hem eller till Italien, om man annars skulle undgå en ny kostnad i rese-penningar, som troligen torde hafwa stigit til hälften af then anslagne Summan til et års wistande i Italien.

Emedlertid är thenna sak ännu i thet skick, at then aldeles beror på Ständernes Herrar Deputerades godtfinnande; ty på thet bewiljade Rese-understödet til Italien är ingen ting utbetalt.

Likaledes och hwad angår the så kallade Banco-Måltider för Fullmägtige, så få Fullmägtige therwid erindra för hwad thenna Artikel sedan sista Riksdag kan angå, at thesse måltider aldrig warit inrättade eller sedermera bibehållne för at gratifiera Banco Fullmägtige, men ifrån Banquens första fundation anstälte wid förrättad årlig Inventering, såsom en heder och ihugkomst emot Banquens Commissarier och en del af then Öfre Betjeningen; hwarwid nu warande Fullmägtige ansedt såsom en olägenhet och tids spillan för sig, så ofta som någon af them hafwer blifwit nödgad, at för anseende skull them under tiden biwista.

Et med sielfwa Banco-Inrättningen lika gammalt bruk, hwilket med Riksens Ständers egen närwarelse så många gånger blifwit auctoriserat hafwa Fullmägtige ingen anledning haft at af eget bewåg förändra, förr än, enär wid thenna Riksdags begynnelse Herrar Banco Deputerade sielfwe, til besparing i utgifterne, therom behagat föranstalta.

7:o At Fullmägtige under wissa hemlige Räkningar utassignerat ansenlige Penninge Summor til wisse Lån och utgifter, som the för Banquens Commissarier welat hafwa dålde.

Härtil swaras: At Banco Fullmägtige inga hemlige Räkningar för theras egne behofwer kunna widkiännas; men widkiännas gierna, at sedan Riksens Ständers Secrete Utskotter sielfwe alt ifrån 1748, tå thesse Räkningar först öppnades, tid efter annan hafwa låtit til Fullmägtige sådane befallningar om utbetalningar af Banquen utfärda, om

hwilka kundskapen, efter theras egne wälbehag och yttrande, icke utom Fullmägtiges rum komma borde, hafwa Fullmägtige på thet tylike Riket beträffande hemligheter wederbörligen måtte wårdade blifwa, låtit läna sitt gemensamma namn, omöjeligen sig föreställandes, at theraf någon misstancka om theras trohet wid Bancoförwaltningen skulle upkomma kunna. Fullmägtige taga således icke til sig någon af the tanckar, som thenne af Herrar Banco Deputerade upgifne förewitelsen kan med sig föra, tå then blott och bar beskådas. Riksens Ständers Secrete Utskott täcktes om thenna sanning så mycket mera wara försäkrad, som Riksens Ständers Secrete Utskott af egen erfarenhet under thenna Riksdag har sig bekant, huruledes förseglade befallningar om försträckningar til Cronan under Riksdagarne pläga til Banco Fullmägtige på thet sättet expedieras, at the samma för hemlighetens skull icke annorlunda, än uppå wiss utsatt tid och i Kongl. Maij:ts egen Rådkammare skola upbrytas. Riksens Ständers Secrete Utskott täcktes therjämte uplyst finna, huruledes åtskillige mål tid efter annan kunna förekomma, rörande dels Rikets, dels Banquens egne angelägenheter, hwilka blifwa af sådan natur at the utan Banquens och Rikets skada icke annorlunda handhafwas kunna. Til wedermäle hwaraf Fullmägtige få then äran at anföra then författning, hwilken Riksens Ständers Banco Deputation wid thenna Riksdag sielf har funnit sig befogad at widtaga, rörande Liquidations sättet med åtskillige af them som på Banco Auctionen the försålde Kongl. Stats Contoirets Obligationer af thet senare Kongl. Lotteriet sig hafwa tilhandlat, wid hwilket tilfälle Riksens Ständers Banco Deputation medelst befallning af d. 7 Augusti 1765 hafwer ålagdt Fullmägtige, at låta en serskilt Räkning under wiss Titul öpnas med tillägg, thet skulle Banco Commissarierne undfå muntelig befallning om the Summor, som på thenna Räkning borde utgå.

Sluteligen, hwad thenna saken beträffar, begära Banco Fullmägtige, såsom sin rättighet, nu warande Herrar Banco Deputerades egna ojäfacktiga betyg, om, wid alla thesse Fullmägtiges Räkningar, befallningar eller behörige Verificationer i någor måtto äro saknade, eller om ther ibland then minsta penning är befunnen, som kunde wäcka misstancka om Banco Fullmägtiges redeliga upförande.

Skulle Riksens Ständers Secrete Utskott wid thenna Riksdag finna at aldrig mer några hemliga Räkningar i Banquen skola föras, så lärer en sådan Riksens Ständers Secrete Utskotts behageliga befallning hädanefter tjena så wäl nu warande som blifwande Fullmägtige til en blind åtlydnad.

8:o At Fullmägtige utan samråd med Banquens Commissarier afgiordt hwarjehanda mål och ärender, samt äfwen utan wederbörlige förslag bortgifwit ledige tjenster, hwarigenom the icke allenast betagit Commissarierne en rättighet, som them i stöd så wäl af äldre som nyare Reglementer tilkommit, utan ock ther medelst ifrån befordran utestängt them, som i touren warit the närmaste och mäst förtjente.

Härtil swaras: At som Banco Fullmägtige och Banquens Commissarier med serskilte Instructioner ifrån alla tider warit försedde, uti hwilka dels gemensamma, dels enskilte skyldigheter blifwit them ålagde, ty hafwer icke annorlunda kunnat hända, än at Commissarierne, efter hwarje förekommande saks natur och beskaffenhet, dels blifwit, dels icke blifwit hörde.

At således under tiden har måst skie, utwisa the hemlige befallningar, hwilka ifrån Riksens Ständer wid förledne Riksdagar äro emanuerade, af sådan beskaffenhet, som the, hwilka uti nyss föregående punct äro omrörde.

För öfrigit hafwa Fullmägtige härutinnan gådt then wäg, som af Banco Fullmägtige i alla tider warit brukad, och således icke af sig sielfwe börjat något nytt eller tilförene owanligt öfwerläggnings sätt.

Under thenna punct anföra äfwen Ständernes Herrar Deputerade någon olaglighet i befordrings sätten med Banquens Betjening, som utom Commissariernes förslag skall, sedan senaste Riksdag, wara förelupen. Härtil swaras: At som Banco Fullmägtige, wid timade ledigheter innom Banquen, hafwa bordt sig til rättesnöre förelägga then befallning om indragningar, hwilken 1762 Års Reglementes 3 § innefattar; ty hafwa sedan senaste Riksdag, innom then öfre eller then mera betydande delen af Banco Betjeningen, inge Tjenste tilsättningar och således inga Förslager kunnat hafwa rum, hwilket Banco Fullmägtige wisserligen hade i ackt tagit, therest icke et så uppenbart stadgande hade bordt blifwa theras regel; och i följe hwaraf trenne Commissarie-Löner, en Bokhållare samt twänne Contoir Skrifware Sysslor jämte et Contoir Skrifware Arfwode af 200 daler Silf.mt, blifwit til thenna Riksdags början indragne.

Men huruledes i anseende til then mindre Betjeningen innom Banquen, then besynnerlige händelsen i thesse åren sig yppat, at åtskillig ungdom medelst oförståndig lefnad hade bragdt sig i skuld och innom fängelse, samt med hwad ömtålig omsorg, så wäl i anseende til Ban-

quens heder, som ynglingarnes uprättande, Banco Fullmägtige sig therwid upfört, sådant alt hafwa the uti theras Relations 4 § omständeligen förmält; Hwarwid likwäl Fullmägtige städse och nogast hafwa i ackttagit en sådan rättwisa, at ingen med skjäl theröfwer lärer kunna klaga. Blefwe någon Specielle casus upgifwen eller någon klagande sig infunne, fingo Fullmägtige tilfälle at sig närmare utlåta. Emedlertid och så länge sådant icke skedt, kunna Fullmägtige icke annat än mycket ömma wid et i så allmänna ord ställdt tilmäle, tå bewisen therwid saknas.

9:o At Fullmägtige genast antagit Kongl. Maij:ts gjorde anbud, at i betalning på Stats Contoirets skuld få til Banquen aflemna 101,067½ lod Silfwer af Ost Indiska Compagniet til 12 d. lodet, ehuru Afledne Directeuren Petersen, såsom Fullmägtig warit theremot och serskilt yttradt sig, at Silfwer kunde införskrifwas utifrån til 10 dal. pr lod, samt at Fullmägtige ingen erindran therwid gjordt, om min Löwens jäfagtighet wid thetta måls afgiörande.

Härtil swaras: At Protocollen, hwilka härhos i hörsamhet följa, utwisa tydeligen, huruledes thetta anbudne Silfret icke genast, men efter en noga öfwerläggning, har blifwit antagit, hwilket the therstädes anförde rationes decidendi nogsamt betyga. Samma Acter utwisa likaledes, at then ifrån Kongl. Maij:t anbudne Summan wida öfwerstiger thet quantum som Banquen theraf welat behålla; äfwenledes at Directeuren Petersen sig icke åtagit någon införskrifning til 10 daler Kopp. mt per Lodet, men allenast förment, at sådant kunde skie, och therjämte förklarat sin okunnoghet therom, huruledes Silfwer-prisen wid thenna tiden borde anses, som Protocollet lyder, hwarföre han hwad prisets determinerande beträffade, wille låta then samma till framtiden wara upskutit.

Men som Fullmägtige, hwilka thenna öfwerläggning biwistat, icke allenast ständigt förnummo Banquens stora brist uppå Silfwer til thess mångfaldige behofwer, utan äfwen af hwad wid Ducatinförskrifningen förelupit, tydeligen sågo, huruledes et Banquens in instanti tryckande behof kunde blifwa Banquen til både plåga och skada, och Fullmägtige ännu hade i friskt minne, huruledes then år 1760 med Gottsman ingångne Silfwer-Handel, på et odeterminerad och til framtiden utstält pris, utslagit, genom Coursens upplopp til Banquens kiänbara skada; samt hwad priset på Silfret beträffade, at thet samma uti tidens tå

warande omständigheter, framdeles kunde blifwa så snart högre som lägre, emedan thet til weckor och månader varierade; Ty funno Fullmägtige bäst wara, at thet gjorde anbudet emottaga, icke efter Kongl. Stats Contoirets behag, men til thet Lod-tal, som Banquens behof fordrade, emedan therest sådant icke hade skedt, Banquen icke thesto mindre innom året måst et tylikt quantum antingen utifrån eller innom Riket anskaffa, hwarigenom, utan annan tunga och äfwentyr, Banquen äfwen hade blifwit nödsakad, at föröka then dryga Sedelstocken med nya Sedlars utgifwande til en summa af 1,212,810 daler Kopp.mt, som likwäl nu undgådts, tå Banquen therjämte fådt qwitta förberörde Summa på thess hos Cronan ägande ansenliga fordran, hwars inbetalning warit i wärckställigheten så mycken owisshet underkastad.

För öfrigit och huruwida Herr General Majoren och Riddaren Baron Löwen warit delägande i Handels-Bolag, med hwilket Cronan transigerat, hafwa the öfrige Fullmägtige icke så egenteligen kunnat hafwa sig bekant.

10:o Lägges Fullmägtige til last, at, hwad Tumbo Pappers bruk beträffar, Fullmägtige med Förklaringen, thet samma angående, på tiden ankomma låtit, hwarföre äfwen Ständernes Herrar Deputerade med thess yttrande öfwer then hushållning, som therwid förelupit, icke ännu tilfälle fådt, at sig theröfwer yttra, ehuru then skall mycken upmärcksamhet förtjena.

Härtil swaras: at then enda sak för hwilken Banco Fullmägtige om en benägen ursägt anhålla, är thet drögsmål som med thenna Förklarings afgifwande har timat, icke af thet skjäl, som skulle Fullmägtige, genom några synnerlige orsaker thertil hafwa warit föranlåtne; Men emedan thenne Acten, som innefattar en ganska widlöftig redogiörelse ifrån Wärckets begynnelse, icke så snart, som Fullmägtige gierna önskat, har wederbörligen kunnat tilredas; så ock när Riksens Ständers Secrete Utskott täckes låta sig erindra, at Fullmägtige ifrån thenna Riksdag til förledit Års slut, utom the wanlige och Courante Fullmägtige åliggande giöromålen hafwa, sin skyldighet likmätigt, til Ständernes Herrar Deputerade afgifwa bordt Åttatio fem stycken serskilt samt mer och mindre widlöftige Förklaringar och Betänckande: Så förwissa sig Fullmägtige therom, at Riksens Ständers Secrete Utskott thetta upskof icke obenäget anser.

Hwad sielfwa Inrättningen och Hushållningen af thetta Wärcket beträffar, och huruwida Riksens Ständer wid framfarne Riksdagar med thess anläggande hafwa påsyftadt någon Sedel Systemens perpetuerande är en sak, hwaröfwer Fullmägtige sig utan förgripelse hwarcken böra eller kunna yttra; Men hwad tanckar Fullmägtige för theras del om Sedel-Systemen hysa, samt hwilka medel, så wäl til thess förminskande, som til thet redbara Myntets återbringande i rörelsen, efter Fullmägtiges mening, icke skulle wara otjenlige, thet samma hafwa Fullmägtige uti hörsamt Memorial af d. 27 Februarii 1765, hos Ständernes Herrar Deputerade andragit, och skulle skatta sig thet för en heder, om Riksens Ständers Secrete Utskott täcktes låta thet samma sig föreläsas, hwarigenom, om icke mer, åtminstone theras nit och wälmening kan warda uppenbar.

Emedlertid är til Banco Fullmägtiges kundskap, enligt theras Acter, af thenna principe ej mera kommit, än at, sedan Banquen skulle utgifwa Sedlar, man har welat, medelst thetta Wärckets inrättning til then betydeligaste delen förwara Banquens säkerhet emot förfalskningar, hwilket ändamål, tå tiderne före och efter thetta wärcks inrättning jemföras, utan twifwel skall finnas wara wunnit. Och ehuru enligt Herrar Deputerades tancka, then bekostnad, som uppå Tumbo Pappers Bruk tid efter annan är gjord worden, tyckes uti Summan något uplöpa: Så torde likwäl Räkenskaperne utwisa, icke allenast, at then upgifne Summan någon närmare granskning tåla kan, men äfwen at tilwärckningen wid Tumbo Pappers Bruk, sedan år 1760 sig öfwer En Million dahl. Kopp. mt bestigit, hwilken Summa til en ganska betydelig del minskar Banquens gjorde påkostnad, och wisar, at thetta Wärcket, utan all annan afsigt, och blott såsom egendom ansedd, kastar af sig then Ränta, som kan giöra hwar privat ägare nögd.

Enär Banquens Sedelstock til en så betydelig del minskad blifwer ooh then lyckeliga tid infaller, at allmänna rörelsen then samma umbära kan, tå äfwen Banquen i sådan afsigt, som hittils skedt, et Pappers Bruk icke oumgiängligen skulle behöfwa, ankommer thet uppå Riksens Ständers eget wälbehag hwad författning the tå med thet samma giöra täckas: emedlertid hafwer, jämte Banquens säkerhet, Riket innom sig wunnit et wärck, som i snart 100:de år här warit sökt, och många andra nationer med långt betydeligare upmuntringar eftersträfwat, än hela kostnaden af thenna inrättning utgiör, men icke någon, utom Swerige, in til thenna dagen winna kunnat.

Thetta är hwad Fullmägtige til theras urskuldande hafwa funnit sig föranlåtne Riksens Ständers Secrete Utskott at wördsammeligen föredraga, såsom wedermälen theraf, at Fullmägtige hwarcken med tilstyrckande eller stillatigande hafwa welat Banquen någon skada tilskynda, men fast mer hafwa wetat, at sätta thet rätta wärde uppå thet mycket betydande förtroende, som hwarje Respective Stånd uti theras händer lemnadt.

Så mycket som Fullmägtige wörda Ständernes Herrar Deputerades granskande öga, och så gierna Fullmägtige efter Lag och förra tiders bruk, hafwa funnit sig in för them til redogiörelse skyldige, så besynnerlig måste likwäl then händelsen förefalla, hwilket alt ifrån Banquens inrättning in til thenna tid, icke förr än nu timat, at Fullmägtige gemensamt och tilsammans blifwit theras Respective Stånd och Committenter förestälde, såsom the ther af okunnoghet och en sielfswåldig egennytta hafwa satt sin pligt och skyldighet å sido, samt therigenom theras förtroende förwärckat; hwilket alt, huruwida thet med ofwan anförde tydeliga förklaring sammanstämmer, nu til Riksens Ständers Secrete Utskotts rättwisa öfwerlemnas.

Fullmägtige, som härigenom fådt et önskeligit tilfälle, at sätta sin oskuld i dagen, lefwa nu mera trygge under Riksens Ständers Secrete Utskotts giällande beskydd, och förwänta sig theraf et fast blidare öde, än thet som hittils har warit them ämnadt. Emedlertid är och blifwer näst the Respective Ståndens dyrbara förtroende, Samwets freden för hwarje af them en belöning, then ingen jordisk Magt them betaga kan.

Til slut önska Fullmägtige hierteligen, thet wärdes then Högste Guden wälsigna och bewara thet högstwigtige Banco-Wärcket, samt af sin wisdoms anda tildela Riksens Ständer the wisa rådslag samt mogne och i alla tider beståndande författningar, medelst hwilka Swea Rikes Banque en wäxande förkofran winna måtte, Riket ej mindre til heder och styrcka, än hwarje thess trogne Inwånare til trygghet och fromma. Stockholm d. 7 Februarii 1766.

Underskrefwen af

Ed: Carleson. F: Löwen. H: Appelbom. I: Benzelstierna.

Jör: Schröder. I: C: Hausswolff. A: Celsius. C: G: Werander.

Herr Professoren Doctor Celsius nödgades i andre förrättningar bortgå.

Stockholm
Kungl. Boktryckeriet
P. A. Norstedt & Söner
1919

HG
3176
A7
1919
v.2

Sveriges riksbank
Sveriges riksbank

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY